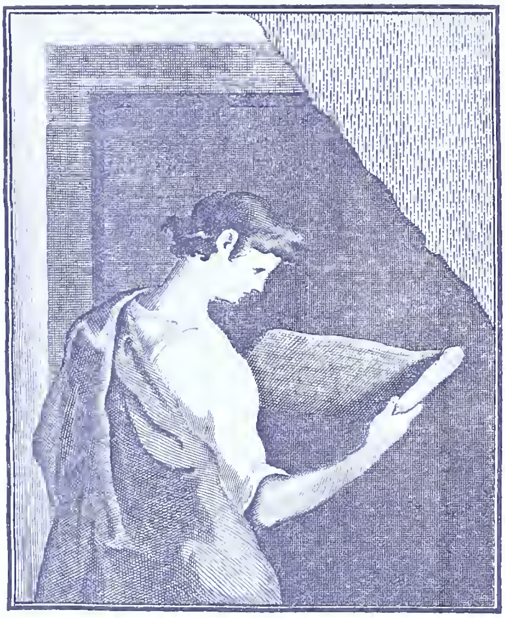
ELSEVIER'S

JAARGANG XIII
DEEL XXV
MCMIII

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT OORSPRONKELIJK NEDERLANDSCHE KUNST IN WOORD EN BEELD

REDACTIE: F. LAPIDOTH, MR. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND EN PH. ZILCKEN * * * * * * * *

JAARGANG XIII
DEEL XXV * *

JANUARI-JUNI
MCMIII * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMIII * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXV.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

PLATEN BUITEN DEN TEKST.

EETZAAL IN EEN VILLA TE 'S GRAVENHAGE.
H. P. BERLAGE, ARCHITECT, AMSTERDAM.

DE NEDERLANDSCHE INZENDING OP DE EERSTE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VOOR MODERNE DECORATIEVE KUNST TE TURIJN. DOOR P. J. W. J. VAN DER BURGH. † † †

Alle begin is moeilijk — deze bekende spreekwijze zou men in de eerste plaats kunnen toepassen op het organiseeren eener tentoonstelling! Wat daaraan vast is, blijft voor oningewijden ten eeuwigen dage een duister geheim; wanneer men echter eens achter de schermen kon zien, zou men verbaasd zijn over de volharding waarmede de organisators worstelen met het grimmige spook: ruimte. Hoeveel ruimte en welke verdeeling ervan — zou het wel vol komen? — Dan weer: we kunnen de menschen niet meer bergen — uitbreiden — inschuiven! 't Is een legkaart met steeds veranderende figuren; 't loopt weg als mul zand tusschen de vingers. Altijd 't ongrijpbare, onvulbare, onverzadelijke monster, dat op tijd gevoed wil wezen met exposanten. Voor en na komen ze, groote en kleine, en eischen hun deel van den ruimtebuit en eindelijk, eindelijk — begint 't werk pas! Doch de buitenwereld wacht op resultaten; voort moet men, inschuiven, breken en opbouwen, correspondeeren, telegrafeeren, decoreeren, inpakken, uitpakken, plaatsen en spijkeren. Weg met kisten en papieren, even schoonmaken, hè, nu éven rusten. En toen kwam de koning en wandelde de sectie door — de tentoonstelling was geopend en Holland — was klaar! Eindelijk dan kwam 't eerste bericht: de sectie maakt een goed figuur. 't Was juist wat 't worden moest, sober en stemmig. Geen schreeuwig gedoe met schelle kleuren en grillige lijnen; doch eenvoudig en strak van lijn, warme tinten in rustige ruimten. Holland wou meedoen; dán ook maar goed meegedaan: de sectie was àf. Aan de Fransche afdeeling grensde de groote zaal, door een breede doorgang kwam men in de sectie. Zacht kleurig licht viel door de hooge ramen van gebrandschilderd glas, inzending van den Delftschen glasschilder Schouten. Zij gaven de torens van Delft te zien, dat bekende wonderschoone silhouet van de oude prinsenstad, te weinig gekend nog door velen in den lande. Vrouwen in kleurige kleederdracht van de eilanden van Holland en Zeeland, symbool onzer nationaliteit, omsloten het tafereel. Onder deze vensters waren telkens twee kleinere aangebracht, breed en laag, ook met glas in lood, waarvan een tweetal

SMEEDIJZEREN HEK. — FIRMA F. W. BRAAT, DELFT.

versierd met een figuurtje, 'n mannetje en vrouwtje, als milieu. Groene gordijntjes hingen langs de ramen neer, zwart doende tegen 't zachte kleurige licht. De zaal zelf was bespannen met grijze wollige stof, tot halve hoogte; dan vormde een fries, geelbruin, met dubbele bandbegrenzing, den overgang tot de donker roodbruine bovenbekleeding, met 'n gegolfd galon afgesloten tegen 't witte velum. Dit velum was weer onderverdeeld door banden van 't zelfde galon. Zoodoende droeg de zaal 't kenmerk van een tijdelijk gebouw, als 't ware een tent. Geen schilderwerk of kostbare betimmering was er, slechts twee simpele witte poorten omkleedden de doorgangen; in het fries der poorten stond de naam Olanda in mahonie letters.

De middelste breede doorgangen waren bestemd voor 't publiek, terwijl rechts en links hiervan zich smallere openingen bevonden, afgesloten door sierlijke gesmeedijzeren hekjes, uit de fabriek van Braat te Delft. Goudbruine fluweelen gordijnen, met gebatikte versiering in donkere kleur hingen

in deze openingen neer. Zij waren vervaardigd in de ateliers van de firma Uitterwijk, onder leiding van mevrouw Wegeriff—Gravestein.

Deze groote zaal bevatte bijna uitsluitend porcelein en aardewerk, benevens werken in

PORCELEINEN VAAS. — KONINKLIJKE PORCELEIN- EN AARDEWERKFABRIEK „ROZENBURG", 'S GRAVENHAGE.

gebrandschilderd glas. Door een breede doorgang in den middenwand stond zij in gemeenschap met de tweede groote zaal, langer en smaller dan de eerste; hierom groepeerden zich de verschillende kleinere vertrekken, allen van uit deze zaal toegankelijk, en door verschillende firma's compleet gemeubileerd. Schuin tegenover den grooten doorgang bevond zich de ingang van de galerij voor grafische kunsten, welke door bovenlicht, op 't noorden gelegen, uitstekend werd verlicht. Aan deze galerij was een klein vertrekje gebouwd, 't welk uitsluitend bestemd werd voor reclameplaten. Door een doorgang had deze galerij gemeenschap met de Amerikaansche afdeeling. In 't geheel gaven vijf poorten toegang tot onze sectie: twee van uit de Fransche sectie, twee van uit de Amerikaansche en een van uit de Hongaarsche sectie. De plattegrond was er op berekend, de sectie uit verschillende punten te kunnen overzien; daardoor ontstonden aardige doorkijkjes, die de afdeeling grooter deden schijnen dan in werkelijkheid 't geval was en haar tevens meer tot één geheel maakten, met een oogopslag te overzien. Vooral wanneer men uit de Fransche sectie kwam, had men direct zulk een overzicht, en dit noodzaakte het publiek, ook in de tweede groote zaal een kijkje te nemen, waardoor men dan vanzelf werd geleid tot 't bezichtigen der afzonderlijke vertrekken, hierop uitkomend. Deze zaal was met groene stof behangen, met 't meergenoemde fries afgesloten en verder tot aan 't velum met roodbruin doek bekleed. Een reeks hooge ramen gaven hier een uitmuntende verlichting. Aan beide uiteinden werd deze zaal begrensd door kleinere vertrekken. 't Eene, door Pool ingericht, had een toegang uit de Fransche sectie; door 't andere, ingenomen door 't Binnenhuis, kwam men in een gang, uitloopend in de Amerikaansche afdeeling. Dit in 't kort ter verduidelijking van de indeeling van den plattegrond.

We komen nu weder terug in de aardewerkzaal. Twee der hoeken hiervan werden ingenomen door de inzending der Haagsche fabriek „Rozenburg." Een prachtige collectie porcelein en faïence was hier tentoongesteld; vooral trok het porcelein zeer de aandacht, 't geen niet te verwonderen is voor wie het van nabij kent. Meer nog dan door den vorm, die vooral bij de grootere voorwerpen voor mij iets bizars heeft, wordt het oog geboeid door de teere kleuren en de gevoelige teekening; hoewel rijk versierd, blijven de voor-

werpen toch rustig, 't geen een groote verdienste van dit werk is. In 't midden der zaal bevond zich de inzending van de fabriek „De Porceleyne Fles" te Delft, die mede twee verschillende genres exposeerde. Eén groote tafel was bezet met 't bekende werk, Berbas genaamd, waarvan een keurige collectie bijeen was. Zooals men weet, zijn deze vazen niet versierd door beschildering, doch worden met een bizonder glazuur overdekt, 't welk niet alleen de kleuren versterkt, maar er ook dien eigenaardigen metaalglans aan verleent. Door welgekozen vorm en kleur op artistieke wijze te combineeren, ontstonden deze fraaie voorwerpen. Een tweede tafel droeg een rijke etalage van een ander genre, biscuit, wit, met groen en goud ornament versierd. Dit werk heeft het statige, deftige van den Empirestijl, waaraan het, oppervlakkig beschouwd, verwant schijnt; bij nauwkeuriger waarneming blijken echter zoowel vorm als versiering een oorspronkelijk karakter te dragen en wordt die schijnbare overeenkomst met Empire hoofdzakelijk teweeggebracht door de kleurencombinatie groen-goud. Mede verdienen een aantal witte tegeltjes vermelding, versierd met de wapens der provinciën in kleuren; 't waren aardige decoratieve dingen, zooals zij daar hingen aan een hunner hoekpunten. Doch behalve door haar faïence trok de inzending der Porceleyne Fles de aandacht door prachtig plateelwerk. Een drietal fraaie tableau's sierden 't breede penant tusschen de ramen. In 't bizonder werd ik getroffen door de paneelen getiteld „Afgunst" en „Mondscheinsonate," die het oog uitermate boeiden door hun rijke kleurenharmonie en meesterlijke teekening. Zij waren uitgevoerd in sectil-werk, een nieuwe wijze van samenstelling van tegeltableau's. In plaats van 't hinderlijke storende vierkanten-net dat de voorstelling op geheel ongemotiveerde wijze doorsnijdt, maakt men nu gebruik van de lijnen zelf der compositie; volgens deze hoofdlijnen snijdt men de voegen der tegels en verkrijgt zoo stukken van zeer uiteenloopenden vorm, welke na 't bakken weder ineengezet worden tot een tableau. Zoo bereikt men het voordeel van rust in de compositie door 't wegvallen van de hinderlijke dwarslijnen en tevens wint de teekening ontzaglijk door 't spreken der voegen zelf die de contouren accentueeren. Een enorme technische verbetering! In 1900 werd deze uitvinding van den heer Mauser, onder-directeur der fabriek, voor 't eerst in practijk gebracht, en reeds nu is 't aantal toepassingen legio; in 't buitenland trekt dit werk ook zeer de aandacht. De drie tableau's te Turijn — 't derde heet „Lusthof" — zijn ware meesterstukken; zij werden vervaardigd naar ontwerpen van den heer Le Comte.

De aardewerkfabriek „Vredelust" van Willem Brouwer kwam eveneens goed voor den dag met een fraaie collectie faïence, meer bestemd voor gebruik dan 't werk der eerstgenoemde fabrieken. Geen ander materiaal dan klei in verschillende kleuren werd hiertoe gebezigd; bij eenige voorwerpen werd de kleur zelf reeds voldoende versiering geacht, bij andere verkreeg men door ingriffing van ornament een smaakvolle versiering, Bij eene derde categorie eindelijk werden de vaasjes versierd met vlak ornament, in donkerder kleur op de

PORCELEINEN KOPJE MET SCHOTELTJE. — KONINKLIJKE PORCELEIN- EN AARDEWERKFABRIEK „ROZENBURG". 'S GRAVENHAGE.

fond liggend, 't geen een verrassend schoon resultaat gaf. Brouwer's aardewerk was mede zeer aantrekkelijk door goeden vorm en origineele teekening. Het probleem, praktisch, artistiek aarden vaatwerk te vervaardigen, is door hem op zeer bevredigende wijze opgelost. De kleuren varieerden tusschen grijs, groen en donkerbruin, waarbij vooral een mooi oranjebruin opviel, dat tegen een crème fond zeer mooi deed.

Ik merkte bij deze inzending ook eenige sierborden op, waarbij op donkeren fond met witte lijnen versieringen en opschriften in zwak verheven relief waren aangebracht.

Van de fabriek Amstelhoek was een fraaie collectie aardewerk geëxposeerd. Behalve kleinere voorwerpen, waaronder zeer fraaie donkerkleurige vazen en coupes met wit ingelegd, waren er een aantal groote vazen en terrines van bruin aardewerk met blauw ornament versierd; zij herinnerden sterk aan 't oude Egyptische en Etruskische aardewerk. Ook zag ik een paar lange smalle kruiken, herinnerend aan de waterkruiken der Germanen. Origineeler waren de potjes met diervormen, in wit ingelegd op donkeren fond, of ook wel op dezelfde wijze met geometrisch ornament versierd. 't Was smaakvol werk, dat technisch eveneens hoog stond.

Een aantal eenvoudige voorwerpen van „de Wekker" zag ik naast 't werk van Amstelhoek staan en 't viel mij op dat in weerwil van 't groote verschil in uitvoering, die potjes toch iets leuks hadden, iets naïefs, dat wel aantrok. Zoolang zulk werk oorspronkelijk blijft, mag het gezien worden; wat er van aanwezig was, droeg 't kenmerk van grooten eenvoud, zonder eenige pretentie te hebben. Deze inzendingen waren allen geëxposeerd op tafels, met grijswitte stof bekleed, waartusschen ruime doorgangen overbleven, zoodat 't publiek aan alle zijden kon circuleeren. In een der hoeken stond tusschen groen de buste der koningin, welke zeer oude decoratie op deze moderne tentoonstelling m. i. gevoegelijk gemist had kunnen worden. De vierde hoek der zaal werd ingenomen door eenige smyrnatapijten, waarbij zich een paar vrij goede bevonden. De overblijvende ruimte langs den raamwand werd ingenomen door een paar rustbanken.

PORCELEINEN VAAS. KONINKLIJKE PORCELEIN- EN AARDEWERKFABRIEK „ROZENBURG", 'S GRAVENHAGE.

Behalve 't aardewerk bevatte deze zaal nog een aantal zeer fraaie vensters van gebrand glas-in-lood, op ezels opgesteld, uit de ateliers van Schouten te Delft. Ik kan over dit superieure werk kort zijn, 't spreekt voor zichzelf. Bij den ingang der zaal aan de zijde der Fransche sectie stond een groote compositie, uitstekend belicht, waardoor de warme kleuren volkomen tot hun recht kwamen. Aan de tegenover liggende zaalzijde waren eenige kleinere vensters te zamen opgesteld; hierbij

„BERBAS". — PLAATEELBAKKERIJ „DE PORCELEYNE FLES", J. THOOFT EN LABOUCHÈRE, DELFT.

waren éénig mooie kinderkopjes en kleine figuren. Toch heeft zulk een wijze van exposeeren altijd 't nadeel van slechter belichting en verstoring der impressie door de omringende ruimte. Alléén in den wand kan zulk een venster den juisten indruk geven die de ontwerper bedoelde; 't wil omsloten zijn. 't eischt alle aandacht, alle licht voor zich alleen. In zekeren zin is dit ook voor alle voorwerpen 't geval; vandaar dat de geheel ingerichte vertrekken zulk een anderen indruk geven. Ieder stuk komt daar tot zijn recht, neemt de plaats in die het toekomt en is in harmonie met de omringende voorwerpen. 't Wordt niet gehinderd door zijns gelijken, zooals dat gebeurt op een tafel met aardewerk; doch 't zou een ontzaglijke ruimte eischen, wanneer men dit principe streng wilde doorvoeren, en aangezien dit practisch onmogelijk is, volgt hieruit een veroordeeling van 't idee: tentoonstelling. Eerst wanneer 't bazarstelsel geheel verlaten wordt, kan iets goeds bereikt worden; men zou zich dan geheel dienen te bepalen tot intérieurs. Zoodra echter dit denkbeeld voldoende is doorgedrongen, zal een ieder trachten zijn eigen huis tot een smaakvol geheel te maken — en dan is er geen aanleiding meer voor tentoonstellingen als deze! Doch van dat ideaal zijn we nog ver verwijderd! — Maar ik sprak over 't werk van Schouten. Ter weerszijde van den ingang naar de tweede zaal waren twee ramen aangebracht, met groene gordijntjes; de bovenlichten waren van glas-in-lood, versierd met een bloemcompositie in 't midden. Door de hooge ramen in de tweede zaal viel voldoende licht om deze vensters goed te doen uitkomen; niets stoorde hier nu den rustigen indruk. Onder de ramen stonden twee banken in mahoniehout met groene overtrekken, ontworpen door den heer Sluyterman, den architect der sectie. Ter weerszijde waren in den doorgang twee sierlijke gesmede hekken der firma Braat aangebracht. De beeldhouwer Zijl exposeerde o. a. twee bronzen schotels, in laag relief versierd met figurale composities; zij vonden ter weerszijden van dezen ingang een goede plaats. In deze tweede zaal was

„BISCUIT". — PLATEELBAKKERIJ „DE PORCELEYNE FLES".
J. THOOFT EN LABOUCHÈRE, DELFT.

SECTIEL-TEGELPANEEL „LUSTHOF". — PLAATEELBAKKERIJ „DE PORCELEYNE FLES".
J. THOOFT EN LABOUCHÈRE, DELFT.

het metaalwerk grootendeels geëxposeerd. Recht tegenover den ingang bevond zich een groote vitrine met verschillende voorwerpen, expositie van Arts and Crafts, J. Uitterwijk. Een aantal gedreven roodkoperen schotels en kandelaars van bizondere proportie vond men er in, naast aardige koperen bouilloirs, blijkbaar op Engelsch werk geïnspireerd. Het aantrekkelijkste voor mij in deze vitrine waren venstein. Aan den wand der zaal was een vitrine aangebracht, bevattend een bizonder fraaie collectie Indische voorwerpen: fraai geciseleerde wapens, mooi vlecht- en snijwerk en wajongpoppen waren daar bijeen. Een en ander was ingezonden door de vereeniging Oost en West, welke zich ten doel stelt meer belangstelling op te wekken in het werk der bewoners onzer Oost- en West-Indische bezit-

WIT SERVIES. — AARDEWERKFABRIEK „AMSTELHOEK", AMSTERDAM.

de mooie gebatikte fluweelen lappen en teacosy's waaronder vele van fraaie kleur en origineele teekening. Zij waren mede vervaardigd onder leiding van mevr. Wegerif—Gratingen. Van die eenvoudige inlanders kunnen we nog ontzaglijk veel leeren, óók op dit gebied!

Ook batikwerk en fraaie gevlochten matten waren tentoongesteld; het procédé van 't

batikken trok zeer de aandacht en moest een oneindig aantal malen aan de bezoekers worden uitgelegd, 't geen de heer Den Arend, vertegenwoordlger der sectie, steeds met evenveel bereidwilligheid deed.

Een goed figuur maakten de cretonnes van Duco Crop naast deze voortbrengselen der Indische kunstnijverheid; buitengewoon origineel en meesterlijk van kleur en compositie getuigden deze fraaie

GEKLEURD AARDEWERK. — AARDEWERKFABRIEK „AMSTELHOEK", AMSTERDAM.

STATUETTE IN GRÈS. — MENDES DA COSTA, AMSTERDAM.

lappen van een kunnen en weten, een meesterschap over de vormen der planten- en dierenwereld zooals zelden gevonden wordt, en die het heengaan van dezen kunstenaar op zoo jeugdigen leeftijd diep doen betreuren. Origineel als zijn cretonnes, waren ook zijn aquarellen, vóórstudies hiervoor zoowel als natuurstudies, die allen het kenmerk droegen van zijn overheerschende neiging voor styleeren, voor weergeven zonder copieeren, en die deze aquarellen zelf reeds maakten tot zuiver decoratieve versieringen.

Op verschillende punten der zaal waren de fraaie doeken opgehangen, zóó als zij ook, bij werkelijk gebruik als gordijnen, zouden moeten neerhangen Voorts bevonden zich in dezen hoek der zaal een gesmeed ijzeren lamp en een tweetal gesmede wandarmen voor gasverlichting, ontworpen en uitgevoerd door den kunstsmid Van Vuuren Uit deze zaal had men een fraai kijkje op de aardewerkzaal met de hooge gekleurde vensters, terwijl de raampjes boven in de doorgangen ook nu weer goed tot hun recht kwamen. Onder deze vensters waren ook aan deze zijde twee sofa's geplaatst.

In 't midden der zaal stond een hooge vitrine, waarin een drietal vazen van het oudere genre-Rozenburgsch stonden, ontworpen door Colenbrander. Aan de andere zijde der

ZILVEREN SCHAAL MET EMAILVERSIERING. — J. EISENLÖFFEL, OVERVEEN.

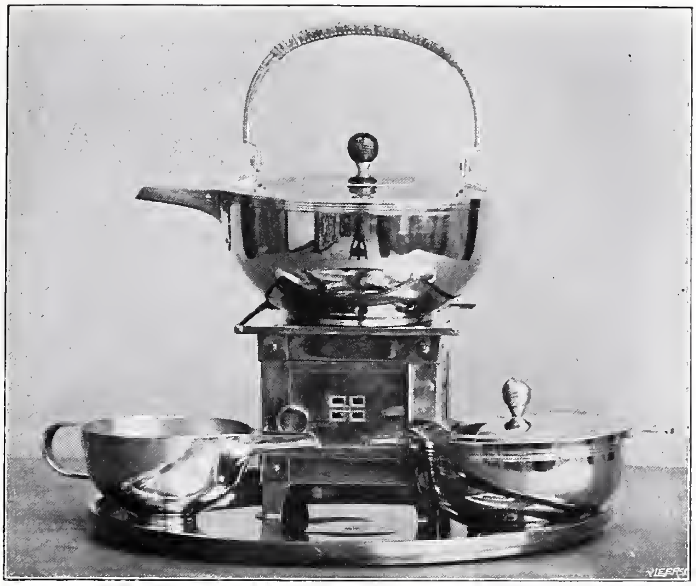
ZILVEREN KANDELAAR MET EMAILVERSIERING. — HOEKER EN ZOON, AMSTERDAM.

vitrine bevonden zich de artistieke figuurtjes van Mendes da Costa. Welk een uitnemende kijk heeft deze artist op 't leven! Welk een uitdrukking weet hij in die kleine vrouwefiguren te leggen zoo dat zij als 't ware leven! Hij geeft ons echte typen te zien uit de Amsterdamsche achterbuurten, vrouwtjes met omslagdoeken, schoolkinderen, 'n bedelvrouw. Ook zag ik van hem een paar Javaansche danseressen, heerlijk mooi van beweging. En dan zijn dieren! Meesterlijk is hun natuur uitgedrukt en in enkele lijnen vastgelegd. Al deze beeldjes bereikten geen grooter hoogte dan vijf en twintig centimeter; 't waren miniaturen van een zeer bizonder soort. Van grès waren ze, en sommigen erbij waren blauw gekleurd; daardoor kwamen o. a. een kleine Javaansche danseres, en een clown goed tot hem recht.

GEELKOPEREN GASLAMP. — J. EISENLÖFFEL, OVERVEEN.

De volgende vitrine bevatte een aantal fraai gedreven zilveren voorwerpen van Eisenlöffel. Een bizondere zachte glans lag er over; zij hield 't midden tusschen glimmend en dof, beiden vervelend op den duur. Hier sprak 't metaal zelf meer dan gewoonlijk, juist door dien glans. De voorwerpen waren geciseleerd en zeer streng gehouden, sober van vorm en ornament. Door 't aanbrengen van kleine vakjes blauw email kregen zij een zeer passende versiering, die 't metaal zelf nòg meer deed uitkomen. Zilver is toch een mooi metaal; alleen, 't wil zeer teer behandeld worden, 't leent zich slecht voor groote voorwerpen. Dan maakt 't direct een lompen indruk, vooral wanneer 't daarbij nog gepolijst is en van druk ornament „voorzien". Want versieren kan men zulk een lompen vorm toch niet, alleen misschien voor een oppervlakkig beschouwer door dat ornament aantrekkelijker maken. Velen verkeeren nog in den waan, dat een gedreven bebloemde of bekrulde zilveren vaas per se mooi moet zijn. Evenwel, van dergelijke fabrikaten was in onze sectie niets te vinden, men had 't verstand gehad, met die dingen weg te blijven. Daardoor vielen de inzendingen van Eisenlöffel, Begeer, Hoeker en Zwollo allicht niet zoó op als zij gedaan zouden hebben, wanneer men ze met specimen van de bovengenoemde soort had kunnen vergelijken. Van leelijke vormen geen spoor; eenvoud en dergelijkheid waren 't kenmerk van ons zilverwerk. Vooral Eisenlöffel, Hoeker en Zwollo bleven verre van den invloed dier oude school; verre van den stijl der slingerende bloemtakken en blaadjes, die men meent modern te zijn. Een eenvoudig gedreven of geciseleerd ornamentje, eerlijk in

ROODKOPEREN THEESERVIES. — HOEKER EN ZOON, AMSTERDAM.

't metaal geklopt of gesneden, email, vlak in 't metaal liggend, ziedaar hun versiering. Bij de inzending van Begeer waren heel enkele voorwerpen, die aan scherpe kritiek niet altijd zouden ontsnappen; ik kreeg soms den indruk van op Duitsche kunst geïnspireerd werk. Doch dat neemt niet weg, dat de totaal indruk zijner inzending een zeer goede was. Een fraaie collectie penningwerk uit zijne fabriek bevond zich in een afzonderlijke vitrine. Zwollo exposeerde een fraaie verguld-zilveren opengewerkte schaal, zeer sierlijk en luchtig van vorm, rijk, doch rustig, met eenige kleinere voorwerpen in een kleine vitrine. Begeer en Hoeker hadden hunne belangrijke inzendingen tentoongesteld in een groote dubbele wandvitrine, waar zij onder mooie belichting een sieraad der zaal vormden. Eenige fraaie sarongs en matwerk, inzending van het Koloniaal Museum te Haarlem, vormden een goede decoratieve versiering boven de zilverkast. In de vitrine bij Eisenlöffel's werk bevonden zich nog enkele kleinere voorwerpen in gedreven metaal, en een tweetal fraai gesneden houten doozen, met geelkoperen hoeken. Dit werk was zeer gevoelig gesneden, uiterst vlak, en week zeer af van de algemeen gevolgde wijze van snijden in hout. Het was van de hand van Altorf.

Een groote etalage van tapijten der firma Stevens nam de ruimte langs den scheidingswand der zalen in beslag. Deels gehangen, deels uitgespreid, kwamen deze fraaie Smyrna tapijten in 't volle licht uitstekend uit. Zoowel dessin als kleuren werkten mede tot het bereiken van een harmonisch geheel. Ieder tapijt was àf: gebroken was er met het stelsel van weef-maar-door, waarbij niet op grootte noch op met den vorm harmonieerend ornament werd gelet. Elk stuk was voor een bepaalde afmeting gemaakt, het ornament baseerde zich daarop, ontwikkelde zich binnen den rand, in overeenstemming met den vorm van 't tapijt, rechthoekig of vierkant. Zij zijn niet bestemd om gekerfd of geknipt te worden naar den vorm der kamer, doch eischen hun plaats in 't midden van 't vertrek, zooals

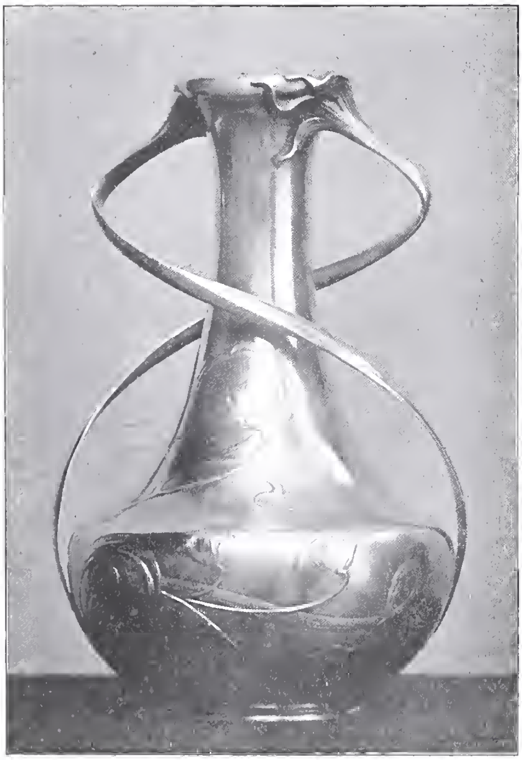
ZILVEREN BOUILLOIR. — KONINKLIJKE UTRECHTSCHE FABRIEK VAN ZILVERWERKEN, C. J. BEGEER.

ZILVEREN THEEGEREI. — KON. UTR. FABR. VAN ZILVERW., C. J. BEGEER.

was van dezelfde kleur, met een smalle band in geel. Door het tweelichts raam viel een gedempt licht, waardoor het vertrek een stemmigen indruk maakte, die verhoogd werd door de eenvoudige vormen der meubels. Doch keek men scherper, dan vond men overal versiering door snijwerk, bestaande uit motieven ontleend aan plant- en diervormen, geheel in overeenstemming met het begrip: eetkamer. Op den vloer lag een fraai blauw tapijt met geel ornament; tafel, zoowel als stoelen en buffetkastje gaven den indruk van soliditeit gepaard aan sierlijken vorm. Deze eetkamer was ontworpen door den architect Berlage, die ook in de kamer van 't Binnenhuis, grenzend aan de tweede zaal, eenige meubelen exposeerde, o. a. een schrijftafel van eikenhout. Het blad bestond hier uit twee dubbelvouwende kleppen, die ter weerszijde, dichtgeslagen, langs de zijkanten werden opgehangen, terwijl de voorzijde neerklapte en het schrijfvlak verleng-

rationeel is! Men zit niet met de voeten langs den wand, daar is 'n wollen bedekking van den vloer dus overbodig!

ZILVEREN VAAS. — KON. UTR. FABRIEK VAN ZILVERWERKEN, C. J. BEGEER.

Van den beeldhouwer Zijl waren in den zaal nog twee bronzen beeldjes van bizondere proportie, en een afgietsel van een fries, aangebracht aan de nieuwe beurs te Amsterdam.

En thans de intérieurs. De firma Hillen exposeerde een groote eetkamer, geheel in donker eikenhout gehouden, meubels zoowel als betimmering. Ter weerszijden van den schoorsteen waren twee vaste kasten aangebracht tot berging van 't eetservies. Glazen deurtjes gaven een gezellig kijkje op hun inhoud. Nissen boven de kasten gaven gelegenheid tot het plaatsen van sierschotels en vazen. De schoorsteenmantel zelf van kleurige verglaasde steen, met zandsteenen neuten en dekstuk, sprong niet voor, doch lag in 't zelfde vlak als de kasten. Daardoor werd ruimte bespaard, en tevens boven den mantel een ruime nis verkregen, waarin een spiegeltje was aangebracht. Een fries van donkerblauwe stof, met gebatikt ornament in hoog geel, sloot de wanden der kamer af tegen de balkzoldering. De wandbekleeding

ZILVEREN GEDENKPENNING. — KON. UTR. FABRIEK VAN ZILVERWERKEN C. J. BEGEER.

de. De eenige versiering van dit meubel bestond in koperbeslagwerk en sloten, terwijl de constructie sprak in de koppen der ebbenhouten pennen waarmede de samenstellende deelen bevestigd waren. Alleen 't blad was met vlak snijwerk versierd, evenals de voorvlakken der bovenregels. Door deze constructie was de vervelende ronde vorm van een cylinderbureau vermeden, terwijl tevens toch een afsluitbare ruimte voor berging van papieren werd verkregen. Hiernaast stond een vitrine met mooi snijwerk versierd, waarin een collectie glaswerk was tentoongesteld.

ZILVEREN GEDENKPENNING. — KON. UTR. FABRIEK VAN ZILVERWERKEN, C. J. BEGEER.

Eveneens door Berlage ontworpen, hingen er een drietal electrische lampjes in rood- en geel koper uitgevoerd. Het vertrek zelf was met doek van blauwgrijze kleur bespannen, en werd verlicht door een kruisraam, waarvan het fraaie bovenlicht van gebrand glas het inschrift: Casa interna ('t Binnenhuis) bevatte De vloer was met gevlochten biezen matten belegd; in 't midden een mooi Smyrna tapijt. Tegenover het venster stond een eenig leuk schoorsteenmanteltje in eikenhout; het haardje van ijzer met geel koper, was gevat in een omhullend vlak van geslagen rood koper, waarop ijzeren reepen geklonken waren. 'n Buitengewoon sierlijk geheel; 't was ontworpen door Jac. van den Bosch, van wiens hand ook het eenvoudig uitziend buffet en de tafel met stoelen waren. In samenwerking met Lebeau, ontwierp Van den Bosch een kamerschut, dat door zijn fraaie kleur en goede verhoudingen direct in 't oog viel. Het bovengedeelte was door Lebeau in fraaie lichte kleuren op zijde gebatikt, terwijl de omlijsting van mahoniehout was.

Voorts hing in 't vertrek een groote geelkoperen kroon, naar ontwerp van Van den Bosch, bestemd voor gas- en electrisch licht, een combinatie die 't nut heeft van nooit dienst te weigeren bij eventueele storing in de stroomtoevoer!

Aan de andere zijde der tweede zaal, tusschen deze en de Fransche afdeeling, bevond zich het vertrek, ingericht door J. A. Pool, te Zalt-Bommel—Haarlem, oprichter van de bekende werkplaats voor moderne meubelen „Onder den St. Maarten". Hij exposeerde een volledig slaapvertrek; een tweetal bedden naar ontwerp van den heer Sluyterman, waren tendeele in een nis geplaatst, zooals men zou kunnen vinden in de bovenvertrekken van een landhuisje onder het dak. Een kruisraam met luikjes en bezet met glas-in-lood, verspreidde een zacht licht in het vertrek. Groote eenvoud heerschte er; zelfs gordijnen

ZILVEREN VAAS. — F. ZWOLLO, AMSTERDAM

waren, als overbodige weelde, weggelaten, 't geen dan ook strookte met het denkbeeld van buiten-wonen. De luikjes geven dan voldoende afsluiting! De meubelen waren uitgevoerd in donker gebeitst eikenhout; streng en logisch van vorm, waren zij tevens goed van proportie. De versiering bepaalde zich tot het aangeven der pennen met ingelegde stukjes ivoor, en volgde dus zuiver uit de constructie, terwijl ook, hoewel spaarzaam, eenig snijwerk de rechte lijnen op aangename wijze onderbrak. De sloten en hengsels van geelkoper, mede van eenvoudigen vorm, verlevendigden deze meubels nog meer; het is opmerkelijk, hoe enkele eenvoudige koperen plaatjes den indruk van degelijkheid van een meubel in hooge mate kunnen versterken! Men voelt als 't ware dan, hoe onaantastbaar soliede zulk een stuk huisraad is, het is alsof 't metaal, bekend als onvergankelijk, die onvergankelijkheid afstraalt op 't voorwerp dat het siert!

Het vertrek bevatte voorts nog een waschtafel met wit marmeren plaat, waarboven een

GEDREVEN COUPE. — F. ZWOLLO, AMSTERDAM.

spiegel was opgehangen, gevat in een houten raamwerk, welks beide kleinere vakken met oranjegeele zijde bespannen waren. Jammer dat de wijze van ophangen niet duidelijk bleek, men kreeg den indruk dat de spiegel met de waschtafel één geheel vormde, waardoor ten onrechte een impressie van slechte constructie gemaakt werd. Een toilettafel met spiegel, eenige stoelen met hooge, doch zeer gemakkelijke zitting, een tweetal nachttafels van aangenamen practischen vorm — op alles dient gelet, waarom ook niet op deze trouwe dienaren! — vormde de verdere meubileering van 't vertrek. Bovendien hadden hier een elegant theetafeltje en een boekenkastje een plaats gevonden. Een en ander was op degelijke, eenvoudige en smaakvolle wijze bearbeid; 't zelfde dient gezegd te worden van de aardige koperen lampjes, voor gas-, petroleum- en electrisch licht, welke deels stonden, deels als wandarmen waren aangebracht. De vloer was met gevlochten biezen matten belegd, in 't midden bedekt door een fraai tapijt van de Haagsche Smyrnatapijtfabriek. Eenige leuke kleine gebrandschilderde ruitjes van Schouten deden in dit vertrek zeer goed; het geheel had een intiem karakter, juist zooals ik reeds boven zeide: 't gaf den indruk van een kamer in een landhuisje, rustig en stil.

Het vierde vertrek, ingericht door de maatschappij Arts and Crafts te 's-Gravenhage, was toegankelijk van uit de tweede groote zaal, door een vreemdsoortige schuin opwaarts toeloopende deuropening, met een bovenlicht, welks kromlijnige ruiten hevig in strijd waren met de archaïsch-stevige onderconstructie. De bedoeling van den ontwerper was, een moderne hall te geven, doch door de inrichting der gebouwen was hij gedwongen in 't vertrek een houten zoldering te maken, waardoor de oorspronkelijke beteekenis geheel verloren ging. De betimmering en de meubels waren van djatihout, ingelegd met ebbenhout en ivoor, keurig afgewerkt, maar naar 't mij voorkomt, wel wat druk in de versiering. Een vreemdsoortig meubel in 't midden van 't

vertrek trok zeer de aandacht; men zou 't gevoegelijk een tafelstoel kunnen noemen, ware 't niet dat deze benaming herinneringen opwekte aan zekere zeer jeugdig periode, die het menschdom — en blijkbaar ook de moderne kunst — moet doormaken! Uit dien tijd stamde ook de schouw in dit voorhuis, onder welker stramme pooten een klein haardje schuilde, beladen met reusachtige talhouten. Een en ander was totaal overbodig, daar de hall voor centrale verwarming was ontworpen de warme lucht zou moeten toetreden door: openingen in koperen platen onder in de lambriseering. Evenals het houtvuurtje waren ook die platen slechts gemarkeerd en vervangen door hout ingelegd met ebbenhout. Vreemd toch — ik dacht altijd dat de moderne sierkunst in de eerste plaats eischte: waarheid.... Die schouw deed mij denken aan een kalkoven, alleen is 'n dergelijk bouwwerk minder brandbaar. Een mooi tapijt van Colenbrander, van de Deventerfabriek, lag in't midden van 't vertrek. Ook de gebatikte roodfluweelen bekleeding der banken was goed, evenals 't tochtscherm bij den ingang. 'n Echt Duitsche staande klok stond eenzaam tegen de rechterwand, welks beschildering mij alweder terugvoerde tot die zekere periode — maar nu die der wereldwording, van den chaos.... Dáárom zeker ook de teekens van den Dierenriem op de klok denk ik. Laten wij toch niet overdrijven, in versiering vooral niet! Al die mooidoenerij zonder zin is onzin. Exentriciteit kan 't degelijkste werk bederven, en 't moet gezegd, 't *werk* was degelijk.

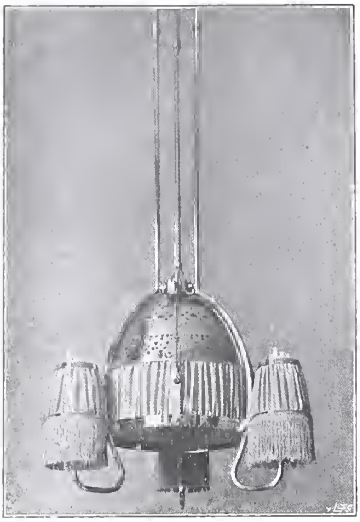

EIKEN SCHOORSTEENMANTEL MET GESMEED ROODKOPER EN IJZEREN HAARD. — JAC. VAN DEN BOSCH, „'T BINNENHUIS", AMSTERDAM.

De galerij voor grafische kunst bevond zich naast deze hall. Hier was alles saamgebracht wat betrekking had op boekversiering en boekillustratie, terwijl enkele meubelen hier eveneens een plaats vonden. Deze waren ingezonden door de firma Wisselingh en ontworpen door Lion Cachet; met fraai inlegwerk versierd, zouden deze meubels — een tweetal stoelen uitgezonderd die goed waren — zeer mooi kunnen zijn, wanneer de vorm, 't geraamte, logischer en eenvoudiger ware geweest. Een leunstoel met wijd uitstaande pooten gaf niet den indruk van degelijk doordacht te zijn wat constructie betreft.

Van Dysselhof, eveneens medewerker der firma Wisselingh, waren hier de bekende fraaie wandschilderingen geëxposeerd, welke vroeger, vereenigd, een kamer sierden in 't huis van Dr. van Hoorn. Hoe jammer, dat men voor deze ongeëvenaarde paneelen geen betere omlijsting wist te kiezen dan wit vurenhout!

't Is bijna een beleediging. Welk een leven zat er in die flamingo's en pelikanen! Er is verwantschap tusschen Dysselhof's kunst en de Japansche, beiden zoo raak van teekening, zoo subtiel in detail en toch zoo een van compositie. En dan de fraaie blauwe tinten waarin de geheele compositie gehouden was, met de witte vogels teer daartegen uitkomend. Mede van zijn hand bevond zich hier een tochtscherm, op gelijke wijze met dierfiguren versierd. Ik sprak van schildering, doch geschilderd waren ze niet, die witte vogels en leuke aapjes; de doeken waren gebatikt, en dat procédé gaf er nog grooter charme aan.

GEELKOPEREN ELECTRISCHE- EN GASLAMP. — JAC. VAN DEN BOSCH, „'T BINNENHUIS", AMSTERDAM

Langs den wand waren eenige ondiepe vitrines aangebracht. Een dezer bevatte fraaie batikwerken, kleine, mooie lapjes, waarbij enkelen van Jessurun de Mesquita, mej. Weerman en anderen. Het Koloniaal Museum te Haarlem stond eenige zeer fraaie doeken af, volgens 't zelfde procédé hier te lande vervaardigd. Aan de overzijde was een vitrine met boeken en illustraties. Ik zag hier bekende werken van Van Hoytema als „Uilengeluk," „Twee hanen" e.a., en houtsneden van Veldheer, uit 't bekende werk „Oude Hollandsche dorpen"; entêtes van Lauweriks, houtsneden van Derkinderen, Veldheer en Van den Berg.

EENVOUDIGE MEUBELEN. — H. P. BERLAGE, ARCHITECT, „'T BINNENHUIS", AMSTERDAM.

INTERIEUR GEBOUW DER ASSURANTIE-MAATSCHAPPIJ „DE NEDERLANDEN", 'S GRAVENHAGE. — H. P. BERLAGE, ARCHITECT. AMSTERDAM.

Voort was er een prachtige collectie boekbanden van onze eerste sierkunstenaars. Ik noem het werk van Loebèr, van Smits, Rueter, Moulijn, Th. Nieuwenhuis, Heukelom, Toorop, Berlage, Lauweriks. 't Wordt een droge opsomming tenslotte; onmogelijk is 't, een indruk van dit groote onderdeel onzer expositie te geven zonder ieders werk afzonderlijk te behandelen, en met de noodige illustraties toe te lichten. Een uitvoeriger bespreking dezer werken behoud ik mij voor om nu te volstaan met nog eenige bekende boekbanden te noemen, waaronder wel gerekend kunnen worden de banden van Couperus' werken, o. a. „Hooge Troeven" en „Babel," ontworpen door Lion Cachet en „Psyche," door Toorop.

Een klein nevenzaaltje bevatte een aantal affiches waaronder zeer goede van Lauweriks, Van Hoytema, de Wetstein Pfister, Van der Laars e. a. Opvallend was 't, dat de ontwerpen van bekende schilders als Willy Martens, Mesdag, Henricus, Bauer, allen m. i. min of meer te vrij waren opgevat; in hun affiches was een groote neiging voor naturalisme niet te miskennen, 't geen hun werk

SPIEGELLIJST. ONTWORPEN DOOR LAUWERIKS.

CANAPÉ. — ONTWORPEN EN UITGEVOERD DOOR LAUWERIKS.

EETKAMERBETIMMERING EN AMEUBLEMENT UITGEVOERD DOOR J. B. HILLEN, AMSTERDAM. — H. P. BERLAGE, ARCHITECT.

wel eens deed achterstaan bij het streng vlakke werk der sierkunstenaars van professie. De decoratieve kunst legt haren beoefenaars meer aan banden, eischt èn in kleur, èn in 't detail grootere zelfbeperking van hen, dan de schilderkunst; vandaar die te vrije opvatting der compositie, die zoo spoedig kan leiden tot disharmonie. Zelfs ging Mesdag zoover, dat hij trachtte tusschen de zusterkunsten een compromis te sluiten, getuige 't bekende affiche dat in elk spoorwegstation hangt: een zware ketting, gespannen over de Noordzee, tusschen Vlissingen en Queensborough, aangeduid op een landkaart; een vlakke versiering dus — behalve de ketting. — Doch deze vlakversiering gaat zeer geleidelijk over in een zeegezicht met pinken aan de bovenzijde van 't affiche! Een grove misvatting die weder op rekening van 't naturalistisch schilderen moet gesteld worden, 'n hinken op twee gedachten, dat met moderne opvattingen van vlakversiering geheel in strijd is. Gelukkig vond ik deze pogingen tot verzoening bij geen der anderen herhaald! Behalve affiches waren in dit vertrek nog eenige zeer verdienstelijke kalenders tentoongesteld, waarbij er waren van Rueter en Van der Waarden — de bekende kalender Bloem en Blad. — Een groot aantal fraaie bloemstudies van Duco Crop, — ik sprak reeds over zijn cretonnes — geheel als vlakversiering opgevat, besloeg een der wanden van de grafische galerij. Ik weet niet, wat méér in hem te bewonderen, zijn kloek neerschrijven der vormen of zijn wondervolle kleuren, die evenεens in zijne cretonnes op zulk een harmonieuse wijze gecombineerd waren.

Van den beeldhouwer Hack bevonden zich hier enkele fraaie afgietsels van beeldhouwwerk in laag relief aanwezig in 't nieuwgebouwde American-hôtel te Amsterdam. Enkele architectonische teekeningen van Van Arkel, Van Mansveld en Van den Berg, met eenige fraaie boekversieringen, culs-de-lampe en en-têtes van Rueter, wil ik nog noemen.

Over 't geheel genomen, gaf de Hollandsche sectie wel den indruk van voorname degelijkheid en eenvoud; vergeleken bij het buitenlandsche werk, was 't Hollandsche in vele opzichten kernachtiger, kloeker gedacht, zonder te verstijven in starre zware lijnen van gezochten vorm, zooals b. v. veel Duitsch werk vertoonde. Een frissche geest, jong leven tintelde in ons werk; dat dit geen overschatting van de beteekenis onzer kunstnijverheid is, toonen wel de waardeerende uitdrukkingen, door verschillende bekende buitenlandsche

GEBOUW DER BRANDASSURANTIE-MAATSCHAPPIJ „DE NEDERLANDEN", 'S GRAVENHAGE. — H. P. BERLAGE, AMSTERDAM.

artisten gebezigd over de Hollandsche afdeeling. Ik volsta met er een paar te noemen; Von Berlepsch, de ontwerper der Duitsche afdeeling, sprak als zijne meening uit, dat „Holland beslist het best" was. Walter Crane zeide van onze inzending o. a. dat zij was: „aantrekkelijk door haar rustige hoekjes en harmonieuse kamers, door het karakter en 't uitstekende handwerk dat het tentoongestelde vertoonde." En verder: „Men wordt zich daar bewust van een alles bezielend huiselijk gevoel, van den invloed van een algemeenen practischen geest, die dingen ontwierp om er mede te leven, en zijn aandacht hoofdzakelijk samentrok op 't woonhuis." Een vleiend oordeel voorwaar! En gaat men de lijst der bekroningen na, dan vindt men daarin die algemeene waardeering weder, uitgedrukt door 't, in verhouding tot andere landen, enorme aantal bekroningen van Hollandsche inzenders. Voor ons land was de Turijnsche tentoonstelling een beslist succes!

GEBOUW DER BRANDASSURANTIE-MAATSCHAPPIJ „DE NEDERLANDEN", AMSTERDAM. — H. P. BERLAGE, ARCHITECT, AMSTERDAM.

Hulde aan de mannen, die onverschrokken streefden naar bereiking van dit doel; aan hun initiatief en taaie volharding is het te danken, dat de naam van Holland in 't buitenland nu ook op decoratief gebied met eere wordt genoemd. En aan onze sierkunstenaars blijft nu de taak, dien eens verworven roem hoog te houden!

Haarlem, November 1902.

EREK EN LISIANA. † † † † † † DRAMATISCHE IDYLLE IN VIER TAFEREELEN. DOOR FIORE DELLA NEVE. † † † †

PERSONEN:

KONING EREK VAN MERCIA.
DE BISSCHOP.
DE VELDHEER.
DE HOFMAARSCHALK VAN MERCIA.
DE NAR.
TIOLET.
DE HUISHEER.
VROUW WEITE.
EERSTE BURGER.
TWEEDE BURGER.
DE SCHRIJVER.
MYRDHINN.
LANVAL.
ZEVEN FEEËN.
KONINGIN MURIEL.
LISIANA, } hare dochters.
IDONIA, }
DE HOFMAARSCHALK VAN KONINGIN MURIEL.
DE PRINS VAN SAMARKAND.
DE PRINS VAN ROUSSILLON.

EERSTE TAFEREEL.

Eene zaal, waarin koning Erek recht spreekt. Uitzicht ter zijde op den achtergrond door een grooten boog op het land en de lucht; avondrood buiten, later sterrenlucht. Ramen met gekleurde glasschilderingen en tegenover den toeschouwer een groot schilderstuk (op gaas), voorstellend koning Tiolet, een der ridders van de Tafelronde, voorvader van koning Erek.

Koning Erek, 60 jaar, niet geheel wit, maar grijzend haar, zit op een troon; achter en naast hem staan de bisschop en de veldheer, aan zijne voeten ligt de nar. Op de laagste trede van den troon staat de hofmaarschalk. Terzijde beneden den troon nog een zetel, naar voren. Aan de voorzijde van de zaal de schrijver, staande voor een lessenaar en griffelend op perkament. Achter den koning nog gevolg, geen vrouwen, geen pages. Twee soldaten bij de groote poort; buiten die poort het volk in het avondlicht.

Twee burgers buigen voor den koning en vertrekken.

EERSTE BURGER.

Gedankt, o koning, voor 't genadig recht!

TWEEDE BURGER.

Dank voor het recht!

DE KONING.

De volgenden!

DE HOFMAARSCHALK.

Wie volgen?

(*De huisheer en vrouw Weite komen voor. De koning wenkt hen, dat zij spreken zullen, zij maken nog plichtplegingen*).

DE HOFMAARSCHALK (*tot den huisheer*).

Nu spreek!

DE HUISHEER.

Dat is mijn buurvrouw, vorst, vrouw Weite,
En ik haar buurman, maar haar huisheer ook!

VROUW WEITE.

Een gierig huisheer, die niets op laat knappen,
Zoodat de zold'ring....

DE HUISHEER.

Dat is hier de vraag niet.

VROUW WEITE.

Ik vraag er om!

DE HUISHEER.

Ja, zij vraagt iederen dag
En toch is 't hier de vraag niet. Zij is koopvrouw
En voor vijf jaren sloten wij 't contract,
Dat nu vervalt, met Paschen. Nu wil zij
Het wel hernieuwen en ik ook.

VROUW WEITE.

Jawel;
Weer voor vijf jaar, niet meer, want dan is 't huis,
Waar hij niets aan laat doen, geheel vervallen,
En in een puinhoop kan ik niet verkoopen.

DE HOFMAARSCHALK.

Nu zwijg, en laat hij voortgaan.

DE HUISHEER.

Ik, heer koning,
Ik hecht aan één conditie....

VROUW WEITE.

En aan 't geld!

(*De Hofmaarschalk wenkt haar te zwijgen en den huisheer te spreken*).

DE HUISHEER.

Het huis heeft nu, sinds dertig jaar geheeten
De goede koning Erek, naar u zelf.
Die naam heeft waardigheid verleend aan 't huis,
En 't is er eerst mijzelf, en toen die koopvrouw
Goed in gegaan.

VROUW WEITE.

Niet enkel door den naam;
Door goede waren ook en vlijt. Voor gordels,
Borduursels, kwasten, sluiers,....

(*De Hofmaarschalk wenkt haar te zwijgen en den huisheer te spreken*).

DE HUISHEER.

Mijn conditie
Is deze: dat het huis zijn naam zal houden
Al die vijf jaren: „In den koning Erek".

VROUW WEITE.

En dat kan ik niet teekenen! Wij wenschen,
Dat koning Erek honderd jaar mag leven,
Maar hij is sterflijk, hij is oud; vooral:
Hij heeft geen kindren! Wat hij samenhield,
Valt na zijn dood uiteen. Een nieuwe meester
Geeft nieuwe wetten. En wie na hem komt
Kan wel een vijand zijn van koning Erek,
En om dien naam mijn heelen winkel sluiten.
Dat wil ik niet.

DE NAR.

Nu, huur dan niet!

VROUW WEITE.

Dat 's goed!
Maar dan neem ik het wapenbord ook mee
En blijf vrouw Weite „in den koning Erek"
Zoolang het mij voordeelig is, niet langer!

DE HUISHEER.

Dat wil *ik* niet! Die naam behoort aan 't huis,
Aan *mijn* huis!

VROUW WEITE.

Nu beslis, o wijze koning!

DE HUISHEER.

Trouw ben ik aan uw naam!

VROUW WEITE.

En ik voorzichtig
En lettend op 't onzeekre van de toekomst!
Er zou geen twist zijn, geen onzekerheid,
Als niet met uwen dood uw naam verstierf....

DE KONING.

Wat zegt mijn waarde bisschop?

DE BISSCHOP.

Ik zal bidden,
Dat God hun Geest verlichte!

DE KONING.

En mijn veldheer?

DE VELDHEER.

....'t Is misdaad
Van des konings dood te spreken
Men hang' hen beiden op!

DE KONING.

En gij, mijn hofnar?

DE HOFNAR.

Men laat vrouw Weite met den huisheer trouwen,
Dra slaan z'elkander met het uithangbord
Om d'ooren, en wanneer de stukken vliegen,
Is er van keus geen sprake meer!

DE KONING.

Gij, huisheer.
Is dat portret, voor dertig jaar geschilderd,
Van trekken duidelijk herkenbaar?
Ziet men
Dat ik het ben?

DE HUISHEER.

De trekken niet, heer koning;

Van wind en regen, dertig jaren lang,
Heeft wel de verf geleden, maar de kroon
Den scepter en den keten om den hals,
Heb ik met zorg steeds laten onderhouden.

De Koning.

Gij, koopvrouw, wilt ge een ander uithangbord,
Of drijft u enkel vrees voor booze daden,
Van hem, die na mij komt?

Vrouw Weite.

Wie na u komt
En niet van uw geslacht is, zal jaloersch zijn
Op de vereering voor wat is verdwenen,
Zijn lijfwacht zal mijn kostbre waren plund'ren!...

De Koning (*tot beiden*).

Nu hoort dan; meldt den naam van Erek niet,
Die sterf'lijk is, en met mij zal vergaan;
Gij huisheer, houdt hem trouwlijk in uw hart,
En aan uw buurvrouw baart hij zorg noch moeite.
Het huurcontract kan dan gesloten worden
Voor zooveel jaren als gij beiden wenscht.
Maar daar *gij* trouw zijt aan des konings naam,
En *zij* belust op voordeel, zal zij u,
Een gordel werken die mijn letters draagt,
En ik hem naar de waarde haar betalen.
Gaat heen in vrede!

De Huisheer.

Dank, heer koning, dank!

Vrouw Weite.

Ik blijf in 't huis.

De Huisheer.

En ik hield mijn gelofte.

(*Zij gaan; ook het volk verdwijnt langzaam*).

De Koning.

Die huisheer is de trouw der breede schare
Gebonden aan een mensch, een beeld, een klank;
Die koopvrouw is het nuchter landsbelang,
Dat rust en vree om eigen voordeel vraagt,
Niet hechtend aan de hand, wel aan den penning.
Maar uit hun beider woorden klinkt mij droef
Dezelfde boodschap tegen: 't einde nadert,
En voor zóóveel belang en zóóveel trouw
Zinkt met mijzelf de waarborg in het graf.
Wat zegt mijn bisschop's wijsheid tot dit feit?

De Bisschop.

Diep, ondoorgrond'lijk is des Heeren wil.

De Koning (*glimlacht spottend*).

En gij, mijn veldheer?

De Veldheer.

O, mijn eed'le vorst,
Zoolang uw macht dit zwaard gebruiken kan,
Verlaat het op uw wenk de schede.

De Koning (*tot den hofnar*).

En gij?

De Hofnar.

Ik, Erek? 't Avondrood daalt op de velden,
En 't avondmaal wacht ons in gindsche zaal.

De Koning.

Zoo is 't.... Gaat naar uw avondmaal, gij jong'ren,
U roept de geur van 't dampende gebraad:
Laat bekers rondgaan en de stem der barden
Bij harpgeklank U heldendaden zingen.
Mij breng' men hier wat brood, een beker wijn,...
Mijn schrijver blijft nog....
(*De koning daalt van den troon; de schrijver staat bij den lezenaar; de hovelingen gaan heen, het wordt geheel donker; een dienaar brengt een hooge kaars op een candelabre; een ander plaatst op den achtergrond op een tafel een kan, een schotel en een beker*).

De Koning (*tot den schrijver*)

Wat wij heden rechtten,
Is opgeteekend?

De Schrijver.

Ja, heer.

De Koning.

(*Peinst. Buiten hoort men in de verte de begeleiding van den bardenzang*).

Lees het over.

(*Peinzend*).

Licht was mijn taak deez' dag.... Geen zwaardenstrijd,
Geen worst'ling met mijzelf... de kleine veeten
Van 't vredig volk zijn gauw beslecht... vaak effent
Een lutt'le gift hun kinderlijk geschil....
Toch bleef er bittterheid in mij... hun mond
Geeft ruwe stem aan wat te hoff'lijk zweeg
In d'eigen ziel... tot schuifien wekt hun roep
De slang der zorg, die sliep daarbinnen.
(*Leest*).
»Er zou geen twist zijn...."

De Schrijver.

»....geen onzekerheid,
Als niet met 's konings dood zijn naam verstierf".

De Koning.

Dat zeiden zij, niet waar?

De Schrijver.

Dat zeiden zij.

De Koning.

En nog: Wie na u komt....

De Schrijver.

»....zal wis jaloersch zijn,
Op de vereering van wat is verdwenen."

DE KONING *(bitter glimlachend)*:

En toen de veldheer in zijn blinden ijver:
„'t Is misdaad, van des konings dood te spreken!"
Onnoozele ijver!... of met zwijgen men
Het Noodlot verre hield!

(De koning peinst.)

DE SCHRIJVER:

Zal ik niet lezen?

DE KONING:

Neen, ga. Gedachten aan de sombre toekomst
Zijn sterker dan de beelden van 't verleden;
En 't hoofd, door ouderdom en zorg vermoeid,
Ontwijkt den strijd... Ga....

(De schrijver gaat; het is buiten geheel donker; door den grooten boog ziet men den sterrennacht).

„Zorg zou er niet zijn,
Als niet met 's konings dood zijn naam verstierf....
O, waarom nam de hemel mij de zonen,
Opvolgers van mijn naam... In lange reeks
Van helden wijdvermaard, van vorsten wijs
En goed, van koninginnen grootsch en lieflijk,
Schoon en verstandig, bloeide dit geslacht....
In wasdom trotsch en sterk als jonge olijven
De prinsen stoer en fier als reuzen in
Het woud de vorsten, als lianen slank
Lieflijk als bloemen de vorstinnen stralend
Rees' alles in de gulden middagklaarte....
Nu is het nacht, nu daalt met mij de nacht,
En zonder morgenrood....

(Hij wendt zich tot het portret, dat koning Tiolet voorstelt als jong ridder):

O gij, onze eerste,
Wien feeën kweekten, op een plek in 't woud,
En sierden tot een held aan Arthur's hof,
Een dapp're van de heilge Tafelronde;
Gij, in wiens hand de kracht was des geloofs
En toovermacht van wondere bezwering,
Gij eerste, ziet nu op den laatsten neer,
Droef moet het u te moede zijn....

(Het beeld wordt verlicht).

TIOLET.

Niet droef!
Erek, mijn zoon,... niet droef, want zie, de hand,
Die Abraham en Boaz heeft gezegend,
Kan wond'ren doen, nu tot in eeuwigheid!
Niet droef!... Want hoor, wat U mijn stem komt [melden!
Nog is er jeugd voor ons, nog is er leven,
Nog is er toekomst voor onz' ouden stam....
Een toekomst, even schoon, als 't rijk verleden!...
Gij, Erek, ga, vertrek nog dezen nacht,
Leg af uw koningskleed, uw gouden kroon,
En richt uw schreden naar het diepe woud
Van Broceliande, waar Myrddhin de wijze,
Die in mijn eeuw reeds oud was, als in d'uwe,
Bij Melusine's bronne droomend peinst.
Hèm vraag, welk offer van U wordt gevergd,
Tot heil van onzen stam en van dit land:
Hij zal 't u zeggen. Erek! Ga met God!...

(Het licht verdwijnt, het geheele tooneel wordt donker; de muziek gaat over in iets dat op den Sylphendans van Berlioz' Damnation de Faust gelijkt.)

TWEEDE TAFEREEL.

(Eene open plek in het feeënwoud van Broceliande. Er is blauwachtig maanlicht door het geheele woud, vooral op eene open plaats in het midden. Hooge varens, irissen als groote vlinders, reusachtige leliën, veel bloemen; groote bladeren, een weelderige plantengroei. Hooge eiken, waarvan klimop afhangt en slingerplanten; boschjes van witte jasmijnen, wilde rozen, appelbloesem. Onder een eik een zodenbank of verhooging, waar een reusachtig boek opengeslagen ligt. Op den achtergrond klatert de bron van Mélusine.

De eerste fee komt op, met een tak bloemen in de hand; van tijd tot tijd ziet zij om; Lanval, een jong edelman, volgt haar. De feeën zijn in dunne stoffen, licht gekleurd en met zilver doorweven, gekleed; verschillend van nuance, maar met gelijke menging van zilver, zoodat de zilverglans in het blauwe licht over allen gelijk schijnt te zweven; allen met veel bloemen versierd).

De eerste fee (neuriet):

In het bosch van Broceliande
Komt zoo menig schoone fee;
Lachend voeren zij u mee
In het bosch van Broceliande.

Lanval (haar volgende door het bosch):

In het bosch van Broceliande
Dwaal ik heel den nacht alree,
Hoe brengt mij een goede fee
Uit het bosch van Broceliande.

(De eerste fee verdwijnt plotseling.)

De tweede fee (aan den ingang eener laan verschijnend).

In het bosch van Broceliande
Woont zoo menig schoone fee
Wie vertoefde niet tevree
In het bosch van Beoceliande?

(Telkens verschijnen en verdwijnen de zeven feeën, die den jongen man lokken en met bloemen werpen en hem het spoor bijster maken; de tekst wordt, met herhalingen en afbrekingen, over de zeven feeën verdeeld).

Is het niet een lustwarande?
Is het niet een bloemenzee?
Voor der menschen wel en wee
Sluit het bosch zijn groene wanden.
Parel van der wereld landen,

Erek en Lisiana.

Paradijs van stillen vrêe,
Wiegelende bloemenzee
Lieflijk bosch van Broceliande!

LANVAL.

Dwaaltuin is uw lustwarande
En bedrieglijk iedere schrêe
Hoe redt mij een goede fee
Uit het bosch van Broce-
[liande?

(*Eindelijk, verbijsterd, wil de jonge man er niets meer van weten; hij gaat op een boomstam zitten (niet in het midden, waar het boek bij ligt) en verbergt het hoofd in de handen. Plotseling is alles stil; ook de muziek. Hij kijkt op, en ziet dat al de feeën hare gordels genomen hebben, ze om boomtakken hebben geslagen en het hoofp er door gestoken, alsof ze zich hadden opgehangen. Hare armen hangen slap, haar hoofd op zij. Hij staat op, nieuwsgierig, en gaat bij alle zeven kijken; bij de laatste gekomen, geven ze allen plotseling een schreeuw, de muziek begint weer, de laatste slaat haar armen om zijn hals, trekt hem op den grond, in de bloemen, staat weer op, en allen begraven hem onder de bloemen. Zij wandelen in rythmischen dans dan om het bloemengraf, zeggend*):

Bloemen, blanke bloesem-
[sneeuw,
Strooien wij met volle handen,
Slaap, mijn jongen, slaap
[gedwee
In het bosch van Broceliande!

(*Myrdhinn verschijnt, met langen sneeuwwitten baard tot aan zijn knieën, sneeuwwitte haren en een klimopkrans daaromheen. De feeën vol eerbied, verdwijnen in den grond en in de lanen.*

Myrdhinn treedt op de open plek, waar het volle maanlicht valt. Zijn tabbaard is blauw-grijs of purper-grijs pluche).

Het is genoeg, schuilt in uw bloemengraven,
Gij schimmen van de vrouwen die ik minde,
En wie, als zoeter minne hoogste gave,
Ik het verwelken spaarde; wijkt en wacht
Slavinnenstoet, mij dienend onder d' aard....

(*Hij zet zich op de zodenbank en neemt het tooverboek op*).

O, wonderboek, door mijnen vader Satan,
Mij opgedragen tot verderf der menschen,

En dat, door der Aartseng'len invloed nu,
Mij dient ons hen te zeegnen... wreede wijsheid,
Die mij doet profeteeren en in 't eind
Het eigen Lot aanschouwen, wee!... nog toeft zij,
De booze fee, die mij 't geheim ontstelen,
En mij begraven zal door tooverspreuken,
Gelijk ik deze hier begraven heb.

. . . .

Wie naakt?... Ginds ruischt een voetstap op de
[blâren,
't Is hij, wiens komst voorspeld is....

(*Hij buigt zich over het boek; koning Erek nadert en ziet hem. Erek is zonder kroon en koningsmantel in een eenvoudig, niet te licht onderkleed*).

MYRDHINN.

Koning Erek,
De zoon van Erek, zoon van Galahad,
Zoon van dien Tiolet, die met ons was,
Toen wij de Tafelronde stichtten, welkom!
Ik wachtte u!

KONING EREK.

Dan weet gij ook, Myrdhinn,
Dat Tiolet mij in den droom verscheen,
En mij beval hierheen te gaan?

MYRDHINN.

Ik weet het.

KONING EREK.

Gij weet wat mijn bekomm'ring is?

MYRDHINN.

Ik weet het.

KONING EREK.

Zij laat mij dag noch avond rust. De morgen
Toont mij het schoone land, mijn vredig rijk,
Zijn welige akkers en zijn rijke steden,
Mijn nijver volk, door recht en wet beschut,
Zóó rustig, dat het voor onnoozle twisten
Des konings aandacht vraagt. Dat is het heden.
Dan rijst voor mij het gruwzaam beeld der toekomst,
Onzeker wat den tijd betreft, maar wis,
Maar onafwendbaar in haar dreiging. Vreemden,
Die van mijn volk niet weten, het niet kennen,
Het niet *lief* hebben in zijn oude trouw,
Zijn deugden en gebreken, zullen komen
En twisten over 't volk, dat zij niet achten,
De plek verwoestend, die ze elkaar niet gunnen!...
't Zij burgerkrijg of vreemde heerschappij,
Bloed zie ik vloeien op mijn grafgesteent!...
In vlammen zie ik mijne steden opgaan,
Van mijne velden door hun ruwe benden
Den oogst vertreden, onder 't vreemde juk
Mijn arme burgers kermend... d' oude wetten
Waarnaar hun rechtsgevoel zich langzaam vormde,
Gehoond; misdadig nu wie goed bedoelden,...
Dit alles omdat God mijn zonen nam....

MYRDHINN.

En Tiolet zeide u, tot mij te gaan.
Tot mij, Myrdhinn, die verre dingen weet,
Die eens als aller kunsten meester gold,
Voor Koning Arthur havens en paleizen
En torens bouwde, en schepen? hij weet niet
Dat zelf Myrdhinn hier stil het einde wacht,
Hem door zijn eigen kunst voorspeld....
Toch deelt,
Wat nog aan wijsheid in die bladen restte,
Zijn vriendschap gaarne u mee....

(*Hij bladert in het boek, maakt eenige teekens en staat op*).

Zie hier dan, Erek!
De machten, die der volk'ren lot besturen,
Zij geven hoog're gunsten niet om niet!
Zij wisten wat zij deden, onze druïden
Die in de heil'ge wouden, in den nacht,
Met menschenoffers, met het edelst bloed,
De geesten van de duisternis verzoenden!...
Nog zijn voor groote daden offers noodig!

KONING EREK.

O, spreek!

MYRDHINN.

Men laat de keus u: Tal van jaren
In kalmen vrede zijn u toebedeeld,
En langzaam zal van u, haast ongemerkt,
Het leven wijken, zonder stervensstrijd.
Als kwijnende echo, die vergalmt en zwijgt,
Als rimpling, die van stillen riemenslag
Weg-cirkelt op het meer in zomeravond,
Als rookwolk, opgelost in 't hemelblauw,
Zoo zal uw leven vlieden, ongevoeld,
En met uw leven sterft uw koningshuis....

KONING EREK (*heftig*).

Zeg 't andere, Myrdhinn!

MYRDHINN.

Niet ongevoelig,
Maar midden in de volheid van geluk,
Plots weggerukt als uit den roes van 't feest,
Gegrepen als in 't hart met ijz'ren hand,
Geroepen tot den dood, terwijl uw blik
De volheid nog van 't leven meten kan,
Dit is de keus, die u het Noodlot biedt.

KONING EREK.

En op die voorwaarde is voor volk en land
De toekomst helder?

MYRDHINN.

Op die voorwaarde is
Aan volk en land een telg uit uw geslacht
Beloofd, een erfgenaam van uwe deugden!

KONING EREK.

O! ik neem aan!

MYRDHINN.

Maar weet: één aarzeling,
Op 't oogenblik, dat u het Noodlot roept,
En gansch 't gedroomd visioen verdwijnt....

KONNIG EREK.

Geen woord meer!
O! ik neem aan! O! ik neem aan!... Myrdhinn,
Wat moet ik doen? wilt gij den druppel bloed,
Die zulke bonden zegelt? Hier mijn zwaard....
En 't oude bloed zal zich onstuimig dringen
Naar d' open voor, waar het de veder wacht!...

MYRDHINN.

Niet noodig, Erek.... Geef mij dezen hoorn,
En als zijn klank uw oor bereikt geef acht,
Dat is het oogenblik! Dan kom!...

(*Op de plek wijzend, waar Lanval onder de bloemen begraven ligt.*)

Daar ginds
Ligt een, die uwen weg weet.
'k Zal hem wekken,
Hij zal uw schildknaap zijn en u geleiden.

DERDE TAFEREEL.

(*Eene rijke zaal, lichter en kleuriger dan de eerste. Op eene estrade drie zetels. De estrade niet zeer hoog. Orgelmuziek en heel zacht kerkgezang van terzijde. Eene sprookjes-koningin, Muriel, rijk gekleed, komt met veel gevolg de zaal binnen, waar reeds eenige hovelingen en dames geschaard zijn. Haar tegemoet komt haar jongste dochter, Idonia.*

Muriel (gaat nog niet op de estrade, reikt aan hare dochter de hand ten handkus en kust haar op het voorhoofd):

O mocht nu deze dag beslis-
[sing brengen,
Idonia.... Waar toeft uw
[zuster?

IDONIA.

Ginds
In de kapel. Zij werkt aan
[haar devotie
Als of zij niet een man te
[kiezen had,
Maar voor den nonnensluier
[zich bereidde!
Waar' het *mijn* beurt, ik
[dacht er anders over!
Ik had al lang gekozen,
[meer dan eens!
Er waren onder al die
[pretendenten
Toch heel wat knappe
[prinsen!

MURIEL.

Niet zoo luid!
Zoo spreekt een meisje niet!

IDONIA.

Zoo spreek ik wel!
Mijn jeugd gaat nog voorbij, terwijl zij weifelt!

MURIEL.

Gij hebt den tijd nog, liev'ling.

IDONIA.

Neen, in ernst!
Bedenk eens, moeder, wat ik heb te vreezen!
Zoo één voor één zien we al die jonge prinsen
Der gansche Christenheid voorbij ons wandlen....

MURIEL.

De roem van Lisiana's deugd en schoonheid
Is wijd verspreid, en iedre nieuwe dag
Brengt weer een hofstoet en een nieuwen vorst....

IDONIA.

En allen wijst zij af! Wat is 't gevolg?
Die prinsen trekken weg, nu wat beschaamd,
Dan wat gekrenkt, of met wat wrok in 't hart
En allen houden onze oude burcht
In wrevele herinn'ring. Is 't niet zoo?

MURIEL.

't Is waar; en menigeen zelfs, afgewezen,
Sprak woorden uit van dreiging of van spot.

IDONIA.

Nu, stel dat Lisiana eindlijk kiest,
De hemel weet wanneer, en mijn beurt komt,
Dan denken al die prinsen: o daar ginds
Daar woont die weduw met haar preutsche dochters,
Wie niemand goed genoeg is! Dáárheen niet!
En ik kan turen naar den horizon,
Geen stofwolk rijst er op den langen weg!

MURIEL.

Daar nadert Lisiana.

(*De muziek heeft opgehouden*).

IDONIA.

Altoos ernstig.

MURIEL.

Mijn kind, zoo lang verzonken in 't gebed?

LISIANA.

Toch niet te lang, nietwaar? Een hooger licht
Moet stralen, zal het hart zich zelve zien.

IDONIA.

Een man is aardsch....

LISIANA.

Maar heilig is het huwelijk!

MURIEL.

Wij nemen onze plaatsen. In de voorzaal
Wacht weer een koningszoon; zijn landen strekken
Onmeetlijk zich door alle hemelstreken.

IDONIA.

Van parelschelpen tot aan sabelbont.

(*De drie vorstinnen nemen plaats; de hofstoet, vele vrouwen in rijk edelvrouwen-costuum, diademen, hennins, puntmutsen, sluiers, om hen en achter hen; pages, hovelingen; Lisiana zit in het midden, Muriel rechts, Idonia links van haar.*
De prins van Samarkand komt binnen; rijk costuum in Tartaarschen trant; zijn gevolg heeft verschillende tinten en verschillende Aziatische costumes, mooie wapens. De hofmaarsckalk dient hem met een gebaar aan).

DE PRINS VAN SAMARKAND.

Van waar de gletschers dreunend zich vergaadren
En met een tin van ijs de Pool omschansen,
Tot waar, in Ophir, 't spel van gouden glansen
Den stroom verraadt der onuitputbre aad'ren;

Vanwaar, beschaduwd door waringinblaad'ren
De watervallen zilverspattend dansen,
Tot waar, vuurspuwend uit hun lavakransen,
Zich Scylla en Charybdis dreigend naad'ren;

Zoover rijkt mijn gebied. In wierookwolk
Rijst hoog mijn troon, en stilte zwijgt rondom.
Geknield dient mij een bevend slavenvolk.

Eén is slechts heerscher over allen, ik!
Dood is mijn woord, vernietiging mijn blik!
Wees naast den heerscher heerscheres! o kom!

LISIANA.

Dit is niet mijn bestemming, eedle heer,
Noch dit de majesteit, die ik begeer!
Als zich 't oprechte woord, de gulle lach,
Uit bange vrees voor mij verbergen zou,
Als mij geen vrije blik in d'oogen zag,
Het scheen mij doffe en slecht begrepen trouw....
Niet zulk een volk beheerschen lokt mij aan,
Noch zulk een heerscher kan terzijde ik staan,
Naast zulk een heerscher heerschend zou ik vreezen,
Den vorst te laag, en 't volk te hoog wezen.

DE PRINS VAN SAMARKAND.

Zoo wacht, wie u voldoe, in uwen waan!
Dien gij versmaadt, hem nemen and'ren aan!
Waar 't land te luttel niet, de buit te klein,
Uw vrijen zouden ras mijn slaven zijn!
(*De prins van Samarkand vertrekt haastig met zijn stoet. Muriel en Idonia zijn ontevreden. Idonia wenkt een page en laat zich uit een vaas wat rozen geven waarmee zij speelt*).

MURIEL.

Een vijand meer!...

IDONIA.

Die komt niet meer terug.

LISIANA.

Zoudt gij dan wenschen, dat die weerkwam?

IDONIA.

Neen,
Hem zou ik niet begeeren, dat is waar....

HOFMAARSCHALK.

Nog wacht op toegang in het voorvertrek,
Een koningszoon, de prins van Roussillon....

MURIEL.

Hij trede binnen....

(*De prins van Roussillon treedt binnen, geheel alleen, in minnezangers-costuum, met eene mandoline om; om zijn hals, aan een ketting, het medaillon-portret van Lisiana*).

MURIEL.

Zoo geheel alleen?

DE PRINS VAN ROUSSILLON.

Geen stoet van volgers, dienaars en trawanten,
Voer ik als luisterrijk geleide mee;
Slechts tot mijn *hart* sprak uwer trekken vree
En 't hart spreekt zelf; het wil geen afgezanten!

Toch voer ik liefelijk geleide mee;
Der jonkheid lust, der lente jubelzangen,
Der gansche schepping ruischend minverlangen,
Van 't hoog azuur de reine liefdebeê.

Der jonkheid lust, der lente jubelzangen,
Zij vragen bevend, fluist'rend uw gehoor
Zij geven u, in ééne stem, het koor
Van gansch der schepping ruischend minverlangen!

Zij vragen bevend, fluist'rend u gehoor,
Zij roepen tot hun hulp den zoeten toover
Van 't voog'lenlied, dat kweelt in wiegend loover,
Van 't beekgemurmel en der golven koor.

O, luister naar dien wonderzoeten toover,
Zoo eind'loos lief'lijk, zoo onzegbaar teer,
Die met den golfslag kabbelt over 't meer,
En met der voog'len lied kweelt in het loover!

Zoo eindloos lieflijk, zoo onzegbaar teer
Spreekt zelf het hart, het wil geen afgezanten,....
Zegt u die droevig-zoete stem niet meer
Dan stoet van volgers, dienaars en trawanten?

(*Idonia is enkel verrukking en staart met bewondering den prins aan*).

LISIANA (*droomerig, zacht*).

Wèl doet een stem mij, vreemd en zacht,
Naar wond're woorden bevend luist'ren...
Wèl komt een beelt'nis in den nacht
Der sterren zilvergloed verduist'ren,

(*naar hem opziend*).

Maar niet *uw* naam is 't dien zij fluist'ren
En niet *uw* beeld is 't, dat ik wacht.

(*De prins buigt en wil vertrekken; als achteloos laat Idonia een der rozen uit hare vingers glijden; de prins raapt de roos op; zij ziet hem glimlachend aan. Hij drukt de bloem aan zijne lippen; zij groet hem en hij vertrekt*).

IDONIA (*tot Lisiana*).

Is 't moog'lijk? Kunt ge zulk een stem weerstaan,
Die op het heerlijkst doelt, wat is op aarde?
Het was mij of ik wakend droomde; ik dacht
Aan bloemengeur, en voog'len in het bosch,
En frissche beekjes, murmlend onder lommer,
En snarenklank, heel ver, in stille mijm'ring,
Vertrouwlijk, twee aan twee.... Wat is er mooier?...

LISIANA.

Aanvallig kind, dat meent dat met gemijmer,
Gekweel van vogels, bloemen en gefluister
Van avondwind door wiegelende blâren
De wereld staat of valt.... O, waar Gods hand
Dat àl vereent, en 't vlokkig hermelijn
Weeft uit jasmijnensneeuw en boschviolen,
Daar is geluk, gemakk'lijk licht geluk,
Een zonnekind'ren paradijs.... Maar toch,
Nog is er hooger taak, en hooger heil,...
Zie, uitverkoren in der eeuwen loop
Zijn enk'len, door een Godsstem uitverkoren,
Om meer dan liefde, meer dan menschenliefde
Te geven en te ontvangen. In haar ziel
Bloeit, ongerept, de blanke leliekelk
Van wondere mystieke voorbestemdheid.
Is 't liefde? Is 't heiligheid? Wat is een naam?...
Niet licht valt het, in menschentaal te zeggen
Wat zoo verwant is aan 't onzienlijke....

(*Tot Muriel*).

Ge kent de taak der Ridders van den Graal,
Van tal van heilgen, helden en heldinnen;
Den een is strijd als roeping voorgeschreven,
Den ander dulden, and'ren liefde geven
Op wond're wijs,... al naar 't is voorbestemd....

(*Extatisch*).

Zoo woont in mij 't bewustzijn van een taak,
Een taak van liefde ook, maar onduid'lijk nog...
Een liefde, van der zinnen toover los,
En die mij zal doorgloeien onverwacht,
En onmiskenbaar, onweerstaanbaar ook....

(*Tot Idonia*).

Van zulk een liefde, die gij niet begrijpen,
Niet voelen kunt, gij vriend'lijk aarde-kind,
Zoo mensch'lijk lief, wacht ik de hooge gave...
Geduld nog, moeder, nog een wijl geduld,
't Is of een stem mij zegt, dat hij nabij is,
Dien ik ben voorbeschikt als heil'ge hulpe.
Ik wacht... ik wacht... hij toeft en toch, ik wacht....
En komt hij nimmer,... is het mijn bestemming,
Te kwijnen, te verwelken, ongeplukt,
Gods dienstmaagd zal daarom niet murmureeren,
Maar treden ongerept in d'eeuwigheid,
Zijn liefde zeeg'nend, die op d'aardsche reize
Deez' wond're hoop haar als bekoring gaf!

(*De hofmaarschalk komt binnen en zegt een woord tot Muriel*).

MURIEL.

Hij trede binnen.

Alfz. van Neste

(*Lanval treedt vooruit, achter hem koning Erek*).

LANVAL (*buigt en begint*).

Vorstin....

LISIANA (*heftig*).

Wat treedt ge vóór? Dat is uw plaats niet!...
Maak plaats voor wie u zendt!

(*Zij treedt van den troon*).

(*Tot Erek*).

O, mijn gebieder,
Mijn heer gij en gemaal, mijn vorst en koning,

(*knielend*)

Zie uwe dienstmaagd, die u heeft gewacht,
En u herkend heeft zonder kroon of scepter,
En u zal volgen, liefdevol, ootmoedig.
Zie, moeder, in den lichten sterrennacht
Aan 't hoogaltaar en in het heilig bosch
Is deze mij verschenen, hij, mijn koning!

KONING EREK (*hij heft haar op*).

U voorbestemd door 's hemels hoogen wil
Kwam ik hierhenen, zelfs uw naam niet kennend,
Langs verre wegen zwijgend heengeleid
Door 't onbekende volk van vreemde steden.
Zoo togen in den heil'gen nacht op weg
De koningen van 't Oosten, niet vermoedend
Waar ooit de sterrenfakkel stil zou staan,
Die licht gaf op hun pad....

(*Tot Muriel*).

Geef haar uw zegen,
O koningin, en geef haar mij.

MURIEL (*tot Lisiana*). (*Muziek*).

Gij, volg hem,
Mijn dochter Lisiana, gij mijn oudste;
Wees hem een gade, trouw en liefdevol,
Tot God u scheide, — om later te hereenen.
Ga dan in vrede!

KONING EREK.

Gij, volg mij, Lisiana,
Wees mijne gade, en Mercia's koningin,
Volg uwen koning Erek naar zijn land,
Tot God ons scheide, om later te hereenen!

VIERDE TAFEREEL.

(*Een prachtig park; vol bloemen, aan den oever van eene rivier. Heldere zonneschijn. Aan de eene zijde de ingang van een paleis, marmeren trappen.*

Uit het paleis komen de koning en Lisiana; de koning weer met mantel en kroon; Muriel, Idonea, met den prins van Roussillon, voorts de hovelingen uit het eerste en die uit het derde tafereel. Zij vullen het tooneel).

KONING EREK.

Een jaar vlood heen, sinds in mijn rijk de zon
Van uwe liefde opging, Lisiana;
Nu straalt mijn heil in vollen middaggloed;
U prijst mijn dankbaar volk, U eert zijn welvaart,
Uw welgemeende zorg vervult mijn huis,
Met vroolijkheid en licht....

LISIANA.

In mijnen heer
Vond ik meer dan voorspeld was: teed're liefde;
De taak, mij opgelegd als geheimzinnig
Als vol verborgenheid, bleek licht en helder;
Deez' eerste gang, nu ginds de kleine rust,
In 't gouden wiegje, schijnt mij zoo vol weelde,
Alsof natuur, verheugd om zijn geboorte
Uit zaal'ge vreugd zichzelf herboren had!...
Haast vraag ik, als die riddervorst op Samos,
Of niet te veel geluk mijn deel is.... Zie,
Ik zou door kleine rampen willen zoenen,
Wat Noodlot dreigt.

KONING EREK (*plotseling beangst*).

O, zwijg, om Godswil zwijg!

LISIANA.

In volheid van geluk is angst. Is dit niet volheid
Van hoog geluk?

KONING EREK (*huiverend*).

O zeker, 't *is* de volheid.
Het *is* het hoog geluk in al zijn rijkdom.

(*Schuw rondziend*).

En daarom grijpt mij siddring aan.

LISIANA.

Gij huivert,
En uw gelaat verbleekt, mijn vorst?

IDONIA.

O, zie,
Wat men tot onze vreugd' verzonnen heeft!

MURIEL.

Wis is dit een verrassing van uw volk!

Erek en Lisiana.

(*Een groot middeleeuwsch schip wit, en goud, rijk gebeeldhouwd, met groot wit zeil* (*voile Latine*) *aan gouden mast, bemand met vroolijk scheepsvolk in rose en lichtgroen, jongens, travestis en kinderen, allen met kleurige bloemen, sjerpen, guirlandes, komt aanvaren. Barcarolle-muziek doet zich hooren*).

DE PRINS VAN ROUSSILLON (*tot Idonia*).

Idonia, is dit de huwelijksboot?

IDONIA.

Neen, waarlijk niet! Dit groote ruime schip
Bergt gansch een stoet, de huwlijksboot maar twee!

(*Het scheepsvolk legt een plank uit en verdwijnt weer in het schip. Myrdhinn verschijnt op het dek in sneeuwwit gewaad. Hij blaast op den horen*).

KONING EREK.

O God, dat was de volheid van geluk,
Dit is het uur....

MURIEL.

Wat wondere verrassing!

LISIANA.

Vreemd klinkt die horentoon,... 't is mij als viel
Hij ijzig op mijn hart....

DE PRINS VAN ROUSSILLON.

Wat volgt er nu?

IDONIA.

Een maskerade treedt wis uit het schip
Met fluiten, tamboerijnen en guitaren!

MURIEL.

Of wel, men noodt ons tot een gondeltocht....

KONING EREK.

Men noodigt mij alleen... ik ken het spel....
't Is afspraak... ik alleen treed op het schip....
Vaarwel! (*hij omarmt Lisiana*).

LISIANA.

Gij keert toch spoedig weer, mijn vorst?

(*Myrdhinn blaast ten tweeden male op den horen*).

Het is mij angstig....

KONING EREK.

Heb geen angst, mijn kind;
Wanneer wij scheiden... 't zij voor kort of lang,
Het is gewis om later te hereenen....
O, wees gerust... Ook ik ben rustig; zie,
Wat ook gebeur', u rest een schoone toekomst;
De zorg voor 't kind, waarin mijn stam herleeft, —
Een schoon' erinnering, uw trouwe zorg
Voor mijne grijsheid....

Nog éens dus, vaarwel!

(*Op het oogenblik, dat hij den voet op de plank zet, blaast Myrdhinn ten derden male: hij treedt op het schip; de plank wordt binnengehaald, en het schip zet zich heel langzaam in beweging. Op hetzelfde oogenblik verdwijnen al de in rose en lichtgroen gekleeden, al de kleuren en bloemen; het witte schip, met al wat er op is, wordt violet getint, terwijl de achtergrond hel verlicht wordt, zoodat het schip donkerder lijkt: plechtige muziek doet zich hooren: koning Erek knielt, terwijl Myrdhinn hem zegent; op het dek vormen de zeven feeën, nu allen in grijze sluiers gehuld, met een overvloed van witte bloemen, een groep. Het schip glijdt heel langzaam weg*).

LISIANA.

Hij keert niet weer! Ik voel het! O, mijn koning!...
O keer terug! O mijn gemaal, mijn vorst!
Wee, wee mij, wreed beroofde... keer terug!

(*Zij zinkt in Muriel's armen*). *Op dit oogenblik verschijnt op den drempel van het paleis Tiolet*).

Ween niet, vorstin, als die geen hope hebben!
U werd door God een grootsche taak bestemd!
Gij mocht den koning geven wat hij meer
Dan 't leven wenschte: 't leven van zijn stamhuis!
Weer heeft dit volk blijmoedige verwachting,
Weer kan om éenen naam het zich vereenen,
Weer voor een toekomst krachtig zich gevoelen! —
Dat wilde hij, dien op het schip van rouwe
De bleeke schijngestalten nu geleiden;
Dat wilde hij! op U was zijn vertrouwen.
Dat hoog vertrouwen sterkte hem in 't scheiden!
Nu wees getroost en zie de toekomst open,
Een grootsche toekomst, zonnig en verheven,
Frisch bloeien jeugd en lentelust en hope,
Onstuimig dringt en bruist het wassend leven!
Om u en uwen stam in blijde scharen
Zal juub'lend zich uw trouwe volk verdringen,
En na der kindsheid zorgelooze jaren
Den jongen vorst met forsche klanken zingen!
Roep dan om U uw ridders en vasallen,
En ga hun voor, de toekomst tegemoet!
Roep 't gansche volk, wees alles gij voor allen,
God gaf u liefde en kracht, houd moed, houd moed!

(*Tiolet strekt zegenend de handen uit; Lisiana knielt, omringd door de rijksgrooten; de banieren worden omhoog geheven. Het scherm valt*).

De Pruikentijd. Door † † † † W. F. H. Wunderlich. † † †

I.

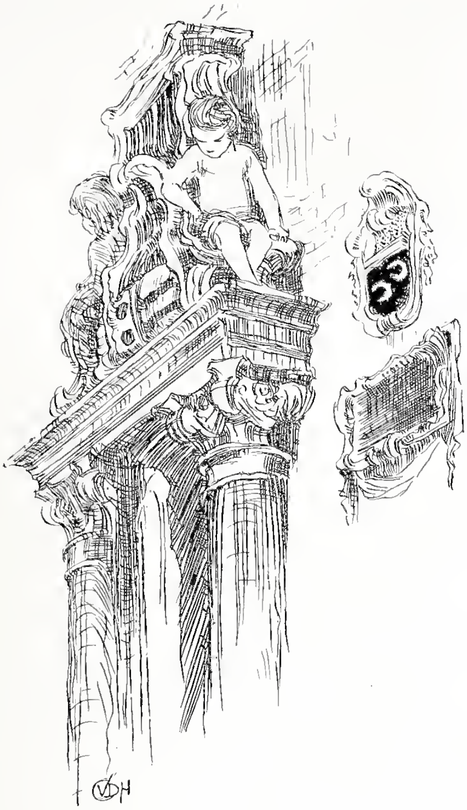
Inleiding.

Het is zeker te bejammeren, dat de geschiedenis van ons vaderland in de achttiende eeuw nog grootendeels een onontgonnen veld is. Wel hebben bekwame mannen, waaronder bijv. Jorissen, Hartog, de Beaufort, de Witte van Citters, Mendels, Sillem en anderen verdienen genoemd te worden, over vele gebeurtenissen een nieuw licht doen opgaan, maar wat voor onze zestiende eeuw met zooveel talent reeds geschied is door een Bakhuizen van den Brink, een Groen van Prinsterer en een Fruin, blijft voor de achttiende eeuw nog te doen over. Te meer is dit te betreuren, omdat het materiëel voor eene geschiedenis dier dagen in zoo ruime mate in onze openbare en bijzondere bibliotheken en archieven voorhanden is, in die mate zelfs, dat toen de heer van Citters zijne „Bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de Republiek" schreef, de stukken hem, naar hij zelf verklaarde, van alle zijden toevloeiden, en den heer Hartog was het mogelijk in betrekkelijk korten tijd niet minder dan dertig spectatoriale geschriften te verzamelen, alleen voor het tijdperk 1741—1800. Ook weet ieder, die maar eenigszins met onze letterkunde heeft kennis gemaakt, dat de werken van Justus van Effen en van de dames Wolff en Deken eene uitstekende schets leveren van het huiselijk en maatschappelijk leven onzer vaderen in dien tijd. De rijke schat van bouwstoffen, allerwege aanwezig, wacht slechts op de hand van bekwame arbeiders, die lust en tijd hebben om hem op te delven en te verwerken.

Hoe weinig men nog van onze achttiende eeuw weet of liever begrijpt, blijkt ook uit de omstandigheid dat men er op onze scholen maar zeer luchtig overwipt. Vraag een leerling naar onze oorlogen met Engeland, naar een Maurits en Frederik Hendrik, dadelijk is hij bij de hand om een tamelijk breedvoerig verhaal te geven, maar komt men op Willem IV en Willem V, op de patriotten enz., dan verneemt men gewoonlijk niet veel. Dit feit is ten hoogste te bejammeren, omdat juist in de achttiende eeuw de grondslagen werden gelegd voor onze tegenwoordige maatschappij. Men begint gewoonlijk de geschiedenis weer meer uitvoerig te behandelen met den tijd (1813), waarin het gebouw onzer nieuwe maatschappij bijna gereed was. Van den bouw zelf verneemt men weinig of niets.

De achttiende eeuw was voor ons land een tijd van verval en achteruitgang op allerlei gebied, maar tevens een tijd, waarin de zaden werden gestrooid, waaruit later eene nieuwe maatschappij zou opgroeien. Men heeft dat verval op verschillende wijzen verklaard. Enkelen, en daaronder eminente mannen, schreven het toe aan „afval van God", en opmerkelijk is het dat met de verslapping van het Calvinisme ten onzent ook de achteruitgang een aanvang neemt; anderen verklaarden het uit toenemende weelde en zedenbederf, waardoor de revolutionaire denkbeelden ingang konden vinden. Zeker is het dat de geheele maatschappij dier dagen het best is te vergelijken bij een oud en vermolmd gebouw, vol kieren en scheuren, waardoor de wind vrijen toegang heeft. Iedere nieuwe windvlaag doet het sidderen op zijne grondvesten, totdat eindelijk een laatste en krachtige ruk alles omverwerpt en in een puinhoop verandert.

Ik stel mij voor in de volgende bladzijden een beknopt verhaal te geven van ons toenemend verval in de achttiende eeuw. Het eerst spreken we over de toenemende weelde en zedeloosheid, die den vroegeren eenvoud en strengheid van zeden uit den bloeitijd der republiek verving, en de daarmede gepaard gaande armoede en de hand over hand toenemende bedelarij; verder over het verval onzer staatsinstellingen, de toenemende decentralisatie, de familieregeering en de veilheid van regenten en rechterlijke ambtenaren. Later volgt eene beknopte schets van de verslapping op godsdienstig gebied en van het diep verval van onderwijs, letterkunde en kunst. Ook de achteruitgang van onzen handel en daarmede van onze welvaart zal geschetst worden, waarbij dan tevens gelegenheid zal

GEVELVERSIERINGEN.

bestaan eenige koloniale toestanden ter sprake te brengen. Eindelijk komt eene beknopte behandeling van de nieuwe denkbeelden in ons land, van hun voortgang, strijd en overwinning.

II.

Toenemende Weelde.

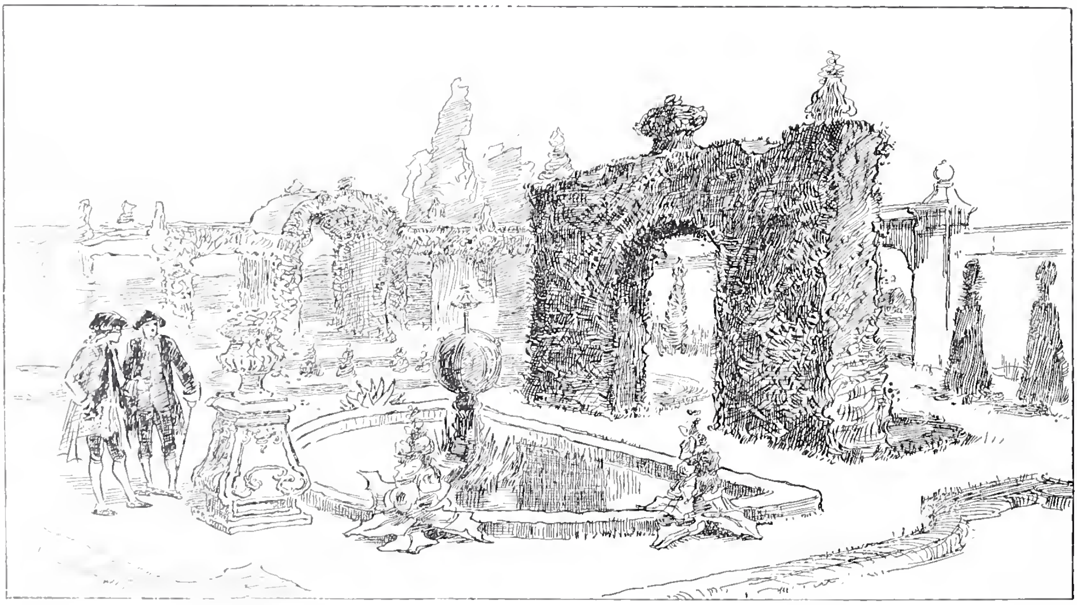
„Onze gewesten zijn door spaarzaamheid, ingetogenheid, trouw, godsdienst en goede zeden groot geworden; zij kunnen niet anders blijven staan dan door dezelfde middelen, waardoor zij het hoofd hebben opgestoken," zoo sprak prof. Tydeman in eene redevoering over de weelde, die hij bij het nederleggen van het rectoraat over de Utrechtsche hoogeschool in 1771 hield. Van deze oud-Hollandsche spaarzaamheid en ingetogenheid was echter in de achttiende eeuw weinig meer te vinden. Reeds op het einde van de zeventiende eeuw kon eene eenvoudige wandeling langs de straten en grachten onzer steden den onderzoeker overtuigen, dat de oude eenvoud langzamerhand voor weelde begon plaats te maken. De eenvormige woonhuizen toch der aanzienlijke burgers, wier eenige versiering bestond in een paar bloemvazen op den trapgevel en een weinig ornament aan de lijsten en bogen der vensters, werden vervangen door hoog opgetrokken gebouwen met rijk gebeeldhouwd lofwerk. Boven en langs de vensters kreeg men wapenschilden, leeuwen, karyatiden en allerlei fantastisch ornament, terwijl boven in den gevel het wapen van den eigenaar was gemetseld of eenig ander kennelijk voorwerp, bijv. een schaar, zwaard, passer of kan, het van andere huizen onderscheidde. Nog tegenwoordig kan men langs de grachten en straten van de oudere wijken van Dordrecht, Delft, Leiden, Haarlem, Amsterdam, Alkmaar en Deventer vele dezer waarlijk fraaie woningen, die een sprekend getuigenis afleggen voor den smaak onzer vaderen, bewonderen. Tegen het midden en einde van de achttiende eeuw nam de smaak op dit gebied echter af en kreeg men die kostbare maar eentonige woonhuizen, waar-

DWAZE TULPENHANDEL.

van vele onzer oude buitenplaatsen nog getuigenis afleggen. Toch ontzagen de rijke Amsterdamsche kooplieden zich niet voor zulke smakelooze gebouwen eene ton gouds te besteden.

Ieder, die het maar eenigszins doen kon, ging gedurende den zomer naar een buitenverblijf. Eerst viel de smaak der Amsterdammers op de Diemermeer en de Vechtstreek, die dan ook met buitenplaatsen als bezaaid waren. Vooral de rijke Mennisten schijnen voor deze oorden (Mennisten-hemel) eene zekere voorliefde bezeten te hebben. Later kregen de omstreken van Haarlem de voorkeur, en de prachtige buitenverblijven, welke daar nu nog gevonden worden, dagteekenen meest uit dien tijd. Ik herinner hier slechts aan het buitengoed van de familie Van Lennep, waar men toen wel *f* 1200 jaarlijks alleen aan vogelzaad durfde besteden. Maar ook zij, die minder met aardsche goederen bedeeld waren, trachtten één of meer maanden van den zomer buiten door te brengen. Van Mei tot September waren alle beschikbare kamers in en om Haarlem met Amsterdamsche gasten bezet, en menigeen, die gedurende een week of zes met zijn gezin op een bekrompen achter- of zolderkamertje gelogeerd had (voor veel geld natuurlijk) gaf later hoog op van het vele genoegen, dat hij in de schoone omstreken van Haarlem gesmaakt had. Het ging daar evenals nu te Scheveningen, waar men hetzelfde schouwspel iederen zomer kan gadeslaan. De optrekjes rezen toen te Haarlem, evenals nu te Scheveningen, en om dezelfde redenen, als paddestoelen uit den grond op.

TUIN 18DE EEUW.

Bij het oud-Hollandsche huis was slechts zelden een tuin, en zoo er al een was, dan bestond hij slechts uit een bleekveld (waarop de ouderwetsche huismoeders nu nog zeer gesteld zijn) en eenige lankwerpige bloembedden, soms met een fonteintje in het midden en een berceau aan het einde. Was een gegoed Hollander uit de zeventiende eeuw echter op een tuin of „lusthof" gesteld dan had hij er een buiten de stad. Men kon er dikwijls de zeldzaamste gewassen van Oost en West aantreffen, en veel, dat in de koninklijke tuinen van Versailles bewonderd werd, was in de Hollandsche lusthoven algemeen. Aan ananassen, perziken, druiven, meloenen, pruimen en allerlei soorten van appels en peren was geen gebrek, en hoe men op bloemen gesteld was, blijkt wel uit den „dwazen tulpenhandel" van 1634—1637, toen men voor een „admiraal Liefkens" *f* 4400 en

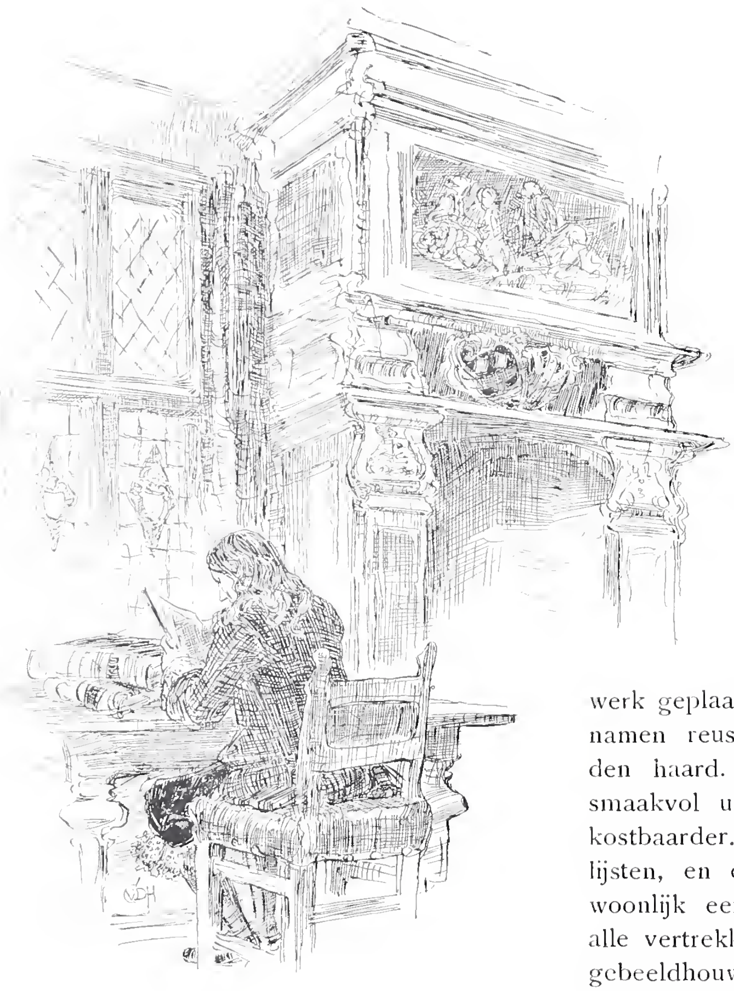
voor een „Semper Augustus" *f* 5500 besteedde, terwijl men in een Hollandsche stad gedurende dien tijd wel tien millioen aan deze bloemen uitgaf (meegedeeld door Schotel in *Het Oud-Hollandsch Huisgezin*). De liefde, die onze vaderen voor hunne tuinen koesterden, blijkt misschien wel het best uit de literatuur dier dagen, waarin de beschrijving der genoegens van het buitenleven eene aanzienlijke plaats inneemt. Ik wijs hier slechts op Cats' „Ouderdom en Buitenleven" en op Huygens' „Hofwijck," waarvan de eerste uitgaven met prenten versierd zijn, die een goed denkbeeld geven van een oud-Hollandschen tuin.

Sedert het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw ondergingen de tuinen echter eene groote verandering. Zij werden van dien tijd af aangelegd naar den smaak der Franschen, naar den „nieuwen snof", zooals men toen (en nu nog wel) zei, die in de wereld was gebracht door Le Notre, den beroemden hovenier van den Zonnekoning. De eenvoudige haag van vroeger verdween, om plaats te maken voor andere, die in den vorm van dieren en menschen geschoren waren. De bloemperken behielden wel hunne stijve rechtlijnige figuren, maar werden aanzienlijk vermeerderd, zoodat menige tuin het aanzien kreeg van een reusachtig schaakbord. Soms week men van de rechte lijn af, maar het was alleen om de perken den vorm van ornamentiek lofwerk te geven. Op de hoeken der bloembedden stonden fantastisch geschoren of geknipte coniferen, welk knutselwerk gewoonlijk dames en heeren moest voorstellen. Niet zelden stelde men op deze wijze Eva voor, aan Adam een appel aanbiedende, of Kaïn, die zijn broeder Abel doodsloeg. Door den geheelen tuin zag men marmeren, steenen of houten beelden van mythologische personen aan het einde der laantjes, in boschjes, bij vijvers en beekjes enz. Voor de noodige rustplaatsen was op ruime schaal gezorgd, want overal ontmoette men grotten met rustbanken, bijzonder geschikt voor de galante wereld, kostbaar versierde tempeltjes,

TUINBANK.

prieëltjes, rotspartijen, eilandjes met tentjes en zomerhuisjes enz. Dikwijls had men ook in een hoekje een miniatuur-doolhof aangelegd, of met behulp van een paar doode boomen of omgevallen stammen met groote steenen er tusschen eene woestenij voorgesteld. De geheele lusthof moest soms een betooverde tuin van Armidas of een Arcadia nabootsen, en in dit geval bezocht men hem slechts in herders- of herderinnengewaad. Natuurlijk begon de herderspoëzie weer in den smaak te komen, en het duurde niet lang of het land werd overstroomd met hof-, veld-, tuin-, stroom- en duinzangen. Zelfs het porselein moest prijken met voorstellingen aan het herdersleven ontleend. Onder de meest bekende buitenverblijven van dezen aard, waar tegenwoordig nog wel het een en ander aan den beschreven toestand herinnert, behoorden dat te Honsholredijk, Rijswijk, 't Loo, in 't Haagsche bosch, allen aan het huis van Oranje behoorende; verder Sorgvliet op den ouden Scheveningschen weg, Hofwyck bij Voorburg

VENSTERS IN EENE PATRICISCHE WONING.

goudlederen behangsels of beschilderd doek, terwijl de met houtwerk beschoten zoldering mythologisch schilderwerk te zien gaf. In het midden van het vertrek hing de koperen of kristallen lichtkroon, om de was- of vetkaarsen te dragen, en aan de wanden waren gewoonlijk nog kristallen luchters bevestigd met hetzelfde doel. Veel werk maakte men van den schoorsteen. Het schoorsteenstuk was gewoonlijk eene schilderij van den in den smaak vallenden kunstenaar. De breede rand was dicht bezet met Japansche en Chineesche pullen en vazen, waarachter dikwijls nog schalen en kostbaar lakwerk geplaatst werden. Gedurende den zomer namen reusachtige pullen de plaats in van den haard. De spiegels zagen er niet zoo smaakvol uit als de onze, maar waren veel kostbaarder. Men had er met ebbenhouten lijsten, en die in het pronkvertrek was gewoonlijk een Venetiaansch meesterstuk. In alle vertrekken stonden meer of minder fraai gebeeldhouwde tafels en stoelen van noten- of ander kostbaar hout op niet minder kostbare tapijten. Het pronksalon, vroeger de „sale" genoemd, was voorzien van een buffet, dat op zichzelf reeds eene aanzienlijke waarde vertegenwoordigde. Bij feestelijke gelegenheden droeg het een rijkdom van zilver- en glaswerk. Dan zag men er die fraaie borden, bekers, schalen, roemers, fluiten, kelken en pimpels op prijken, die meestal van het familiewapen voorzien waren, waaronder spreuken en rijmen waren geplaatst, en die tegenwoordig nog het hart van den echten oudheidminnaar van vreugde doen kloppen. In de slaapkamer was een gebeeldhouwd ledikant het hoofdmeubel. Op den door karyatiden gedragen hemel zag men weder het familiewapen. Het geheel was omgeven door prachtige behangsels van goudstof, die aan den hemel weder door beelden werden vastgehouden. Nevens het ledikant stond in het begin van de achttiende eeuw nog een van

(waar nu 't station staat), het Manpad bij Haarlem enz., terwijl men ze bij tientallen aantrof langs den Rijn en de Vecht, in de Yselstreken en het Gooi

Treden we nu eene aanzienlijke woning binnen, om een overzicht te nemen van het kostbaar huisraad. Nog in het begin der achttiende eeuw zag het er in de kamers somber uit. Later kwamen er ruiten van beschilderd glas Soms vormden ze een schoon mozaiek, maar meermalen prijkten er ook Hollandsche en Latijnsche spreuken op, terwijl het middelglas het familiewapen vertoonde. Niet zelden vertoonden de ruiten ook voorstellingen aan de Bijbelsche of vaderlandsche historie ontleend, al naar den smaak van den eigenaar. De wanden waren soms behangen met kostbare fluweelen tapijten, later met

die keurig gesneden kasten, waarvan sommigen nu nog het sieraad en de aantrekkelijkheid van onze musea uitmaken. Later kwam er een kabinet of andere kast, van laden voorzien, voor in de plaats. In ieder geval droegen deze meubelen echter kostbare vazen en pullen. Tegenover het ledikant vond de kaptafel met stoel en spiegel eene plaats. Daarbij behoorde natuurlijk alles, wat eene toilettafel van dien tijd vorderde: zilveren kandelaars, snuiterbakjes met schaar, zilveren borden, kostbare poederdoozen, moesjesdoozen, speldenboekjes, kammen, borstels, spelden, naalden enz., kortom, al die voorwerpen, waarvan een enkele blik bij een koopman in antiquiteiten een beter denkbeeld geeft dan de uitvoerigste beschrijving

Natuurlijk waren niet alle aanzienlijke woningen op dezelfde wijze ingericht en gemeubileerd. Men trof er zelfs grooter verscheidenheid in aan dan tegenwoordig.

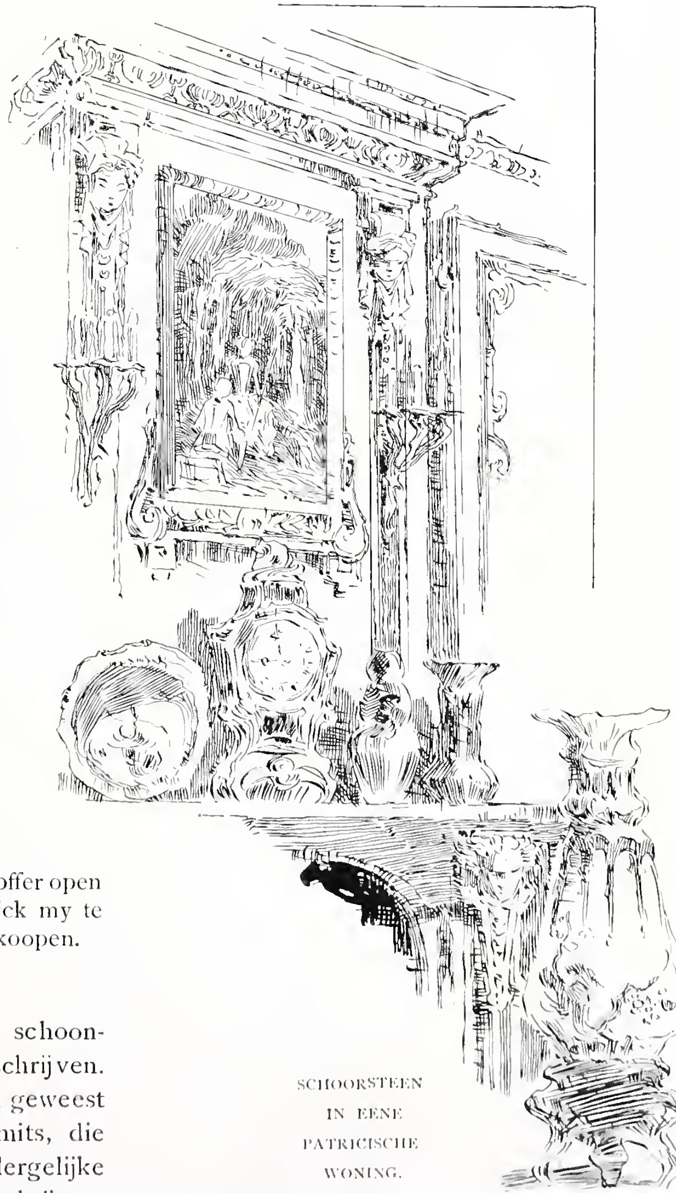
Het bovenstaande dient dan ook niet om eene volledige beschrijving te geven, maar slechts alleen een denkbeeld te doen ontstaan van de groote weelde, die men in de woningen onzer patriciërs aantrof. Wie eene uitvoerige beschrijving verlangt kan zich te goed doen in het uitmuntende werk van Schotel over het oud-Hollandsche huisgezin, waaraan wij vele van de bovenstaande en volgende bijzonderheden ontleenen. Wel mocht Asselijn een aanzienlijk koopman laten zeggen:

Mijn huys is myn sieraet, myn huys myn beste pack.
Daer voor is myn tresoor, daer voor myn koffer open
En wat myn huys behoeft, dat haest ick my te koopen.

Wat er in zulk een huis met de schoonmaak te doen was, waag ik niet te beschrijven. Dit zou een uitnemend onderwerp zijn geweest voor de pen van den ouden heer Smits, die zoo uitmuntend de kunst verstond dergelijke verschrikkelijke huistooneelen te beschrijven.

Dat de schoonmaakwoede der Hollandsche vrouwen, die trouwens in de geheele wereld bekend was en nog is, op hunne mannen een diepen indruk moet hebben gemaakt, blijkt wel uit het feit dat al onze bekende schrijvers, van Bredero af tot Smits toe, er uitstekende bladzijden aan gewijd hebben, en één van hen zelfs eene toekomstige schepensvrouw het woord op de lippen legt:

Myn stoffer is myn swaerd, myn bussem is myn wapen.

SCHOORSTEEN IN EENE PATRICISCHE WONING.

AANZIENLIJKE DAME 17DE EEUW.

III.

De Pronckmadam.

Het zou eene groote aanwinst voor onze nationale historie zijn, als een onzer letterkundigen eene geschiedenis van de Hollandsche vrouw schreef ten tijde der republiek, zooals bijv. de gebroeders de Goncourt dit in een uitmuntend werk voor de Fransche vrouw van de achttiende eeuw gedaan hebben. Materiaal is er genoeg voorhanden, het wacht slechts op de bekwame hand om het te bewerken.

Wil men een gelijkend portret van het uiterlijk eener Hollandsche vrouw uit de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw, men bezoeke dan het Mauritshuis, het Rijksmuseüm en Frans-Halskabinet, waar men haar op de stukken van Steen, Rembrandt, Hals, Verspronck en anderen kan zien afgebeeld. Zij verschijnt daarop in al haar eenvoud en strengheid, met al den ernst van gewichtige tijden op het gelaat. In het midden van de achttiende eeuw was dit reeds geheel anders geworden. Wel was de ouderwetsche Hollandsche huisvrouw nog niet verdwenen, maar nevens haar was een nieuw geslacht opgekomen, dat geheel onder Franschen invloed stond, en door haar spottend „pronckmadammen" werd genoemd. Men wachtte er zich echter voor aan dit woord eene kwade bijbeteekenis te hechten. De bedoeling was alleen vrouwen aan te duiden, welke zich naar de Parijsche mode kleedden, en verder ook geheel op de Fransche wijze leefden of ten minste trachtten te leven. We willen beproeven in de volgende regelen iets omtrent deze dames mee te deelen, waardoor we dan tevens nieuwe bewijzen krijgen voor de toenemende weelde.

Nemen we eerst een kijkje in de kleerkasten en koffers eener „grande dame" dier dagen. Wat al verscheidenheid. Hier hangen kostbare kleederen met galons, linten en strikken overdekt, geborduurde japonnen, rijk

PRONCKMADAM.

bezet met gouden franje en dure kant; daar hangen rokken met gouden bloemen bestikt en met zijde gevoerd, wit satijnen nachtkleeden en onderrokken bijna geheel van echte Brabantsche kanten; ginds liggen paarsch satijnen japansche rokken, kanten sluiers, borstversieringen enz. Alleen de kleeding eener aanzienlijke dame, die met haar tijd, d. i. met de mode, meeging, vereischte een aanzienlijk vermogen. En nu heb ik slechts de bovenkleeding vermeld, want het overige was naar evenredigheid.

Op de toilettafel was alles niet minder kostbaar. Hier lag een ware schat van armbanden, met juweelen versierde braceletten, diamanten oorhangers, halssnoeren van paarlen, gouden en zilveren spelden, haarnaalden, spangen, maantjes enz. uitgespreid. Daarnevens stonden fleschjes met welriekende oliën, potten en ivoren doosjes met blanketsel, gouden en zilveren doosjes met moesjes en nog een groot aantal andere noodzakelijke snuisterijen. Moesjes waren kleine ronde stukjes papier, soms versierd met galante of mythologische voorstellingen, die men ter verhooging van de schoonheid aan beide zijden van den mond plakte.

MODE POP.

De kapper was bij zulke dames een hoofdpersoon, vooral wanneer hij de kunst verstond zijne patiënten gedurende de twee à drie uren, die hij hen onder handen had, de nieuwste amourettes mee te deelen. Monsieur Solair en monsieur Beaumont verdienden schatten met hunne kapsels *en bergère, à la négligente, à la Caquctou* en *à l'aile de Pigeon*. Zij lieten de dames de keus uit niet minder dan achtenveertig kapsels, waarbij natuurlijk met den tijd van het jaar en den toestand van het weder werd rekening gehouden. Hoever de dwaasheid in dit opzicht ging, blijkt wel uit de omstandigheid dat in 1778 sommige dames hunne hoofden opsierden met stekelvarkens en honden. Men noemde die kapsels *en hérisson* en *en chien eouchant.* De mutsen en hoeden voor meer bejaarde dames waren al even smakeloos, maar toch ook aan mode onderhevig. Eerst droegen ze (in de eerste helft der achttiende eeuw) spanen hoedjes, flodderhoeden en princessenkappen, later van voren en van achter opgeslagen hoeden. In het artikel mutsen en pruiken bereikte de smakeloosheid haar toppunt. *Bonnets à la Ramponneau, à la Baraquette* en *Dormeuses* waren de spot van alle ouderwetsche vrouwen. Met de dwaasheid der hoofdversierselen nam ook de schaamteloosheid toe. De prachtige kragen van vroeger en de kostbare halsdoeken raakten uit de mode. Eene echte pronkmadam droeg hals en schouders bloot, en soms was zelfs een gedeelte van den boezem zichtbaar. De kleederen werden zoo kort mogelijk gedragen, zooals bijv. nu de boerinnen in den hooitijd doen. Bovendien droeg men ze zoo nauwsluitend mogelijk, en in den zomer dikwijls van doorschijnende stoffen. Is het dan te verwonderen, dat zich ernstige stemmen tegen de toenemende weelde en zedeloosheid verhieven? De kansels daverden dikwijls onder de straf- en boetepredikatie's der leeraren, en zelfs het tooneel bond den strijd tegen de dwaasheden der mode aan.

Het zal den lezer natuurlijk niet verwonderen, dat in een tijd, waarin de mode zoo oppermachtig den schepter zwaaide, ook de

MODE POPPEN.

modekleur eene zaak van het hoogste gewicht was. Sommige dames lieten dan ook, om bij voortduring goed op de hoogte te zijn, poppen uit Parijs en Londen komen, die geheel naar den laatsten smaak gekleed waren. Omstreeks 1776 was vloobruin *(couleur de puce)* de kleur, die een fatsoenlijk dameskleed moest hebben. De heer Hartog deelt ons in zijn leerzaam werk over de „Spectatoriale geschriften" van de tweede helft van de achttiende eeuw een brief mede, waaruit ten duidelijkste blijkt hoeveel belang men er in stelde de echte modekleur te hebben. In dien brief komt o. a. het volgende voor: „Alle onze gestreepte taffen gelijk uwe sakken zijn, hebben thans gedaan. De nieuwe kleur die zij moeten hebben, als gij ze thans verwen laat, is *couleur de puce.* Ik vrees maar, dat geen van de konstigste Groningsche verwers dezelve aan uwe taffen zal weeten te geeven Staalen heb ik er niet van, en als gij aan hun zegt, ze moeten met *couleur de puce* geverwd worden, ben ik bedugt, dat ze, u niet verstaande, u voor een malloot zullen houden, of voor wat ergers. Doch om uwe eer op te houden en hun te toonen, dat er niets van Sint Anne onder loopt, raad ik u, dat gij uwen oom verzoekt, aan uw huis te laaten komen op een helderen dag, een verwer, een schilder en een man, die een zonmicroscoop heeft; op eene Academie zal wel iemand zijn, die een zodanig instrument bezit. Vang vooraf eene groote vette schoonglinsterende vloo, waarvan men in dezen tijd zelden gebrek heeft, en zo gij ze al niet hebt, gij zult ze aan uw hondje wel vinden; laat de kunstenaar die voor het zonmicroscoop brengen en gebied dan uwen schilder, dat hij de bruine kleur van het diertje aanstonds met olie of waterverw regt uitschildere, waarvan de verwer en uwe eigene oogen moeten oordeelen. Die kleur moeten uwe sakken hebben. Zij is de *veritable couleur de puce,* of opregte onvervalschte vlookleur, die u wel zal staan."

Een damestoilet scheen echter niet volmaakt zoo er geen waaier bij behoorde. Men had ze in allerhande vormen en soorten, waaronder soms zeer kostbare van ivoor, schildpad, lakwerk en parelmoer. Versieringen van edel metaal en juweelen waren niet zeldzaam.

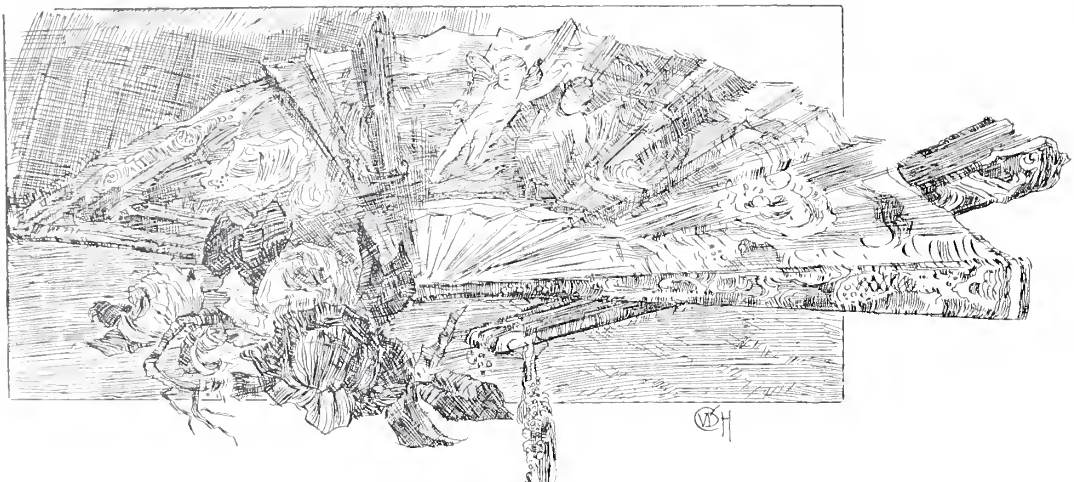

MUTSEN.

Op de een zag men verguld bloem- en lofwerk of voorstellingen uit de Bijbelsche geschiedenis, uit de godenwereld, herders en herderinnetjes; op de ander weder schilderwerk op moscovisch glas, borduurwerk, galante spreuken, enz. Iedere wel opgevoede jonge dame verstond de waaier-taal, d.w.z. aan de wijze waarop zij haar waaier vasthield of bewoog, kon haar minnaar tot eene meer of minder gunstige of ook een bepaald ongunstige ontvangst besluiten. Soms las men uit een waaier ook de toekomst door nauwkeurig acht te geven op de spreuk, die na een bepaald aantal bewegingen naar voren kwam. Bij den waaier behoorde ook eene snuifdoos. Geen dame van stand kon het zonder dit onmisbare voorwerp stellen. Het snuiven was tot eene ware kunst verheven. Uit het meer of minder bevallig aanbieden van het snuifje besloot men tot iemands opvoeding, ja er verscheen zelfs eene verhandeling, die tot titel voerde: „Voorschriften der edele handeling van de snuiftabaksdoos." Men leest ook van *gratieuse snuifjes, soete snuifjes* en snuifjes *à la mode de France.*

Dr. Schotel deelt in zijn boven aangehaald werk het volgende voorschrift mee over de „loffelijke en hoofsche manier van snuiven."

Buig met staatsie.
Twee voet achteruit in spatie,
Weer vooruit met gratie.
Buig nu zonder blamatie,
Naar de manier der Fransche natie,
Haal uit uw zakcamisool,
Als of gij het deed op het parool,
Dat u geleerd werd in de Fransche school,
Uw snuifdoos klein, groot of mignool,

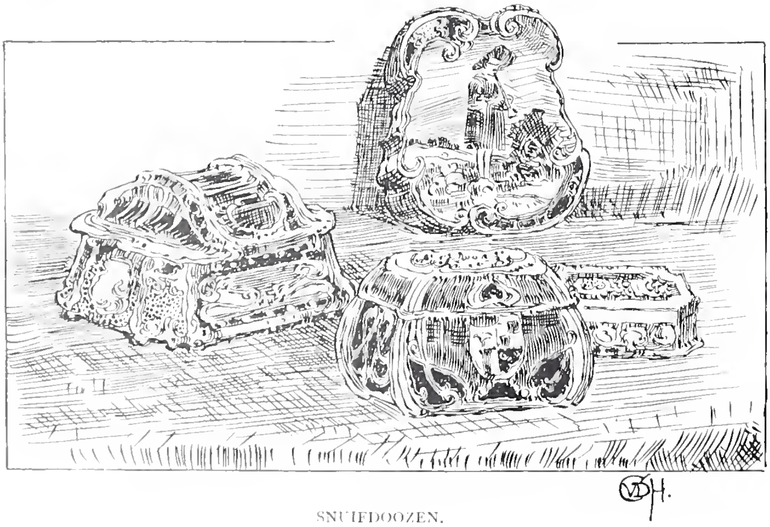

WAAIERS.

Klop er op met manieren,
Snuif met edeler swieren,
Open hem gezwind,
Bied hem aan uw vrind

De snuifdoozen vertoonden eene niet minder groote verscheidenheid dan de waaiers. Vooral eene Parijsche doos *à la silhouette* viel zeer in den smaak. Soms waren ze van goud of zilver, smaragd, agaat, kristal en porselein. De een vertoonde kunstig schilderwerk, de ander snij- en verguldwerk, terwijl natuurlijk opschriften van allerlei aard niet ontbraken. Ook voor verschil in vormen was gezorgd. Zoo had men er die op koffers, bloemen, doodkisten, doodshoofden, sloffen, laarzen, schoenen, enz. geleken.

We zouden, zoo voortgaande, nog menige bladzijde noodig hebben, om al die kleinere sieraden te beschrijven, die eene aanzienlijke dame van de achttiende eeuw meende noodig te hebben, om op fatsoenlijke wijze door de wereld te komen. Alleen de omstandigheid dat eene rijke Amsterdamsche koopmansvrouw niet minder dan zes meiden, drie knechts, twee koetsiers en één kok meende noodig te hebben, om alle huiselijke bezigheden naar behooren te verrichten, wijst reeds op eene weelderigheid, die alle perken te buiten ging, en die noodwendig tot een noodlottig einde moest voeren. We kunnen ons dan ook best voorstellen, dat menige predikant het zijn plicht achtte met nadruk op deze gebreken te wijzen, en al zijn hunne woorden wat hard, men verlieze dan niet uit het oog dat het kwaad diep ingeworteld was, en men in die dagen gewoon was de dingen bij hun waren naam te noemen. Dr. Schotel deelt er een paar staaltjes van mee, die we hier laten volgen (voor het gemak van den lezer zooveel mogelijk in de tegenwoordige spelling). De predikant Becius zei: „Is 't nu wel een haar beter of de pracht en hovaardij wel minder dan bij het volk Israel. Neen gewisselijk; maar wel meerder en erger, want men gaat niet alleen met opgerichte

SNUIFDOOZEN.

blanke halzen, maar ook met genoegzaam bloote borsten, alleen met een netje of fijn Kamerijksch doekje bedekt. En belangende de kleederen of habyten, daarin is men prachtiger als de hoogmoedige pauw en veranderlijker als de kameleon, of de weerhaan van den toren. Men gaat bijna al dansende en drijvende over de straat, opgetooid als kermispoppen. Ja met zulk een wezen, gelaat en gebaar verschijnt men zelfs om strijd in 't huis des Heeren, daar men Christus den Heere in de stad Davids geboren, liggend in eene kribbe, omdat voor hem geen plaats was in de herberg, predikt en verkondigt." Dominé Borstius zegt in eene predikatie over de geldgierigheid: „Is er pronkerij te koop en zijn der nieuwe snoffen en vreemde fatsoenen op te speuren, een pond goud al waren 't er tien voor een el spellenwerk en een nieuw kantje te geven, de waardij van een of twee morgen lands aan een vinger te dragen en den hals te sluiten in een keten, daar tien hongerige buiken een gansch jaar lang van verzadigd zouden kunnen worden; kostelijke paarlen en halve manen aan de ooren te hangen, een aam wijns op een avond deur te spoelen; een honderd gulden of twee aan 't triktrakbord op te offeren en met de dobbelsteenen de rijksdaalders weg te werpen, daar zijn ze mild genoeg toe. Maar zoo de Gever van dat alles zelf eens komt en eischt een schoof van den akker voor zijn levieten — o dan brengt men dat verzengt en verminkt is. Zij moeten in haar kaffa, zijde, felp en fluweel gaan, al zou Christus met zijn predikanten, ballingen, weduwen en weezen, naakt aan de galg hangen, zoodat al de wereld haar armoede zien kon."

Dat zulke woorden niet te hard waren, zal, zoo dit ten minste na het bovenstaande noodig is, nog nader blijken als we de bezigheden van de dames uit den aanzienlijken stand in oogenschouw nemen. 's Morgens stond Mevrouw of de dochter des huizes eerst tegen tien of

DE KAPPER AAN HET WERK.

HET THEESALET.

elf uur op. Na dan haastig ontbeten te hebben, kwam de kapper, die haar tot ongeveer twaalf uur of half een bezig hield. In den middag werden er visites gemaakt of ontvangen, waarbij natuurlijk het jongste nieuws van de mode, van den kapper of van bekende dames werd besproken. Dikwijls bepaalden de bezoeken zich slechts tot het afgeven van een kaartje. Bleef men te huis, wat trouwens zelden het geval was, dan las men Fransche boeken, want de Hollandsche heetten vervelend en saai en de Engelsche te zwaarmoedig. Was het etenstijd en verwachtte men gasten, dan was het geheele huis in beweging, en geen wonder. De heer Hartog geeft in zijn boven aangehaald geschrift het volgende menu:

A. Drie hoofdschotels:
1. Een gebraaden Gans,
2. Twee Kalkoenen,
3. Vier Kuikens.

B. Zes Assietten:
1. Met Peulen,
2. Met Bloemkool,
3. Met Snijboonen,
4. Met gestoofde Karssen,
5. Met Salade,
6. Met Komkommers.

C. Bijwerk, bestaande:
1. In zout: te weten: Vier zoutvaten.
2. In zuur: namelijk:
a. Agurkjes,
b. Ingelegde morellen,
c. Assia.
† Kool Assia,
†† Assia Bamboes.

Het dessert en de confituren waren natuurlijk naar evenredigheid. Na het diner ging men theedrinken, soms al te twee of drie uur, omdat het middagmaal dikwijls reeds een paar uren te voren genuttigd was. Ook het „theesalet" gaf aanleiding tot het ten toon spreiden van weelde. Zoo vindt men bijv. gewag gemaakt van Chineesch of Japansch verlakte tafels met zilver en parelmoer ingelegd. Daarop prijkte een servies van het fijnste en kostbaarste porselein, waaronder de beroemde lange lijsen, met de noodige gouden en zilveren doosjes, confituurbakjes, vorkjes enz.

Gedurende het gebruik der thee werd er natuurlijk druk gesproken, maar de spraakzaamheid begon eerst recht, wanneer de theepot werd vervangen door de likeurflesch en de lange pijp, want ook het rooken behoorde toen onder de dames niet tot de zeldzaamheden. Volgens het oordeel van velen was het theedrinken de eerste en voornaamste oorzaak van de groote veranderingen in het huiselijk leven, waardoor de achttiende eeuw zich kenmerkte, en waarop we later nog uitvoeriger terugkomen. Daardoor begon de uithuizigheid, het leven boven den stand, waarin men geplaatst was, het spel enz. Het theesalet speelde zulk eene rol in de maatschappij, dat men het op het tooneel, in

pamfletten, prenten enz. aan de kaak stelde. En wat het theesalet voor de oudere dames was, waren de gezellige avondbijeenkomsten voor de jongelieden. Men verscheen daar geheel geparfumeerd, gepoederd en gedecolletteerd. Er werden galante gesprekken gevoerd, prenten bekeken, gespeeld, en ten slotte zei men, bij het naar huis gaan, een *extra charmante* avond gehad te hebben.

Bij nog een paar andere gelegenheden speelde de vrouw de hoofdrol, namelijk bij doop en trouw. Het is niet mogelijk in een beknopt geschrift al de weelde en pracht te beschrijven, die bij zulke feesten gezien werden. Wie dit alles in bijzonderheden wenscht te weten, kunnen we niet beter aanraden dan het uitmuntende werk van Dr. Schotel ter hand te nemen, en daarin de hoofdstukken na te lezen over het vrijen, de verloving, de trouwring, het uitzet, het groenmaken, het commissaris-maal, de bruid in staatsie, de kleeding der bruid, de kleeding van den bruidegom, het kroontje, de koets, het schutten der bruid, de trouwplechtigheid, de bruiloftsdisch en de napret.

Men zal in dit werk meer belangrijks omtrent het leven en streven onzer vaderen ten tijde der republiek vinden, dan in vele onzer zoogenaamde werken over „Vaderlandsche geschiedenis" te zamen genomen. Uit dit werk kan men bijv. vernemen, hoe het kwam, dat onze voorvaderen op de schutter- en regentenstukken van een Van der Helst, Frans Hals en andere meesters zijn afgebeeld met aangezichten glimmende van het vet en buiken strakgespannen als trommelvellen. Eten en drinken was hun van ouds eene geliefkoosde bezigheid. Iedere gelegenheid werd te baat genomen om de sterkte van de maag te beproeven. De huwelijksplechtigheden vooral waren eene reeks van maaltijden en uitspanningen, waarbij de rijken gelegenheid vonden in al hunne weelde en overdaad te schitteren. Soms werd het zoo erg dat de stedelijke overheden meenden er paal en perk aan te moeten stellen, maar het baatte weinig, men waagde er de boete aan.

„Wanneer er bruiloft was, dan moest de geldkast open,
En 't goud in regen viel ten kaste uitgedropen."

En dit kon ook niet anders, wanneer men leest van de menigte visch, hazen, konijnen, gevogelte, vleesch, pastijen, taarten, kostbare suikerwerken, wijnen, bieren enz., die soms bij eene enkele gelegenheid op tafel verschenen. Bij zulk een feest kwamen nog de oude kostbare bokalen, drinkschalen, berkemeiers en drinkhorens te voorschijn, waarvan we de afbeeldingen nog op de stukken onzer groote meesters kunnen bewonderen. Dan dronk men nog den vriendschapsbeker, den Arminiaanschen dronk, dien op het welvaren des lands, den driedronk, het molentje, het scheepjezeilen, Hansje in den kelder, den stortendronk, St. Geerte, den abt en zijne monniken, het uitluiden van Alva enz., waarvan men de bijzonderheden kan nalezen in het bekende werk over de „Nederlandsche

KOSTBAAR GLASWERK.

dischplechtigheden". Tegen het midden en einde van de achttiende eeuw liet men echter vele „ouderwetsche" gebruiken achterwege, om daarvoor de Fransche in de plaats te brengen. Alles moest toen van de „Fransche snuf" zijn. We verloren onze oorspronkelijkheid geheel, en daardoor juist werden we belachelijk. In een der volgende hoofdstukken, wanneer over de brooddronkenheid in sommige standen zal gesproken worden, komen we op andere feesten terug. Alle zonder onderscheid spreken ze echter luide de ontaarding van de vrouw en het gezin uit.

(Wordt vervolgd.)

GEDICHT.

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

OVERMOED.

Laten ze wijs zijn en nuchter, de braven,
Kalm en bedachtzaam — gebogen, geboeid;
Wij willen aan 't bruischende leven ons laven,
Ons — 't stormende lot, en het vuur, dat verschroeit.

Oplaaien de vlammen, òpwaaien de winden —
Wij, jubelend vrij in de wijde landouw,
Wij kennen geen stelsels, die knellen en binden,
W' ontvlieden hun kerkers van kilheid en rouw.

Zwaar drukten de zerken, die doodden en bogen;
Wij wentelden af, met energische kracht.
Nu 't levende licht, na spelonken van logen.
Nu de vreugd en de vrijheid — de liefde, die lacht.

Laten ze 't schoone, dat opbloeit, begraven
Door wetten van steen, onder ijzren gebod —
Wij, dwazen, wij willen aan 't Leven ons laven,
Ons — 't laaiende vuur en het stormende lot.

DE GLORIE. † † † † † † † † † †
DOOR TOP NAEFF. † † † † †

Sinds den dood van haar man, woonde ze in Rotterdam op kamers, goedkoope kamers boven een pettenwinkel in een stil-nauwe straat aan den Delftsche-Poortkant. De kamers, een vóór, een achter, met een klein verveloos portaaltje ertusschen, waren niet kwaad, in aanmerking genomen de huur, die ze er voor betaalde, slechts benauwd laag van verdieping, en de vloer liep schuin af met 't huis mee. Alle huizen in die straat hingen zwaar voorover, bogen de hooge daken naar elkaar, en de meubels in de kamer kreupelden langs de wanden. Juffrouw Vermeer was er aan gewend. Maar de trap bleef de groote ongerieflijkheid, een steile donkere stapel smal bruine treden, glibberig-afgesleten in 't midden, waar de kromming was, en zonder leuning, slechts hing een touw af van 't wrak houten hekje boven, met onderin een knoop, dien men, tastend in de duisternis, tot steun kon grijpen.

Zij ging zelden uit, de halfwassen meid van beneden, die haar nog zoo wat bediende en een bleeke kantoorklerk, de bewoner van de hoogste verdieping, gleden er dagelijks eenige malen àf, en strompelden er moeizaam óp naar boven.

Juffrouw Vermeer zat gewoonlijk bij 't raam te werken voor een handwerkwinkel, of aan de petten uit de negotie van haar huisbaas, in den drukken voorjaartijd. 's Zondags las ze in een beduimeld boek, voor een stuiver uit de bibliotheek gehaald.

Bij helder weer zag ze, in de ramen aan den overkant, de klanten in en uit het winkeltje beneden loopen en de petten, waar tusschen een paar roode burger-kindermutsen kleurden, van de ijzeren staken nemen, en er later weer opzetten.

Wanneer 't regende of de lucht grauw bewolkt was, hoorde ze slechts het zenuwachtig lang-gerekt geklingel van 't belletje, boven aan de deur. Bepaald beneden op straat zien, kon ze alleen, staande op haar teenen, zich uitrekkend vlak voor het raam, met haar neus platgedrukt tegen 't glas.

Zoo gleden de eendere dagen in kalme tevredenheid, want de verlangens van juffrouw Vermeer pasten zich aan, aan de omgeving, strekten niet verder dan het bereikbare.

Maar in dien valen sleur van onbewogen leven, blonk één licht van blij geluk, was een ding van trots en glorie: haar zoon.

Janus, hun eenig kind, ver-gegroeid boven zijn stand, vader's illusie en moeder's bluf: Janus, de zeeofficier!

Wat vader niet had kunnen besparen op zijn weekgeld, hij had een betrekking aan de bootjes, die vrij aardig gaf, dat knieperde moeder, in zich-alles-ontzeggende zuinigheid, uit. Zoo was ze ook gekomen, tot handwerken voor winkels.

De kennissen lachten erom. De eenige broer van Vermeer, die een handel had in comestibles en een dommen jongen van den leeftijd van Janus, groot bracht in zijn zaak, maakte er net zoo lang glosses op, tot de families in ruzie uit elkaar spatten.

En onder den druk van altijd moeten waardeeren, de goedheid van z'n ouders, 't geluk hem beschoren boven z'n makkers, opgezweept naar 't examen voor adelborst, hem voorgespiegeld en opgedrongen als een glanspunt in zijn leven, werkte het kind, als de vrienden speelden, werkte met inspanning van al zijn krachten, uit zuiver, zich nimmer verzettend, plichtsgevoel, en slaagde N°. 1!

Het was een Zondag vol hoog-gezwollen genot toen Vermeer met juffrouw Vermeer naar de Diergaarde wandelde en tusschen hun in liep: Janus, met 't pakkie an!

De kennissen bleven stilstaan, vader groette met toegeeflijken glimlach, ingehouden, moeder's oogen straalden met onbedwongen glunderheid, en al maar knikkend, trok haar mond zich open tot zalig-wijden lach. Janus ging stil, recht op, onverschillig, de hand aan de pet.

„Hai hait 't flink pestuur en 't nette voorkomme van s'n fader," vonden goedkeurend de enkele kennissen, die niet jaloersch waren, „dat rooie kragie gaif 'n kleurtie an s'n witte gesicht."

Drie jaren na dien schitterenden Zondag stierf Vermeer.

Toen bleef Janus het eenig-nagelaten kapi-

taal, waarvan moeder nu de rente moest trekken.

En vóór hij aan 't verdienen ging, kneep de armoede zóó fel, dat, niettegenstaande 't gebeurde, oom-van-de-comestibles de weduwe, genadig, nu en dan een bankje toeschoof, en juffrouw Vermeer, die eerst trots geweigerd had, in dankbare vernedering ten slotte haar hand ophield.

Janus zou dat later terug verdienen, oversparen en afdoen — tot op den laatsten cent!

Zoo begon Janus zijn loopbaan onder den zwaren last van dankbaarheid en verplichting. Pas op zijn eerste reis naar Indië werd hij zichzelf, toen braken de verre afstand en vreemde omgeving de knellende banden van arme burger-jongen, gerukt uit z'n sfeer. Hij werd 'n flink, getapt officier, zag de beschaving af van z'n collega's, groeide er tot „meneer", maar behield een zachte goedhartige genegenheid voor 't vrouwtje, dat z'n moeder was, en wier eenige vreugde hij zich wist. Waar zij zich zooveel ontzegd had om zijnentwil, daar offerde hij gaarne z'n kleine genoegens om haar, stond àf, wat hij noode missen kon.

En 's Zondags wandelde nog dikwijls de weduwe Vermeer met haar zoon, die zich niet schaamde zijn „thuis" in de nauwe achterafstraat, boven de petten en de oude gevaarlijke trap.

Na een lange reis, kreeg hij een betrekking aan 't Departement van Marine, in den Haag, en voor 't eerst voelde zij den muur, opgetrokken tusschen haar en haar kind, met eigen handen gebouwd, uit steenen van eerzucht.

Het was, toen Janus haar goedig had voorgesteld, samen te gaan wonen in den Haag. Hij zou wel nog al eens uitgaan en aanloop hebben van veel kennissen, maar 't was ... voordeeliger, en ook gezelliger voor háár. . . .

Onder de vriendelijk-aanmoedigende woorden had ze zijn strijd gevoeld, tusschen kinderliefde en heimelijke gêne haar te brengen onder de Haagsche vrienden. Neen, och nee ..., dat zou ze maar liever niet doen ... ze vond 't erg lief van hem, maar ze begreep toch best. . . .

„Kom moe... denk er nog eens over!"

„Nee," zei ze toen beslist, met pijnlijken lach en strakke oogen, die hem niet aanzagen; „nee, ik kan nie ... uit Rotterdam, daar hè 'k nau al soofail jare gewoond... nie meer over prate."

Er werd niet meer over gepraat.

Bijna elken Zondag kwam hij over, maar zij ging nooit naar hém.

Och, in Rotterdam wisten de menschen 't nou toch eenmaal. . . . .

De schemer viel. In de overkant-ruiten verflauwde de weerschijn der petten, werd tot een vage, donkere massa waarin nog drie dof-roode plekken even opglommen als ondergaande zonnen: de burger-kinder-mutsen.

Buiten de deur stonden de menschen leunend, te praten, een dof geluid van luie stemmen steeg door 't half-open raam, waarvoor geraniums bloeiden en waarachter juffrouw Vermeer doezelig soesde over voorbije jaren. De dag was benauwd-warm geweest, en de hitte hing nog tusschen de hooge huizen, vulde bedompt de drukkend-lage kamer. Juffrouw Vermeer had eau de cologne gebruikt, een goedkoop soort, om haar gloeiend bezweet gezicht mee koel te betten en haar klamme handen te verfrisschen, als de naald piepend, door 't werk schoof.

Het fleschje, met zilveren stopje, een cadeautje nog van haar man, stond voor haar in 't kozijn. De weeë lucht deed denken aan hoofdpijn en burgerman's-kwaaltjes.

Zij wist niet zeker, of ze geslapen had of niet, toen het tril-klingelend geluidje van de bel beneden haar stoorde.

Zware stappen strompelden stootend op de trap, kraakten op 't portaaltje:

Janus!

Vragend zag ze hem aan, verbaasd, bijna verschrikt over zijn komst, plotseling midden in de week, wat hij nooit deed sinds hij zooveel uitging in den Haag.

„Toch niks besonders?" vroeg ze bezwaard.

„Neen moeder, maak je niet ongerust, hoe gaat 't er mee sinds Zondag?... Bah wat heb je 't hier heet! Mag dat raam ook open?"

Gespannen-rood was zijn anders mat-bleek gezicht, druk zijn bewegingen, terwijl hij alles open gooide: deur, ramen, gordijnen wijd weg. . . .

„Ga sitte" zei ze, schoof een voetbankje bij zijn stoel, dat hij wegschopte met wrevelig gebaar, terwijl hij met gefronste wenkbrauwen rond keek door de smakeloos opgesmukte kamer:

„He wat 's 't hier hummig!"

Hij had spijt toen 't woord eruit was, z'n moeder verontschuldigde zich zacht: de verdieping was laag en de zon had den heelen middag op de ramen gebrand.

In de onbehaaglijke stilte, die toen volgde, trachtte hij goed te maken door een grapje, noemde haar zijn „ouwetje" tot ze weer lachte.

Toen kwam eindelijk 't hooge woord er uit, de reden waarom hij gekomen was, de behoefte z'n moeder 't allereerst te vertellen:

. . . „Donker is ze, moe, en zoo vroolijk, pas negentien jaar, toch heel degelijk . . . een van de mooiste meisjes uit den Haag . . . ."

Het was alles al in orde.

Janus an 't verkeere!

't Gaf een vreugde-schok! het warrelde door haar hoofd, tintelend en flikkerend als duizende lichtstraaltjes, Janus een vrouw, kinderen, een gezin!

Vlug begreep, doorzag ze, en haar eerste vraag betrof het groote punt in haar arm leven:

„Is 't 'n sjiek maisjie Janus?"

„Ja moeder . . . tenminste ze hooren onder de bekende families uit den Haag. Ze zijn heel rijk."

„Soo!" De oude glorie waakte op!

Janus, z'n vingers speelden zenuwachtig door elkaar, ging iets zachter voort:

„Ik geloof nou niet dat ze precies van afkomst zooveel bijzonders zijn . . . de ouwe heer schijnt gelukkig te zijn geweest in den handel . . . uien en aardappelen op Engeland. . . . Zijn vader had een bierbrouwerij heb ik wel eens gehoord. . . . Maar daar merk je nou niks meer van, zulke menschen gaan vooruit en Annie is 'n echte dame . . . och met zooveel geld . . . ."

„Ja, dat spreekt," knikte juffrouw Vermeer voor wie chic en geld 't zelfde was: „Vooruit-gaan, da's maar alles in de wereld! Wel Janus, Janus!!"

Tranen van geluk rolden over haar verheerlijkt gezicht. Ze dacht niet aan zichzelf, ze cijferde op dat oogenblik haar eigen belang geheel weg, zag alleen haar zoon, „feraniseerd" met een echte dame, rijk! De kroon op haar werk!

En Janus, die er plezier in had, vertelde gauw door, blufte ook een beetje om haar genoegen te doen. Haar vreugde veegde even weg zijn stand-bezwaren:

„Ze wonen in een prachtig huis op 't Bezuiden Hout, groot wit huis."

„Ja! God Janus!"

„En ze houden equipage en livrei."

„Watte! Ekepazjie en liverai!" In 'n zenuwachtig gegiegel herhaalde ze 't telkens, in plat Rotterdamsch: „Ekepazjie en liverai! . . ."

En plotseling stond ze op, drukte hem een warm-klappenden zoen in den nek, streelde met haar klam-heete handen z'n gezicht.

Toen drong de ordinaire lucht van opgedroogde eau de cologne aan haar vingers de gesuste bezwaren weer vlijmend aan hem op.

„Je begrijpt, moeder", zei hij zacht, koud, alsof *zij* 't kon helpen: „dat 't voor de familie en voor Annie zelf natuurlijk ook, nog al een punt was . . . mijn . . . mijn . . . kom-af."

„Nau, wat, soo'n nette jonge as jij met 'n echt deftige betrekking, wie sou die nou niet . . .

Welgevallig, kinderlijk-argeloos nam ze hem op, met tevreden knikjes, stralend van trots.

„Dat maakt de stand niet goed", besloot hij stug: „'n burgerjongen blijft een burgerjongen."

Ze sprong op, heftig, rood-kwaad, op ruzietoon:

„Da's niet! Jai 'n burgerjonge, jai, jai met je mooie pakkie, je faine meniere en je sjieke kennisse! noem jai jezelf 'n burgerjonge! Da's ondankbaar Janus, da's. . . ."

Ze huilde er om. Trillend met korte snikjes:

„As iemand jou sóo durft te noeme. . . ."

„Kalm moeder, stil maar, och dat bedoel ik zoo niet. . . . Moeder u is altijd zoo goed voor me geweest. . . .

„Weet je wie 'n burgerjonge is, hai, die lummel van oom Thais met s'n domme gezicht en s'n vloeke en schelde, *die* maar jai!!"

„Stil nou, toe . . ." smeekte hij. „Annie vond 't ook zoo erg niet, heeft 't er niet om gelaten . . . alleen de vader. . . ."

„Wat sai die?" snauwde ze uitdagend.

„Och niks, niks bijzonders" suste hij, pijnlijk hervoelend de parvenu's beleedigingen, krenkend-raak.

„'t Financieele, ik meen, 't geld was ook een groot bezwaar, dat spreekt. . . ."

„Gos! Verdiende je nóg nie genoeg, na s'n sin? Driemaal soofeel as je fader in der taid, en die was bai de faiftig, ik sou toch segge. . . ."

„Nou maar moeder", en ademend diep-in trachtte hij te sluiten 't onvruchtbaar gesprek, „maak u nou maar nie meer boos. 't Is alles al in orde. De ouwe heer heeft z'n toestemming gegeven en ons een toelage beloofd groot genoeg om Annie te onderhouden in de stand waarin ze is opgevoed. Ik ben zoo innig gelukkig met haar, o ze is allerliefst, moeder, en doodeenvoudig, dat 's gebleken. . . . Hoe ik 't ooit heb durven wagen. . . ! Ik hoop ook hartelijk, moe, dat ze een lieve dochter voor u zal zijn. . . ."

„Foor main?" zei nu kalm-verbaasd, juffrouw Vermeer, voor 't eerst denkend aan zichzelf: „Neej, bai main past ze niet. . . da's hèel wat anders, as ze maar goed is foor jou, Janus. . . ."

Haastig wegvegend haar tranen, greep ze 't, van haar schoot gegleden handwerk en pikte koortsig-vlug, roode wol op groen friesch laken, om in te halen den verloren tijd: „Och jong, staik effetjies de lamp an."

„Heusch", herhaalde hij, opstaande, zoekend naar 't glazig wit handje met de lucifers, toch even aarzelend: „dat zal u nog wel meevallen."

Toen stak hij de lamp op, die armelijk-klein verlichtte de kamer, met haar papieren rozen, tapisseriewerk achter glas, familieportretten in ronde zwart-glimmende lijsten, verschoten stoelen met gehaakte kleedjes en op den schoorsteenmantel 't bruin-houten klokje tusschen twee beeldjes, een jongetje links, een meisje rechts, bont prullig goed, een witsteenen vaasje met gedroogde grasprietjes en pauweveeren, een bruin hondje en een papieren kalender van een paar jaren her.

„Is ze nie groozig?" vroeg moeder nog, gemoedelijk berustend in wat haar zelf raakte, niet hém.

„Wel nee."

„Nau anders, dat raikeluì's-volk, raak me nie an, hoor!"

„Zij niet."

Kort-afgebeten snauwde hij 't eruit, kregel op alles, op de kamer, de meubels, op moeder's rossig-zwart gelapte japon, haar breed gezicht, de platte spraak. . . en toch met een knagend gevoel van onbillijkheid.

„Heb ie d'er verteld van fader, van de bootjies?"

„Ja."

„Ok van oom Thais s'n saak?"

„Nee."

„Nau, daar hoef ie anders nie mee in te sitte, oom Thais haif cente sat, menigain wou, as dat ie zoo'n winkel had."

„Dat zal ze allemaal wel zien, als ze hier komt."

„Hier? Kom ze hier?!"

„Maar moederlief dat kan toch niet anders! Zij in de eerste plaats. . . en waarschijnlijk de familie ook wel. . . om kennis te maken."

Zijn groote goed-verzorgde handen trommelde zenuwachtig op 't rood-en-zwart tafelkleed.

„Goeje God, hier, die trap op, maar da's 'n onmogelaikhaid. Die sjieke lui hier bove. . . mar mot dat nau?"

„Ja moeder."

Toen zacht, smeekend: „Seg Janus, kan ik nie na hullie toegaan, na de Haag, seg?"

„Nee, dat hoort zoo niet. Eerst komen Annie's ouders u bezoeken, omdat u alleen woont, en dan gaat u later bij hun terug."

Klein-benauwd dook ze in elkaar, begrijpend 't onvermijdelijke, rillend in angstig tegen-op zien.

„Wanneer mot 't gebeure!" fluisterde ze eindelijk.

„O nog niet zoo dadelijk. . . . Over 'n maand of zoo. . . ." Hij zou de familie wel wat voorbereiden, Zondag was 't receptie, dan. . . „dan kwam ze misschien liever niet?"

„O nee. . . ."

Zwijgend zaten ze over elkaar stil-bedroefd. Hij durfde 't portret van Annie niet laten zien, 't had geen val meer. Ook niet het broche, dat hij voor haar kocht. . . . Vóór ze naar bed ging zei z'n moeder nog, haar be-

vende handen op zijn arm, met 'n lachje om den mond en tranen op haar wangen:

„'k Filseteer je nog Janus, dat ha 'k nog nie gedaan. God segen je, jong."

„Moe!" Hij sloeg zijn armen om haar heen, drukte haar aan zich, kuste haar, wárm.

En uitbarstend, hok-snikkend, schreide ze in droevige onmacht:

„As je fader d'er nau nog maar was... as die mensche komme...."

Na maanden van al maar verschuiven onder kleine voorwendsels in plagend tegenópzien, kwam de dag van 't bezoek, door allen voorbij verlangd.

Janus, meer en meer begrijpend, de teleurstelling, toch nog onvermijdelijk ondanks alle vernederend-pijnlijke bekentenissen van armoede en burgerlijkheid waarmee hij zijn aanstaande familie had voorbereid, met haastige gedwongen-luchtige woorden, onder 'n penible zwijgend elkaar-aanzien van hun kant. En voor zijn moeder doorleed hij in gedachten reeds tergend-fijn de klap aan haar zieligen trots die de vreugd van haar leven had uitgemaakt.

Z'n meisje, heel jong nog, lacherig van jolig-kinderlijke pret, dat nooit begreep de dingen vóór ze er middenin stond, ze aanzag met eigen oogen, lachte zijn tobberijen weg, met een zoen en een zinnetje van liefde, zonder diepte. Toch lief, hartelijk, en niet voornaam-aanstellerig.

En mevrouw Anderman, een zachte, zwakke vrouw, dorp's burgemeester's dochter van betere familie dan haar man, stil-beschaafd, en blozend-verlegen, zag óp tegen 't bezoek dat van haar zou eischen 'n luchtig-zich-doorslaan, een tact, dien zij niet bezat. Maar Annie's vader! In machtelooze ergernis zag Janus den geld-man, den poenig-royalen, met zijn rood-verlekkerd gezicht, de beringde stomp-breede handen al bewegend in zwaarbeweren over goud. Het vadsig lichaam in te lichte kleeren, de glimmende horlogeketting in wijden boog bengelend, de hangende kin op schelkleurige das, de kleine natte oogjes behaaglijk dichtgeknepen tot glinsterende spleten!

Het was hem een marteling te eten aan zijn tafel de hem gretig-gegunde-dure spijzen, te rooken de fijne sigaren, kostbare gunstbewijzen aan den armen burger jongen, die 't gewaagd had, te begeeren, de eenige dochter van hem, den man, wien niets ontbrak wat te koopen was, een marteling te luisteren, met nederig-bewonderenden glimlach naar 't schreeuwerig gepraal, te kruipen voor den parvenu!

Juffrouw Vermeer zat te wachten in de lage voorkamer, telkens even stekend haar hoofd uit het open raam: om halfdrie zouden ze komen. Voor de aangeboden koffievisite had men welwillend bedankt. Daarom had ze overlegd port en limonade en een half fleschje anisette op tafel te zetten, met wat koekjes en beschuitjes in de mooie trommeltjes, de menschen moesten toch iets gebruiken, zóó kaal waren ze nu ook nog niet!

Het was een verrassing voor Janus met wien zij de toebereidselen bepraat had, terwijl hij, flauw-glimlachend, weemoedig goedkeurde, haar zachtjes prees....

Een nieuw tafelkleed werd aangeschaft, een van *f* 3.50, wel duur maar 't oude was zoo rafelig en verschoten aan den raamkant.

Haar schoonzuster, de vrouw van oom Thijs had haar beste japon aangeboden, omdat 't maar voor één dag was, zou 't zonde zijn geweest groote kosten te maken. Toen oom Thijs opperde ook te komen, in vader's plaats, had Janus bot-àf geweigerd onder smoesjes van toch-al-zoo-vol. Oom Thijs was kwalijknemend, begreep best de ware reden: groozigheid!

Tante, grootmoedig, had tóch de japon gegeven, donker-groen ribbel-goed, zwaar, dat op zijde geleek, met een geel satijnen vestje vóór, witte kant in hals en mouwen, en revers, plakkaten stijf van gitten, de rok boelig vol plooien. Juffrouw Vermeer leek er nog dikker in, maar was al blij dat ze zoowat paste. 't Bovenste haakje van den boord liet ze open, rekte in benauwdheid den hals zoo wijd mogelijk, lubberig uit. Onderaan een broche met verschoten haar van vader's moeder. De mouwen waren wat te kort, grof staken de paffig-roode, aan de vingers stukgenaaide handen er ver onder uit. Een armband van barnsteen kralen met gouden slot sierde den breeden pols.

Al vroeg was ze opgestaan, had alles opgeruimd, de rechte leuningen van de stoelen glimmend gewreven, de vaal-zwarte zittingen uit 't stof geborsteld, de beeldjes in zeepsop gewasschen en een nieuw papieren vliegenwaaiertje aan de lamp gemaakt. Voor de deur 't mooie kleedje neergelegd: voorstelling van een hond wit van wollen kruissteekjes met lange zwarte ooren van chenille, en kralen oogen, in een krans van schelkleurige bloemen. De groote stoel, dien vader had gekregen na 12½ jaar dienst bij de bootjes, stond klaar voor den heer Anderman.

En op verzoek van Janus op tafel in de vaas met zilveren voet, een frisch boeket, rond in papieren kraag, een „welkom" voor Annie.

De kamer zag er knap en helder uit, vond juffrouw Vermeer met 'n voldoening, die de zenuwhuiveringen kalmeerde. Alleen de trap bleef 't groote bezwaar. In overleg met de juffrouw van de petten hadden ze een kleine petroleum lamp bovenaan gezet, de opgang was nu minder gevaarlijk, maar meer zichtbaar armelijk afgesleten. Toen alles klaar stond en zij stil zat te wachten, werktuigelijk lezend met haar oogen de bijbelspreuken op bloemvol-karton aan den muur, bekroop haar rillerig weer de vrees voor 't ongewone.

Het was bij half drie, van twee uur af, zat ze paraat. Weer stond ze op om te kijken uit 't raam — nog niemand in de nauwe straat, alleen de juffrouw van beneden, op de stoep, knikte naar boven: „Groote lui late zich lang ...." „Ja," lachte glunder juffrouw Vermeer, gestreeld door dat: Groote lui!

Dan liep ze weer door de kamer, verschikkend en verplooiend. De zon scheen schel binnen, glinsterde in de glazen, die rinkelden op de hellende tafel, verlichte schril 't vaal verschoten behang. In de kooi zong de kanarie klaar-hooge doordringende klanken ....

Toen opéens wielgeratel, dreunend weerkaatst in de stilte van de straat: een rijtuig met twee paarden kon nauwelijks tusschen de huizenrijen door. Uit ramen en deuren kwamen hoofden, beneden voor den pettenwinkel drongen de kinderen, wijzend en kijkend elkaar van de stoep.

In 't rijtuig zaten, achterin, twee dames, onder lichte fladderende parasols, voorin een oude heer en een jongmensch: Janus.

Het bloed sloeg juffrouw Vermeer golvend naar 't hoofd, langs haar rug straalden koude rillingen neer, de angst kneep droog in haar keel .... maar in haar hart trilde, streelend, de glorie tegenover de buren!

Het rijtuig stopte, de huisbaas nam zijn pet af, de kinderen drongen verlegen op zij.

Janus sprong eruit, warm, druk, met gemaakt luiden lach om den mond en rimpels om de donker bezwaarde oogen. Hij hielp eerst mevrouw uitstappen, een lange magerrechte figuur, die met gebogen hoofd zonder rond te zien, den winkel in schoof, waar ze stil staan bleef, de zijden rokken nog in haar hand geplooid, met even een verlegen knikje tegen de juffrouw achter den toonbank, die een praatje begon:

„Mooi weer treft de femilie, om soo's 'n daggie ...."

„Ja, heel mooi."

Rood gloeide de blos naar haar wangen, zakte dan langzaam weer af.

„Bai fuil weer is 't nie te doen, hier in Rotterdam, dan is 't 'n smeerboel!"

Mevrouw Anderman knikte vaag, zag angstig naar 't gezicht van haar man, nijdigblikkend naar Annie, haar verwenschend wijl ze had doorgedreven dat huwelijk, je grofste mesalliance, een schande voor de familie. En Annie, stil-beschaamd in de open deur, voelde ook plotseling, pijnlijk-duidelijk: die schande om harentwil! In haar wit japonnetje stond ze er kinderlijk onhandig rond te zien, met naïef-verbaasd gezichtje, moeilijk verwerkend de teleurstelling, die een klap was aan haar liefde.

„Je moe is bofe Janus," zei de juffrouw achter den toonbank: „pas uwé op met de trap dame, die is gevaarlijk."

Zweetdroppels droopen langs zijn voorhoofd, en een gegeneerd meelij bekroop z'n meisje, dat toch niets te zeggen wist.

„Bewaar me, wat 'n trap!" snauwde meneer Anderman: „goed om je nek ....!"

„Ik ben er al," zei zacht Mevrouw, van boven.

Op 't portaaltje, nauw zichtbaar, in den

valschen schijn van daglicht en petroleum gloed, stond juffrouw Vermeer met haar handen zenuwachtig-stijf inéén gevouwen en tranen van aandoening op haar wangen.

„Kom u binne" boog ze nederig: „kom u binne .... en neem u plaats as u blief .... stil pietjie, nie schreeuwe .... hier op deze stoel ...."

„Dag Mevrouw Vermeer," klonk luid sarcastisch de stem van den heer Anderman, „hoe vaart u? Het is mij een genoegen ...."

„Van 't zelfde meheer," stotterde de weduwe, terwijl ze haar warme handen droogend langs haar heupen streek: „'n heele eer ...."

Kuchend, zacht, viel mevrouw Anderman in: „We hadden al lang eer eens willen komen, maar er kwam telkens iets tusschen ...."

„Uitstel is geen afstel," antwoordde beslist juffrouw Vermeer.

„Het was heel vriendelijk van u ons te déjeuneeren te vragen," mengde meneer zich weer in 't gesprek, lui achterover in den stoel van vader, met nonchalant, half-dichte oogen en voornaam-diepe keelklanken: „maar drukke bezigheden verhinderden mij, zoo vroeg reeds uit den Haag te gaan."

„Ja, daarom heb 'k nou maar soo's wat klaar geset," met voldoening stond de gastvrouw op: „'k Seg mar 'n mensch kan van niks nie leve. Wat sal u gebruike, 'k heb portwain, anisette en limmenade, kwas .... U meheer, of neej, eerst mefrouw?

„Dank u. Neen, werkelijk, dank u zeer."

„Meheer, 'n druppie portwain seker?

„'t Is mij nog te vroeg, vriendelijk dank."

„U, juffrouw?"

„Een beetje limonade, heel graag, mevrouw," zei Annie, benepen, voelend 't pijnlijke van den toestand.

„Nau, Janus hoef 'k 't nie te frage, m'n soon s'n smaak die ken 'k!"

Maar toen zij de anisette in de hand nam, sprong hij op, vuurrood, schonk zelf een glas port in.

„Ik wil port, moeder," zei hij cru.

„Gut nau, dan ben je ook feranderd! Dan zal 'k zelf maar 'n glaasie ....

Het glas anisette van juffrouw Vermeer, dat ze steeds in de hand hield, met in de andere een zakdoek eronder voor 't morsen, vulde de kamer, met anijslucht. De kanarie floot schel, zonder ophouden.

„Toe Janus, 'n koekie, dat wille se wel, presenteer 's eve: boterjanhagel en theebanket. En wat oudeklojje voor de hitte, kan 'k u diene meheer?"

Janus sprong op, smeet een doek over de vogelkooi: „Verdomd dier!!"

„Pietjie heef ook plezier," lachte juffrouw Vermeer.

Niemand sprak.

Mevrouw Anderman, alleen, had een koekje genomen, de wit glacé handschoen van de lange smalle hand getrokken, het koekje fijntjes tusschen duim en wijsvinger, gracieus bewegend naar haar mond, die telkens even openspitste.

In de stilte keek juffrouw Vermeer van den een naar den ander. Haar goedmoedige opgeruimdheid stuitte af op de koud-gegeneerde gezichten. Zij zat stil, met breeden schoot, waarop een afgebeten stuk janhagel, haar zakdoek en het eau de colognefleschje. Op haar grof verhit gezicht, onnoozele verbazing, onder 't glimmend glad-gescheiden haar parelde de warmte op haar voorhoofd, langs haar slapen. Zenuwachtig begonnen de oorbellen te trillen....

Janus, in elkaar gedoken, de oogen naar den grond geslagen, met een diepe groef tusschen de wenkbrauwen, en Annie, peuterend aan haar armband, wel vriendelijk, maar zoo vreemd ... 't begon de weduwe te benauwen!

Toen begon ze maar weer:

„Een heel ding voor u, juffrouw, as m'n soon weer na de Oos mot."

„Ja," zei Annie zacht „voor u ook mevrouw."

„Och ja, seg u dat wel."

„Kijk An, dat is vader," vertelde Janus, schor, een portret van den muur nemend.

Annie knikte, zei niets.

„Mag ik ook eens zien," vroeg mevrouw Anderman, stijf-vriendelijk.

„Hai 's krek m'n man saliger, hé?"

Moeder Vermeer's warme liefdeblik straalde van 't portret naar haar knappen zoon.

„Mijnheer Vermeer is al verscheiden jaren overleden?" informeerde achteloos de parvenu, schuivend den breeden zegelring langs zijn wijsvinger.

„O gos ja, hai was 47 toen ie kwam te falle, dus da's nau, al meer dan tien jaar . . . och guns ja. . . ."

„U hebt alleen nog maar een zwager in leven, verder geen familie, meen ik?

„Nee alleenig Thais m'n man's ouste broer, 't gaat 'm goed, 'n handel in comestibels, in de Hoogstraat. Misschien ben u d'er langs gekomme, 'n groote winkel."

„'t Is mij niet opgevallen."

De vleezige lippen spot-krulden in de hoeken omhoog.

„Janus, had dat dan 's geweise!"

„We *zijn* er niet langs gekomen!" snauwde Janus. Hij vocht om de zegepraal van kinderliefde en meelij op schaamte en spijt.

„Ik ben toch blij, dat u mijn aanstaand vrouwtje nu ook eens ziet, moeder," zei hij plotseling met een vriendelijk knikje naar de oude vrouw, als een stille vraag om vergeving voor kwetsende gedachten. En moeder stak haar hand uit, breed en grof, waarin Annie, aarzelend, haar wit handschoentje lag.

„'k Had al sóofeel goe's van de juffrouw gehoord, we ben, om soo te segge al geen freemde meer."

„Wilt u als 't u belieft maar „Annie" zeggen," vroeg ze, haastig uitsprekend den zin, waarop ze lang gekauwd had, terwijl ze haar hand aan den warmen greep ontwrong.

„O heel graag, juffrouw . . . Annie."

Het gesprek gleed weer weg in kuchend-zwijgen, tot eindelijk verademend wielgeratel opschalde in de straat.

„Ik meen daar dat ik 't rijtuig hoor."

Met een zucht stond Annie op, keek uit 't raam, maar schrok terug voor de glurende burengezichten.

Haar vader bevestigde: „Ja, dat's de koets."

Ze stonden allen op.

Juffrouw Vermeer zei niets meer, boog alleen.

„Mevrouw Vermeer, 't is me zeer aangenaam geweest uw kennis te maken: tot genoegen."

Meneer Anderman strompelde op 't portaaltje in den petroleumwalm van de lamp, die gestoomd had.

„Dag mevrouw, zien we u ook eens bij ons?"

Zonder bepaald antwoord te verlangen liep mevrouw Anderman haar langs, de rokken al in de hand, ritselend, wachtte zij in de open deur, tot haar man, brommend, was afgedaald.

De weduwe mompelde iets onverstaanbaars.

Maar na een kleine aarzeling gaf ze Annie een zoen, onstuimig, hartelijk, de oogen vol tranen:

„Je kraig 'n goeje man, hoorie!"

Ze knikte.

Achter elkaar, zich vastklemmend aan de treden, kwamen ze beneden in 't winkeltje.

In de straat stond een drom volk om 't rijtuig, Janus duwde ruw een paar jongens van 't portier.

„Nou zie je 't" snauwde meneer Anderman, z'n dochter in 't oor: „Plezierig!!"

Annie's ronde kinderoogen vol tranen.

„Toe man, . . . niet op straat . . ." fluisterde mevrouw.

Zwijgend zaten ze in 't rijtuig, over den Coolsingel, de Brug, de Hoogstraat.

Voor de comestible-winkel stond oom Thijs in een witten jas, de pijp in den mond, met z'n zoon, dom-blond, grijnslachend van pret om de gène van Janus „met z'n verbeelding," en een paar kinderen slordig, met afgezakte kousen en vuile neuzen. Tante gluurde, boven in het spion. Janus zei niets, voelde de warmte gloeiend stijgen uit z'n boordje naar z'n gezicht.

Oom en zijn zoon namen de petten af, de kinderen knikten.

Janus groette nauw-merkbaar.

„O zoo . . ." kwetste meneer Anderman met een luid-onaangenamen schaterlach, lichtend den grijs-vilten poen-hoed, overdreven plechtig van zijn hoofd.

Een blik van z'n vrouw, voorkwam 't allergrofste.

Annie boog haar parasol voorover, haar gezichtje achter den witten volantflabber.

En Janus perste zijn lippen tot een smalpaarsen streep.

In de kamer stond juffrouw Vermeer voor de vogelkooi, een theedoek slap in de afhangende rechterhand, de andere in haar zij. De glorie knelde om haar leden, om haar hoofd, om haar hart!

De glorie woog als 'n looden last.

Zij hijgde eronder.

De vreugde van haar leven wankelde.

In Mei, van 't volgend jaar trouwden zij, de 10de.

Even was nog in Annie opgekomen, na dien dag in Rotterdam, de vage gedachte te verbreken, wat haar dwingende kleine wil met tranen en pruilen had doorgedreven. Eén toespeling van haar vader op 't, voor allen wenschelijke van dien stap, deed, prikkelend, de zwakke opwelling in krampachtig verzet omslaan. Zoodat, toen Janus, na bangen strijd in helder-wreed begrip, haar terug bood 't bindend woord, zij vleiend 't hoofdje aan zijn schouder legde, haar handjes preste om zijn hand en met teeder-naïve zinnetjes fleemde om te herroepen het voorstel, dat zij de vernietiging van haar klein leven vermeende.

Toen werden de banden nauwer aangehaald, en zooveel mogelijk vermeden, het ontstemmend onderwerp dat Janus' moeder pijnlijk raakte.

Annie had met juffrouw Vermeer nog enkele briefjes gewisseld over 't patroon van een sprei en over haar uitzet, dat de weduwe leverde — zij had een depot van linnengoed uit Tilburg. Je kon zooiets moeilijk weigeren. 't Was wel gegeneerd, als 't niet precies naar genoegen slaagde.

Maar in Rotterdam was Annie nooit weer geweest. Janus vond: 't hoefde niet, moeder begreep dat wel.

Ja, ze begréép.

Hij zelf kwam eerst, om de veertien dagen, toen om de maand, en eindelijk zoo nu en dan maar eens, als 't pas gaf.

Ook dát begreep ze.

En voor de partijen en de receptie, had zij, begrijpend, bedankt.

„*Moe* Vermeer hielden ze wijselijk achterbaks," zeiden de kennissen in den Haag.

Iedereen wist 't langzamerhand, dat Vermeer een dood-burger-jongen was — opgekomen! Aardig huwelijk voor zoo iemand.

Zoo kwam de trouwdag. „Bij zoo'n gelegenheid kon je „moe" nu toch niet verdonkeremanen" fluisterden, grof, de bruidsmeisjes, vriendinnen van Annie, die jaloersch waren van 't huwelijk en zich troostten met de mésalliance.

De vader van de bruid, schetterde tegen z'n vrouw over 't „koopje" om met dat mensch gearmd in de kerk te moeten komen!

Mevrouw, huiverend voor harde woorden, trachtte te sussen om Annie. Zij zelf, vond 't ook heel onaangenaam tegenover ... de kennissen gleden een voor een langs haar verbeelding.

Voor Janus was de gedachte aan zijn moeder een zwarte vlek op z'n geluk, een nijpende klauw, die z'n keel omklemde.

Voor logies had moeder bedankt, ze kwam op den dag zelf, heel alleen, 2de klasse, Janus haalde haar af, met 'n vigelante, 't eigen rijtuig stond opgetuigd klaar voor 't bruidspaar.

Oom Thijs en z'n familie kwamen niet, ze waren wel gevraagd, maar oom deed gekrenkt nog over dat bezoek, waarbij men hem had geweerd. Heimelijk zag hij er tegen op uit zijn sfeer te gaan, om elders te schijnen wat hij niet was.

Niemand drong aan.

Met snellen blik nam Janus, z'n moeder op — 'n teleurstelling.

„Hoe fin je me?" vroeg ze gespannen.

„Wel — heel netjes", glimlachte hij.

„Met soo'n gul kedo, kan je ook licht raik foor den dag komme", zei ze dankbaar. Janus had haar geld gegeven voor 'n japon.

Nu zat ze, stijf-gepropt in glim-satijn, zwart met lila en wit, haar voeten, gewrongen in puntig-verlakte laarzen, verwarden in den sleep als ze liep.

En op 't verschoten grijs-bruin haar, glad weggetrokken in een mager knoopje, stond onvast een kleine hoed van enkel git met witte veeren en wit-tullen brides. Strak, om haar rond gezicht, spande een voile, haar wimpers haakten in de mazen.

Belachelijk-mooi zat ze, recht-op, al maar starend naar haar zoon. En nog eens genoot ze in 't vooruitzicht van den luister en praal, waarvan hij straks 't middelpunt zou zijn, hij, Janus!

„Seg, als je fader dat's had moge beleife!"

„Ja moeder".

Zij klemde zijn hand tusschen de haren, schudde die telkens, zei geen woord.

Tranen droopen, door de voile, op 't lila

vestje. Hij hielp haar, vegend met z'n zakdoek.

„Je ben altijd zoo goed voor me geweest, moe, dank je hoor. . . ." fluisterde hij.

„Je heb 't fer gebracht, Janus, dat heb ie! Altaid plesier an je beleefd, nooit niks onangenaams. Nau is 't uìt"

„Kom. . . ."

„Stil seg mar niks. . . ."

„We zijn er haast, moeder. . . ."

„God, nau al! Sie 'k erg rood in me gesicht?"

„'t Gaat nog al, zeker warm in den trein."

„Nau! En dan dat ding voor!"

Zenuwachtig plukten de groote vingers in wijde zwart-glacé handschoenen met leege toppen aan de voile.

„Hier! Hier is 't."

„Bewaar me wat 'n huis!"

Voor de woning van de familie Anderman lag breed de looper over de stoep tot op straat. Daarboven was 'n soort baldakijn van rood pluche met goud, opgedrilde geld-chic.

Tusschen palmen in potten aan weerszijden in de marmeren gang stonden groote bloemstukken, reuzenmanden, bedwelmend-sterk van geur.

Juffrouw Vermeer liep stil, als verdoofd door de pracht, die haar verbeelding overtrof, achter Janus naar de receptiezaal, waarvan een knecht in livrei onberispelijk statig de deur breed open wierp.

In de schemering van 't hol-groote vertrek, zag ze tegen een achtergrond van donkere zwaar gedrapeerde gordijnen, een gewarrel van menschen, geschitter van goud, 't gegolf van zijden slepen, beweeg van lichte hoeden. Zij glibberde op den parketvloer, in de nauwe schoenen en greep hulpeloos haar zoon's arm tot steun.

Men sprak gedempt, toen luid-op bij haar verschijning, daarna een zwijgend plaats maken, achteruit buigend, een kalm-koel opnemen, met voornaam verborgen benieuwheid: de moeder van den bruigom.

De weduwe, duizelig, licht in haar hoofd, keek heel niet op, tot ze stond voor 't bruidje, wazig-wit in 't half-donker.

Met vriendelijk verlegen lachje, haar handjes vol bloemen, schoof Annie op de wit satijnen voetjes een eindje vooruit, zei zachtjes in de zware stilte:

„Dag mevrouw, hoe gaat 't u?"

„O heel best, u ook welvarende. . . ."

Bijna onbewust sprak ze, gaf ze Annie een hand, een zoen durfde ze niet . . . toen de ouders: meneer in rok, opgeblazen rood boven 'n angstig glad-wit front, mevrouw stijfjes en heel bleek. En Janus stelde verder voor: mevrouw 't Hooft, m'n moeder, mijnheer en mevrouw van Sandingen, m'n moeder . . . freule de Graaff en juffrouw Pinet, de bruidsmeisjes . . . m'n moeder. En nog een lange reeks namen van menschen, die onverschillig gracieus neerknakten, terwijl juffrouw Vermeer, vierkant boog links en rechts met glazigen niets-onderscheidenden blik en pijnlijk-onnoozelen glimlach.

Zwijgend nam ze haar plaats in, naast Annie, stond er onbeweeglijk, de handen krampachtig ineengeklemd, de lippen droog en schraal van zenuwachtig bijten, alleen haar oogen volgden Janus overal door de zaal, angstige hulpelooze oogen.

Telkens kwamen weer andere gasten, levendig-drukke dames, die Annie kusten en vriendelijk-neerbuigend ook tot de schoonmoeder een enkel woord spraken, en heeren, zeeofficieren net als Janus, in groot tenue, den steek onder den arm. Naast de bruidsmeisjes de jongens Anderman, bengels van elf en veertien, die lachten om 't burgerjuffie en grapjes fluisterden tegen de meisjes, even besmuiks wezen naar haar hoed, die scheef was gaan staan.

Annie hoorde 't, waarschuwde zacht: „Uw hoed, mevrouw, 'n beetje naar links, zoo. . . ."

„Is tie in de versakking, ja gut. . . ."

Zij zei 't luid, in een nerveuzen lach, vergetend voor 'n oogenblik, 't plechtig-voorname.

Toen was 't opeens doodstil, allen keken haar aan, een paar heeren kuchten, de bruidsmeisjes hielden haar boeketten voor den mond, de jongens lachten hard-op.

„Kees, ga 's kijken buiten of de rijtuigen er al staan!"

Als een donderslag viel dat bevel, tactvol-verbrekend het gegeneerde zwijgen. De ceremoniemeester, een vriend van Janus, die 't gegeven had, keek woedend de jongens aan.

Kees, de oudste droop de zaal uit. Het gegons van stemmen golfde weer op. Voorzichtig trachtte hij toen zelf de weduwe, die trilde over haar geheele lichaam door 'n vriendelijk-zacht praatje troostend te bemoedigen. Zij antwoordde enkel „ja en nee meheer," fluisterend zonder klank. Hij gaf 't gauw op, ging terug naar de bruidsmeisjes.

Nog waren de rijtuigen er niet. Het martelend bewustzijn daar voor gek te staan, drong juffrouw Vermeer weer tot spreken. Bijna onhoorbaar zei ze, even strijkend haar hand over Annie's japon, met goedige bewondering: „'s Prachtig goed." Een klein knikje van 't bruidje, toen ging ze voort, bijna aan haar oor:

„Ware se nau beter de sloope? Die groote letter meer na je sin?"

„Ja, ja wel!" Annie wendde haar gezicht af, sprak plotseling druk met haar vader, dankbaar dat niemand het had kunnen verstaan.

„Gelukkig mar!" zuchtte de weduwe.

De rijtuigen!

Eerst de bruidsmeisjes, beiden in 't roze met groote zwarte-veeren-hoeden, gevolgd door twee heeren, die haar boeketten droegen, waarvan de roze linten lang sleepten achterna.

Toen bood Janus z'n bruidje den arm, dat stralend-gewichtig hem volgde en bewonderend opzag naar den man, dien zij op zoo veel vriendinnetjes veroverd had. Juffrouw Vermeer zag hun verdwijnen door de deur, als losten zij op in 'n nevel. Nu stond ze er heel alleen, tusschen al die vreemde menschen. O, was ze maar nooit....

„Mevrouw Vermeer, mag ik 't genoegen hebben! Ons rijtuig volgt nu."

Een sarcastisch-beleefde blik uit de loerende kleine oogjes van den heer Anderman, toen lag ze bevend-voorzichtig haar hand op den mouw van z'n zwart-glanzenden rok en volgde werktuigelijk.

Het orgel zong.

De kerk was vol nieuwsgierigen.

Voorop ging 't bruidspaar, de meisjes, en daarachter liep moeder Vermeer aan den arm van den rijken koopman, oplevend in haar duurgekochten trots. Want onder de menigte zag ze vrouwen van haar stand, moeders als zij, en in haar oogen straalde de bluf naar die minder bedeelden, vroegen in triomf: „Zien jelui den bruigom?

Hij is *mijn* zoon. Ja, hij bracht 't vèr!"

De schitterende stoet, nu in 't volle licht der zon, die vroolijk door de hooge ramen scheen, nam plaats in grooten voornamen kring. De stralen speelden flonkerend in de diamanten, tintelden op 't verguld der uniformen, beglansden de zijden toiletten en omhuifden met trillend stof-goud 't mooi donker kopje van het bruidje in donzig-tullen wolk.

Moeder Vermeer zag slechts haar zoon! Janus, die zoo op vader leek, 't zelfde nette gezicht, maar deftiger nog: vader was maar 'n gewoon burgerman. Even ontmoetten hun oogen elkaar in vluchtige kruising en moeder niet in staat zich in te houden knikte haar eenig kind toe, glanzend van oneindige liefde, uit de volheid van haar groot, goed, warm hart.

De dominé sprak 't gebed uit, en toen alle hoofden in schijn van aandacht bogen, was er geen in den wijden kring die inniger bad, dan zij, in eenvoud voor „de kinderen" geen, die dankte met meer oprechte dankbaarheid, want God's goedheid had haar zoon gezegend op zijn pad!

Zij had haar voile opgeslagen, zong luide mee uit 't hoofd, het gezang, dat de anderen scharrelig opzochten, soms niet vonden, en hakkelend neuriedcn. Zij kende 't nog van vroeger, was er trotsch op, hield 't boek dichtgeslagen op haar schoot en keek of Janus 't wel zag.

„Kijk moe 's!" zei Kees tegen zijn broertje, dat de lippen opéénklemde om z'n kwâjongenslach te verbijten.

Meneer Anterman keek schuin-uit naar z'n buurdame, 't was tergend-genant. Zijn vrouw, naast Janus, haalde merkbaar de schouders op en de bruigom zelf zat als op heete kolen, in vergald geluk.

Maar moeder zong krachtig, onbewust, met heel haar ziel, die oprecht was in geloof en overvol moederliefde:

„Fader, sla hun stees in liefde gade."

De toespraak gaf verademing, dominé, 'n

beetje op de hoogte gebracht van den toestand, wist, handig, de klippen te omzeilen.

Mevrouw Anderman en nog een paar dames begonnen te huilen, zacht welopgevoed in geparfumeerd kanten zakdoekjes, en juffrouw Vermeer, die geen tranen kon zien, snikte plotseling zenuwachtig-overspannen mee.

„En gij, moeder van den jongen man....”

Men rekte zich uit om haar te zien.

En toen kwam 't weer over haar, 't bewustzijn van dat zitten daar, alleen, burgerlijk grof, in 'n omgeving van pracht en weelde, voelde ze haar bolgloeiende wangen, den waggelenden hoed en haar log, slecht figuur geharnast in de mooie kleeren. Zij hoorde niets meer van de toespraak. Ze zat stil, schuw, met neergeslagen oogleden, bevend onder den meedoogloozen blik van den grooten schitterenden kring, snakkend naar 't eind.

Dat eindelijk kwam.

„Amen,” zei de dominé.

't Was ook 't eind van haar glorie, die langzaam was doodgemarteld en die de vreugd van haar leven had uitgemaakt.

In de groote suite werd gedéjeuneerd, omdat de eetkamer te klein was gebleken voor zooveel gasten.

Het was als een weelde-winkel, de met spiegels, bloemen en zilver rijk-overladen tafel, lang doorgedekt in de beide kamers, duizeligvol voorwerpen van dure pracht. Dat „duur” stond geschreven aan de muren op 't goudbehang, het hing aan de meubels als een bordje in een verkooplokaal, het gloeide uit de smyrna-tapijten, blonk in de glazen en smaakte in 't menu: duur! Betaald met grof geld! Men zag er 't geld, men hoorde 't rinkelen en ritselen, men voelde 't, drukkend in de wee-warme salon-lucht, het dempte de luide klanken van vele stemmen tot stil benepen gegons.

Juffrouw Vermeer zat naast meneer Anderman, nederig klein, de dupe van zijn walgelijke deftigheid. Zij at bijna niet, keek hoe de anderen deden met vork en mes, trachtte na te bootsen....

Het zweet brak haar uit, telkens als 't mislukte.

En eens, toen haar vork onhandig kletste op haar bord, trof haar in den blik van haar zoon, een lang smeulende vonk van toorn, héel even maar. Ze brandde in haar hart een wreed gekwetste plek, die niet meer heelde.

Droef-beduusd bleef ze voor zich uitzien, antwoordde bijna niet meer.

Janus probeerde met goedig knikje te herstellen, een geruststellend knipoogje, met 'n lachje van verlegenheid. Hij zag moeder worstelen met haar tranen, de lippen trillend stijf-gesloten en in haar tot een vuist geklemde linkerhand een tot kruim geknepen stuk brood.

De gerechten volgden snel achter elkaar. Tegen vier uur werden 'n paar toasten op 't jonge paar uitgebracht en richtte meneer Anderman ook een enkel woord tot haar, de moeder van zijn schoonzoon. Ze verstond 't nauwelijks, bedankte ook niet, stootte slechts werktuigelijk met haar glas aan de glazen, die haar geboden werden.

Toen bedankte Janus, mede uit naam van zijn vrouw, even er iets inlasschend namens zijn moeder en stond met Annie op om heen te gaan.

Juffrouw Vermeer bleef nog zitten, starend naar de twee leege plekken aan de tafel, maar eindelijk werd 't haar te machtig:

„Mag 'k nog effetjies?” fluisterde ze heesch, onderdanig tot haar buurman.

„Zeker mevrouw, natuurlijk, wij gaan ook nog even.”

Hij wenkte mevrouw Anderman, met hun drieën verlieten zij de zaal. Meneer en mevrouw gingen naar boven, bescheiden bleef zij achter bij de trap.

Toen Janus beneden kwam, vond hij haar snikkend in de gang.

„'k Ga nie meer na binne,” huilde zij.

„Dat hoeft ook niet,” suste Janus, met zijn armen rond haar trillend lichaam geslagen, overvloeiend van meelij en zelfverwijt: „Hou je goed, Moe.”

„Dag ... moeder,” lispte Annie, voor 't eerst bij 't afscheid.

Het jonge paar reed heen.

Binnen werden drie borden weggenomen, de plaatsen aangeschikt.

„Moe is mee op de huwelijksreis,” debiteerde een geestig heertje.

In de jongelui's hoek begon klinkend de luidruchtige pret.

Moe ging alleen naar den trein, na verontschuldiging van de familie over 't nietwegbrengen, wat een onmogelijkheid was midden onder 't déjeuner. De étiquette moest geëerbiedigd worden.

Natuurlijk. Neen, geen rijtuig, ze wou liever loopen, warm!

Meneer en mevrouw geleiden haar tot aan de deur, heimelijk blij, dat zij zelf begreep haar niet-passen in deze omgeving, en meneer beloofde haar excuses te zullen maken aan de gasten: hij zou zeggen, dat mevrouw Vermeer niet heel wel was geworden, tengevolge van het afscheid, zeer begrijpelijk.

't Kon háár niet schelen.

Toen de deur achter haar dichtviel, stond ze op straat, als een gevangene, eindelijk bevrijd!

In eén agitatie liep ze door, onverschillig waarheen, vlugger, al vlugger, telkens angstig omziend, een afgejaagd dier ontsnapt aan z'n vervolgers.

Tot eindelijk een agent haar 't station wees en ze daar maar zitten bleef, op een van de banken aan 't perron, wachtend op een trein voor Rotterdam.

Om zeven uur stond ze weer voor den pettenwinkel, strompelde de trap op en zakte versuft in vader's leunstoel, geslagen, dood-af!

De juffrouw van beneden vond haar zóó, suffig-starend voor zich uit, met haar hoed nog op, het japon-lijf losgehaakt, de handschoenen en voile op tafel. Zij kwam vragen „of de juffrouw zich goed veramusseerd had?"

Juffrouw Vermeer begon zacht te schreien.

„Dat sal 'n pracht geweest sain," hielp goedig-bewonderend de hospita.

„Och god ja," snikte de weduwe.

„'t Is anders altaid geen plesier, met die groote lui...."

Juffrouw Vermeer schudde van neen, nederig toestemmend zonder woorden, alleen dat stil gebaar van verbrijzelde eerzucht.

„Dat had je d'er fan," zei de juffrouw van beneden, met voldoening, toen ze in den winkel terugkwam: „as mensche van ons slag sich in de groothaid wille begefe....!"

En haar man haalde iets aan uit den bijbel over ootmoed en nederigheid.

Maar boven schreide nog altijd juffrouw Vermeer, om haar arme doode glorie.

Sept. 1901.

DE VREEMDELING. † † † † † † DOOR P. VAN ASSCHE. † †

Men was einde Mei en steeds zweepten loeiende winden kille regens over het polderland. Rogge en gerst stonden nog niet in bloei; aardappels en zaden dreigden te rotten in de kleverige aarde. Duurde dit weder nog een paar weken, dan werd het de ruïne voor het kleine geboerte dat in de vlaamsche gewesten reeds zoo hopeloos worstelde tegen den ondergang, en waar de mindere grondarbeider slechts nog miserie kon oogsten.

En, op een vergevorderden nanoen, beploegde boer Puyvelt een zijner akkers. Die grondlap lag niet verre van zijne hoeve, in 't grauwe wegvlekkend dorpwaarts, waar tevens vele werkershuizekens rond de kerk schenen gehurkt, lijk bij valavond, op het vlakland, schapen rond den herder.

Dampstralend uit de zwellende neusgaten en de pooten forsch neerklauwend in den vetten grond, trok het zwartglanzende paard het ploegijzer door de scheurende en zwaar omrollende aarde.

In sombere gedachten verdiept, volgde de boer de getrokken voor, waaruit een kille reuk opwalmde. Hij stapte voorovergebogen, als trok de aarde, roofster van zweet en krachten, hem dag op dag dieper omlaag, voor de laatste omarming der rust.

Soms hield hij het dier staan en bleef er denken. Hij schudde dan eindelijk het hoofd en morde:

— Voort maar, Bles, snijde de ploeg door den grond van ons arm Vlaanderen. 't Is er de ruïne op het land; 't zijn hypotheken op akkers en hoeven, pachtgelden die niet kunnen worden betaald.... Telt men niet af, dan moet alles onder den hamer.... De aardwroeter, hij kan dan maar creveeren.... ja, creveeren op u, levenwekkende aarde....

En Puyvelt's teerblauwe oogen, waarin de

weemoed zweefde van vele rustelooze dagen en nachten, staarden nu uit naar de zwarte lucht, welke 't graf scheen te wezen der zonne, zooals 't land het graf dreigde te worden voor den welstand der boeren. En hij dacht aan al het wee dat hij had doorleden, aan zijn achteruitboeren en de kwijnziekte der vrouw, aan den dood zijner kinderen, aan den eigenaar die geen uitstel meer verleende.

En hij liet het hoofd op de borst zakken. En dan weer:

— Bles, 't brood sparen we tegenwoordig uit den mond. Geen vette kermissen meer zooals vroeger, toen 't bier schuimde in blauwe steenen potten en de hesp lekker geurde naast het versch masteluinbrood. De magere jaren zijn op de vette gevolgd, nu de krachten wegslinken in den dagelijkschen strijd tegen de bekommernissen.

En, al star starend, tooverde hij zich die dagen van weelde voor den geest, toen zwaarbeladen wagens vol geelgouden graan op zijn voorhof reden, en zijne struische en uierzware koeien op het weelderiggroene weiland om de melkster stonden te bulken aan draaiboom of knotwilgen. Wild en jolig was hij dan steeds, geloovend en goedhartig, en de linkerhand wist niet wat de rechter uitgaf.

En nu — hoe hij er later ook leed over gevoelde — vielen sinds eenige maanden soms bitsige woorden van zijne lippen en was 't hem zelfs gebeurd een armen hulpeloozen stumperd met verwenschingen te verjagen.

En dagen lang had hij gedacht aan den verworpeling, die heensjompelde met toch zooveel weedom in het oog. Die treurige blik der miserie, steeds was die hem bijgebleven; steeds kwelde die hem in slapelooze nachten, zoodat hij dan soms om vergiffenis bad voor zijne onbarmhartigheid.

't Werd nu, naarmate de avond viel, killer op het land. De vochtigheid doordrong Puyvelt's lichaam en joeg eene huivering door zijne leden.

In de verte slonken de lijnen der zwartende hoeven weg in grauwenden mist. Een vetos, huiverend voor den langen nevelnacht op het weiland, loeide en eentonig galmde dit geluid door de ruimte, wijl op den dorpstoren het angelus triestig klepte.

Op zijn akker had Puyvelt het paard uitgespannen en trok den ploeg op eene lage slede. Voor deze spande hij Bles en dra gleed het voertuig over den slijkweg.

Alom modder waar hij stapte, modder opspattend tot boven zijne knieën, wanneer zijn voet uitgleed in de karresporen die vol slijkwater stonden.

Geen mensch meer, zich afslovend op het land. In de verte, hier en daar, een wegvlekkend wezen, als eene dolende weemarende schim in dit oord der verlatenheid.

Wat verder lag de hoeve van den boer, omsloten door eene doornhaag. Op het voorhof kromden knoestige appelaars en ontplooiden hoogstammige notelaars de breede kruinen. Vóór het hekke, aan de sloot, holle grijsbemoste knotwilgen, de ruige koppen omgroeid met gras en riet.

Zijne hoeve naderend, zag de boer een ouden zwoeger, wiens beenige handen steunden op een mispelaren stok, aanleunen tegen een gescheurden boomstam. Op de wegwijkende borst vlokte een grijze baard; onder de neergetrokken randen van den vaalgeregenden vilten hoed, staarden triestig de rood-omrande vochtige oogen. Vermoeienis en ellende, en het brekend afbeulen tijdens zwaren arbeid, hadden de stramme leden misvormd en verlamd.

De gelapte en versleten jas, de te lange breede broek, zakkend in kreukvouwen op beslijkte geborsten schoenen; de weevolle oogen en ingezonken wangen, de peeshanden en stokarmen, en de gebogen rughouding kenteekenden den schamelen hongerige die, na langen dooltocht, er nu moedeloos den levenslast scheen te torschen en te wachten, in stomme wanhoop, op wat komen zou, al ware het een graf in de kille aarde van het daar schemergrauwend land.

En in zijn angst voor harde woorden, stamelde hij:

— Mensch....

Stoer moet de boer hem hebben aangegluurd, want de doler sloeg de blikken neer en zuchtte.

En, ziende op dit verwoest gelaat de vreesachtige beschaamdheid van wezens die bijna niet durven smeeken, en nu ook weer de jammervolle oogen opmerkend van den eens verjaagden hongerlijder, herinnerde Puyvelt zich toen dadelijk de woorden van Christus over de liefde tot den evenmensch, hield zijn paard staan en vroeg:

— Mensch, hebt ge honger?

— 'k Verkeer in den uitersten nood. Kristen, schenk 'n hoekje in uw schuur en 'n stuk brood aan den ouden Sevens.

En de boer nu, doorgrondend al de ellende van zoovele duizenden en duizenden hongerkreuners, moest bekennen dat hij, die nog een huis bezat, en melk en brood, dat hij geen reden had tot klagen. En, zich uit eigen lijden herinnerend hoe zachtgesproken woorden de wonden van den ongelukkige lenigen, zoo reikte hij den smeekeling de hand en samen gingen zij naar de hoeve. Toen het paard op stal stond, opende hij de huisdeur en sprak:

— Vriend, ga binnen en wees hier tafelgenoot.

En zij traden in de groote kamer der hoeve. Het was een ruim vertrek met breeden haard en bruinberookte zoldering. Uit het knetterend mutsaardvuur waarde een ros schijnsel over de vaag weglijnende eikenhouten meubelen. Op de schouwplaat stond een koperen kruisbeeld tusschen tinnen en koperen schotels. Aan een balk hing een tak aspergieloof voor de vliegen.

Puyvelt groette zijne ziekelijke vrouw, welke in een haardhoek zat. Ook de doler zette zich bij het vuur. De boer ontstak de lamp en dekte daarna de tafel. En dan nuttigden zij het avondbrood.

De vreemdeling, de oogen neergeslagen, wist niet wat te zeggen. Hij hadde ook niet kunnen spreken. Zijn gemoed was te vol en, telkens hij het genadebrood verzwolg, was het of hij moest uitbreken in snikken.

Deze smart doorgrondend, stelden Puyvelt en zijne vrouw geen vragen. En ziende hoe, na het avondmaal, het hoofd van den verworpeling neerzakte op de borst, opende de boer de deur van een achterkamerken en sprak:

— Slaap wel, vriend. De Heer bescherme u.

En, een dankwoord stamelend en de oogen vol tranen, verdween de arme stumperd in het vertrek.

Dien nacht had Puyvelt een schoonen droom. Hij zag den ouderling in blank gewaad, den baard sneeuwwit en de haren neergolvend op de schouders. En, zooals het zonnewezen Christus, weldoende alom en broederliefde en wereldvrede aanpredikend, zoo, zachtmoedigheid op het gelaat, zweefde hij barvoets langs groene weiden en bloeiende hagen, in het parelmoergetinte licht. Leeuwerikken, uitschallend hun zomerhymne, klapwiekten in de ruimte. Lentebloemen ontloken overal waar hij trad, witte en gele vlinders fladderwiekten. Het beekje babbelde en het bietje gonsde.

Het was er de zegening van werk en land, de lente in volle groeiweelde en waarop dra een rijke zomeroogst zou volgen. Onder het zonnevlammen zouden de goudglinsterende halmsprietels buigen door de zware korrels. En al de tegenspoed der vorige jaren zou door die enkele maanden van vruchtbaarheid worden vergeten.

En de boer hoorde reeds de pikke door de halmen bijten en zag de schooven oprijzen boven de akkervoren. Struische paarden, spierenkrakend, trokken de met graan hooggestapelde wagens in purperen avondzonneschijn door de polderstraat en dra zat er zijne schuur tot aan de hanebolken vol oogst gepropt.

En later dan werd door pikkers en bindsters het „feest der laatste schooven" gevierd. Het mierelend bierken schuimde in potten en in de keuken werden de dikke boekweitkoeken gebakken. Onder de looverkruinen van linde en notelaar zaten de zongebrande zwoegers rond lange houten tafels, wijl, uit het Westen waarop de appelaars van den boomgaard bronszwaar afteekenden, de roodgouden gloed der avondzonne tusschen de takkenwebbe fonkelde en vlamde.

En op den drempel zijner hoeve stond toen de boer, de borst zwellend van geluk, en murmelde eene dankbede, wijl in de verte de klok op den dorpstoren het angelus luidde.

Toen ontwaakte Puyvelt en staarde verbijsterd rond, de laatste klokkeklanken nog hoorende galmen.

En beseffend dat hij in zijne slaapkamer was en had gedroomd, loosde hij een zucht, stond op, keek door het vierkante raam naar buiten en zag woeling komen in de grauwe luchtmassa. Uit scheuren en gaten vloeide het geelgoud der morgenzonne over omnevelde poelen en landen. Hier en daar dreef een geheimzinnige adem de smoorlaag saam tot eene zware golving, welke verder en verder rolde, om eindelijk te verdwijnen. Op het land scheen een nieuw leven te ontwaken, en het was of er eene opwekkende stem door de ruimte galmde.

Op het dak der hoeve trippelden de tsjilpende musschen; zwaluwen schoren over het voorhof. De haan kraaide en kakelende hennen tokten met den bek tegen de planken van hun kot, om in 't vrije te kunnen rondlanterfanten. Ook in den stal stonden in 't siepende mest de koeien, al meumelend en bulkend, te plonsen en men hoorde ze met de horens tegen balken en kribbe botsen.

Toen, na den roodbaaien hemdrok aangetrokken en de pet te hebben opgezet, schoof de boer de deurgrendels weg en ging naar den stal.

Met gulzige teugen ademde hij de zuivere lucht in, welke zoo kil en neveldoortrokken niet meer was. Dan draaide hij een slot om en schroefde de staldeur open. Warme en vunzige uitwasemingen omwolkten hem.

Na gras voor het vee te hebben geworpen, keerde Puyvelt naar de huiskamer terug om het ontbijt te bereiden en trof er den vreemdeling aan.

— Reeds zoo vroeg te been, vriend?

— 'k Moet nog 't land in, en verre... naar 'n arme dochter, 'n weduwe die er nu zit met twee kinderen. Om te werken ben ik te oud en men wil me ook niet meer.

— Rust nog een dag uit; 't is u van harte gegund.

— Mijn woord alleen kan der dochter weeën verzachten. Eens daar, zal de Heer ons wel spijzen.

En na het ontbijt trok hij, een traan op de wang en den knapzak vol brood en gezoden spek op den rug, den polderweg langs naar het lichtstralend Oosten.

En, wijl het zonnelicht over het land stroomde en de leeuwerik een hosannah der herleving uithelmde, glimlachte Puyvelt, het hart overstroomd van vrede, want hij wist nu dat het geluk vooral ontstaat uit weldoen en gewetensvrede....

KLEIN HAANTJE. † † † † † † †
DOOR JAN FEITH. † † † † †

Haantje, klein haantje! nu ik ga schrijven je grafschrift, zie ik je zoo goed voor me.

Schoon 't wel lang geleden is, zie ik nog precies je kleine glans-beveerde lichaampje, je eigenwijze pootjes, je trotsche nekje, je drieste kopje.

Ik kan me zoo goed nog voorstellen 't goud-glimmen van je bonte veertjes, rondgestreken als 'n harnasje over je glad-gepolijste borstje en als 'n spannend bont vestje getrokken over je buikje; en ik zie nog veerpluimen in wapperende gratie den wuivenden waaier van groene en gouden en kleurschitterende staartkrullen, gedragen als de pluim op 'n parade-sjako.

Dan herinner ik me vooral nog hoe we bewonderden je afgemeten stapjes — eigenlijk vreeslijk aanstellerig om zoo je pootjes neerte-zetten, klein haantje! Elk nieuw pasje zoo bijster voorzichtigjes geplaatst, telkens, als na veel overleg, heel bedachtzaam je sierlijk pootje, gekromd onder je lijfje vandaan gehaald, en 't dan in gracieuse strekking vooruit-gestoken, eerst de teenen, dan 't heele pootje uitgevouwen, neer-getipt; dan pas liet je, even koket, 't andre volgen, zich eveneens buigen, strekken, dan neer-zetten.... En daar tripte je heen, zoo aller-ijselijkst korrekt, zoo mal onovertroffen-verwaand, dat we wel mòèsten lachen om je, tot 't uitgierde in een schater.

Dan zie ik nog je nekje, dat je ophield als 'n geboren courtisane. Altijd was je uit op dit effektje, want, poseur! je wist dat je zóó je halsje moest krom-spannen om je kopje (dat — onder ons — eigenlijk te klein was!) op 't voordeeligst te laten uitkomen.

Maar vooral dat kopje zie ik nog voor me, alsof 't de knop is van het vouwbeen, dat ik maar heb op-te-nemen om 't van alle kanten te kunnen bekijken. Waarachtig! je had 't mooiste kopje, dat ik ooit van een haantje

zag. Je had er leuke, piekende kraaloogjes in, waarmee je allerbrutaalst kon rond-kijken. Je had 'n snaveltje als 'n fijn-geslepen radeermesje, als vlammend-geel koper, en altijd was 't klaar om, piek-piek! 'n pluisje, 'n splintertje, 'n kruimpje vast te spietsen.

Je vurig-rood lelletje lelde 'r dan parmantig bij, en 't verfrommelde tot 'n plooiig zakje, of tot 'n los-omgestrikt halsdasje, al naar je humeur 't je ingaf!

Maar je kam vond ik 't mooist, weet-je, want bepaald, klein haantje! je droeg dat als 'n kroon, zóo trotsch, zóo geheven, zóo echt koninklijk!

Je was heelemaal zoo'n echt parmantig pedant kittig haantje. En we hielden van je om èlk van je eigenschappen.

Ik herinner me eigenlijk nog àlles zoo goed van je.

Niet alleen zooals je daar overal ronddribbelde, maar ook hoe je op den rand van de verschansing, of op de kajuitstrap, de wacht zat te houden. Dan was je net zoo'n mooi bronsje, als de Japanners drijven uit den ruwen bronsklomp; je was dan 'n klein standbeeldje, 'n heel kostbaar versiersel, als kapiteel aan de kajuitstrap, je kopje onbeweeglijk, met den kam opzij gevallen, als 'n schildersmuts over een oor, je nekje als 'n strak-gespannen veer, je massief rompje zonder ademhalen, en vooral je weergaloos balanceeren op je éëne gestrekte pootje; je andere smokkelde je dan weg, netjes geschoven onder de veertjes van je donzig buikje. En je stond er wel uren zóó!

Je kraaloogjes keken onbeweeglijk; je staarde maar, staarde maar, de wijde zee tegemoet, naar de nog wijdere hemelschelp; en altijd staarde je maar vooruit, als 'n klein sekuur uitkijkje, dat zich niet laat afleiden, plichtbewust.

En als 't dan wat duisteren al ging zagen we nog je klein silhouetje tegen de lichte zee af-lijnen, je fijne snaveltje, de ribbeltjes van je kam en lelletje, de uitstekende veertjes langs je fier-gebogen nekje, je ronde ruggetje, en het neer-pluimen van je staartje als de starre fonteintjes van 'n tot ijs gestolten watervalletje. Dit alles rustte op 'n sierlijk voetstukje, gebouwd als uit één takje, je pootje stevig-recht als van 't haantje-van-den-toren, waarvan 't onbeweeglijk lijf als gespietst staat op de hooge, lansige torenspits.

En je kraaien, klein haantje! wat klonk ons dat blij!

De eerste maal, toen ik bijna over je heenliep, en jij, met gedwongen-haastigen stap — zoo tegen je bedachtzame gewoonte in! — opzij moest vluchten: die eerste maal, toen was 't 'n klein klokkend keelgeluidje, alsof er 'n heel klein boos manneke wat achter in z'n mond liep te pruttelen.

Meestal was 't 'n tevreden zacht kreunen, zoo'n eigen geluid, dat wel wat leek op 't zacht knarsen van molensteenen over graankorrels, maar veel zachter nog en nog veel tevredener.

Zoo kreunde je als je onder de tafel liep, op de broodkruimpjes toe, die je daar wìst te vinden. Heel bedachtzaam — om de eer aan je-zelf te houden, — met 'n heel afgemeten, bedachtzamen tred, je kraal-oogjes ronder dan ooit, je kopje wat schuin, en de kam achterover ... daar begon je zachtjes te kreunen. En dan ... piek! ... piek! ... twee nijdige priemen in de broodkorst, zoodat 't stukje wepspatte, en dan, uiterst parmantig en ijselijk korrekt, tripte je 't weggesnavelde korstje achterna, en hap! ... slokte 't naar binnen — en altijd maar dat zachte kreunen van tevreden voldoening.

Maar pràchtig was je als je 't ècht uitkraaide, haantje! Dat was zoo iets als van 'n gróóten zanger! De pootjes wijduit, 't nekje nu ver-vooruit gestrekt, 't buikje boller en nog strakker, en 't kopje recht de lucht in. En dan kneep je zoo olijkjes je oogjes dicht, de witte schellen als gordijntjes voor de ronde raampjes, en uit je gele open snaveldeurtjes ... daar ratelde de kraaislag als 'n trompetfanfaretje naar buiten, héél hoog, héél zuiver, héél gecadanceerd, maar toch weer zeer korrekt en zeer berekend, zooals dat van zoo 'n keurig klein haantje als jij te wachten was.

Je kraaide 's morgens, heel vroeg, als boven de vale nevelen, in-eens, met gouden spatting, de dagwording uitschoot; 's avonds kraaide je als na geweldige daggloeiing de zon langs gouden en purperen banken vergleed en zich in 't fel-uitstralend zeebad ging dompelen.

Dan kraaide je soms 's middags, liefst op

't onverwachtst, als 't tastbaar stil was in de siddering van de zonblakende daghitte; dan klonk wel mal en van ònpas je fanfaretje — maar je was klein-haantje en je mocht kraaien immers wanneer je wou!

En wat was je 'n zeeman, haantje! Weet je, dat was eigenlijk 't begin van mijn respekt voor je. Och, och, want vond ik je 'n zeeman! Ik laat nu 't balanceeren op de verschansing daar; dat was misschien waaghalzige akrobatiek! Maar wat had je 'n zeemansdòèn over je!

't Dek kon glad-glibrig, vies-vettig zijn, dat er, voor 'n gewoon mensch, geen stap op te zetten was; maar jij, klein haantje, je kwam aangetipt op je stijve rechte pootjes, en zonder 'n zij-glibbertje, zonder 'n aarzelinkje, zonder 'n verzwikkinkje stapte je 't dek af, parmantig.

De wind blies bol aan, dat we krom er tegen-op moesten worstelen; maar jij, schavuit, je hield je zelfden pas, je nekje boog je geen ziertje strakker, je kam en lelletje droeg je even netjes in de plooi; alleen je staart waaierde wat breeder uit, iets driester, wat losser, wat wildebrassiger, maar daar had je geen kontrôle over, en dan nòg, 't stond je wat goed immers!

Soms stampte en slingerde 't schip, dat we ons wee-ig voelden verzinken als in peillooze diepten, dat 't leeg werd in ons hoofd alsof we heel lang in 'n klein kringetje waren rondgetold, en dat we ons moesten vast grijpen aan 'n touw, aan 't statiestuur, of aan de vlaggekist.... Maar jij, weergaasch haantje, hoe dee je 't!... Je beende ons voorbij met je tergenden paradepas alsof 'r geen rechte golfbergen waren waartegen 't schip stijlòpstond, of bodemlooze waterdiepten waarin 't zich met den boeg recht-omlaag neerplofte.

Je was dan ook wel bijzonder geëquilibreerd voor 'n haantje.

Want steeds — tot ik je 't laatst zag — bleef je je-zelf gelijk. 't Moet wel zoo geweest zijn uit aangeboren philosophisch evenwicht. Wat kon 't anders zijn!

Je was altijd in den vorm, àltijd in den toon. Ik heb je nooit anders gezien als ik je voor me zie, nu, over 't papier heen, als 'n omlijst stukje herinnering uit voorbijje dagen, een losstaand beeld uit die weken van leven in niets dan lucht-en-zee, en dan 't schip — met jij, klein haantje, als nummer één daarop.

We lagen wel 'is aanmechtig neer, broeiend onder de zengwarmte van 't zonnezeil. Maar jij pufte niet, je was niet slap, of paf, of machteloos. Jij bleef veerkrachtig, je pootjes gestrekt, je nek als 'n gepannen veer gebogen, je kopje flink op.

In de stormbui striemden de golven ons de beenen; 't zoute water boorde ons priemend in de huid, onze haren kleefden klam, vieszoutig, verward. Maar jij wòn er bij; je glansde onder je veerdos, nu glimmend zoo glad als 'n pantser; je lelletje kleurde nog vuriger rood, met groote pareldroppen van zuiver zeewater, trillend er langs neer; en je staartpluim golfde in statigen bocht, de bonte krulveeren als gepolychromeerd.

Je stoorde je niet aan de snikhitte, die ons als onder gloeienden stolp wilde smoren, je kommerde niet om geweldigen golfslag, die nijdig kraken deed de balken van de kajuit, het heele logge schiplijf beneden.

Ik herinner me, nu ik over je ben gaan schrijven en me je weer voor oogen breng, zooveel van je.

Ik weet nog zoo goed van onzen angst, o ontzettend! toen je was weg-geraakt.

's Morgens was je er niet; aan 't ontbijt, terwijl we je kruimpjes lieten vallen, misten we je dadelijk. „Waar is haantje? Waarom komt-ie niet ontbijten?" — We riepen je. — „Haantje! Haantje! Haantje!" — Toen je niet daagde, zochten we je. We zochten overal, 't dek zorgvuldig af, achter alles wat zoo'n klein menneke als jij maar had kùnnen verstoppen; overal riepen we je; beneden, in de kajuit, onder onze kooien — je mocht immers overal gaan waar je wou! — Maar je vinden deden we niet.

En we maakten ons ongerust; woord-van-eer: on-ge-rùst! Je bleef zoek dien-ochtend, 's middags bleef je weg, en we zochten, zochten, wij allemaal: je vrind de hofmeester, 'n paar matrozen die ook al schik in je hadden; achter elk schot, achter elken takel, achter iederen touwstapel gingen we rommelen. Haantje, waar zat je?!

Maar 's middags-laat, uit 't ruim, riep de

stem van den bootsman naar-boven; „Hier zit-ie!" — En toen we over den bak keken, omlaag, zagen we je bezig aan je diner, dood-bedaard, kalm en vormelijk als altijd, bezig tusschen de kistjes met Levantvijgen. Als 'n generaal stapte je over de eindelooze rijen en rijen kistjes, gestapeld tot hooge vestingmuren, en jij d'r-op, zoekend naar wurmpjes, pikkend tot in de naden van de vijgenkistschansen. Je had er 'n jachtveld ontdekt en 'n keurig restaurant meteen; en alweer prezen we je er voor — onze angst was immers voorbij!

Na dien tijd maakten we ons wat minder ongerust als je weer weg was, of 't klokje van ontbijt en koffiedrinken vergat. We dachten: hij zal weer op de jacht zijn!

Zoo had je alweer 'n nieuw privilegie, alwèèr 'n streepje voor op al ons anderen aan-boord, en je voelde je er alweer wat méér door, nog je borstje ronder vooruitgestoken, nòg trotscher je kopje, nog gecadanceerder je pootjes gezet.... Zeg 'is haantje, verbeeldde jij je eigenlijk niet, dat jij 't was, die de lakens uitdeelde aan-boord, en nog 'is wat: maar dat onder ons! — beeldde je je niet zoowat in, dat nummer één aanboord jou hoogst-eigen-persoontje was, dat jij er de baas was, de primus, de ka-pi-tein!

Je was er pedant genoeg voor, want ik heb nooit zoo'n klein braniemakertje meer gezien.

Maar die ééne keer, toen sloeg je 'n mal figuur, met al je drukte.

't Was Zaterdagochtend en de matrozen schrobden 't dek; één trok de putsen water over de verschansing, de tweede plensde ze uit over 't nat-glimmerend dek, 'n paar anderen stonden 't kuivend zeewater, wit-schuimend als vettige zeepsop, over 't dek te bezemen, tot 't spatte naar alle kanten, 'n regenbui van diamantjes vol zongeflonker, klaar en flitsend in elk van de opstuivende spettertjes.

Daar kwam je aan.

Maar ze hadden je in de gaten.

De man met de puts had 'n vollen emmer klaar; die met de bezems schrobden wat kalmer om je niet af te schrikken door hun wild gespat.

Toen... sjiet! — als 'n waterval kletste de golf over je heen. Je droop! Je was ontoonbaar! Je was vooral bespottelijk — en wòèdend dee je!

In dolle drift klepperde je met je natpluizige vlerkjes, als 'n mager, schreeuwend wijf, dat met wijd-gespreide armen haar schelddrift staat te kakelen. Je mooi glimmend gepluimte klefde in vuile natte slierten langs hals en borst, kleurloos-slap en viesklam; je waaierende veerstaart droopals 'n natharige kalk-kwast.

Brrr! haantje, kereltje, wat hadden ze je toegetakeld! En je stelde je aan als dol!

In je drift zag je je gansche korrektheid vergaan. Je vluchtte in ongekende haast, met slordige, struikelende stapjes, met hakkelend onbeholpen meehelpen van je natte vleugel-stompjes. En intusschen kakelde je uit je ziedende verontwaardiging tegen dat matrozentuig!... tòk-tòk-tòk!... tegen zulk zeeschuim!... tòk-tòk-tòk!... tegen zoo onbehouwen gespuis-tòk-tòk!

Toen kwam gelukkig de hofmeester daar langs, en hij pakte je als 'n stouten schooljongen in je nek, nam je mee naar z'n kombuis, zette je onder 't fornuis om... te drogen. — Stakkert!

Ik heb je nog 'is kwaad gezien; maar, haantje, toen had je toch ongelijk, groot ongelijk, want toen handelden we louter in je eigen belang, puur uit vriendschap.

't Was in een van de Grieksche havens, Salonika geloof ik, toen 'n troep vuile Grieksche sjouwers als 'n troep zeeroovers aanboord klauterden. Tot donker-bruin verbrande tronies, 'n vergoorde fez op den ronden kop, 'n groezel jasje over de schouders, en dan een broek, nee maar een bròèk: zóó wijd, zóó plooiig, zóó reuzig, dat we eerst heel langzaam moesten bekomen van den eersten geweldigen indruk-van-broek om te kunnen komen tot 't begrip, dat dit een klèèdingstuk was, gedragen wèrd.

Ze waren al bekend aan-boord èn de Grieken, èn hun broeken! De hofmeester kende ze, vooral de laatste. En hij waakte over je, haantje!

Zie je, daar zou je uit je-zelf nooit aan gedacht hebben. Jij redeneerde: „Wat heb ik te maken met dat Griekenvolkje; wat gaan ze mij aan die broekdragers?"

Maar de hofmeester, je allerbeste vriend

aan boord, redeneerde anders; hij wist je mooi, sierlijk, wel-gevuld, enfin begeerlijk — en hij had zien schitteren 't half-verscholen oog in de ronde koppen van 't zootje Grieken.

Hij waakte.... En dùs nam hij 't hokje, zette 't deurtje open, en met z'n boezelaar joeg hij je d'r in.

Daar zat je, klein haantje, jij, gevàngen en òpgesloten, in 'n ordinair kippenhok, opgeborgen als de eerste de beste landkip!

Ziedend was je en je snavelde met driftschokjes door de stijltjes van 't hok naar ieder die daar voorbij-kwam, 't meest wel naar den hofmeester. Jij, snoodaard.

Met nijdige snavelpiekjes keilde je de broodkorstjes weg, die we je, met 'n sussend woordje, kwamen toestoppen. Je negeerde ons. Je negeerde den hofmeester, die je drift kwam sussen, je vaderlijk toe ging spreken, die je wilde waarschuwen tegen de slechte gewoonte voor 'n haantje van jou positie om te hebben kippedriftjes, die je uitlegging kwam geven wààrom hij aldus gedaan had, die met griezeling in z'n stem vertellen ging van 't allerduisterst lot in de eindelooze donkere kerkers van een 's griekschen sjouwers broekzak.

Nòg eens heb ik je je zien aanstellen; maar ook die gril namen we je niet al te kwalijk, omdat 't toch wel echt was, eigenlijk heel gewoon, ik mocht bijna zeggen: echt-menschelijk. Als verwend haantje wàs 't natuurlijk, dat je je niet anders kòn voor-doen, niet kòn verbergen je jaloerschheid. Maar niettemin, bespottelijk was je!

Wij zouden wat afwisseling krijgen in 't éénvormige, éénsmakige menu van-elken-dag. De hofmeester had 't aangekondigd: hij had kippen gekocht, echte turksche kippen. Ik herinner me niet meer of 'r iets bijzonders was aan de beesten, in verband met hun ècht-turksch-heid; ze waren, goed herinnerd, mager en taai, hetgeen ze dus gemeen hadden met vele hunner internationale tafelgenooten. Dan waren ze, behalve het minderwaardige van hun combustibliteit nà hun verscheiden, niet aantrekkelijk voor 't oog nog lèvend. 't Waren bepaald leelijke beesten, veel te hoog op de pooten, om maar iets te noemen, zeer verfommelfaaid, zeer slordig van pluimage, in één woord: zeer vervallen.

Dit alles viel dadelijk op, zoodat we, bij 't eerst gezicht, gelijktijdig en gelijkelijk als getroffen werden door dezen zeer ellendigen staat, waarin 't kippentroepje verkeerde. In 't toch leege kippenhok had 't armoedig troepje zoolang 'n verblijf gekregen; de stumperds zaten er nauw, gedrongen, dicht op-één, de veeren verward als ongekamde haren, de oogkraaltjes flets en gebluscht, de kammen en lellen treurig en slap gekreukeld als uitgezogen vruchten; ze klokten wat zeurigjes en triestigjes, zacht-klagend bijeen. 't Was 'n recht treurig troepje; dat moest iedereen zien.

Behalve jij, dom haantje, want je was jaloersch! o wat was je jaloersch!

Wat haalde je je toch in je hoofd? Wat dacht je dan wel? Zag je dáár mededingsters in naar onze gunsten? Maar waar zat dan toch je gevoel van eigenwaarde!... Dacht je dat 't ook paradekippen zouden zijn, zooals jij er een was? Maar dan was 't toch 'n vergelijking die alleen in je voordeel kon uitvallen!... Of was je bang, dat je je zou moeten aansluiten, je encanailleeren wellicht met deze inferieure soortgenooten van turkschen broede? Maar jij kon toch gaan waar je wou, terwijl zij, de armen, in 't kleine hokje gevangen zaten, wachtend om te worden geslacht!

Alweer, je stelde je aan, en we hebben je er om uitgelachen. We hadden er plezier in je mee-te-troonen juist den kant uit van 't gehate kippenhok. Jij strekte je nekje dan dadelijk eens zoo strak omhoog, je deed je ronde borstje uitzetten, je spande je fijne pootjes, je fladderde je bonte staartpluim in dartelen wapper breed-uit, en je draaide je dan met trotsche nijdige schokjes van 't hok af, alsof er 'n mekaniekje in je zat, zóó stootend.

Kwaad, ingehouden, binnen-gekropt stotterde je je nijdigste kreuntjes, en langzaam, met wel-ingehouden en goed-overwogen vertoon, één gebaar van souvereine minachting, tripte je weg, geen blik over voor 't stakkerig troepje.

Toen ze naderhand gegeten werden triomfeerde je. Je mòèt ze hebben hòòren schreeuwen in hun laatsten doodsreutel; je mòèt hun armelijke grauwe veertjes hebben ziën dansen op den wind, die ze over de verschansing

droeg en zachtjes neerlegde op de zee; je mòèt ons hebben zien knagen aan 't gebeente van je vijanden.... Maar je hield je toen waardig, in toom; dat moet ik je tot je eer nageven.... Toch, later, als je dien kant uitkwam, langs 't toen weer leege kippenhok, kon je niet nalaten dat zacht-tevreden wel-voldaan kreuntje te laten hooren, 'n heel zacht, heel ondeugend grinnikje.

. . . .

Klein haantje! Klein haantje! Waarom schrijf ik dit alles, nu 't al zoolang voorbij is, nu ik me zelfs grootelijks verbaas, dat ik al die onbenulligheidjes heb onthouden, ze kan laten herleven voor m'n herinnerings-oog?

Was dan zóó scherp de indruk, die je op ons maakte, of is 't, dat je geworden was, in die dagen van afgezonderd leven op 't eenzame schip, met anders niet dan lucht-en-water, altijd lucht-en-water, anders niets, tot middenpunt van waarneming?

Ik weet 't niet, klein haantje! en wat komt het wààrom er hier ook op aan!

Nu ik mij dit alles, schrijvend neerzittend, wèèt te herinneren, nu ik 't herzie, is het 'n verbazing voor me òver dit herinneren zóó duidelijk, over 't herzien zóó levend.

.... Maar 't best, 't duidelijkst, 't levendigst van al, weet ik nog van dien laatsten avond — jou laatsten avond, haantje.

't Was na tafel. Op 't achterdek zaten we onder den stillen voornacht. De zon was bijna onder-gegaan; de groote gloeiende bol zonk zoo stil omlaag. De lijn van lucht en zee nevelde bevend. Vlak lag 't water en vlak spande de hemel, al dicht bestipt met bleeke sterren.

Je stond op de verschansing, onbeweeglijk, als 't bronzen Japansche haantje op den éénen streep-rechten poot.

In-eens zagen we je òpschrikken!

Je tweede pootje trok met 'n ruk onder je veertjes te voorschijn. Daar stond je, stevig geplant, de beide fijne beentjes wijd, als twee strakke penseelvegen gestreept tegen den licht-soezel van avond-verlichte zee.

Nu hief je je kopje hoog-op; je sperde je snaveltje, en, terwijl je 't geribbeld kammetje naar achter wierp,liet je schallen je fanfaretje, de hooge luchten in, zoo licht en blij als nooit te voren.

En toen, spreidend je stompe vleugeltjes van-een, als in poging tot vliegen, fladderde je omlaag, buiten boord....

Eerst bleven we stom, star van verbazing. Dan tuurden we ingespannen, leunend over de verschansing. Wij zagen niets, nèrgens... nèrgens! Overal, rondom, de geëffende pleinen van eindelooze zwijgende zee.

Maar eindelijk, ver al achter 't schip, in den wit-geploegden schuimweg door 't stille zeevlak, was 't als dreef 'n klein kleurig lapje, dansend en huppelend op de kolkende schuimgolfjes, op-en-neer, op-en-neer....

Tot 't verdween.

. . . .

Klein haantje! Wij menschen weten niet wat er omgaat in hartjes en hoofdjes van kleine haantjes. — Weten we zelfs of jullie hebt 'n zieltje als waarop wij ons wel laten voorstaan? — Wie zal nu zeggen, haantje, wat er heeft geleefd onder jou bont gevederd borstje, wat gewoeld heeft in je kleine kopje?

Je bent nu versmoord in de oneindige zee, op dit schoonste aller momenten, wen de avond van uit den hooge zich komt neerspreiden, en de stervende zon zich dompelen gaat achter bevende sluiers van goudweefsel.

Was je bewùst, klein haantje?

Juni, '02.

EXTASE. † † † † † † † † † † † DOOR LEO FAUST. † † † †

De groote onrust-om-geluk — niet gewend —, die in hem was, deed hem, schoon een volwassen màn nu al, een héér in zwarte kleeren omdaklijst door hoog, wit-spiegelend boord, hard loopen en springen, stoepen àf, stoepen òp, door de laat-avondstraten, als een jong, zonnedartel veulen in de wei. En in hem zong het voortdurend: — maar àltijd hetzelfde en toch duizendvoud van klank en van intonatie, oneindig afwisselend van beteekenis, — in hem zong het bloem-rankende, weelderig-overbloeiende modulaties op dat ééne, zoo eenvoudige thema: „Ze *houdt* van me! Ze heeft me *lief!!*"

Het werd een dwaaltuin, een vegetatie van klankbloemen, klankstruiken, klankboomen,

het werd een klokkenspel van klankklinken, neerdwarrelend, neerbloesemend uit de lucht. De variaties, de modulaties sponnen uit hoe langer hoe meer, verwàrrend-rijk, vol als een roosknop op openspringen. Het werd een gezweef van schitterende zeepbellen, barstend geladen met muziek; het werd een règenboog van klanken, overwelvend héél de groote wereld van zijn ziel:

„Ze heeft me *lief!* Ze heeft me *lièf!!*"

Als een jong, dartel zonneveulen sprong hij de laat-avondstraten door. De enkele menschen, die daar gingen, keken beangstigd hem na; — zij voelden iets vreemds bij zijn passeeren langs hun loome nachtlijven gaan, ze *voelden* het èn schrokken: zóózeer emaneerde zijn groot geluk.

Tè groot was het immers om in dat enge huis van zijn lijf stil te blijven wonen. Hoe kon, hoe *kòn* dat zijn, dat zij hem nu toch *lief had!* Maar ze had het hem gezègd immers, — gezègd met haar eigen, rooden mond, — en hij had het *gezien*, èn *gevoeld!* Hij had het GEWETEN, al altijd door! . . .

Maar als zij hem *lief* had, als ze hem waaràchtig lièf had, zooals hij het deed hààr, — waarom had ze hem dan nu allééngelaten, waarom was ze dan hééngegaan, achter de hooge, duistere deuren van het huis-in-nacht, en liet hèm loopen, springen, *alléén* door die koelvreemde, niet-deelnemende straat, langs die onberoerd groene glisterramen en die menschen, die hem aankeken vreemd, — *zonder haar.*

Hij hoorde nu toch *bij* haar, voor eeuwig — onafscheidelijk! Wie, wiè ter wereld zou het recht hebben, nu zij hem *lief* had, hen te scheuren van elkaar?

Vreemd, dat hij hier liep, na dit groote, dit overweldigend héérlijk-mooie, dat àlles omver geworpen had en veranderd in en om hem rond, — dat hij naar huis ging nu alléén! Hoe kon, hoe kòn dat zijn; dan toch?

O! maar zìj zou het óók voelen. Hij *gelóófde* het niet, en hij *beredenéérde, concludéérde* het niet: neen, hij *wist* het eenvoudig, zonder verder nadenken aan dingen buiten hen om, zonder rekenschap zelfs zich ervan te geven, — hij wìst het eenvoudig: zìj zou het òòk voelen. En straks zou ze bij hem komen.

Dat was een onwankelbare zekerheid in hem, waar niet éèns te peinzen over viel. Wat je ook niet vreemd moest vinden noch waar je heerlijk-blij om moest zijn. Het was volkomen natuurlijk en logisch, het kon niet anders, zij had hem immers lief, zelf, zelf, zèlf! had ze het hem gezegd, met het zoo innig-intieme timbre van haar stem. — het was het eenigst-mogelijke, geheel harmonische feit, dat hij accepteerde zonder de flauwste twijfeling en ook zonder den minsten dank: ze zou komen.

En toen hij dit wist, ging hij zoo snel mogelijk naar huis. Zijn voeten droegen hem als vleugels. Misschien wachtte zij hem al, stond ze, met haar bloote hoofd in den laatavond, hem al te wachten op de stoep. Hij ijlde nu door de nachtstraten. Zij immers zou nog éèns hem willen betuigen, dat ze hem *lief* had, zij immers zou nu toch óók weten, dat zij moèst, niet anders kùnnen dan, bij hem zijn nu voor eeuwig, onscheidbaar. Zij zou, net als hij, het vergeten zijn geweest, zoolang ze samen waren, in het overstelpend, zon-verblindend geluk. Maar, net als hij, zou ze het gevoeld hebben, zou het zijn geflitst door haar innige lichaam heen, zoo gauw hij weg was van haar. En ze zou zijn heengesneld, zonder iets op te zetten, òm te slaan, zonder aan kleeren te dènken, — ze had geen tijd, geen tijd, geen tijd! want iedere seconde drééf haar — naar hèm toe. Hem te wachten. Hem liefde te betuigen, nog eens, èn nog eens, èn — nog eens. Hem te behooren voor eeuwig. — —

Hij overdàcht niet al die dingen, in aaneen-geschakeld woordverband, hij dàcht *heelemaal* niet; hij *voelde* ze maar, klankenloos. Want het éénige dat in hem klònk, was het duizendvoud en duizendvoud, telkens maar weer opnieuw, telkens zonder een óógenblik ademhalen weer van voren afaan, en iederen, iederen keer ànders gemoduleerd zingend: „Ze *houdt* van je! Ze heeft je *lief!*"

Hij ijlde naar huis. En hij was wat vreemdverbaasd en teleurgesteld, dat hij haar niet vond, hem wachtend reeds op zijn stoep. Doch slechts héél-even. Want denken was er niet.

Hij ontsloot de deur, ging zacht, om zijn moeder niet te wekken, de trap op, — en hij wist zelf niet, dat hij dit alles deed.

Opeens bevond hij zich op zijn kamer; die

was gelegen aan de straat, op de eerste verdieping.

Hij dàcht niet aan slapen. Hij zou slapen als *zìj* er was. O! stellig zou ze komen. Het was een overtuiging, — een wèten.

Hij schoof beide zijn vensters hoog open, dat hij haar zou kunnen aànkomen hooren van ver. De meinacht vloeide naar binnen met loome geuren. Hij trok een stoel bij het raam, ging ervoor zitten. Wachten.

Stellig zou ze komen.

De meinacht vloeide naar binnen met loome geuren. Aan den overkant een paar vensters dof-goud verlicht nog, wegwazend licht achter transparante gordijnen. Een lantaren aureolend in de alom-stilte en duisternis, op stoeprand juist voor het huis. En toen hij zich boog uit het venster om haar te zien aankomen van ver: twee schildwachtenrijen van lantarens, als een weg-lijnende illuminatie. Ze goud-straalden maar stil: *zij* wachtten óók. Geheele verlatenheid van intrede van den nacht. Een paar straten verder het dofschokkend rommelrollen van een rijtuig: aangroeiend, dreunend, wègstervend. Nog lang klinkt het, zwak onweer, ver na. Dan weer alles geruischloos nachtelijk stil.

O! nu zou ze komen!

Het was een wolk-bedekte nacht-van-mei. Het had geregend, de straten waren dof zwart nog er van, maar nu was het opgehouden en ook de wind was stil geworden. Er was geen maan èn geen lichtschijn: alleen de lantarens, mat terùgglimmend in de nog vochtige straten.

Dit alles kwam langzamerhand tot zijn bewustheid. Maar dàn — *pijnlijk*-opéèns, dacht hij weer aan haàr. O! waarom kwam ze nog niet! Ze was toch vàst de nachtstraten weer opgeloopen, — naar hem toe te gaan. Zou ze niet durven dan? Hij stak zijn licht op, dat ze van ver zou zien, een baak, dat hij haar wàchtte....

Opéèns — hij huiverde, hij hùiverde — gerucht van stappen in de doode straat! — Háár stappen! Hoor, háár stappen! — O! dat zou ze zijn! — Haar stappen dan! Daar kwam ze aan! Hij huiverde. *Hij hùiverde!* — Gerucht van stappen — in de doode straat. — — —

Wijd, boog hij zich uit het raam. De stappen naderden. Ze moèst het zijn. Straks, één seconde, — een hàlve nu nog, — — zou hij — haar zien komen den hoek om....

Hij schròk, van zichzelf. De strakke spanning viel in hem terug — met een schok, als een springende snaar: Lantarenopsteker naderde, draaide met een langen stok, een voor een, de wapperende vlammen neer.

O! Zou ze dan nu nòg niet komen! — —

Het werd weer geheel stil — en hij wachtte, nu weer geleund in zijn stoel, — wachtte, — — *wàchtte*. — — —

Buiten was het nu donker: de lantaren goud-aureoolde niet meer voor het huis.

En na het intensieve leven van de laatste uren, kwam de reactie. Zijn zenuwen ontspanden zich; al zijn bewustheid verdoezelde. Een straat was er niet meer; niet meer een lamp-verlichte kamer. Alleen het luchte, vederzachte aanvoelen der zoelte, die door het opgeschoven venster kwam, en hem streelde door de haren, afkoelde het warm gelaat...

— En plòtseling — — *wàs* ze er! Hoe ze binnen gekomen was, wist hij niet, vroeg hij niet: ze *wàs* er. Ze *wàs* er, en ze zat op zijn knieën. Toen legde ze haar innige handen om zijn gezicht, ze zoende èn zoende hem, en ze zei:

„Ik ben dan toch nog gekomen, mijn groote, lieve jongen. Ik ben dan toch nog gekomen, — dacht je dat ik niet meer komen zou?"

Haar oogen *stráálden* als sterren in de zijne; haar lippen waren koel op zijn mond. Haar zachte hand ging over zijn voorhoofd, streek naar achteren zijn haar.

Haar oogen *stráálden* in de zijne; en ze zei weer:

„Mijn lieve jongen! mag ik nu àltijd bij je blijven?"

Haar oogen *stráálden* in de zijne . . . . .

— — — — — — — — — —

Toen kwam, op de teenen geslopen, zijn moèder binnen. — Schoof het raam dicht, geruischloos, zonder te wekken den slapende, wien een verheerlijkte glimlach rustte om den mond.

Den Haag, December '02.

LENTESTOET

DOOR

EDWARD B. KOSTER.

In wijde wonderhallen van het woud
Hoor 'k hel-op tuiten klinkende muziek.
Nu buigen blad en bloesem naar beneên
Om háár te spreiden luchte baldakijn,
Haar, die aan 't hoofd van 't zuiver-spelend koor
Ten bosch in schrijdt, de lentekoningin.
Zij streelt het sterrenmos met lichten tred,
En toovert met haar oogen teed'ren glans
Op 't schuchter-wuivend lichtgroen blaadrenvolk,
En koost met zachte handen al wat sproot
Om 't woud te tooien bij haar ommegang.

Nu speelt blij-op de zilvermond'ge fluit,
En deunt de gallemvolle veldschalmei,
De citherzang vervult de zoele lucht,
Het luitgesuis zweeft zacht op zachten wind,
En 't klare zingen van de nimfenrei
Stijgt hoog op boven 't dommen van de trom;
Cymbaal en vedel voegen zich den zang
En luide zwelt de galm der boschmuziek,
Want voog'len mengen zich der nimfkapel,
En schallen wildzang in het wijde rond.

Maar achter 't vreugdig spelen treedt zij aan,
Festoen-omhuld, in gouden pracht van haar,
Dat in een glanscascade nederrilt
Langs rug en schouders; en op 't schoone hoofd
Blinkt vonkeldiadeem van dauwbesprenkt,
Door zon tot vuur geslagen bloemenpraal.
Zij glimlacht blijde in 't bloeien om haar heen;
In kalme gratie schrijdt ze langzaam voort,
Geurwaad'mig, licht omspeeld door vlinderschaar,
En plotseling doorflitst een hel-wit licht
Als bliksemvonk het trillend-jonge woud,
Wanneer de zon haar jong-blank lichaam treft,
En dart'lend neerschampt langs haar naakte pracht.

VAN DE REDACTIE

KRUGER EN STEYN. — Nu de Zuid-Afrikaansche republieken zijn ondergegaan, weten wij nog weer precieser wat de Europeesche staatkunde eigenlijk beteekent en welke hare verhouding is tot de Europeesche volkeren. In de jammerlijkste tijdvakken van achteruitgang op zedelijk gebied, in de akeligste décadentieperioden, heeft de Diplomatie niet erger dan thans getoond, hoe onmachtig zij is tegenover de Natie, welke alles durft. En de regeeringen der machtige europeesche staten hebben nog wêer eens — volkomen overbodig, trouwens voor onze overtuiging! — gedemonstreerd hoe vèr zij staan van het Volk, dat haar in dienst heeft. De volkswil oefent wel een minimum van invloed uit op de buitenlandsche politiek, al wordt het land nog zoo democratisch bestuurd. Onze Europeesche ministeries van Buitenlandsche Zaken met haar legers van voorname heeren in uniform, ter aarde nijgend door de zwaarte der ridderorden, die bungelen op hun kleêren, met haar troepen van attachés, die zwermen om de hooge heeren en die grooter eerbewijzen ontvangen voor 't bezorgen van een pakje voor *madame l'ambassadrice* dan een beroemd kunstenaar van hun vaderland voor het meesterstuk, dat zijn volk in aanzien verhoogt, al die grootere en kleinere voornaamheden zijn in dienst der volkeren als héél voorzichtige, héél geslepen zaakwaarnemers, die alle dagen wonderen van rekenkunst verrichten moeten, zoo zij geen reeksen van jammeren zullen doen komen over het vaderland. Europa's buitenlandsche politiek is niet anders dan éen weêrzinwekkend geschacher met grondgebiedjes, tarieven, steun van oorlogschepen en manschappen, gemeenschappelijke wraaknemingen, natuurlijk verërgerd, dit allemaal, door wederkeerige concessies op allerlei gebied. Wat het volk verlangt màg niet in de eerste plaats gewicht in de schaal leggen. De buitenlandsche verhoudingen zijn zóó jammerlijk ingewikkeld geworden, dat het gezond verstand der menigte daarvan geen zier begrijpen kan. De minister van Buitenlandsche Zaken, die zich mocht laten leiden door den volkswil, zou zijn land in 't ongeluk storten.

Ik zeg dit zoo kras, vooreerst omdat ik het zoo kras vind; maar ook omdat het gezegd mòèt worden. We zijn maar al te zeer geneigd dit of dat ministerie de schuld te geven van deze onmogelijke verhouding tusschen volk en regeering ten opzichte der buitenlandsche staatkunde. Enkel de omstandigheden hebben dien onzinnigen toestand veroorzaakt en die omstandigheden zijn noodlottige gevolgen van de expansie der Europeesche rijken in vreemde werelddeelen. Geen enkele internationale zaak is ooit eenvoudig geweest; maar nu de allereenvoudigste quaestie in Europa zelf tusschen koloniale mogendheden altijd meer of minder direct, doch wel steeds verbonden is met een uiterst samengestelde, vaak onoplosbare quaestie van politiek beleid ten opzichte van bezittingen of begeeringen, mag ik wel zeggen dat door uiterste complicatie precies het meest primitieve recht weêr is gaan heerschen: dat van den sterkste en den overmoedigste. De brutaalste doet maar; de bedeesden moeten daarna zien hoe ze dat „maar-doen" per slot van rekening kunnen exploiteeren ten eigen bate.

't Aantal vraagstukken van de grootst mogelijke Europeesche beteekenis neemt jaar op jaar toe, doch de oplossing laat op zich wachten. De diplomatie stikt in haar net van verdragen, overeenkomsten, stilzwijgende concessies en wat dies meer zij. Veel ageeren in schijn houdt haar nog in aanzien. Er worden genoeg nota's gewisseld en ook maaltijden genuttigd; maar het allerbelangrijkste blijft achterwege. Internationale regeling van zaken, die, volgens den eenvoudige van hart, al een eeuw lang internationaal geregeld hadden moeten zijn, laat op zich wachten....

En dàn te zien dat mannen, vrije mannen, vertegenwoordigend vrije volkeren, de Europeesche hoven afreizen om te vragen interventie, interventie ten nadeele van Engeland, niet zoo machtig in Europa, doch de koloniale buur van alle koloniale mogendheden en wat voor een buur: de gevaarlijkste wel van allen, de buur, die als een spin zit midden in het net van een onnoembaar aantal tractaten,

regelingen, concessies ..., de buur die overal buiten Europa dreigen kan, met wien geen enkele mogendheid zou willen afrekenen, ook al zou zij geen nederlaag door geweld van wapenen vreezen, daar er nog heel andere belangen op het spel staan, belangen, waarvan het volk, de Natie, ternauwernood het gewicht voor eigen volkswelvaart kan beseffen!! 't Was wèl droevig. Neen, Zuid-Afrika had zichzelf te redden. Dat wisten we wel, hier, in Europa, en we vonden het driemanschap heldhaftig, we vonden 't kranig, we vonden 't naïef. Want de Europeesche burger van den staat weet volkomen zeker dat geen volk, al juicht het en al offert het schatten, al giert het zijn sympathie voor de verdrukten den bewindvoerders van 't eigen rijk in de ooren, iets heeft in te brengen, waar het de Buitenlandsche Staatkunde aangaat. Daar houdt de mondigheid der vrije volkeren van Europa precies op. Daar kent geen natie meer zichzelve, omdat daar geen enkele natie zichzelve is, ook niet de Engelsche. Rechtvaardiglijk moge òòk dit worden erkend.

Als een geluid, dat niemand zich herinnerde ooit zóo ver klinkend te hebben gehoord, schalde uit het verre Zuid-Afrika een beroep op Recht, een beroep op het Gevoel der Volkeren. Wat deed het ons goed dit te hooren. 't Heeft ons verwarmd en opgezweept tot geestdrift. Ja, 't Gevoel, dat zou moeten beslissen, waar Politiek beraadslaagt over 't lot van een tweetal gemeenebesten; ja! het Ideaal weêr hier, in 't oude Europa, heerschend over de Buitenlandsche Staatkunde! Een vastelandskruistocht tegen Albion ... al zou het dan maar een kruistocht van diplomaten zijn! Maar of de volkeren al demonstreerden, het hielp niet. We hebben 't Ideaal moeten laten sterven. Maar we hebben het niet onbewonderd laten doodgaan. Ons heeft het een weldadigen eerbied ingeboezemd, ons heeft het nog weêr even doen zien de opflikkering van waarachtige grootheid en adeldom des gemoeds.

Engeland, na tal van diplomatieke narigheden, tòch weêrstreefd, tòch — zij het dan voor korten tijd — in angst gebracht door een duizend of wat boeren ... het is voor Europa's kleinmoedigheid een weldadig schouwspel geweest.

We eeren, als de grootste helden onzer dagen, de beide durvers uit dat verre Zuid-Afrika, de voormannen der moedige volkeren, degenen, die de verantwoording durfden aanvaarden: het Ideaal te stellen tegenover den gouddorst van een machtig rijk. We eeren de overwonnenen: Kruger en Steyn.

Niet op dit oogenblik mogen we vragen of zij hun volkeren een dienst hebben bewezen door te staan op hun recht. Geen diplomaat kan voorspellen wat de verre gevolgen voor Engeland en Zuid-Afrika van dezen oorlog zullen zijn. We kùnnen hen voorloopig eeren als gevallen helden; onbesproken laten het diplomatiek beleid van Kruger en de edelridderlijkheid van Steyn. We willen de helden kennen in hun leven en streven. Want ze zijn de groote figuren uit onzen kleinen tijd.

Paul Kruger heeft zijn gedenkschriften laten te boek stellen, onder eigen dictaat, door de heeren Bredell en Grobler. Het boek is uitgegeven, naar men weet, in verschillende talen, ten bate der slachtoffers van den oorlog. De Nederlandsche uitgave, bewerkt door Frederik Rompel, is verschenen als premie van *Het Nieuws van den Dag*, versierd met een zeer mooi portret van Paul Kruger, in twee kleuren gedrukt.

De bewerking van den heer Rompel is voortreffelijk te noemen; de uitgave laat, ook wat het materieële aangaat, niets te wenschen over. Het boek bevat 218 pagina's groot octaaf (gedenkschriften) met nog 56 bladzijden Bijlagen. Naar onzen lezers natuurlijk bekend is, wordt de Nederlandsche uitgave aan geabonneerden van het dagblad voor zeer geringen prijs geleverd; maar ook voor anderen is de prijs heel laag gesteld. Ik zeg dit met nadruk, omdat het een belangrijk feit mag heeten. Er is op gerekend dat wij, verwanten van die Zuid-Afrikaanders, bij duizenden zullen willen bezitten dit merkwaardige boek, dat reeds van 't hoogste belang is, omdat het door Kruger werd gedicteerd. Al zou er geen nieuws in staan, dan nòg zou het toch dìt nieuws bevatten: hetgeen we omtrent een en ander te weten kwamen is volkomen juist geweest en authentiek geworden door Kruger's bevestiging. Maar tal van bijzonderheden uit Kruger's leven en

met betrekking tot Krugers beleid zijn ons nieuw, zóóals die door Kruger zelf worden meêgedeeld.

* * *

Hij was een reus, vooral wat we, oneerbiediglijk, „taai" zouden noemen. Herhaaldelijk lezen we van ernstige verwondingen, spoedig weêr genezen. Een oude vrouw had Kruger's moeder voorspeld dat hij hoog zou stijgen in de wereld; de jonge man is merkwaardiger wijze bewaard gebleven om zijn moeilijk ambt te vervullen en ... zijn grootste leed uit te lijden.

Tal van anecdoten doen ons den jongen Kruger kennen als een onverschrokken man. Als kind jaagt hij op leeuwen en rhinocerossen. Graag vertelt hij van die jachten op rhenosters, leeuwen, buffels. Een vierponder barst in zijn linkerhand. Kruger's duim en laadstok vallen op den grond. Door een rhenoster achtervolgd, rent de gewonde te paard huiswaarts en hij teekent aan: „de menschen vonden den rhenoster verwond en toen ze op het bloedspoor verder gingen ook de stukken van mijn geweer en mijn duim." In een gevecht met kaffers krijgt hij een terugslaanden kogel tegen het hoofd, die hem omver werpt, zoodat hij het bewustzijn verliest. Op de terugreis van Potchefstroom, waar hij de Volksraadzitting heeft bijgewoond (1868), slaat de Kaapsche kar waarin hij over een droge sloot wil rennen, zoo ongelukkig om dat Kruger's linker been bij de knie afbreekt. Negen maanden achtereen kan hij niet anders gaan dan op krukken. Phyziek was Kruger al heel jong een held. Het ruwe leven van Zuid-Afrikaander Boer heeft zijn vaak bedreigd lichaam gestaald. Als knaap reeds, leerde hij in zelfbeheersching een eerste voorwaarde kennen voor zelfbehoud in de ure des gevaars.

De kracht, moreel zoowel als phyziek, maakte Kruger niet aanmatigend. Daarvoor moet hem vooreerst zijn innige vroomheid en dan ook zijn humor hebben behoed. Men ziet hoe de groote staatsman, nog onder het dicteeren van zijn gedenkschriften, pleizier heeft in de leuke antwoorden en daden, die zijn tegenstanders verlegen hebben doen staan. Ik mag wel één zoo'n antwoord uit het boek aanhalen. De lezer, die het werk nog niet kent, zal er lust door krijgen naar meer te zoeken.

Zekere Bartle Frere wenschte Kruger te spreken, toen hij op zijn terugkeer uit Europa (1878) te Kaapstad vertoefde. Wie deze Engelsche diplomaat was mag de lezer uit dit citaat opmaken:

„Gedurende hun verblijf te Kaapstad, kwam een lid van het Kolonische Hoogerhuis Kruger en Joubert uitnoodigen om bij Sir Bartle Frere een bezoek af te leggen. Dit weigerden zij te doen, doch toen het verzoek werd herhaald en er werd bijgevoegd dat Sir Bartle hen privaat wenschte te spreken, zeide Kruger: Ik zal gaan, als u mij zeggen kunt, welke Sir Bartle Frere het is, die ons verlangt te spreken; want ik ken er vier. De eerste kwam bij ons te Kleinfontein en zeide dat hij niet gekomen was met het zwaard, doch met vrede. Toch zag ik later in een Blauwboek dat ook een Sir Bartle Frere — dus de tweede — op dienzelfden dag aan de Engelsche Regeering schreef: Had ik slechts genoeg soldaten en kanonnen gehad, dan zou ik die oproermakers wel uit elkaar gejaagd hebben. De derde Sir Bartle Frere zeide in zijn antwoord op onze memorie om de annexatie te vernietigen, dat hij aan de Engelsche Regeering geschreven had, dat hij te Kleinfontein zoowat 4000 van de voornaamste Boeren had ontmoet en dat hun petitie de ernstigste consideratie van H. M's Gouvernement verdiende; terwijl ik later in de Blauwboeken zag dat op dienzelfden datum ook een Sir Bartle Frere — dus een vierde — aan de Engelsche Regeering schreef, dat het slechts een klompje oproermakers was dat hij ontmoet had...." En Kruger ging *niet;* want de boodschapper van den diplomaat moest het antwoord aan den goedronden Boer schuldig blijven!

Daar hebt ge nu een paar heel verschillende anecdoten omtrent Kruger, die u doen zien hoe ook hieraan het werk geen gebrek heeft. Kruger kan wàt opgewekt vertellen. Maar van meer belang zijn natuurlijk de mededeelingen omtrent de eindelooze narigheid met Engeland, de aanleidingen tot den oorlog en Kruger's meeningen daaromtrent.

Ik mag echter het groote boek niet al te zeer plunderen. Een voorbeeld nog van de heftige verontwaardiging, die Kruger doet gloeien als hij over de Engelsche avonturiers handelt, door wier schuld alle rampen over zijn land werden gebracht:

„Rhodes is de man die het meest heeft bijgedragen tot al het onheil, dat Zuid-Afrika heeft getroffen; die, wat zijn bewonderaars ook mogen zeggen, een der meest gewetenlooze personen is, die ooit geleefd hebben.... Deze man is de vloek van Zuid-Afrika geweest." Daarop volgen de bijzondere beschuldigingen.

Ook uit dergelijke woorden, door Kruger zelf gedicteerd, kan men hem leeren kennen alweer beter dan uit biografieën, die nog maar een zeer voorloopig karakter moeten hebben en welker historische waarde natuurlijk niet groot kan wezen, nu zoo tal van bijzonderheden nog onmogelijk kunnen worden toegelicht.

Hoe innig Kruger's vroomheid zich uitte, hoe krachtig en vertrouwensvol hij de zijnen toesprak tot het laatste oogenblik, we kunnen ook dit nog zien in de gedenkschriften, welke, misschien van secundair belang voor den geschiedvorscher, die nieuwe feiten zoekt, van zeer groote beteekenis mogen heeten voor hem, die nieuwe gegevens wil verzamelen voor een zoo goed mogelijk psychologisch gelijkend portret van een der merkwaardigste bestrijders en slachtoffers van Engeland's buitenlandsche politiek.

Een geheel andere figuur dan Paul Kruger is Marthinus Theunis Steijn. Kruger, dadelijk herkenbaar als krachtmensch, opgevoed onder omstandigheden, die hem moesten maken tot den stoeren Zuid-Afrikaander boer, treedt dadelijk naar voren als man van de daad, volkomen passend bij zijn omgeving. Maar Steijn is niet het type van den Boer, al werd hij dan ook opgevoed als ware Boerenzoon, vóor dag en dauw uit de veeren om zijn plichten te vervullen, immers duldde zijn vader dan ook geen verzuim. Dadelijk doet zijn nieuwe biograaf ons dit gevoelen. Die biograaf is Frederik Rompel. Zijn boek over Steijn is verschenen bij L. J. Veen te Amsterdam, een mooi boek naar het uiterlijk; achttien platen, waarvan we er hier met vergunning van den uitgever wat overnemen, versieren het voortreffelijk geschreven werk, dat getuigt allereerst van groote liefde voor den held en dan ook van een zeer bijzondere gaaf van mededeelen. Dit boek is in sommige opzichten nog aantrekkelijker dan de reeds beroemde gedenkschriften van Kruger en wel omdat Kruger, zichzelf teekenend, niet zichzelf mocht plaatsen in het mooie licht, waarin een ver-

BEZOEK VAN STEYN AAN PRETORIA.

eerder zulk een man van beteekenis ziet; omdat hij fragmentarische herinneringen heeft gedicteerd en, natuurlijk, beschouwingen omtrent zijn persoonlijkheid geen plaats konden vinden in zijn werk, dat noch biografie, noch apologie heeten kan.

Maar Rompel mocht Steijn geven zooals hij hem zag en Rompel zag den held van den Oranje-Vrijstaat ècht menschelijk mooi. Hij heeft hem niet gesteld op een fantastische hoogte, maar een grooter dienst bewezen aan den president en aan ons, door hem te geven in zijn geringe zwakheid en in zijn heerlijke geestkracht, die een held te velde heeft gemaakt van den staatsman, die zoo echt menschelijk even draalde, toen zijn plicht gebood

zich te begeven binnen de vuurlijn van 't moordend Engelsch geschut. Lijfsgevaar had Steijn toen nog niet moeten trotseeren in die mate als Kruger 't reeds heel jong had gedaan; maar Steijn heeft zijn schade wèl ingehaald en erger dan rhenosters en leeuwen hebben den grooten idealist bedreigd.

Het boek van Rompel leert Steijn liefhebben.

Op den leeftijd, waarop zijn makkers al in 't huwelijk traden, gaat hij naar Nederland om er te studeeren. Het land had mannen van wetenschappelijke ontwikkeling noodig. Deventer brengt hem niet tot de Hooge School. Zijn Nederlandsch moet niet zuiver genoeg zijn geweest. Daar geven we tegenwoordig wat om! Dan maar op Londen af. Daar werd hij spoedig meester in de rechten, waarop hij zich vestigde als advocaat te Bloemfontein, waar hij zich ganschelijk niet met politiek bemoeide. Toen haalde Jameson zijn boevenstuk uit, kort voordat er in de O. V. S. een presidentsverkiezing moest plaats hebben. Een der candidaten was Fraser, voorzitter van den Volksraad, maar geboren in de Kaapkolonie, verdacht van Engelsche sympathieën. Zou die man voortzetten het werk van Brand en Reitz? 't Was niet te verwachten. Daarom werd de, inmiddels als rondreizend rechter zeer populair geworden Steijn aangezocht om zich candidaat te stellen. Hij deed het en werd gekozen, op 38-jarigen leeftijd. Den 11[den] Maart 1896, aanvaardde hij zijn ambt, vol vertrouwen op de toekomst, want de O. V. S. scheen een lang tijdperk van welvaart en volksontwikkeling tegemoet te gaan. Steijn wenschte den vreemdeling niet af te schrikken, den zoon des lands te bevoorrechten, maar vóor alle dingen bekwaamheid te vorderen. In snelle verstandelijke ontwikkeling zag de president een der eerste voorwaarden voor het heil van 't vaderland. Zijn buitenlandsche politiek getuigde aanstonds van groote voorzichtigheid ten opzichte van Engeland. Steijn vreesde zéér de Engelschen te grieven. Toch vertrouwde hij hen te veel, naar is gebleken, bij 't uitbarsten van den oorlog, toen nog immer Engelsche ambtenaren in dienst der republiek waren. De vertegenwoordiger van den O. V. S. te Londen stelde zijn consulair archief in handen van Chamberlain en de spoorwegambtenaren pleegden verraad ten voordeele van hunne landgenooten. Steijn vertrouwde iederen man, die zich nog geen schurk had betoond. Rompel zegt dit ook, heel zacht, om het idealisme van Steijn en diens eigen eerlijkheid des te beter te laten uitkomen.

De nieuwe president vond voor zijn hervormingsplannen, voornamelijk waar zij het openbaar onderwijs betroffen, niet immer algeheele instemming bij den volksraad en hij was een zóo volmaakt democraat, dat hij niets ergers had weten te doen dan een poging wagen om desondanks naar zijn inzichten te doen beslissen. Wat echter de buitenlandsche staatkunde betreft, op dat stuk had Steyn het volle vertrouwen. Niemand, toch, wenschte vuriger dan hij de onafhankelijkheid van den O. V. S. te bewaren. Hoe men dit ten opzichte van de doolhofpolitiek der Engelschen het best doen kon, moest de knappe president maar weten. Wel eigenaardig is het dat Rompel, zeker wel terecht, aan vrees vàn Steyn om „die rooi doekie voor die Britsche bul" te zwaaien toeschrijft het feit dat de O, V. S. zooveel minder in Europa was bekend dan de Z. A. R. en wel omdat Steyn het gevaarlijk achtte zijn vaderland in Europa te doen vertegenwoordigen door een gevolmachtigd diplomatiek agent. Dr. Hendrik Muller, bekend om den ijver, waarmede hij de belangen van den O. V. S. immer, doch vooral tijdens den oorlog heeft behartigd, moest voor elke diplomatieke aangelegenheid een bijzondere volmacht der Regeering hebben. De Buitenlandsche Vertegenwoordiging kostte den Staat ... £ 50, zoodat dr. Hendrik Muller nagenoeg alleen op eigen kosten de diplomatieke belangen van den O. V. S. waarnam.

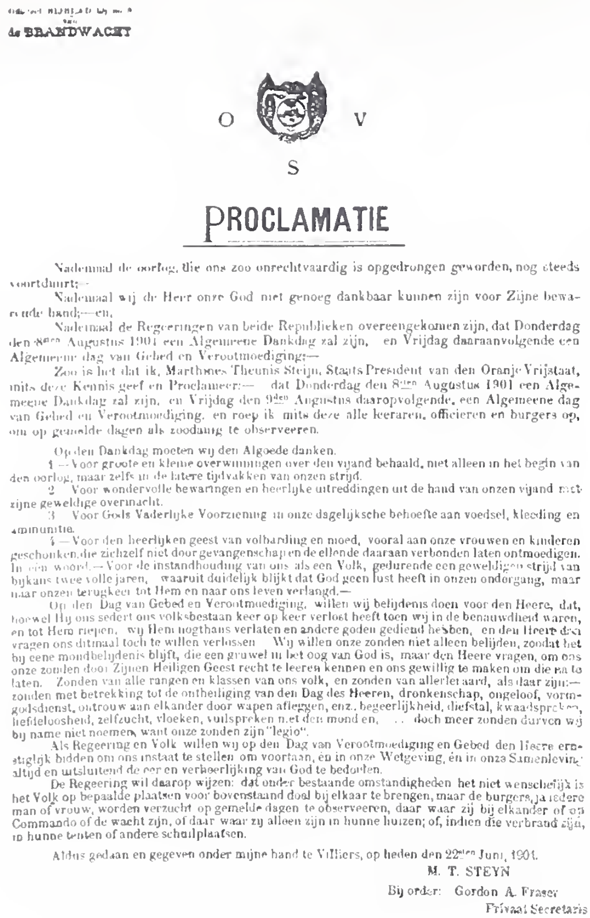
Men weet hoe Transvaal en O. V. S. door een overeenkomst waren gebonden elkander te helpen, in geval de onafhankelijkheid van een hunner mocht worden bedreigd. Toen nu de oorlog met Transvaal dreigde uit te barsten, was het de aangewezen taak van Steyn om alles in 't werk te stellen dien zoo mogelijk te voorkomen. Rompel deelt het een en ander mede omtrent de pogingen, door Steyn aangewend, om beide partijen

tot een vergelijk te bewegen; doch omtrent deze onderhandelingen zal wel eerst veel later het ware geheel bekend worden. De schrijver kon er slechts weinig over berichten. Vreeselijk was de verantwoording van den president, toen de Z. A. R. gedreven was tot het uiterste en bereid de wapenen op te vatten. Gedwongen partij te kiezen voor den bedreigden staat, moet hij al het vreeslijke hebben vóórvoeld van een strijd met Engeland, een strijd, waarvan het einde was te voorzien, omdat men maar al te wel wist dat Engeland àlles wagen zou, nu 't eenmaal zóó ver was gegaan. Op 't glimmend gouderts wilden de Britten vrijelijk afgaan. Was er wel weerstand te bieden aan een gouddorstig volk, dat zóó machtig was en zóó rijk, nu ook de strijd tusschen volkeren ten langen leste een quaestie wordt van geld uitgeven voor de natie, die het meeste geld heeft? We weten niet hoe de Oranje-Vrijstaters destijds dachten over den oorlog. In den Volksraad, werd door Steyn gewezen op de heiligheid der gedane belofte, op de zekerheid dat Engeland, al hield men zich buiten den strijd, na Transvaal ten onder gebracht te hebben, den O. V. S. veroveren zou. En geen enkel vertegenwoordiger heeft toen geprotesteerd. Doch later — helaas! — toen allereerst de O. V. S. ten onder ging, heeft de arme Steyn het verwijt moeten hooren zijn land in een noodlottigen oorlog te hebben gewikkeld. Het vreeslijk tragische is wel dat de president, na alle gevaren te velde getrotseerd te hebben, nochtans met Kitchener heeft moeten onderhandelen over den vrede. Rompel oefent kritiek op het beleid van Steyn gedurende den oorlog. Ik kan niet oordeelen of hij in alle opzichten gelijk heeft, naar de schijn doet vermoeden. Maar prachtig brengt de biograaf hulde aan den persoonlijken moed en onwankelbaren trouw van den ongelukkigen president.

De lange lijdensgeschiedenis der commando's te velde is een niet minder lang pleidooi voor het edel karakter van Steyn. Men leest dit alles niet zonder hevige ontroering. De tweede helft van Rompel's boek is er meê gevuld. „'t Naïeve, idealistische vertrouwen van Steyn" — zoo verklaart hij (pag. 80) — kreeg den eersten schok, toen de Engelschen naderden en zwakkelingen dadelijk reeds er van gingen spreken den strijd op te geven; toen volgden nieuwe teleurstellingen. Bij honderden keerden de Burgers in den Vrijstaat naar huis. Kort daarop was Steyn een zwerveling; die heden niet wist waar hij morgen zou zijn. En de aanvoerders van de weinige commando's kregen oneenigheid, de organisatie der landsverdediging, op zuiver democratischen grondslag, bleek allernoodlottigst; Steyn moest ontwaren dat hij zich ook van zijn landgenooten een te mooie voorstelling had gemaakt en de Burgers slechts door

STEYN'S KINDEREN.

de BRANDWACHT

O V
S

PROCLAMATIE

Nademaal de oorlog, die ons zoo onrechtvaardig is opgedrongen geworden, nog steeds voortduurt;—

Nademaal wij de Heer onze God niet genoeg dankbaar kunnen zijn voor Zijne bewarende hand;—en,

Nademaal de Regeeringen van beide Republieken overeengekomen zijn, dat Donderdag den 8sten Augustus 1901 een Algemeene Dankdag zal zijn, en Vrijdag daaraanvolgende een Algemeene dag van Gebed en Verootmoediging;—

Zoo is het dat ik, Marthinus Theunis Steijn, Staats President van den Oranje Vrijstaat, mits deze Kennis geef en Proclameer:— dat Donderdag den 8sten Augustus 1901 een Algemeene Dankdag zal zijn, en Vrijdag den 9den Augustus daaropvolgende, een Algemeene dag van Gebed en Verootmoediging, en roep ik mits deze alle leeraren, officieren en burgers op, om op gemelde dagen als zoodanig te observeeren.

Op den Dankdag moeten wij den Algoede danken.

1.—Voor groote en kleine overwinningen over den vijand behaald, niet alleen in het begin van den oorlog, maar zelfs in de latere tijdvakken van onzen strijd.

2.—Voor wondervolle bewaringen en heerlijke uitreddingen uit de hand van onzen vijand met zijne geweldige overmacht.

3.—Voor Gods Vaderlijke Voorziening in onze dagelijksche behoefte aan voedsel, kleeding en ammunitie.

4.—Voor den heerlijken geest van volharding en moed, vooral aan onze vrouwen en kinderen geschonken, die zichzelf niet door gevangenschap en de ellende daaraan verbonden laten ontmoedigen. In één woord.—Voor de instandhouding van ons als een Volk, gedurende een geweldigen strijd van bijkans twee volle jaren, waaruit duidelijk blijkt dat God geen lust heeft in onzen ondergang, maar naar onzen terugkeer tot Hem en naar ons leven verlangd.—

Op den Dag van Gebed en Verootmoediging, willen wij belijdenis doen voor den Heere, dat, hoewel Hij ons sedert ons volksbestaan keer op keer verlost heeft toen wij in de benauwdheid waren, en tot Hem riepen, wij Hem nogthans verlaten en andere goden gediend hebben, en den Heere den vragen ons ditmaal toch te willen verlossen. Wij willen onze zonden niet alleen belijden, zoodat het bij eene mondbelijdenis blijft, die een gruwel in het oog van God is, maar den Heere vragen, om ons onze zonden door Zijnen Heiligen Geest recht te leeren kennen en ons gewillig te maken om die na te laten. Zonden van alle rangen en klassen van ons volk, en zonden van allerlei aard, als daar zijn:—zonden met betrekking tot de ontheiliging van den Dag des Heeren, dronkenschap, ongeloof, vormgodsdienst, ontrouw aan elkander door wapen afleggen, enz., begeerlijkheid, diefstal, kwaadspreken, liefdeloosheid, zelfzucht, vloeken, vuilspreken met den mond en, . . doch meer zonden durven wij bij name niet noemen, want onze zonden zijn "legio".

Als Regeering en Volk willen wij op den Dag van Verootmoediging en Gebed den Heere ernstiglijk bidden om ons instaat te stellen om voortaan, én in onze Wetgeving, én in onze Samenleving altijd en uitsluitend de eer en verheerlijking van God te bedoelen.

De Regeering wil daarop wijzen: dat onder bestaande omstandigheden het niet wenschelijk is het Volk op bepaalde plaatsen voor bovenstaand doel bij elkaar te brengen, maar de burgers, ja iedere man of vrouw, worden verzocht op gemelde dagen te observeeren, daar waar zij bij elkander of op Commando of de wacht zijn, of daar waar zij alleen zijn in hunne huizen; of, indien die verbrand zijn, in hunne tenten of andere schuilplaatsen.

Aldus gedaan en gegeven onder mijne hand te Villiers, op heden den 22sten Juni, 1901.

M. T. STEYN

Bij order: Gordon A. Fraser
Privaat Secretaris

STEYN'S PROCLAMATIE.

strenge maatregelen, door autoritair optreden van een gevreesd dictator, in oorlogstijd te velde waren te houden. Maar zelf trok hij zoo lang mogelijk eerst met vrouw en kinderen, toen alléén, overal mede waar zijn tegenwoordigheid van eenig nut wezen kon, herhaaldelijk in doodsgevaar, telkens op het punt van gegrepen te worden door de Engelschen, soms half gekleed, op een ongezadeld paard, vluchtend voor de vijandelijke overmacht.

Ik wil hier niet citeeren. De lezer moet die eenvoudig geschreven bladzijden zelf onder de oogen krijgen. Het onopgesmukte verhaal van Rompel is juist in zijn samenhang zoo treffend door al die bijzonderheden omtrent Steyn's gemoedsgesteldheid: eerst zijn humor, nog zoolang behouden, dan die alleruiterste lichamelijke inspanning, dan die rampen — dan de onderhandelingen met den Britschen opperbevelhebber. En toen was Steyn gebroken. Rompel schrijft: „President Steyn die met bovenmenschelijke kracht twee jaren lang door de uiterste spanning van alle zenuwen heel het verzet van een volk in zich had vereenigd, die bijna alleen de bezielende invloed van den heldenstrijd was geweest, die alleen alle verantwoordelijkheid van het voortzetten der reuzenworsteling had gedragen, was deze crisis evenwel te machtig geweest. Zij brak den reus naar lichaam en ziel . . . . Die (laatste) kamp was het waardig, maar tragisch einde van zoo heroiek en verheven een bestaan."

En toen — vreeslijk Noodlot! — toen juist bereikte hem 't bericht dat zijn vrouw te Bloemfontein ernstig lijdende was aan typheuze koorts. Daarop het bericht dat de vrede was geteekend. Steyn viel op het vernemen daarvan onmachtig in de kussens van zijn ziekbed. Hij moest gelaafd, gevoed, gewasschen en gekleed worden en in dien toestand kwam hij jl. Augustus naar Holland, waar hij genezing vindt en moed verzamelt om te werken in de toekomst, te werken voor zich en de zijnen; want vrouw en kinderen hebben hem nog noodig. . . . De meest banale zorgen wachten hem aan de deur van zijn ziekenkamer al grijnzend op.

* * *

Kent ge treuriger heldengestalte? Steyn is 2 October pas vijf-en-veertig jaar geweest. Kruger, althans, heeft een hoogen leeftijd bereikt; Kruger heeft zelf tegen den overmachtigen vijand geworsteld zoolang hij met de staatkunde van zijn vaderland zich heeft bemoeid; maar Steyn, de idealist, de man, die alles had willen doen om zijn land in vrede groot te maken, beschaafd en welvarend, heeft al de verschrikkingen van den oorlog moeten ondervinden en doolt nu in den vreemde, zich gereed makend tot een nieuwen strijd, den strijd om het bestaan voor zich en voor zijn gezin.

Zoo vergaat het Idealisten!

F. L.

PORTRET
DOOR W. B. THOLEN
EIGENDOM VAN DEN SCHILDER

G. J. ROERMEESTER. † † † † † DOOR EDWARD B. KOSTER.

Gerardus Johannes Roermeester — in de wandeling gewoonweg Roer — is een stevig heer, forsch en knoestig van bouw als een knotwilg, met een stoere vierkantheid van schouders, flink en vast geplant op de beenen. Hij zou, wat zijn carrure en gedrongen kracht betreft, 'n man zijn naar 't hart van den ouden jambendichter Archilochos, die ergens in een voor de variatie trochaïsch versje zegt:

> 'k Houd niet van een langen veldheer, die met groote passen stapt,
> Ook niet van zoo'n krullebol of een die half geschoren is,
> Maar het moet een kleine wezen, in de kniestreek ook wat krom,
> Stevig op de voeten staande, vast van stap en vol van moed.

Toch beantwoordt Roer niet aan alle vereischten van den ouden dichter, want hij heeft een krullebol, en een flinken ook. Daarmee dan ook een echten schilderskop, en als Archilochos 't had gehad over schilders en niet over legerkommandanten, dan zou hij misschien ook wel de krullen toegelaten hebben. Zijn kop doet aan een zeventiende-eeuwschen schilder denken of aan sommige typen uit een schutterstuk van Van der Helst, Hals of Van Ravesteyn; hetzelfde in-gezonde, verbruinde, verweerde zit in zijn gezicht; hij heeft denzelfden vrijen, helderen oogopslag; de schilderachtige ordonnantie van het haar, de knevel en het sikje, kortom de heele kop, lijkt op zoo'n ouden. Roermeesters vriend Tholen, dien ik in den zomer van 1902 in Noorden bij hem ontmoette, noemde Roers faciale tintenschakeering „het palet van Rembrandt."

NOORDENS PLAS BIJ ZONSONDERGANG — SCHILDERIJ
Eigendom van den heer Mr. N. J. C. Lette van Oostvoorne.

* * *

Noorden, 't studie- en werkoord van Weissenbruch en Gabriel, ligt in een bizonder soort van landschap, vlak, met niet al te veel geboomte dat den horizon toestopt, vol wete-

NOORDEN BIJ DE PLAS
KRIJTTEEKENING

ringen en slooten en plassen, waarlangs boerenhuisjes en riet en hoopen turf. Ik zal niet licht den indruk vergeten, dien het landschap (en waterschap, zou ik kunnen zeggen, als 't woord in een beteekenis van natuurschoon werd gebruikt, — de Engelschen hebben naast *landscape* ook *seascape* —) op mij maakte toen ik er voor 't eerst op een voorjaarsdag van 1902 kwam. Van Nieuwkoop komend ligt rechts een lange vaart, aan de overzijde waarvan allemaal huisjes, op eilandjes gelegen, verbonden door bruggetjes, en op de daarbij behoorende erfjes hoopen bruingeel riet, (dat er wordt verbouwd om te dienen tot bedekking van broeikassen en voor verdere tuiniersaangelegenheden); daarachter, zoover 't oog reikt, een wijde, wijde plas, effen en leidof, met hier en daar een parelige glansplek, en een horizon, o zoo teer en simpel van lijn, 't herinnerde me iets dergelijks, dat ik op een heerlijk-zachten voorjaarsdag te Kortenhoef zag, ook zoo dood eenvoudig en onpretentieus, maar van dezelfde kalme, rustige innigheid. Er is iets plechtigs in een voorjaarslandschap, als 't nog niet lente genoeg is voor groen, maar de verwachting er van in de natuur trilt, iets fijn-roerends in de hoop op nieuw leven en nieuwen bloei die alom voelbaar is, als alles zoo hoopvol-gelaten en stil-verwachtend nederligt, als er een zachte litanie schijnt te gaan door de natuur, smeekend om warmte en zon, 't levenkoest'rend, bloeiwekkend vuur, waarvan reeds een voorgevoel nauw merkbaar rondwaart.

Links weiden met enkele boerderijen, door slooten gescheiden, en ook dáár in de verte een plas, te midden waarvan een groep boomen, en daarboven, in grijze onnoozelheid er uit piepend, een kerktorentje, zich kinderlijk uitrekkend, op de teenen staand, om over die hooge boomen heen óók eens wat van de wereld te zien.

Verderop krijgt men de kern van het eigenlijke dorp, meer aaneengeschakeld aan de vaart gebouwd, met een leuk-doend ophaalbruggetje, waar een vliet den weg snijdt, en

BUURT TE NOOTDORP — KRIJTTEEKENING

NOOTDORP OP DE WERF KRIJTTEEKENING

daar een eind voorbij, rechts, bij de kromming van den weg in de buurt van een fietspaal, den huize Roermeester.

> Daar heeft die schilderman zijn zetel opgeslagen,
> Daar is zijn troon, zijn rijk....

immers daar trekt Roer gedurende eenige maanden van 't jaar bij een boer in, en van daaruit bespiedt hij land en water en lucht in al hun voorjaars-, zomer- en herfstschakeeringen. Maar 't liefst is hem 't najaar, niet alleen om de tinten, maar omdat 't landschap dan meer open is en niet te dicht en vol van loover.

Na dien voorjaarsdag, waarop ik ook 't zeldzame voorrecht had langs een smal paadje door de Loosdrechtsche plassen te fietsen, begeleid door 't lekker-koel geklots van de golfjes tegen oeverkanten aan weerszijden, mocht ik later nog eenige zomerdagen bij den schilder in Noorden doorbrengen. Bij mijn aankomst, natuurlijk per rijwiel — en ik zou hier wel een hooggestemde dithyrambe willen zingen aan dat niet genoeg te waardeeren, kostelijke vervoermiddel — werd ik al dadelijk door den gullen gastheer verwelkomd en onthaald op smakelijk grijs boerenbrood en Noordensche kaas, die ik iedereen kan aanbevelen, want dit voedingsmiddel is werkelijk, om met een welbekende advertentie te spreken, „de beste en goedkoopste in 't gebruik." En om een staaltje van Roermeesters praktischen zin en huishoudelijke bekwaamheden te geven, mogen dienen, dat we aan 't middagmaal een paar door den gastheer in hoogst eigen persoon gevangen en gebraden snoeken versloegen.

Uit dien tijd herinner ik me verschillende wandelingen, o. a. langs den Amstel, die door de inboorlingen op hoogst omslachtige manier „den Ampspul" wordt genoemd, langs een wetering waaraan een allergezelligst scheepstimmerwerfje lag, over aardige landwegen naar een plaatsje met sluizen, waarvan ik den naam vergeten ben, over een kolenpad door weiden met vee, maar bovenal een roeitochtje op den plas in 't regendreigend morgenuur met bewolkte, winderige lucht. Bij 't zuigen en kabbelen van 't water om de kiel gingen we door kreeken, rijk aan geel-bruin kroos, dicht bezet met riet, dat schurend fluisterde

in den wind, terwijl een blauwjantje angstig fladderend kwetterde boven ons hoofd, zeker om zijn nest in 't naburige riet te beschermen. Op de eilandjes door den plas verspreid stonden overal menschen turf te baggeren, en meermalen zag ik daar schilderijen van Gabriel terug. De horizon was fijn-grijs of mat-blauw, al naar den afstand, en tevreden lieten we ons drijven op den mild-schenkenden, gastvrijen plas. Daar heb ik de prachtigste waterlelies gezien, stil droomdeinend op 't water, de goudene harten omkranst door blaadjes van 't heerlijkste blank.

Karakteristiek voor het landschap zijn ook de wilgen, waarvan de stam wordt vrijgehouden van bladeren, maar die bovenaan pluimpjes loof hebben, en er uitzien als lange plumeau's die de lucht probeeren schoon te vegen of als ragebollen, die de wolkraggen uit den hemel willen boenen. Die boomen worden verkocht aan klompemakers.

Ik herinner me nog levendig den dag dat ik weer uit Noorden terugreed, een stormachtigen middag. De lucht was wild-bewogen en vol dringende, kruiende wolken, die in dreigende stoeten voorwaarts rukten, door onstuimigen wind gestuwd; de vaart langs den weg was hoog gezwollen en holde met golven langs zijn oevers die wit beslierd werden met repen schuim; de boomen renden met gevelden kop in op de boerderijen. Een vallend houtje tipt mijn voorwiel en vliegt vooruit met de vaart van een geslingerden steen. Nu en dan schiet het zonlicht schichtig tusschen de wolken door, tracht er doorheen te slippen voor goed, maar wordt snel weer door versche wolktroepen overweldigd.

Zóó zijn eenige aspekten van het land waar Roermeester meestentijds werkt.

* * *

G. J. Roermeester werd den 24sten Februari 1844 in den Haag geboren en liep er de lagere school af, waar hij een lastig heer scheen te zijn en zich al vroeg onderscheidde in 't poppetjes teekenen, althans de meester zei meermalen tegen hem: „schilder is 't eenige, waar jij voor deugt." Op zijn 18de jaar ver-

NOORDEN, PEERENBOOMEN — KRIJTTEEKENING

trok hij als decorateur naar Brussel, welke werkzaamheid op zijn 20ste werd verwisseld voor een dergelijke te Maubeuge in Noord Frankrijk, waar hij blauw porcelein schilderde, om daarna nog eenigen tijd in Parijs door te brengen. In 't geheel vertoefde hij 4 à 5 jaar in Frankrijk, waarna hij naar New-York vertrok ook als decoratieschilder, vooral voor houtmarmeren en 't maken van letters. Na deze marmer- en letterkundige beslommeringen keerde hij op zijn 30ste jaar voor zijn genoegen naar Holland terug, waar zijn moeder nog leefde, wie het indertijd door ettelijke schilders was afgeraden haar zoon schilder te laten worden. Maar de lust om te schilderen liet den jongen, roerigen Roer niet los, en hij liet zich overhalen in 't land te blijven, trouwens de omstandigheden waren toen gunstiger. Zoodoende ging hij ijverig aan 't werk. Dat idee van te willen schilderen had er al vroeg in gezeten, want meermalen had hij bij 't zien van stukken op tentoonstellingen gedacht: „dat zou ik ook wel kunnen." Hij werkte zonder leiding, maar kon rekenen op den goeden raad van Bosboom, die hem telkens voorhield: „teekenen maar, teekenen maar naar de natuur," en van Jaap en Willem Maris. Zijn eerste twee schilderijen werden dadelijk aangenomen voor de driejaarlijksche in den Haag (1875). Een van die stukken, winter in 't Haagsche bosch, werd verkocht aan 'n Amerikaan. Omstreeks denzelfden tijd werd hij door J. Maris voorgehangen als lid van *Pulchri* en aangenomen, terwijl hij kort daarop ook lid van *Arti* werd. Sedert dien tijd was hij een trouw inzender op tentoonstellingen hier te lande en in België. De koningin kocht o. a. twee doeken van hem, een winter en een zomer.

NOORDEN — AQUAREL

Eigendom van Mevr. Matthes.

Gedurende de laatste jaren brengt hij geregeld eenige maanden, vooral in 't voor- en najaar, door te Noorden, waar hij heel eenvoudig en prettig omgaat met de boeren, en zich behalve aan de teeken- en schilder- ook

wijdt aan de vischkunst. De oude Izaak Walton, schrijver van „The Compleat Angler", zou schik in hem hebben. Roermeester heeft ook veel gewerkt in de omstreken van den Haag, in Oude-Wetering en andere waterige oorden.

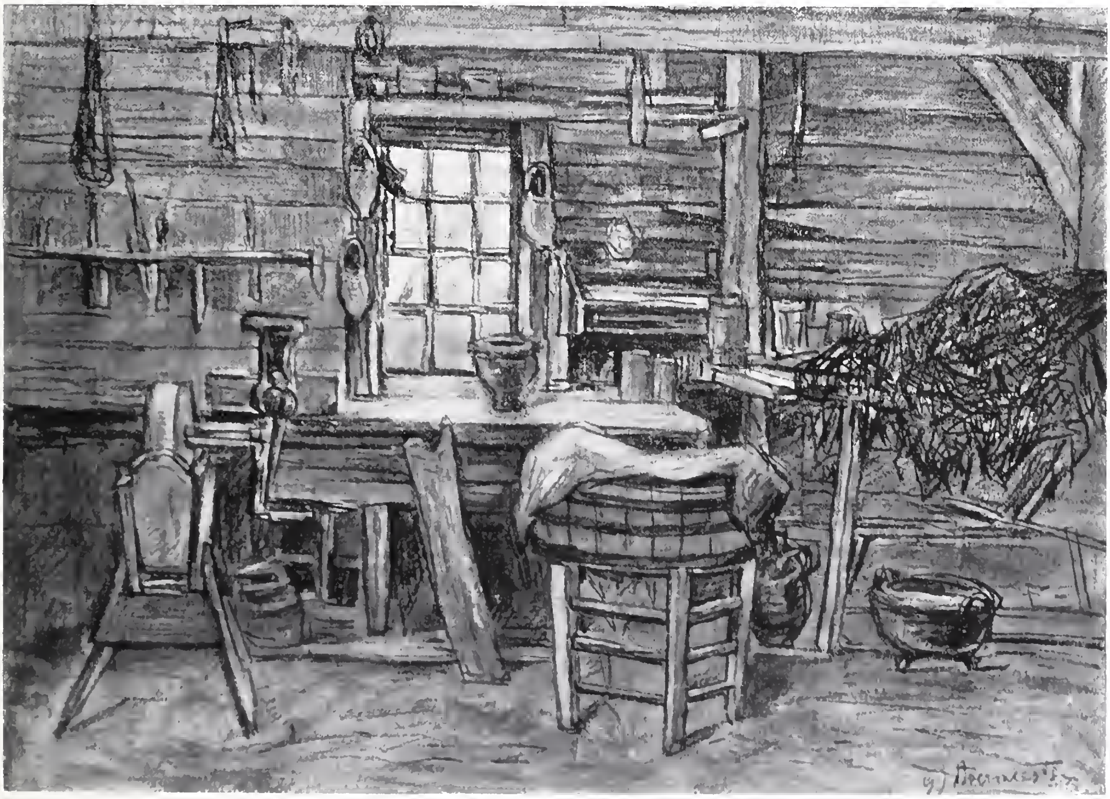
Een jaar lang werkte hij met Willem Maris op hetzelfde atelier.

In Maart 1902 werd door Roermeester in *Pulchri* een tentoonstelling van teekeningen en aquarellen gehouden die veel succes had en waar meer dan dertig stukken werden verkocht.

Overigens slijt hij zijn jonggezellenleven vroolijk en opgewekt, vol leuke anekdoten en schilderverhalen, deels op zijn ruim atelier in de Bazarlaan in den Haag, deels in zijn geliefd Noorden te midden van de rust van bij hem komen. Zoo lag den laatsten zomer de schilder W. B. Tholen, de teekenaar van Roermeesters portret, vergezeld van een leerling, eenige dagen met zijn Lemsteraak in de Wetering vlak achter Roermeesters huis, juist terwijl schrijver dezes de gast was van den schilder.

* * *

Het heugt me niet meer hoe lang 't geleden is dat ik voor 't eerst een schilderij van Roermeester zag, ook niet wáár dat was, maar ik herinner me wel *wat* 't was en *hoe* 't me aandeed. Het was een wintergezicht, eenvoudig geval: molen, ijsvlakje en wijd sneeuwveld. Het was met een zekere beschroomdheid gedaan, niet zoo vast als het

VISSCHERSSCHUUR TE NOORDEN — TEEKENING

mooie intieme landwegjes en de wijde, eenzame plassen, waartegen nu en dan de donkere silhouet van een turfbaggeraar uitstaat, en waar hij van tijd tot tijd bezoeken ontvangt van vrienden die te land of te water latere werk — waarmeê ik vooral dat van de allerlaatste jaren bedoel — maar er zat een mooie stemming in. 't Wijde, eenzame, verlatene van zoo'n sneeuwvlakte, dat de Duitschers door 't zachtdroef-klinkende en

OUDE WETERING — KRIJTTEEKENING

verstervende woord „öde" uitdrukken, was er zeer goed in voelbaar gemaakt. Dergelijke winters zag ik in den loop der jaren meer, totdat (in '97 meen ik) mijn aandacht werd getrokken door een aantal teekeningen in zwart en wit, hier en daar opgehoogd door 'n kleurtje, tentoongesteld in den Haagschen *Kunstkring*. Die teekeningen waren met een verwonderlijk brio en virtuositeit gedaan. 't Waren alle karakteristiek Hollandsche hoekjes en partijtjes, slooten met vlonders en wat boomen, boerenhuizen met hun erfje waarop 'n enkel beest, landelijke schuurtjes met gezellig bric à brac weerspiegeld in het water, laantjes en landwegen met 'n enkele figuur, en meer dergelijke onderwerpen, waarin met weinig middelen soms zeer veel werd uitgedrukt, en met 'n paar lijnen en vegen 't visioen van een majestueuze lucht of van een weidsch landschap werd opgeroepen. Daar was Roermeester in zijn kracht, en deed hij blijken wat hij al scherp-ziend en tevens gevoelig teekenaar vermocht.

In 't voorjaar van 1902 werd in *Pulchri* een tentoonstelling van crayonteekeningen en aquarellen door Roermeester gehouden, en wederom genoot ik van zijn echt-Hollandsch, direkt en eerlijk werk. Ik typeerde toen Roermeesters kunst als „geestige soberheid" en 't zij me vergund hier verder aan te halen wat door mij in 't maandblad „Hoofd en Hart" van 15 Mei 1902 naar aanleiding van deze expositie werd geschreven:

„De meeste van Roermeesters teekeningen waren in zwart en wit, en daaronder waren de beste. Van de aquarellen leeft in mijn herinnering een natte weg met aan weerszijden water, de eene kant hooger dan de andere, een boom- en dorpverschiet met geweldig-bewogen lucht er boven. Een meesterlijke greep; hier was de teekenaar waarlijk een roer-meester. Met pootige vastheid wist hij ook in menige zwart-en wit-teekening toon en stemming van een landschap uit te drukken, zoo in menig geval uit Noorden (door een bezoek kort geleden aan de streek zelf kon ik me er van overtuigen hoe goed Roermeester 't aspekt en 't sentiment van dat karakteristieke land heeft weergegeven) en ook o. a. in zijn „Bij Wateringen" (thans

eigendom van de firma Buffa in den Haag). Ook hangt nog in mijn gedachten een klein stukje: zeilende schuit op kabbelend water met een paar veegstrepen lucht en een enkel kleurtje hier en daar, van een zeldzame ruimte en atmosfeer. Moge de kunstenaar in zijn olieverfschilderijen (en er zijn reeds teekenen van aanwezig) steeds meer datgene bereiken wat hij zoo kranig met zijn teekenstift doet gevoelen."

Hier worden dus de zwart-en-witkunstenaar en de schilder eenigermate gecontrasteerd. Dat teekenen is dan ook wonderlijk. Hij doet 't soms op 't gevoel. Het is wel eens gebeurd dat hij tegen den avond met eveneens in Noorden vertoevende collega's ging wandelen, en getroffen door een pittig of stemmig geval begon te teekenen en, niettegenstaande 't eigenlijk te donker werd om te zien, dóórteekende, al maar verder loopend en verdiept in de herinnering. Van die teekeningen denk ik nu weer aan een bizonder gevoelig uitgedrukt effekt bij nacht, plassen in maanlicht, hier en daar door strooken land gescheiden, van een buitengewone blank- en teederheid; dan nog een winterlaantje bij Loosduinen, echt sneeuw-koud met machteloos gewring van kale takken hemelwaarts; een gezicht op een boerderij met hooimijt tegen den avond bij Noorden, forsch en raak van donkere contoeren, daarbij niet àl te krachtig, maar vol van de fluweelige rust en innigheid van de schemerdaling. Ook herinner ik me uit den allerlaatsten tijd een aquarel, huisje aan 't water met een malsch-groen plekje gras, een paar palen donker uit 't water opstekend, een geestig vlondertje, en daarboven een pracht van een lucht, met een wolk, stralend van blank licht.

De schilderijen uit den laatsten tijd zijn koloristisch sterk vooruitgaande. „Wat doet zoo'n kleurtje er ook eigenlijk toe, als je 't maar goed weet uit te drukken," zei de schilder me eens. Hij scheen dus ook te voelen dat het kleurgevoel zijn zwakke zij was. Intusschen heb ik in de laatste tijden op zijn atelier eenige doeken gezien die een zeer ontwikkeld koloristisch orgaan bewijzen. Vooreerst eenige kleine, pittige stukjes, vol zomerwarmte en — weelde, en dan een avondstuk, nadat de zon is ondergegaan en een streep licht nog in het westen gloort: een nocturne vol rustige, gedragen schoonheid, een oogenblik van kalme plechtigheid na 't heengaan van het wereldlicht.

Intusschen had de schilder ook vroeger zeer goede dingen gepresteerd. Op zekere tentoonstelling was een wintergezicht van Roermeester naast een dergelijk stuk van een bekenden schilder gehangen Na de opening ging Roer op een tijd waarop hij kon berekenen dat er weinig menschen zouden zijn, naar zijn stuk kijken, — hoe 't hing, hoe 't deed, of 't het uithield tegen andere schilderijen; hij ging met zekere vrees, vrees voor ontgoocheling, voor ontevredenheid met zijn werk, 'n feit trouwens dat zich bij velen, zoo niet de meesten voordoet. Hij kwam, zag, en overwon. Want volgens het oordeel van zeer hoogstaande kunstenaars had hij zijn buurman „vermoord." *Dit* is een waar veld van eer, en zulk een „moord" zal wellicht

NOORDEN'S BEDRIJF — KRIJTTEEKENING

LOOSDUINSCHE WEG KRIJTTEEKENING

iedere ware kunstenaar zich laten welgevallen, omdat 't hem slechts kan aansporen tot dieper inzicht, krachtiger inspanning en hoogere volmaking.

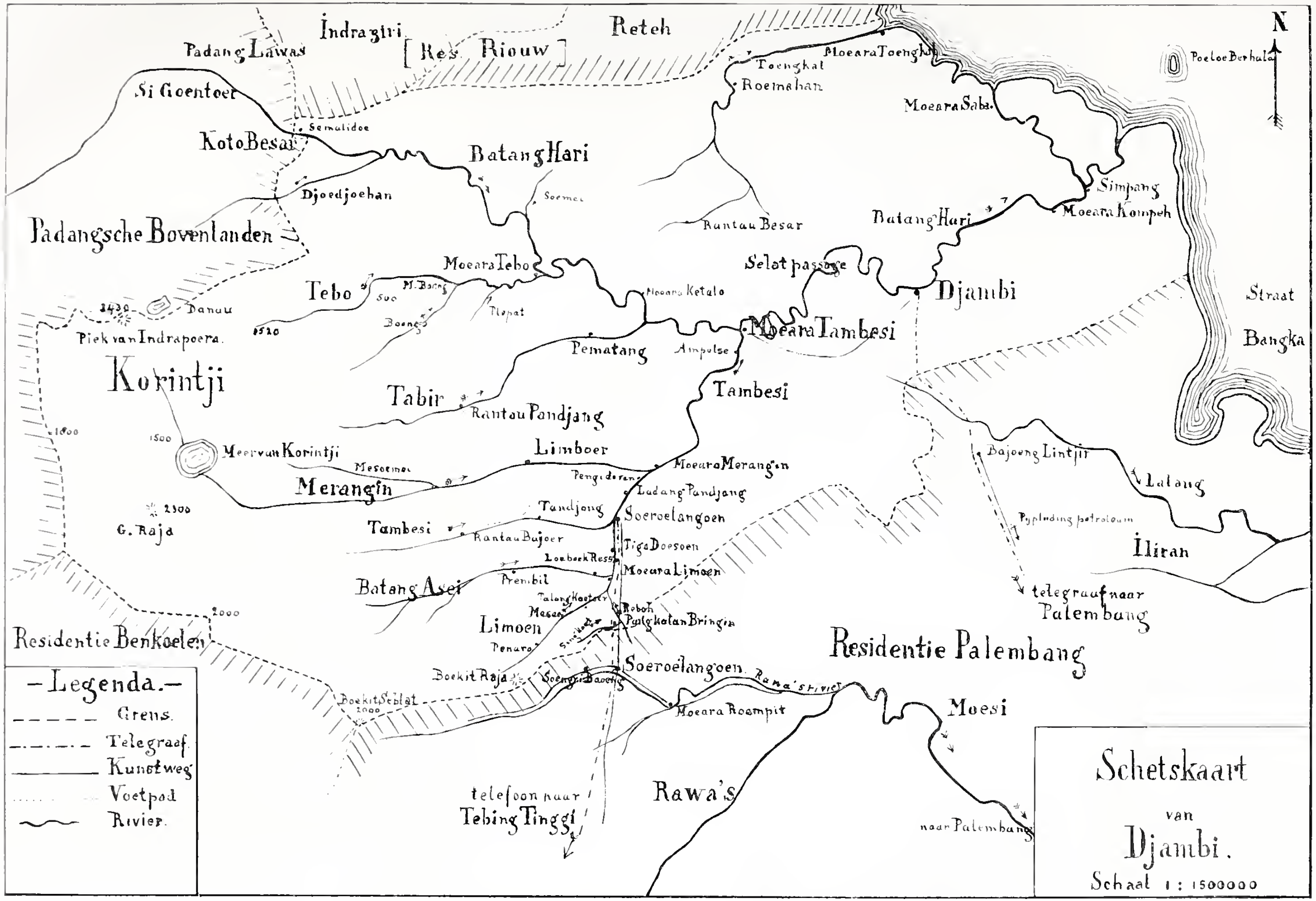
Moge Roermeester nog vele dergelijke moorden plegen, desnoods ze nu en dan ondergaan, om zoodoende steeds hooger te klimmen op den moeielijken, rotsigen, steilen berg der kunst. Zijn werklust, ernst en degelijkheid schijnen daar een waarborg voor te zullen zijn.

DJAMBI, DOOR N. VAN WINGEN.

Bij het lezen van de weinige telegrammen over krijgsbedrijven in Djambi en van een paar opstellen over dit Rijk, in eenige tijdschriften van den laatsten tijd, heeft menigeen zich misschien afgevraagd, welke feiten de Regeering aanleiding hebben gegeven zoo eensklaps een nieuwe gedragslijn te volgen ten opzichte van bovengenoemd land.

Jarenlang toch had men niets meer van Djambi gehoord. Bij vele personen heerschte in verband daarmede misschien het denkbeeld, dat dit Rijk een deel van Nederlandsch-Indië uitmaakte, evenzoo aan ons gezag onderworpen en bestuurd als een residentie op Java. In werkelijkheid was dit gezag over Djambi, vooral wat de bovenlanden betreft, vrij wel gelijk nul. Deze bovenlanden mochten met recht een „terra incognita" genoemd worden. Zij waren een, voor 't grootste gedeelte nog nimmer door den Europeaan betreden, grondgebied.

Onze verhouding tot Djambi werd geregeld en beheerscht door een in 1834 gesloten en na dien tijd herhaaldelijk vernieuwd en gewijzigd contract, waarbij bepaald was, dat Djambi een deel uitmaakte van Nederlandsch-Indië. Tegen betaling van een jaarlijksche schadevergoeding aan den soeltan, verkreeg de Regeering de uitsluitende bevoegdheid tot het heffen van in- en uitvoerrechten. In

Schetskaart
van
Djambi.
Schaal 1 : 1500000
Legenda.
Grens.
Telegraaf.
Kunstweg
Voetpad
Rivier.
N
Indragiri
[Res. Riouw]
Reteh
Padang Lawas
Si Goentoer
Koto Besar
Semalidoe
Batang Hari
Djoedjoehan
Padangsche Bovenlanden
Tebo
Moeara Tebo
Danau
Piek van Indrapoera.
Korintji
Meer van Korintji
Merangin
G. Raja
Tabir
Rantau Pandjang
Pematang
Limboer
Tambesi
Rantau Bajoer
Batang Asei
Limoen
Residentie Benkoelen
Boekit Raja
Boekit Seblat
Moeara Tambesi
Selat passage
Rantau Besar
Toengkal
Roemahan
Moeara Toengkal
Moeara Saba.
Simpang
Moeara Kompeh
Djambi
Straat
Bangka
Poeloe Berhala
Bajoeng Lintjir
Latang
Iliran
telegraaf naar
Palembang
Residentie Palembang
Soeroelangoen
Tiga Doesoen
Moeara Limoen
Moeara Merangin
Ladang Pandjang
Moeara Roempit
Rawa's rivier
Moesi
naar Palembang
Rawa's
telefoon naar
Tebing Tinggi

verband daarmede waren te Moeara Kompeh, Simpang, Moeara Saba en Moeara Toengkal recherche-ambtenaren gevestigd.

Het contract werd steeds slecht nageleefd. Wel trachtte ons bestuur, door politieke aanrakingen met soeltan en hoofden, meer invloed op den gang van zaken te verkrijgen, veel succès leverden deze onderhandelingen niet op; alleen in de benedenlanden had ons gezag iets te beteekenen.

Alvorens de gebeurtenissen in Djambi van vroegeren en de toestanden in den allerlaatsten tijd meer uitgebreid te behandelen, zij vooraf in 't kort opgemerkt, dat de politieke verhoudingen aan het eind van 't jaar 1899 bijzonder gespannen waren geworden. Tengevolge van den hoogen ouderdom van den regeerenden soeltan was diens bestuur in de laatste jaren niet zeer krachtig en had men op politiek gebied slechts zeer geringe resultaten kunnen verkrijgen. In December 1899 werd soeltan Zaïnoe 'd'din op zijn verzoek ontheven van zijne waardigheden. Alvorens tot het benoemen van den „Pangéran Ratoe" (titel van den troonopvolger) tot soeltan over te gaan, stelde het Gouvernement eenige eischen, waaraan de hoofden echter niet wilden voldoen. Werden vroeger nu en dan bezoeken gewisseld tusschen den soeltan, de hoofden en onze bestuursambtenaren, nu weigerden de rijksgrooten te voldoen aan de oproeping van den resident van Palembang, als vertegenwoordiger van de Regeering, om ten zijnen overstaan tot de keuze van eenen nieuwen soeltan over te gaan.

HEKWIELER SING HONG BIE.

Toen in Maart 1900 een bende gewapende Djambiërs een inval deed in de Rawa's districten (een onderafdeeling van de residentie Palembang) en daarbij onzen controleur verwondde, werd de Regeering eindelijk wel genoodzaakt hare kalme houding tegenover Djambi te laten varen en gedwongen meer actief op te treden.

Voor een juist begrip der zaak is het zeer gewenscht, eerst een overzicht te geven van de vroegere en tegenwoordige politieke toe-

standen in dit land. Ook mogen, wanneer men zich een zuiver denkbeeld zal willen maken met welke moeielijkheden de handelend optredende troepen in dit groot, meerendeels nog onbekend Rijk (Djambi heeft bijna 1½ maal de oppervlakte van Nederland) te kampen hadden, eenige aardrijkskundige gegevens niet ontbreken.

Om met de laatste te beginnen, diene hier, dat het Rijk Djambi op de oostkust van Sumatra is gelegen en een oppervlakte heeft van ± 884 vierkante geografische mijlen (Nederland is geen 600 □ G. M. groot).

Niettegenstaande onze betrekkingen met Djambi reeds dagteekenen vanaf 't jaar 1616, was en bleef het voor ons vrij wel een onbekend land. Eerst in de 2de helft van de negentiende eeuw kwam hierin eenige verbetering. Het Aardrijkskundig Genootschap bracht de gelden bijeen voor een onderzoek van de onbekende, in 't midden van Sumatra gelegen, landstreken. De residenten van Palembang en Benkoelen, benevens de Gouverneur van Sumatra's westkust konden het plan om onze kennis uit te breiden over de toestanden in die onbekende naburige landen, niet anders dan toejuichen. Een der leden van de midden-Sumatra-expeditie in de jaren 1877—79 was de luitenant ter zee J. Schouw Santvoort. Hij kreeg de opdracht, van uit Padang, Djambi binnen te dringen, de rivier de „Batang Hari" te verkennen en het landschap Korintji te onderzoeken. Hij volbracht de reis dwars door Sumatra, maar om politieke redenen kon er niets komen van het bezoeken van Korintji. Eveneens moesten Van Hasselt en Veth, die in 1878 van uit Soeroelangoen (gelegen in de Rawa's districten) de rivieren de „Limoen" en de „Batang Asei" wilden verkennen, het Djambisch gebied ontvluchten. In 1879 voer resident Pruys van der Hoeven met de „Barito" de „Batang Hari" op tot aan de westgrens van Djambi. Uit de gegevens op deze reizen verkregen, aangevuld met later ingewonnen inlichtingen, vervaardigde het topografisch bureau te Batavia een kaart van Djambi op een schaal van 1.50000. (Het kaartje dat dit opstel vergezelt, ontleende zijne gegevens aan deze kaart).

De grootste lengte, van Oost naar West gemeten, bedraagt 340 K.M. (afstand Groningen—Maastricht 312 K.M.), die van Noord naar Zuid ± 190 K.M.

In het Oosten grenst Djambi aan de zee; in het Noorden aan de landschappen „Retch" en „Indragiri" (behoorende tot de residentie Riouw); in het Westen aan de onafhankelijke rijkjes „Padang-Lawas," „Si Goentoer" en „Kota Besar," benevens aan het Gouvernement van Sumatra's Westkust (de Padangsche bovenlanden) en de residentie Benkoelen; in het Zuiden aan de Rawa's districten en eenige andere afdeelingen van de residentie Palembang.

Het grootste gedeelte van Djambi bestaat uit een vlak, met dicht-bosch-begroeid land, dat langzaam van Oost naar West oploopt, doorsneden door talrijke rivieren. Tot diep landwaarts in blijft het land moerassig. De grens tusschen de boven- en benedenlanden wordt aangegeven door de lijn van „Roemahan" aan de „Toengkal" naar de samenvloeiing van „Batang Hari" en „Fambesi," recht doorgetrokken naar de Rawa's districten. Zooals later zal blijken, moet aan deze grens uitsluitend een politieke en geen geografische beteekenis gehecht worden.

Tot de bovenlanden moeten gerekend worden de stroomgebieden van de Boven „Toengkal", de midden „Batang Hari," de „Djoedjoehan" (voor zoover deze rivier door Djambi stroomt) de „Febo," de „Fabir," de „Merangin," de „Mesoemei," de boven „Fambesi," de „Batang Asei" en de „Limoen." Van al deze rivieren is bekend, dat zij bij gunstigen waterstand met kleine stoomsloepen een eind zijn op te varen. In het bovenste gedeelte van haren loop wordt dit echter, zelfs voor prauwen, onmogelijk.

Het aantal paden, dat in de benedenlanden zeer gering is, neemt in verband met het zoo evengemelde, in de bovenlanden toe. Toch zijn deze paden hoogst gebrekkige hulpmiddelen voor het verkeer. Men moet er vooral niet het Europeesch begrip van „weg" aan verbinden. Zij veroorloven slechts het „met éénen" achter elkaar marcheeren. Overgangsmiddelen bij de talrijke rivieren en riviertjes, die zij op hunnen weg ontmoeten,

DE RAWA'S RIVIER NABIJ SOEROELANGOEN.

ontbreken geheel. Meestal worden zij alleen dan ook benut voor gemeenschap met de ladangs, of tot het zoeken van boschproducten, dan wel, voor zoover zij de doesoens (kampongs) onderling verbinden, tot het vervoer van karbouwen. Vandaar dat men meestal spreekt van Karbouwenpad; nu eens zakt men tot aan de knie of den buik in een modderkuil, dan weer gaat men tot aan de borst door 't water, of men bewaart met moeite het evenwicht op een boomwortel. Aan de bewegelijkheid van de troepen maar vooral aan den opvoer van levensmiddelen, leggen zij groote moeilijkheden in den weg. Overal waar dan ook onze troepen doordrongen en waar de bevolking zich onderwierp, was het eerste werk haar te bevelen behoorlijke wegen in het bosch open te kappen en van overgangsmiddelen te voorzien. Goede wegen, die een snelle verplaatsing van troepen mogelijk maken, zijn voor een actief militair optreden een dringend vereischte.

In de benedenlanden is het aantal paden nog geringer. De talrijke, bij gunstigen waterstand, zelfs voor grootere schepen bevaarbare rivieren zijn hier voor de bevolking de verkeerswegen bij uitstek. Buiten deze rivieren is het land bijna geheel bedekt met bosch. Een doordringen in deze bosschen wordt door het onderhout, bestaande uit rottan, doornstruiken, lianen enz., vrij wel totaal onmogelijk gemaakt. Iedere pas voorwaarts dient vooraf met het kapmes opengekapt te worden. Daar de rivieren in haren benedenloop veelvuldig buiten hare oevers treden, is het terrein mijlen ver onbegaanbaar, of maakt de weeke ondergrond de weinige paden, die er nog zijn, zeer spoedig onbruikbaar. Het gebied tusschen de rivieren is óf zeer schaarsch, of in 't geheel niet bevolkt.

Onder de voornaamste rivieren in beneden Djambi moeten genoemd worden: 1° de „Batang Hari"; 2° de „Fambesi" en 3° de „Toengkal".

De „Batang Hari" of Djambirivier is de voornaamste en best verkende rivier van Djambi. Beneden Moeara Kompeh vormt zij een delta, de beide rivierarmen zijn voor groote zeeschepen bevaarbaar. Voor de monding der rivier ligt een bank, waar zelfs bij hoog water niet meer dan 12 voet water staat. Op 3 K.M. beneden de hoofdplaats Djambi ligt in de rivier eveneens een bank met niet meer dan 10 voet water, terwijl 36 zeemijlen boven deze plaats in de rivier 2 eilandjes liggen, in welker nabijheid de vaargeul slechts 3 à 4 voet diep is bij laag water. Ook hoogerop bevinden zich meerdere diepe plaatsen, de laatstgenoemde ondiepte, de „Selatpassage" genaamd, beheerscht de bevaarbaarheid der bovenrivieren; staat de waterstand toe deze ondiepte te passeeren, dan kan men nog dagen lang doorstoomen. De breedte van de „Batang Hari" bedraagt ter hoogte van de hoofdplaats ruim 300 M., hoogerop treft men nog gedeelten aan, die tot 600 M. breed zijn, boven Moeara Febo bedraagt deze nog van 70 tot 150 M. Bij gemiddelden waterstand staat voor Djambi in de rivier een stroom van $1^3/_4$ mijl. Bij hoog water en hooger stroomopwaarts neemt de stroomsnelheid sterk toe. Eb en vloed doen zich tot ver boven de hoofdplaats nog gevoelen. Merkwaardig is op deze rivier het groote verschil tusschen hoogsten en laagsten waterstand. Men heeft gevallen waargenomen, dat dit verschil ruim 10 M.

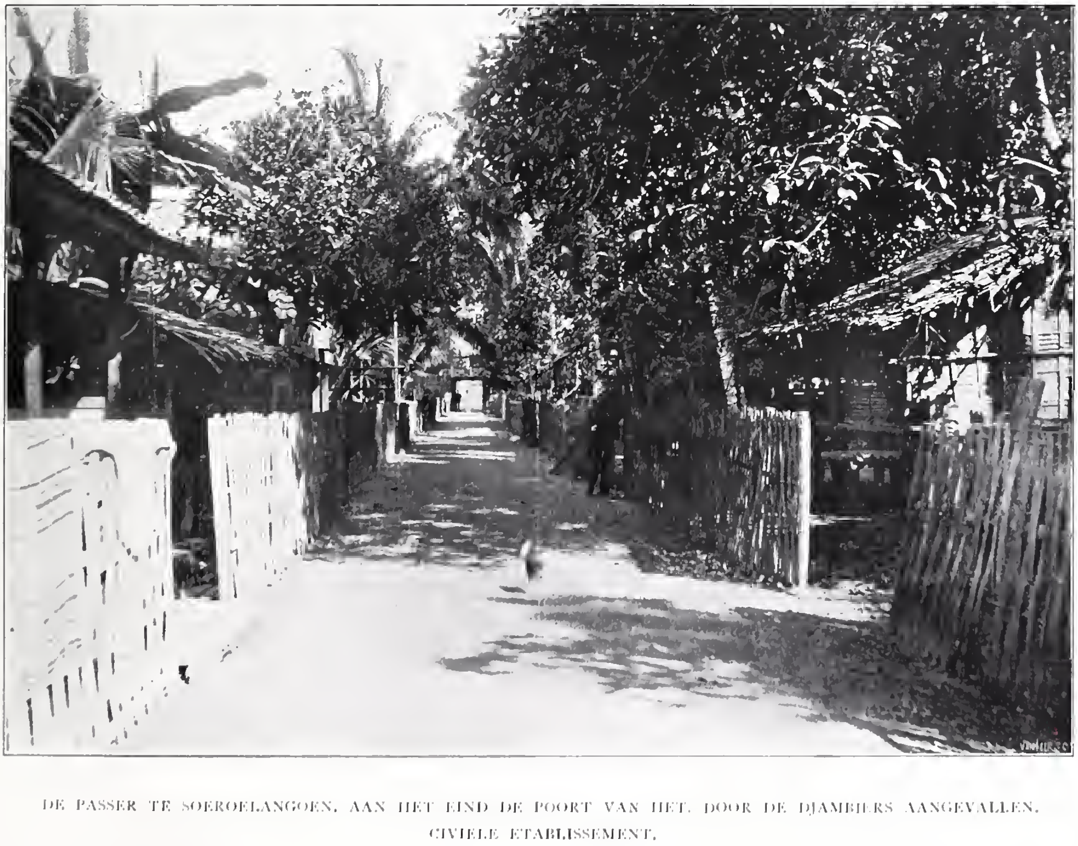
bedroeg. De oevers van de „Batang Hari" worden tot ver bovenstrooms de samenvloeiïng met de zijrivier de „Febo" bij Bandjir nog overstroomd. Eerst voorbij de samenvloeiïng met de „Soemei" worden zij bandjir vrij. Zij verheffen zich daar 15 en meer meter boven den laagsten waterstand. Alleen op enkele punten tusschen Djambi en Moeara Febo strekt het bandjirvrije terrein zich uit tot aan den oever. Op zoo'n punt is o. a. onze vestiging „Moeara Fambesi" gebouwd. De voornaamste zijrivieren van de „Batang Hari" zijn de „Febo", de „Fabir" de „Djoedjoehan" en de „Fambesi",

2°. De „Fambesi". Deze rivier is bijna even groot en machtig als de „Batang Hari". Bij gunstigen waterstand is zij tot Figa Doesoen op te varen met stoomsloepen met een diepgang van 4 à 5 voet. Onder hare voornaamste zijrivieren kunnen genoemd worden de „Merangin" en de „Batang Asei".

3°. De „Foengkal". Van dezen grooten stroom is nog slechts zeer weinig bekend, zijn oorsprong weet men niet. Groote schepen kunnen hem opvaren tot bij Roemahan, daar hij op dat punt nog 100 M. breed en 16 M. diep is. Te Moeara Toengkal is een ambtenaar van de recherche geplaatst.

Nu mag het wel vreemd genoemd worden dat waar men in Nederlandsch-Indië verscheidene landstreken aantreft, waardoor machtige groote rivieren stroomen, het Gouvernement nog slechts over enkele vaartuigen kan beschikken, ingericht voor het verkeer op deze rivieren. Voornamelijk wordt dit gemis gevoeld van militaire zijde. Deze groote rivieren toch zijn bij uitstek geschikt om daar langs tot diep in de binnenlanden door te dringen. Met niet al te diepgaande hekwielstoomers, raderbootjes of stoomsloepen kan men honderden mijlen ver heen opstoomen.

Op Borneo, Sumatra en Nieuw Guinea, treft men meerdere rivieren aan, die zulks veroorloven. Langs de „Batang Hari" bijv. kan men in Djambi tot Tandjong Semalidve; langs de rivier de „Moesi" in Palembang tot Moeara Bliti en Moeara Roempit; langs de „Barito" in Borneo tot voorbij Moeara

DE PASSER TE SOEROELANGOEN. AAN HET EIND DE POORT VAN HET, DOOR DE DJAMBIERS AANGEVALLEN, CIVIELE ETABLISSEMENT.

Teweh met stoombootjes het land binnen dringen. Vrij snel stellen zij ons in staat troepen op een ver landwaarts in gelegen punt te brengen en maken zij aanvoer van levensmiddelen voor de optredende troepen en voor de posten op de operatielijn mogelijk.

HET MIDDELSTE VAN DE DRIE, DOOR DE DJAMBIËRS OPGEWORPEN WERKEN AAN DE SINGKOETRIVIER.

Het stoomvermogen mag dan echter niet te gering zijn, want men moet rekenen op een dikwijls vrij sterken stroom, terwijl zoo noodig meerdere prauwen op sleeptouw moeten kunnen worden genomen. Geeft men dan dezen stoomers wat weerstandsvermogen, hetgeen niet te moeilijk valt, daar men slechts rekening behoeft te houden met gebrekkige vuurwapenen van de zijde des vijands, en wapent men ze met een stukje snelvuurgeschut, dan kunnen zij bij militaire operatiën onberekenbaar veel nut afwerpen.

Dat dit werkelijk niet te veel gezegd is, kan daaruit blijken, dat wanneer men marcheerende voor dezelfde afstanden deze landstreken zou willen indringen, men weken, ja soms meer dan maanden noodig zou hebben om zoo ver te komen. Houdt men dan tevens rekening met het reeds vroeger medegedeelde, wat de gesteldheid van het terrein betreft tusschen de verschillende rivieren, dan begrijpt men dat dit vooruitgaan zou geschieden ten koste van belangrijke marschverliezen. Op de lange operatielijn over land zullen ook veel meer steunpunten noodig zijn, dan bij gebruik van een rivier, terwijl bovendien in 't eerste geval honderden koelies beschikbaar gesteld moeten worden voor opvoer van levensmiddelen en munitie.

Over klimaat, bevolking, middelen van bestaan, enz. zij het navolgende medegedeeld. Door de ligging dicht bij den evenaar is de weersgesteldheid vrij ongestadig, scherpe afscheiding van moessons treft men hier niet aan. Van October tot April is de regenval het grootst (in Maart 1899, telde men ter hoofdplaats slechts 3 droge dagen), maar ook in den drogen tijd, van Mei tot September, regende het nog meerdere malen per maand. Tusschen dag- en nachttemperatuur vallen groote verschillen te constateeren.

Over de bevolking sprekende, kan men in 't algemeen zeggen, dat zij van Maleischen oorsprong is. Alleen in de benedenlanden is zij sterk vermengd met afstammelingen van de vroegere Javaansche Kolonisten.

Aan de bovenrivieren spreekt men dus zuiverder Maleisch dan aan de benedenloopen, waar de taal meer met Javaansch vermengd is. Voor de getalsterkte vindt men verschillende cijfers vermeld, die varieëren tusschen 75,000 en 200,000. Het laatste getal is waarschijnlijk het meest nauwkeurige. De weinige Arabieren, die zich in 't land opgehouden, staan in hoog aanzien In de streek, ten Oosten van de „Fambesi" en ten zuiden van de „Batang Hari", treft men nog de „Koeboe"-stammen aan. Deze leiden een zwervend leven door de bosschen en staan op een zeer lage trap van ontwikkeling. Met de gevestigde bevolking drijven zij wat ruilhandel.

De heerschende godsdienst in Djambi is de Mohammedaansche, fanatisme komt echter zelden voor, niettegenstaande er jaarlijks vele personen zich ter bedevaart naar Mekka

begeven. De Menangkabausche wetten en gewoonten (vendang-oendang) zijn in Djambi van kracht en vormen den grondslag van de „adat." Natuurlijk is menig keer een en ander gewijzigd, in verband met plaatselijke behoeften.

De gezindheid van de bevolking is gebleken vrij gunstig te zijn, alleen in de grensstreken waar men vele uitgewekenen van het omliggend gouvernementsgebied aantreft, waaronder tal van personen zijn waarmede de justitie nog een en ander heeft afterekenen, is zij bepaald vijandig. Toch gaat het verzet in hoofdzaak uit van de hoofden, die, en ten onrechte, vreezende, dat zij hunnen invloed zullen verliezen, krachtig de goede stemming van de bevolking jegens het Nederlandsch-Indische Gouvernement onderdrukken. De strijdbaarheid van de bevolking mag niet groot genoemd worden. Liepen er in 't begin van de excursie geruchten, dat de bevolking repeteergeweren zou bezitten, het waren alleen de hoofden, die zich bedienden van achterlaadwapenen, de rest deed het af met hoogst eenvoudige voorlaadgeweren. Van aanvallender wijze optreden, of van 't verontrusten van onze transporten is bijna nooit sprake geweest.

De landbouw, de veeteelt, het verzamelen van boschproducten en op de benedenrivieren de vischvangst, zijn de voornaamste bronnen, waaruit de bevolking in hare behoeften voorziet. Netegenstaande er rijst verbouwd wordt, zoowel op natte als op droge velden, is in de benedenstreken de rijstoogst niet voldoende om in de behoeften te voorzien. Er wordt in verband hiermede geregeld veel rijst uit Singapore ingevoerd. Eens per week bezoekt een boot uit Singapore de hoofdplaats Djambi terwijl een stoomer van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij dit éèns per maand (met het oog op de excursie tegenwoordig, éèns in de 14 dagen) doet. Behalve rijst worden er ook ingevoerd zout, opium, lijnzaden en kramerijen.

Hier en daar in Djambi treft men tabaksvelden aan. De pepercultuur, waarvoor vroeger de Oost-Indische Compagnie betrekkingen met den soeltan aanknoopte, is geheel te niet gegaan.

Het land is echter zeer rijk aan goede houtsoorten, terwijl op uitgebreide schaal het verzamelen van boschproducten (gom, hars, getah, rottan enz.) plaats vindt.

Bij lagen waterstand wordt hier en daar ook goud gewasschen. Fabelachtige verhalen deden in 't begin de ronde over den goudrijkdom van sommige streken, zooals de boven „Limoen," „Kountji" enz. Onze patrouilles ontdekten zoowel nieuwe als verlaten goudwasscherijen aan de Limoenrivier. Het schijnt dat vooral de „Boekit Raja," waarop zij ontspringt, veel goud bevat. Meestal wordt het goud hier in fijn verdeelden toestand aangetroffen, enkele malen echter ook in klompjes, als gedegen goud. Zoo bleek een aan de „Batang Asei" gevestigd, doch van de „Oeloe Limoen" afkomstig hoofd, in 't bezit van een keten, geheel bestaande uit stukken gedegen goud, zooals die in de natuur waren gevonden.

DE DOOR DE DJAMBIËRS TE PANGKALAN BRINGIN OPGEWORPEN STELLING, NADAT DEZE DOOR ONZE TROEPEN TOT BIVAK WAS INGERICHT.

MOEARA LIMOEN, MILITAIRE POST AAN DE SAMENVLOEIING VAN LIMOEN EN BATANG ASEI.

In den laatsten tijd wordt weinig aan het goudwasschen gedaan en zulks voornamelijk wegens de hooge prijzen van de boschproducten, waarvan het verzamelen voor de bevolking meer voordeel oplevert dan het goud zoeken, vooral omdat de Djambiër zelf deze kunst niet verstaat en daartoe de hulp van de Korintjieërs moet inroepen, die echter ook over zeer primitieve hulpmiddelen beschikken. De Djambiër wascht alleen van tijd tot tijd wat goud op de zandplaten in de rivieren. Behalve de „Limoen," wordt ook de „Batang Asei" als veel goudhoudend genoemd. Het rijkste goudgebied van Djambi en ook van Indië zou echter zijn Pangkalan Djamboe (het stroomgebied van de Mesoemei," een linkerzij rivier van de „Merangin") hier bevindt zich de Mandej Oerei of goudberg, die den vorm moet hebben van een hoogen fabriekschoorsteen. In verband met een sage omtrent dezen berg durven de Inlanders er geen goud te zoeken, doch doen zij dit wel in een riviertje, dat daarop ontspringt.

Pangkalan Djamboe werd door onze troepen nog niet bezocht. Slechts éénmaal betrad een Europeaan dit gebied. Dit geschiedde door een Engelschman ten tijde der Engelsche overheersching. Menigeen moge hierbij misschien de gevolgtrekking maken, dat het natuurlijk weer een Engelschman was, die op den reuk van 't goud afkwam, het pleit toch ook niet voor overgroote energie van de zijde van de Nederlanders, dit gebied tot nu toe links te hebben laten liggen. Overigens is Djambi zeer rijk aan petroleum, die op meerdere plaatsen aan de oppervlakte komt. Booze tongen hebben wel eens beweerd, dat het deze rijkdom was, die geleid heeft tot het pousseeren van de Djambi affaire, wij zijn echter overtuigd, dat reeds veel te lang getalmd was met een meer actief optreden tegen Djambi en dat het meer dan tijd was, een eind te maken aan de vernederingen, die onze ambtenaren jarenlang van de zijde van het Djambische vorstenhuis lijdelijk hadden moeten verdragen.

Wat nu de geschiedenis van Djambi betreft en de aldaar heerschende politieke toestanden, kan in 't kort het navolgende gezegd worden.

Oorspronkelijk schijnt Djambi een leenrijk te zijn geweest van Mådjåpahit, tengevolge van de Javaansche volksplantingen, die zich hier aan de kust gevestigd hadden. Later werd het een deel van het Menangkabausche Rijk. Onze eerste betrekkingen met dit Rijk dateeren pas van 't najaar 1616. De Oost-Indische Compagnie richtte toen daar een factorij op, met het oog op den handel in peper en boschproducten. In 1643 werd er voor 't eerst met den vorst een contract gesloten. Niet altijd was de verhouding van de beste, zoo werd in 't jaar 1690 het hoofd der factorij vermoord, niettegenstaande in 1687 de „Compagnie" den toenmaligen vorst ter zijde had gestaan in 't helpen afwenden van een aanval op Djambi van de zijde van den soeltan van Palembang en den Radja van Djohor. In 1696 werd de verhouding tusschen de „Compagnie" en den vorst zoo slecht, dat men besloot de factorij maar op te heffen. Een gezantschap in 1707, door den soeltan van Djambi aan den Gouverneur-Generaal gezonden, kwam het verzoek van dien vorst overbrengen om weer opnieuw relaties aan te knoopen. Men nam toen het besluit, het kantoor te herstellen, maar tevens een sterkte

op te richten te Moeara Kompeh. Tot 1724 bleef deze post gehandhaafd, maar daarna wederom verlaten, vermoedelijk tengevolge van een opstand tegen de Nederlanders. Van wat er in Djambi gebeurd is tusschen de jaren 1724 tot 1833, ontbreken ons stellige berichten. Hoe het ook zij, in 1833 riep de toenmalig regeerende soeltan, Mohammed Facharoedin, onze hulp in tegen zeeroovers, die zich genesteld hadden aan den mond van de Djambirivier. Deze hulp werd verleend en de marine verjoeg de zeeroovers. Het zelfde jaar echter deed de soeltan, die zich in de bovenlanden ophield, omdat een krachtige partij ter hoofdplaats, gesteund door Arabieren, hem het verblijf daar onmogelijk maakte, een inval in de, tot de residentie Palembang behoorende, Rawa's districten. Een detachement, onder den luitenant der Artillerie „Vrijdag," rukte van uit de hoofdplaats Palembang naar de bovenlanden op. Het gelukte dien officier, den soeltan bij verrassing te verslaan nabij Soeroelangoen (standplaats van den controleur der Rawa's districten tegenwoordig). Inmiddels besloot de Gouverneur-Generaal Van den Bossche, die grootsche plannen had ten opzichte van Sumatra, van deze gelegenheid gebruik te maken, Djambi onder de suprematie van het Gouvernement te brengen. Aan den luitenant-kolonel Michiels werd de taak opgedragen, zich meester te maken van de naar Djambi voerende handelswegen en vorst en rijk aan ons gezag te onderwerpen. Gering was de opgedragen taak niet, waar Michiels zoo weinig gegevens bezat over dit uitgebreid, met bosch bedekt, door groote rivieren doorsneden land en slechts kon beschikken over een klein aantal troepen. Hij besloot, niet te Moeara Kompeh (waar reeds vroeger de Oost-Indische Compagnie een steenen fort bezet had), maar ter hoofdplaats Djambi zelf een garnizoen te leggen, om zoodoende de handelswegen, die daar samenkomen, te kunnen beheerschen. Door een marsch in de binnenlanden wilde hij ook daar ons gezag vestigen.

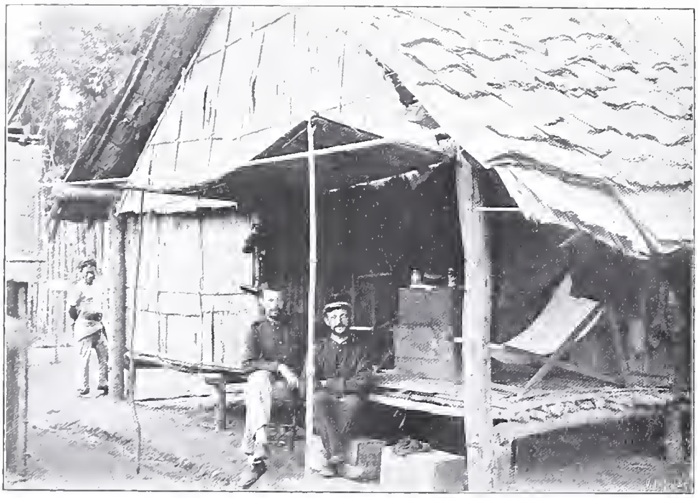

HOOFDEN VAN LOEBOEK RESAM EN MOEARA LIMOEN: HADJI KAPI EN HADJI HANAPI.

Een flotille en een detachement troepen liet hij nu de Djambirivier opvaren en te Moeara Kompeh landen. Het oude fort kon bezet worden, daar er geen wederstand werd geboden; de soeltan had zijne troepen verzameld in de bovenlanden. Na afloop van den regenmoesson zou men van hieruit handelend tegen de hoofdplaats optreden. Intusschen werd er ook te Soeroelangoen (Rawa's) een benting gebouwd, die als steunpunt moest dienen voor de krijgsverrichtingen te land. Van uit deze benting rukte Michiels op, om zich te overtuigen of de bevolking in de Djambische bovenlanden het „Gouvernement" genegen was. Aan de „Reboh," een zijrivier van de „Limoen" kwam het tot een treffen. Door een omtrekking gelukte het 's vijands stelling te nemen. Bij de vervolging hield de vijand geen stand in de door hem te „Falang Koetoer" opgeworpen benting, die dus ook in onze handen viel. Wegens gebrek aan koelies, ziekte onder de troepen, enz., besloot Michiels naar Soeroelangoen terug te keeren, waar de Djambiërs zich nu op hun beurt vertoonden en te „Soengei Baoeng" nogmaals verdreven moesten worden. Gelukkig dat de soeltan kort daarop, bevreesd dat hij bij verovering van zijn Rijk geen voordeelen van 't Gouvernement zou kunnen bedingen, onderhandelingen opende.

Den 14^{den} December van 't zelfde jaar, werd te Soengei Baoeng een schriftelijk con-

tract gesloten tusschen Michiels en den soeltan. De soeltan stelde zich onder bescherming van 't Gouvernement en zou een jaarlijkschen onderstand ontvangen van *f* 8000.—, terwijl in ruil daarvoor het Gouvernement het recht verkreeg, waar men dit noodig achtte, een bezetting te leggen en in- en uitvoerrechten op de rivier te heffen. Op deze wijze had men een inmenging in onze aangelegenheden op Sumatra van Engelsche zijde voorkomen, immers nu toch kon dit contract Engeland geen aanleiding geven tot het beweren, dat het tractaat van 1824 geschonden was, Djambi zelf had de vijandelijkheden geopend.

OFFICIERSVERBLIJF IN EEN BIVAK VOOR LANGEREN TIJD.

Moeara Kompeh bleef bezet door onze troepen.

In 1841 kwam uit Nederland, vermoedelijk tengevolge van bezwaren van Engelsche zijde voor de uitbreiding van ons gezag op Sumatra's Oostkust, het bevel onze vestiging in Djambi in te trekken. Op verzoek van den soeltan, die steun zocht bij het Gouvernement tegen zijn neef Radèn Fabong, (die grooten invloed bezat in de bovenlanden) en bovendien niet gaarne zijn *f* 8000.— wilde missen, werd aan dit bevel geen gevolg gegeven en men ontruimde Moeara Kompeh niet.

Het zelfde jaar nog overleed de soeltan. Zijn broeder volgde hem op onder den titel van Soeltan Abdoelrachman, zijn zoon Faha werd Pangéran Ratoe (titel voor den troonopvolger). In 1855 kwam Faha na het overlijden van Abdoelrachman aan het bestuur, waarbij hij den titel aannam van Soeltan Ratoe Faha Sifoeddin. In strijd met het vroeger gesloten contract, werd van het overlijden van Abdoelrachman en de opvolging van Faha, eenvoudig schriftelijk kennis gegeven aan 't Gouvernement.

Men berustte in deze behandeling. Daar intusschen de Padangsche bovenlanden, Siak, Indragiri en de bovenlanden van Palembang, die aan Djambi grenzen, onder ons rechtstreeksch bestuur waren gekomen, bleek het meer en meer dringend noodig een nieuwe overeenkomst met den soeltan te sluiten. Tot tweemaal toe liet echter de soeltan, die daartoe niet gezind was, den resident van Palembang (als vertegenwoordiger van 't Gouvernement) onverrichter zake terugkeeren. Toen er tevens berichten inkwamen, dat de soeltan zijn onderdanen in de grensdistricten bevel gaf zich tot den krijg gereed te houden, besloot de Regeering den 16^{den} Juni 1858 een expeditie naar Djambi te zenden. Om ontvluchting van den soeltan te voorkomen en tegelijkertijd om van de landzijde tegen dit Rijk te kunnen optreden, werden twee compagnieën Infanterie en twee mortieren wederom te Soeroelangoen (Rawa's) gestationneerd. Een troepenmacht, sterk één Europeesche en twéé Inlandsche compagniën èn twee mortieren, onder majoor J. W. C. van Langen en vier oorlogsvaartuigen, onder den kapitein-luitenant ter zee W. F. Courier dit Dubicart, verscheen den 3^{den} September voor de, op 60 K.M. landwaarts aan de „Batang Hari" gelegen, hoofdplaats Djambi.

Door verkenningen kwam men te weten, dat er een voetpad dicht bij den oever langs een reeks van versterkingen liep, die van achteren niet gesloten waren. Den 6^{den} September werden de door den vijand opgeworpen werken door de Marine onder vuur genomen en daarna door onze landingstroepen aangevallen en dikwijls pas, na een hevig

gevecht van man tegen man, genomen. Met een verlies onzerzijds van 4 dooden en 54 gewonden werd de sterke stelling op den rechteroever, gewapend met meer dan 50 zware stukken geschut en verscheidene lila's, veroverd. Daarna onderwierp zich ook de linkeroever, terwijl de verdedigingswerken door de bevolking werden geslecht.

Soeltan Taha was inmiddels gevlucht naar de bovenlanden. Daar den volgenden dag bij ondernomen verkenningen alles rustig werd bevonden, kon het doel der expeditie als bereikt worden beschouwd. Den 28sten October keerde de expeditie naar Batavia terug, met achterlating van een troep, sterk 7 officieren en 270 man, onder bevel van een kapitein, als bezetting voor den Kraton te Djambi. Faha werd van de regeering vervallen verklaard en een zijner ooms „Ratoe Achmad Nasaroe'd'din," als soeltan aangesteld. Met dien vorst sloot het Gouvernement een nieuw contract, waarbij nogmaals uitdrukkelijk werd vastgesteld, dat Djambi een deel uitmaakte van Nederlandsch-Indië en aan den soeltan in leen gegeven werd. Tegen een jaarlijksche schadevergoeding van *f* 10000.— kreeg de Regeering de uitsluitende bevoegdheid tot het heffen van in- en uitvoerrechten. Als nieuwe bepaling kwam tevens in dit contract voor, dat er op de hoofdplaats Djambi een politiek agent zou geplaatst worden, onder de bevelen staande van den resident van Palembang. Hij had te waken voor de nakoming van het contract en moest den soeltan als raadgever ter zijde staan.

Daarmede was echter de zaak niet geregeld, feitelijk toch kreeg men nu in Djambi twee sultans. In de benedenlanden oefende de door ons aangestelde soeltan gezag uit, in de bovenlanden bleef de afgezette vorst heerschen. Hij wist zich zelfs door den nieuwen sultan een gedeelte van de *f* 10000.—, schadeloosstelling te doen uitbetalen.

Dat werkelijk Faha in de bovenlanden alles te zeggen had, kwam duidelijk uit in de jaren 1877—78 bij de Midden Sumatra-expeditie. Faha en zijn aanhangers noodzaakten Van Hasselt en Veth, die een onderzoekingstocht naar de „Limoen" in Djambi wilden maken, het land uit te vluchten. Het garnizoen ter hoofdplaats, dat in 1868 in getalsterkte was verminderd, werd in verband met het zoo even medegedeelde in 1879 wederom versterkt.

Den 16den Juli 1881 overleed soeltan Achmad en trad de Pangéran Ratoe (troonopvolger) onder de naam van Ratoe Mohammad Mahi'l'din bin soeltan Abdoerahman als soeltan op, terwijl een halfbroeder van Taha, de Pangéran Soerio, Pangéran Ratoe werd. De nieuw benoemde sultan sloot in 1882 een nieuw contract, vrijwel gelijk aan dat van 1858. De schadeloosstelling werd echter gebracht op *f* 12000.—, terwijl er nog *f* 4000.— per jaar zou uitgekeerd worden, met het oog op het opium-monopolie, dat de Regeering voor zich behield. De soeltan kreeg vergunning buiten de hoofdplaats te wonen, maar moest éénmaal in de drie maanden aldaar met den politieken agent de belangen van 't Rijk komen bespreken.

Den 10den April 1885 overleed Mahi'l'din, maar daar de Pangéran Ratoe niet in aanmerking wenschte te komen voor opvolger, nam een commissie tijdelijk het bestuur waar. Er volgde een zeer onrustige tijd te Djambi. Den 23sten Mei 1885 werden op de hoofdplaats de officier van gezondheid J. C. van Heycop ten Ham en de luitenant J. P. C. Beuninck, terwijl zij in de sociëteit aan 't biljarten waren, aangevallen en vermoord. Er liepen allerlei geruchten omtrent de verdere plannen van de Djambiërs, gelukkig echter was na dien moord door den militairen commandant al het mogelijke gedaan om de storm-vrijheid van onzen post te verzekeren, zoodat toen deze dan ook den 28sten Augustus door een bende Djambiërs, onder aanvoering van Radèn Anom, werd aangevallen, deze aanval gelukkig afgeslagen kon worden.

Het Gouvernement scheen er intusschen nog maar altijd niet toe te kunnen besluiten aan dezen schandelijken toestand in Djambi, met militair geweld nu eens voor goed een einde te maken.

Weer begon men opnieuw met onderhandelingen en na velerlei moeilijkheden gelukte het den 7den October 1886, den Pangéran Ratoe te installeeren als soeltan Ratoe Ahmad Zaïnoe'd'din. Een 3-jarig zoontje van Taha werd benoemd tot troonopvolger. Tot 13

JONGE MEISJES UIT DE DOESOEN PREMBIL AAN DE BATANG ASEI.

December 1899 bleef soeltan Zaïnoe aan 't bestuur, waarbij de vroegere toestanden beëndigd werden. De hooge ouderdom van den soeltan maakte het trouwens niet mogelijk op politiek gebied groote resultaten te verkrijgen. Bij Gouvernements-besluit van den 13den December 1899 werd Zaïnoe'd'din op zijn verzoek wegens hoogen ouderdom van zijn waardigheid ontheven, onder toekenning van een jaarwedde van *f* 4000.— Tevens verleende men hem den titel van „Soesoehoenan." Daar een zoon van Taha in 1886 als Pangéran Ratoe was aangesteld, zou deze nu als soeltan moeten worden uitgeroepen. Zijne benoeming tot Pangéran Ratoe was indertijd trouwens met de bijbedoeling geschied, het bestuur van boven- en beneden Djambi wéér in één hand te brengen. Voor de benoeming van den Pangéran Ratoe tot soeltan stelde de Regeering thans echter als eisch, dat soeltan Taha en diens broeder Pangéran Dipo Negoro hunne opwachting bij den resident van Palembang zouden maken en een verklaring van onderwerping zouden afleggen. Om dit niet te moeilijk te doen zijn, werd bepaald dat daarna Taha *f* 4000.— en Dipo Negoro *f* 2000.— jaargeld zouden ontvangen.

Taha was daartoe niet te bewegen, hij weigerde zich te melden. Zelfs keurde hij goed, dat met voorbijgang van zijn zoon, Pangéran Adipati, zoon van wijlen soeltan Mahi'l din, tot soeltan zou worden aangesteld. Pangéran Adipati weigerde echter deze waardigheid te aanvaarden. Er moest dus tot een nieuwe keuze worden overgegaan, maar toen de resident de hoofden en rijksgrooten daartoe opriep, voldeden deze niet aan de oproeping, en sedert dien tijd is er officieel in Djambi geen soeltan. De resident van Palembang, als vertegenwoordiger van 't Gouvernement, neemt nu zoolang de functiën van soeltan waar. Zoolang er geen nieuwe soeltan in Djambi is gekozen, zijn de hoofden en rijksgrooten verplicht, overeenkomstig de bevelen van den resident, hun taak te vervullen. In de benedenlanden leverde dit geen moeilijkheden op. Door ons bestuur werden daar steeds directe aanrakingen onderhouden met de voornaamste hoofden en apanagehouders. Gebruik makende van dezen gunstigen toestand in de benedenlanden, stelde het Gouvernement zich nu ten doel, om ook in de bovenlanden onzen invloed, die tot op dat oogenblik vrijwel nihil was geweest, uit te breiden.

Om den resident zijn taak te vergemakkelijken, ging men er toe over te Moeara Tambesi, een punt gelegen op de grens met de benedenlanden en dat als 't ware de sleutel vormt van de Djambische bovenlanden, een garnizoen te plaatsen, om van daaruit beter in contact te kunnen komen met de hoofden van die bovenstreken. Zoo mogelijk alleen door vertoon, maar zoo het niet anders wilde, door militaire dwangregelen zouden de hoofden tot gehoorzaamheid gedwongen moeten worden. Ook aan de boven „Batang Hari" en boven „Tambesi" wilde men door een meer krachtig en actief optreden ons gezag uitbreiden. Hier toch voerde soeltan Taha althans in naam het gezag. In werkelijkheid had dit gezag weinig te beteekenen, ook al bleef men Taha als soeltan erkennen. Van regeeren in den zin zooals wij dat verstaan, is trouwens nooit veel sprake geweest. Evenals in de meeste inlandsche staten bepaalt zich dat tot het heffen van belastingen. Vooral in de boven „Tambesi" streken schijnen de belastingen, die eens in de drie jaren door Djenangs werden geïnd, niet of zeer onregelmatig te zijn

opgebracht. De bevolking van dit gebied stamt voor het grootste gedeelte af uit de Padangsche bovenlanden en heeft zich gevormd tot tal van politieke eenheden. Soms zijn deze vereenigd tot federaties, maar ook dikwijls liggen zij met de naburen overhoop. Met het oog op hunne handelsbelangen, waarvoor afvoer van hunne producten langs de „Batang Hari” noodzakelijk was, onderhielden zij vriendschappelijke betrekkingen met den soeltan en lieten zij zich een schijn van onderhoorigheid welgevallen, doch verzetten zij zich tegen feitelijke gezagsuitoefening. De uit dezen toestand getrokken conclusie, dat de bevolking gaarne van het soeltansbestuur wilde verlost worden en verlangend naar onze komst uitzag, bleek bij nadere kennismaking echter onjuist te zijn. De bevolking wilde geheel vrij blijven.

II.

Alvorens over te gaan tot het behandelen van de periode van meer actief optreden in Djambi, volge hier eerst nog een kort overzicht van de bestuursinstellingen zooals deze onder het sultansbeheer volgens de „adat” behooren te zijn.

Het uitvoerend bewind is in handen van de drie soorten van adel. De voornaamste hiervan is de „Radja Kraton.” Daaruit kiezen de Rijksgrooten den soeltan en den troonopvolger (Pangéran Ratoe). De „Si Gindjih,” de naam van een kris, die bij de installatie van een nieuwen vorst in diens gordel wordt gestoken en de „Si Djimat,” een klein koperen kanon, dat bij deze gelegenheid wordt afgevuurd, worden gerekend tot de belangrijkste rijkssieraden te behooren. Uit de beide andere soorten van adel, de „Radja Perban” en de „Radja Kedippan,” neemt men de leden voor den „Seba” of Rijksraad. Daarin hebben ook zitting eenige „mantri” (ambtenaren). Verder kent men nog in Djambi een adel van mindere soort, de zoogenaamde „Radja ampat poeloeh.”

De soeltan moet in alle belangrijke bestuurszaken eerst den Rijksraad hooren. Aan het hoofd van dezen raad staan tegenwoordig Pangéran Mangkoe Negara en Praboe Tjakra Negara, die beide tot de „Radja Perban” behooren. De vonnissen van den „Seba” (in belangrijke gevallen spreekt hij ook recht) moeten bevestigd worden door den „Panembahan,” zoo noodig kan hij een nieuw onderzoek gelasten.

„Panembahan” is de titel voor een der oudste leden van de „Radja Kraton.” Het oudste lid daarvan heeft het recht zelfs den soeltan een aanmerking te maken, wanneer deze zou afwijken van de „adat” of onrechtvaardig, of niet krachtig genoeg zou regeeren. Dit oudste lid voert den titel van „Soesoehoenan.”

Met de verdediging van 't Rijk en het handhaven van de rechten van den soeltan is belast. Pangéran Fernanggoeng, die tot de „Radja Kedippan” behoort.

De bezoldiging van rijksgrooten en ambtenaren geschiedt door hen de inkomsten toe te kennen, voortvloeiende uit den verkoop van zout, opium enz., of hen het recht te verleenen in een bepaalde landstreek (apanag-gebied) belastingen te heffen.

Tot de rijkssieraden behoort o.a. ook een met goud belegden Kidjanghoorn”, die aan den bezitter het recht geeft zekere belastingen in te vorderen.

Tot de geschiedenis van de laatste twee jaar, de periode waarin door de „Regeering” meer actief tegen Djambi is opgetreden, zij tot slot hier nog het navolgende verhaald.

Nadat de oude soeltan Zaïnoe'd'din was

EEN 7 C.M. BERG K. A. TE FIGA DOESOEN, BESPANNEN MET EEN SAPI.

gepensionneerd, bestond er wegens de eischen, die wij aan de benoeming van een nieuwen soeltan stelden, veel kans op verwikkelingen. Allerlei geruchten omtrent voorgenomen vijandelijkheden deden de ronde. Ten einde op alle gebeurtenissen voorbereid te zijn, achtte het Departement van Oorlog het noodig meerdere gegevens over Djambi te verkrijgen. Daarna vertrok, in 't begin van 't jaar 1900, de Chef van den Generalen Staf incognito naar Djambi, spoedig gevolgd door den sergeant-majoor opnemer Van der Sluis, welke laatste voorloopig te Djambi bleef. Daar eigen aanschouwing het beste middel tot verkenning is, werden bovendien in het najaar van 1900 nog naar Djambi gedirigeerd, H. M flottielje vaartuig „Ceram" (diepgang 11 à 12 voet) en de hekwieler, „Famiang" (diepgang 3 voet), een vaartuig behoorende tot de Gouvernements-Marine, dat echter in verband met zijn taak tijdelijk bemand werd met personeel van de militaire „Marine." De opdracht voor deze schepen luidde, om, gebruik makende van de hooge waterstanden in den Westmoesson, de rivieren van Djambi zoo ver mogelijk op te varen en te verkennen. De verkenningen zouden worden medegemaakt door den Kapitein van den Generalen Staf A. Kisjes, aan wien de opnemer Van der Sluis werd toegevoegd. Hoewel de waterstand in November zeer gunstig was, werden de verkenningen voorloopig niet verder uitgestrekt dan tot Moeara Fambesi, hetgeen geschiedde, daar men nog steeds hoopte nadere aanrakingen te zullen krijgen met soeltan Faha en vreesde, dat het doel niet zou worden bereikt, wanneer onze schepen hoogerop stoomden, hetgeen allicht onrust zou veroorzaken.

OVERZETTEN VAN EEN PATROUILLE OVER DE LIMOEN.

In December besloot men met de „Ceram" en de „Famiang" zoo ver mogelijk de „Batang Hari" op te varen. De bevolkiug toonde zich, evenals bij de verkenningen op de beneden-rivier, niet vijandig gezind; bij laatst bedoelde verkenningen werden alleen telkens de, door de Marine op de rivier geplaatste, van doek vervaardigde bakens gestolen.

Bij het opstoomen van de „Batang Hari" bleef de „Ceram" aanvankelijk te Moeara Ketalo (woonplaats van soeltan Zaïnoe), terwijl de „Famiang" doorvoer naar Moeara Febo. Toen reeds na eenige dagen wachtens op deze plaats de „Ceram" niet verscheen, stoomde de „Famiang" terug en nu bleek het, dat de „Ceram" was vastgeloopen op een steen midden in de rivier, gelukkig raakte zij echter juist vlot toen de „Famiang" aankwam

De reis werd nu voortgezet, maar te Moeara Febo aangekomen, daalde het water zoo sterk, dat de „Ceram" om niet de kans te loopen te worden opgesloten, zoo spoedig mogelijk naar Djambi diende terug te keeren. Vooraf werden eerst ter plaatse de noodige steenkolen gedeponeerd en de „Famiang" zette alleen den tocht hoogerop voort tot voorbij de monding van de „Djoedjoehan." Na afloop van dien tocht te Moeara Febo teruggekeerd, was het water hier inmiddels echter 8 M. gestegen. Het laden van de achtergelaten steenkolen, die geheel onder water geloopen waren, ging met veel moeite gepaard. Daarna stoomde de „Famiang" de „Febo" op tot aan de monding van de Plepatrivier. Alles bleek onder water te staan, men trof slechts drie droge plekjes aan. Tengevolge van den sterken stroom (er stond ± 4 mijl) raakten een anker en mast verloren, men kwam zelfs vast te zitten in de kruin van een boom. Te Moeara Febo teruggekeerd, was het water nog weer 2 M. gestegen. In een paar dagen een verschil in waterspiegel van ± 10 M., dit geeft wel een eigenaardigen blik op riviertoestanden in Djambi.

De voorgenomen tocht, de „Fambesi" op, werd voorloopig uitgesteld.

Intusschen had de Regeering het besluit genomen te Moeara Fambesi een post op te richten, in de hoop op dat punt, gelegen op

de grens met de bovenlanden, beter in aanraking te zullen komen met de hoofden dier bovenstreken, voor wie de hoofdplaats Djambi te ver verwijderd was.

In 't begin beantwoordde deze post vrij wel aan zijn doel en scheen de politieke toestand zelf zoo gunstig, dat de resident van Palembang en de bekende Dr. C. Snouck Hurgronje besloten, om met den hekwielstoomer de „Sing Hong Bie" zonder een militaire dekking de „Batang Hari" tot aan Moeara Febo op te varen en daarna nog een reis — de „Fambesi" op — te maken. De tocht de „Batang Hari" op verliep zonder eenig incident, doch toen men bij het opstoomen van de „Fambesi" even voorbij Moeara Merangin gekomen was, kwamen er berichten in, dat, wanneer er verder doorgestoomd zou worden, de bevolking vijandelijkheden zou plegen. Daarom werd besloten terug te keeren, om zoo spoedig mogelijk met de „Famiang," welke daarbij met het oog op den steenkolenvoorraad door de „Sing Hong Bie" zou vergezeld worden, den tocht te hervatten, ten einde zich van de gezindheid der bevolking te overtuigen. Even voorbij Pengidiran vond men werkelijk aan den rivieroever borstweringen opgeworpen en dwars over de rivier twee rijen staketsels. De werkjes waren echter niet bezet, zoodat men kon doorstoomen tot voorbij Ladang Pandjang; verder gaan bleek hier voor de „Famiang" wegens het lage water niet mogelijk.

Op de rivieroevers vertoonden zich veel volk, waaronder velen gewapend met geweren. Een der hoofden kwam aan boord om te vertellen, dat hij er niet voor kon instaan, dat er 's nachts niet op onze vaartuigen zou geschoten worden. Hij verzocht in dat geval niet terug te schieten in de richting van de doesoen. Men verzekerde hem, dat wanneer er ook maar één schot viel, men dit wel zou doen, met 't gevolg dat het den geheelen nacht rustig bleef. Toen den volgenden morgen de „Sing Hong Bie" alleen doorstoomde, was zij nauwelijks door een bocht in de rivier aan 't gezicht van de „Tamiang" onttrokken, of aan alle zijden barstte het geweervuur los. Daar de „Sing Hong Bie" onbeschermd was, keerde men terug, naar Moeara Tambesi, op welke terugreis men ook vuur kreeg uit de vroeger gepasseerde, toen nog niet bezette werkjes.

Van af dat oogenblik veranderde de toestand in Djambi plotseling geheel. Alle aanraking met de hoofden hield op, eveneens bijna het geheele verkeer langs de rivier, vooral was dit duidelijk merkbaar in Moeara Tambesi. Al spoedig kwamen er berichten in, dat men een aanval in zin had op dezen post. Van de vier zendelingen, uitgezonden door den aldaar gevestigden controleur om de toestanden eens te polsen, kwam niemand terug; later bleek dat zij vermoord waren geworden. Even daarna werd een Europeesch fuselier van de bezetting, in den groententuin waarin hij werkzaam was, overhoop gestoken. Na ontvangst van een bericht, dat zich een kleine bende kwaadwilligen in de nabijheid van een post bevond, rukte een patrouille uit, die werkelijk met den vijand in contact kwam en hem verdreef met een verlies van 7 dooden. Een maand lang bleef het rustig en gebeurde er niets. Niettegenstaande de geruchten, dat een groote bende Moeara Tambesi zou aanvallen, werd de benting alleen een paar dagen hevig beschoten. Inmiddels kwam de „Tamiang" weer

KOEBOEFAMILIE UIT DE BAHARSTREEK.

GETAHZOEKERS MET HUNNE UITRUSTING.

veer op hetzelfde tijdstip, een inval plaats had gegrepen op ons grondgebied te Soeroelangoen in de Rawa's districten, een onderafdeeling van de residentie Palembang.

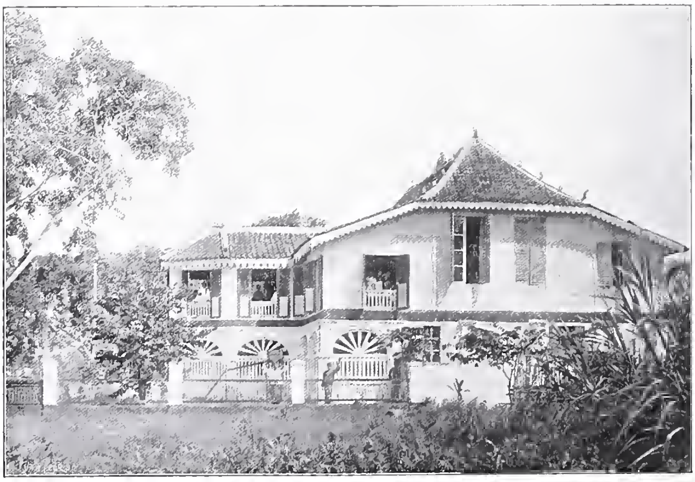
Een sterke bende gewapende Djambiërs viel het etablissement aan van den te Soeroelangoen verblijf houdenden controleur J. Wolff. Deze aanval werd afgeslagen. Wel geraakte hij daarbij zelf gewond door een schot in 't been en sneuvelden er enkele van zijne gewapende politiedienaren, maar de bende Djambiërs noodzaakte hij te vluchten met achterlating van verscheidene dooden.

Voorloopig stationneerde men één compagnie van het garnizoensbataljon van Palembang te Soeroelangoen, ten einde etablissement en bevolking te beschermen. Toen echter de Djambiërs een sterke stelling aan de grensrivier de „Singkoet" begonnen op te werpen en zich meer en meer gewapend volk in de bovenstreken verzamelde, werd er ook besloten het 2de bataljon infanterie uit Magelang te Soeroelangoen te plaatsen.

Van uit de hoofdplaats Palembang eerst de rivier de „Moesi" en daarna een zijtak de Rawa'srivier opstoomende, is het mogelijk bij een eenigszins gunstigen waterstand Moëara Roempit (op ± 12 paal afstand van

terug, die te Palembang in reparatie was geweest. Zij kreeg de opdracht, de rivier op te varen om te onderzoeken of er zich werkelijk een groote bende te „Ampeloe" ophield, zooals men vertelde. Even voorbij de „Beroea", een zijrivier van de „Tambesi", werd zij van uit werkjes op den rivieroever hevig onder vuur genomen. Daarbij werd zij o. a. getroffen door een houten kanonskogel, zooals later bleek afkomstig uit een houten, met rottan banden versterkt kanon, dat inwendig met blik bekleed was. Men vond daarna nog enkele van die kanonnen, die wat hunne afmetingen betrof er formidabel genoeg uitzagen. De „Tamiang" beantwoordde het vuur, doch stoomde tevens door. Toen nu de vijand zijn terugtochtslijn bedreigd zag, vluchtte hij. Nadat men zich overtuigd had, dat Ambeloe verlaten was, keerde de „Tamiang" terug. Niettegenstaande de bende, die vroeger Moeara Tambesi beschoten had, naar de boven „Tambesi" was teruggegaan bleef de toestand zeer ongunstig en kwam de bevolking van de naburige doesoens niet op hare woonplaatsen terug.

Toch zou dit alles nog geen aanleiding gegeven hebben tot een bepaald militair optreden tegen Djambi, ware het niet, dat van uit de bovenstreken onge-

WONING VAN PANGÉRAN WIRA KESOEMA TE KAMPONG PETJINAÄN.

Soeroelangoen gelegen) in gemiddeld 5 dagen te bereiken, terwijl deze operatielijn door eigen gebied loopt.

Oorspronkelijk stelde men zich ten doel door patrouilleeren in verschillende richtingen de veiligheid van de Rawa's districten te verzekeren, maar daar de Djambiërs telkens weer ons grondgebied binnenvielen, moest men er wel toe overgaan meer handelend tegen de bovensteden op te treden en zoo ontstond er als 't ware van zelf een Djambi excursie.

Het eerst werd door onze troepen in de 2de helft van Augustus 1901 de zwaar versterkte stelling aan de Singkoetrivier onder handen genomen. De vijand had hier 3 vierkante aarden werken opgeworpen met ± 5 M. hooge wallen, waarin rijen bamboe schietkokers. Om de werken waren breede natte grachten gegraven. Zware vertakkingen, zoowel om de versterking als op den vroeger reeds door ons aangelegden weg door het oerbosch van Soeroelangoen naar de „Singkoet", maakten de nadering haast onmogelijk. Door een omtrekking gelukte het echter in den rug van de stelling te komen. Te „Pangkalan Bringin" had de vijand een reservestelling opgeworpen, zonder haar echter te bezetten. Dit geschiedde nu door onze troepen, die van daaruit de werkjes aan de „Singkoet" bleven verontrusten met 't gevolg dat de Djambiërs hunne versterkingen ontruimden.

DE BATANG HARI VÓÓR DE POST DJAMBI.

De verdere opmarsch der troepen over Pondok Benting naar Tiga Doesoen en Soeroelangoen [in Djambi] werd in zeer hooge mate bemoeilijkt door het buitengewoon zwaar begroeide terrein. Vooral de opvoer van levensmiddelen door de dwangarbeiders ging met groote bezwaren gepaard langs het slechte karbouwenpad. Gelukkig dat onze transporten nooit door den vijand werden verontrust. Ook in voorste linie was het verzet in den regel niet zeer groot. Meestal werden de Djambiërs na een boschgevecht door de voorhoede teruggedreven, op sommige plaatsen, zooals te „Loeboek Resam", gelukte dit echter eerst na een flink gevecht.

Helaas, meer dan van 't vijandelijk lood hadden de troepen door het moerassige ongezonde terrein te lijden van allerlei ziekten. In 't begin de cholera en later de beri-beri eischten menig slachtoffer, of maakten evacuatie van 't oorlogsterrein op groote schaal noodzakelijk.

Een belangrijke stap voorwaarts mocht het genoemd worden, toen na eenigen tijd Soeroelangoen (Djambi) bezet werd en tot operatiebasis ingericht. Men verkreeg daardoor een kortere en veel gemakkelijker operatielijn langs de „Tambesi". De verschillende werkjes waaruit de „Tamiang" vroeger beschoten was, bleken thans niet bezet, hetgeen in zoover jammer was, dat eene colonne, die langs den oever marcheerde om die stellingen te nemen, nu geen succes had. Aanvoer van levensmiddelen, enz., kon dus voortaan van uit Moeara Tambesi geschieden, terwijl tegelijkertijd de zeer lange vroegere operatielijn, die voor een groot deel door zwaar bosch liep, verviel. Hadden de troepen tot op dat oogenblik zich steeds moeten behelpen met hoogst gebrekkige bivaks, te Soeroelangoen (Djambi) werd nu een flink kampement gebouwd, bestaande uit Chineesche barakken.

Om echter op alles voorbereid te zijn, kreeg de bevolking de opdracht, een breed pad opentekappen tusschen de beide Soeroelangoen's, zoodat het ook mogelijk zou wor-

DE BATANG HARI BIJ POST DJAMBI (LAAG WATER).

wierpen zich echter de hoofden, dan hield alle verzet op en bleek de bevolking dadelijk bereid, vee, rijst, enz., tegen blanke rijksdaalders aan de „Compagnie" te verkoopen. Door bij ons optreden, ook al ondervonden wij daarbij tegenstand, steeds alle eigendommen te sparen, had men voorkomen een verbitterde bevolking te doen ontstaan.

Op deze manier drongen wij steeds verder in Djambi door; waar de patrouilles waren geweest, werden de vijandelijkheden gestaakt en gehoorzaamden hoofden en bevolking aan ons gezag. Nu deze streken tot onderwerping waren gebracht, kon men er ook aan gaan denken, de boven „Batang Hari", met hare zijrivieren de „Tabir" en de „Tebo", onder handen te nemen; waarbij men erop mocht rekenen veel minder verzet te ondervinden, daar de bevolking van een groot gedeelte der bovenlanden zich reeds onderworpen had. Te Moeara Tebo werd een nieuwe post opgericht; dit geschiedde zonder vijandelijkheden van de zijde der Djambiërs.

Van uit Limboer aan de rivier de „Merangin" maakte men vervolgens over land langs een tocht naar Rantau Pandjang aan de „Tabir", welk punt eerst na meerdere gevechten kon bereikt woren. Van uit Moeara Tambesi rukte eveneens een troepenmacht

den langs een behoorlijken weg te marcheeren van Moeara Roempit naar Soeroelangoen (Djambi), Nadat Soeroelangoen (Rawa's) door een ± 120 K.M. lange lijn telefonisch verbonden was met Tebing-Tinggi, werd daarna deze lijn ook doorgetrokken naar Soeroelangoen (Djambi). In de beneden landen van Djambi was het gedurende al dien tijd gelukkig rustig gebleven. Men had een tracé gezocht en gevonden voor een telegraaflijn van de hoofdplaats Djambi naar Palembang en voor een bandjir vrijen weg van deze eerste plaats naar Moeara Tambesi.

Daar ook Tebing-Tinggi en Palembang telegrafisch verbonden zijn en een lijn dwars door de Lampongsche districten, Tebing-Tinggi met Java verbindt, mocht men zeggen dat er een belangrijke schrede voorwaarts was gedaan,

Onze positie in het Rijk Djambi was immers nu veel krachtiger geworden, wij hadden behalve de hoofdplaats Djambi benevens Moeara Tambesi, ook Soeroelangoen (Djambi) en Moeara Limoen bezet en beheerschten dus de beneden „Batang Hari" en de geheele „Tambesi".

De hoofden uit de bovenstreken werden opgeroepen en patrouilles stroomopwaarts gemaakt om aan deze oproeping kracht bij te zetten. Dat hierbij nu en dan nog tegenstand werd ondervonden, spreekt vanzelf. Onder-

ZOUTPAKHUIS VAN PANGÉRAN DIPO NEGARA TE MOEARA TAMBESI.

den Tabirstreek in naar Pematang, welke plaats zonder tegenstand bezet werd. Nadat een patrouille van uit Rantau Pandjang ook hooger stroomopwaarts was opgerukt, onderwierpen zich daarna de hoofden van deze streken.

Op 't oogenblik, einde Augustus 1902, mag gezegd worden dat de toestand in Djambi zeer bevredigend is.

Te Djambi (hoofdplaats), Moeara Tambesi, Moeara Tebo, Rantau Padjang (aan de „Tabir"), te Limboer (aan de Merangin) Soeroelangoen (Djambi) en Moeara Limoen zijn militaire bezettingen gelegerd, welker sterkte afwisselt tusschen 50—150 man. Onze patrouilles zijn doorgedrongen tot Penpro aan de „Limoen" en bezochten Boekit Boelan (Oelve Limoen), rukten op tot Prembil aan de „Batang Asei", tot Rantau Bajoer aan de „Tambesi", en tot Moeara Mesoemei aan de „Merangin".

Van uit Rantau Pandjang aan de „Tabir" en van uit Moeara Tebo, de rivier de „Tebo" op, werden tochten hooger stroom opwaarts gemaakt. Met uitzondering van de landschappen „Berampei Soekoe", „Batin penambang", „Batin XVI", „Soengei Tenang", Serampas", Korintji" „Pangkalan Djamboe" en de streken aan de boven „Tebo" en boven „Batang Hari", onderwierp zich de bevolking, kwamen de gezagvoerenden hun opwachting bij het civiel bestuur maken en gehoorzaamden zij aan de bevelen, wat betreft het openkappen van wegen, het houden van volkstellingen, het doen inenten tegen pokken van de bewoners, als anderszins.

Radèn Taha (niet te verwarren met den soeltan van dien naam) aan de beneden „Tambesi" is het bestuur zelfs zeer bevriend en behulpzaam. Aan de „Merangin" heeft Pangéran Temanggoeng, ook wel „Poespo Ali" genaamd, die in deze streek het gezag voerde en wiens invloed zich uitstrekte tot ver in Korintji, zich niet persoonlijk willen onderwerpen, maar zijn gebied tot aan Mesoemei afgestaan aan zijn zoon, die zich wel bij het bestuur gemeld heeft.

Zonder eenig gewapend geleide, hebben assistent-resident en controleur reeds tochten kunnen maken langs de „Limoen", „Tambesi" en „Merangin." Hier en daar werden zij zelfs feestelijk door hoofden en bevolking ingehaald en verwelkomd.

Dank zij het energiek optreden van mannen, zooals den resident van Palembang, J. A. van Rijn van Alkemade en den luitenant-kolonel W. G. A. C. Christan, Gewestelijk Militair Commandant te Palembang, is de Regeering erin geslaagd met zeer geringe hulpmiddelen en een kleine troepenmacht orde en rust te herstellen in een gebied, dat bijna 1½ keer de oppervlakte van Nederland heeft en dat voor korten tijd voor 't grootste gedeelte nog een „terra incognita" mocht heeten en heeft zij ons gezag daarover niet alleen in naam maar ook inderdaad bevestigd.

TROEPENINSCHEPING OP „DE HAVIK" VOOR PALEMBANG.

Meester Cornelis. Aug. 1902.

DE PRUIKENTIJD. DOOR † † † W. F. H. WUNDERLICH. † † †

(Vervolg).

IV.

ZEDELIJK VERVAL. — DE PETIT MAÎTRE.

Is het te verwonderen, dat daar, waar de weelde zóo buitensporig wordt, als we boven hebben beschreven, de lichtzinnigheid met den dag toeneemt en het huwelijksleven begint te kwijnen. Het is nauwelijks noodig de geschriften dier dagen op te slaan, om naar bewijzen te zoeken, aangezien weelde en verval van het huwelijk steeds samengaan.

PRUIK à L'AILE DE PIGEON.

Hier geldt zeker, wat een bekwaam schrijver van den jongsten tijd over dit onderwerp zegt, waar hij het verval van het huwelijk aan de steeds hooger wordende eischen der vrouw voor een groot gedeelte toeschrijft. Vele onzer dames .hebben het druk, maar met zaken, die geen voordeel geven; zij hebben groote zorgen, maar over toilet en invitaties; zij vermoeien zich en brengen hare gezondheid in gevaar, maar slechts op soirées en bals. Maar dit alles kost geld, en veel geld, en het karakter der huishouding wijzigt zich. Alles draagt den stempel van zijn ontstaan tot tijdverdrijf en amusement. Terwijl in een ouderwetsch huishouden het hoofddoel van alles ligt in de nuttige bestemming, zijn de gedachten tegenwoordig gericht op versiering en uiterlijken staat. In alle standen heerscht weelde in tal van kleine zaken, en de duurte komt door de menigvuldigheid der behoeften. Vandaar ook de moeielijkheid om het toenemen der uitgaven tegen te gaan. Op deze wijze gaat de heer Mr. van Houten in zijn werk over „God, Eigendom en Familie" voort, de oorzaken te schetsen van het tegenwoordig verval in het huwelijksleven. En wat hij van onzen tijd zegt, geldt in nog veel hoogere mate voor de achttiende eeuw. De buitensporige uitgaven, die het huwelijk noodzakelijk maakte, deed velen niet in de eerste plaats naar liefde, maar naar geld vragen. Men kreeg die ongelukkige verbintenissen, waar alles gebaseerd is op het goud, en al het overige voor niets wordt geacht. Het spreekt van zelf, dat hier dan ook eigenlijk niet langer van *huwelijk* sprake is, het kan slechts een gesanctioneerd samenwonen genoemd worden. Nu is het er natuurlijk ver van daan, dat dit bederf alle lagen der maatschappij had aangetast, maar in de meer gegoede klassen was het toch tamelijk algemeen, evenals in Frankrijk.

Vele heeren schaamden zich in den letterlijken zin des woords getrouwd te zijn. Ze zagen hunne vrouwen dan ook zoo weinig mogelijk, soms alleen aan tafel, en dan nog niet eens altijd. Maar ze schaamden zich niet maitressen te hebben, zich openlijk met haar te vertoonen en dikwijls een aanzienlijk gedeelte van hun vermogen aan deze te besteden. De vrouw des huizes kon dit in den regel weinig verdriet veroorzaken, omdat zij er zelf een minnaar op nahield. Het huiselijk leven had onder zulke omstandigheden natuurlijk niets meer te beteekenen, want man en vrouw zagen elkander als vreemde wezens aan, ja droegen elkander dikwijls, wegens de uiteenloopende belangen, een onverzoenlijken

haat toe. Ieder trachtte zoo spoedig mogelijk den huiselijken haard te ontvluchten. Wanneer mijnheer naar zijne minnares ging, was mevrouw spoedig bij haar minnaar. Wee den kinderen, die uit zulke ellendige huwelijken geboren werden. Reeds in de vroegste jeugd werden ze overgelaten aan vreemden, liefst Fransche gouverneurs of gouvernantes, want ook op dit terrein moest alles van onze zuidelijke naburen overgenomen worden. De toenemende weelde deed natuurlijk het aantal huwelijken aanzienlijk verminderen, en hoewel we daarvan geen nauwkeurige statistieken bezitten, staan toch de getuigenissen van betrouwbare mannen er borg voor. En hoe kon het ook anders? Welk een vermogen moest men bezitten, niet alleen om op den reeds beschreven voet te leven, maar ook een bedienden-personeel te kunnen houden, dat uit lakeien, knechts, vrouwelijke dienstboden, kameniers, een gouverneur en eene gouvernante bestond. Dikwijls had ieder kind zijne afzonderlijke bedienden. Deze dienstbodenwereld was eene nieuwe bron van bederf, eene wereld van ongerechtigheden in het klein. Stelen, leugen en bedrog, om nog niet eens van de verregaande onzedelijkheid te spreken, waren daar aan de orde van den dag. Wat A. Daudet ons in zijn „Nabab" meedeelt omtrent de Parijsche dienstboden van den tegenwoordigen tijd, is volmaakt van toepassing op de Hollandsche van de achttiende eeuw. „Zóó heer, zóó knecht" was het spreekwoord, dat toen maar al te dikwijls gehoord werd.

Nergens beter bleek de zucht naar al wat Fransch was dan bij de jeugd. Met recht zei daarom ook de Nederlandsche Spectator:

Men eet, men drinkt, men snuift in 't Fransch, 't zijn Fransche zuchten,
't Zijn Fransche lonkjes, Fransch is 't wat men hoort en ziet
Is niet uw liefde Fransch, zij treft haar doelwit niet.
Men valt zelfs op zijn Fransch in d'armen zijner dame:
En d'eeêlste streeltaal is: „Mon cœur! ma vie et flamme!"

En wat was er dan ook te verwachten van de kinderen, wier ouders boven geschetst zijn. Kan men brave kinderen verwachten van slechte ouders? Men was gewoon aan de modepoppen in de achttiende eeuw den naam te geven van *petit maître.* Later heetten ze soms *incroyables*, omdat ze zoo ongelooflijk gek waren. De heer Hartog heeft in zijne „Spectatoriale geschriften" een uitmuntend beeld ontworpen van deze dwazen, waaraan we dan ook een en ander van het volgende ontleenen. Kapper en kleermaker waren voor onze jeugdige modegekken de hoofdpersonen. De eerste zorgde voor een pruik *à l'aile de Pigeon*, die met de sterkste odeurs en pomaden moest opgemaakt zijn, opdat men ze reeds op een afstand zou kunnen genieten; de laatste voor het zijden rokje en de camisool, beiden rijk met goud versierd. Bij zulk eene uitmonstering behoorden een paar witte zijden kousen, lage schoenen met kostbare gespen en een klein hoedje. De vingers waren voorzien van een vrij groot aantal ringen, terwijl in de hand een stok met gouden knop werd gedragen. Sprak zoo'n heertje eene onge-

PRISE D'ESPAGNOL

PETIT MAÎTRE.

huwde dame aan, dan was het „*charmante*" of „*adorable*." Maakte hij haar een compliment, dan heette het „*ach, charmante! vous êtes coiffé à la nouvelle mode de Paris, au dernier gout de madame de P(ompadour) et vous avez aussi l'air si gracieux que cette Dame*. Na nog eenige andere dergelijke zotternijen kwam de kostbare snuifdoos voor den dag, en bood hij haar met den zwier, dien we boven beschreven hebben, eene *prise d'Espagnol* aan.

Het spreekt van zelf dat een petit maître niet altijd op dezelfde wijze gekapt en gekleed was. Kleermakers en kappers zorgden wel, in hun eigen belang, voor de noodige veranderingen. Toen omstreeks 1760 eenige Fransche tooneelspelers in den Haag kwamen, leden sommigen hunner aan het onooglijke hoofdzeer, waardoor zij verplicht waren, ten einde geneesmiddelen te kunnen toepassen, het haar kort afgeknipt te dragen. Dadelijk aapten de Hollandsche pronkers dit na, en in een tijdschrift dier dagen heet het zelfs dat er scharen te kort kwamen om al de jongeheeren een wellevend uiterlijk te geven. Al wat niet naar den Franschen trant of smaak was, heette onbeschaafd en onwellevend, en het te weinig gebruik maken van uitheemsche woorden in een gewoon gesprek bezorgde iemand den naam van *petit bourgeois*, ongeveer op dezelfde wijze dus als tegenwoordig sommige menschen iemands fatsoen afmeten naar het aantal „avondjes," dat hij geeft, of naar het aantal malen, dat hij de societeit bezoekt.

Een petit maître hield het voor tot den goeden toon te behooren om met een fijn en piepend stemmetje te spreken, en sommige letters nooit te doen hooren. Iemand, die zich aan deze dwaasheden niet stoorde, of niet in alle opzichten de mode volgde, heette *bourgeois* of behoorde tot het *commun peuple*, welke uitdrukkingen natuurlijk vergezeld gingen van een min of meer verachtelijk gebaar en het optrekken van den neus. Het woord *diaboliquement* lag in zijn mond bestorven. Zijne moeder heette *madame*, zijne zuster *charmante sœur*, zijn bediende *valet de chambre*. Natuurlijk spotte zulk een heertje met God en godsdienst, wat hem onder zijne vrienden den naam van „sterke geest" bezorgde.

In een geschrift dier dagen vinden we de volgende beschrijving van het leven van zulk een „incroyable," door ouderwetsche vrouwen wel eens bloedbeulingen genoemd (meegedeeld door Hartog Spectatoriale geschriften): „Hij staat niet voor elf uuren op, en niet voordat hij wat *bouillon* gebruikt heeft. Dan laat hij zich *en robe de chambre* kleden, en onder 't ontbijt leest hij enige *billets doux* of krabbelt er antwoord op. Krabbelt zeg ik, want hij schrijft zoo volmaakt slegt, dat men zweeren zou dat hij ten minsten een Baron zijn moet, of hij doorloopt eenige *nouvelles*. Dan laat hij zijn hoofd wat op potsen, of ook wel tot volmaaktheid toe coëfferen; hier loopen doorgaands maar twee uuren mede om; want Monsieur *son valet de chambre* is wonderlijk handig en voortvarend. Hij laat zig *en negligé* kleden, in welk gewaad hij juist zijne *visites* doet, tegen dat mama en ik denken aan tafel te gaan; 't is hem nog veel te vroeg; 't is pas één uur. Hij spilt zeer veel *mortbleux* en *diables*, omdat hier nog haast geen ééne dame is, die voor haar toilet de heeren ontvangt. Doch hij hoopt echter dat de *bagatelletjes* wel haast voor hem en zijns gelijken zullen afgedankt worden! althans de *dames* die hij *frequenteert* zijn er niet tegen, maar *les préjugés nationa les* — dat is 't nog bij de meesten, kan hij u verzekeren."

Een petit maître trachtte in den regel door te gaan voor iemand van algemeene ontwikkeling. Het behoorde tot den *bon ton* voor hem eene maîtres te hebben, die aan het tooneel verbonden was; daar kon hij mee

converseeren, wat met een gewoon Hollandsch meisje niet mogelijk was. In de kerk kwam hij niet, alleen was hij bij het uitgaan tegenwoordig om de dames te kunnen opnemen. De godsdienst was maar malligheid en eene *politique inventie* om het *commun peuple* in bedwang te houden; sterke geesten hadden daar geen behoefte aan. Men kon even goed Turk of heiden zijn, als men maar een *honnet* man was. Altijd was hij *geoccupeerd*, of zeide ten minste het te zijn, zoo hij ten minste niet ongesteld was, want het was ook *du premier ton* dikwijls onwel te zijn, en voor iemand van slechte gezondheid door te gaan. Zijne bibliotheek bood eene groote verscheidenheid aan van romans (liefst die verboden waren), *contes*, *lettres galantes*, *pièces fugutives*, *airs d'opera*, kortom, al dat soort van werken, die nu nog bijzonder in den smaak vallen van zeker soort van lieden, die men moeielijk een naam kan geven, maar die toch ieder kent.

Kan het verwondering baren, dat eene maatschappij, waarin de jeugd zoo verdorven was, als uit de bovenstaande beschrijving blijkt, te gronde ging? Waar de hoop des vaderlands zijne schande begint uit te maken, is de ondergang nabij, niets is er dat dien kan stuiten. Wel spanden edele mannen hunne krachten daartoe in, maar het waren vergeefsche pogingen, zij wierpen paarlen voor de zwijnen. En nu zou men misschien meenen, dat deze fatterige heertjes zich ten minste binnen hun eigen kring hielden; integendeel, niet zelden traden zij met eene brutaalheid naar buiten op, die men niet zou verwacht hebben, en die alleen hare verklaring vindt in het feit dat zij zich bewust waren ongestraft alles te kunnen verrichten. Zoo maakten bijv. eenige Amsterdamsche jongelui in 1782 een pleiziertochtje op het Haarlemmermeer. Toevallig ontmoette men een turfschipper en spoedig was het plan gemaakt eens een zeegevecht te leveren. De schipper werd genoodzaakt zich over te geven, en daarna onder groot triumfgeschal opgebracht. Nu stond op een dergelijk vergrijp de doodstraf, maar aanzienlijke jongelieden mochten wel iets meer doen dan het *commun peuple*. Eerst trachtte men de zaak in den doofpot te doen door den schipper met geld te paaien, maar toen de zaak te veel de aandacht trok, legde men hun eene geldboete en een paar dagen zitten op. Deze en dergelijke ongestrafte vergrijpen van ernstigen aard droegen er ongetwijfeld veel toe bij den reeds bestaanden klassenhaat te verhoogen, en daardoor den val der republiek te bespoedigen. De verregaande weelde en brooddronkenheid der aanzienlijke klassen was de natuurlijke oorzaak voor het snel om zich heen grijpen der revolutionaire beginselen.

Hebben we in een voorgaand hoofdstuk gewezen op feesten, waar vooral de vrouw het middelpunt van uitmaakte, ook de heeren hadden hunne partijtjes en vriendschappelijke bijeenkomsten, clubs en vereenigingen. We

FRONKERS BIJ HET UITGAAN DER KERK.

zullen echter de tafelweelde, tenminste wat de spijzen betreft, laten rusten, aangezien daarover reeds genoeg gezegd is, en we dan nog lang zouden moeten uitweiden over die lekkerbekken, welke alleen konijnen gebruikten, die in Haarlem waren klaar gemaakt, of die een ducaat besteedden voor een klein schaaltje boontjes en hunne bedienden soms eene vrij lange reis lieten maken om een paar komkommertjes machtig te worden. Liever wijzen we op het misbruik van wijn en sterken drank, dat ook in die dagen, evenals tegenwoordig vrij algemeen was. Op iedere fijne tafel vond men champagne, bourgogne, pontac en tokayer. Bleef het gebruik hier echter nog eenigszins binnen zekere perken, 's avonds haalde men zijne scha in, zooals men bijv. op uitmuntende wijze kan zien voorgesteld op de beroemde teekeningen van Cornelis Troost, in het bekende kleine zijkamertje op het Mauritshuis. Het zich te buiten gaan werd nog in de hand gewerkt door de oude gewoonte om elkander ontelbare malen op verschillende wijzen toe te drinken, en vooral door het stellen van zoogenaamde condities, waarbij men bijv. zooveel glazen achter elkander moest ledigen, als een worp met den dobbelsteen oogen aanwees. Ook deze verregaande onmatigheid duidde op eene naderende ontbinding van de geheele maatschappij.

EEN GEZELLIGE BIJEENKOMST.

V.

De Windnegotie.

Kom springt op klompen en op schoenen!
  Want elk wordt rijk in Quincampoix.
Hij zwetst nu niet, als van miljoenen,
  Die korts moest slaapen in het strooij.

Wat is 't een goudeeuw voor de snijers:
  Wat menig kalis wordt een heer,
En de oude meiden krijgen vrijers,
  Niet om de ketel: maar het smeer.

Wil dees negotie nog wat duuren,
  Ik wed' er in de gansche stadt,
Geen meid of knecht zich zal verhuuren,
  Want ieder droomt van grooter schat.

Pothuizen zal men konnen vinden,
  Bij menigte voor niemendal:
Want Jan de lapper, en zijn vrinden,
  Houdt koets en paarden op den stal.

De Schouwburg zal 't nu niet lang maaken,
  En haast ontbloot zijn van Akteurs
Dewijl ze aan and're rollen raaken,
  En spelen op de windvang-beurs.

Turfdragers zullen met hunn' manden,
  En kruijers met 'er wagens, wis,
In korten tijd viktorie branden:
  Wijl elk op 't minst een keuning is.

Zoo heet het in den aanvang van het tweede bedrijf van Pieter Langendijks bekend blijspel „De Windhandelaars", waarin het belachelijke beursspel van het begin der achttiende eeuw op de kaak wordt gesteld. Wat waren de oorzaken van dit eigenaardige verschijnsel? Het komt mij voor dat verschillende, omstandigheden hierbij hebben te zamen gewerkt. De toenemende weelde in de eerste plaats, die het voor velen noodzakelijk maakte naar middelen om te zien ten einde het wegslinkend vermogen weder eenigszins aan te vullen, en daarbij den weg der speculatie insloegen. Maar ook

de toenemende gemakzucht werkte de beursspeculatiën in de hand. Gedurende de zeventiende eeuw had men ontzaglijk veel verdiend, maar er was ook hard voor gewerkt, men had geen moeite en gevaar ontzien. In de achttiende eeuw waren deze ijver en energie verdwenen, maar niet de geldzucht. Om daaraan bot te kunnen vieren, zonder zich te vermoeien of in te spannen, zocht men een toevlucht bij de windnegotie en het loterijspel. Ook was het speculeeren en het spelen in loterijen in onze economische geschiedenis geen nieuwe zaak. Wie heeft bijv. niet gehoord van den dwazen tulpenhandel van 1637 en van de menigvuldige loterij-leeningen door de Hollandsche steden gesloten, wanneer ze in geldverlegenheid zaten? Eene zekere neiging tot het spel behoort tot de trekken van ons volkskarakter, heeft men gezegd, en er bestaat reden dit voor waar te houden.

Reeds in de zeventiende eeuw had de regeering der republiek herhaalde malen strenge plakkaten tegen den windhandel in actiën der Oost- en West-Indische Compagnie uitgevaardigd. Vóór het tijdperk, dat we hier behandelen (1716—1721), had de zwendelarij dus reeds eene zekere hoogte bereikt, maar men gebruikte toch nog niet zulke kwade praktijken als in 1720. De razernij, die toen ons geheele land vermeesterde, ontstond onder vreemden invloed. In het eerste bedrijf van Pieter Langendijks boven aangehaald blijspel wordt daarvan gezegd:

. . . . 't is hier eens in Holland zo geweest,
Dat veele menschen, door een wonderbaaren geest
Gedreven, zo veel geld verspilden aan de bloemen,
Dat gy zoudt schrikken als men u dien schat zou noemen.
Een tulp, een hiacint, gold somtijds duizend pond,
Wanneer men die spierwit en fraay gestreept bevond.
Maar deze zotterny is door den tyd gesleten,
Of, zo ze 'er is, men wil 't niet voor de waereld weeten:
Maar nu regeert een geest van zulk een zotterny,
Die al wat zot was streeft in zottigheid voorby.
Men vind in Vrankrijk en in Engeland Financieren,
Die geld ontvangen op 't krediet van hunn' papieren,
Met inzicht om daardoor de schulden van het ryk
Te doen vermind'ren, en betaalen te gelyk;
Dees noemt men actien die 's jaarlyks renten geeven,
't Zy veel of weinig.

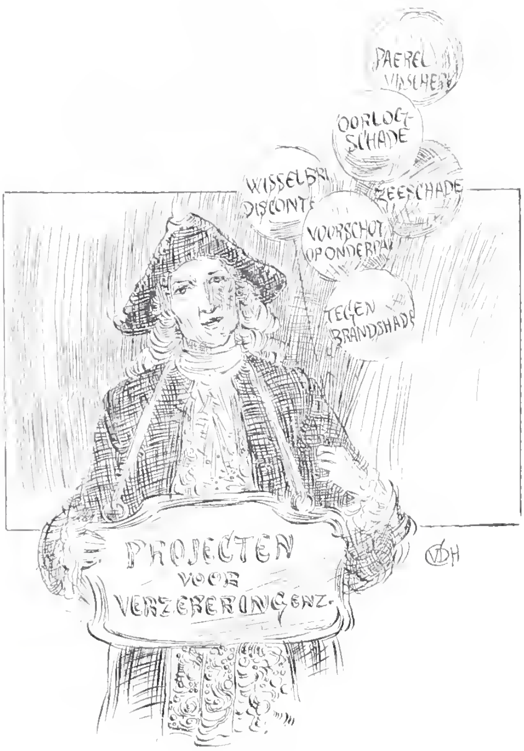
In Engeland werd onder het bestuur van

DE WINDNEGOTIE.

Willem III (onzen stadhouder) en Maria in 1694 eene bank opgericht, die voor de haar verleende voordeelen het land in tijden van geldnood moest bijstaan. Toen in 1711 Engeland door den grooten Spaanschen Successieoorlog in buitengewone verlegenheid verkeerde, richtte men de Zuidzee-compagnie op, die ook al moest bijspringen voor het haar verleende octrooi. Omstreeks denzelfden tijd of iets later ontstonden er nog visscherij-, assurantie- en andere compagnieën, wier aandeelen (actiën) ook allen verhandelbaar waren, en op tijd verkocht werden, d. w. z. men beloofde tegen vasten prijs op zekeren tijd aandeelen te leveren, waarvoor men dadelijk eene som als premie kreeg. Stonden ze dan lager, dan mocht de kooper weigeren.

Ook in Frankrijk, welks finantiëele toestanden door de oorlogen en de schitterende weelde van den Zonnekoning in den allerellendigsten toestand waren geraakt, vonden zulke operatiën ingang. Gesteund door den beruchten Regent, richtte de bekende gelukzoeker John Law, die eene grondige studie van het Engelsche en Hollandsche bankwezen had gemaakt, eene wisselbank op en eene handelscompagnie (1716). Het voorgegeven

SPOTPRENT OP DE PROJECTENMAKERS.

doel was de schatten van de overzeesche gewesten van Frankrijk te ontginnen. Door allerlei kunstmiddelen wist men de actiën dier onderneming tot eene buitengewone hoogte te doen stijgen, en de Franschen er toe te brengen een groot deel van hun geld te wagen. Het bleek echter spoedig (naar men zegt door Hollandsche kooplieden) dat de zaak op geen solieden grondslag rustte, en weldra ging de geheele onderneming bankroet. Niet minder dan twee milliarden livres bleven onbetaald, waardoor natuurlijk duizenden tot den bedelstaf gebracht werden, terwijl slechts enkele sluwe negocianten zich verrijkt hadden. Terecht kregen deze maatschappijen den naam van *Bubbelcompagnieën*, omdat zij gelijk waren aan een waterblaasje, dat spoedig opkomt, maar ook even spoedig weder verdwijnt. Toch sloeg de razernij naar Holland over, waarschijnlijk omdat onze kooplieden er nog niet zoo heel slecht waren afgekomen. Overigens dient men ook in aanmerking te nemen, wat Langendijk zoo juist opmerkt, namelijk dat zulke dingen aanstekelijk werken:

Gy weet wel dat een zot terstond veel zotten broeijt
De gekken worden ryk. De wyzen staan verwonderd.
Dat gist'ren honderd gold, geld heden zevenhonderd,
En morgen slaat het weer de helft af in den prys.
Die dees negotie doet, al is hy nog zo wys,
Agt ik voor zot, wyl hy door wysheid moet verliezen,
Ten zy hy in die zee kan zwemmen op zyn biezen.

De Nederlandsche *Bubbel* begon in Rotterdam, waar het kapitaal van twaalf millioen, voor de compagnie benoodigd, in den tijd van één uur volteekend werd, en de actiën reeds den volgenden dag met 50 pCt. winst verkocht werden. In een lezenswaardig opstel van het „Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek" (1861), getiteld: „De Bubbel in 1720", leest men omtrent deze maatschappij het volgende: „Men bepaalde, dat de gelden der geïnteresseerden ook tot beleeningen en disconto's gebruikt zouden worden, waardoor de maatschappij werkelijk in het karakter van eene bank trad. Zij breidde hare werkzaamheid mede tot de assurantie van brandschade uit. Nu durven wij geenszins zeggen, dat deze maatschappij zoo roekeloos en geheel ontijdig was. Voor eene maatschappij van verzekering is een groot kapitaal noodig. De disconto moest den handel een gemak aanbieden, en beleeningen, met verstand aangegaan, behoefde der maatschappij geen onvermijdelijk gevaar op den hals te halen. Er was bepaald, dat de maatschappij om de zes maanden openbare rekening en verantwoording zoude doen. Het ontbrak dus niet aan openbaarheid."

Het is bijna onbegrijpelijk hoe eene maatschappij, die op tamelijk soliede grondslagen rustte, zoo spoedig kon te gronde gaan. Waarschijnlijk hebben we de oorzaak te zoeken in het verbazend snel rijzen der actiën, waardoor de oprichters van deze en dergelijke maatschappijen het hoofd kwijt raakten, en zich dikwijls tot dwaze stappen lieten verleiden. Weldra vond het voorbeeld van Rotterdam in vele steden — Amsterdam, Haarlem en Leiden uitgezonderd — navolging. Naar men zegt bedroeg het totaal van alle inschrijvingen weldra eene som, veel grooter dan de waarde van alle geassureerde goederen te zamen genomen. Bovendien houde men vooral in het oog, dat het eigenlijk doel alleen was

het verhandelen der actiën, ten einde daardoor winst te behalen.

Zelfs de vroedschappen der steden ontzagen zich niet van de gelegenheid en hunne macht gebruik te maken om zich te verrijken. In Dordrecht bijv. hielden de leden der stedelijke regeering alle aandeelen der in hunne stad opgerichte compagnie voor zich. Toen daardoor eene oproerige beweging uitbrak, liet men eenige actiën los, en stelde de predikanten tevreden door hun ieder twee aandeelen te schenken. De razernij nam met den dag toe. Een arme schoenlapper, die te nauwernood genoeg verdiende om voor den honger gevrijwaard te blijven, sprak over de millioenen of het knikkers waren. Een dichter vergeleek de maatschappij bij een dolhuis:

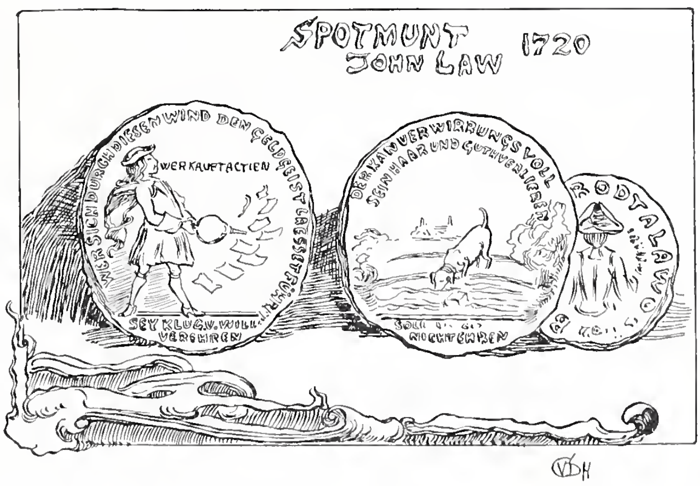
Men huisvest hier een party Gekken,
Die door de hoop van winst te trekken,
 Verlokt door 't schynschoon woordje Ryk,
Zich zelf te jammerlyk bedroogen,
 Waardoor hun Zinnen te gelyk
Met al hun Schatten zijn vervloogen.

Nevens de werkelijk in het leven geroepen maatschappijen verschenen een aantal *projecten*, die de spanning nog grooter maakten. In den Haag ontwierp men het plan voor eene bank, die overeenkomst zou vertoonen met de Fransche van John Law. Men zou wissels disconteeren, goederen en effecten beleenen, geld voorschieten op onderpand van vast of ander goed, assureeren tegen brandschade, oorlogsschade, zeeschade enz. Er kwam van het heele plan, dat op het eerste gezicht nog zoo kwaad niet lijkt, echter niets. Zulk een project had Langendijk op het oog, toen hij in zijne „Windhandelaars" schreef:

'k Zal wisselbrieven diskonteeren,
En op de schepen assureeren;
 Ook huizen, schuuren, turf en hout,
 Pakhuizen, beesten, jong en oud.
Die voor 't geweld der Turken vreezen,
Die kunnen hier verzekerd wezen.
 Wy zullen een commercie doen,
 Veel grooter als men zou vermoên,
Met Spanjaars, Franschen, Portugiezen;
Nooit zal men op de waar verliezen.

 De schepen worden reets gebouwd.
 Wy zyn al meesters van het zout.
Men kan 't heel hoog in prys doen stygen:
Wyl 't elk van ons zal moeten krygen.
 Men zoekt een paerelvisschery;
 Opdat men wel verzekerd zy.
Die in deez' bobbel in wil schryven
Behoeft er juist niet in te blyven:
 Maar mag zig dienen van den wind,
 Indien hy 't zo geraaden vind.

Het duurde niet lang of het grauw, dat een fijnen reuk heeft voor het bespottelijke, begon zich met de zaak in te laten. Actionisten, dikwijls atheïsten en harlekijnen genoemd, werden op de straat aangevallen, en niet zelden bedreigde men hunne huizen met plundering. De overheid moest in sommige plaatsen tusschenbeiden komen. Bij alle boekverkoopers kon men prenten, pamfletten en spotliederen krijgen, waarin de windnegotie ter dege werd doorgehaald. Natuurlijk waren het niet allen ridderlijke aanvallen, maar om den geest des tijds te kennen zijn ze onbetaalbaar. Vooral de „Secreete Correspondentie" is van veel beteekenis. De meesten dezer prenten en geschriftjes heeft men tot een geheel vereenigd, dat den titel draagt van „Groot tooneel der dwaasheid". De

SPOTPENNING OP DE WINDNEGOTIE.

BEDROGEN VERWACHTINGEN.

prenten en opschriften zijn het bezien dubbel waardig.

Vraagt men of de windhandel dan ook geen goede zijde gehad heeft, dan durf ik gerust bevestigend antwoorden. De groote verplaatsing van het vermogen bracht zeker heel wat verwarring aan, en leidde tot allerlei kluchtige tooneelen, maar zij oefende ook tevens een niet onbelangrijken invloed op de denkbeelden uit. Maar vooral begon men betere en meer gezonde denkbeelden te krijgen over crediet en bankwezen, die beide groote hefboomen van het maatschappelijk leven van den tegenwoordigen tijd. De windhandel van 1720 en voorgaande jaren kan als eene eerste proeve op groote schaal met het crediet in onze economische geschiedenis beschouwd worden.

Na den Bubbel-handel leefde het loterijspel weer op, dat van ouds in ons land zeer geliefd was. Reeds ten tijde van de Bourgondische en Oostenrijksche vorsten maakten de steden van dit middel gebruik om hunne geldmiddelen in beteren staat te brengen, wel wetende, dat dit een gemakkelijke en zekere weg was. In het bloeitijdperk van de republiek waren het meestal de besturen van allerlei liefdadige instellingen, die op deze wijze hunne dikwijls niet toereikende fondsen trachtten te stijven. Het tijdperk, dat we nu behandelen, had ook zijne loterijen, en wel op groote schaal; en geen wonder, want menigeen zocht op deze wijze zijne verliezen en zijn geschokt crediet weer eenigszins te herstellen. Zelfs de Staten-Generaal en de Staten van Holland werden door de loterijwoede aangetast, wat in 1726 tot de oprichting der Generaliteits-loterij leidde, eene instelling, die zich tot op den tegenwoordigen tijd toe, onder den naam van Nederlandsche Staatsloterij, heeft weten staande te houden, en waarschijnlijk, niettegenstaande de ernstige stemmen, welke er tegen opgaan, vooreerst nog wel niet zal afgeschaft worden. Wie zich van dit onderwerp nog nader op de hoogte wil stellen, moet ik vooral aanraden de „Geschiedenis der Loterijleeningen in de Nederlanden" van den heer Fokker, terwijl voor de nadeelen van het loterij-spel Prof. Visserings „Handboek der praktische Staathuishoudkunde" nog steeds lezenswaardig is.

(Wordt vervolgd).

LONA. † † † † † † † † † † † † †
DOOR CERTI FINES. † † † † †

Met devotie, als die van een priester voor het beeld zijner maagd Maria, zag de jonge dokter naar den wonderfijnen bouw van Lona's teere lichaam.

Blank op 't witte bed, in roerend-stille, hulpelooze overgave aan de wetenschap die het redden wou ondanks haarzelve, lag 't daar, borst en hals ontbloot voor 't onderzoek.

De oogen open, kalm en rustig, zag zij naar den dokter, die even aarzelde, om niet te krenken door minst gebaar dit maagdelijke schoone, lelie-reine, diep vertrouwend onbevangene dat hem tegenblonk uit de moede oogen. Toen, eenvoudig, zette hij het instrument op hare borst.

Diep haalde zij adem. Even sloten zich haar oogen.

„Alles in orde, maak u dáárover niet ongerust."

Bemoedigend kwam het van zijn lippen. Zacht legde hij een wit-wollen shawl over haar heen en ging nog even zitten naast het bed.

Haar moede oogen vertelden het hem, en haar zachte stem zeide:

„Ik máak me niet ongerust, dokter. Heeft vader u gezegd van wèl?"

Een bleeke bloem die sterven gaat, zoo was haar gelaat tusschen de donkere lokken.

Maar hij wilde haar niet zien sterven voor zijn oogen, en hij kwam in opstand tegen dat zich laten gaan naar beneden zonder weerstand bieden.

Hij nam haar hand in de zijne. Ze was zoo licht, klein, fijn en blank. Lona deed zelfs geen poging om de slapte daarvan niet te laten merken. En vóor hij iets kon zeggen klonk 't stil en berustend:

„Mij is het goed zóo, dokter. Werkelijk goed, ik heb alleen verdriet over vader, maar ik kan 't niet van hem af nemen...."

Zijn oogen zagen diep in de hare. Ja, zóo voelde zij het.

„Heeft het leven zoo héelemaal geen waarde meer voor je, mijn arme kind," dacht hij bewogen, „dan kan ik je niet helpen," maar hij zei:

„Kom, dat kùnt u niet meenen, u, met al uw plannen... en uw gaven," voegde hij er zacht aan toe. „En zooveel goed kunt u nog doen, en dan te denken dat het alleen van uzèlf afhangt..." maar dien kalmen, onwrikbaar zekeren blik kon hij niet weerleggen. Haastig stond hij op, hij wou dàt niet zien.

„Kom, u zult uw best doen, nietwaar?"

Hij wachtte geen antwoord en was weg.

Zacht was het zwijgende donker van den avond in de stille kamer waar Lona lag, doodmoede en toch fel-bewogen.

Duizend hamers klopten in haar slapen, en altijd moest zij maar denken, weer denken en denken tot in het oneindige toe....

Tot dáar, tot het uur van den eerst stillen nacht als het een leven temeer werd in haar brandend brein, tot het geheimzinnige ruischen van de stilte werd een chaos van stemmen warrelende en wemelende door elkaar, een spanning sterk van geluiden bonzende in haar ooren, — en zij haar gedachten voelde glijden, wègglijden in duistere grondelooze diepten waar geen macht ze weer terughalen kon. Als een zwarte stroom stortten ze zich naar beneden....

En dan dacht zij dat nù 't oogenblik er was van dat vreeselijke, van dien val harer gedachten in de duisternis voor goed, en 't was als hóorde zij den nacht van den waanzin dalen en zàg de nevelen stijgen om haar geest.

Maar dan kwam ook altijd weer het oogenblik van geweldige krachtsinspanning waarin zij zich ophief uit het duister, en zich beheerschte, omdat zij dit niet wilde, niet wilde, en haar gedachten weer terugdwong in de regelmatige logische strooming, en zich niet meer willoos meegesleept voelde.

Maar iederen nacht, iederen nacht de worsteling met die duistere machten, en de vizioenen ervan al in den dalenden avondstond en de vreeselijke angst van éens te zullen ondergaan....

En daarna was zij zoo moede, zoo tot in het diepste van hare levenskracht uitgeput dat zij alléen maar om de physieke rust verlangde, naar den dood. En dat verlangen

bleef in de lichte dagen met haar gaan, maar dàn was 't niet meer van het lichaam alleen.

Dan was 't om te stillen het knagende ziele-wee dat haar strijdensmoede had neergeworpen, dat zij meende nu niet te kunnen dragen meer.

Heel rustig en beslist was dat nu in haar voelen, hoe het 't beste zou zijn voor haarzelf en niemand zou haar te erg missen.

Zij kon het ineengestorte leven van voorheen niet weer opbouwen tot een nieuw glanzend geheel, want dat éene bleef ontbreken en juist dit éene was het éenige voor haar.

O, zij voelde wel dat het zwak was zóo te denken, zich zóo te laten gaan, maar de dagen van haar kracht waren voorbij, en dat was éens het bitterste geweest wat zij zeggen moest van zichzelve.

Nu glimlachte zij daarom, om al dat streven en al die désilluzies, nu het groote streven was voorbij, en de groote désilluzie geleden, en er eindelijk rust kon komen voor wie zoo gestreden had.

En, voor het eerst, sliep zij dien nacht in zonder visioenen-marteling, met een zacht glimlachje om den o, zoo droevigen mond.

't Grauwe licht van een regenachtigen lente-dag druilde naar binnen door het raam van de kleine kamer, donkergroen van toon, waar zij lag.

Het behang, de gordijnen, het kleed en de meubelen, alles effen donkergroen, kalmeerend om naar te zien, zonder eenige macht tot emotie-geven door vorm of kleur.

De lente-regen tikte tegen de ruiten. Als een droevig-stille vraag klonk dat in Lona's oor.

De pleegzuster had haar ontbijt gebracht en was toen dadelijk weer weggegaan.

Nu lag er een heele morgen weer vóor haar om te rusten. Zoo zacht als nu in deze stemming wou ze wel wegglijden in den dood, op een ruischenden regendag, in dit weemoedig stille licht.

Haar leven van vroeger trok voorbij aan haar geest. Het was toch 't hàre, haar eigen en van haar alleen, zij had het toch lief gehad, zij kon 't maar niet zoo van zich àfdoen zonder éen gedachte van herinnering....

Het leek nu alles zoo verlicht, zoo passieloos, zoo stil-bewogen, door de ijle stemming van berusten òm onverschilligheid die over haar gemoed lag.

Want haar bloeiend leven van vroeger was verwoest door een hagelslag dien zij nooit had gevreesd.

Zij dacht aan den tijd toen zij bouwde in haar verbeelden dat groote rijk van schoonheid dat eens heerschen zou op de aarde, toen zij de menschen door bloedige hartstochten heen zag rijzen tot hooger begrijpen, volkomener weten en rijker voelen, en zelve, onberoerd door noodlotslagen fier en rechtop in het leven stond.

O, maar dàt was het léven niet....

Een rilling voer door haar teeder lichaam heen. Weer klonk die stem in haar ooren, die haar verweten had fantazieën en dweeperij, en haar beloofde te laten zien het Leven, 't groote, onvermurwbaar machtige, in elkaar passend als een raderwerk voor wie de oorzaken alle kan vinden en rijmen aaneen, dat vertrapt en vernietigt en luide ratelende raderen doet gaan over de menschen die 't niet zien en niet begrijpen kunnen.

En dat had hij gedaan met een klaarheid en een scherpte die een groote leegte achterlieten in haar hart, dat zoo onstuimig klopte vroeger, in zoo groote liefde aan het leven denken kon.

Haar idealen vernield, haar schoonheid een ijdele schijn, al haar werken om niet en de hoogste woorden zonder beteekenis in het leven....

Lona huiverde weer als zij dacht aan de kilte die dat beduidde, het gevoel van vergeefschheid en kracht-verspillen in deze richting, en daarbij het sterke weten dat het niet waar kàn zijn voor haar, dat zij zoo niet wilde leven met haar verstand alleen.

„Verstand, intellect, begrip, zie je, het begrip is het hoogste, het eenige," had die man gezegd die zoo als een vlam in den nacht in haar leven gekomen was — — „en jij, en jullie, ziet alles door je eigen tooneelkijker, en meent dat je de wereld en het leven ziet. Och, het leven, en dat is dan maar 't voornaamste voor jullie. Om de

eeuwige waarheden, die altijd zijn geweest en nooit vergaan zullen, bekommer je je niet. Toe, probeer het nu eens àlles te zien zóo als het is."

En hij had haar behandeld en onderwezen als een kindje waar men iets aan uitleggen wil dat 't misschien wel begrijpen kan als 't maar héel goed op wil letten.

Wat gaf zij om de abstractie van het begrip, om den kijker van het pure verstand dien hij haar wel leenen wou?

Maar zij wilde een aanvulling van de leegte die hij in haar binnenste had gemaakt, en zij bewonderde hèm, en ook zijn verstand, zijn begrip, alleen maar omdat het van hem was en zij toch iets moest hebben om te bewonderen en lief te hebben en tegen òp te zien.

En dat werd nu haar leven en haar ziel en haar zaligheid. Er bestond niets anders meer voor haar.

In de groote studeerkamer vol boeken en instrumenten zat Lona aan de eikenhouten tafel in 't midden, waar stapels schrifturen, folianten en kaarten lagen verspreid.

Henk aan zijn bureau-ministre. De gloed van de lamp viel juist op zijn hoofd en deed 't scherpe profiel uitkomen als tegen donkeren wand.

Onder zijn leiding zag zij boeken voor hem na, maakte een verkorten inhoud op van 't voornaamste eruit, dàt wat hij noodig had voor zijn studie.

En soms als hij zooiets niet voor haar te doen had en haar op 'n andere manier wou voorthelpen, gaf hij haar 't een of ander werk om te bestudeeren.

„Daar, lees dat nu eens. Doe toch al den onzin van vroeger weg uit je hoofd, hier heb je iets wat goed in mekaar zit. Maar dènk er nu ook bij, en weg met je gevoel, hoor Lona, dat komt hier nu heusch eens niet bij te pas."

Dan keek ze hem aan met een zoo'n beetje als om medelijden vragenden blik. Heel zacht was die en heel even lag dat vragen daarin. Dan zei hij goedmoedig maar 'n klein beetje spottend:

„Och, eigenlijk deugen jullie toch niet voor de wetenschap.... Wees jij nu eens verstandig Lona."

„Ja, Henk."

Heel zacht klonk haar antwoord en zij wou zich gaan verdiepen in 't boek, omdat hij het zoo mooi vond. In 't begin déed zij 't ook werkelijk, en wond zich erover op en wou er over gaan praten met hem.

Dan kwam hij weer met zijn afbrekende theorieëen en op 't laatst duizelde alles voor haar oogen en de ideeën warrelden in haar hoofd, en altijd dwaalde ze af naar dingen die hij er heelemaal niet mee in verband wou brengen.

„Och kom, gevoel, intuïtie, hebben vrouwen ooit intuïtie bij groote dingen gehad? En in elk geval, Lona, niets heeft 't te maken met de wetenschap, houd je nu toch eens aan zuivere wetenschap en strenge logiek, leer nu toch eens in 's hemelsnaam redeneeren!"

Dan ging ze maar heen, want ze voelde wel dat dit niet was hem helpen aan zijn werk, en ze zag zijn ongeduldigen blik naar de papieren op het bureau.

En 't was toch alleen om hem te helpen, allerlei voor hem uit te zoeken en na te zien, wat veel tijd nam, dat ze bij hem kwam op zijn studeerkamer.

Hij was een zwager van haar beste vriendin, pas terug van een lange buitenlandsche reis voor zijn studie. Hij had een soort secretaris noodig. En zij was zoo een ontwikkeld meisje volgens zijn schoonzuster, hij zou haar wel kunnen gebruiken en misschien nog 'n beetje voort helpen ook.

„Ontwikkelde meisjes" had hij tegen zijn schoonzuster gezegd na den avond waarop zij hem met Lona in kennis had gebracht: „afgezien ervan dat ik ze qua meisje niet uit kan staan, weet je wel dat 't veel dienstiger zou zijn voor hun geluk als ze zich niet zoo ontwikkelden? Wees eerlijk, Mien, jij was er ook zoo een, nu ben je getrouwd. Wensch je dàt je vriendin toe of verdere ontwikkeling, en natuurlijk telkens grooter verwijdering van jullie eigenlijke bestemming?"

Kalm zei Mien:

„Altijd 't oude liedje, Henk, een gelukkig huwelijk in den niet-banalen zin van 't woord

is 't hoogste voor man èn vrouw, maar je weet even goed als ik dat die te tellen zijn. Vrouwen van ònzen tijd en in òns milieu die zich niet ontwikkelden, moeten wel heel dom zijn, en ik weet niet of dàt, zelfs met een bizondere mate van zachtheid en zelfopoffering, wel tot een werkelijk in mijn zin gelukkig huwelijk voeren kan, als de man tenminste *niet* dom is. O, wat sta je dan mijlenver van elkaar, en mij dunkt dat de man 't bij oogenblikken heel pijnlijk voelen zal. Jij bent niet van die kracht, hè? Nu, maar je hoeft heusch geen medelijden met Lona te hebben. Jammer nu maar niet over haar ongeluk, je zult eens zien hoe geduldig zij is en hoe goed zij je helpt."

Maar toen was het nog de Lona van vroeger, zoo vol idealen en levensmoed, en hoop op zegenrijk werk voor zichzelve te midden der menschen. Eene die de hartstochten en stormen van 't leven alleen maar kende van hooren-zeggen en uit boeken, en vast geloofde in een schoonheid die niet sterven zal en een zekere stijging der gevoelens.

Dat alles sloeg hij neer.

Hij merkte dat zij zoo ontwikkeld was, zooveel gelezen en nagedacht had tenminste, dat zij hem wel begrijpen zou als hij haar nu eens zou spreken over het wèrkelijk leven zoo als hij het zag.

't Was toch jammer haar zoo maar te laten ronddwalen in dien doolhof. Zij moest nu maar met open oogen gaan.

Eerst verzette zij zich. Het was zoo in tegenspraak met al haar vroeger denken, en de rots waarop zij had gebouwd dreigde te storten ineen.

Alles in haar was was in oproer na zoo'n gesprek op Henk's studeerkamer, waar zij had gezeten met brandende oogen en gloeiende wangen en een vurig gevoel van binnen in haar hart.

Neen, 't was niet waar wat hij zei, niet waar. Al dat mooie weg uit haar leven, ze wou 't niet.

„Nooit kan ik 't zoo met je mee voelen...." Dan lachte Henk z'n kort spottend lachje:

„Maar je hoeft 't niet mee te voelen Lona, werkelijk niet. Daar heb je 't weer, je gevoel. Wat heeft dat nu weer met deze objectieve waarheid te maken?"

Z'n staalblauwe scherpe oogen keken haar sarcastisch aan. Om z'n mond speelde dat fijne lachje dat zij nu al zoo goed kende, en er steeg iets onbeschrijfelijk wanhopigs in haar op, een gevoel van àltijd weerloos te zijn en te blijven tegenover dezen eersten man die haar belang inboezemde, voor wien zij sympathie voelde ondanks alle verschil.

Maar zij barstte uit:

„Iedere waarheid is subjectief. Geloof je dan misschien niet dat je verstand ook subjectief is, en dus alles waarmee je de wereld bekijkt, en al vinden jullie nu honderd wetten en waarheden, ze zijn allemaal op jullie eigen waarneming gebaseerd en dus zoo subjectief mogelijk! Intellect, begrip, goed en wel, maar gevoel en intuïtie zijn 't hoogste," zei ze opgewonden.

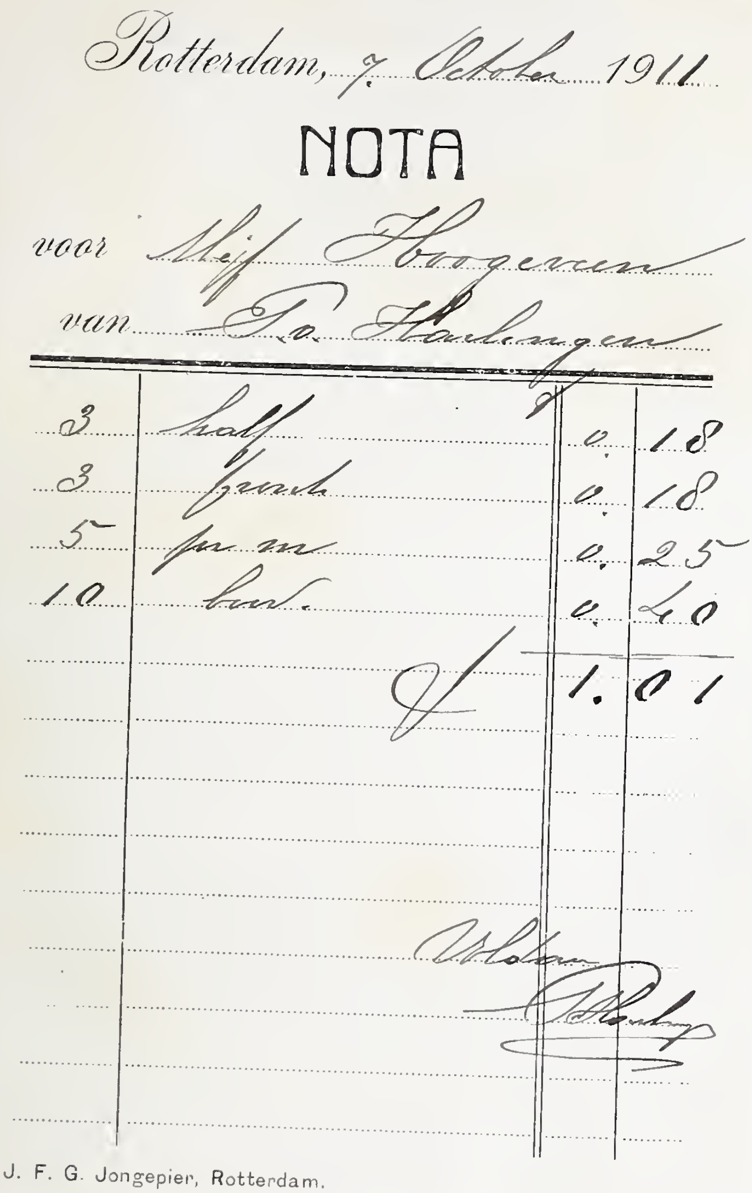
Hij liet haar kalm praten en zei toen ironisch:

„Met je gevoel en je intuïtie kom je heel ver in de wetenschap, dat zie je zelf wel in. Je hebt er ook 'n beetje verstand voor noodig, hoe subjectief 't dan ook is, en als ik 't dan toch eenmaal had zou ik 't ook maar gebruiken Lona.... Neem me niet kwalijk maar ik moet werken, deze brochure moet Zaterdag af zijn. Wil je dit boek misschien meenemen? Morgen heb ik weer iets anders voor je te doen. Nichts für Ungut, hoor," zei hij zoo vriendelijk mogelijk, maar de geamuseerde uitdrukking van zijn scherpe staalblauwe oogen prikkelde haar tot verzet.

En dan liep ze op straat, de paar minuten naar haar huis, met een bonzend hoofd en een bonzend hart, in een grooten opstand van heel haar innerlijk tegen zijn woorden en zijn manier van doen, en dan altijd ook met dat brandende hulpelooze gevoel in zich.

Dan zou ze 't wel willen uitschreeuwen in het zwijgende donker om haar heen: dat zij niets gaf om verstand en om wetenschap, nu hij afgenomen had haar mooie leven dat ze voor zich had gezien als een rijke toekomstbelofte.

Dáarvoor wou hij haar nu zijn theorieën en zijn wijsheid opdringen, maar zij nam ze niet aan, zij nam ze niet van hem aan.

Rotterdam, 7 October 1911

NOTA

voor Mejf. Hoogeveen

van Fa. Haalingen

3	half	0	18
3	groen	0	18
5	pr m	0	25
10	bw.	0	40
		1.	01

Voldaan

J. F. G. Jongepier, Rotterdam.

ıan, Mien, nog op 't congres?"
e weet toch wel, de volgende
pas thuis. Gelukkig, 't duurt
g, en hij verlangt ook zoo,
eine Dot, dat begrijp je...."
:, naar jou kan men niet ver-
de Lona, „en daarom ben ik
weer gekomen...."
e oogen staarden peinzend voor
lag een uitdrukking van pijn
en, toch óok sensitieven mond.
lde ze een zachte hand die
lichtte, en Mien's warme stem

ı eens aan, m'n schatte-kindje,
toch eigenlijk met je in den
Je bent heelemaal veranderd.
t is er toch?"
een paar droevige oogen waar
ıier over te vallen scheen.
, zie je, en dàt is 't juist. Heele-
er in me, je weet niet wat een
oel...."
p en begon te snikken, eerst
wild, toen hoe langer hoe
ı's armen hielden haar hoofd
gedrukt, warm en weldoend.
al lang over gedacht wat Lona
deren en anders maken zou,
eens vermoed had en nu steeds
dat durfde ze niet onder woorden
ang Lona 't niet deed, en ze
an niet, van niet....
en van haar zwager: „afgezien
e qua meisje niet uit kan staan,"
ar ooren. Henk méénde dat.

paar straten verder tot het huis waar haar vriendin woonde.

Die zat gewoonlijk nog laat te lezen in haar gezellige huiskamer, en ze was er altijd welkom.

Mien kende Lona's belletje zoo 's avonds al goed.

Zoo'n kort, nerveus rukje aan de schel, en daar stond ze weer met die kleur en dien gloed in haar oogen en haar: „daar ben 'k alweer, Mien, mag ik nog even....?"

Mien lei haar boek op zij, schoof gauw 'n makkelijk stoeltje aan en nam Lona nog eens goed op. Wat wàs 't kind weer opgewonden!

En dat Lona zich tot hem, dien puren intellect-mensch, dien barren negeerder van alles wat gevoel of weekheid heet, zou aangetrokken voelen, had zij nooit gedacht.

En nu liep het zóó... en zij had er schuld aan, zij had hen samengebracht.

Zij wist 't wel niet zéker, maar waarom anders?

Zij voelde 't wilde kloppen van Lona's hart en drukte haar innig-warm tegen zich aan om te troosten zooveel zij kon door meegevoel.

Toen werd het stil en zij hielden elkaars hand nog even vast.

Lona glimlachte door haar tranen heen.

„Nu is 't voorbij, je bent toch zoo'n lieve moesje, Mien. Die akelige spanning is nu weg, 'k moet gauw naar huis."

Druk zenuwachtig praatte ze, en Mien bracht haar naar de voordeur.

„O, vertel eens" zei ze schijnbaar onbevangen, „schiet Henk's werk goed op? Hij mag je heusch wel erg dankbaar zijn dat je hem zoo helpt."

„O, zeker, hij *is* ook erg dankbaar, ik help hem zoo goed, weet-je, vraag hem dat zelf maar eens. Dag, Mien..." en met een wip was ze de deur uit, zuchtend ging Mien terug.

Zou 't waar zijn? O, 't moest wel, en dan was het een ongeluk....

Den dag daarop kwam Henk koffie-drinken. Mien was vast van plan hem te ondervragen, maar 't zou wel lastig zijn.

Hij had altijd 't een of ander onderwerp, en daar was hij dan niet af te brengen.

Maar dien dag maakte hij 't haar al bizonder gemakkelijk, zonder er zelf natuurlijk een vermoeden van te hebben. In die dingen was hij vreeselijk dom. Wat gevoel was voor vrouwen begreep hij niet.

Hij hield van een logische orde van zaken en daaraan toetste hij z'n eigen ideeën.

Mien was een lieve vrouw voor z'n broer en een goede moeder voor haar kind, 't huishouden altijd keurig in orde, dat was zooals 't behoorde en dat apprecieerde hij.

Of ze voor haar huwelijk Ibsen en Maeterlinck gelezen had en nu zelfs nog veel hield van moderne dichters, dat ging hem niet aan. Hij praatte niet over verzen met haar omdat hij ze zelf nooit las.

En verder vond hij haar heel geschikt, precies zoo als ze volgens de natuur der dingen zijn moest.

Hij zelf was heel knap, schreef nu een wetenschappelijk werk dat hem naam moest bezorgen, en was goed voor z'n omgeving, omdat 't zoo vanzelf sprak.

Waarom zou hij 't niet zijn?

Maar al de fijne nuances van toon en blik, al de kleine, bijna onmerkbare doch zekere teekenen van sympathie tusschen de menschen ontgingen hem.

Iedereen stelde hij op prijs om en door zijn werk. En daarmee uit.

Hij had Dot verblijd met een prentenboek: hij was immers haar oom, en ging nu tegenover Mien aan de koffie-tafel zitten.

Zij keek naar de scherp geteekende trekken, de doordringende oogen en fijnbesneden lippen, terwijl zij hem 'n kopje aangaf. En er verkilde iets in haar.

„O, pardon, Mien, ik zag 't niet, ik dacht aan iets anders."

„Waaraan?" vroeg ze maar half nieuwsgierig. Er zou wel weer een nieuwe brochure op 't tapijt komen.

Maar het antwoord verbaasde haar.

„Aan je ontwikkelde vriendin Lona, die me gisterenavond wanhopig maakte voor zoover ik dat zijn kan."

„Waarmee?" vroeg Mien geïnteresseerd. „Je hebt toch geen blauwtje geloopen? Ik kan me anders best voorstellen dat Lona jou niet hebben wil, jou verstandsmensch!"

„Ik begrijp niet hoe je er aan komt Dat is weer een echt gezegde voor een vrouw" zei hij koel. „Je weet wel dat ik me niet thuis voel in de sfeer van 'n huishouden. Ik dacht dat ze mij goed zou helpen. Maar 't is ontzettend. We praten over niets dan over gevoel, niet precies mijn fort zooals je weet. Wetenschappelijk ontwikkeld is ze niet. 't Klinkt je zeker hard maar 't is een feit. Ze heeft 'n heel goed verstand maar ze gebruikt 't niet. Haar gevoel bederft alles. Zeg, Mien, wat is dat toch voor 'n geheimzinnig ding?"

Maar zij ging niet in op dien schertsenden toon.

Haar gelaat stond strak. O, wat zou dit zijn voor Lona, waarom moest het nu zóo komen? Ze zei kortaf:

„Weet je wat, Henk, als ze je zoo weinig helpt, dan moesten jullie maar ophouden met dat samenwerken, hoe eer hoe beter dan. Ik zal 't haar vandaag wel zeggen, hoor, ik geloof dat ze zelf ook al vond dat 't niet goed ging...."

„Neen, dat is niet noodig. Ik wil haar volstrekt niet froisseeren. Ik zal 't alleen op 'n andere manier moeten aanleggen, dat nuttelooze praten houdt me te veel op.

't Is werkelijk vriendelijk van haar dat ze al die dingen voor mij excerpeert, je begrijpt toch wel dat ik haar als zoodanig op prijs stel."

„O, zeker, je stelt haar erg op prijs," dacht Mien schamper terwijl ze naar zijn altijd koel gezicht zag. „Zooiets als een machine die je werk uit de handen neemt, maar die dan ook niets anders mag zijn als machine."

Een groote bitterheid steeg in haar op bij zijn woorden, en medelijden met Lona die ze dit te merken besparen wou, hopend dat 't nog niet te laat was, deed haar 'n beetje scherp zeggen:

„Neen, Henk, zóo beschouw ik 't niet. Je kunt zeker wel een wetenschappelijk ontwikkeld mensch onder je kennissen krijgen die je daarmee helpen wil. Dat zal dan een nòg betere hulp zijn en Lona heeft toch ook weer tijd voor haar eigen studie noodig, dus dan ben jullie allebei geholpen. Ik zal er maar eens over praten, 't is gedécideerd het beste."

Ze zag hem overredend aan, er klonk iets in haar stem van een ingehouden smeeken en pleiten, maar al haar warmte stuitte af op zijn verwondering:

„Nu, dat is curieus, hoor! Ten eerste heeft Lona me juist verleden week gezegd dat dit werk zoo'n goede voorbereiding was voor haar eigen studie en dan vat ik niet waarom ze er nu al mee zou ophouden, en ten tweede ben jij 't geweest die me haar 'n paar maanden geleden met alle warmte hebt aanbevolen, en nu wil je me haar afnemen! Als ik van jullie vrouwen toch iets begrijp! Maar ik zal 't Lona zelf vanavond vragen, après nous verrons. En nu moet ik weg. Steffer wacht op m'n kamer, adieu. . . .

Hij schoot zijn jas haastig aan, was met 'n paar stappen de gang door en trok de voordeur achter zich dicht.

Mien begon langzaam de kopjes om te wasschen.

Zij had niets meer kunnen zeggen. Er drong toch niets door tot dien man. Misschien was het maar beter dat hij zelf nu met Lona over de zaak sprak. Zij moest het dan toch wel merken; die koelheid, dat droge zakelijke air, moesten toch wel elk warm gevoel dooden in elk hart.

O, die man was bevroren door geleerdheid, en Lona zoo vol gloed en warm expansief voelen! Het was als winter en zomer, het kòn niet zijn.

En Mien dacht aan Lona's heftig snikken als aan een bui van een oogenblik, ging Dot wakker maken uit haar slaapje en vertelde haar van paatje, en dat paatje gauw thuis zou komen, over vier daagjes al, en of Dot daar nu net zóo blij om was als maatje. . . .

Dien dag ging Lona met een wonderlijk beklemd gevoel dor de al donker wordende straten in den lente-avond naar Henk's studeerkamer.

Het boek dat hij haar den dag tevoren meegegeven had lag nog thuis, zij had 't niet kunnen lezen.

Met een hevige hoofdpijn was ze opgestaan, reactie na de opwinding, en ze had niets anders kunnen doen dan een beetje in 't huishouden helpen.

Na de koffie was ze op haar eentje in 't park gaan wandelen met een vreemd trillerig gevoel diep in zich. 't Was of haar zenuwen nòg beefden van de emotie.

En wat was het dan eigenlijk geweest?

Niets immers, niets!

Dat herhaalde ze maar àl door in zichzelf, ze begreep niet wat haar zoo had geschokt en zoo wanhopig gemaakt.

Hij irriteerde haar, nu ja, maar toch vond ze hem sympathiek.

Over die gedachte verwonderde ze zich nu ineens. Waarom vond ze dat? Hij had toch zooveel weggenomen uit haar leven met het snijdend ontleedmes zijner koel-klare wetenschap, zoo scherp en meedoogenloos had hij haar de naakte waarheid laten zien, ontdaan van alles wat hij phantasieën der menschen noemde. Hij had iets in haar gedood dat nog gebleven was uit haar kindertijd: het willen zien van 't leven als een sprookje zoo mooi, en zoo wonderteêr . . . en dat was weg nu, zij critiseerde en analyseerde nu ook en het was als een duivel die altijd op haar te loeren zat. . . .

O, eigenlijk had hij haar veel kwaad gedaan, veel kwaad.

En waarom kon zij dan toch niet boos

op hem zijn, waarom was hij haar dan niet onverschillig zelfs, daar zij dit alles onderworpen zacht had aangenomen uit zijn hand, haar leven door hem had laten veranderen?

Wèl met woorden had zij zich verdedigd, o, om te bedekken haar hulpeloosheid alleen, en ook dat voelde zij wel niet meer te kunnen voortaan onder het vlijmen van zijn sarcastischen blik.

Groene puntjes aan seringenstruiken, sneeuwklokjes en crocussen op den donkeren grond van het stadspark, een zoele, moe-makende lucht van eersten zachten lentedag, en op 't eenzame bankje in 't nog kale park zat Lona met stijf gevouwen handen en voelde, hoe een wonder-week iets langzaam in haar opsteeg en haar heele hart vulde, hoe al het andere weggleed als in donker, en dat éene alleen bleef, zoo wijd in en om haar, zoo'n moede, en toch zoete, zalige last....

En toen zij daar zoo gezeten had lang in zichzelve verzonken, toen wist zij het ook met haar verstand wat haar hart geweten had het eerst, en zij schrikte van die openbaring harer liefde, en het was als een angst voor onbekende dingen, machtig van passie en van jubel zwaar... maar hóóg rees het teêre, het lucht-ijle voelen als een heldere juichtoon hoog op de bergen in de blauwe wolkelooze lucht....

Het zong als een lente-melodie, teêrtjes en fijn, heel den middag door, het was een zalig verwachten van weelde ongekend.

Maar de lente-avond was zoo neerdrukkend zoel en verslappend, zoo donkere dingen leken de huizen, zoo ònwaar scheen alles, wegdoezelend in duister.

Er was iets héel ver van haar af, en hoe dichter zij kwam bij zijn huis, des te verder week het en week terug.

Wèg ging het blij vertrouwen, schaamte en angst deden haar slapen kloppen.

Hoe vreeselijk was het ook nù daarheen te gaan, zij had een gevoel als kwam zij daar bevend aan met iets heel têers dat breken zou onder ruwe behandeling, een blanke bloem die door de nachtvorst versteven zou worden, en dat dit gebeuren zou — zoo niet vandaag dan toch morgen, en dat kon zij niet dragen, àl 't andere, maar niet dit, niet dit....

Ze wou maar liever teruggaan naar huis. Ze was ook alleen gekomen omdat ze wist dat hij haast had met dit werk,

Op de trap stond ze nog even besluiteloos, maar ze voelde dat het toch komen moest, en dan was 't maar beter gauw.

Ze merkte nu hoe oud, hoe vastgeweven met haar diepste zelf dit gevoel toch eigenlijk al was. Altijd had zij met zóó'n kloppend hart op 't portaal gestaan. En nooit had ze 't geweten, vreemd toch, nooit vóor vandaag.

Ze preste even de handen tegen 't hart als om 't kloppen daarvan te doen bedaren.

Toen deed ze de deur van de kamer open en ging naar binnen.

Hij hield niet van kloppen, dat stoorde hem, had hij gezegd, zij moest maar gewoon binnenkomen en dadelijk aan de tafel gaan zitten met een boek. Haar werk lag altijd klaar.

Hij keerde zich half om.

„Dag Lona." Toen volgden eenige korte instructies. Haar stem klonk even heesch, toen antwoordde ze hem heel gewoon.

Na een poosje kwam hij bij haar staan en schoof een paar papieren opzij. „Heb je 't boek meegebracht?" vroeg hij terloops.

„Neen, ik kon 't vandaag niet lezen, ik had hoofdpijn."

Ze had 't niet willen zeggen, 't klonk zoo laf, zoo'n kinderachtig om medelijden vragen vond ze 't. En dàt wou ze niet, van niemand, maar vooral niet van dezen éene.

„Dan ben je zeker maar gaan wandelen," klonk 't kalm terug. „Dat is 't eenige wat mij helpt in zoo'n geval, maar 't gebeurt me zelden. Hèb je gewandeld?"

„Ja, ik hèb gewandeld. En nu is 't over." Op een eigenaardigen toon zei ze dat eerste,

Er was zoo iets kouds over haar gekomen, en een onzegbaar wée gevoel in haar hart. Maar natuurlijk merkte hij daar weer niets van

„Des te beter. Mien beweerde vandaag dat je meer tijd noodig hebt voor je eigen studie. Als dat zoo is, Lona, moet je natuurlijk mij niet ten koste van jezelf helpen. 't Zou me spijten je te missen, maar dàt mag ik niet van je aannemen."

„Neen, ik zal je niet ten koste van mezelf helpen."

Wéér die eigenaardige toon. Maar nu klonk er ook iets diep-treurigs in, een onderworpenheid, een berusting, die vreemd contrasteerde met haar vroegere heftige opgewondenheid.

Eén oogenblik was 't haar geweest of ze op een gletscher stond. IJs en sneeuw rondom en droeve troostelooze eenzaamheid. Die woorden, zoo koel en zakelijk, wondden haar. Maar toch had zij hem lief en daarom droeg zij ook dit.

„Dan is 't goed. Wil je nu hiermee doorgaan."

Hij zat alweer voor z'n bureau en zij doorbladerde het boek en zocht naar de hoofdpunten eruit.

Zij dwong zich tot opletten, tot verder gaan, àl maar verder rusteloos.

Sociale quaesties drongen zich op aan haar verstand. Uit economische, sociologische, psychologische oogpunten moest ze dat alles bezien, maar de begrippen stonden niet klaar en vast omlijnd voor haar oogen en zij verwarde er zich in ondanks allen tegenstand.

En opeens kwam er een gevoel over haar van ontzettenden afkeer van dit werk, dat niets, immers niets meer beteekende in haar leven. En zij dacht hoe onnatuurlijk het was dat zij hier zoo moest zitten van avond over die boeken en ze excerpeeren, en over formules nadenken, die ze eruit moest opmaken, met dat gevoel in haar hart en die hamerende gedachten in haar hoofd.

En toen wou ze de zaligheid ervan voelen en 't groote geluk en ze bleef staren op de opengeslagen bladzijde zonder verder te gaan.

Ze keek erover heen in de kamer, strak op één punt: de donkere figuur daar aan 't bureau-ministre, het door de lamp verlichte gelaat en profil, waarachter een donkere boekenwand.

Een onzinnig verlangen kwam in haar op om haar hand weldadig-koel te leggen op dat hooge voorhoofd, dat toch wel branden en gloeien moest van het overstelpend aantal ideeën in dat brein, even maar, héél even....

't Moest hem aanraken en goed doen zonder dat hij haar zag. En dan zou ze weer terugsluipen als een dief in den nacht naar haar plaatsje aan de groote tafel, en dàn misschien genoeg kracht hebben om te werken, want hem hielp ze er immers mee.

Nu had ze die niet. En ze hongerde ernaar hem één, één klein blijk te mogen geven van alles wat ze voor hem wou zijn.

Met bitterheid bedacht ze dat 't eenige wat ze mocht doen dit werk was, dit verzamelen van gegevens voor zijn arbeid.

En dit juist kòn ze nu niet. Dit háátte ze. Dit was het wat hem had gemaakt tot dezen man, die voor eeuwig gescheiden zijn leven zou gaan vèr van het hare....

Dit alles en al haar eigen werk wou ze van zich afslingeren in een zee van vergetelheid, het achter zich laten diep verzonken in duisteren nacht... en dàn worden de vrouw die misschien kon doen smelten de ijskorst van onverschilligheid om zijn hart, de vrouw met oer-instincten onder een oppervlak van hersenloosheid, de vrouw met de groote schatten van liefde, die alléén is deemoed en offering en geheele zelfovergave, onder den schijn van onbeduidendheid.

Want wèl voelde zij dat haar liefde wanhopig was en een gloeiende schaamte zou worden en een knaging aan hart en levenskracht. Omdat zij nooit zou kùnnen worden die vrouw zooals zij zich haar nú dacht, — die zij nooit was geweest.

Voor de poorten van het Paradijs stond de wrekende engel met het tweesnijdend zwaard... en zij deinsde terug voor den lichtgloed die blonk van het staal.

Zij week en week verder voor het eeuwig gebiedende „Neen", en den strengen blik naar de kroon van metaal om haar slapen, die zijzelve zich had gesmeed, waarom haar nù de toegang geweigerd werd.

O, de àrmen van geest.... Pijnigend striemde dat woord.

Zij bleef zitten en tuurde, tuurde nog steeds op dat éene punt: zijn donker hoofd dat zich bijna niet bewoog, even maar als hij een blad van het manuscript omsloeg.

Zij bleef zitten omdat zij niet op kon staan, zich niet losrukken kòn van wat zoo samengegroeid was met al haar voelen van den laatsten tijd.

Zoo oud kwam zij zichzelve nu voor, en

zoo vèr van de lichtende zaligheid van dien middag. Eén oogenblik had die maar geduurd.

In zijn nabijheid werd al het lichte verlamd en kon niet meer stijgen in ijle lucht... en alleen droefheid en weemoed bleven, en onuitsprekelijk groot verlangen iets voor hem te mogen doen....

Zoo intiem was de kamer om hen beiden heen, de groote studeerkamer vol half-donker en matte kleuren en warmen gloed onder de lamp.

Statige boekenrijen langs de wanden, o, die leeren ruggen, die zooveel wijsheid en geleerdheid afsloten van de wereld, was er wel één boek bij dat sprak van liefde en wanhoop en het stille leed van een menschenziel? 't Leek Lona als spotten ze met haar, de lijvige folianten en de hoopen tijdschriften op een plank.

Er ging een huivering door haar lichaam. De kamer leek haar niet meer intiem nu ze verder keek en niets zag aan den vrijgebleven wand dan Indische krissen, een paar bogen en andere wapenen van verre volken.

Dat was 't eenigste waar hij zijn kamer mee versierde: oude wapenen, die hij hier en daar eens opscharrelde, dat was nog een jongensliefhebberij.

Ergens in een vergeten hoekje, half in 't duister, hing een Madonna.

Mien en haar man hadden hem die eens gegeven, ze vonden 't een heel geschikt cadeau, zoo een beetje zachte vrouwelijkheid in zijn ideeënkring te brengen.

Maar hij keek er nooit naar en had de gravure alleen opgehangen omdat hij z'n broer en schoonzuster niet beleedigen wou. Hij apprécieerde hun bedoeling immers.

Een scheurkalender volgekrabbeld met aanteekeningen boven z'n bureau, daaròp een paar portretten, van zijn ouders en vroegere studie-genooten, *iets* moest er toch staan. En daarmee was 't uit.

Zoo kaal en leeg voelde Lona de kamer nu om zich heen.

Zij zou hier bloemen willen brengen, veél bloemen in mooie slanke vazen, en zacht licht van een groote schemerlamp daar in den hoek tegenover dien waar zijn luie stoel stond.

Zoo droomde ze nog een poosje door, maar ze werd bang voor de stilte, 't was of ze haar gedachten ineens hardop moest uitspreken. Dat zou verlichting geven.

De ouderwetsche koperen pendule op den schoorsteen, een erfstuk van zijn ouders, sloeg tien heldere harde slagen.

Opgeschrikt keek Lona naar de klok als geloofde ze 't niet, en toen naar haar werk.

Onbeschreven lagen de blanke vellen. Twee uren had ze zoo gezeten.

Henk keerde zich om en stond op.

Zij keek weer naar hem. Hoe goed kende zij iedere beweging, de manier waarop hij zijn stoel terugschoof, den stap waarmee hij naar de tafel toekwam om nog even iets met haar te bespreken.

„Heb je nog argumenten gevonden?" zei hij met een blik naar het boek. „Mag ik even zien?"

En hij strekte zijn hand al uit naar de papieren.

„Neen", zei ze eenvoudig. „Ik heb niet gewerkt van avond."

Nu keek hij haar dan toch aan met iets als verrassing in zijn oogen.

Maar zij wou in die oogen van avond, den éérsten avond, noch sarcasme noch vroolijkheid lezen en stond haastig op.

„De hoofdpijn is toch terug gekomen. Maar ik beloof je morgen mijn schade in te halen. Dag Henk."

Ze was al bij de deur en knikte hem even vluchtig toe.

Hij begreep niets van haar kortheid. Gewoonlijk volgde er een lang gesprek, waar zij zich bij opwond en hij ijzig kalm argumenteerde.

Nu 't niet zoo gebeurde van avond, gìng hij dadelijk weer voor z'n bureau zitten en schreef door.

Aan haar hoofdpijn dacht hij niet meer, en haar bleek gelaat was hem niet eens opgevallen.

Vrouwen beteekenden niets in zijn leven, en Lona wel het allerminst.

Zij trok de deur achter zich dicht en liep doelloos een straat in, en toen weer een, en nòg een, al maar door in den lauwen lentenacht.

Haar oogen brandden, haar polsen joegen, zij ging als een nachtwandelaarster de àl stillere straten door, tot ze in de weilanden kwam.

Zwaar aroma van groenende aarde lag daar in de lucht. Enkele regendroppels begonnen te vallen. 't Werd een lente-bui, mild en zoel, geurig en vol weemoed van zoet verlangen.

Op den eenzamen weg naar buiten brandde slechts hier en daar een enkele gaslantaarn. Moede flikkerde 't licht, òp en neer, òp en neer....

Niet ver vandaar ging Lona staan tegen een boomstam geleund, haar oogen uitziende in de zwijgende duisternis der weiden.

En zij dacht wat één dag kan beduiden in een menschenleven en het omkeeren doen en veranderen van richting, oneindig gelukkig of hopeloos treurig en eenzaam kan maken.

Dit was het uur van de groote eenzaamheid voor haar ziel, het uur dat zij moest doorworstelen; zoo wrang en zoo donker was dat, zoo heel verlaten alleen.

Het brandde in haar hart. Eén lichtelaaie voelde zij dát nu worden van hartstocht en stormend verlangen naar een vol, rijk, gevend zich-vrouw-voelen, — één òpgloeiing van jaloezie jegens wie dat hart, dat eene hart waar al wat in haar was naar uitging eens zou doen week worden, jegens wie teedere woorden zou hooren van die lippen en een zachten gloed in die oogen zou zien.

En toen was het weer met een soort bittere voldoening dat zij bedacht hoe zij waarschijnlijk nooit dien nijd zelfs zou voelen daar hij immers volkomen genoeg had aan zijn werk en zij zich hem niet kòn voorstellen, getransformeerd door de zachte, aanbiddende liefde voor een vrouw.

Mien had haar eens verteld hoe hij een man was die zeker een dom, onbeduidend meisje zou nemen als hij ooit trouwde, een die niet te veel van hem vergde wat innerlijk méeleven en uitingen van gevoel betrof. Zoo'n meisje als Nettie Vauree of Tilly Rade....

Toen kende zij hem nog niet.

Maar nu zag Lona die meisjes voor zich, intens-duidelijk, en zij haatte, háátte ze.

Weg was de deemoed van daar straks in zijn nabijheid, wèg de smart om het verloren paradijs en 't willen offeren van eigen vòlgroeidheid om liefde's wil alleen....

Zij stond daar stijf tegen den boom geleund in de weeke omhulling van lauwen lente-nacht die alles smartelijker maakte en scherper deed vlijmen het wee in haar borst.

En zij haatte die meisjes en allen die waren als zij, met haar oppervlakkige zieltjes waar leed en vreugde even als schaduwen gleden overheen zonder dieper beroeren, die liefhadden uit instinct alleen, en niets konden voelen van de oneindige zaligheid der groote gave van lichaam en ziel van de vrouw die véel te geven heeft, en offeren kan tòch met blijmoedigheid, wétend dat zij geeft, omdat het een strijd geweest is met haar eigen ik, een strijd door de liefde gewonnen.

Maar die voelden immers niets van dien strijd, zij die geen persoonlijkheid hadden en geen kracht en alleen maar deden wat conventie of fatsoen gebood, of volgden een eigen behoefte aan teederheid en zich beschermd weten....

O, géen vrouwen die groot-machtig het leven in zich voelden bruisen en zieden en wier harten soms waren een laaiende gloed van vurig voelen, die versmelten zou in wijde, blanke, lichtende teederheid.

Die zichzèlf hadden gevonden en zichzèlf konden geven en meedenken de gedachten en meestijgén tot de aspiraties van zijn geest.

Met bitterheid bedacht ze hoe juist de hoogst staande mannen vaak zich neigen tot die anderen en hun geluk willen van háár.

Zou er teleurstelling en désillusie volgen?

Maar die bleef achter de schermen meestal, of het werd een bekend ongelukkig huwelijk. De man vond misschien wel een verwante ziel onder degenen die hij eerst had versmaad voor de vrouw die niet bij hem paste.

Maar de vrouw, en dan de vrouw?

Brandend medelijden rees plotseling in haar op met de vrouw die dan dat alles stil duldde en droeg als een martelaarschap en die daarmee een glans gaf aan haar ziel, grooter dan karakter en strijd 't ooit konden doen.

Want tot het vrouwenhart komt éens maar de liefde voor welke zij alles dulden en alles verdragen kan.

Weemoed om àl het leed dat zij nu wel wist om zich heen, van al de vrouwen voor wie liefde 't hoogste was van 't leven, deed Lona's passie wegsmelten tot zacht verdriet.

Een verdriet stil vallend op de branding van haar hart als de zware koele regendroppels op de aarde in dien lente-nacht, week makend haar stemming, bedarend de opbruising van haar diepst hartstochtelijk voelen.

Ze ging terug den langen donkeren weg tusschen de weilanden, met een zoo stil weten in zich van afstand-moeten-doen, en toch gloeide nog ergens in haar een vonkje en zacht verwachten van wat toch wèl komen zou. . . .

Of zou 't nooit komen?

Zij wist het niet meer, maar haar hart had zich moe geschreid en was nu stiller geworden.

Zachtjes ging ze de trap naar haar slaapkamer op. Iedereen was al boven. Alleen vader kwam even om het hoekje van de deur vragen waar zij toch zoo lang was geweest.

„Ik heb even omgeloopen," zei ze met trillende stem.

Hij zag haar vreemd-doffe oogen en vroeg niets meer, maar kuste haar even teeder op het voorhoofd en ging weg.

Zij viel op haar knieën voor 't bed neer en lang lag ze met 't donkere hoofd in de lakens gedrukt.

Ze koelde haar brandende oogen, voorhoofd en wangen daaraan.

't Haar viel los uit den wrong om haar neer, ze merkte 't niet.

Kleiner brandde de kaars en ging uit.

Toen ze eindelijk opzag was het donker in de kamer.

En nog altijd als een droevige vraag tikte de lente-regen tegen de ruiten.

In het donker kleedde zij zich uit en ging liggen. Ze wou slapen, want morgen moest ze kunnen werken. Zij vond het nù weer een kleine bevrediging dat te mogen doen.

Even kwam nog de gedachte aan Mien bij haar op. Morgen zou zij naar haar toegaan en niet meer zoo toegeven aan haar gevoel. Toen sliep ze in van looden moeheid door haar geestelijke en physieke overspanning.

Er kwam een nieuwe dag, en méer nieuwe, en zij brachten altijd pijn en ontgoocheling en hevige émoties soms.

Dàn schenen ze haar doelloos voorbij te gaan, dàn was 't weer alsof ze dit eenige geluk, hoe bitter dan ook, niet missen wou en 't betwistte aan de vliedende dagen.

Dan bleef ze 's avonds zoo lang mogelijk werken op z'n kamer, tot hij zei: „Lona, nu doe je weer teveel, 't is laat" op z'n gewonen koelen toon waar nooit een warme klank in lag.

Zij wist wel dat zij niets in zijn leven beduidde en nooit iets anders voor hem kon zijn dan nu, en toch wilde zij niet leven buiten den klank van zijn stem en den blik van zijn oogen.

Als het na tienen was geworden bracht hij haar naar huis. Hij vond dat noodig omdat zij nu eenmaal een dame was en hij wist welke égards men voor dames moest hebben.

Ondanks haar tegenstribbelen eerst ging hij dus mee, en praatte dan nog een poosje met haar door over allerlei quaesties. Hij verwonderde er zich in stilte over dat zij hem nooit meer aanviel zooals vroeger, altijd heel zakelijk en gewoon inging op zijn toon.

Maar wijselijk hield hij die opmerking voor zichzelf. Zoo was 't veel beter en zoo voldeed zij ook aan het doel van haar hulp.

Zij liep naast hem, inwendig trillend, en soms kostte 't haar moeite het beven van haar stem te bedwingen, als ze opeens, telkens weer, voelde 't schrille contrast van haar eenigst verlangen en dit zoo onverschillige doen.

En zij bedwong zich met geweld om te kunnen luisteren naar wat hij zei en te antwoorden als 't moest.

Maar al haar zenuwen beefden van de inspanning en 't zich altijd goed moeten houden en gewoon, altijd en tegenover iedereen.

Want aan niemand kon zij dit zeggen,

zelfs niet aan Mien. Zij zou den medelijdenden blik niet willen verdragen, medelijden wilde zij niet. En bovendien zou Mien 't natuurlijk aan haar man vertellen, zijn broer....

Daarom zweeg zij en droeg alles alleen met zich om, de telkens weerkeerende marteling van iederen avond waaraan zij zich toch niet onttrekken kon, het sidderend verlangen naar geluk, de wreede desillusie van haar leven, en 't zich voelen drijven zonder redding op een wilden stroom die haar zou voeren zij wist niet waarheen.

Eens op een avond dacht ze 't niet langer te kunnen uithouden, ze meende te zullen uitbarsten. O, liever nu de koude van zijn woorden, het ijzig-verwonderde van zijn blik waar zij al voor ineenkromp van tevoren, dan 't altijd en eeuwig alléén er mee zijn bij dag en bij nacht, zoo tot stikkens toe vol soms....

Liever met zinneloozen gloed en passie uiten al wat ze hem geven kon en dan heengaan voor altijd van groote schaamte... dan zoo te moeten gaan naast hem onder dit masker, misschien nog maanden lang.

Maar met een uiterste poging hield ze zich in Op den hoek van de straat woonde Mien! 't Was bij halfelf maar ze zag nog licht. Ze wou er vluchten voor zichzelf en haar onstuimig zich-laten-gaan.

„Ik ga nog even bij Mien aan, en dan brengt Jan me wel verder naar huis. Dank je voor je geleide," zei ze zoo bedaard mogelijk en schelde aan.

„Nù nog?" vroeg hij op z'n horloge kijkend. „Dan ga ik nog even mee. Jan heeft zeker veel te vertellen van 't congres."

Dat had ze niet verwacht. Weg 't idee van even rustig intiem te zitten praten met hun drietjes in de gezellige kleine kamer. Nu was alles weer anders, een pijn en een prikkeling te meer.

„'t Belletje van Lona," zei Mien tegen haar man. Ze was zoo angstig-verlangend er naar en deed zelf de deur open.

Daar kwam Lona, en achter haar Henk, koel en gewoon zooals altijd, en aan Lona's gezicht zag zij wel dat 't niet dat was waarop zij hoopte.

„Wel, komen jullie binnen met je beidjes," zei Jan hartelijk. „Wat 'n late visite nog zoo met z'n tweeën, is dat de ontspanning na 't werk?" zei hij plagend tegen Lona.

Er was een heeschheid in haar stem toen ze wou antwoorden en ze kon niet vinden hoe. Henk had dadelijk een boekje opgenomen van de tafel.

„O, nù al een verslag? Laat eens zien, heeft ouwe Beer weer gebromd? Zet je tot vertellen, man."

Ongeduldig nam hij een stoel.

De blikken van man en vrouw kruisten elkaar in een stomme verstandhouding.

„Foei, kerel, ik ben er nog veel te beu van. Gisteren pas teruggekomen, nu rust 'k nog uit, hoor. Morgen tot je dienst."

„Dan ga 'k maar weer weg. Tot morgen," zei Henk.

„Blijf je nog hier, Lona, anders breng ik je naar huis, 'k laat mijn taak niet half zitten."

„Neen, dank je, 'k blijf nog. Jan zal je taak wel overnemen", trachtte zij schertsend te zeggen.

Hij hoorde 't niet eens meer. zei verstrooid „adieu" en verdween.

Er was een afwezige uitdrukking in zijn oogen, zeker werkte hij weer de een of andere gedachte uit.

Lona had stil bij de tafel gestaan. Niets in haar gelaat bewoog, alleen de oogleden trilden even op en neer als van pijn.

Mien nam haar hoofd zachtjes tusschen beide handen, terwijl haar man Henk uitliet.

„Wat *is* er toch, kindje? Kan je 't ons niet zeggen, je beste vrienden? — Maar als 't je pijn doet, zeg 't dan niet.... Later kom je er wel mee bij me, niet?"

Twee donkere passie-oogen zagen haar vol aan, en een bevende stem zei —

„Nù niet, ik kan 't niet, maar ik verzeker je dat er niets is, *niets*....

Zij had 't kunnen uitsnikken tegen Mien's schouder, maar Jan's stappen klonken in de gang en ze hield zich met vasten wil in. En ze wou geen medelijden immers?

Jan vroeg dadelijk:

„Waarom mocht ik Henk nu niets vertellen van dat interessantste wat er voor hem op de wereld bestaat, wijfje?"

„Het is niet zóo interessant voor iedereen," zei Mien 'n beetje verlegen. „Lona hoort al den heelen avond over niets anders, dat kunnen we haar hier nu wel sparen, niet?"

„Ja, een onmogelijk mensch is Henk eigenlijk. Totaal ongeschikt voor de samenleving. Vind je ook niet, Lona?" vroeg Jan argeloos.

Mien had hem niets verteld van haar vermoedens. Zij wou 't geheim van haar vriendin niet verraden, zelfs niet aan haar man. Mannen voelen zoo héel anders dan vrouwen in zulke dingen. Hij zou 't wel naar voor haar vinden, maar 't niet begrijpen kunnen en haar minder hoog stellen dan nu.

't Was Lona of ze op de pijnbank lag onder die toch zoo gewone vraag.

„Totaal ongeschikt," zei ze opeens hard. „Maar hij heeft 't heel goed zoo, niet? — Geloof je dat ook niet?" vroeg ze nog eens.

„Betrekkelijk, ja. Maar er zal nog wel eens 'n tijd komen dat hij er zich over beklaagt niet getrouwd te zijn."

„O, je bedoelt als hij ouder wordt, hè, en iemand noodig heeft die hem verzorgt en oppast en alles voor hem doet zonder dat hij er last van heeft. Dàt bedoel je!"

Bitter en honend was haar toon. Inwendig trilde alles. O, zij zou immers zijn slavin willen zijn op éen wenk en dat zaligheid vinden?

En tegelijk vond ze 't zoo'n minne gedachte om te trouwen dáarom en ze wist wel dat 't hem alleen daarom later spijten zou. Dat was banaal, zoo egoïst en ongevoelig, maar zoo was hij toch.

„Wat wind je je over dat onderwerp op!" zei Jan kalm. „Uit welk motief zou hij nu anders trouwen? Je denkt toch niet dat hij gewoonweg „verliefd" zal worden? Hij is veel te koud."

Neen, een ander motief voor hem kon ze ook niet vinden, maar ze wou zich niet verder verraden en zei met inspanning:

„Waarom wil je dàt hij trouwt? Er is niets lievers voor hem op de wereld dan z'n werk. Of eigenlijk is 't een passie. Hij heeft geen andere gedachte en geen ander gevoel."

Tegelijk stond ze op en nam afscheid. Mien had op heete kolen gezeten onder dat gesprek. Ze vond hoe langer hoe meer grond voor haar vermoeden.

Lona ging haastig weg. Ze kon Mien's blik niet verdragen.

Regelrecht liep ze naar huis en naar boven. Den heelen nacht lag ze wakker, dit uit te denken.

Wat was het toch alles gecompliceerd, 't leven en alle gevoel van menschen voor elkaar. Wat kòn het toch eenvoudiger zijn! O, hoe smeekte en weende zij in den nacht om simpeler leven en minder vreemd bewegen van haar eigen aandoeningen, om een richting voor haar leven dat weg te drijven dreigde van haar sturende hand, voor zoover zij sturen kon en mocht....

O, als het alles maar gewòner was! Waarom ging haar hart nu juist naar dezen eene, en niet naar ander eenvoudig geluk, blij en frisch als een Meidag, dat toch wel ergens in het leven nog haar wachten moest?

Zij kon zich niet losrukken. Het was te lang en te vaster schoon onbewust samengegroeid met haar zelf.

Zij kromde zich onder haar verdriet. En den volgenden dag vulde de ontroering over het terugzien weer haar ziel en noemde zij dit wanhopig heen en weer drijven op stemmingen nog geluk.

Eindelijk konden haar zenuwen, te strak gespannen, dit leven niet meer dragen. Ze waren uitgeput, de stijgende en dalende stemmingen deden ze niet meer vibreeren.

Zij was heelemaal òp. Een paar dagen ging het gewoon nog door. Ze verbeeldde zich dat er opeens een groote onverschilligheid over haar kwam, zij wist wel niet hoe, die verlichting gaf. En ook soms alsof dit nu het toppunt van gevoelsstijging was, het nederig geven van al wat mocht, en de groote kracht tot dulden. Alles leek zoo ver, zoo heel ver van haar af te staan. Wel had ze hevige hoofdpijnen, een moe gevoel in heel haar lichaam, maar tegen den avond zakte dat alles en het heldere gevoel kwam in haar hoofd waardoor ze zoo goed kon werken en argumenteeren en niets zwaar of moeielijk vond.

Tot opeens het oogenblik kwam dat de hoofdpijn niet meer zakte, de nevel niet op-

trok in haar brein, en zij uren lang op bed lag op haar rug uitgestrekt, met een dofgonzend geluid in haar ooren en te moe om een beweging ook maar te doen.

Den eersten avond schreef ze hem af met de belofte over een paar dagen zéker te komen. Ze begreep nog niets van haar toestand. Haar familie maakte zich ongerust en liet den dokter komen.

Ze was gaan liggen in een staat van volkomen apathie. Zoo langzaam te sterven leek haar wel gelukkig toe, het ging zoo kalm en zoo stil en alles was opgeklaard voor haar blik.

Als ze héel stil lag met haar hoofd in de kussens zonder iets te verroeren voelde ze ook de stekende hoofdpijn niet zoo erg.

Alleen de nachten waren vreeselijk, vol vizioenen en geweldigen angst en schrikbeelden. Soms was 't of ze ijlde, maar ze hoorde zichzelf duidelijk alles zeggen en wist dat ze 't zei en kon 't toch niet tegenhouden. 't Was een niet te keeren stroom van gedachten die losse en onsamenhangende klanken werden als van een krankzinnige.

De dokter had onmiddellijk een hevige zenuwoverspanning geconstateerd en volstrekte rust in een diaconessenhuis bevolen. Daar was ze toen heengebracht.

Iederen dag kwam de dokter, voelde haar pols en schudde zijn hoofd over de verwarde verhalen die zij des nachts deed en die de pleegzuster hem overbracht, fantazieën van ijskoude stroomen die over haar heen gegoten werden, van allerlei physieke mishandelingen, pijn, en kramp in haar hart.

Toen zij na 't gebruik van kalmeerende middelen niet meer zoo phantaseerde, onderzocht hij haar eens in verband met de hartkramp, waar zij over sprak in haar droom.

Die klacht, die pijn waren niet tot haar dagen-werkelijkheid doorgedrongen.

Stil lag ze den heelen dag in de donker groen getinte kamer, bleek en met zwart omkringde oogen, altijd trillende zenuwen en zoo hevig bonzend hart, dat haar heele lichaam er soms van schokte.

Dat was een gevolg van haar zenuwtoestand, zei de dokter. Het drong niet tot haar door en ze gaf er niet om.

Er was altijd maar één permanente gedachte in haar: een zalig genieten van de rust ondanks de pijn en een verlangen naar het eeuwig voortduren daarvan.

Alleen des nachts als de gedachten langs strak gespannen koorden naar beneden gleden in den duisteren afgrond, en alles pijnlijker, geruischvoller en rusteloozer leek, had ze wel ineens maar willen sterven op een slag om niet meer te hebben dien angst en die vizioenen, die zij nu niet meer uitte in klanken, maar die altijd voor haar gevoel en blik aanwezig waren in den nacht.

Dan dacht zij ook aan Henk, àl door, àl door en nooit kwam zij verder, want een oplossing was er niet.

Het leek een raadsel, dat haar niet loslaten wou: wat zij nu toch verder met haar leven moest beginnen. Het scheen zoo onmogelijk om beter te worden: een wakker worden uit zoo boozen droom.

Overdag was 't heel anders. Dan lag zij als gevoelloos uitgestrekt, en al de gedachten, de droeve en angstige, waren weg in de absolute rust. Niemand mocht haar bezoeken en zoo stoorde niets de kalmte van den dag en het puur physiek rustgenot.

Dan voelde ze alleen zich langzaam verglijden in dood en niets, zonder eenige bekommernis over 't verder leven en wat ze daarvan maken moest.

Niets van de buitenwereld kwam tot haar, geen bloemen, geen brieven, niets. Als afgesneden was haar leven van dat der anderen.

Dat was 't éenige, zei de dokter. Geen enkele verbindende schakel mocht er meer zijn tusschen dat wat voorbij was en 't heden dat genezing brengen moest. En lieten ze nu de natuur maar heel stilletjes haar gang gaan in het jonge lichaam....

Weken en maanden gingen voorbij, iedere dag dezelfde, iedere nacht geruster en minder onderbroken door angstige droomen. En de hoofdpijn telkens met grooter tusschenpoozen terugkomend.

Toen was het laat in de lente van het volgende jaar een regendag.

De ramen naar den tuin werden opengezet en een geur van bloeiende seringen en nat geregend jong groen stroomde naar binnen.

Een zachte stille lente-regen droppelend op bloem en blad, sterke, weldoende geuren van groei en bloei overal in de lucht.

Zonder pijn dacht Lona nu, even opzittend in een fauteuil, bleek, maar toch weer met iets als glans in de oogen, aan een lenteregen, lang geleden, héel in het begin van 't seizoen, onder nog kale boomen en vol prikkelenden weemoed. . . .

Het leek als uit een ander leven zoo ver weg en zoo vreemd.

Nog minder kon zij zich indenken in de passie-stemmingen en den haat om haar leven, en den wilden opstand tegen het leed.

Zoo lang had alles stil in haar uitgewerkt. Bijna onbewust was het gegaan.

Hoe ànders werd ze er door, wel beter, geloofde ze, sterker en beter geschikt tot het leven der vrouw. Sterker dóor haar zwakheid. Door de vuurproef van haar duldenskracht gegaan, en niet bezweken. . . .

In haar was gegroeid het sterke weten dat leven leed is. En dat leed volmaking kàn wezen na de beproeving, mits goed begrepen en wèl verstaan.

Nooit zou zij nu weer zijn vol gloed en hartstochtelijk voelen. Dat alles had uitgebrand. Maar dit was immers ook het hoogste niet van haar zijn.

Zij strekte de armen uit, verlangend, naar het frissche groen en den geurigen regen in den lente-tuin.

Het was haar of zij 't jonge leven aan het hart wilde drukken in een extase van zich herleven voelen zelve die zij niet mogelijk had gedacht.

Het was zoo warm en zoo héel dichtbij, 't omhulde haar teer en zacht, en zij gaf er zich aan over. . . .

Het leven zou toch nog mogelijk zijn, en goed, en vol meevoelen van ander leed.

„SPAANSCHE WIJSHEID". † † DOOR DR. A. S. KOK. † † †

Wat een genot is het, zoo nu en dan zich los te maken van de overstelpende lectuur onzer hedendaagsche maatschappij, om weer eens terug te keeren naar lang vervlogen tijden en te luisteren naar de stemmen die, eeuwen geleden, het betooverend: „Daar was ereis" lieten hooren. Het werkt als een verkwikkend bad na een zwoelen dag.

De kunstelooze naïveteit, de onschuldige schalkschheid van een primitieve beschaving, de argelooze ironie en de kinderlijke eenvoud, toen het gezonde robuste-leven den mensch bijna uitsluitend in beslag nam, geven aan die oude verhalen een bekoorlijkheid, die de wisselingen van tijd, smaak en mode trotseert. Dan leven wij terug onder een geslacht, dat zich wel niet veel inliet met diepzinnige bespiegelingen of weinig ophad met wijsgeerige ontleding van aandoeningen, emoties zegt men tegenwoordig bij voorkeur; maar als vergoeding daarvoor geeft het ons den eersten frisschen indruk weer van een onbevangen blik op het leven om zich heen.

Een boek met vertellingen dat zeshonderd jaar oud is, kan ons dus op zijn tijd weer eens aanlokken tot doorbladeren. Zulk een boek is:

GRAAF LUCANOR

of de vijftig playsante historiën van Patronio.

Het werd geschreven in een tijd toen de strijd tusschen de Castilianen en de Mooren in vollen gang was. De auteur is een prins van den bloede, die eenmaal als regent zelf de koninklijke waardigheid representeerde en van zijn twaalfde tot zijn vijf-en-zestigste jaar in de oorlogskansen zijn geluk beproefde, bij rustelooze volharding. Maar als zoovelen in dien eeuwenlangen strijd zou Don Juan Manuel zijn naam nauwelijks overleefd hebben, als hij niet door een andere daad zichzelven de onsterfelijkheid had verzekerd. Hij is de auteur van het eerste en oudste Spaansche boek van letterkundige beteekenis, en dat in een tijd, toen men meestal in het Latijn schreef en zijn moedertaal onwaardig achtte

om er zijn gedachten of inspiraties in weer te geven. Wat een man, zoo'n prins! In dat veelbewogen leven op het slagveld of langs de kronkelpaden der politiek vond hij nog den tijd zijn rijke ervaring in een reeks van geschriften neer te leggen, zijn overdenkingen in keurigen vorm tijdgenooten en nageslacht aan te bieden en een bundel verhalen bijeen te brengen, waarmee de Spaansche literatuur haar weelderigen bloemhof inwijdde. Het nageslacht heeft hem wel eens den Spaanschen Boccaccio genoemd, zeker niet zonder overdrijving, maar wij kunnen het aan den nationalen trots vergeven, zoo het nageslacht den schepper van zijn proza wel wat te hoog stelde, betrekkelijk althans. Te meer kunnen wij dat, omdat het Spaansche volk er roem op draagt, dat in die reeks geen enkel verhaal is aan te wijzen, waarin de grenzen van het *décente* overschreden zijn, wat in andere oude verhalen, voornamelijk bij Boccaccio, maar al te vaak het geval is.

Prins Don Juan Manuel werd geboren in 1282 te Escalona. Zijn vader was Don Pedro Manuel, broeder van koning Alfonsus den Wijze. Toen zijn neef, koning Ferdinand IV in 1312 stierf, wist hij zich te doen gelden, want een gemakkelijk heer was Don Manuel niet; hij liet zich als regent kiezen over den minderjarigen Alfonsus XI. Nadat zijn pupil den troon beklommen had, ondervond hij dat zijn vroegere voogd zich niet zoo gedwee zou buigen onder de willekeurige politiek van den troon. Langen tijd stonden koning en neef tegenover elkander, toen in 1335 een verzoening plaats vond, waarna Don Manuel zich weer met al zijn energie aan den strijd tegen de Mooren wijdde. Hij stierf in 1347. Zijn geschriften had hij met de meeste zorg bijeengebracht en de handschriften toevertrouwd aan de hoede van het klooster te Peñafiel, verklarende dat dit het eenige authentieke handschrift was. Afschrijvers waren in zijn oog nooit te vertrouwen; dat zijn domooren of vervalschers, zeide hij. Van de twaalf door hem genoemde werken, zijn er echter verschillende verloren gegaan, waaronder ook, jammer genoeg, een bundel gedichten.

Graaf Lucanor is in volledigen staat tot ons gekomen.

Het meerendeel der oude Spaansche auteurs waren krijgslieden of geestelijken, ook wel staatslieden die de raadzaal gaarne zoo nu en dan met het oorlogsterrein verwisselden. De geest der toenmalige beschaving was verbonden aan daden van worsteling en overwinning, in Spanje meer dan in eenig ander land. De letterkundige beschaving was inderdaad het bijna uitsluitend voorrecht van den adel. Dat geeft aan de Spaansche letterkunde gedurende de Middeleeuwen een geheel bijzonder karakter. Terwijl overal elders kennis en wetenschap het eigendom van de geestelijken bleven, vinden wij in Spanje koningen en adellijke helden die haar even trouw dienen als zij trouw waren in den plicht, die de uitbreiding van het geloof in den strijd tegen de Mooren voorschreef. Wellicht was juist de hooge ontwikkeling van Joden en Arabieren in Spanje een prikkel daartoe. Elders is het anders. Op het gebied der kunst mogen de troubadours een uitzondering maken, de adel zelf roemde in zijn onwetendheid en afkeer van hetgeen nu eenmaal als het werk der „klerken" beschouwd werd. In Spanje daarentegen wilde men zijn rang van geboorte rechtvaardigen door het zwaard en de pen. Er is een oud Spaansch spreekwoord, dat uit de Middeleeuwen dagteekent en daaraan herinnert: „Het zwaard en de pen verdragen elkander, want beiden hebben scherpe punten." Zoo was dan de adel de stand, die in geestesbeschaving als mededinger van de geestelijkheid optrad. Vandaar in de oude Spaansche letterkunde die hooge denkbeelden en gevoelens van *noblesse*.

Na Alfons den Wijze nu hield de Spaansche adel zijn letterkundige beschaving op in zijn neef Don Juan Manuel, den man van gedachten en daden, staatsman, legerhoofd, historieschrijver, wijsgeer, romance-dichter en novellen-schrijver.

„Graaf Lucanor" *(El Conde Lucanor)* behoort tot de wereldboeken, evenals Boccaccio's *Decamerone,* waarbij nog dit bijzondere komt, dat de Spaansche novellen-verzameling aan den Decamerone eenige jaren voorafgaat, zoodat de auteur in plan en aanleg van zijn boek op den naam van oorspronkelijk kan aanspraak maken, minstens evengoed als Boccaccio

Graaf Lucanor of de vijftig verhalen van Patronio is een verzameling van vertellingen eenigszins in Oosterschen trant. allen bij verscheidenheid van inhoud verbonden door een algemeen omvattend plan. Dat plan is eenvoudiger dan dat van de meeste dier „omraamde vertellingen." Een zekere Graaf Lucanor had een zeer wijzen raadsheer, Patronio geheeten. Bij ieder geval van gewicht of bij moeilijkheden in het regeeringsbeleid wendde de Graaf zich tot zijn raadsheer om zijn gevoelen in te winnen. Patronio had veel van de oude Indische wijzen, waarvan de Arabieren zooveel wisten te vertellen; want hij acht zich niet ontslagen met enkel een raad te geven, maar verhaalt altijd de een of andere geschiedenis, die met het voorgelegde geval eenige overeenkomst heeft, om aldus den Graaf door een voorbeeld uit het leven aan te toonen, hòe de moeilijkheid op te lossen of tot een afdoend besluit te komen. De verzameling houdt een vijftigtal dier verhalen in, die overigens geen anderen samenhang met elkaar hebben dan het grondplan aangeeft. Zij zijn van afwisselenden inhoud: fabelen, ridderverhalen, annecdoten, Sultan Saladin's avonturen, legenden enz. De bekendheid en omgang met de Mooren blijken uit menige Arabische spreuk, die er in aangehaald wordt. Aan het slot van iedere vertelling treedt de eigenlijke auteur sprekend op; hij brengt zijn oordeel over het gehoorde uit in een variatie van de volgende woorden: „Daar Don Juan Manuel inzag dat dit een voortreffelijk voorbeeld was, gaf hij bevel het verhaal in dit boek op te nemen en er de volgende vaerzen aan toe te voegen." Daarop volgt dan een eenvoudige berijmde spreuk, die òf den inhoud kortelijk weergeeft òf er een besluit uit trekt.

De verzameling behoort dus tot die groep van vertellingen, die men „omlijste verhalen" kan noemen, omdat de uitwendige eenheid of samenhang verkregen wordt door een plan tot grondslag te leggen, waar binnen de onderscheiden verhalen omvat worden. De Duitschers noemen zulke verzamelingen door één lijst omvat: *Laden-Erzählungen* of ook wel *Schubladen-novellen*; de Franschen noemen ze *Contes à tiroir*. De meest bekende van dergelijke verzamelingen van verhalen zijn: de Duizend-en-een nacht, Boccaccio's Decamerone, de Heptamerone van Marguérite de Navarre, de Canterbury Tales van Chaucer, en anderen. De Oud-Indische verzameling van dien aard, „de Pantchatantra, novellen, vertellingen en fabelen uit het oude Indië," is thans voor ieder toegankelijk. sedert de voortreffelijke vertaling er van door H. G. van der Waals verschenen is (Leiden, J. M. N. Kapteijn). Zelfs Goethe heeft dezen ouden vorm van omlijsting niet versmaad; zijn verzameling van bijeengebrachte verhalen worden omvat binnen den cyclus: „Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten." En eindelijk, wij zien dat onze Jacob van Lennep er gebruik van maakte in zijn *Reisgenooten* *).

Onderscheiden verhalen uit *Graaf Lucanor* zijn door latere schrijvers overgenomen, min of meer gewijzigd of ook wel uitgebreid, zelfs tot de stof van een tooneelstuk gekozen. Zoo herinnert Shakespeare's tooneelspel: „Een Feeks getemd" (*the taming of the Shrew*) aan het XLV verhaal van Graaf Lucanor, ook al kan men niet met zekerheid zeggen, dat de dichter rechtstreeks uit de Spaansche verzameling geput heeft. Verder kan men wijzen op Lope de Vega, Calderon, La Fontaine, Andrieux, de fabeldichter Gay, Herder, Le Sage in Gil Blas en Andersen in een zijner sprookjes.

Als een eerste proeve van Patronio's verhaaltrant volgt hier de oorspronkelijke vertelling, waarvan Le Sage gebruik gemaakt heeft. Het draagt tot titel:

VAN EEN BEROEMDEN PHILOSOOF EN EEN JEUGDIG KONING, ZIJN PUPIL.

Graaf Lucanor had eens met zijn raadsheer Patronio het volgende onderhoud.

Patronio, sprak hij, ik had eenmaal een bloedverwant waar ik heel veel van hield en die ook zeer aan mij gehecht was. Bij zijn dood liet hij een zoon na, nog jong van jaren, en nu acht ik het mijn taak mij met de opvoeding van den knaap te belasten, niet alleen omdat ik groote verplichting aan zijn vader had, maar ook omdat hij mij zeer

*) Een uitgebreid overzicht van de zoogenaamde „Omlijste vertellingen" vindt men in *Noord en Zuid*, XIV „Hoe van Lennep aan zijn *Reisgenooten* kwam.

dierbaar was. De onschatbare hulp mij door mijn goeden vriend bewezen, als ik in moeilijkheden verkeerde, zal ik nooit vergeten, en ik weet zeker dat ook zijn zoon in later jaren mij trouw ter zijde zal staan. God weet het, ik heb hem lief, alsof hij mijn eigen kind was. De jongen heeft een goed verstand, dus heb ik alle hoop, dat hij met Gods hulp een degelijk man zal worden. Jongelui worden echter maar al te dikwijls door slechte voorbeelden meegesleept en worden dan nalatig in de vervulling van hetgeen hun plicht is. Ik vertrouw op uw juist inzicht en dus zou ik graag je meening in dit geval willen hooren; ik verzoek je mij met je goeden raad te steunen, waar het de vraag geldt, hoe ik den knaap zal moeten leiden, zoodat het hem naar lichaam en ziel moge welgaan en hij voorspoedig zal zijn in zijn ondernemingen.

Graaf Lucanor, zei Patronio, om u duidelijk te maken wat in dit geval naar mijn meening wenschelijk is, zou ik u gaarne eens willen vertellen wat een groot wijsgeer overkwam, die een jongen koning tot pupil had.

De Graaf verzocht hem dit te doen, want hij verlangde zeer het te hooren.

Heer Graaf, sprak Patronio, daar was ereis een koning die een zoon had, wiens opvoeding hij aan een wijs man opdroeg in wien hij een groot vertrouwen stelde. Toen de koning stierf, bleef de zoon, de jonge koning, steeds onder de hoede van den Wijze, tot over zijn vijftiende jaar. Spoedig begon hij nu de verstandige lessen van zijn leidsman in den wind te slaan; hij zocht bij voorkeur den omgang met loszinnige kwanten die, onverschillig voor zijn wezenlijk welzijn, er slechts aan dachten hem te vleien en hem toe te geven in al zijn grillige neigingen. Dit gedrag was van zulk een ongunstigen invloed op zijn levenswijze en handelingen, dat het de opmerkzaamheid trok van zijn onderdanen, die er dikwijls over spraken, dat hij langzamerhand al het innemende en openhartige van de jeugd begon te verliezen.

De Wijze wiens taak het geweest was den koning op te voeden, was bij die treurige verandering bitter bedroefd, hij dacht er ernstig over na, maar was ten einde raad, hoe te handelen. Meermalen had hij getracht hem door gebeden en zachte overreding in toom te houden, dikwijls ook strenge middelen beproefd, maar alles te vergeefs. Toen de Wijze zag dat zijn pupil niet te bewegen was naar goeden raad te luisteren, verzon hij de volgende kunstgreep, in de hoop hem op deze wijze weder onder zijn invloed te brengen. Hij liet gaandeweg aan het hof het gerucht verspreiden, dat hij de kunst verstond de toekomst te voorspellen en het daarin zelfs verder had gebracht dan iemand ter wereld.

Dit kwam na eenigen tijd den koning ter oore, die den Wijze vroeg of het werkelijk waar was wat men hem verteld had, namelijk dat hij de gave bezat in de toekomst te kunnen lezen.

In het eerst ontkende hij dit, maar na eenig aandringen van den koning, gaf hij toe dat het zoo was, maar ernstig verzocht dat men het niet wereldkundig zou maken.

Maar de jeugd wil gewoonlijk graag alles zoo gauw mogelijk weten en zoo gauw mogelijk doen, en daar de koning ook jong was, hield hij dringend aan bij den Wijze om hem eens een staaltje van zijn kunst te geven. Hoe meer deze zich verontschuldigde, des te vuriger hield de jonge koning bij hem aan. Eindelijk stelde de Wijze voor, op een morgen vroeg en onopgemerkt samen het paleis te verlaten en dan zou hij den koning een proef geven van zijn wetenschap.

Den volgenden morgen heel vroeg gingen zij samen op weg. De Wijze richtte zijn schreden naar een vallei, waar een aantal verlaten dorpen verstrooid lagen, en daar hoorden zij op eens in een boom een raaf krassen. De koning maakte den Wijze hierop opmerkzaam, maar deze beduidde hem door teekenen zich stil te houden. Op een anderen tak bemerkten zij nog een raaf, die ook van tijd tot tijd zat te krassen, zoodat het veel had van een geregeld onderhoud.

Nadat de Wijze eenigen tijd aandachtig had zitten toeluisteren, begon hij op eens bitter te schreien, scheurde zijn kleederen en vertoonde alle uiterlijke teekenen van hevige droefheid.

Toen de jonge koning dit zag, was hij zeer verschrikt en vroeg wat er gebeurd was, dat hem zoo van streek bracht.

De Wijze verzocht niet bij hem aan te houden om de reden van zijn droefheid te weten. Eindelijk, na lang bidden en smeeken, liet hij zich overhalen de oorzaak van zijn ontroering mede te deelen. „O, sprak hij, ware ik maar gestorven, voor ik de schande van mijn leerling zou moeten beleven." Want niet alleen het volk, neen zelfs de vogelen wisten het, hoe hij door het afpersen van onrechtvaardige belastingen, door het volslagen verwaarloozen van zijn plichten ten laatste zijn koninkrijk zou verliezen en al wat hij het zijne noemde, om door iedereen veracht als een onbekende te sierven.

De jonge koning vroeg, hoe hij dit van de vogels had kunnen vernemen. Hij kreeg ten antwoord, dat de eene raaf voornemens was zijn dochter uit te huwen aan den zoon van den andere. De raaf die het eerst begonnen was, zei tot den ander: „Hoor eens hier, wij hebben nu al zoo lang over dat huwelijk gesproken, nu wordt het toch eindelijk tijd te zorgen dat het klaar komt."

„'t Is waar, zei de andere raaf, het plan was afgesproken, maar ik ben in den laatsten tijd veel rijker geworden dan jij; sedert door Gods goedheid de tegenwoordige koning aan de regeering kwam, zijn al de dorpen hier in de vallei door de verarmde en uitgezogen bewoners verlaten en zoo bezit ik hier in de leege vervallen woningen een overvloed van slangen, hagedissen, padden en van alles wat er in zoo'n woesten boel te vinden is. Ergo, ik ben zooveel rijker dan vroeger, dus is je dochter geen passende partij meer voor mijn zoon."

Toen de eerste raaf dit hoorde, begon hij hartelijk te lachen en antwoordde: „Dat zou toch al heel dom zijn om die reden het huwelijk niet te laten doorgaan. Als het den lieven God behaagt, het leven van den jongen koning te sparen, dan zal mijn dochter heel wat rijker worden dan jouw zoon; want dan komen er in de vallei waar wij wonen nog heel wat verlaten woningen: wij hebben tien dorpen tegen éen bij jou; dus hoeft daarom het huwelijk niet te worden uitgesteld."

Na deze verklaring werden de raven het eens en besloten dus maar dadelijk werk te maken van het huwelijk hunner kinderen.

De jonge koning was zeer getroffen door al wat hij gehoord had. Hij begon in te zien, hoe onverantwoordelijk en zorgeloos hij zich gedragen had en hoezeer hij was te-kort-geschoten in de vervulling van zijn plichten, tot ramp en ondergang van zijn koninkrijk. Toen zijn opvoeder zag, hoezeer hij het ter harte nam en dat hij in de rechte stemming scheen om naar goeden raad te luisteren, gaf hij hem nog eenige wenken en wijze lessen, die dankbaar aangenomen en opgevolgd werden. Hij veranderde van levenswijze en wijdde zich voortaan geheel aan de belangen van zijn onderdanen.

Zie, Graaf Lucanor, wanneer gij den knaap in gezonde beginselen wilt groot brengen, zorg dan voor goede voorbeelden; tracht hem ongemerkt door vriendelijke en vertrouwelijke gesprekken te doen begrijpen wat zijn plichten zijn, dan zal hij van zelf er heen neigen. Neem u vooral in acht voor onoordeelkundige straffen en overdreven strengheid; daar werkt men niets mee uit. Het ligt in den aard van het jonge volkje, dat ze heel gauw een tegenzin krijgen jegens iemand die hen onophoudelijk de les leest. In het bijzonder willen knapen van een levendige en onafhankelijke inborst zelden toegeven dat zij ongelijk hebben; al zijn het hun beste vrienden die hen berispen en dat met de beste bedoelingen, zij blijven de zaak van hun kant bekijken. Vermijd dus zorgvuldig die wijze van handelen: zij is verderfelijk voor beide partijen en zou de gelukkige vervulling van uw wenschen in den weg staan.

De Graaf was zeer ingenomen met de raadgevingen van Patronio en heeft ze ook trouw opgevolgd.

En Don Juan Manuel vond het medegedeelde voorbeeld uitstekend en beval, dat het in dit boek zou worden opgeteekend, terwijl hij de volgende vaerzen er aan toevoegde:

„Kastijd niet met de roede 't dwalend kind:
Slechts liefde is 't, die 't voor deugd en
waarheid wint."

In Le Sage's verhaal dat het bovenstaande volgt, zijn het twee eksters die het bewuste gesprek voeren. De sprookjes waarin vogels sprekende worden ingevoerd zijn overigens niet zeldzaam; in anderen zijn het kraaien, papegaaien, uilen en ook wel roofvogels.

Wij kunnen het sprookje van Andersen: „De nieuwe kleederen van den Keizer" als bekend aannemen. De Deensche sprookjesdichter heeft het verhaal uit *Graaf Lucanor* overgenomen; daar droeg het tot titel: „De Koning en de drie Bedriegers." Het zijn drie wevers, die den koning wijs maakten, dat zij een kleed zouden weven, zoo prachtig als nog nooit door eenig vorst gedragen was; het zou echter alleen gezien en bewonderd kunnen worden door lieden van wettige geboorte. De luie wevers voerden niets uit en leefden er lustig op toe van 's konings geld. Al de afgezanten van den vorst, die kwamen zien of het werk opschoot, keerden met de boodschap terug, dat het een aller prachtigst kleed was. Ook de koning zelf kwam kijken en dorst niet bekennen, dat hij niets op het weefgetouw zag, want dan zou hij zichzelf als een zoon van onwettige geboorte verklaard hebben. Zoo reed hij ten slotte moedernaakt door zijn hoofdstad, terwijl iedereen opgetogen was over de vorstelijke kleedij, want ieder wilde van wettige geboorte heeten. Andersen wijzigde het oorspronkelijke in zoover, dat hij het gewaande kleed onzichtbaar laat blijven voor hen, die dom en ongeschikt zijn voor hun ambt, een wijziging die den dichter voor kinderen noodzakelijk voorkwam.

In 1893 maakte het sprookje van Don Manuel opnieuw grooten opgang in ons land. Het „Nederlandsch Tooneel" bracht toen het gedramatiseerde sprookje *De Talisman* in de vertaling van Fiore della Neve op de planken. Dit was de verdienstelijke bewerking van „De Koning en de drie Bedriegers" door Ludwig Fulda, wiens stuk onder genoemden titel aan alle voorname schouwburgen in Duitschland werd opgevoerd. Daar de koning natuurlijk niet in Adamscostuum op het tooneel kon verschijnen, noemden de verslaggevers het stuk: „De Koning in inexpressibles," en het volk sprak van: „De Koning in zijn onderbroek."

Aan het mooie tooneelsprookje *De Talisman* is nog een bijzonderheid verbonden, treurig of vermakelijk, al naar men wil. Toen in 1893 de Schillerprijs voor het verdienstelijkste tooneelwerk weer moest worden toegewezen, werd met algemeene stemmen door de commissie, daartoe benoemd, Ludwig Fulda aan den keizer voorgedragen. De keizer weigerde beslist. Een koning in „Unterhosen" zou de waardigheid van den monarch in de oogen van het volk tekort doen: het volk mag niet weten dat een koning of keizer een onderbroek draagt! Dat komt er van als bij een persoonlijk gouvernement „Kunst een regeeringszaak" is of liever van de luimen des konings afhangt.

Reeds vroeger was Don Manuel's verhaal gevolgd door Cervantes in zijn tooneelspel: „Het Wondertooneel," terwijl het min of meer gewijzigd ook bij Ariosto voorkomt, evenals in de Fabliaux van de dertiende eeuw onder den titel van den „Manteau mal taillé," in een Oostenrijksch volksverhaal draagt het den naam van: „De onzichtbare schilderij," waaruit van zelf de afwijking van het oorspronkelijke blijkt. Wel een bewijs van de populariteit dezer vertelling van Patronio bij monde van Don Juan Manuel.

Ook de aardige fabel van La Fontaine: „La Laitière et le Pot au lait" vinden wij in *Graaf Lucanor* terug. La Fontaine ontleende haar echter rechtstreeks aan de Vertellingen van Bonaventure des Périers, die eenigen tijd aan het hof van Marguerite, Koningin van Navarre leefde. Reeds had Rabelais in zijn *Gargantua* van een farce melding gemaakt, die „le Pot au lait" getiteld was, van denzelfden inhoud als des Périers' vertelling. Don Manuel's verhaal heeft een enkelen trek, die meer aan de Oostersche afkomst herinnert. Het meisje heet Truhana en droeg op het hoofd — niet een pot met melk maar, een kruik met honig. Waarschijnlijk heeft Don Manuel het verhaal uit den mond der Arabieren opgeschreven, want in de Duizend-eneen Nacht komt het verhaal van Alnaschar voor, dat veel overeenkomst met het zijne heeft. Den oudsten vorm van het verhaal vindt men in de Indische Pantchatantra, waarin de brahmin Soma Sorma zijn kruik met bloem van meel verliest en daarmee zijn droomen van toekomstig geluk verijdeld ziet.

Zoo is er meer onder de verhalen van Don Juan Manuel, dat aan Oostersche afkomst herinnert, meestal door tusschenkomst van de Arabieren hem overgeleverd. De overal be-

kende fabel van La Fontaine: „De Molenaar, zijn zoon en de ezel" verschijnt evenzeer in *Graaf Lucanor*, maar met dit onderscheid, dat het verhaal van Don Manuel het in de détails wint, vooral ook omdat het karakter van vader en zoon er mede in verband wordt gebracht. La Fontaine vermeldt niet *Graaf Lucanor* als zijn bron, maar Malherbe; deze zal de fabel waarschijnlijk ontleend hebben aan Gabriele Faërno's verzameling Latijnsche fabelen, die na haar verschijnen te Rome in 1564 onmiddellijk grooten opgang in Europa maakte. Faërno is echter niet de oorspronkelijke vinder van het geestige verhaal, want Don Manuels vertelling is twee eeuwen ouder. Het eerst komt zij voor in den Indischen *Sindabad*, die in het Arabisch vertaald werd en daaruit weer in het Hebreeuwsch, dat tot grondslag strekte voor Jehans „Geschiedenis van de zeven Wijzen van Rome" in het Latijn, waarvan een Fransche vertaling in 1492 verscheen. Don Manuel moet het verhaal dus uit den mond der Arabieren gehoord hebben of uit een Arabisch handschrift hebben geput, dat verloren is geraakt.

Men kan zich voorstellen, dat in deze oude verzameling van verhalen ook de vrouw menigmaal het onderwerp van Manuels beschouwingen geweest is; dat is een onderwerp waarover de Middeleeuwsche Sproken het altijd heel druk hebben. In een dier verhalen geeft Don Manuel de geliefkoosde tegenstelling tusschen een booze, eigenzinnige vrouw en een lieftallige echtgenoote, die opgaat in de vereering van haar echtvriend. De bewijzen van het goed vertrouwen der laatstgenoemde zijn wel wat kras, bij het onwaarschijnlijke af, maar men merkt uit het geheel, dat de verhalen ten doel heeft duidelijk te maken, dat een gelukkig huwelijk gegrond is op een onvoorwaardelijk vertrouwen stellen in elkander, want ook de waardige echtgenoot treedt op in een gunstig licht bij al zijn handelingen ten opzichte van zijn lief, zachtmoedig vrouwtje. De inleiding is het gewone gesprek tusschen Graaf Lucanor en Patronio. Het voorbeeld van de booze vrouw komt daarop neer, dat zij zich zelve op noodlottige wijze vergiftigt, daar zij altijd in haar booze luimen het tegenovergestelde doet van hetgeen haar echtgenoot haar heeft aanbevolen. De geschiedenis van het gelukkige echtpaar uit deze novelle luidt als volgt:

Don Alvar Fañez en zijne vrouw.

Nadat het huwelijk gesloten was, keerde Don Alvar Fañes met zijne vrouw naar zijn eigen woning. Hij bemerkte spoedig, dat zij zulk een bekwame huishoudster en zoo rijk aan verstandig overleg was, dat hij het als een grooten zegen beschouwde, haar als vrouw te hebben verkregen: zulk een vrouw te bezitten, dacht hij, is geen klein fortuin. Geen wonder dat hij in stilte zich voornam al het mogelijke te doen om haar het leven aangenaam te maken en op die wijze zijn dankbaarheid te toonen jegens God, die hem een vrouw gegeven had van zoo uitnemende hoedanigheden en zoo rijk aan gezond verstand. Daarvan was van zelf het gevolg, dat zij haar echtgenoot innig liefhad en ten slotte alles wat hij zeide of deed als billijk en recht beschouwde, als alleen bedoeld om haar gelukkig te maken. Wat hij ook deed, het was in haar oog wèlgedaan; en zoo gaf zij hem ook toe in die kleinigheden waarin hij pleizier had: daarover kibbelde zij nooit met hem. Het kwam daarbij nooit in hem op te denken, dat zij hem maar zoowat vleide, of om de vingers wond om haar eigen zin door te drijven, of in zijn oog aardiger te schijnen dan zij werkelijk was. Daar was geen reden voor, want vooreerst hield hij te veel van zijn vrouw om zoo iets ook maar te vermoeden, en in de tweede plaats zag hij zeer goed in, dat onder haar ijver en zorg zijn belangen buitengewoon goed behartigd werden.

Op zekeren dag gebeurde het, dat Don Alvar bezoek kreeg van een neef van hem, die aan het hof van den koning in dienst was. Nadat neef eenige prettige dagen bij oom aan huis had doorgebracht, zaten zij eenmaal vertrouwelijk te praten. In den loop van het gesprek zei neef tot Don Alvar: „Je bent een beste en verstandige man, maar toch als ik vrij uit mag spreken, is er wel iets, een kleinigheid misschien, maar toch iets dat mij hindert." Zijn oom zei, dat hij ge-

rust mocht zeggen, wat dat was en er geen doekjes om behoefde te winden. „Wel, antwoordde neef, als ik het dan vrij uit mag zeggen; het komt mij voor, dat je je vrouw wel te zeer naar de oogen kijkt, haar eigenlijk te veel over alles den baas laat spelen."

Oom begon te lachen en zei: „Wacht nog maar een paar dagen en ik zal je van antwoord dienen."

Kort daarna maakte Don Alvar in gezelschap van zijn neef een uitstapje naar een afgelegen dorp, waar hij eenige zaken afdeed. Vóor hij den terugtocht ondernam, liet hij door een bode zijn vrouw Vascuñana uitnoodigen hem tot zeker punt van den weg tegemoet te komen. Nadat oom en neef een eind wegs hadden afgelegd, gebeurde het, dat zij een groote drift koeien tegenkwamen. „Zie eens, zei Don Alvar tot zijn neef, wat hebben we hier in deze streek toch prachtige merries."

Toen neef dat hoorde, zette hij groote oogen op. Hij dacht dat oom gekscheerde, maar zei toch, dat hij ze wel degelijk voor koeien hield. Daarop toonde oom zich ten hoogste verbaasd en antwoordde: „Je vergist je, neef, of je hebt ze alle vijf niet bij mekaar, want het zijn merries, — merries, zeg ik je." Neef wist niet, hoe hij het had; hij hoorde hoe oom onverzettelijk was en stokstijf bleef bij hetgeen hij gezegd had; hij maakte zich ongerust en vreesde dat oom zijn verstand verloren had. Intusschen hield de woordenstrijd nog eenigen tijd aan, tot zij in de verte mevrouw Vascuñana zagen aankomen om hen te ontmoeten. Zoodra Don Alvar zijn vrouw bemerkte, zei hij tot zijn neef: „Nu zal het geschil tusschen ons uit zijn: mijne vrouw zal hier beslissen."

Neef voelde zich nu wat meer op zijn gemak. Zoodra had mevrouw hem niet de hand gereikt, of hij riep uit: „Tante, oom en ik hebben een klein geschil. Hij zegt dat die drift daar merries zijn, en ik houd vol dat het koeien zijn. Wij hebben daarover al zoo lang woorden gewisseld, dat oom mij ten slotte voor gek verklaarde, terwijl ik op mijn beurt meende, dat het met oom niet veel beter gesteld was. Mogen wij u nu verzoeken de zaak uit te maken?"

Mevrouw aarzelde eenige oogenblikken, daar zij tot heden zeer goed koeien van merries had kunnen onderscheiden; maar nu haar echtgenoot van tegenovergestelde meening was dan zij en ze tot heden zulk een onbepaald vertrouwen in zijn oordeel gesteld had, dat zij nooit twijfelde aan de juistheid van zijn woorden, verklaarde zij, dat het stellig en zeker merries moesten zijn en geen koeien. „Het spijt mij erg, neef, zoo sprak zij, dat je daarover nog woorden hebt gewisseld; maar het schijnt, dat sedert het leven aan het hof en onder het gevolg van een koning je oordeel en verstand er ook al niet op verbeterd zijn. Ik houd mij aan het oordeel van mijn man: wat Don Alvar gezegd heeft, houd ik voor waar." — En met zooveel nadruk gaf zij haar meening te kennen, dat niet alleen neef maar al degenen, die met hen waren bij zich zelf begonnen te zeggen: „kan ik mij dan ook vergist hebben?"

Daarop zette het gezelschap den tocht voort. Maar ze waren nog niet lang verder gereisd, of een groote drift merries kwam hen te-gemoet. „Ziedaar nu, zeide Don Alvar, daar heb je een drift koeien voor je; merk nu goed op, dat je zooeven ongelijk had, toen je merries voor koeien aanzag."

Toen neef dit hoorde, riep hij als verbijsterd uit: „Beste oom, spreek toch zoo niet, om Gods wil! Als het waar is wat je zegt, dan heeft de duivel mij hier in dit land bij den neus. Als dit koeien zijn, zeg ik u, dat ik mijn zinnen verloren heb, want overal in de wereld zou men dit voor merries houden en niet voor koeien." Don Alvar bleef weer onverzettelijk bij zijn bewering, en ten slotte werd opnieuw aan mevrouw overgelaten het geschil uit te maken.

En zie, alweer om dezelfde reden als de vorige maal, gaf Don Alvar's vrouw als haar overtuiging te kennen, dat haar echtgenoot gelijk had. En met zooveel vuur verdedigde zij de meening van haar man, dat ten slotte neef en allen die het met hem eens waren geweest begonnen te twijfelen aan eigen oogen en verstand en bij zich zelven zeiden: „Zou Don Alvar het dan toch bij het rechte eind hebben?" Zoo eindigde voorloopig de woordentwist.

Don Alvar en zijn neef zetten nu den tocht voort. Maar na eenigen tijd en vòòr zij nog hun te-huis bereikt hadden, kwamen zij aan een riviertje met een aantal molens aan den oever. Terwijl zij hun paarden lieten drinken, maakte Don Alvar de opmerking, dat het water van de rivier in de richting stroomde van haar oorsprong en het dus een vreemd gezicht was, dat de molens toch hun raderen naar den tegenovergestelden kant bewogen. Toen neef dat hoorde, geloofde hij dat hij werkelijk niet meer bij zijn zinnen was. Daar hij in zijn meening omtrent de koeien en de merries scheen gedwaald te hebben, kon hij evengoed gelijk hebben in zijn meening, dat het water van zijn oorsprong afstroomde en niet omgekeerd. Toch wilde hij het zoo gauw niet gewonnen geven. Toen mevrouw zich bij hen voegde en hoorde dat zij opnieuw aan het kibbelen waren, vroeg zij wat er nu weer de oorzaak van was. Men vertelde het haar, en even als de beide vorige keeren verdedigde zij de meening van haar man met zooveel ijver en zulk een woordenvloed, dat neef en al de aanwezigen het er wel voor moesten houden, dat hun oogen hen bedrogen en zij gedwaald hadden.

Geen wonder dat neef, na zoo dikwijls gehoord te hebben dat Don Alvar volmaakt gelijk had, zich zeer ongelukkig gevoelde; hij begon te vreezen, dat het in zijn bovenkamer niet recht in orde was. Zoo ging hij zwijgend en in zichzelf gekeerd verder. Het was van nu aan een droevige reis voor hem. Don Alvar kreeg medelijden met hem, toen hij daar zoo somber en ter-neer-geslagen naast hem reed. „Kom, neef! zei hij, wees nu maar niet zoo melancholiek. Herinner jij je nog, dat je mij eenige dagen geleden je verbazing te kennen gaf, dat ik mijn vrouw volgens je zeggen zoo naar de oogen keek en haar zoo mijn volle vertrouwen schonk? Al wat er vandaag is voorgevallen, was maar zoo door mij verzonnen om je ons wederzijdsch vertrouwen in elkander duidelijk te maken en je te doen gevoelen, dat dit van beide kanten niet misplaatst is. Ik wist heel goed, dat de eerste drift koeien waren en de andere merries; en zoo ook wat de loop van het riviertje moest wezen. Mijn vrouw gaf mij gelijk, omdat haar vertrouwen in mij te groot was om te willen aannemen, dat ik gedwaald had. Moet ik zulk een goed vertrouwen niet in gelijke mate haar schenken? Ik beloofde, bij gelegenheid op je aanmerking je van een afdoend antwoord te dienen, en dat is mij vandaag gelukt, zou ik zeggen."

Neef's gelaat helderde op; hij verklaarde zich geheel gewonnen. Hij moest erkennen dat de achting die Doña Vascuñana haar man toedroeg en het onbepaald vertrouwen dat zij in hem stelde, moest beantwoord worden door een liefde en kieschheid, die van de zijde van haar echtgenoot nimmer te groot konden zijn.

Graaf Lucanor was bijzonder ingenomen met dit verhaal van Pratonio en vond dat wat hij gezegd had, raak was en een goede les bevatte voor zulke jong-gezellen, die in hun oppervlakkigheid willen oordeelen over de verhouding tusschen man en vrouw, wanneer achting en onderling vertrouwen een toestand in het leven roepen, die hun raadselachtig voorkomt.

En Don Juan Manuel vond het voorbeeld de moeite waard om er notitie van te nemen, daarom beval hij dat het in dit boek zou worden opgeschreven met de volgende regels tot slot:

„Bij 't huwlijk dient er goed-vertrouwen,'
Zal 't man en vrouw niet beiden rouwen."

Wij teekenen hier nog bij aan dat de Don Alvar in dit verhaal een historisch persoon is; hij was een neef van den beroemden Cid, Ruy Diaz de Vivar, den held van zoo menige Spaansche Romance en van Corneille's treurspel. Een ander verhaal, geheel in den geest van dien tijd, verdient hier nog een plaats. In de Middeleeuwen had men veel op met de listige en gemeene streken van Satan; zij waren het onderwerp van stichtelijke vertellingen, mysteriën en moraliteiten, waarbij het nu en dan niet aan humor ontbrak, zoodat de goede gemeente bij afschrikwekkende voorbeelden toch ook gelegenheid vond zich te vermaken en naar hartelust te lachen. Het verhaal is getiteld:

Van een man die een verbond sloot met den Duivel.

Op zekeren dag zei Graaf Lucanor tot

Patronio: „Daar is een man bij mij geweest, die mij wijs maakte dat hij de kunst verstaat van de toekomst te voorspellen. Hij wil mij voor een som gelds die kunst leeren, zoodat ik daardoor mijn macht kan vergrooten en mijn bezittingen uitbreiden. Maar mijn geweten komt daar wel wat tegen op en zegt mij dat ik mij daarmee wel zou kunnen bezondigen. Voor ik dus het aanbod aanneem, kom ik uw gevoelen inwinnen."

„Heer Graaf, zei Patronio, om u duidelijk te maken, hoe ik dit geval beschouw, zult ge mij wel willen toestaan u de geschiedenis mee te deelen van den man die een verbond sloot met den Duivel."

„Heel graag, zei de Graaf, laat hooren".

Patronio gaf nu het volgende verhaal.

Een rijk man verviel langzamerhand tot groote armoede, zoodat hij ten laatste niet meer wist, hoe het leven te houden. Hij voelde zich dus diep ongelukkig. In dien toestand zwierf hij rond in de bergen en gaf met bittere klachten lucht aan zijn droefheid. Daar kwam schijnbaar toevallig in eens de Duivel voor hem en hoewel deze door de boven-natuurlijke wetenschap die hem eigen was, zeer goed wist, wat er in het gemoed van den armen kerel omging, vroeg hij hem toch op meewarigen toon, wat de oorzaak van zijn droefheid was. De man antwoordde, dat het toch niets zou helpen, als hij het hem vertelde, want dat hij evenmin als anderen zijn deerniswaardigen toestand zou kunnen verbeteren. De Duivel antwoordde dat, zoo de arme kerel bereid was met hem tot een schikking te komen, hij hem zou bewijzen, dat hij in staat was hem te helpen; voorloopig zou hij een bewijs geven van zijn veel-vermogende wetenschap door hem mede te deelen dat hij heel goed wist, waarom hij zich hij zich zoo diep ongelukkig gevoelde. Toen begon de Duivel hem een relaas te geven van al de ongelukken die den rijken man getroffen hadden. Daarop vroeg hij hem, of hij zijn voorwaarden zou willen aannemen; in dat geval zou hij hem uit zijn ellende redden en hem zelfs rijker maken dan hij of zijn bloedverwanten ooit te voren geweest waren. „Ik ben de duivel, zei hij, en heb de macht daartoe."

Toen de arme man dit hoorde stond hij een oogenblik verschrikt. Maar de druk zijner ellende was zoo ondragelijk, dat hij ten laatste in alles toestemde wat de Duivel van hem eischte, op voorwaarde van weer opnieuw rijk te worden.

Zoo weet de Duivel altijd het rechte oogenblik te vinden om een mensch in zijn strikken te verwarren en een ziel te winnen. Bij voorkeur kiest hij daartoe het oogenblik, dat wij in radeloosheid of diepe ellende verkeeren. En zoo gelukte het hem ook dezen man geheel in zijn macht te krijgen.

Nadat de voorwaarden nauwkeurig waren vastgesteld, vertelde de Duivel hem, wat hij te doen had. De man moest op roof uitgaan; zijn beschermer zou hem de macht geven de deuren en poorten van elk huis te openen, waar hij zijn slag zou kunnen slaan, al waren zij ook nog zoo sekuur gegrendeld of gesloten. En zoo hij bij toeval mocht gesnapt worden, dan had hij alleen te roepen: „Don Martin, help mij!" en hij zou onmiddellijk ter hulp snellen en hem uit de gevangenis verlossen.

Nu ging de man er op uit. Het gold allereerst het huis van een schatrijk koopman, waar hij onder bedekking van den nacht (want euveldaders vermijden altijd het licht des daags) aankwam om zijn boos opzet te volvoeren. De deur was goed gesloten, maar de Duivel opende ze voor hem. Zoo ging het herhaalde malen achtereen bij andere rijkelui. Binnen korten tijd was de arme man heel rijk geworden; hij was spoedig al de ellende van zijn vroegere armoede vergeten. Was het daarbij nu maar gebleven; maar de begeerte om altijd meer te hebben, was onverzadelijk geworden. Hij ging maar steeds op roof en inbraak uit, omdat het hem zoo gemakkelijk was gevallen. Ten laatste werd hij gegrepen en in de gevangenis geworpen. Nu herinnerde hij zich de vroegere belofte; hij riep: „Don Martin, help mij!" en op hetzelfde oogenblik werden de poorten van de gevangenis geopend en hij zag zich in de vrije lucht. Maar het rooven en stelen was een hebbelijkheid bij hem geworden. Opnieuw werd hij gesnapt, en toen hij weder in de gevangenis zuchtte, riep hij

even als vroeger de hulp van zijn beschermer in. Die hulp kwam echter niet zoo spoedig opdagen als den eersten keer. Hij gaf den Duivel een geduchten uitbrander om zijn lang uitblijven en zei hem dat hij niet voor den gek bliefde gehouden te worden. De Duivel antwoordde, dat hij het veel te druk in Spanje had om enkel en alleen hèm op zijn wenken te bedienen. Intusschen, hij werd vrijgelaten en stapte de gevangenis uit.

Daar de man nu zag, hoe gemakkelijk alles ging en hij maar te spreken had om uit het cachot te komen, ging hij zijn gewonen gang met stelen en rooven, dat hem op het laatst een behoefte was geworden als eten en drinken. Opnieuw werd hij op heeterdaad betrapt, en daar Don Martin niet zoo spoedig op zijn laatste hulpgeschrei was toegeschoten, werd hij voor de rechters gebracht en het doodvonnis over hem uitgesproken. Toen hij naar de gevangenis werd teruggebracht, kwam Don Martin hem nogmaals te hulp en wist te bewerken dat hij in naam des konings werd vrijgelaten. De Duivel wist wel wat vleesch hij in de kuip had: de man begon spoedig zijn oud bedrijf weer op te vatten en het duurde niet lang of hij werd weer voor de rechters gebracht. Wel begon hij het wachtwoord uit te schreeuwen, maar Don Martin liet zich wachten en verscheen niet eer voor hij aan den voet van het schavot stond. De man was lang niet vriendelijk en zei dat die gekheid van Don Martin hem dagen van angst en zweet had bezorgd. De Duivel antwoordde hem, dat hij hem een bedelzak had meegebracht met vijf-honderd maravedi er in; hij had dien zak met geld maar den rechter in de handen te stoppen en die zou hem onmiddellijk zijn vrijheid terug geven, Terwijl ze nu voorbereidselen maakten om hem te hangen, gebeurde er iets onvoorziens dat een beletsel was om voort te gaan: er was geen strop bij de hand. De beul riep den rechter ter zijde om hem dit te vertellen en bracht hem meteen den zak met geld.

Na eenige oogenblikken trad de rechter voor het volk en zeide: „Mijne lieve vrienden, hebt ge ooit gezien dat er een strop ontbrak, als een beklaagde werkelijk schuldig was? Hier is het duidelijk, dat de lieve God ons er voor bewaart een onschuldige ter dood te brengen. Wij zullen dus de executie tot morgen moeten uitstellen. Middelerwijl zullen wij de zaak nog eens nauwkeurig onderzoeken, en weest er verzekerd van dat, in geval van schuld, het recht zijn loop zal hebben." Eigenlijk was dit maar een praatje, om tijd te winnen, ten einde het geld te tellen. De rechter opende den zak, maar vond in plaats van goud — een strop! Die teleurstelling was te groot. De rechter beval dat de executie van den beschuldigde onmiddellijk voortgang zou hebben. Toen de man den strop om den hals had, riep hij opnieuw om Don Martin, die nu dadelijk tot hem kwam. De man vroeg hem, wat de reden was hem in dien uitersten nood te verlaten, waarop de Duivel antwoordde, dat hij in alle omstandigheden hem zou kunnen redden, uitgezonderd als hij een strop om den hals had, want in dat geval gevoelde Don Martin zich van zijn macht beroofd. Het gevolg was, dat de schuldige het verdiende lot niet ontging. Zoo leed hij schade aan ziel en lichaam, omdat hij den Duivel niet had wederstaan.

Daarom, Graaf Lucanor, indien gij beiden ziel en lichaam wilt behouden, laat dan in vertrouwen de toekomst aan God over en hecht niet aan voorteekenen en dwaze voorspellingen. Toovenaars en waarzeggers zal men ontvlieden, want hun werk is uit den Booze. —

Don Juan Manuel beschouwde ook dit verhaal van Patronio als een goed voorbeeld en waardig om in dit boek te worden aangeteekend. Voeg er ook deze twee regels bij, zeide hij:

„Die niet aan God de toekomst laat,
Leeft steeds in angst en sterft in 't kwaad."

Menigvuldig zijn de variaties van dergelijk thema in de Middeleeuwsche verhalen en nog lang daarna. Er is een voortdurende wedstrijd in die vertellingen tusschen den booswicht die van Satans macht wil profiteëren en den Duivel zelf; den eerste lukt het vaak zelfs den Booze te slim af te zijn en zoo aan de afspraak en voorwaarden te ontsnappen, maar meestal weet de Duivel zijn slachtoffer te

pakken juist op het uiterste oogenblik als de kerfstok meer dan vol is en nog even voor de schuldige door boete en berouw hem teleurstelt. „Vroolijk geleefd en zalig gestorven is den Duivel een streep door de rekening," zoo zegt een spreekwoord, dat in oude tijden door menige vertelling plastisch werd toegelicht tot groot vermaak van de toehoorders rondom Eigen Haard. Ook het boven-meegedeelde verhaal is in andere talen terug te vinden, natuurlijk in verschillende redactiën.

Onder de eigenlijke fabelen van Don Juan Manuel zijn er een paar van gelukkige vinding. Wij laten de inleiding, het gesprek tusschen Graaf Lucanor en Patronio, ditmaal achterwege en geven de eigenlijke fabel die getiteld is:

Waarheid en Leugen maken een afspraak.

Graaf Lucanor, zeide Patronio, ik zal u met een oude fabel dienen. Het gebeurde eens dat Waarheid en Leugen elkander toevallig ontmoetten. Leugen stelde voor in elkanders gezelschap te blijven, daar zij ieder op zich zelf het zoo eenzaam hadden. Na eenigen tijd stelde Leugen voor samen een boom te planten, dan zouden zij, als het erg heet was, onder het lommer een veilige beschutting vinden. Waarheid, altijd zonder arg of list, vond dat goed. Zoodra de boom wortel had geschoten en zijn takken begon uit te breiden, stelde Leugen voor, dat ieder een gedeelte van den boom als zijn eigen rustplaats zou kiezen, ten einde voor latere geschillen gevrijwaard te blijven. Daarbij gaf Leugen in overweging, dat Waarheid den wortel als haar bijzonder verblijf moest kiezen, waartoe zij natuurlijk heel wat mooie redenen bijbracht, als zijnde dit het meest verkieslijke deel voor een aangenaam en veilig verblijf. „Ziet ge," zei ze onder anderen, „die wortel wordt gedekt en beschermd door de aarde, terwijl het gedeelte boven den grond kans heeft vernield en zelfs omgehouwen te worden door kwaadwillige menschen; allerlei gedierte kan er aan knagen, vogels kunnen het beschadigen met hun scherpe snavels en klauwen; nog erger, de hitte kan het verschroeien of de vorst het pijnigen: van al die gevaren zijt ge daar onder den wortel vrij, daar merkt ge niets van."

Toen Waarheid al die mooie woorden had aangehoord, nam zij het aanbod van Leugen aan, en daar zij van nature goed van vertrouwen was en dus alles voor goede munt aannam, bedankte zij haar nog voor haar welwillende raadgeving.

Leugen was buitengewoon in haar schik over den goeden uitslag van haar boozen toeleg en mooie praatjes. Waarheid nam haar verblijf onder den wortel in bezit en woonde dus in een donker hol onder in den grond, terwijl Leugen hoog daarboven zich neervlijde en dagelijks onder de menschen verkeerde, zoodat ze een behagelijk leventje leidde en veel pleizier had.

De boom werd intusschen al grooter en grooter; hij breidde zijn lommerrijke takken wijd uit en tooide zich met schitterende en in het oog vallende bloemen; hij bood een aanlokkelijke schaduw aan en was een uitgezochte beschutting voor de hitte van den dag. Geen wonder, dat hij het toevluchtsoord werd voor alle leegloopers en babbelaars uit de naburige dorpen, die in zijn lommer zich verlustigden en met genot luisterden naar het gesnap van Leugen, die daar tusschen de bladeren verscholen haar nieuwtjes van allerlei aard zat uit te strooien. Ook begon zij dat slag van volk alle soorten van kunstjes te leeren. Daar had je vooreerst: de simpele draai; Je zegt: „Lieve Mijnheer, ik zal het zaakje voor je in orde brengen," terwijl je er voor je zelf niet aan denkt een hand uit te steken. Dan: de dubbele draai, aldus: je zweert bij hoog en laag dat je 't goed met iemand meent en hem helpen zal, terwijl je op hetzelfde oogenblik je voorneemt hem het beentje te lichten. En eindelijk: de vrome draai, als als je onder den dekmantel van heiligheid de lui bij den neus neemt om dan nog als weldoener te worden toegejuicht.

In die kunstjes was Leugen heel knap, en zoo handig wist zij haar lessen uit te deelen onder al het volkje, dat bij dien boom beschutting en schuilplaats zocht, dat er geen enkele leerling was, die niet met glans de proef van volleerdheid kon doorstaan. Die mooie boom en de beschutting die hij aan-

bood trok zoo algemeen de aandacht, dat spoedig bijna iedereen er heentrok om er van te profiteeren, zoodat ten laatste de oprechte en eerlijke menschen nauwelijks den mond dorsten opendoen om te zeggen wat hun op het hart lag of te bedeesd werden om hun stem te laten hooren.

Nu toonde Leugen zich in al haar onbeschaamdheid. Zij zag zich gevleid en toegejuicht door de menigte. Met minachting zag zij neer op Waarheid, die daar stil onder in den grond zat, zoodat bijna niemand meer wist waar zij te vinden was of er aan denken kon haar te zoeken.

Ten laatste begon Waarheid in haar donker verblijf ongeduldig te worden: zij snakte naar licht. Er schoot haar niets anders over om aan het haar toegewezen verblijf te ontkomen dan aan de wortels te knagen en ze een voor een af te knabbelen. Zoo begon de mooie boom met zijn rijken bladerdos en fraaie bloemen langzamerhand te verwelken; hij gaf minder schaduw en van vruchten was er niets te bemerken. Eindelijk had Waarheid alle wortels afgeknaagd.

Op zekeren dag toen Leugen en een leger van haar discipelen weder onder den boom rustig bij elkaar zaten, kwam er een hevige storm opzetten. Daar de boom met afgeknaagde wortels aan de vlagen geen weerstand kon bieden, werd hij in een rukwind geveld en viel met al zijn gewicht op Leugen neder, die verpletterd werd, terwijl velen van haar volgelingen ter dood toe gewond werden. Op dat oogenblik gelukte het Waarheid uit haar onderaardsch verblijf te voorschijn te komen en den ondergang van den gevallen boom aanschouwende toonde zij den omstanders aan, hoe al de verraderlijke kunstgrepen van Leugen slechts gediend hadden om haar eigen verderf des te volkomener te maken.

Don Juan Manuel was zeer ingenomen met dit voorbeeld en liet het daarom in dit boek opnemen, doch vergat niet er het volgende rijmpje aan toe te voegen:

„Wees Waarheids vriend, laat Leugen loopen;
Die beiden vleit, heeft niets te hopen."

De volgende fabel brengt ons weer naar het oude Indië terug. Zij bewijst opnieuw dat Don Juan Manuel veel verkeer had met de Arabieren, hoe heldhaftig hij ze ook bestreed, of wel dat hij met de Hebreeuwsche auteurs die toen in Spanje bloeiden, goed bekend was. Beide volksstammen toch hadden de Indische overleveringen naar Europa overgebracht, eeuwen voor andere volken het bestaan van die rijke Indische literatuur konden vermoeden. De fabel is getiteld:

De strijd tusschen de Kraaien en de Uilen.

Graaf Lucanor zat weder eens met zijn raadsheer Patronio te praten en zei: „Ik ben op het oogenblik in geschil met iemand van hoog aanzien en groote macht. Deze had langen tijd een zeer vertrouwden dienaar, met wien hij alles besprak en overlegde. Onlangs echter kwam het tusschen meester en dienaar tot een breuk, en nu gebeurde het dat de laatste, die zich verongelijkt achtte, zich bij mij aanmeldde om mij zijn diensten aan te bieden waarvan ik zeker in mijn belang gebruik zou kunnen maken, indien ik er toe kon besluiten hem te wreken. Daar ik altijd groot vertrouwen stel in uw raad, zou ik graag willen weten wat in dezen uw meening is..

Geloof mij, Heer Graaf, antwoordde Patronio, dat die man in de eerste plaats zich zelf zoekt en niet gedreven wordt door belangstelling in uwe zaak. Om mijn meening duidelijk te maken zou ik u de geschiedenis van de kraaien en de uilen kunnen vertellen.

„Doe dat, mijn waarde Patronio," zei Graaf Lucanor.

Nu begon Patronio het volgende verhaal.

De kraaien en de uilen voerden een hardnekkigen strijd, waarin de kraaien veelal deerlijk gehavend werden. De uilen toch hebben de gewoonte op strooptochten uit te gaan in den nacht, en zich des daags in hun verborgen schuilhoeken terug te trekken, waar het heel moeilijk is ze te vinden. Zoo kwamen zij dan ook 's nachts langs de boomen waar de kraaien in huisden, doodden er telkens verscheidene of richtten groote verwoesting aan.

De nood was groot in de kraaienwereld. Zij besloten een ouden kraai te raadplegen, die als een persoon van kennis en ervaring bekend was. Zij vertelden hem wat zij van de uilen te lijden hadden en vroegen hem, of

hij hun een middel aan de hand kon geven om hun vijanden eens een gevoelige les toe te dienen.

De oude kraai dacht een oogenblik na en zich toen in volle waardigheid oprichtende gaf hij het volgende plan in overweging. Zij moesten hem eenige veeren uitplukken en hem alleen zooveel laten, dat hij zich kon bewegen, al was het dan op gehavende vleugels. Men vond dat goed. In dien schijnbaar deerniswaarden toestand vertoonde hij zich aan de uilen; hij maakte hen wijs, dat de kraaien hem aldus hadden toegetakeld, enkel omdat hij hun aangeraden had vrede te sluiten. Nu kwam hij tot de uilen om hen te beduiden wat zij te doen hadden om eens hun slag te slaan onder de kraaien en zoodoende ook zelf gewroken te worden.

Toen de uilen dit hoorden, waren zij uitgelaten van blijdschap; zij onthaalden hem op allerlei versnaperingen en werden spoedig zoo vertrouwelijk met hem, dat zij hem al hun geheimen en plannen meedeelden. Wel was er een bejaarde uil die in den algemeenen jubel niet wilde deelen; hij vertrouwde de kraai niet en vertelde zijn jongere kameraden, dat zij op hun hoede moesten zijn, want dat het hem alleen om hun geheimen te doen was en zij dus beter zouden doen hem de deur uit te smijten. Maar de eigenwijze uilen noemden hem een knorrigen spelbreker en stokebrand. Daarom verliet de oude uil het luidruchtig gezelschap en zocht voor zich zelf een andere schuilplaats, waar niemand hem zou kunnen vinden.

Aldus woonde de kraai langen tijd in vertrouwelijk gezelschap van de uilen, totdat ten laatste zijn veeren weer voldoende waren aangegroeid en hem in staat stelden een langen tocht af te leggen. Nu stelde hij den uilen voor, dat hij op verkenning zou uitgaan om te zien, waar zij de kraaien het best zouden kunnen verrassen; dan zou hij bij hen terugkomen en zich aan de spits stellen om de leelijke kraaien voor goed uit te roeien. Dit plan werd natuurlijk luide toegejuicht.

De kraai vertrok. Wel kwam hij terug, maar als voorvlieger van al de andere kraaien, die hij volmaakt op de hoogte had gebracht van al de oorlogsgeheimen en verborgen schuilhoeken van het uilengeslacht. Zoo werden de onzinnige uilen onvoorbereid en bij volle daglicht overvallen. Zij vielen als slachtoffers van de wraak der kraaien en van eigen dwaasheid.

Graaf Lucanor begreep heel goed wat de zin was van Patronio's vertelling en deed er zijn voordeel mee. Don Juan Manuel meende dat dit voorbeeld niet mocht verloren gaan en daarom liet hij het in deze verzameling opnemen er bijvoegende:

„Die overloopers roekeloos vertrouwen,
Ontvangen ras een les die hun zal rouwen".

Reeds is gewezen op den Indischen oorsprong van deze fabel. Men vindt haar terug in de Pantchatantra; het derde boek draagt den titel: „Over den Oorlog van de Kraaien en de Uilen". Men zie de vertaling van den heer H. G. van der Waals. De oude fabel vindt intusschen haar toepassing in iedere geschiedenis; ook, om bij onze dagen te blijven, in de geschiedenis van onzen oorlog met Atjeh.

Wij willen het bij deze proeven thans laten. Ontbreekt het deze verhalen over het geheel aan spannende tooneelen, toch onderscheiden zij zich door gemakkelijkheid van verhaaltrant, natuurlijkheid van taal en stijl, zonder overdrijving of rhetorischen opschik. Hoewel de auteur met vele Oostersche vertellingen bekend was, blijft hij toch vrij van die breedsprakigheid en gerekte uitweidingen welke veel Indische verhalen kenmerkt. Bovendien hebben Don Juan Manuels vertellingen een sterk nationaal karakter. De practische strekking er van teekent den auteur als een scherpzinnig denker en gemoedelijk moralist in den goeden zin. Hij werd aan de voeten van den troon geboren, maar de omstandigheden hebben hem belet dien troon te be stijgen. Als hij ooit geregeerd had, zou hij een afzonderlijke plaats onder de vorsten van de Middeleeuwen hebben ingenomen. zooals hij nu een eereplaats inneemt onder de auteurs dier tijden. Voor zijn dood zag hij zijn beide dochters als Koninginnen gekroond, de eene van Castilië, de andere van Portugal. Hij stierf met de beschikking begraven te willen worden onder hetzelfde gewelf, waaronder zijn trouwe schildknaap

rustte, die op het slagveld aan zijn zijde gesneuveld was. Een leven als van dezen Prins verbaast ons wegens zijn zeldzame werkkracht: wij zien in hem een wakker legerhoofd, een ambitieus staatsman, een beschermer van kunst en wetenschap, een auteur aan wien de Spaansche letteren de grootste verplichtingen hebben als schepper van het Castiliaansche proza.

„Graaf Lucanor of de vijftig vertellingen van Patronio" werd het eerst gedrukt te Sevilla in 1575, onder toezicht van den schrijver en dichter Argote de Molina; een herdruk verscheen in 1642; beide drukken zijn „zeer zeldzaam" thans.

NIEUWE BOEKEN.

De jeugd màg wel voorgaan. We hebben zooveel nog te bespreken; we komen de eerste maanden niet klaar. En naar de belangrijkheid kunnen wij alle nieuwe uitgaven niet rangschikken, waar zóó veel goeds verschenen is, en toch zoo weinig dat ons treft als een blijde verrassing. De jeugd moèt maar voorgaan. Twee nieuwe tijdschriftjes liggen voor haar gereed. De redacties vragen heel nederig en vriendelijk om hare belangstelling. Dit vind ik altijd een beetje komiek. 't Is bepaald verkeerd van me; want àlle redacties van kindertijdschriften doen zoo, houden zich alsof zij 't hadden tegen het kind, terwijl zij zich in werkelijkheid richten tot de ouders, die abonneeren; maar dwaas acht ik het toch, zoolang men mij niet heeft bekeerd.

Daar hebt ge een kind tusschen 7 en 9 jaar. Voor zoo'n kind is bestemd het tijdschrift *Ons Thuis*. De ouders krijgen het ter inzage. De ouders moeten beslissen of zij er op zullen inteekenen. Nu richt de redactie zich tot de ouders? Neen. Zij schrijft aan de „Beste jongens en meisjes". Natuurlijk om aan te prijzen wat zij hoopt te geven. Maar bovendien om al dadelijk aan die kinderen te vragen der redactie brieven te schrijven. De kinderen moeten vertellen hoe zij het tijdschriftje vinden; want de redactrice is »dol" op brieven. Raar, toch? Want de redactrice weet wel dat een kind van 7—9 jaar het heele tijdschrift niet te zien krijgt, indien de ouders het niet onder zijn oogen brengen.

Maar dat prospectus komt, naar ik hoop, maar eens in 't jaar. De overige inhoud van *Ons Thuis* lijkt me wel aardig Het blaadje wordt geredigeerd door Kath. Leopold en Henr. Dietz. Vaste medewerking hebben toegezegd de dames Van Rennes, Snellen, Kuiper, Chr. Doorman en Nelly Bodenheim. 't Kan dus goed worden. De eerste aflevering is lang niet kwaad, al staan er dan ook nog geen correspondenties in van achtjarigen. 't Eerste liedje is goed en eenvoudig. Maar is dàt nu een ondertitel „Instantaneetje van Freia". Weest toch eenvoudig in alles, lieve dames, als ge voor kleine kinderen werkt! Wat is dat nu „instantaneetje"? 't Slaat niet eens op den inhoud.

Ook de redactie van *Jeugd* richt zich tot de kinderen. Niet zonder omhaal, deze. De redactrice ziet tusschen haar papier en bloemen in een vaasje, een heel, heel klein spinnetje zweven. „Dat is geen nette redactrice!" moet een ondeugend meisje met aanleg voor huishoudelijkheid denken! Een spinneweb tusschen papier en bloemen op de schrijftafel van een redactrice.... Zeker in lang niet gebruikt, die schrijftafel! Maar de redactrice is dichterlijk en gevoelig. Ze is bang dat het spinnetje zal worden benadeeld door een vlieg. 't Gebeurt niet en de redactrice kijkt naar 't web en bedenkt hoe dat beestje zoo klein als een speldekop (?) haar papier heeft verbonden aan de bloemen. Zoo moet het blaadje de jongens en meisjes verbinden aan haar. 't Blad is een spinneweb. Ze voelt wel wat raars in die beeldspraak; doch laat haar niet los. Op 't eind heeft zij 't weer daarover en de kinderen moeten vertellen of zij begrijpen hoe de schrijfster dat bedoelt van dat spinnetje en die draden. Oefening in slechten stijl! — Ze hoopt dat het onzichtbare webje tusschen de kinderen en haar heel sterk zal worden. Alweer, dus, een uitnoodiging om te schrijven, alweer dus een redactrice, die „dol" is op brieven.

En deze uitnoodiging wordt nog herhaald aan de kinderen van 10—15 jaar in een *Correspondentie*, erg nederig gesteld, waarin hun wordt uitgelegd waarom het blaadje

bijdragen zal bevatten voor sommigen te wijs en voor anderen te flauw.

„In mijn inleiding heb ik nog vergeten u iets te vragen, wat ik nu maar in mijn eersten brief aan u allen zal doen. Ge begrijpt wel dat in een blad, bestemd voor jongens en meisjes van 10—15 jaar, wel eens stukken zullen staan, die een jongen van 15 — een heele heer al! — „flauw", en andere, die een meisje van 10 — een kind nog, hoop ik — veel te wijs zal vinden. En wat ik u nu vragen wil is, om, als ge dit *begrijpt*, het ook te willen onthouden als ge een stuk te flauw of te wijs vindt. Waarom ik dan dit blad niet maakte, b.v. alleen voor jongens en meisjes van 10—12, of van 14—16? Wilt ge dat nu eens weten? Wel, omdat ons landje daarvoor te klein is. Dan kunnen er niet genoeg abonnés zijn en dan kan het blad niet blijven bestaan. Begrepen?"

Nu kinderen òòk al opgeroepen om een oordeel uit te spreken over de finantieële draagkracht van gegadigden voor kindertijdschriften en een quaestie van oplaag en opbrengst van zulke periodiekjes. Ligt het aan mij, of is wezenlijk zoo wat belachelijk? Het woord *moet* immers gericht zijn tot de ouders; waarom dan de kinderen aangesproken, waarom dien valschen toon aanslaan?

Er is nog wat in het optreden dezer redactie, dat me hindert.

„Eén ding spijt me, dat dit blaadje niet kan gelezen worden door kinderen uit 't volk. Ik zou voor hen ook zoo graag willen schrijven; zij missen al zooveel van alles wat gij hebt. En nu begin ik dadelijk met iets van u allen te vragen: of gij, als gij dit blad geregeld krijgen zult, het zoudt willen laten lezen aan een jongen of aan een meisje, die ge kent uit het volk. Daar zoudt ge hun zooveel plezier mee doen, en mij ook. En als ge vriendelijk vraagt of zij er netjes op zullen zijn, en het goed bewaren, dan weet ik wel zeker dat zij dit zullen doen."

Ja, kinderen „uit het volk", voor wie zoo'n medelijdende redactrice graag zou willen schrijven! Ik zie al 't wijsneuze kind van dien rijken abonné, die *f* 3 per jaar kan missen, met neus in den wind gaan naar zoo'n proletariërkind om dat het blaadje ter leen aan te bieden. Jij, *kind uit het volk*, mag mijn blaadje lezen; maar je moet er netjes op zijn. De redactrice heeft het gezegd. En in de correspondentie kunnen die dodden van abonnés-spruiten aan de redactrice met zooveel gevoel voor kinderen „uit het volk" dan vertellen hoe lief zij geweest zijn voor de arme stumpers van de werkvrouwen en van den huisknecht en hoe heerlijk die 't vonden *Jeugd* te krijgen om te lezen, na schooltijd en na te hebben geholpen vader bij 't aardappelenrooien, moeder aan de wasch of na het boodschappen doen en trappen schuren. In den tegenwoordigen tijd moet je voelen voor 't volk en vooral dadelijk kinderen van gegoede ouders inprenten dat zij arme kinderen moeten laten genieten van hûn weelde. Maar in een soort van prospectus moet je dat toch liever niet doen!

Goede medewerkers beloven steun aan *Jeugd*. Johan Been, Werumeus Buning, Cosmopolita (van de Kampioen), C. Joh. Kievit, Mevrouw de Kruijff-Gobius, Johan de Meester, Agatha Snellen (ook hiervoor), Titia van der Tuuk en ook Mevrouw Valborg Isaachsen-Dudok van Heel (Helleland) en Koelman uit Rome.

De eerste aflevering, aardig geïllustreerd en met een paar interessante bijlagen, ziet er heel goed uit. Ik wensch der redactie oprechtelijk succes; maar hoop daarbij dat mejuffrouw Pijnappel, de bestuurderesse, wel immer zal willen bedenken hoezeer eenvoud voor het kind een eisch — en alles wat naar aanstellerij zweemt voor *Jeugd* uit den booze moet heeten.

Dat uitlokken van schrijverij door kinderen is een teeken des tijds. Geen kinderblad haast meer zonder correspondentie en zonder prijsvragen. Meestal worden verlangd opstelletjes, versjes enz. Weldra vraagt een redactie nog een lied te componeeren aan kinderen van 8—16 jaar. Al te lang, waarde redacties, werd de muziek met rust gelaten. Wat zoudt ge verder denken van boekenrecensies, muziek- en tooneelcritieken? 't Is toch heel goed dat een kind in het openbaar rekenschap geeft van zijn gevoelens bij de lectuur van een boek, in opera- en tooneelzaal! Nu vragen de redacties van de nieuwe kinder-

tijdschriften aan de ouders? — neen, aan de kinderen wat zij er van denken. Het is natuurlijk niet te doen om op- en aanmerkingen, maar om snoezige briefjes, heel vleiend, prachtig om te publiceeren.

Edoch, in die openbare correspondentie is de klad gekomen. Terecht of ten onrechte wantrouwt het publiek al dat geschrijf tusschen redacties en lezers. 't Vindt er zoo zelden eens een rake kritiek in en zoo vervelend veel gevraag over onderwerpen, die zullen worden behandeld, bijdragen die „inderdaad zoo in den smaak vielen, dat er nog meer zoo komen," bedankjes voor lieve attenties op der redactrice's verjaardag, op nieuwjaar, wanneer de redactrice „heusch verlegen is over zóó veel bewijzen van hartelijkheid" enz. enz. enz. Verder vraagt een kind nog voor dat één abonné het blaadje in handen heeft kùnnen hebben. Er zijn al vragen in *Jeugd*, om postzegels te ruilen; waarmeê je goudvisschen voedt en een ander naar een aardig comediestuk voor jongens en meisjes. En daar zijn initialen bij genoemd. *Johan A. te N., Ping te N., Henri.* Wat moet een snugger kind nu denken van zoo'n correspondentie in aflevering 1 van den eersten jaargang? En, al zou een kind niets verdachts daarin vinden, is het daarom wel heel precies in den haak en zullen de ouders veel vertrouwen stellen in die lievigheidjes, die bepaald komen aan 't adres der redactie? Deze vraagt nù al zoo nederig, dat het haast bedelen is, om bijdragen van de kinderen, om brieven hoe zij *Jeugd* vinden en ze „groet allen hartelijk." Zou een middelmatig ontwikkeld modern kind niet vragen vanwaar die hartelijkheid der vreemde dame, die *misschien* (volgens haar zeggen) aan moeder bekend is als redactrice van wijlen *Lelie- en Rozeknoppen?*

Waarheid en nog eens waarheid voor iedereen; allermeest voor het kind, dat nog geen verstand heeft van wat de Franschen *monnaie de singe* noemen.

Ons Thuis verschijnt in maandelijksche afleveringen met aardigen omslag bij Vincent Loosjes te Haarlem.

Jeugd wordt in maandelijksche afleveringen uitgegeven bij de Erven J. J. Tijl te Zwolle. De omslag is versierd door G. Sturm. In 't eerste nommer ligt een model voor Slöjdwerk en een zinco naar Jan Steen's *St. Nicolaas-avond.*

* * *

Louis Couperus behoort tot de zeer weinigen, die al vermaard zijn geworden tusschen 1880–90 en nog immer doorgaan met produceeren, zonder dat aan hun werk te zien is dat de productiekracht in den schrijver aan 't afnemen gaat. Ik zou zeggen het tegendeel is waar. Couperus vermindert niet, hij wordt niet moe, hij blijft op de eenmaal bereikte hoogte en veel in zijn latere werk staat boven veel soortgelijks in zijn eerste boeken. Tweeërlei auteurs Couperus vallen te waardeeren: de krachtig manlijke Couperus, die romanfiguren doet leven welke men niet meer vergeet, de scherpe waarnemer, die psychologische werken schept van groote beteekenis en de zachte, ietwat vrouwelijke Couperus, die zich vermeit in het scheppen van sprookjesachtige fantasieën, dan schrijvend als met een andere pen, hoorend klanken van uiterste teêrheid en van wien het proza aandoet als heel lang aangehouden, soms enerveerend gestreel van vrouwevingeren. De muziek zijner taal is dan een zee-deining onder stille luchten, een lang herhalen van dezelfde phraze, die tot ons komt als uit de verte, naar de harmonie volmaakt, naar de beteekenis vaag genoeg om onze eigen verbeelding voldoende ruimte over te laten. Zoo'n sprookjesachtig stuk proza van Couperus maakt den mijmeraar gelukkig. Men kan er zich mee opsluiten, men kan den auteur volgen, even, dan weer voortdroomen zijn eigen, de zijne aanvullende droomen, dan weer bij hem vragen om meer suggestieve bijzonderheden, dan weêr zich even laten streelen door woordklanken, aandoend gelijk zachte vingeren eener geduldig streelende vrouw, die u liefkoost, terwijl ge beiden luistert naar bescheiden muziek, heel zacht, heel ver, van strijkinstrumenten

Over lichtende drempels heet het nieuwe boek met fantazieën. Er zijn er vijf. Een er van heet als het boekje. Zij is om verschillende redenen merkwaardig te noemen,

vooral omdat de auteur in deze fantazie vol gruwelen de realiteit blijft vasthouden en toch vrij uit fantaseert over het astrale lichaam en het eerste bestaan der ziel, van de lijfsellende bevrijd, maar niet ganschelijk los van aardsche banden. 't Gegeven, zoo kort geformuleerd als hier dient te geschieden, moet u pijnlijk treffen:

Een ongelukkig gehuwde vrouw heeft drie dochters. Maar een der meisjes werd geboren in overspel. De vrouw is dood en ontmoet den vóór haar gestorven man, dien ze in schuldige liefde een dochter gaf. Couperus heeft nu gezien en willen doen zien den band tusschen de ouders en het meisje en óók dien tusschen de ouders en den bedrogen echtgenoot.

't Begint als een novelle. De moeder ligt te sterven in het groote bankiershuis en verbeeldt zich almaar geld te hooren tellen, ofschoon de kantoren, beneden haar, gesloten zijn. Eerst nadat haar man beloofd heeft duizend goudstukken te zullen weggeven, hoort zij dat geluid minder; dan niet meer. Ze wil afscheid nemen van de meisjes, met een van haar wil ze alleen spreken. Zal 't wezen met Alma, met Stella, met Lilia? Aan alle drie begint zij het te zeggen; in haar secretaire staat een cassette achter een geheim deurtje. In die cassette.... Maar verder komt de stervende niet. Als een brok moordfeuilleton eindigt het tweede hoofdstuk:

„O God ... daar ... in de kamer ... hiernaast... de cassette... o God, mijn geheim!!"

't Is gewaagd, vindt u niet? Maar Couperus kàn zoo iets wagen.

Nu volgt, dadelijk, de beschrijving van de vrouw na haar dood en van haar ontmoeting met den man, dien zij heeft liefgehad en die heeft moeten marren in lage sfeer, tot straf voor de schuld. Beiden moeten zij marren op den eersten drempel en zien terug, nog vast aan het aardsche. Aan Lilia denken ze, aan hun kind uit overspel geboren.

En Lilia ziet in droom haar wezenlijken vader en haar moeder ook, die haar den vader toont. En de gestorven vrouw waakt over Lilia en waakt over den echtgenoot, die vergetelheid zoekt in verdierlijking. Doch groot leed zou geschieden. De meisjes gaan naar de secretaire en nemen de cassette. Lilia houdt haar vast en drukt de gouden pen harer moeder tegen haar voorhoofd. Nu leest het meisje de verborgen brieven: brieven van liefde, en zij weet: zij weet dat niet heur moeders echtgenoot haar vader is en dat hij, die haar vader was, gestorven is. Haar moeders stem verneemt ze. „Lilia lees niet meer". Maar zij gelóóft niet de stem van heur moeder te hooren. Zij rukt het deksel open; vindt haar vaders portret, gelijk aan de verschijning, die zij zag in haar droom. En zal ze nu de brieven lezen? Vreeslijk is de foltering der schuldigen in bovenaardsche sfeer.

Ook de andere meisjes komen aan de brieven, willen ze lezen, wat Lilia haar verbiedt. Dan verrast de vader zijn dochters bij de geopende cassette en alles komt hij te weten. Woedend, wil hij Lilia schandvlekken, vermoorden. Maar de dooden waken over Lilia en ze waken over den vader, die eindelijk vergeeft en vergeving vraagt aan haar, die hij zijn dochter heeft gewaand. Dan zijn de bange geesten bevrijd en de astrale lichamen van hen, die hadden gezondigd, sterven nogmaals, vereenigd, nù een al glanzenden tweeden dood.

'k Resumeerde het verhaal dezer fantasie al elders, in een dagblad, zoo, durf het niet nòg eens wagen op een andere manier en mij zelf de taak opleggen 't in geheel anderen vorm te doen. Want hier kan men lichtelijk onwillekeurig verraad plegen aan den schrijver. 't Is een heel subtiel geval, naar ge ziet en menschen, die gaarne en gemakkelijk redeneeren over onzienlijke dingen, kunnen hier aanleiding vinden tot eindelooze discussies.

Couperus weet dat de spiritualisten leeren hoe begeerten de ontkluisterde zielen omlaag houden en zondige afgestorvenen de gevolgen hunner zonden moeten aanschouwen. Vandaar dat zij in de lage sferen dienen te blijven tot ze voldoende door leed en berouw zijn gelouterd om hooger te gaan, verder van de aardsche ellende. We hebben hier niet te handelen over het meer of minder bevredigende dezer stelling. Vele menschen stellen zich het leven na den dood volgens de spiritualistische theorie voor en we hebben niet

anders te constateeren dan dat Couperus van deze voorstelling heeft gebruik gemaakt voor de genoemde novelle. Spiritualistische beschouwingen behoef ik aan deze enkele mededeeling niet vast te knoopen.

De vorm van dit stuk moet iedereen doen denken aan Maeterlinck. Er komen reeksen herhalingen in voor klinkend als vragen en antwoorden. „Hoor ik goed . . . dacht Lilia. Ja, Lilia, je hoort goed. . . . Is het de stem van mijn moeder. . . . Ja, het is de stem van je moeder. . . . O, mijn liefde, wat kunnen wij. . . . Waken kunnen wij en geleiden. . . . O, mijn liefde, laten wij waken en geleiden. . . ." enz. enz. 't Is de vorm van het responsorium, dat voor een katholiek opgevoed auteur de nagalm moet hebben van het Gewijde en dat misschien daarom wel Maeterlinck heeft aangetrokken. Want Maeterlinck is er ook in geslaagd te suggereeren met vrij eenvoudige, maar in de toepassing hoogst gevaarlijke, middelen, datgene wat niet met de preciesheid der bewoordingen van zakendoende kooplieden kan worden uitgedrukt. Couperus heeft het effekt gewaardeerd en dienzelfden vorm gekozen als, wellicht, de eenig bruikbare.

Hoogst merkwaardig in dit boek is, dat Couperus (mag ik maar zeggen *realistische?*) gegevens heeft gekozen, maar die zóó behandeld dat de sprookjesatmosfeer toch om ons blijft. Verbazend knap is dit gedaan in *De onzalige Erfenis.*

„De erfgenaam ging, langzaam, zijn weg op. . . . Hij was nog een jonge man, maar de ellende had hem opgevreten. Voor de koû van den wind had hij alleen zijn gescheurden mantel, die flapperde om zijn rillende leden en hij moest de flarden tegen den wind verdedigen, als zouden de vlagen hem zijn laatste lompen ontstelen. Ja, lachende, huilende, schaterende, snikkende, spottende vlagen en als heksen dwaasden ze om hem rond, en zij trokken als met futselende vingers aan zijn mantel en scheurden dien weg van zijn schouders, en scheurden dien weg uit zijn handen, die de grauwe lap vast voor zijn naaktheid hielden. . . . Plots . . . waren het vlagen, waren het heksen? . . . plots voelde hij zich aan zijn mantel trekken en toen hij terugtrok sprong een gewicht op zijn rug, op zijn schouders. . . . En de druk van twee blank-naakte dijen knijpte hem om de keel, en worgde hem bijna den adem toe. . . . En een schril scherpe lach sneed in zijn ooren, juist toen de donder rommelde. . . ."

Ik heb deze volzinnen geciteerd op hoop u daardoor te doen gevoelen hoe Couperus, ontzaglijk knap, den overgang maakt van het realistische naar het fantastieke. Wie de heksenprenten van Goya en sommige etsen van Félicien Rops heeft gezien weet dan equivalenten van deze beschrijving in de plastische kunst.

Ook is in dezen bundel opgenomen, als eerste stuk, het wondermooie sprookje *Van de prinses met de blauwe haren.* Yweine, die zichzelf en haar volk dreigde ongelukkig te maken door haar trots. Maar de Toovenaar kwam tot haar en de vrees week. Meteen de grootmeesteres! We weten uit onze dagbladen hoe zoo'n toovenaar meermalen komt aan de hoven en hoe hij daar minder zegen brengt dan die uit Couperus' liefelijk sprookje, dat niettemin een groote waarheid zeer dichterlijk verkondigt.

Maar Couperus gaf ons nog wat anders dan fantazieën. Ook een vervolg van *De Boeken der Kleine Zielen* is verschenen: *Zieleschemering.* 't Is nog altijd de geschiedenis der decadentie van 't voornaam zich voelend Haagsche geslacht van Lowe. Plotseling gaat dit ten onder. Een zóó snelle ondergang is wel heel zeldzaam; onmogelijk acht ik haar niet. Maatschappijk, moreel en physiek gaan de Van Lowe's hard achteruit. Een sterke woesteling, die te laat is gaan inzien dat hij kalm moest gaan leven, is eenigen tijd gelukkig, schijnbaar een kerel als een boom. Maar hij voelt dat hij een vreemde ziekte onder de leden heeft. Couperus heeft dat prachtig aangrijpend beschreven, met een preciesheid in het détail, zoo dat ge nooit die verschijnselen vergeet. Een ander, die nooit druk heeft geleefd wordt ook krankzinnig. Er zijn al schandalen in de familie, er komen er nog bij. 't Is al zoo erg mogelijk. En toch is dit boek wáár, doet het niet aan als opgeschroefd.

Zeer bijzonder is de teekening der oude moeder Van Lowe. Zij heeft de grootheid

der familie gekend; zij heeft zich nog precies kunnen rekenschap geven van de beteekenis der al maar weêr nieuwe schandalen en onheilen. Nu heeft ze een vreeselijke gaaf gekregen; zij voorvoelt de ellende van haar nakomelingen; doch haar verstand gaat geleidelijk, langzaam verdooven, naarmate haar *seconde vue* scherper wordt. Wat gewone menschen weten ontsnapt haar, wat ze niet weten kùnnen, ziet de oude vrouw gebeuren.

Natuurlijk hooren we ook in dit nieuwe deel van Constance, die eenmaal zoo wat vreeselijks gedaan heeft, naar de schatting van al haar „nette," ja „deftige" familieleden. Was eerst haar zoontje de sympathieke figuur, in *Zieleschemering* is de moeder het, allen overtreffend in verstandige toewijding. En Addy, we kunnen het raden, moet de geneesheer worden, die beter maakt niet voornamelijk door medicijnen, maar door zijn fluïdum. Hij wordt de krachtfiguur als geboren uit een hartstochtelijke omhelzing. Wat Couperus nu verder zal geven is niet aan ons geopenbaard; doch wij kunnen niet anders dan een vervolg wachten, waarin, ten opzichte der in de eerste boeken resoluut gestelde vraagstukken, zooal geen oplossing wordt gegeven, dan toch een richting wordt aangeduid, waarin wij een oplossing hebben te zoeken. *De Boeken der Kleine Zielen*, voor zoover al verschenen, behooren zeker tot de beste en allerbelangrijkste physiopsychologische romans. (Uitgever is de heer L. J. Veen).

* * *

Bij de firma Vincent Loosjes kwam uit een roman in twee deelen door mevrouw Suze la Chapelle—Roobol. Deze schrijfster is heel ongelijk. Een roman van beteekenis deed verwachten, dat we nog wat zeer bijzonders van haar zouden krijgen, maar tot nu toe is die hoop niet verwezenlijkt. Toch kan men niet anders dan met zekeren weêrzin een ongunstig oordeel vellen over werk van mevrouw La Chapelle—Roobol. Want bij 't lezen voelt men dat zij veel geeft van zich zelf, dat ze niet maar creis een romannetje de wereld instuurt, doch het resultaat van eerlijk bedoelde observatie, zoo grondig mogelijke studie en zoo nauwgezet mogelijk streven om goed te schrijven. Zij is conscientieus; doch haar talent is maar gering; haar intuïtie desgelijks. En dan heeft zij nu een verschrikkelijk lastig te behandelen onderwerp gekozen: de historie van een dienstmeisje. Ge denkt aan De Meester's *Geertje*. Maar *Bartje* van mevrouw La Chapelle—Roobol is héél wat anders. Het werk van De Meester staat daar heel hoog in realiteit boven. En de twee manieren van schrijven moeten we maar niet vergelijken!

Een paar regels over den vorm, dan hebben we daarmeê afgerekend. De auteur kan zichzelf niet corrigeeren. Zij laat staan wat ze, improviseerend, neerschreef als: „de lage, in geel geverfde balken verdeelde zolder zou er (aan de kamer) iets sombers aan gegeven hebben, maar de helder gewitte muren met tal van oude scheurkalenders en bontgekleurde reclameplaatjes versierd, maakten haar vroolijk."

Een dienstmeisje zegt tot heur vader: „'k Zou zielsgraag een vrijer hebben," elders zegt ze: „ik herhaal," als een Nutslezer. „De trein kwam van een naburige plaats en gedurende tien minuten liepen vader en dochter het perron op en neer." „Al was de verhouding in de laatste dagen ook beter geweest, zoo begreep zij toch, dat dit alleen was toe te schrijven aan het besef, dat zij wegging. . . ." „Maar in die omgeving als in een gordijn van sneeuw gehuld, kon zij niets herkennen." Dat is schrijverij van een gehaasten verslaggever; niet van een ernstige romancière. En toch is de auteur wezenlijk wèl héél ernstig en nauwgezet. Wij bevitten haar om den stijl nu niet langer. Balzac schreef óók slecht! beweren vele Franschen en er is voor dat beweren veel te zeggen. Ook hij improviseerde nog al héél dikwijls. Maar een meester was hij in de karakterteekening. Is mevrouw La Chapelle—Roobol daarin óók ver? Eerst vraag ik even: — hoe bestudeert de „mevrouw" het dienstmeisje? Door haar vriendelijk te behandelen, krijgt ze haar misschien aan 't praten. Doch zoo komt men er niet. Ik veronderstel dan ook dat de schrijfster langs een gansch anderen weg tot Bartje is genaderd. Bijvoor-

beeld, toen Bartje al gezeten had in het huis, waarheen ze vlucht, na den dood van den ouden heer. Ik wil aannemen dat zij volkomen is gedocumenteerd geweest voor de feiten. Al zijn die lang niet alledaagsch, onmogelijk zijn ze niet. Hier dan even 't relaas ervan.

Bartje is thuis ongelukkig. Vader is huisschilder, ergens buiten. Zij gaat daarom in den Haag wonen bij een deftige dame, weduwe. Mevrouw is heel goed voor haar, doch de buurmeisjes kunnen Bartje niet uitstaan. Bartje gaat aan 't verkeeren met een neef. Ze zegt aan haar mevrouw, dat ze „dol" op den jongen is. Bartje heeft het hart op den tong. Edoch, het loopt mis met die vrijerij. Want de voorname weduwe ontvangt 's nachts bezoek van een heer en men denkt in de buurt dat die bezoeken voor Bartje zijn. De beminde wordt gewaarschuwd, verdenkt Bartje en maakt het af. Wel wat laat heeft ze hem de waarheid gezegd. Nu zegt Bartje haar mevrouw den dienst op. Maar — neen, 't is al te dom! — het schepseltje gaat weêr dienen bij een alleenwonend individu,-ditmaal van het manlijk geslacht: een oude heer met leelijke gewoonten.

Zij wordt den walgelijken grijsaard ten prooi. We vernemen dat ze maar toegeeft omdat ze tòch voor niemand meer wat zijn kan; doch dit gelooven we maar zoo niet. 't Had wààr gemaakt moeten worden. Bartje, hoewel dol op haar jongen, een tamelijk ondernemend heertje, is door en door fatsoenlijk gebleven. Zij gruwt van iets, gelijk haar mevrouw deed. Niet het voorbeeld van die mevrouw bederft haar. Zij geeft maar toe uit apathie, ontstaan door haar wanhoop. 't Kan best; alle feiten, die de auteur noemt, kunnen precies zoo gebeurd zijn. Maar 't was haar taak ze ons voor te stellen als noodwendig. Dit wordt verzuimd. Bartje is niet zoo geteekend, wanneer ze bij den ouden heer in dienst komt, dat wij zeggen tot onszelf: „nu moet het arme schepsel ten val gebracht worden."

Zij neemt goud en sieraden van den grijsaard aan. Waarom? We hebben haar leeren kennen als volkomen onzelfzuchtig. Toen zij 't erg noodig had en gauw wilde gaan trouwen liet ze zich een erfenisje ontfutselen. Zij geeft dadelijk *f* 25.— voor een zuster, die zij zoo zeer haat dat ze haar niet eens wil zien! Hoe komt ze er toe sieraden aan te nemen? Zich te verkwanselen aan een vuilik?

Haar broer, die Bartje komt bezoeken, belooft zij *f* 300.— die ze terleen zal vragen aan haar meneer! Wij hadden moeten weten hoe zij zoo diep gevallen was. De broer verlaat haar. Hij begrijpt alles van de verhouding. Ze zal hem nooit weêr zien. En dan komt de vrijer. Hij heeft berouw van zijn wantrouwen, wil alles weêr goed maken. Bartje vertelt hem dat ze nu inderdaad slecht geworden is. Eerlijk, dat zij 't vertelt, maar die eerlijkheid past weer niet bij het ter leen willen vragen van *f* 300.— aan den grijsaard.

Nog erger bedenkt de schrijfster voor Bartje. Als de oude heer dood is, laat zij zich door 's mans dochter zoo maar op straat zetten. Zij had recht op kostgeld enz. Berooid, loopt ze dan een huis van ontucht binnen. Waarom dat? 't Is toch wezenlijk geen kleinigheid. Omdat haar vrijer van voorheen gezegd heeft: „je hoort in de goot?" We voelen alweêr niet de consequentie: na leven met een ouden heer, zoo maar dàt te doen. Zoo komt het dat de zeer mogelijke avonturen van Bartje Geerders die waar zijn gebeurd, allemaal — 'k wil het wedden —, den lezer even onwaarschijnlijk voorkomen als onmogelijke verzinsels uit een boevenroman.

Meer goeds dan in de teekening van het dienstmeisje is er in die van mevrouw Mathilde Brandwijk. Een krasse teekening, wel, hier en daar. Mathilde Brandwijk ontvangt liever als weduwe bezoek van een meneer en houdt dan haar Indisch pensioen, dan dat ze met hem trouwt en afstand doet van haar jaargeld. En die man, uit zwakheid maar niet het hoogste eischend, is eveneens duidelijk aan ons voorgesteld, hoewel Van Vluchten wat erg sobertjes behandeld is. 't Gezin Geerders acht ik nog het best geslaagd en verdienstelijk is geteekend de nijdige moeder van Bartje's verloofde. Een brief schrijven in echten dienstmeisjesstijl is aan mevrouw La Chapelle-Roobol niet gelukt.

F. L.

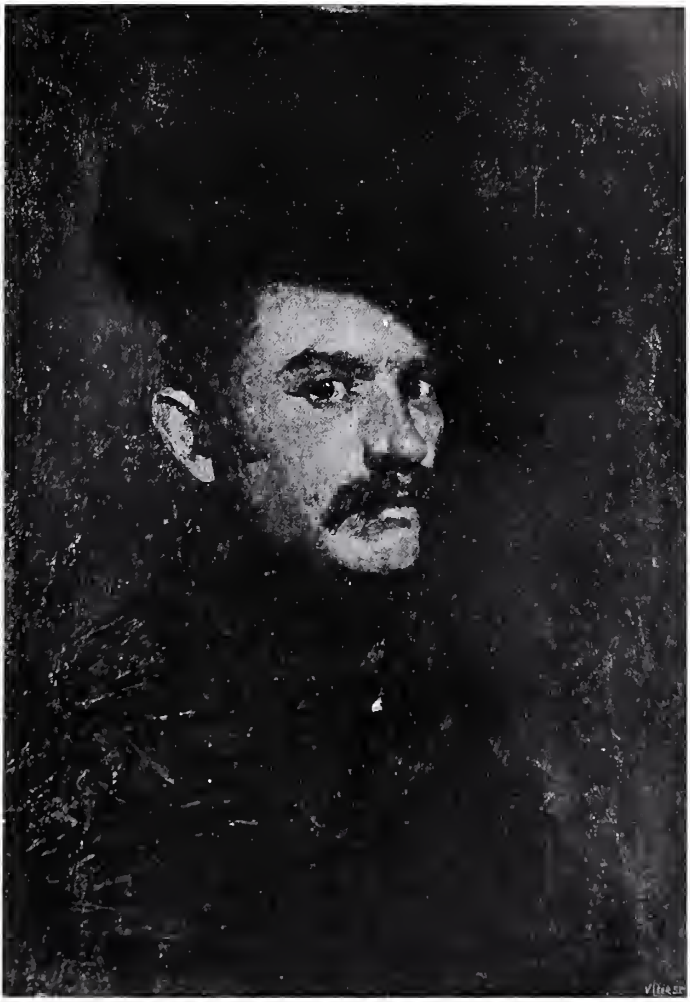
„INTERIEUR"
AQUAREL
EIGENDOM VAN DEN HEER BAKKER TE 'S HAGE

Floris Arntzenius.

FLORIS ARNTZENIUS. † † † † †
DOOR P. A HAAXMAN Jr. † †

Wanneer het aan den biograaf van Floris Arntzenius tot taak is gesteld, van zijn persoonlijkheid en zijn werk den lezer een denkbeeld te geven, dan kan ik voor mij van het eerste wel af zien. Arntzenius heeft mij het werk uit de handen genomen. Ik waag het niet in concurrentie te treden met de beide zelfportretten van den meester, die dit opstel verluchten. Reeds de fantastische opvatting van beide konterfeitsels geeft daaraan een buitengewone bekoring. Het een, met de breedgerande baret en de bruinvulpen kamizool zou in het Prado te Madrid te midden van portretten van Velasquez geen kwaad figuur maken. De beeltenis heeft in zijn volrijpe schildering zelfs veel van het werk van dezen beroemden Spanjaard. De fonkelende oogen van een diep fluweelig zwart, de toonvolle incarnatie van het vleesch, de blanke schaduwen van de baret en van het scherp belijnde gelaat, zijn volkomen die van een oud, door den tijd volledig gerijpt meesterwerk. Men staat verbaasd over de volmaakte techniek in dit portret, dat bij al zijn fantaisie, het origineel in de bewegelijkheid en levendigheid van den persoon volkomen weergeeft.

Niet minder verrassend is het tweede portret. Het gelijkt in geen enkel opzicht op het eerste en toch zijn dat ook, alleen in een andere plooi, de karakteristieke trekken van den auteur. Op het eerste heeft de jonge, vroolijke Hollandsche schilder, die op zijn tijd zeer ernstig kan kijken, zich uitgebeeld als een sombere uitdagende, barsche hidalgo uit den tachtigjarigen oorlog; op het tweede heeft hij aan het werk en aan de manier van Frans Hals gedacht; hij heeft een kop geschilderd zoo breed en raak van toets, de physionomie zoo vol jolijt en spottende scherts, dat dit portret dadelijk doet denken aan den nar van den Haarlemschen meester. Zooals deze met enkele vegen, ruw, maar vast en juist op hun plaats, een kop wist aan te zetten en tegelijk te voltooien, zoo leeft ook dit beeld en lacht en spot den

ZELFPORTRET — OLIEVERF

toeschouwer in 't gezicht.

Beide portretten geven een uitstekende resumtie van Arntzenius' talent. Zij leggen ook de vraag op de lippen, hoe het komt dat deze schilder zich niet in meerdere mate op dit genre heeft toegelegd. Wel, eenvoudig omdat hij een kind van zijn tijd is. Een artist moge nog zoo onafhankelijk zijn in zijn kunst en den weg bewandelen zooals

„BINNENHAVEN VAN SCHEVENINGEN" OLIEVERFSTUDIE

zijn aanleg en zijn temperament hem dien voorschrijven, in het te kiezen genre is hij niet vrij, maar volgt de richting van de groote school, waarin hij is opgevoed, van de voorgangers en tijdgenooten, die met hem die school maken. Als een jong artist zooals Arntzenius, in het begin van zijn loopbaan heeft mogen opzien naar zoo vele illustre mannen, die in het laatste deel der 19[de] eeuw de Hollandsche schilderschool opnieuw beroemd hebben gemaakt, dan is het geen wonder dat hij zich door hen den weg heeft laten wijzen en de natuur van ons mooi landje in zijn verscheidenheid en rijkdom van tinten tot oefenschool heeft gekozen.

Bovendien, men kan wel portretten schilderen, maar men doet het toch liefst, als men ze besteld krijgt en daarvoor een behoorlijken prijs maakt. En nu werd Arntzenius indertijd in die richting niet aangemoedigd, toen hij in Amsterdam op die manier de ijdelheid zijner medemenschen mocht streelen à raison van *f* 10.— het stuk! Dat is gebeurd. Arntzenius heeft dien tijd beleefd, en hij was hem een wel harde, maar nuttige leerschool. Wat hij toen en later op dit gebied heeft voortgebracht, getuigt van een buitengewone toewijding in zijn leerjaren.

Arntzenius heeft veel en ernstig gestudeerd. Hij had het geluk, onder toezicht en leiding van twee geduchte leermeesters te werken: Allebé en Verlat, die als meesters in vele opzichten geestverwanten waren, en niet minder als leermeesters met elkaar wedijverden om hun leerlingen te doordringen van de enorme moeielijkheden, die de kunstenaar te overwinnen heeft alvorens hij kan zeggen het métier machtig te wezen. Aan Allebé, die dat métier zoo volkomen verstaat, had Arntzenius ontzaggelijk veel te danken en hij heeft dien meester voor zijn lessen en zijn voorbeeld als kunstenaar, dat hij zich immer voor oogen stelde, altijd groote dankbaarheid en vereering toegedragen.

Floris Arntzenius.

Toen de knaap op zijn 10e jaar met zijn ouders uit Indië in Amsterdam kwam wonen, was er nog in 't geheel geen sprake van een opleiding voor de kunst. Zijn ouders hadden met hun zoon zelfs geheel andere plannen en werden daarin aangemoedigd door den vluggen geest van den knaap. De liefhebberij voor het teekenen begon echter tegen het 16e en 17e jaar zoo aan den dag te komen, dat op zekeren dag Allebé, die door de familie geraadpleegd werd, den raad gaf om Floris teekenles te doen geven en den schilder Nachtweh als leermeester aanbeval. Van stonde af aan geraakten de andere plannen op den achtergrond en werd de kunst het doelwit der vurige wenschen en idealen van den jongeling. In 1883 — Arntzenius was toen 18 jaar — werd hij tot de lessen van de Amsterdamsche Academie van Beeldende kunsten toegelaten en studeerde daar volle vijf jaren onder leiding vooral van de hoogleeraren Allebé en Wijnveld. Hij rekende daarmeê zijn studietijd nog geenszins gesloten.

Aangetrokken door den roep die er uitging van de Antwerpsche Academie, die in die dagen, onder de energieke leiding van Verlat, vele jonge kunstenaars uit den vreemde tot zich trok, begaf Arntzenius zich naar de Scheldestad en kreeg daar van den directeur, die zijn werk zag, het brevet: je kunt gerust op de schilderklasse komen, maar dan moet je ook de avondlessen volgen. En zoo geviel het, dat Arntzenius daar 's avonds wederom in de afdeeling pleisterteekenen terecht kwam, daar de plaatsen voor levend model zoo zeer door Vlaamsche en Engelsche jongelui waren ingenomen, dat hij zijn ancienniteitsbeurt moest afwachten.

Hoe hij later zijn schade heeft ingehaald, kan men thans nog in zijn atelier zien. Daar hangen hoog aan den wand een geheele serie levensgroote naaktstudies, te Antwerpen geschilderd. Toen ik de opmerking maakte, dat er een vaalblauwe tint over het vleesch lag, zag ik Arntzenius meesmuilen. Hij moest mij dat grif toegeven

Dat was een eigenaardigheid van onzen directeur. Toen hij mij zag schilderen, zeî hij: „Ge zijt een Hollander, zulle . . . die gele oker moet ge niet gebruiken."

Hij haalde tegelijk een paar blauwe strepen over het doek en zei: „Ziezoo, schilder dat nu maar eens over, zulle."

Nu heb ik later wel moeite gedaan om dat koude blauw er weer uit te krijgen — zei Arntzenius — maar heelemaal ging het niet.

Onwillekeurig keek ik naar een ander

„WINDERIG WEER" SCHILDERIJ

Eigendom van den Heer Jansen van Afferden te 's Hage

naaktbeeld in zijn atelier. Het stond juist tegen een gobelinwand en kwam daar prachtig tegen uit. Het was van later tijd en stelt voor een jonge vrouw, uitgestrekt liggende op de linkerzijde met den rug naar den toeschouwer. Die rug is prachtig van modélé, evenals de heup en de beenen, en het vleesch, met zijn fraaie belichting, is vooral in de schaduwpartijen buitengewoon rijp en malsch van toets. Dit beeld is eene ware triumf van de Hollandsche oker over het Antwerpsche mineraalblauw.

Te Antwerpen waren zijn studie-genooten Arthur Briët en Hobbe Smith, evenals Arntzenius knappe teekenaars en bolleboozen in het métier. IJverig nam hij daar ook deel aan het gezellige kunstenaarsleven in de Vlaamsche Club, waar ook de Engelsche academie-leerlingen geen vreemdelingen waren. Zijn zelfstandig artistieke bedrijvigheid, zijn zoeken een eigen weg en zijn op de proefstellen van persoonlijk kunnen, begon echter eerst na zijn terugkeer te Amsterdam. Naar buiten hoorde men toen nog weinig van Arntzenius. Het gelukte hem slechts met veel moeite en na eerst het hoofd gestooten te hebben, om uit den wedstrijd-Willink van Collen, die vooral in die dagen de gelegenheid voor jonge kunstenaars was om vasten grond onder de voeten te krijgen, met een lauwer voor den dag te treden. In zijn eerste werk voor dat concours gaf hij al dadelijk blijk van zijn sterke naturalistische neigingen. Hij ondernam het waagstuk om de dronkenschap afschrikwekkend uit te beelden in drie Maandaghouders, die op een mistigen morgen over een Amsterdamsche sluis slieren. Zijn studies nam hij naar de natuur, waarbij hij eigenaardige bezwaren te overwinnen had. Een volkomen nuchter mensch kost het vaak heel wat inspanning om voor een portretschilder te poseeren, men kan zich dus voorstellen welk een onmogelijk individu een dronkaard is wanneer hij zijn portret moet laten maken. Hoe die lui in het atelier kwamen, is het geheim van Arntzenius. En

„IN DE ZON" AQUAREL

Eigendom van den Heer Meijers te 's Hage

nog raadselachtiger is het, hoe hij ze daar een poos hield en zijn doel met hen bereikte. Zooveel is zeker, dat hij door middel van een ladder, waaraan zij zich vasthielden, wat rust in hen wist te krijgen. En wat wel het merkwaardigst was: toen de séance werd opgeheven, waren zij langzamerhand zoodanig onder den indruk geraakt van hunne ongewone omgeving, dat zij nuchter het atelier verlieten. Of hieruit de conclusie getrokken moet worden, dat de kunst veredelt, wil ik in 't midden laten.

De uitbeelding van het drietal, hoe voortreffelijk ook als beeld naar het leven, was niet overeenkomstig den smaak van de jury voor den wedstrijd. Een Amerikaan, die het schilderij later kocht, dacht er anders over.

Een volgenden keer probeerde Arntzenius het met een landschap en slaagde nú beter. Het was een studie van aardappelrooiers door hem tijdens zijn verblijf te Nunspeet geschilderd. In die dagen was het artistiek-mooie Geldersche dorp nog niet bedorven door aanleg van villas en net gebaande wegen. Het was toen nog louter natuur, een goudmijn voor onze Hollandsche kunstenaars. Hier en op andere mooie plekjes van ons land oefende hij zich in het schilderen en teekenen in de open lucht en vooral in het bestudeeren van de dingen in het landschap, in hun eigenaardige verhoudingen en waarden van toon en kleur. Aan die volhardende studie ontleende hij later zijn gemakkelijke manier om met enkele krabbels een geheel stadsgezicht in zijn studieboek op te teekenen en de rest in zijn memorie vast te leggen. In een hoekje van zijn tegenwoordig atelier in de Sumatrastraat in den Haag, hangt een heele verzameling van die krabbels, niet grooter dan enkele vierkante centimeters, waarin men den geestigen toets van zijn beste teekeningen en schilderijen herkent.

„AAN DEN TREKWEG" AQUAREL

Eigendom van den Heer Jurriaan Kok te 's Hage

* * *

„STRAND TE SCHEVENINGEN" AQUAREL

Eigendom van den Heer Arntzenius te Amsterdam

Sedert Arntzenius zich nú een tiental jaren geleden in den Haag vestigde, begon hij op eens bekend te worden. In Amsterdam was hem dat maar niet mogen gelukken. Wel onder zijn kunstvrienden. Deze liepen hoog met hem weg èn om zijn talent èn ook om zijn gulle, ridderlijke persoonlijkheid.

In die dagen werd ook Breitner nog in 't geheel niet begrepen en Arntzenius, die naar hem opzag als tot een artist, die ver boven hem uitstak, nam op tentoonstellingen vaak den handschoen voor hem op. Hij hoorde Breitner's kunst dan wel vergelijken met de wanhopig peuterige manier van een thans afgesloten tijdperk, dat in die dagen zelfs onder de officiëele beschermers van de kunst nog welig tierde. Men vond toen een schilderij mooi, wanneer daarop elk boomblad geschilderd, elke straatsteen of dakpan precies afgebeeld was. Het was den menschen niet aan 't verstand te brengen, dat die opgaaf onmogelijk is. Alle bladeren van een boom en alle steenen van een huis of pannen van een dak zijn niet te schilderen, daarvoor heeft zelfs de grootste kunstenaar geen plaats op zijn doek. Hij moet het immers toch bij een heel oppervlakkig à peu près laten en verliest dan bovendien nog om de boomen het geheele bosch uit het oog. Hij raakt zijn perspectief kwijt, en de sensatie van de werkelijkheid gaat bij hem geheel op den loop.

Zoo ongeveer moet Arntzenius het tegenover de droogstoppels voor Breitner's kunst hebben opgenomen.

Nu begint men in dat opzicht wat wijzer te worden en zijn er nog maar weinig kunstvrienden, die voor een kunstwerk van een Breitner, een Akkeringa, een De Zwart, een Arnold Koning, een Arntzenius en zoo vele andere jongeren, het rechte gevoel missen.

Zooals gezegd, geraakte Arntzenius met zijn werk eerst goed op dreef toen hij in Den Haag kwam wonen. Het zal te nauwernood een 10-tal jaren geleden zijn, dat de jonge man hier naam begon te maken. In *Pulchri Studio* werd hij dadelijk opgenomen als werkend lid, en het scherpziend oog van den heer Tersteeg ontdekte dadelijk in hem een groote aanwinst voor de Haagsche school. Door diens tusschenkomst vonden Arntzenius'

aquarellen spoedig liefhebbers en begonnen deze op de kunstbeschouwingen meer en meer de aandacht te trekken. Toen hij nu zijn 3 of 4 jaar geleden, tegelijk met vriend Akkeringa, aangenomen werd als lid der Hollandsche Teekenmaatschappij, was dit voor den kunstenaar de grootste onderscheiding. In dien kring opgenomen te worden door mannen als Israëls, Willem Maris en Blommers had voor hem meer beteekenis dan alle mogelijke medaljes en getuigschriften. Dat is voor hem dan ook een groote prikkel geweest om naar hooger te streven.

Het groote publiek kent en waardeert hem het meest als schilder van stadsgezichten. Woelige straattooneeltjes, liefst bij regenachtig weer, de volle drukte van een marktdag, een kijkje in een van veelkleurig lichtgeflonker tintelende volkswijk, zijn populair geworden onder de tentoonstellingsbezoekers. Hij houdt van woelige drukte en geeft daarvan de volle sensatie. Als hij zijn kans schoon ziet, verschanst hij zich op een stil plekje voor een venster van een onbewoond huis en maakt dan zijn schets van de drukte en het gewirwar van menschen- en huizensilhouetten in vlugge, geestige toetsen. Zoo voltooide hij verscheidene Haagsche stadsgezichten, o.a. zijn veelgeprezen Brouwersgracht (eigendom van Mr. D. van Houten), zijn Groote Markt bij regen (in de collectie van Prof. Drucker te Leiden), zijn Spuistraat (eigenaar de heer Schiff), zijn tal van variatiën op de Spuistraat en zoo vele andere bekende Haagsche en Scheveningsche gezichten. De Haringkade en Seinpost zijn door Arntzenius menigmaal tot achtergrond genomen voor een voortreffelijke aquarel of schilderij. Meestal echter teekent hij onder weg van een schilderachtig hoekje op straat een vluchtig krabbeltje, en is hem dat voldoende om op zijn atelier zich in het gansche geval te verdiepen en het in zijn volle karakteristieke schoonheid in een impressie van locale stemming om te zetten. Een mooi glad straatje of pleintje, nette door glazenwasschers geboende huisjes en een rij keurig onderhouden boomen, zijn hem een gruwel. Wanneer hij een stadsgezicht schildert

„CAFÉ RICHE.“ AQUAREL.

Eigendom van den Heer Jansen van Afferden te 's Hage

of aquarelleert, is het hem vooral te doen om het geestige leven, de volksbedrijvigheid en hij laat dan de huizen daaraan meedoen. De gevels zijn één met de menschen. Als hij een slagersjongen in zijn karaktervolle slungelachtigheid over de straat ziet loopen, laat hij dat niet gebeuren op de Avenue Louise of op de Koninginnegracht, maar in de volle Spuistraat te midden van winkelende dames en flaneerende heeren, en de gevels der huizen encadreeren dat figuur alsof het daar en nergens anders thuis hoort.

Onder de illustraties zal men opmerken een marktdag in Den Haag. Kan men zich geestiger voorstelling denken van het volksleven? Men hoort de lui hun waren uitschreeuwen, ziet ze handelen met eigenaardig gebaar, ruikt als 't ware de geuren die uit de kraampjes opstijgen, krijgt kortom een levendige impressie van dat brok straatleven. Dat alles is gedaan niet met moeitevol gescharrel om bijzonderheden uit te beelden, maar met enkele geestige toetsen, die omdat zij zoo juist op hun plaats staan, den indruk zoo volledig doen zijn.

STILLEVEN OLIEVERFSTUDIE

Hetzelfde bereikt Arntzenius in zijn portretten. Het is ook daar de rake toets, in 't geheel niet het moeizame achevé, dat de impressie te voorschijn roept. Zijn beide koppen bewijzen dat, en in niet minder mate het beeld van zijn vrouw, dat in de levende uitdrukking van de oogen en van alle deelen van het gelaat buitengewoon geslaagd is en tevens een toonbeeld van hoog opgevoerde rijpe schildering.

Toen ik dezer dagen Arntzenius bezocht, liet hij mij den aanleg zien van een kinderkopje, dat van zijn eerste lieveling. Hij moest eerlijk bekennen, dat hem dit lang niet gemakkelijk afging. De gelaatstrekken van een kind van nog slechts weinige maanden zijn nog zoo vaag en onzeker, de gelijkenis van de trekken springt nog zoo komiek van vader op moeder, dat zij bijna niet zijn na te speuren. En toch ben ik volmaakt zeker, dat Arntzenius van zijn kind een portret zal maken, dat onder zijn beste werk mag gerekend worden.

Zijn atelier is een groot en hoog vertrek met een mooien, warmen gobelin aan den wand en overigens geheel behangen met studies van de meest uiteenloopende genres: koppen, stillevens, stadsgezichten, landschappen. Op den ezel zag ik een Wagenstraat in aanleg en hier en daar verspreid zijn inzending van de jongste groepententoonstelling in Pulchri, waaronder het schilderij „binnenhaven te Scheveningen," dat bij dit opstel als illustratie is gevoegd. Het is een bijzonder mooi type van zijn stadsgezichten. Vooral het coloriet, de atmosferische toon, de groote rust in het gewemel van schuiten tegen het monumentale Seinpostgebouw zijn hier zeer geslaagd. Een paar straatjes te Hoorn, waar Arntzenius verleden jaar studies maakte, hebben dezelfde kwaliteiten van groote rust en eenheid, van juiste vertolking der locale kleur en van doordringen in de intieme stemming van zoo'n buurtje. Toch ziet men op den duur de werken van Arntzenius liefst met figuren, daar hij die zoo bijzonder levendig weet te vertolken. Hij vertelde mij wel, dat het leelijke moderne costuum, vooral der heeren, hem daarbij soms leelijk in den weg staat, maar hij was het toch niet eens met den liefhebber, die indertijd

in een brief aan het bestuur van *Pulchri Studio*, dat genootschap er voor wilde spannen om voor een reform der heerenkleeding een beweging op het getouw te zetten.

Ik dacht er het mijne van, namelijk als alle artisten hun figuren zoo geestig weten te toetsen als Arntzenius, de snit van de kleeren er al heel weinig op aankomt.

„NOORDEINDE" KRIJTTEEKENING

Het beste bewijs vond ik op zijn atelier een geschilderde studie van een Cyrano de Bergerac. Arntzenius had na het zien van het stuk in de comedie, die figuur den volgenden morgen uit zijn herinnering geschilderd. Ik vond het heel knap, vooral van kleur uitstekend, maar overigens boeide het mij niet, te midden van de zooveel geestiger figuurtjes door Arntzenius uit het werkelijke leven gegrepen, figuren die door hem meêgeleefd en begrepen werden Een artist is nu eenmaal een kind van zijn tijd en vertolkt dien veel beter en karakteristieker dan wat tot afgesloten tijdperken behoort. Vandaar dat onder de vroegere historie-schilders zooveel onwaarheid en valsche conventie den boventoon voerden, omdat zij op een te verren afstand stonden van hetgeen zij wilden uitbeelden. Inderdaad, de kunst mag zich gelukkig rekenen, dat zij het romantische tijdvak ontgroeid is.

Vooral een temperament als Arntzenius valt daar totaal buiten.

Hoe hij de dingen weet te pakken zooals zij op een gegeven oogenblik zich aan hem voordoen, bewees een episode uit zijn eerste schilderjaren. Het was nog in Amsterdam, op zijn atelier, dat hij toen had in de Sarphatistraat. Een tentoonstelling van *Arti* was dicht op handen, toen op een morgen zijn

DE MARKT TE 'S HAGE OLIEVERFSTUDIE

„STUDIEKOP" OLIEVERF

wand een krijtkrabbel, herinnering aan een aquarel in de portefeuille van mevr. Tersteeg. In enkele lijnen zag men hier de expressie van een minnend paar, elkaar omhelzende in een innige omstrengeling. De passie was hier uitgedrukt niet materialistisch, maar als „twee zielen gloênd aaneengesmeed."

Aan dergelijke geestige krabbels, meestal herinneringen aan onderwerpen, in aquarel of olieverf uitgevoerd, leert men Arntzenius' eigenaardige manier eerst goed kennen. Hij begint en eindigt er zijn werk mee, want als hij een aquarel of schilderij heeft voltooid en hij moet er van scheiden, dan werpt hij eerst in een schetsboek een vluchtige, maar rake memorie van het geval. Zoo bladerde ik in een schetsboek, dat als 't ware een korte inhoud is van zijn werken in de laatste jaren. Daar zag ik zijn fraaiste kijkjes in den Haag, zijn mooiste Haringkades, strandgezichten met geestig getoetste damesfiguurtjes, studies van den Trekweg en het Kanaal, zijn slagersjongens, zijn teekening van het paleis in 't Noordeinde, die hij maakte voor het album dat de schilders van *Pulchri* H.M. de Koningin bij Haar huwelijk aanboden; daar passeerden mij de mooiste plekken van ons land, en zag ik de geestige contours van zijn beste portretten, o. a. die van zijn schoonouders, den heer en mevr. Doorman, die niet minder geslaagd zijn in hun breeden raken toets en karaktervolle schildering dan zijn zelf-portretten.

Op geen van die knappe dingen wees mij Arntzenius opzettelijk, ik moest ze zelf maar zien op te diepen uit den chaos. Maar met één ding maakte hij een uitzondering: hij liet mij een stilleven zien, dat mevr. Artzenius schilderde toen zij nog Lida Doorman heette, daar was hij trotsch op, en geen wonder. Van kleur en stofuitdrukking is dit kleine paneel buitengewoon raak en echt Hollandsch.

vrienden Frankfort, Bosch en Hobbe Smith bij hem kwamen oploopen, benieuwd wat Arntzenius zou inzenden.

Ja, daar had hij nog in 't geheel niet aan gedacht. Maar op eens schoot hem een idée in het brein:

Blijft daar zoo met je drieën zitten, daar heb ik mijn schilderij!

En zoo als het drietal daar in nonchalante houding tegen den witten muur van het atelier zat, begon Arntzenius van hen een schets te maken, die wonderwel slaagde. De losse compositie, de geestige toets en de karaktervolle uitbeelding van de drie bekende jonge schilders maakten dit werk, dat in enkele uren uit het penseel was geloopen, tot een successtuk van de tentoonstelling. Het behoorde tot de eerst verkochten.

In zijn atelier trok mijn aandacht aan den

Ik mag ten slotte niet verzuimen te vermelden, dat Arntzenius gedurende drie jaren in een gewichtig en druk tijdperk van genootschappelijk leven, de ijverige secretaris was van *Pulchri Studio*, de rechterhand van Mesdag, en dat hij nog voortdurend als lid van het bestuur een zeer werkzaam aandeel heeft in de bemoeiingen van het Haagsche kunstenaarsgenootschap.

VAN POPPEN. † † † † † † † DOOR J. E. v. S. B. † † † † †

In de maand Januari van het jaar 1903 werd, in de kunstzalen van de onvolprezen maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam, een tentoonstelling gehouden van poppen en antiek speelgoed. Men kon er tevens thee drinken, wafeltjes met sjokolade gebruiken, kandeel proeven, van een „Uberbrett'l," een „Chat noir," een „Champagne-Bar" en „Sakouski tafel" genieten, de poppenkast zien vertoonen en nog andere, zeer uitgezochte en bijster fatsoendelijke genoegens smaken, die men op een tentoonstelling van poppen niet verwacht zou hebben, wanneer men niet geweten had,

Noord-Hollandsche boerin.

dat dit alles gebeurde ter wille van de Vereeniging tot verbetering van het lot der Blinden in Nederland en zijne Koloniën, dat wil zeggen ter wille van de kas dier Vereeniging. Het was er te doen om geld te verdienen en om niets anders. De sjokolade, de „chat noir," de poppen en heel de rest waren niet dan een voorwendsel om geld te ontvangen en de „Sakouski-tafel" (bedoeld werd „Sakocska," wat „voorproefjes" beteekent), zal er niet weinig toe bijgedragen hebben om het uitgeven van het geld gemakkelijk te maken. Zoo iets Russisch, half gespeld op zijn Fransch en dan in Amsterdam, het was dol gezellig! De eenige maatstaf ter beoordeeling, die aan deze tentoonstelling en zijn gedoe kan worden aangelegd, is die van den opbrengst, en zoodoende schijnt het wel, dat ze buitengewoon geslaagd mag heeten.

Dame omstreeks 1855.

Het zou hoogst onrechtvaardig zijn geweest op deze tentoonstelling de vraag te stellen, of het tentoongestelde wel geheel tot zijn recht gekomen is en of de inrichting, de opstelling en de plaatsing wel zóó waren, dat men eruit heeft gehaald, wat erin steekt.

Want er steekt wat in, in antiek speelgoed en in poppen.

Deze tentoonstelling reeds heeft het aangetoond.

Gij hebt misschien gedacht, dat poppen speelgoed zijn en dat speelgoed voor kinderen is. Nu kunt gij er u mogelijk op beroepen, dat gij zelf een-

Aanvoerders van Roodhuiden.

Pop afkomstig van Susanna Huygens, dochter van Constantijn Huygens.

maal een kind zijt geweest dat speelgoed had, en dat gij nu zelf kinderen hebt die speelgoed hebben. Het kan zijn, dat gij geheel ter goeder trouw zijt, maar dat neemt niet weg, dat gij deerlijk ongelijk hebt.

Kinderen spelen met alles: met hun ouders, met tafels en met stoelen en bijzonder graag met scheermessen en scharen, als zij die te pakken kunnen krijgen, de lucifers niet te vergeten, die bijzondere aantrekkingskracht op hen uitoefenen.

Alle deze dingen nu zijn zeer zeker geen speelgoed. Dat hebben de groote menschen, oordeelende over dingen die buiten hun gezichtskring liggen, nu eenmaal zoo vastgesteld.

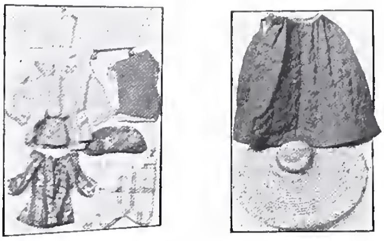
Wél speelgoed zijn allerlei dingen, die groote menschen lief, snoezig en aardig vinden, die zij maken, bestellen of koopen en in hunne huizen halen onder voorwendsel, dat ze er de kinderen zoo'n plezier mee doen. Dan spelen de groote menschen met dat speelgoed en mogen de kinderen er naar kijken, want de kinderen zelf kunnen dat eigenlijk niet zoo en zouden de boel maar vernielen.

Wat kunnen vaders geen pret hebben met hun vliegers, die ambtelijk bekend staan als de vliegers van hun zoontjes, die ze mogen dragen naar buiten en vasthouden als vader ze tegen den wind in oploopt! wat kunnen de pa's niet genieten van den bokkenwagen, waarin zij Zondags hun kroost rondrijden, wat is het voor de moeders geen genot als de meisjes zóó groot zijn geworden, dat de moeders zich met goed fatsoen aan het aankleeden van een pop kunnen zetten!

Venetiaansche kantwerkster.

Kinderen voelen veel voor wat groot is en „echt" zooals ze dat believen te noemen. Toen de Koningin nog Prinsesje heette en Haar Vader voor Haar uit Shetland heele kleine paardjes liet komen, was er misschien maar éene in Nederland, die die snoepige diertjes maar half waardeerde. Dat was Prinsesje zelf, die openhartig verklaarde veel meer te houden van groote paarden.

Poppengoed volgens de Friesche dracht van het begin der 18e eeuw, afkomstig van de familie Rinnema.

Pop met pruik, muts en rozenroode satijnen kleed met tulen mouwen uit 1815, afkomstig van Mevr. Pabst—de Vrij, geb. 1820.

Een kind doet graag, alsof het een volwassen mensch is, met dingen die volwassen menschen gebruiken en zooals zij die gebruiken. Kindertafels, kinderstoeltjes, poppenhuizen, alles wat op verkleinde schaal is gemaakt, omdat het voor kinderen moet dienen, staat bij kinderen eigenlijk in een slecht blaadje, omdat het hen juist zoo goed doet gevoelen, dat ook zij zelf beneden de maat zijn. Aan den anderen kant is hun verbeelding zóó groot, dat ze ongevoelig zijn voor de gelijkvormigheid alleen en zij die dan ook niet waardeeren kunnen. Wat in hun oogen een pop is, gelijkt dikwijls weinig op hetgeen volwassenen een pop noemen. Een pop als bakerkind gekleed, gelijkt straks in hun oogen op tante Jet, toen die naar een bal zou gaan en zij haar even mochten bekijken onder uit-

Oud-Hindelooper bakerkind in het pak.

drukkelijke voorwaarde op eerbiedigen afstand van tante Jet te blijven. Morgen zullen zij tante Jet verbazen, door haar te vragen, een een vingerdoekje, dat zij te pakken gekregen hebben, bij wijze van luier de pop aan te doen, die tante Jet met bewonderenswaardig geduld heeft aangekleed naar haar eigen wandeltoilet, met sleep, mof en hoed met veeren.

Volwassenen daarentegen scheppen behagen in dingen van ongewoon kleine afmeting, die dan meestal „modelletjes" heeten. De zeeman maakt zijn schip na, de machinist zijn stoomtuig. Als het schip gesloopt en het stoomtuig al lang door een nieuwer vervangen is, blijven die modelletjes bestaan als historische gedenkstukken, verre te verkiezen boven afbeeldingen, die maar één kant te zien geven, boven beschrijvingen, die nooit juist zijn.

Onder het antieke speelgoed op de Poppentoonstelling was menig modelletje dat

Bakerkind met wieg en luiermand, afkomstig van Mevr. C. van Twist—Commelyn geboren in 1710.

nooit als speelgoed bedoeld is geweest en men zou niet ver van de waarheid zijn door te verklaren, dat het allergrootste deel van hetgeen er te zien en niet te zien was, eer tot de modellen dan tot het speelgoed behoorde.

In ieder geval het ontleent daaraan zijn belangrijkheid.

Wat kan een poppenhuis niet een kostelijk document zijn voor de wetenschap der beschavingsgeschiedenis.

Het kan een Museum Plantin-Moretus zijn, dat op het echte nog voor heeft, dat het met één oogopslag in al zijn onderdeelen te overzien is en, dat er geen menschen in rondloopen, die er niet in thuis behooren. Maar dan moet het ook geheel op schaal zijn.

Er zijn zulke poppenhuizen, ware kunststukken en ware historische documenten, afkomstig uit den tijd toen speelgoedwinkels nog niet zóó goed voorzien waren als zij dat tegenwoordig zijn. Nu, de tentoonstelling in Arti bewijst het, maken de speelgoedwinkels het inrichten van poppenhuizen schijnbaar zóó gemakkelijk, dat er bijna geen goede poppenhuizen meer gemaakt worden. Alles wat in onze woningen voorkomt is in de speelgoedwinkel op verkleinde schaal, keurig netjes nagemaakt, te koop. Meubels, kachels, lampen, tot telefoontoestellen in kluis, zijn er maar voor het uitzoeken. Wanneer gij u nu maar niet aan afmetingen stoort, kunt gij een poppenhuis maken, waarin niets ontbreekt. Alles is op zich zelf zóó aardig bewerkt, dat gij het dwaasheid vindt *zelf* te maken of te laten maken, hetgeen gij kant en klaar koopen kunt. Een geheel kunt gij er echter niet van samenstellen.

„Oude Bes", pop met beweegbaar hoofd, afkomstig van Mevr. C. van Twist—Commelyn, geb. te Amsterdam in 1710.

In een provinciaal Museum in ons land is een poppenhuis te zien, een jaar of vijftien geleden gemaakt. Het is geheel volledig. Er staat een schildwachthuisje voor de deur en de wijnkelder ligt vol flesschen .... maar elk dier flesschen is grooter, dan het schildwachthuisje alleen!

Zóó erg was het in Arti niet, maar de meeste poppenhuizen leden toch aan het euvel, dat de goede verhouding er zoek was geraakt.

Ook van vreemde landen en volken weten poppenhuizen ons te vertellen. Wanneer gij geen vreemdeling in uw eigen tijd zijt, weet gij voor het minst, dat onze generatie bezig is de oude stijlen in woning, huisraad en

Pop uit het begin der 19e eeuw.

Pop in Marker vrouwendracht.

Pop in Marker mannendracht.

kleeding over boord te werpen. Wij gevoelen ons niet te huis in Gothiek, Herboortestijl, de omgeving der Lodewijken, de smaak van het Eerste Keizerrijk, noch in het afgrijzelijke dat daarop gevolgd is. Wij zijn bezig iets anders te scheppen, dat wij nu Nieuwe Stijl noemen, maar dat mettertijd, als het tot rijpheid gekomen is, wel een naam zal krijgen. Wij streven daarbij naar degelijkheid, naar eenvoud en naar rust, wat zeer voor ons pleit en gaan ter schoole bij de onbedorven smaak der landlieden, wat een onuitgesproken verwijt inhoud tegen onze steedsche omgeving. Middelerwijl praten wij over hetgeen ons land op de tentoonstelling te Turijn te zien heeft gegeven.

Hier op de poppententoonstelling kunt gij zien, dat, o! broederschap der volkeren! in 't Oostersche Rusland de zelfde krachten aan het werken zijn. Daar is No. 60 van den katalogus, het Russisch landhuis, niet de Isba der Russische dorpen, met zijn smeerigheid en viezigheid en zijn ongedierte, maar een huis voor beschaafde menschen, vermoeid van de onrustigheid der voortbrengselen uit de Europeesche fabrieken, die zich nu op het land iets bouwden naar gegevens ontleend aan de onbewuste smaak der boeren. Nu zit men in den volkseigen dracht om een tafel en op stoelen, met vormen, verfijnd, ontleend aan de lompe meubelen der echte isba en speelt op de balalaïka, terwijl de flesch op tafel staat, en dat niet voor de pronk. Want de Russen behooren tot de volkeren aan wie de toekomst is, de volkeren die, dank zij een stevigen dronk, bestand zijn tegen de verveling en de eentoonigheid van machinalen arbeid.

Russisch landhuis.

De machine beheerscht geheel ons modern leven. Zelfs op de poppententoonstelling komt dat uit. Alle moderne poppengezichtjes gelijken op elkander. Zij verschillen in grootten, naar nummers, evenals handschoenen. Maar overigens zijn zij gelijk. Zij hebben een wipneusje en heel bolle wangetjes. Het zijn zuigelingengezichtjes, in hun soort bijna volmaakt.... alleen het soort deugt niet.

Van Poppen.

Zij moeten uit Duitschland komen, dunkt mij, uit fabrieken, waar wijsgeerige Duitschers het bewind voeren, het hoofd vol bespiegelingen, blind voor de werkelijkheid. Zij redeneeren, dat poppen speelgoed zijn voor kleine meisjes, die in die poppen kindertjes zien. Daarom maken zij poppen met kinderhoofdjes, machinaal, en heel goed, want met een Duitschen dronk spoelen zij alle fantasie weg, die hen maar zou afleiden, letten alleen op hun machine, smeeren die op tijd, en leveren zoodoende uitmuntend en goedkoop werk, in dit geval poppen met kinderhoofdjes.

Maar poppen zijn eigenlijk geen speelgoed voor *kleine* meisjes en worden maar bij hooge uitzondering als kindertjes aangekleed. Meestal moeten zij groote menschen voorstellen. Dat maakt, dat zij er gewoonlijk ietwat mal uitzien, vooral als zij, in mannenkleeren gestoken, met knevel en baard worden voorzien.

Mulattin van Martinique.

Toen, eenige jaren geleden, de Duitschers koloniën rijk werden, kregen zij twee dingen die zij nog nooit gehad hadden, te weten Tropenkolder en negerpoppen. De fabrikanten voorzagen een groote vraag naar zwarte en zoowaar ook naar bruine poppenkoppen en poppenarmen en zij maakten die. Waarom maken zij geen poppenkoppen die meer in overeenstemming zijn met het doel waarvoor die dienen moeten?

Een pop kan werkelijk een kunststukje wezen, een ding dat een vreugde is voor de oogen. Kijk daar dat kleine popje eens aan, dat een Amsterdamsche dame uit Beieren heeft meegebracht. Het stelt een Tyroler voor en is omstreeks honderd-vijfen-twintig jaar oud. Wat is dat een aardig miniatuurmenschje met zijn mannengezichtje en zijn volkseigen kleertjes, die er zoo „echt" uitzien.

Tyroolsche boer uit ongeveer 1720.

Man in oud Hindelooper dracht.

De moderne poppen missen meestal alle aantrekkelijkheid die een passend gezichtje hun zou kunnen geven, zij moeten het alleen van de kleeren hebben, die bijna altijd in groote tegenstelling zijn met het bolwangige zuigelingenkopje met zijn wipneusje en zijn verbaasde oogen.

En toch .... die kleeren alleen, — laten wij het dankbaar erkennen — wat vormen zij niet een onwaardeerbare schat voor de kennis van het costuum!

Om dat te kunnen waardeeren, moet men maar eens getracht hebben, niet alleen een in onbruik geraakte kleeding na te maken, maar, wat zooveel gemakkelijker is, een echte, bewaard gebleven, in onbruik geraakte kleeding behoorlijk aan te doen, zelfs wanneer men over afbeeldingen te beschikken heeft en het een militaire kleeding betreft, waarvan ieder onderdeel, naar men denken zou, behoorlijk voorgeschreven is.

Op een of ander punt blijkt het voorschrift dan onvolledig te zijn en afbeeldingen zijn eigenlijk nooit vertrouwbaar.

Een pop is daarentegen meestal een document.

Een reglement is een koud, ambtelijk stuk, dat nooit vermeld wat ieder wel wist toen het van kracht was, maar wat niemand meer onthoud nadat het vervangen is, een afbeelding, vooral uit den tijd toen de lichtprentkunst nog niet uitgevonden was, geeft alleen te zien wat de afbeelder zag en dat dan nog alleen, voorzoover hij het de moeite waardig achtte het af te beelden. Alleen voorheen zagen heel groote schilders kans meesterstukken te maken die tevens als modeplaten dienst kunnen doen, zooals „De Schuttersmaaltijd" bijvoorbeeld.

Vrouwendracht van St. Gallen.

Maar poppen worden aangekleed met liefde.

Wie een pop aankleedt vindt er genot in alles zoo getrouw mogelijk in het klein na te maken, ook wat eigenlijk niet zoo dadelijk te zien komt. Een fatsoendelijke pop heeft een geheele garderobe en ten minste ondergoed.

Op schilderijen en afbeeldingen komt ondergoed niet te zien en het wordt eigenlijk nooit bewaard, zooals dit wel eens met kostbare kleeding het geval is. De poppengarderobe alleen kan ons nu inlichtingen geven over vorige zeden en gebruiken, heel goede, vertrouwbare inlichtingen.

Mevrouw de Vrij—Bus, die in 1788 in Amsterdam geboren werd, had als meisje een pop, die thans nog met al haar hebben en houden bewaard is gebleven. Die pop heeft een naam, zooals een behoorlijke pop dient te hebben en heet „Mevrouw Daldenberg." Waarom zij zoo heet weet niemand meer. Zij heeft, volgens de mode van haar tijd, een geel zijden japon aan, een redicule aan de hand, cabretlederen handschoenen aan en een mooie muts op. Maar als zij naar bed gaat, wordt haar nachtgoed aangetrokken, dat heel wat verschilt van de *chemises de nuit* die wij thans in de prijslijsten der Fransche reuzenwinkels afgebeeld vinden.

„Mevrouw Daldenberg", pop met houten puntlijf en beweegbare ledematen, afkomstig van Mevr. De Vrij—Bus, geboren te Amsterdam in 1788.

Nachtgoed van „Mevr. Daldenberg".

Omstreeks 1830 waren de pijpenbroeken in de mode, terwijl de bloote armen uit een vroeger tijdperk nog niet geheel afgeschaft waren. Uit bewaard gebleven poppenkleeren kunnen wij zien, hoe listig men het toen aanlegde om met hetzelfde kleedje binnenshuis naar de mode gekleed te zijn en buitenshuis door een paar losse mouwen beschermd te wezen tegen de guurheden van de open lucht.

Poppenkleederen omstreeks 1830.

Men behoeft nog niet eens zoo heel oud te wezen, om zich de malle mode der crinolines te herinneren, die door keizerin Eugenie in zwang werd gebracht toen de Prince Imperial geboren moest worden,, een mode die allerlei spotternij het hoofd boot. Een popje uit 1859 vertoont heel onbevangen hoe de dames in die dagen dat wonderlijk samenstel voor stalen hoepels op de heupen droegen en de longtoppen alleen met een lichte halsdoek bezwaarden.

Zelfs geschiedkundige feiten worden door poppenkleeren in herinnering gebracht. Den 12den October 1837 overleed te 's-Gravenhage Hare Majesteit Frederica Louisa Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, Prinses van Brandenburg, de Gemalin van Koning Willem I. In die dagen ging iedereen

Pop uit 1859 in ondergoed met crinoline.

in den rouw, — onder iedereen verstond men toen niet hetzelfde als nu — zelfs de pop. Bij Mevrouw Obreen—Pabst te Hilversum, die op het gebied van poppen en speelgoed — en niet op dat gebied alleen — allerlei fraaie en merkwaardige zaken bezit, kan men zulk een pop te zien krijgen.

Pop met rouwkleed uit Oct. 1837.

Zoo geven de poppen, beelden van den mensch, in hun kleeding een beeld van der menschen zeden. Die kleeding is meestal de vrouwenkleeding. Een pop in mannen- of jongenspak is een groote uitzondering, vooral tegenwoordig. Dat komt stellig omdat de mannenkleeding zoo afgrijzelijk leelijk is. In vroeger eeuwen was een pop nog aardig aan te kleeden als een van het sterke geslacht. Wat is die jonge pronker in zijn stoel, die in den katalogus van de tentoonstelling een „Ouwe heer uit de 17de eeuw" wordt genoemd, met zijn lange pruik en zijn driekante hoed, zijn deftige jas en zijn korte broek, niet een aardige verschijning en wat ziet zijn kameraad, die als een edelman uit 1720 te boek staat, er niet genoegelijk uit! Kleed nu een popje eens aan in zwarte rok, witte das en bijbehoorende smakeloosheden uit onzen tijd, en kijk dan eens wat een akeligheid gij krijgt!

Oude heer uit de 17e eeuw, gezeten op zijn stoel.

Poppen moeten als meisjes en vrouwtjes gekleed worden. Dat is zoo de eisch. De aardigheid is, dat zij met de mode mede doen, en om dat goed, met hart en ziel te doen, moeten zij vrouwelijk zijn.

En of zij mede doen met de mode!

Er zijn er, die zich bij de beste firma's laten kleeden, zóó sierlijk en zóó goed, dat het haast niet te gelooven is, dat zij Amsterdamsche poppen zijn. Er was er eentje op de tentoonstelling, die, zooals men in Amsterdam zegt, „haar costuum bij de Camilia in de Leidschestraat liet maken" en volgens de dames zoo'n beeldige sortie droeg, die tegelijkertijd voor hoed en mantel dienst deed, als misschien door een heusche dame nog nooit besteld was. Dan waren er ook nog vier kindertjes, in zomer-, winter-, voor- en najaarsjurken, die bij al die poppen, die als groote menschen gekleed waren, zóó uitblonken, dat zij aan de firma Hirsch en Co. den eersten prijs bezorgden. Al zijn er hier maar drie van afgebeeld, ze waren werkelijk met hun vieren, maar toen de vierde aan de beurt zou komen, werden lichtprenter en schrijver buiten de deur gezet.

Edelman uit ongeveer 1720.

Baltoilet met sortie.

Het is te hopen, dat zij bewaard zullen blijven om na vele jaren getuigenis af te leggen van de kleeding in het begin van de twintigste eeuw. Dan zullen zij waarschijnlijk evenveel belangstelling wekken als dat nu poppen doen, die honderd jaar geleden of

Baltoilet.

Herfst.

meer hun intrede in de wereld deden en zij vooral zijn dat waard, omdat zij nu werkelijk eens kindertjes voorstellen, wat met poppen toch eigenlijk zoo zelden het geval is.

Poppen doen altijd groote menschen na en zoo zijn er ook, die reformkleeding dragen. Daar hebt gij No. 580 van den katalogus die er met hare bolle wangetjes heelemaal niet teringachtig uitziet en toch een reformjapon draagt. Als pop doet zij er eigenlijk niet verstandig aan, want al ziet zij er staande werkelijk zeer elegant uit, haar houterig poppelijf maakt dat zij nooit kan gaan zitten zooals een levende dame, die reformkleeding draagt, dat doen kan, zoo echt leunen met geheel de rug, het lichaam in de natuurlijke houding, zoodat men zelf al rust, alleen door er naar te kijken. Wat zullen poppen dubbel houterig schijnen, als de reformkleeding ooit algemeen gedragen wordt!

De geheimen van die kleeding waren zoowaar ook al op de poppententoonstelling te vinden. Daar was een volledig stel poppen-reform-ondergoed, zedig weggestopt in een hoekje, maar te voorschijn gehaald om gelichtprent te worden tot een bewijs, hoe de poppenwereld afspiegelt, wat de mensch bezig houdt.

Zomer en Winter.

Friesche vrouw uit den deftigen stand, in de volkseigen dracht van het midden der vorige eeuw, met oorijzer en diamanten voornaald.

Pop in reformkleeding, met zwart kanten overkleed.

Van Poppen.

Een stel poppen reform-ondergoed van de Maatsch. voor naaisters „De Voorpost".

Wanneer de Noord-Hollandsche boerin uit het West-Friesche Museum te Hoorn met haar puntlijf en al haar rokkenvracht op de heupen praten kon, wat zou zij al niet te zeggen hebben op die pop zonder corset, die haar lichaam laat juist zooals moeder Natuur het geschapen heeft. Dat is iets, waar die Hollandsche boerin heelemaal niet in komen kan, want die is nog uit den tijd, toen struiken tot vogels werden geknipt en de stammen van de boomen geblauwseld werden. Dat stond heel netjes, was erg proper en was een lust voor de oogen . . . als die er maar aan gewend waren

Behalve die West-friesche boerin, waren er heel wat poppen, gestoken in de volkseigen drachten van aller landen stammen.

Zulke poppen zijn òf heel belangrijk òf groote prullen. Men moet weten wie hen

Noord-Hollandsche boerin

Pop in oud-Zaanlandsche volkseigen dracht, afkomstig van de familie van Gelder te Wormerveer.

gemaakt heeft. Zijn zij aangekleed door iemand die de volkseigen dracht zelf draagt, dan zijn zij een zuivere bron voor onze kennis. is dat niet het geval of is het onbekend dat dit het geval was, dan zijn zij niet heel veel meer dan werkelijk kinderspeelgoed. Men kan er dan ten minste de jeugd nog mede leeren, dat noch „in vroegere tijden," noch tegenwoordig „elke provincie haar eigene dracht" had of heeft, zooals de katalogus in dichterlijke vrijheid verkondigt, maar dat er aan die volkseigen drachten heel wat meer vastzit, dan alleen het wetenswaardige, dat Ameland, Marken. Volendam en Laren tot Noord-Holland behooren en Tholen en Axel tot Zeeland.

Want geheel het lichamelijke en geestelijke leven van den mensch, gedurende alle tijden en in alle deelen der aarde, zijn schoonheidszin, zijn betrekkelijke welvaart, zijn zedelijke en godsdienstige begrippen, zijn sociale verhoudingen, zijn ras en afkomst, zijn aard en gestel, zijn werk en uitspanning, zijn woon-

Dienstmeisje omstreeks 1[illegible]

Vrouw in oud-Hindelooper dracht.

Pop in witte jurk uit 1790.

Oud-Hindelooper vrouw.

plaats, alle zijn innerlijke en uiterlijke eigenschappen hebben saamgewerkt om hem zich te doen kleeden, zooals hij zich kleedt.

Daarom is de pop — in zijn gewone beteekenis een modelletje van een gekleed mensch — eigenlijk een voorwerp van wetenschappelijk belang. Alles wat de menschheid, al is het maar vluchtig, beroerd, wordt vastgelegd in hetgeen men speelgoed belieft te noemen, alsof kinderen eenig belang stellen in al de dingen, die de gedachten der groote menschen vervullen.

Bruid en Bruidegom uit Hardanger

Kinderen zijn wel wijzer. Zij breken zich daar het hoofd niet mede. Met hun ongebreidelde verbeelding weten zij zich, alles wat zij noodig hebben zelf te maken. Zij hebben hun eigen poppen en kunnen de onze eigenlijk best ontberen, zij waardeeren die niet eens.

Laten wij er dus op onze beurt maar rond voor uit komen, dat onze poppen op zich zelf merkwaardig genoeg zijn en dat het maar een voorwendsel is, dat wij ons met die poppen ophouden ter wille onzer kinderen.

Het voorwendsel is werkelijk niet noodig. Men behoeft zich niet te schamen over zijn poppenliefhebberij.

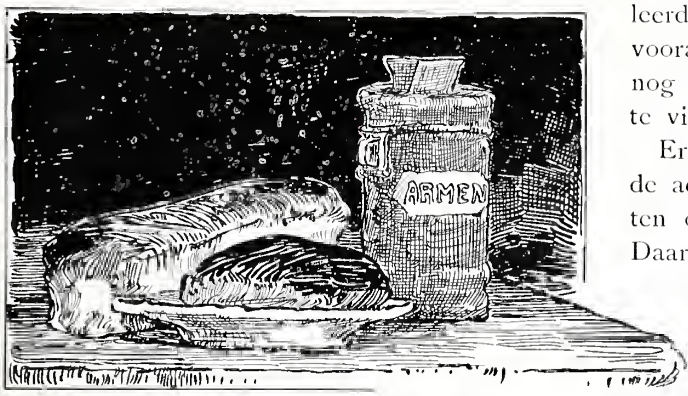
Poppen zijn heel merkwaardige documenten.

De Gouden Koets

DE PRUIKENTIJD: DOOR † † † W. F. H. WUNDERLICH. † † †

(Vervolg).

VI.

DE ARMOEDE.

Het is een opmerkelijk verschijnsel dat het zoo ontzaglijk veel moeite kost iets omtrent de armoede in een of ander tijdperk onzer geschiedenis te weten te komen, terwijl bijna ieder geschrift ons meerdere of mindere inlichtingen omtrent de weelde verschaft. Men sla de werken van Cats, Huygens en Langendijk, de talrijke Arcadia's en Tempe's, en nog honderd andere boeken op, ieder zal ons iets hebben mee te deelen omtrent de wijze, waarop men het goede en vette der aarde genoot. Alleen uit de aanbeveling om toch vooral de liefdadigheid niet te vergeten, bemerkt men als ter loops dat er ook nog armen in de wereld zijn, maar bijzonderheden ontbreken geheel. Slechts uit toevallig opgeteekende feiten kunnen we dikwijls het een en ander afleiden. Zoo bijv. als er sprake is van het mislukken van den oogst, van veepest, overstrooming enz. Het is alsof men steeds met zekeren weerzin het oog van de verschrikkelijke kwaal der armoede heeft afgewend. Er is, voor zoover mij bekend is, slechts één werk in onze taal verschenen, waarin een zeer beknopt, maar toch aaneengeschakeld overzicht wordt gegeven van de armoede in ons land, gedurende de voornaamste tijdperken zijner geschiedenis. Het is 't bekende „Geschiedkundig onderzoek naar de Armoede in ons Vaderland" door J. de Bosch Kemper. Als men de aanteekeningen en bijlagen, welke aan dit werk zijn toegevoegd, naslaat, staat men verbaasd over de moeite, welke genoemde geleerde zich heeft moeten getroosten, om vooral uit onze dorre stedenbeschrijvingen nog het een en ander over de armoede te vinden.

Er zijn verschillende oorzaken, die in de achttiende eeuw armoede veroorzaakten of de reeds bestaande bevorderden. Daaronder reken ik in de eerste plaats de toenemende weelde. Zij was oorzaak dat menig nuttig handwerk en bedrijf, waarin velen een middel van bestaan vonden, in verval geraakte. Veel werd door haar ook verzwendeld, dat niemand eenig nut of voordeel aanbracht. Daarbij dient men ook in het oog te houden, dat alle verkwisting op den duur aanleiding geeft tot klassenhaat, en deze werd dan ook in de achttiende eeuw op groote schaal gekweekt, zóó groot, dat hij als een der voornaamste oorzaken te beschouwen is van den val der republiek.

Nevens de weelde en verkwisting waren ook de lage loonen eene oorzaak van veel kommer en gebrek. Wel kunnen we ons niet op wetenschappelijke loon-statistieken beroepen — die hebben we zelfs nu nog niet — maar uit enkele losse opmerkingen, hier en daar in pamfletten en andere geschriftjes verspreid, weten we toch dat de arbeider dikwijls groote moeite had om zich en zijn gezin voor gebrek te vrijwaren. Een indirect bewijs daarvoor vinden we in de omstandigheid dat het vernederende fooienstelsel, waaraan de heer Hartog zulk eene uitmuntende bladzijde heeft gewijd, in zijn reeds meermalen genoemd geschrift, in dezen tijd eene schrikbarende hoogte bereikte. Ook het verval van het gildenwezen droeg er toe bij den toestand der arbeidende klasse ongunstiger te maken. Oorspronkelijk hadden de gilden uitmuntend gewerkt, en waren zij steeds voor de belangen der handwerkslieden in de bres getreden. In menige stad kon zelfs weinig van aanbelang ondernomen worden,

voor de gilden of ten minste hunne besturen toestemming hadden gegeven. In de zeventiende en achttiende eeuw werd dit anders. De „dekens en achtmannen" of „overlieden", zoo werden de gildenbesturen genoemd, begonnen te ontaarden en zich schuldig te maken aan ergerlijke misbruiken. Zoo ontzagen velen zich niet de kas te gebruiken voor feesten en slemp-

OMKOOPERIJ BIJ DE GILDEN.

malen, de obligaties ten eigen bate te verkoopen en zelfs de ziekenfondsen, waaruit ongelukkige broeders moesten gesteund worden, aan te spreken. Recht en billijkheid moest men bij het gildenbestuur niet zoeken: omkooperij was aan de orde van den dag, zelfs „voor een buik vol wijn" kon men al veel doen. Natuurlijk kwam, wanneer de daarover ontstaande twisten te hoog liepen, het gemeentebestuur tusschenbeide Dit stelde daarop een onderzoek in, dat gewoonlijk zoo grondig was, dat men nooit meer iets van de zaak hoorde. Men heeft bij ons altijd op uitnemende wijze de kunst verstaan langdurige en grondige onderzoekingen in te stellen. Verder dient men nog in aanmerking te nemen, dat de buitenlandsche nijverheid en industrie niet bleven stilstaan, en onze fabrikanten zich aan den ouden sleur hielden. Sommigen ontzagen zich zelfs niet hun eigen merk aan Duitsche lakens te hangen, en deze dan voor Hollandsche te verkoopen. Eene enkele maal kwam het ook voor, dat arbeiders zich door groote geschenken uit het buitenland lieten verleiden om het eene of andere geheim, hunne nijverheid betreffende, te verraden. Al deze oorzaken en nog vele andere werkten samen onze nijverheid een gevoeligen stoot toe te brengen en haar zelfs gedeeltelijk tot volslagen verval te brengen, en dien ten gevolge ook de arbeidende klasse in het ongeluk te storten.

Het verval van den handel was eene niet minder belangrijke bron van armoede, en werd vooral veroorzaakt door de toenemende concurrentie van andere volken en de slagen door den oorlog toegebracht. In de helft van de zeventiende eeuw was de verhouding tusschen onzen handel en dien van Engeland als 5 : 1; eene eeuw later, dus omstreeks 1750, als 6:7; en in 1792 als 2:5. Wanneer men nu in aanmerking neemt hoeveel duizenden hier te lande direct of indirect bij den handel betrokken waren, dan kan men daaruit eenigszins afleiden hoe het inkomen der maatschappij moest afnemen en de armoede vermeerderen. Vooral de Oost-Indische handel ging met reuzenschreden achteruit, gedeeltelijk door het ellendig bestuur der Compagnie, gedeeltelijk ook door het slecht gehalte der ambtenaren. Het zou in de achttiende eeuw moeite gekost hebben ambtenaren bij de Compagnie te vinden, die door eerlijkheid uitmuntten. Zij dreven zelfs openlijk handel in goederen aan de Compagnie ontstolen, of in goederen, die ten strengste verboden waren; zij namen geschenken aan van inlandsche vorsten en hoofden en lieten de bevolking dikwijls driemaal meer heerendiensten verrichten dan waartoe zij verplicht was. Zoo verzamelde de gouverneur-generaal Van Hoorn gedurende zijn bestuur niet minder dan tien millioen gulden, en menig hoofdambtenaar genoot jaarlijks, boven zijne gewone bezoldiging, een voordeeltje van 100,000 gulden. We behoeven natuurlijk niet te vragen hoe de arme inlandsche bevolking onder dit alles leed, en met recht heeft men meermalen de opmerking gemaakt, dat het te verwonderen is, dat de Javanen niet met de Nederlanders hebben gedaan, als Mithradates, koning van Pontus, met de Romeinen.

Groote duurten, die stormvogels der revolutiën, kwamen in dien tijd de armoede nog

BEHOEFTIG ARBEIDERSGEZIN.

vergrooten. Zij werden veroorzaakt door verschrikkelijk koude winters, waarin bijna alles bevroor, en die zelfs den oogst van den volgenden zomer geheel of gedeeltelijk hielpen mislukken, en zware ziekten onder het vee, die bijv. alleen in Holland van April 1769 tot October 1775 ongeveer 300,000 runderen doodden. Om zich eenigszins schadeloos te stellen verhoogden de boeren de prijzen van melk, boter, kaas en vleesch met ongeveer 50 pCt.

De milddadigheid, eene deugd, waarvoor de Nederlanders van vroeger beroemd waren geweest, nam af. Dit treurig verschijnsel was voor een groot gedeelte het gevolg van de heerschende weelde in de gegoede klassen, waardoor er hoe langer hoe minder overschoot voor armen en behoeftigen. Maar ook de toenemende godsdienstloosheid zal daartoe hebben meegewerkt. Het flauwer kloppen van ons Calvinistisch hart had eene sterke

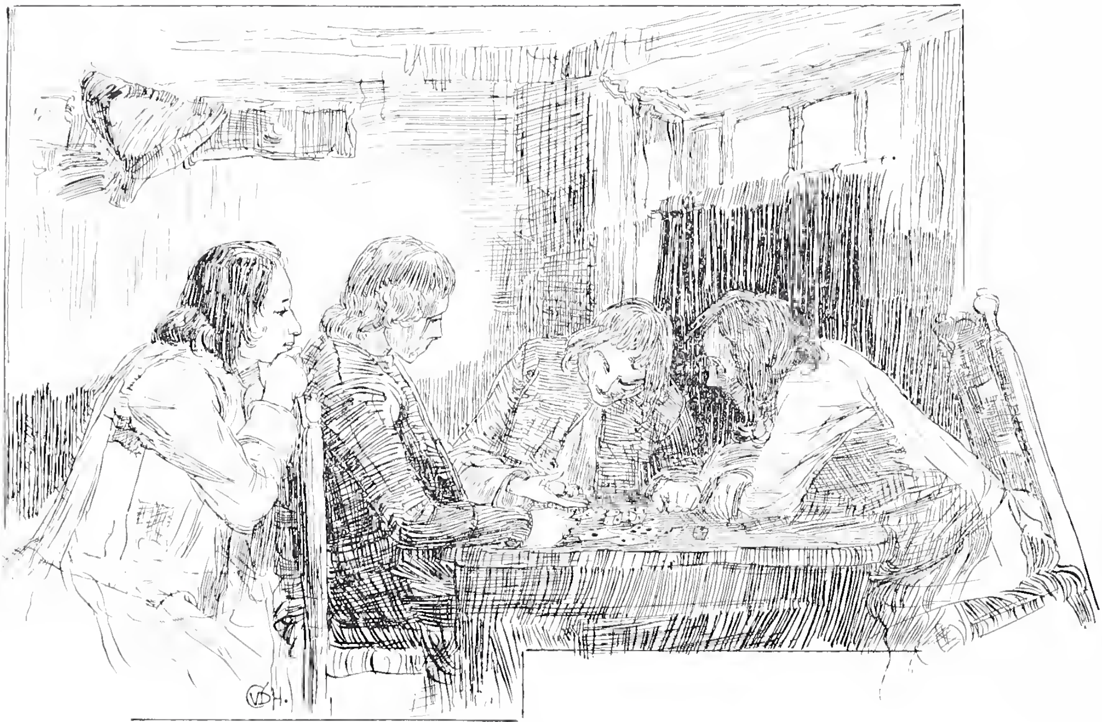
POORT EENER LIEFDADIGE INSTELLING.

vermindering van het kerkbezoek ten gevolge, en in de kassen der armbesturen kon dit maar al te goed gevoeld worden. Wel zijn ook hier weder geen nauwkeurige statistische tabellen als bewijzen aan te halen, maar als men let op de telkens terugkeerende klachten der predikanten, dan bestaat er toch zeker grond genoeg om allen twijfel weg te nemen. Openbare instellingen van liefdadigheid, hofjes, weeshuizen enz. verrezen er genoeg, zooveel zelfs dat men de achttiende eeuw wel eens de tijd der „godshuizen" heeft genoemd. Maar heeft men hier eigenlijk wel te doen met liefdadigheid? Wanneer men het oog vestigt op de wapens en namen boven de poorten dezer instellingen of ook wel op de regenten-kamers, dan denken we eerder aan het bevredigen der ijdelheid. Het ging toen met het liefdadigheid oefenen als nu: is er kans op bekend worden, dan is er nog wel eens iets te krijgen, maar ontbreekt deze, dan komt er niet veel van terecht.

Voegen we al deze oorzaken van armoede bij elkander, dan kunnen we ons begrijpen, dat men in het weekblad *De Borger* in 1778 het volgende kon lezen: „Het werkvolk raekte dus buiten arbeid, liep leedig, verviel tot gebrek, en bood van alle zyden de treurigste en aandoenlykste taefreelen van behoeftigheid en elenden aan."

Met de armoede hield de geesel der bedelarij gelijken tred. Op vaste tijden kwamen de meer fatsoenlijke bedelaars in de steden rond om de voor hen bestemde gaven in ontvangst te nemen. Dorpen en wegen werden ieder oogenblik onveilig gemaakt door benden landloopers, die onder bedreiging van geweld en moord (waartoe het ook dikwijls kwam) alles afpersten, wat hun goed voorkwam. Hadden ze een goeden dag gehad, dan was er 's avonds

in de kroegen en bedelaars-logementen feest: er werd gegeten en gedronken en dikwijls op grove wijze gespeeld. De onzedelijkheid onder deze benden was verschrikkelijk, zij leefden in dit opzicht als de dieren des velds. Menigmaal werden besmettelijke ziekten door hen overgebracht of verbreid, zooals bijv. in 1770 en '71 in de Betuwe het geval schijnt geweest te zijn, waar duizenden aan kwaadaardige koortsen stierven. De regeering deed niet veel om het kwaad te bestrijden. Alleen Amsterdam trad van tijd tot tijd eenigszins ernstig op door een aantal bedelaars zonder vorm van proces te laten oppakken en in

BEDELAARS.

het rasphuis zetten. Werd de onveiligheid op het platteland al te groot, dan organiseerde men drijfjachten, waarbij dan gewoonlijk eenige honderden bedelaars armen of beenen werden stuk geslagen. Zoo werd in 1760 in Holland een oud plakkaat vernieuwd, waarbij alle huislieden zich van wapenen moesten voorzien, ten einde bij het luiden der klok dadelijk gewapend bij elkander te kunnen komen om de bedelaars en vagebonden te weerstaan.

Maar al wist men dikwijls aan de bedelarij paal en perk te stellen, daarmede verminderde de armoede niet; integendeel, de klachten werden steeds ernstiger en krachtiger. Volgens Van den Heuvel, (aangehaald in de Bosch Kemper) ging men eene treurige toekomst te gemoet: „het gemeen, dat is, de grootste menigte des volks, zuchtte in de diepste armoede, terwyl de rykeren, schoon door opvoeding en beschaving beter in staat zich een denkbeeld te vormen van het nakendgevaar, hetzelve over het hoofd zagen, of, in wellusten gedompeld, ras vergeten. De huizen der magtigen rezen dagelyks in prys, ondertusschen dat de kamers, ter woning voor het gemeen geschikt naauwelyks geld waardig zyn; deze en de prys derzelve, zyn nogthans de ware weegschaal van de welvaart eens volks!" Niet minder merkwaardig zijn de woorden van het Haarlemsche gemeente-bestuur bij de aanbeveling van eene kollekte der Hervormde gemeente: „Met het uiterste leedwezen en de sterkste ontroering onderrigt, en door de beklagelijke ondervinding overtuigd, van het droevig gebrek en armoede, waarin zooveel honderde personen en huisgezinnen met hunne kinderen zich bevinden, mitsgaders gehoord hebbende

het ernstig vertoog van Armbezorgers der Nederduitsche Gereformeerde Gemeente, om in gemelden hoogen nood op eene extra-ordinaire wijze te voorzien, uithoofde van de volstrekte onmogelijkheid, om uit de gewone inkomsten en liefdegaven den honger van zooveel behoeftigen te stillen, en hen met voorraad van brandstoffen en andere nootwendigheden tot behoud van het leven te voorzien, hebben goedgevonden enz."

WEELDERIGE REGENTEN-KAMERS.

Ten slotte nog een enkel woord over de middelen, die men ter bestrijding der armoede aanwendde. Over het algemeen genomen kan men zeggen, dat deze hun doel niet troffen. Dit geldt natuurlijk in de eerste plaats van de groote drijf jachten op bedelaars, waarover we boven spraken. Velen schenen ook licht te verwachten van het uitschrijven van prijsvragen, en er waren ook werkelijk onder de antwoorden uitmuntende geschriften, maar alleen in dien zin dat zij een treffend overzicht gaven van den gevaarlijken toestand. Op eene vraag van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem verschenen antwoorden van Van den Heuvel, Rogge en Zillesen; op eene van het Zeeuwsche Genootschap werd geantwoord door Barger en Charantes. Te vergeefs zoekt men echter in deze nog steeds lezenswaardige geschriften naar doortastende middelen om het kwaad te bestrijden. Van den Heuvel, dien we boven reeds aanhaalden, schijnt echter meer begrepen en gevoeld te hebben dan hij zeide.

Van gezonderen zin getuigden de plannen tot werkverschaffing of het scheppen van nieuwe takken van nijverheid. Zoo trachtte men in 1777 eene maatschappij van reederij en koophandel op te richten, met het uitgesproken doel daardoor armoede te voorkomen. Omstreeks denzelfden tijd werd de aandacht getrokken door de zijdeteelt, waarmede men eenige proeven nam op den huize Empe van Dr. v. Hasselt bij Zutfen en het buitengoed van Van der Capellen tot den Lathmer bij Voorst.

In den Haag nam De Bas enkele proeven met werkverschaffing, die aanvankelijk beter gelukt schijnen. Meest alle pogingen en proeven hadden echter dezelfde beteekenis en hetzelfde resultaat als het plan om alle duinen te herscheppen in vruchtbaar weiland, er dan 250.000 schapen op te laten grazen, en zoo de vervallen wolnijverheid weer te herstellen.

VII.

Verval van het Staatsgebouw. Oneerlijkheid der Ambtenaren.

Het is volstrekt ons plan niet in dit hoofdstuk een overzicht te geven van het vrij

ingewikkelde bestuur onzer republiek. Wie daarvan meer wil weten doet het best een der boeken, die daarvoor opzettelijk geschreven zijn, bijv. dat van Dr. Beynen, ter hand te nemen. Alleen merken we hier op, dat de Unie van Utrecht, die in 1579 gesloten was, zoolang van beteekenis bleef als de nood er toe dwong.

EEN KLAGEND BURGER.

Reeds gedurende den oorlog met Spanje streefden verschillende staatslichamen naar onafhankelijkheid van het algemeene landsbestuur, en na den vrede van Munster bestond de Republiek feitelijk reeds uit zeven republiekjes. Alleen in tijden van gemeenschappelijk gevaar was er weder eenige toenadering te bespeuren. Mannen als Willem van Oranje, Maurits, Frederik Hendrik, Oldenbarnevelt en Jan de Witt hadden door hunne verbazende talenten de verwijdering (decentralisatie) lang tegen gehouden, en ook Heinsius was in dit opzicht nog gelukkig geweest; maar gedurende het tweede stadhouderlooze bestuur, dus in de eerste helft van de 18e eeuw, nam de ontbinding hand over hand toe. De macht der Staten-colleges raakte in dezen tijd zelfs aan die der vroedschappen of stedelijke besturen ondergeschikt. Feitelijk geraakte de Republiek der Vereenigde Nederlanden toen verdeeld in een groot aantal steden-republiekjes, waarvan Amsterdam het voornaamste was.

De vroedschappen dier steden bestonden uit de aanzienlijkste burgers, gewoonlijk de aristocratie genoemd. Het was eene hoogmoedige en despotieke regentenstand, behept met al de gebreken van bestuurderen eener kleine republiek. Zat een regent eenmaal op het kussen, dan deed hij al het mogelijke er op te blijven, en daar zijne collega's in hetzelfde geval verkeerden, sloegen ze al spoedig de handen ineen. Op deze wijze ontstond eene familie-regeering of oligarchie, die in de 18e eeuw haar toppunt bereikte. De familiën, die aan het roer zaten, werden gewoonlijk *patricische* genoemd. Zij oefenden in de steden een onbeperkt gezag uit door het benoemen tot alle ambten, het opleggen van belastingen, het uitzetten van personen, die haar onaangenaam waren (het recht van politieke uitzetting) en het willekeurig regelen van alle aangelegenheden der stad. In een vinnig blaadje (aangehaald door Hartog „De Patriotten en Oranje"), omstreeks 1750 verschenen, vertelt een Amsterdamsch patriciër aan een burger, die van zijne rechten heeft durven spreken, dat de regenten het *Rechtboek* zijn, en dat daarin de volgende artikelen voorkomen:

1.

De tiende nacht dan zult gy waaken
Om maklyk door de kouw te raaken.

2.

Gy zult begieten onze stadt
Met brandspuit, klaar en glibber glat.

3.

Gy zult op 't Y het ys opsplyten
En rondom al de wallen byten.

4.

Uw gilden zullen nulles zyn:
En nooit een Burger kapitein.

5.

Van sluizen dubbel geld betaalen.

6.

Men zal uw deuren daadlyk haalen,
Indien gij Straat- of Emmergeld
Niet dubbel aan de Heeren teld.

7.

De posteryen dubbelt geven,
Opdat ons volk mag lekker leeven.

8.

Voorts, zo gy onze Hoertjes trouwt,
Zult gy wat hebben zonder fout.

9.

Mits dat gy wagen zult uw goed
En dat maar tegen Nassaus bloed.

10.

En wie hier tegen eenig woord uit,
In vier en twintig uur de Poort uit.

Om de regeering in hun geslacht erfelijk te maken en steeds de vrije beschikking te hebben over alle posten, sloten de patriciërs *contracten van correspondentie*, *conventiën* of vriendelijke schikkingen. Deze waren geheel in strijd met hun eed en de bestaande privilegiën, volgens welken zij verplicht waren op hun geweten af zulke personen te kiezen, die voor de regeering de meeste bekwaamheid en geschiktheid bezaten. Zij, die eene conventie teekenden, namen in den regel de verplichting op zich, *als lieden van eer en trouw* de overeenkomst te houden, en bij overlijden steeds elkanders kinderen, kleinkinderen of andere bloedverwanten in de vroedschap te brengen, en voorts alle andere ambten zooveel mogelijk onder elkanders vrienden of betrekkingen te verdeelen. Ter bevestiging van de onderlinge vriendschap werden er van tijd tot tijd maaltijden gegeven.

Het is bijna niet noodig in bijzonderheden aan te wijzen welke grove misbruiken op deze wijze ontstonden, en hoe het algemeen belang geheel werd opgeofferd aan het egoïsme van eene bende domme regenten. Zoo bekleedde het geslacht van Breedehoff in Hoorn het schout-ambt wel tachtig jaren. Vader, zoon en kleinzoon volgden elkander op. En dit voorbeeld stond niet alleen. In alle steden kon men hetzelfde opmerken. Zelfs komen conventiën voor in de Staten der gewesten, Gecommitteerde raden,

EEN VRIENDELIJKE SCHIKKING.

Admiraliteiten, Raad van state, Oost-Indische Compagnie en ook in kerkeraden.

Zulke contracten zaten toen in de lucht. De heer Jhr. Mr. J. de Witte van Citters heeft met de uitgave van een groot aantal dezer overeenkomsten aan de beoefening van onze vaderlandsche historie een grooten dienst bewezen. Een poel van ongerechtigheid is daardoor openbaar geworden, die alleen reeds voldoende is den val onzer republiek te verklaren.

Vooral in Utrecht was het kwaad diep doorgedrongen. In eene vriendelijke overeenkomst, die daar in 1714 tusschen eenige regenten gesloten werd, heet het: „Heden, op dato onderschreven, hebben de heeren hier beneden genoemd met malkander opgericht een onverbreekelyke correspondentie, ende een eeuwigdurende vriendschap gesloten, med dit sinceer ende oprecht oogmerk, om eerst ende vooral het gemeene welwesen van den staat van deze Provintie ende van de stadt Utrecht te besorgen, ende na het bereyken van dien, als dan malkanderen alle bedenkelyke avantages, plaisiers ende douceurs, soo voor haere personen als particulire familien toe te brengen,

DE DOODGRAVER VAN DE WESTERKERK.

med beloften hetselve, als luyden van eer, by alle voorvallen te sullen werkstellig maken, alsmede in een volkomen vertrouwen onderling te sullen leven, ende ten dien eynde alle quade menees van buyten na hun vermogen te sullen helpen weeren ende tegens gaan." In een ander stuk beloven de heeren elkander altijd bij te staan in het „vergeeven, verleenen ende confereeren van alle ampten, commissien, nominatien, presentatien ende verdere douceurs" enz. Werd er iemand in den raad toegelaten, die niet direct tot de bloedverwantschap van een der vroedschapsleden behoorde, iets dat trouwens zelden voorkwam, dan kostte dit heel wat aan fooien, geschenken en maaltijden. Hunne bezoldiging was niet gering, en toch droegen zij nog aan hunne huisgenooten allerlei lucratieve baantjes op. Geringere gemeenteambtenaren, zooals lantaarnopstekers, schuitevoerders, zakkedragers en anderen moesten jaarlijksche uitkeeringen aan de regenten doen om hun ambt te blijven behouden. De doodgraver van de Westerkerk te Amsterdam bijv. betaalde aan de dochter van een der burgemeesters jaarlijks duizend gulden.

Natuurlijk waren niet alle regenten eerlooze en onbekwame mannen, maar de uitzonderingen breken den regel niet. De meesten hunner waren geheel ongeschikt voor hun ambt. En hoe kon het ook anders? Aan hunne opvoeding toch werd niet de minste zorg besteed. Op de latijnsche school leuterde men zes uren per dag een slecht latijn en niets anders. Op de hoogeschool hoorden ze weinig van volkswelvaart, nijverheid, landbouw, koloniën, belastingen, emigratie, enz. kortom, bijna niets over staathuishoudkunde en staatsinstellingen. Wat kon men van zulk een jongmensch verwachten als hij in de regeeringslichamen zitting nam? Sommige regenten waren dan ook zoo aartsdom (of brutaal?), dat ze openlijk verklaarden, dat al die schoolwijsheid maar „pedanterie" was, en dat men genoeg had aan zijn gezond verstand. Dom of bekwaam, het deed er weinig toe, de vette baantjes kregen ze toch.

Wat er onder zulke omstandigheden terecht kwam van den eerbied voor de overheid is niet twijfelachtig. Openlijk schreef men dan ook: „Zo nogtans baat- of eerzucht u ampten mogt doen aanvaarden, om welke waardelijk

te leeren bekleden gy u nimmer moeite gaf, ontsla ons van den eerbied welken de verdiensten, onderstelt in hen die ze waarnemen, anderzints vorderen; ontsla ons van de gevoelens van tederheid en liefde, waarmede men jegens hen, wier waakzaamheid en wijsheid voor ons behoort te zorgen, pleegt bezield te zijn."

ARME EN RIJKE GEVANGENEN.

Wee hem, die zich tegen de heeren verzette of ook maar liet doorschemeren, dat hij hunne verkrachting van alle recht en billijkheid begreep. Al spoedig heette zoo iemand een muiter, een gek, een nar met ezelsooren, en plaatste men hem op de *stinkbank*, d. w. z. men begon hem zwart te maken op de societeit. In vele gevallen maakte men ook van de politieke uitzetting gebruik, en ontzegde men hem het verder verblijf in de stad. Ook de schouten waren in den regel geen dienaren der gerechtigheid. Voor geld kon men veel met hen doen, en zelfs de ernstigste zaak kreeg een geheel ander aanzien als de schout ducaten hoorde rammelen. Meermalen gebeurde het dat een minder ernstig geval breed werd uitgemeten of lang werd gerekt om er zoodoende nog iets „uit te slaan". In enkele gevallen gaf de schout niet onduidelijk te kennen, dat er middelen bestonden om hem de oogen te doen sluiten. Was men eenmaal tot gevangenisstraf veroordeeld — want dit kon men natuurlijk niet altijd geheel vermijden — ook dan wist de schout raad. Volgens tarief kon men zich spijzen, dranken en ook nog wel wat anders verschaffen. Alleen voor den arme of gierige was het recht streng.

De dienaren der justitie hadden echter nog andere buitenkansjes. Er bestond namelijk in de republiek vrijheid van godsdienst, d.w z. aanhangers van iederen godsdienst werden in de republiek geduld. Zij hadden echter niet het recht hun godsdienst openlijk uit te oefenen. Met deze bepalingen stonden de Nederlanden voor die dagen zeker zeer hoog op het gebied van verdraagzaamheid. In de Zuid-Europeesche landen toch, evenals in Frankrijk, werden andersdenkenden in het geheel niet geduld of ten strengste vervolgd. Nu kwam het dikwijls voor, dat de katholieken toch in het geheim godsdienstoefeningen hielden, en van deze gelegenheid maakten regenten en rechterlijke ambtenaren gebruik om hunne beurzen te vullen. In 1688 moest eene arme katholieke gemeente 3000 gulden betalen als straf voor het bijwonen van de prediking van een pater Capucijn. In 1717 moest de apostolische vicaris 2000 gulden boete betalen, omdat hij een pastoor verplaatst had, en eene halve eeuw later moest eene gemeente nog 600 gulden boete betalen, omdat een minderbroeder er de kerstmis had gevierd, en dus den nacht in die plaats had doorgebracht. Voorts moest onophoudelijk hoofdgeld betaald worden ten bate van gemeentelijke of provinciale ambtenaren. Kwam de hooge regeering, die over het geheel genomen zeer politiek was op het punt van den godsdienst, tegen deze afpersingen op, dan werden de predikanten er voor gespannen, en waar deze met de schouten samengingen kon men zeker van de overwinning zijn.

Maar, zal men vragen, werd dan de oneerlijkheid der ambtenaren nooit gestraft? Zeer zeker, dit kwam wel eene enkele maal voor, wanneer de oneerlijkheid niet behendig genoeg begaan was. Gewoonlijk zorgden bijv. de schouten er wel voor dat men hun niet kon overtuigen geld te hebben aangenomen. Zij lieten het aan hunne vrouwen of kinderen

geven. Bovendien ging in de achttiende eeuw de overheid uit van het stelsel dat men publieke ambtenaren, in het belang van het respect voor het gezag, liefst nooit moet straffen.

Op het platteland was het zoo mogelijk nog erger dan in de steden. De meeste ambtenaren in de dorpen werden benoemd door den ambachtsheer en ook deze was meestal voor geld toegankelijk. Zelfs het ambt van dorpsgeneesheer verkocht hij aan den meestbiedende, die op zijne beurt natuurlijk weer de boeren schandelijk afperste om zich schadeloos te stellen. Schouten en secretarissen betaalden hunne schulden, die dikwijls zelfs op wettige wijze ontduiken door dan, zooals bijv. te Wageningen, aan den Impostmeester eenige guldens per jaar te betalen. Met recht mocht men toen wel zeggen:

„De wetten zyn rag en dunne spinnewebben
De Groote vliegt er door, de Kleene kleeft
er vast."

Het ging den pachters goed. Zij bewoonden rijk gemeubileerde huizen en leefden niet zelden op vorstelijken voet. Natuurlijk was dit het volk een doorn in het oog, en dikwijls mocht een pachter zeer blijde zijn, wanneer men hem alleen uitschold, zonder

DE WETTEN ZIJN ALS RAG.

niet gering waren, uit de dorpskas, en daar zij tevens de werkzaamheden verrichtten, die tegenwoordig aan het notaris-ambt verbonden zijn, wisten zij ook op deze wijze zich dikwijls wederrechtelijk van eens anders goed meester te maken. Men vergeleek den geheelen toestand terecht met een Augiasstal Alleen een krachtige stroom kon al dit vuil wegwasschen. Maar juist aan dien stroom ontbrak het nog.

Nog een enkel woord over de belastingen. Deze waren over het geheel genomen zeer zwaar, maar het ergste was nog dat ze verpacht werden. Dit stelsel gaf aanleiding tot de grofste willekeur en knevelarij. Natuurlijk drukte het 't meest op den kleinen man, want de aanzienlijken en magistraatspersonen wisten wel middelen te vinden om den *impost* te ontduiken. Soms kon men de belastingen tot dadelijkheden over te gaan. De verstandigen in den lande keurden dan ook het pachtsysteem ten sterkste af, zooals bijv. blijkt uit een (door den heer Hartog aangehaald in „Patriotten en Oranje") geschrift, waarin de koning van Ithaca zijn zoon iets heet mee te deelen over het beste belastingstelsel. Hij zegt daarin o. a. over de verpachting tot zijn zoon: „voer ze nooit in; vindt gy ze, verminder ze dan langzamerhand; en die gy niet missen kunt, laat niemand dan lieden van eerlykheid en mededoogen uwe pagten bedienen. Mistrouw uwe Ministers, die te sterk hunne partye trekken, en u de Pagtenaars aanprysen, als spongies, die den rykdom der gemeente na zich haalen, en die gy, wanneer ze vol zyn, in uwen beker moogt uitdrukken. Geloof mij, de on-

heilen die er uitvloeyen, weegen verre de gewaande voordeelen over; welke laatste ook op andere manieren te bevorderen zyn. Behalve dat die wyze iets haatelyks voor de vryheid heeft, is het ontegenzeggelyk, dat, wanneer dezelve Summe in des Konings kist zal geleverd worden, of door middel van verpagtinge of anders, uwe ingezetenen by de eerste maniere van heffinge hooger bezwaard worden dan by de andere; want behalve uw Rentmeesters, Ontfangers en Opzigters, moeten bovendien Opper- en Onderpagtenaars, met hunne bedienden, spions en verklikkers, op de beurze van het gemeen leven; en dit wel op eene maniere, die vry kostbaarder valt dan de levenstrein van middelmaatige Burgeren; hetzy gy de hooge renten, waarop den aanbeginnenden Pagtenaren geld geschooten wordt, en die uwe ingezetenen betalen moeten, in agt neemt, of als ze doorgevoed zijn, het oog slaat op hunne weelde (wat doet tog hunne lampe zoo vroolyk branden, als de oli van 't gemeen?) of eindelijk de schuilhoeken van hunne bedienden en spions nagaat die zekerlijk in kitten en kroegen op de leie van het volk teeren. — En hetgeen het stuk voldingt, door te nauw onderzoek en verband

DE STORM IN AANTOCHT.

aan tyd en plaatse om de waaren te doorsnuffelen, wordt de koophandel, de zenuw van den Staat, die een vryen doorvoer van sappen eischt, gestremt en afgesneeden. — De Goden bewaaren u voor pagten Telemachus! of zoo gy ze vindt, en niet missen kunt, zy geeven u eerlyke bedienden, of genoegzaame doorzigt en eerlijkheid, om den schuldige te straffen!"

Is het, waar een verstandig en bezadigd man op deze wijze sprak, te verwonderen, dat de groote massa met een woede en haat bezield werd, die eindelijk tot oproer en bloedvergieten leidde. Reeds in 1748 waren er personen, die er openlijk voor uitkwamen, dat er vroeger of later een storm moest opsteken, die alles het onderst boven zou werpen, en zij gaven daarmede blijk van helder doorzicht.

Een hunner schreef: „wanneer in eene republiek de bestuurderen 's lands duur gekochte rechten en vrijheden schenden, en zich wederrechtelijk verrijken met zijne inkomsten; of zich steeds door alle mogelijke middelen op het kussen trachten te houden, en hunne kinderen en verdere bloedverwanten aan de vetste postjes helpen; wanneer ze hoogmoedig en stuursch zijn, en hunne medeburgers als menschen van eene mindere soort behandelen; of zoo rijk en overdadig leven, dat ze daardoor aan alle weldenkenden aanstoot geven, en soms het vermoeden op zich laden daarvoor gelden te gebruiken, die voor weldadige doeleinden bestemd waren; wanneer de rechters verdacht worden meer op

eigen voordeel bedacht te zijn dan op eene goede justitie.... dan is de tijd niet verre meer van ernstige omkeeringen." Deze opmerker begreep zijn tijd goed.

VIII.

Achteruitgang van de Welvaart.

„Een rijk huishouden" heeft men de republiek wel eens genoemd, en terecht. Maar rijkdom heeft ook zijne gevaren, die niet licht moeten geacht worden. Zoolang de rijkdom verworven werd (17[de] eeuw) ging alles goed, maar toen hij eenmaal aanwezig was, en men zich niet langer moeite en inspanning getroostte, toen werd hij gevaarlijk. Toen onstond die verregaande brooddronkenheid, die alle energie ontzenuwt en op degeneratie uitloopt. Het gaat met groote weelde als met drankmisbruik: hij die zich er aan overgeeft, verliest langzaam alle gevoel van eigenwaarde en wordt ten slotte karakterloos. We hebben van de matelooze verkwisting reeds voorbeelden genoeg gegeven, maar voegen er hier, om het kenmerkende van het geval, nog bij, dat in Noord-Holland de overlevering bestond, dat bij Petten en en Texel zooveel duizenden leege flesschen in zee ronddreven, dat de schepen zeer behoedzaam het Marsdiep moesten binnenkomen. En al is dit geheele verhaal dan ook eene phantasie, dan zal men toch moeten toestemmen, dat zulke phantasieën alleen in weelderige maatschappijen kunnen ontstaan. En pleit het verder niet voor groote karakterloosheid — indien na het boven verhaalde nog voorbeelden noodig zijn — dat men zelfs slemppartijen durfde houden op kosten van armbesturen en dijkfondsen? En wie kent het beroemde gedicht van Heinrich Heine niet, waarin hij onzen voorouders hunne verregaande schraapzucht verwijt, waarbij zij zich zelfs niet ontzagen een schandelijken slavenhandel te drijven, en dat nog wel onder het aanroepen van den naam van God en Christus. Zekere mijnheer von Koek is op de slavenjacht geweest:

Sechshundert Neger tauschte ich ein
Spottwohlfeil am Senegalflusse,
Das Fleisch ist hart, die Sehne sind stramm,
Wie Eisen vom besten Gusse.

Ich hab' zum Tausche Branntewein,
Glasperlen und Stahlzeug gegeben;
Gewinne daran achthundert Prozent,
Bleibt mir die Hälfte am Leben.

Bleiben mir Neger dreihundert nur
Im Hafen von Rio-Janeiro,
Zahl dort mir hundert Dukaten per Stück
Das Haus Gonzales Perreiro.

Toen mijnheer von Koek begon te merken, dat de sterfte onder de ongelukkigen, niettegenstaande alle middelen, toch toenam, vouwde hij eerbiedig de handen en bad:

Um Christi willen verschone, o Herr,
Das Leben der schwarzen Sünder!
Erzürnten sie dich, so weiszt du ja,
Sie sind so dumm wie die Rinder.

Verschone ihr Leben um Christi willn,
Der fur uns alle gestorben!
Denn bleiben mir nicht dreihundert Stück
So ist mein Geschäft verdorben.

En nu moge men zeggen, dat Heine een spotter was (wat ik volkomen toestem), dus niet de geschikte persoon om het Nederlandsche Calvinisme te beoordeelen, en dat de Duitschers jaloersch waren op onzen winstgevenden slavenhandel, dit neemt alles niet weg, dat we aan dien handel veel verdiend hebben, en straks zullen we zelfs zien, dat er nog heel andere menschen als „mijnheer von Koek" aan den handel in menschen deden.

Behalve de brooddronkenheid waren er nog andere oorzaken, die onze welvaart benadeelden. Zoo had bijv. het uitvaardigen van de bekende Navigatie-acte door het Engelsche parlement den eersten stoot gegeven. Daarop volgden de oorlogen met Engeland en de groote coalitie-oorlogen tegen Lodewijk XIV, die natuurlijk geen goed deden. Onze handel leed in deze dagen

zware verliezen, en bovendien moesten de belastingen telkens verhoogd worden om zich in deze kostbare oorlogen te kunnen staande houden. De pogingen van den Franschen minister Colbert, om zijn land tot eene handelsmogendheid te maken, deden ons geen voordeel. Ook verlieze men niet uit het oog, dat de bloei van den Nederlandschen handel andere mogendheden pogingen deed aanwenden om ons voetspoor te volgen. We waren in het begin van de achttiende eeuw niet meer de eenige vrachtvaarders in Europa. Maar vooral het verlies van ondernemingsgeest deed veel kwaad. We hadden geen mannen meer als Houtman, van Neck, de Keijzer, Olivier van Noort, Lemaire, Steven van der Hagen, Bontekoe enz. De kooplieden lieten hunne zaken door anderen besturen, en langzamerhand ontstond de *Commissie-handel.*

Toch was in de eerste helft van de achttiende eeuw de achteruitgang nog alleen merkbaar voor scherpziende oogen. Het geld stroomde nog altijd ons land binnen, en was dan ook in zoo ruime mate voorhanden, dat Hollandsche schuldbrieven, die slechts $2^1/_2$ pCt. rente gaven op 110 pCt. stonden. Volgens eene opgave van onzen beroemden historicus Groen van Prinsterer bezaten de Nederlanders in 1781 nog voor meer dan 300 millioen gulden Engelsche papieren, terwijl het bedrag van de Fransche bijna even groot was. Nog in 1774 liepen er in de Maas en Texel 3400 schepen binnen, en er waren er ongeveer evenveel uitgezeild. Drie jaar later hadden we nog eene vloot van 186 haringbuizen, 84 schepen voor de kabeljauwvangst en 120 Groenlands- en Straat-Davisvaarders. In hetzelfde jaar besteedde men in Amsterdam voor een huis nog wel 150.000 gulden en hield men er ongeveer 45.000 paarden van weelde.

Toch was voor het scherpziend oog, we merkten het reeds op, het verval merkbaar. Verschillende Fransche steden bijv. die vroeger bijna uitsluitend op Holland handelden, dreven nu ook handel met Hamburg en andere plaatsen. De handel op de Levant, vroeger van zoo groote beteekenis, nam snel af, evenals die op andere landen aan de Middellandsche zee gelegen. De schepen uit de Oostzee, die vroeger schatten van hout, hennep en vlas in Amsterdam aanbrachten, gingen nu onze kusten voorbij en voeren naar de Zuid-Europeesche havens.

Met den handel ging natuurlijk ook de nijverheid achteruit. Veel droeg daartoe bij, dat andere landen, om hunne eigene industrie op te heffen, hooge invoerrechten van vreemde, dus ook van onze producten hieven. Vooral de Leidsche lakenfabrieken leden ontzaglijk. In het begin van de achttiende eeuw vervaardigde men in die stad jaarlijks nog ruim 20.000 stukken laken, na 1730 nog slechts ongeveer 11.000 stukken, en na 1750 gemiddeld 4000 stukken. In de Zuidelijke Nederlanden, Bremen en andere Staten begonnen takken van nijverheid te bloeien, die vroeger in ons land welvaart hadden verspreid, bijv. de katoendrukkerijen en raffinaderijen.

Gedurende de tweede helft der eeuw werd de achteruitgang voor ieder merkbaar. Van 1745—'75 werden in de Zaanstreek meer dan honderd houtzaagmolens afgebroken, omdat de Noordsche landen het hout gezaagd naar Zuid-Europa zonden. Onze IJszeevaart nam zoodanig af, dat de Gecommitteerden der visscherij den Staten om premiën verzochten op den aanvoer van traan en baarden en eene belooning vroegen voor ieder matroos, die op een walvischvaarder dienst nam. Het hielp echter niets, de Engelschen bleven ons de baas. Men kan dan ook gerust aannemen, dat met den vierden Engel-

SCHEPEN BIJ TEXEL.

INDISCHE TOESTANDEN

schen oorlog de ondergang der oude republiek een aanvang neemt.

Met onzen Indischen handel ging het denzelfden weg. De geschiedenis der Oost-Indische Compagnie is met bloed geschreven. Reeds een oppervlakkig inzicht van de werken van De Jonge, Tiele, Van der Chijs en Veth schenkt ons die overtuiging. De Compagnie maakte zich schuldig aan het schandelijkst misbruik van gezag, de bevolking van den archipel werd door haar stelselmatig uitgezogen en bestolen. Jaren achtereen keerde zij verbazende dividenden uit, hoewel de rekening in de achttiende eeuw dikwijls met een deficit sloot. Ten gevolge van al dit wanbestuur sloten de boeken den 31sten December 1799 met een tekort van 134 millioen gulden.

Het systeem der Compagnie kwam eenvoudig hierop neder: de inlandsche vorsten en regenten met de bevolking te laten handelen naar goedvinden, op voorwaarde dat zij aan de Compagnie producten leverden voor de Europeesche markt. Zulke leverantiën waren soms bedongen bij traktaten. Zoo verbond bijv. de keizer van Mataram (de tegenwoordige vorstenlanden) zich in 1743 om jaarlijks 5000 kojans rijst en 250 lasten dekriet aan de Compagnie te leveren tegen lage prijzen. Al de peper, die in het rijk van Bantam groeide, moest aan haar geleverd worden, en al de koffie, peper, indigo en kurkuma, die in de Bataviasche ommelanden (deze waren aan inlandsche regenten in leen gegeven) voorkwam, was, tegen lage prijzen, haar eigendom. Schattingen moesten meest in natura opgebracht worden, en soms werd ook daar eenige betaling voor gegeven, maar in het gunstigste geval altijd zeer gering. Voor de koffie gaf de Compagnie gewoonlijk niet meer dan 9 cts. en voor de peper $5^1/_2$ cts. per pond. Toch kwamen deze luttele sommen niet eens geheel in handen der bevolking, want èn de Nederlandsche ambtenaren èn de inlandsche hoofden stalen er nog van. Zoo lieten sommige ambtenaren

zich pikols van 180 pond leveren, en staken de winst, die dit opleverde, in hun zak. Hooggeplaatste ambtenaren worden genoemd, die geschenken aannamen van inlandsche vorsten, handel dreven in verboden of gestolen goederen, en zoodoende jaarlijks wel 250.000 gulden wonnen. Wanneer men nu hierbij in aanmerking neemt, dat de inlandsche vorsten ook een deel voor zich hielden, en tusschen deze en de bevolking ook nog inlandsche ambtenaren stonden, die ook gaarne wat hadden, dan kan men begrijpen wat de arme inlander kreeg. Is het te verwonderen, dat men steeds met het zwaard in de vuist moest staan om de onophoudelijke opstanden te dempen? En is het op deze wijze niet begrijpelijk, dat men dikwijls op het rijke Java nog honger leed? „Slechte financiëele resultaten, onderdrukking der bevolking, stilstaande productie, ziedaar dus de wrange vruchten van het systeem der O. I. Compagnie", zegt de heer N. G. Pierson in zijne uitmuntende voorlezingen over het Kultuurstelsel.

Indië had in de achttiende eeuw veel van eene kolonie fortuinzoekers en dieven. Dit oordeel is hard, maar wordt door de feiten geheel bevestigd. In een klein geschrift „Nederlandsch India, in haaren tegenwoordigen toestand beschouwd" wordt het een en ander omtrent de ambtenaren der Compagnie medegedeeld, zooals deze in dien tijd waren. Wanneer men dit geschrift leest, is men niet langer verwonderd, dat onze rijke Indische handel, de kurk waarop Nederland dreef, te gronde ging. De heer Hartog geeft in zijn uitmuntend „Patriotten en Oranje" het volgende uittreksel: „Aan vertooning van pracht en heerlijkheid was te Batavia geen gebrek. Het was bespottelijk om aan te zien, als de Gouverneur-Generaal, uitgedoscht in een fluweelen rok en met een allongepruik op, en dat in eene Oostersche hitte, in zijn koets uit rijden ging. Twee trompetters, gegaloneerd en te paard gezeten, één europeesche en vier zwarte hardloopers benevens een wachtmeester met twaalf ruiters, met ontbloote sabels in de vuist, gingen voor hem uit. Op zij van zijne koets bevond zich een cornet, iets achterlijker twee hellebaardiers, terwijl de trein door eenige ruiters werd gesloten. Ieder die hem in een rijtuig tegen kwam, behalve de Raden van Indië, moesten, hetzij man of vrouw, terstond uitstappen en zoo diep mogelijk voor hem buigen. De Raden van Indië traden met niet minder vertoon op. Aan alle poorten en wachten werd voor hen de trom geroerd. Zij reden met vier paarden in vergulde koetsen, met twee hardloopers, terwijl alle rijtuigen, die hen tegenkwamen, moesten ophouden en de daarin gezeten personen moesten opstaan en buigen. En zoo ging het alle rangen door, en ieder deed zijn best om zooveel geld bij elkaar te krijgen als mogelijk was. Ook de geestelijkheid gedroeg zich hoogst onbetamelijk. Een predikant had den rang van kommandeur en mocht diensvolgens rijden in een vergulde koets, met kwasten aan de tuigen, terwijl het hem ook geoorloofd was zich in zwart fluweel te kleeden. Van deze uitnemende voorrechten werd door velen een druk gebruik gemaakt. Behalve de Raden van Indië had niemand te Batavia zulke prachtige paarden en rijtuigen als de predikanten. In het zwart fluweel en gebeft gingen zij door de stad met den neus in den wind. Dit wereldsch leven liet hun geen tijd om zich voor te bereiden voor hun werk, zoodat zij dikwijls optraden met predikaties, waar „„van hun eigen niets anders onder was, dan de klank hunner stemmen en zotte gebaarden."" Maar dit was nog het ergste niet. „„Velen hunner,"" zegt onze schrijver en wij laten het voor zijne rekening, „„leggen zich toe op handel, en het is een gunst, wanneer men een predikant naar Sumatra's Westkust zendt, om de bondzegelen uit te deelen; maar hieronder schuilt een zeer kwalijk aan een geestelijke voegenden handel: zij ontzien zich zelfs bij zulke gelegenheden niet om slaven en slavinnen te koopen en te verkoopen; de schepen braaf vol te stoppen, en kwanswijs een groote lijst van Christenen over te leggen, die zij quasie op hun tocht zouden bekeerd en gedoopt hebben; en daar wordt dan vervolgens in Europa mede geparadeerd.""

GEDICHTEN

DOOR

JEANNETTE NIJHUIS.

En was 't een sprookje, Lief, gehoord in feeënfluisteren
Ons samenblijven in het oevergroen
Aan laten avond, bij het waterruischen? . . .
En was 't een sprookje, héél dien zomernoen,
Het bosch doorvlamd van gouden zonnespranken,
Ons overnijgen tot één zachten zoen,
Ons samenzwijgen in aanbiddend danken?
Een godensprookje? . . . ons verholen dolen?
Het veld vereenzaamd, en de wegen ver?
Een vooglenkoor in hoogen boom verscholen,
Als onze liefde blonk in ster op ster?
Dan 't late keeren — wijl de nachtevolen
Zich spreidden wijd over het sluimrend Al . . .
Één donkre bloei van zachte nachtviolen
De tooi der wouden, en van 't diepe dal?
En d' open woon . . . als zwaluwen ons omvlogen . . .
Die oude woon van wingerd wild omrankt . . .
Een sprookje, Lief? òf toovrend alvermogen
Van liefdesweelde in weeldrig wonderland?

KLAGING.

Maar liefste, maar liefste, wat doe je mij pijn,
'k Heb zoo smartlijk geschreid, en gewacht...
'k Heb in martling gesmacht naar wat nimmer zal zijn,
En wat tòch ik verwacht.

'k Heb gehoopt en gebeden, geworsteld zoo lang,
Traag de dagen, en 't leven zoo leeg —
Mijn lievling, ik wanhoop, en tòch dat verlang
Geef je oogentroost... geef!

Maar je stem snijdt als staal, en je oogen zijn dood,
En zoo kil en zoo wreed is je lach,
Jij, mijn licht, en mijn liefde, mijn uchtendrood —
Na het leven — het graf.

Ik was sterk en hoovaardig, en trotsch als een vorst,
En een slaaf smeekt nu òp tot zijn Heer...
En àl mijn begeer is het plekje aan je borst...
Ik vraag niets, dan je wederkeer.

Jij staat hoog als de sterren — je hand houdt mijn lot,
Je kunt me verplettren... of heffen...
Nu is 't me, als zag ik een heil'ge van God
Een weerloos, zwak vogeltje treffen.

WANHOOPSBEDE.

'k Lig als een smeekling, bevend aan uw voeten,
Mijn lippen bidden: geef me 't leven weer,
Laat niet de smart nog dieper, wreeder woeden —
Ten dood vermoeide, buig ik machtloos neer.

Gebogen, als geloovge voor zijn Heer...
Is het genoeg? moet ik nòg meerder boeten?
Komt nimmer vrede — wanneer, och, wanneer
Zal 'k Liefdes oogen *niet* in haat ontmoeten?

Beweeg uw voet — en 'k zal in 't reddloos zinken
Hef op uw hand — en 'k ben een God gelijk.
'k Wil van de bron der hoogste liefde drinken,
Of — donker ploffen in het diepste slijk.

In kracht van Liefde zal 'k als heil'ge blinken,
Verheerlijkt stijgen tot *uw* hemelrijk.

ZORGVLIET, BUITENRUST EN RUSTENBURG DOOR † † † † † TH. MORREN. † † † † † † † † †

I. Zorgvliet.

De tijdgenooten van Vader Cats zullen een zonderling denkbeeld van 's mans smaak hebben gekregen toen hij in 1643 ten noorden van 's-Gravenhage een groote uitgestrektheid land en duinen aankocht met het kennelijk doel om zich daar een lustverblijf te bouwen.

De liefhebberij om er een „plaisante hofstede" of, zooals wij nu zouden zeggen, een buitenplaats op na te houden, zat in de lucht. 't Was mode geworden.

In tegenstelling van vroeger, toen de adel zich sterke kasteelen bouwde in de boschrijke streken van ons land, was het nu de rijk geworden koopman of patriciër, die een rustig plekje uitzocht „aan den oever van een stillen vliet."

De hengel had het jachtroer vervangen.

De kasteelen waren meerendeels verdwenen of lagen in puin. Adel en geestelijkheid waren met den Vorst niet langer in het uitsluitend bezit van grond en macht. De handelsstand had een ongekend tijdperk van bloei bereikt. De tijden waren veranderd.

In de nabijheid der groote steden aan de kleine rivieren, verrezen in de eerste helft der zeventiende eeuw de lusthuizen als paddestoelen uit den grond.

Wat de Amstel en de Vecht waren voor Amsterdam, was de Vliet voor den Haag.

Maar niet alleen Voorburg genoot de eer om de rijke Hagenaar's zomers te herbergen; ook Rijswijk, Loosduinen en Wassenaar waren zeer gezochte plekjes voor de bewoners der residentie.

Constantijn Huygens bouwde in 1641 zijn Hofwijck te Voorburg, de dichter Westerbaen in 1650 Ockenburgh even buiten Loosduinen en Vader Cats, „der dritte im Bunde", had zich in de duinen genesteld.

Wat hem hiertoe bewoog is gemakkelijk te verklaren.

Cats was een beminnaar van het buitenleven. Een dichterlijk gemoed dwaalt gaarne in de stille natuur.

Toen hij als advocaat te Middelburg gevestigd was, vertoefde hij een groot gedeelte van het jaar op zijn buitenverblijf te Grijpskerke. De meeste zijner eerste gedichten zijn hem daar uit de pen gevloeid.

Toen hij in 1623 tot pensionaris van Dordrecht was gekozen, bracht hij het grootste gedeelte van het jaar in den Haag door; maar eerst in 1636 zou hij zich voor goed daar vestigen. In dat jaar namelijk werd hem het aanzienlijk ambt van raadpensionaris — de hoogste betrekking in den lande — opgedragen.

Als pensionaris van Dordrecht had hij met de afgevaardigden van die stad, wanneer zij in den Haag ter dagvaart waren, verblijf gehouden bij mej. Verbies of Van der Bies, maar nu moest hij een eigen woning in de residentie zoeken.

Hij vond die woning aan de zuidzijde van den Kneuterdijk.

Zijn drukke werkzaamheden namen evenwel al zijn tijd in beslag. Aan poten en planten kon in de eerste jaren niet worden gedacht; maar zijn liefde voor het buitenleven was te sterk dan dat hij daaraan op den duur weerstand zou hebben kunnen bieden.

Het ligt dus voor de hand, dat hij in de onmiddellijke nabijheid van 's-Gravenhage den grond voor een buitenverblijf moest zoeken.

Maar was het nu daarom noodzakelijk om juist in het zandig duin, dat oogenschijnlijk wel het minst gunstigste terrein mocht worden genoemd, daarvoor uit te kiezen? Zeer zeker niet. Maar ook hiervoor is gemakkelijk een verklaring te vinden.

Cats was een ondernemend en practisch man.

Toen hij nog te Middelburg gevestigd was had hij zich toegelegd op het indijken van polders in Staatsvlaanderen, een onderneming die hem vooral in de eerste jaren aanzienlijke winsten had opgeleverd. Zijn ondernemingsgeest ging zelfs zoover dat hij in combinatie met eenige landgenooten, waarbij ook Constantijn Huygens betrokken was, de indijking begon van 60,000 acres grond in Hatfieldchase in Engeland.

Het ligt dus voor de hand dat het ontginnen van woeste duingronden voor een dergelijk man een aantrekkelijke zaak moest zijn.

Daarbij kwam nog dat hij daar voor een betrekkelijk geringe som een groote uitgestrektheid gronds in eigendom kon verkrijgen welke, eenmaal ontgonnen, in de toekomst aanzienlijk in waarde moest stijgen.

Dat hij een practischen blik had, heeft de toekomst bewezen. Nergens in den naasten omtrek van den Haag had hij een dergelijk uitgestrekt terrein voor een betrekkelijk zoo geringen koopprijs kunnen verkrijgen.

Merkwaardig en karakteristiek voor den ouden Hollander is het evenwel dat hij reeds 65 jaren telde, toen hij de onderneming begon.

Dat hij er zelf misschien niet zoo lang meer van zou kunnen genieten, was voor hem geen beletsel. In het werk zelf vond hij genoegen en het nageslacht zou er het profijt van trekken.

In zijn: „Ouderdom, Buytenleven en Hofgedachten op Sorghvliet" zegt hij het ons op zijn eigenaardige eenvoudige wijze:

„Mijn tijt is nu gegaen tot in de t'sestig jaren,
Onseker of mij Godt sal langer willen sparen:
Maer ik ben, Gode lof, op heden noch gesont,
Het schijnt dat mij noch tijt op aerde wert gejont,
Ick oock van langer handt tot planten wel genegen,
Heb des (al ben ick oudt) een nieuwen lust gekregen,
En daerom vindt ick goet te krijgen eenig lant,
Om (mij tot oeffening) oock nu te zijn beplant,
En schoon ick desen bouw van nieu gepoote struycken
Of niet voltrecken mocht, of weynig sal gebruycken
Dat acht ick evenwel voor mij geen ongeval,
Ick kenne wacker volck, dat na mij komen sal."

Den 20sten Mei 1643 kocht hij van Johan van den Brouck, Commies van de Financiën van de Staten van Holland, voor 4000 ponden „drie morgen, een hond en vijf en negentig roeden lants met een huys, schuyr, bargen en geboomte daerop staende, als mede noch seeckere geesten, klingen en een stuck lant gelegen benoorden den Haag, streckende tot aen de paelen van de Graeffelijkheids wildernisse toe."

Het volgend jaar breidde hij zijne bezitting uit door aankoop van „seeckere duynen ofte wildernisse" welke aan Johan van Aerssen hadden toebehoord.

Bij den koop werd hem tevens verzekerd het recht van de „Conijnvanck." De koopprijs bedroeg 3000 gulden.

Het eerste perceel was ten oosten begrensd door den „heerwech daer men naer Schevelinge gingh."

Van dien heerweg moet men zich evenwel geen al te groot denkbeeld vormen.

In den grafelijken tijd voerden twee wegen naar Scheveningen. Een zandpad dat aan den Denneweg zijn oorsprong nam en de zoogenaamde groote weg, ook wel het Westersche pad genaamd, welke van de Zeestraat uit vrij onregelmatig door de duinen en pannen naar het dorp kronkelde.

Deze weg was de groote verkeersader voor den handel naar het noorden en zuiden van ons land.

De kooplieden die hun waar met zware wagens van heinde en ver aanvoerden, namen bij voorkeur hun weg langs het breede harde strand om daardoor de slechte landwegen te mijden.

De verbindingsweg van den Haag met het strand verkeerde evenwel in zeer slechte conditie. Dit baart geen verwondering wanneer wij weten dat zelfs het Noordeinde in de eerste helft der zestiende eeuw nog niet bestraat was en dat de voetgangers gevaar liepen, als het veel geregend had, in den moerassigen grond te blijven steken.

In het octrooi dat Philips II den 20sten Januari 1561 verleende tot het heffen van een tol in het Noordeinde om daarmede de onkosten van bestrating te bestrijden, werd gewezen op het drukke verkeer van „wagenen ende karren commende van Oosten onder die Noortzee, van Amstelredamme, Hoorn, Enkhuysen ofte van den zijde langes die custe van der Noortzee, vaerende ofte ook deur den Hage passerende met alrehande victuaelgie van zeevisch, soe versch, gesouten als gedroocht, haring, bucxhoorn, conijnen, reijgers, quax, pittoirs, lepelaars, scholvers, houtsnippen, plumers, ganssen, entvogelen, talingen en diergelijke, die al ter vente deur den Hage en deselve straete moeten passeren, omme gevoert te worden nae onsen landen van Brabant, Luyk, Maestricht, Coelen en elders, tot swaeren laste en pericule van den paerden die deur die selve straete en moerasse met grooten cracht moeten rijden en trekken, in vreese en pericule niet alleen van de beesten,

maer ook van de voorsz. geladen waeren, en ook menschen, die dikwils in dangiers sijn ommegesmackt en in den morassche versmoort te worden, bijsonder des wintertijts en ook bij nachte." *)

Al moge deze laatste zinsnede niet geheel en al van overdrijving zijn vrij te pleiten, er blijkt voldoende uit dat de toestand niet rooskleurig was.

Ook nadat het Noordeinde was bestraat, bleef het verdere gedeelte van den weg natuurlijk in denzelfden toestand. Eerst in het midden der zeventiende eeuw zou hierin verandering worden gebracht.

Aan Constantijn Huygens komt de eer toe de plannen tot het maken van een straatweg naar Scheveningen te hebben ontworpen.

't Is bekend hoe zijn plannen langen tijd schipbreuk leden, en hoe het denkbeeld dat nu zoo eenvoudig schijnt, voor onmogelijk werd verklaard.

De autoriteiten, die in deze zaak advies moesten geven, waren van oordeel dat de weg 's winters op lage plaatsen onder water zou loopen, en 's zomers zou verstuiven. Eveneens was men beducht dat het jaren zou duren alvorens de benoodigde klinkers waren bijeengebracht.

De Haagsche Magistraat, die van oudsher de reputatie had om niet verder te kijken dan zijn neus lang was, dorst het werk niet aan. Huygens kon zijn plannen voorloopig opbergen.

Eindelijk, na vele jaren, toen Cornelis Soetens, de penningmeester van Delfland, die het eerste lusthuis aan het Scheveningsche strand bouwde — ter hoogte van Rauch — zich in een request tot de Staten van Holland wendde met verzoek om octrooi om den weg voor eigen rekening te doen bestraten en een tol te mogen heffen tot bestrijding der onkosten en tot onderhoud van den weg, werden de oogen van de vroede mannen geopend.

Het verzoek van Soetens werd geweigerd. Men begreep dat een dergelijk plan niet door particulier initiatief mocht worden uitgevoerd

*) Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage dl. II. p. 143.

Raden en Meesters van de Rekeningen in wier handen het request was gesteld, traden met den Magistraat in overleg en nu werd besloten het werk voor gezamenlijke rekening te doen uitvoeren.

In 1663 werd de eerste klinker gelegd en den 5den December 1665 was het werk, geheel volgens de plannen van Huygens, voltooid.

Deze nieuwe straatweg liep gedeeltelijk over Zorgvliet's grondgebied. De woeste klingen en geesten zagen er nu evenwel geheel anders uit dan een 20 jaren vroeger.

De dorre zandgrond was ontgonnen, bosch, struikgewas en plantsoen hadden deze streek tot een oase in de woestijn gemaakt.

Wat iedereen onmogelijk toescheen had Cats tot stand gebracht.

Het plekje gronds, dat hij had uitgekozen, en dat hij op zijn wandelingen door de duinen had leeren kennen, was niet ongunstig gelegen.

Een beek, welke in de duinen ontsprong en van oudsher den Hofvijver van versch water voorzag, stroomde er doorheen.

Deze beek had toen nog een groote reputatie van helderheid en was goed voorzien van visch. Aan het water werd zelfs een genezende kracht toegeschreven.

»Een beekje uyt den duyn, dat komt hier nederdalen,
En gaet om onse werf en door de klingen dwalen,
Dit geeft ons beter nat als wel of dieper put
En 't is oock boven al aen siecke luyden nut

Om den grond tot planten geschikt te maken deed Cats den grond diep omdelven en van veen zuiveren.

De voorbijgangers verdachten hem er van dat hij naar goud zocht en maakten er glossen op. Cats liet ze maar praten, hij wist wat hij deed.

Het fijne zand oordeelde hij geschikt voor boomkweekerij, terwijl hij het grove roest- of oerzand gebruikte om dijkjes op te werpen, die de jonge aanplanting tegen den zeewind moesten beschermen.

Voor bemesting gebruikte hij bagger uit de slooten.

Maar laten wij hem zelf aan het woord. Cats, die in zijn „Ouderdom en buytenleven"

zelfs verklapt dat hij er valsche tandjes op na houdt en den prijs vermeldt, die ze hem gekost hebben, is er de man niet naar om buiten zijn ambtelijken werkkring van zijn hart een moordkuil te maken.

„Wel soo nu yemant vraegt, hoe dat men ligte klingen
Kan brengen tot den dragt van sooveel nutte dingen
En hoe men edel fruyt kan trecken uit het zant,
Dat hier voor desen lag, gelyck een dorre strant
Leent mij een gunstig oor, ick wil het openbaren,
't Is mijn gewoonte niet voor vrienden broot te sparen.
De kunst hier in gebruyckt en is niet al te groot,
De stof ons allernutst is bagger uyt de sloot.
En die met zandt vermengt, en ondereen geslagen,
Maeckt dorre klingen nut om hout te konnen dragen.
Hier plant ick boomen in van allerhande slag,
En proeve wat de grondt van desen aert vermag.
Maer bagger uit een sloot, daer nevens boomen wassen,
Is boven alle mis de boomen toe te passen;
Want 't loof dat neder zijgt, is op den grond verrot,
Rijst op te zijner tijt en schiet een machtig lot."

En verder zegt hij:

„Nu wie van ligten duyn wil maken nutte landen
Die ga met onderschijt omtrent de schrale zanden,
Wat grof is of te scherp, of vuylen roest gelyck,
Brengt dat niet in een tuyn maer in een buiten dyck;
Want die hier anders doet, heeft moeyt en kost verloren.
Vermits het niet en deugt tot hout of eenig koren;
Maer zandt, wit, fijn en sagt, en na den eijsch bereijt,
Geeft vruchten als het wort met reden aengeleyt."

Met de grootste belangstelling volgde onze raadpensionaris den dagelijkschen voortgang van het werk.

Na noen, als de maaltijd was afgeloopen, maakte hij een wandeling naar zijn duinen en keerde slechts noode terug om 's lands belangen in muffe vergaderzalen te gaan behartigen.

Prins Frederik Hendrik, die eveneens groote liefde voor het buitenleven koesterde en veel van bouwen en planten hield, kwam dikwijls een kijkje nemen.

Cats had er den Prins gaarne toe willen bewegen om in het algemeen belang op groote schaal de duinen te doen ontginnen en bepoten; maar Frederik Hendrik was toen niet meer de ondernemende man van weleer. Zijn krachten waren gebroken en eer de aanplanting op Zorgvliet schaduw gaf was hij er niet meer.

Toen Cats op vier-en-zeventigjarigen leeftijd op zijn herhaalden aandrang eindelijk den 27sten September 1651 ontslag als raadpensionaris verkreeg, kon hij zich geheel en al aan zijn buitenverblijf wijden.

Nog eenmaal zou evenwel zijn rust worden verstoord.

In het najaar van 1651 was de spanning tusschen Engeland en de Republiek zoo groot dat een uitbarsting van den oorlog onvermijdelijk scheen. De Staten vaardigden naar het Parlement een plechtig gezantschap af om zoo mogelijk den gevreesden slag af te wenden. Cats werd aan het hoofd dier missie geplaatst.

Hoe hard het hem ook viel van zijn geliefd Zorgvliet afscheid te moeten nemen, de brave man meende in 's lands belang zich aan die moeielijke opdracht niet te mogen onttrekken.

Het Gezantschap nam den 19den December van de Staten afscheid en kwam den 27sten van die maand behouden te Londen aan.

De zending duurde zeven maanden, welke voorzeker tot de minst aangename uit zijn leven kunnen gerekend worden.

De afloop is bekend. In Juli kwamen zij in den Haag terug. De ontmoeting tusschen Tromp en Blake had den terugtocht verhaast.

Tijdens zijn afwezigheid had hij het kleine lusthuisje, dat op Zorgvliet stond, doen afbreken.

Nu hij zich voor goed buiten wilde vestigen, moest hij een behoorlijk huis ter bewoning hebben.

Daar wilde hij trachten den Haag met al zijn politiek gedoe te vergeten en rustig zijn dagen te slijten in de stille natuur.

Want, zegt hij:

Ick neme dese plaets tot afkeer van de sorgen.
Om daer bevrijdt te zijn, om daer te zijn verborgen,
Voor streecken van het Hof, voor streecken van den haet,
En wat' er in den Haegh niet selden omme gaet.
O! waer mij dit vertreck in volle macht gegeven,
Om daer met stillen geest mijn dagen af te leven,
Ja om noyt met den Haegh voortaen te zijn gemoeyt,
Als met een haegh alleen, die hier bij wijlen bloeyt [1].

[1] Ouderdom en Buyten-Leven, IIe dl.

Deze woning, welke den 25en April 1652 werd aanbesteed, was gebouwd onder toezicht van zijn schoonzoon Dirk Pauw door den Mr. timmerman Claes Dircksz. Balckeneijnde en den Mr. metselaar Willem Colijn, alias Toll.

Het timmerwerk was aangenomen voor 3500 gulden + 50 gulden „ter discretie van den heere aenbesteder, ingevalle hij aennemer soo in de leverantie van goet drooch, vast, gaeff ende wel geconditionneert hout, als mede behoorlicke bewerckinge van dien ende spoedige voltreckinge van den voorsz. bouw sijn Edt. behoorlick contentement compt te doen."

De metselaar zou van „yder duysent steens 2 guldens" krijgen „ende daerenboven nog een stuver op het duysent, mede ter discretie van den heere aenbesteder."

Voor het „afbreecken van 't oude werck ende schoonmaecken van den selven steen" zou hem 60 gulden worden toegekend.

Het werk moest in 8 weken, dus uiterlijk voor den laatsten Juni gereed zijn. *)

Deze eisch was niet te buitensporig, want de woning was noch groot, noch luxueus ingericht en bestond slechts uit éénc verdieping.

> „Een huys met lage muren
> Is dienstig op het landt
> en kan oock lange duren,"

zegt hij ergens, en de uitkomst heeft hem in het gelijk gesteld.

Uitwendig is deze woning, die in zijn „Ouderdom en Buytenleven" staat afgebeeld, volkomen in denzelfden toestand gebleven.

ILLUSTRATIE UIT JACOB CATS „OUDERDOM EN BUYTENLEVEN" (1656), BLADZIJDE 63.

Cats had geen behoefte aan een groot huis. Zijn vrouw Elisabeth van Valkenburg was reeds in 1630 overleden; zijn beide dochters waren gehuwd.

Veel zorg werd intusschen besteed aan het park.

*) Bestek van den bouw van het huis op Zorgvliet in de Collectie „Catsianum" op de Universiteits-bibliotheek te Leiden.

Drie vijvers werden in den omtrek van het huis gegraven, waarin weldra vette brasems en zware karpers rondzwommen.

Een grot, welke met horens, schelpen en zeegras was versierd en waarop een zeegod prijkte, was tot vogelkooi ingericht.

In de nabijheid van deze grot waren fonteintjes, die men onverhoeds kon doen springen — onze hedendaagsche bedriegertjes — en die de schrik waren van de Haagsche joffers.

Een hoogen heuvel had hij doen opwerpen, die hem tot uitzichttoren diende en vanwaar hij een ruim uitzicht had op den Haag en op den ganschen omtrek. Met den kijker gewapend kon hij zelfs den toren van den Briel ontdekken.

Als Cats in zijn park ronddoolde had hij altijd het snoeimes in de hand. Als curator van de Leidsche Universiteit kon hij zich gemakkelijk het zaad van allerlei vreemde gewassen en kruiden uit den hortus verschaffen, die hij op zijn grond overbracht.

Fraaie tulpenbedden, toen zoozeer in den smaak, ontbraken evenmin.

Zorgvliet werd een wonder van cultuur.

Zijn vruchtboomen bloeiden zoo welig, dat zij in het najaar moesten worden gestut.

Het fruit kwam te pas als zijn kleinkinderen de rust op Zorgvliet kwamen verstoren.

Dan daverden de lanen van het gejoel der kleintjes, die zonder respect voor vreemd gewas of struik naar hartelust ravotten op grootvaders erf.

Het waren de kinderen van zijn oudste dochter Anna, die gehuwd was met Cornelis van Aerssen, en van Elisabeth, die bij haar eersten man Cornelis Musch verscheiden kinderen had.

In het geheel was Cats in het gelukkig bezit van veertien kleinkinderen.

's Zomers werd in de vijvers gevischt en 's winters, als er ijs was, werd er op schaatsen gereden en gesleed.

Voor de feesten binnenshuis, zorgde zijn trouwe huishoudster Juffrouw Cornelia Baers, weduwe van zijn „opperclercq" Matthijs Havius, dat 't aan niets ontbrak.

Van een festijn dat op zijn 78en verjaardag werd gevierd en waar bijna al zijn kleinkinderen bij tegenwoordig waren, geeft hij een uitvoerige beschrijving.

In een gedicht dat een zijner gasten bij die gelegenheid ten beste gaf, worden de kleinkinderen een voor een bezongen.

De tweede dochter van den griffier Musch, Elisabeth, die later met den bekenden ritmeester Buat in het huwelijk trad en wier reputatie in de chronique scandaleuse van den Haag niet van smetten vrij bleef, werd daar nog als „de zuivere maagderoos" aangeduid.

Een anderen maaltijd, waarop de Haagsche predikanten te gast waren, beschrijft hij eveneens in geur en kleur.

Dat Zorgvliet weldra een zekere beroemdheid had, behoeft geen betoog.

Als vreemdelingen den Haag bezochten, trachtten zij altijd een introductie machtig te worden. Wijd en zijd werd het buiten geroemd.

Soms kwamen er ook vorstelijke gasten.

In den winter van 1656 bracht o. a. Amalia van Solms, vergezeld van haar schoonzoon, den Frieschen stadhouder Willem Frederik, en van eenige harer dochters, Cats een bezoek.

De Prinsessen vermaakten zich op het ijs, en Cats was er niet weinig verguld mee dat zij zich in zijn sleedjes hadden laten voortduwen die niet eens „verguld en waren".

Cats had in zijn laatste levensjaren met den Haag geheel en al afgerekend. Men zag hem niet meer in de straten, zelfs niet meer in de kerk.

De Staten van Holland hadden hem vergunning verleend om de godsdienstoefening thuis te doen houden, waartoe Daniël Croeser, predikant te Rijswijk, en de proponent Hermannus Tegnaeus waren aangewezen.

Daniël Croeser werd later vervangen door Dr. Jacob Stermont. Hij leefde zeer eenvoudig. Behalve het gezin van zijn huishoudster en zijn klerk of voorlezer waren nog zes menschen in zijn dienst: „Cornelis Coxhoorn, koetsier en tuinman, een bouwknecht, een huys- en medeboereknecht, een keukenmeid, eene bouwmecht en een werckmeecht."

Jacob Cats stierf op Zondag den 12en September 1660 in den ouderdom van 82 jaren.

Zijn lijk werd, volgens zijn verlangen, bij avond zonder veel praal met 18 koetsen en

40 toortsen van Zorgvliet naar 's-Gravenhage overgebracht in het huis van zijn dochter Elisabeth en vandaar uit op Vrijdag den 16en in de Kloosterkerk begraven.

De brave man stierf niet geheel en al onbemiddeld, want hij liet aan zijn beide dochters een vermogen van 2¼ millioen gulden na.

Zorgvliet werd geschat op 12,000 gulden.

Juffrouw Havius mocht Zorgvliet blijven bewonen. Op een boete van 1000 gulden was het aan de erfgenamen verboden om haar „eenige moeyelijcheit, disrespect ofte vileinicheijt aen te doen."

Zorgvliet werd toebedeeld aan zijn tweede dochter Elisabeth, vrouwe van Carnisse.

Zij was in eersten echt gehuwd geweest met den beruchten Cornelis Musch, heer van Waalsdorp, Carnisse en Nieuwveen, griffier der Staten-Generaal, een der vele deftig gepruikte schurken, die de Republiek in haar bloeitijd heeft opgeleverd.

Haar gezin behoorde tot de toongevende kringen in den Haag. Zij leefden op grooten voet en hielden open huis.

Mevrouw Musch was niet een van die deftige zeventiend-eeuwsche preutsche, puriteinsche vrouwtjes, die haar hoogste levensgeluk in haar gezin vonden en daar met wijsheid en tact den scepter zwaaiden.

Zij hield van uitgaan en van de pret.

De lessen van ingetogenheid die vader Cats aan de Hollandsche vrouwen had ingeprent, waren niet tot haar doorgedrongen of.... misschien had zij er wel te veel gehad.

Overdaad schaadt. Mevrouw Musch heeft geen *mémoires* nagelaten; maar van haar tijdgenooten weten wij dat haar levenswandel niet geheel en al onberispelijk was.

Cats kreeg er bij slot van rekening nog de schuld van.

In een pamflet van die dagen heet het:

Waar is nu vader Cats, die zoo der vrouwen plichten
IJver' heeft voorgestaan en aardig weet te dichten?
Kan hij zijn eigen kind geen lessen schrijven voor
Dat zij niet uit en smijt' noch loope buiten spoor?

(Wordt vervolgd).

HET WITTE KONIJNTJE. † † †
DOOR HERMAN LYSEN. † †

I.

Deze zomer-avond was als zoo-vele. Uit de vèrre, vlakke landen sloeg de hette van den dag nog op in een lauwen walm, die waarde laag over den donkeren grond. De hemel ver-staalblauwde tot een avondlijken, vredigen koepel; felle zonnebrand laaide en vlamde nog in het Westen, vèr en laag boven den gegolfden boschrand. De dag, die heet en zon-doorflitst was geweest, als de véle vorige, was afgewerkt nu, moe, en ging ter ruste; de zomersche bedrijvigheid van het rijpe gouden-graanland was ingeslapen.

Stil en goed stond de avond op de wijde, vlakke velden.

De daglooners hadden lang al, zweetend en hijgend, met vreugd de moordende zon zien zinken naar den blauwenden boschrand; ze hadden de magere schaduwen van de enkele boompjes langs de droge sloten zien kruipen en rekken over het goudene koren; ze hadden genoten van den fellen brand in het Westen, die er den hemel in laaie ging zetten, met goud-gele en bloed-roode vlammen lekkende langs het vervalende blauw.

En als het vèrre avond-klokje nauw-hoorbaar zijn levende klep-klankjes, hoog en ijl, deed deinen over hun moeizaam gebogen ruggen, hadden ze ook dadelijk de lamgeslagene, natte en verschroeide lijven gestrekt, de korte jas opgezocht en geslagen over het blauwe buis, en met-een de zwoel-ademende graanvelden verlaten. Over den stoffigen zandweg gingen allen naar huis, in groepjes; de jongeren krachtig nog, stofwolkend om hun klompen, leege kruik en broodtrommel klepperend op den rug, pratend en lachend soms: blijde geluiden in den rustenden avond. Maar slepend en krom sloften de ouderen traag achteraan, zwijgend-rookend het steenen pijpje, voorzichtiger de klompen zettend in het dichte grijze stof van den weg, moeilijk-bewegend de stijf-gewerkte leden binnen de zak-achtige kleervracht.

Het witte Konijntje.

De oude Berends was gelukkig. Van z'n baas had-ie gedaan weten te krijgen, dat hij één van de jonge konijntjes mocht meenemen voor z'n kleinkind. Hij had in het groote hok een mooi wit diertje uitgezocht, het in een zak geduwd, en nu voelde hij het jonge, vlugge beestje — angstig wel in dien donkeren zak — leven op z'n bezweeten rug, terwijl hij eenzaam ging door de warm-uitwasemende velden, naar 't huisje van z'n zoon, bij wien hij woonde: het lage, vervallen huisje, dat verlaten boven de wijde akkers uitstond, een lapje bouwland eromheen en twee magere boompjes voor de ramen.

Zijn opgewerkte lijf had wel, 't is waar, den ganschen dag de zon voelen striemen en priemen, z'n rug was gebrand, z'n nek uitgebraden, een fel steken van zon ging nog dwars door zijn maffe hoofd; de zeis had hij den ganschen dag moeizaam geslingerd door de goudene halmen, die braken en stortten voor zijn voeten tot een rijk tapijt; hij had het licht durend zien trillen en wazen dicht boven de blakende, schaduwlooze velden. . . . Maar nu was ook heerlijke vreugde achter z'n brandende oogen: z'n liefste kleinkind, z'n naamgenootje, ging-ie gelukkig maken!

Toen hij aankwam zat Jaapje al voor de deur, in 't weifelend licht van den gouden schijn boven den donkeren boschrand; hij zat er gelijk óók iederen avond: miniatuurboertje met kindergezichtje, z'n lange pilowbroekje en z'n zwarte buisje wijd om 't lijf, 't zwarte petje schuin. Zoo wachtte hij altijd, op 't bankje voor de deur, op vader en grootvader, die kwamen van 't lange zware dagwerk op 't gloeiende land. Als elken avond kwam ook nu grootvader het eerst aan tusschen de onbewogen graanvelden, van 't Westen naderend, z'n krom-gewerkte lijf donker tegen den laten hemelglans.

Doch in dit heel-gewone, kalm-gewone, ging nu iets bijzonders gebeuren. Want al van verre riep op eenmaal grootvader, met een onbekenden, blijden klank in z'n oude stem: „Jaepje! Kom r's 'ier; groatevaeder 'ait wâ veur oe!"

Dit was zóó ongewoon, dat Jaapje zitten bleef, verstard, ziende met groote vraagoogen het naderen van den ouden man. Die lachte en knipperde geheimzinnig met de oogen en trok het rimpel-gezicht tot een zotten grijns.

„Jaep, groatevaeder 'ait wât 'eêl moois veur oe! 't Is in dien zak 'ier." — En hij zette voorzichtig zijn last neer. Jaap, kijkend, niet begrijpend nog, naar den zak, vroeg, verlegen wat door 't òngewone: „Wât is 't dan?" — Toen, met een hakkelend, rauw lachen, schudde de oude het witte konijntje uit den zak.

Het was een wol-wit, donzig konijntje, met een komisch angstkopje. Tot een klein klompje saam-gesidderd zat het op den grond, keek, met z'n licht-roode oogjes wijd open in vrees, van grootvader naar Jaapje; het snoetje ging in rusteloos mummelen op en neer, trillend de lange witte tastharen; het had z'n lange, fijn-rood dooraderde ooren neergestrekt langs den rug; en wachtte zoo, in stommen doods-angst, op wat de groote, donkere wezens naast hem zouden gaan doen.

Grootvader stond nog altijd droog-hakkelend er bij te lachen, gebogen, de handen op de bultige broek-knieën, 't gezicht tot een rimpelig grimas vertrokken. Jaapje was bij 't diertje neer-geknield, bekeek het kritisch, terwijl de gelukkige wetenschap dat dit mooie witte konijntje nu van hèm was, langzaam tot hem doordrong.

Altijd had hij gewenscht zoo een lief klein konijntje te bezitten, een dartel diertje, dat den ganschen dag bij hem zou zijn, met hem zou spelen, mak en trouw zou zijn en hem overal nasprong bij zijn gezwerf door de velden. Aarzelend en vreezend had hij telkens en telkens weer om zoo'n diertje gevraagd, aan vader en, soms, aan grootvader. Maar hij had zóó lang vergeefs gevraagd, dat hij alle hoop reeds had opgegeven en zich troostte door bij de boeren heele middagen vóór het konijnenhok te zitten, de vetgemeste diertjes aan te halen, ze te leeren kennen langzamerhand in al hun eigenaardigheden. En nu, op 't onverwachtst, werd zijn groote verlangen voldaan. Hij had nu een eigen konijntje!

Voorzichtig strekte Jaapje z'n handje uit naar 't witte konijntje, streelde het over z'n

goede, zachte huid; het beestje beefde, het hartje voelde Jaap kloppen, hevig, tegen z'n handpalm. De roode oogjes werden nog grooter van opperston angst, staarden het kind schichtig aan. Maar behaaglijk wordend, en ook wel wat vertrouwend, onder het wèl-aandoende streelen van 't kleine kinderhandje, dat toch geen kwaad bleek te doen, werd het dier kalmer wat en liet het zich gedwee de fijne witte vacht aaien, streelen over z'n kopje. Jaapje was daar blij om.

„Kiek", lachte hij dartel, „wât-'ait-ie 'n lang' oare; en ie 'ait 'n baerd!" Want 't schuchtere rusteloos-tippende snoetje was omkranst met lange, witte, trillende haren. Het kleine, tegen 't achterlijf gevouwen staartje — een vierkant lapje wol gelijk — vond hij bovenal koddig: „Kiek, z'n staeretje zit an z'n hat 'eplakt; en wât 'ait-ie lang' achterpoate! En wât is-ie zâchte!" — Midden in z'n vreugd-vol bemerken en bewonderen schoot het hem te binnen, dat hij grootvader diende te bedanken voor een zoo bijzonder geschenk als z'n witte konijntje. Hij sloeg dan ook z'n blauwe oogen op naar den oude, die over hem heen stond gebukt, zei, verlegen wat: „Groatevaeder, 'k bedank oe veur 't knien. 'k Bin d'r vêe blieë mee!"

Grootvader bleef maar lachen, heesch, binnensmonds, in stil genoegen.

Zonder dat zij het hadden bemerkt, was vader van den anderen kant het huisje genaderd. Ze hoorden hem eerst toen z'n klompen klotsten op de klinkersteentjes voor de deur en z'n kruik en broodtrommel hun ketelmuziek weer begonnen bij 't dansen tegen elkaar op den breeden rug, die forscher schokte nu bij 't gaan over de hardere steenen.

De jonge Berends was een stoere blonde boer. Hij liep nog rechtop, met een onverschillige slingering in z'n heele gespierde lijf; de pet achter-op het hoofd; in 't open gelaat een wat vrijmoedige trek.

Toen Jaap hem zag, riep hij zijn vreugde lollend door de zomeravond-stilte heen: „O, vaeder, groatevaeder 'ait 'nen k'nien veur mien meegebrocht, 'nen mooien witten! Dien is noe g'êel van mien-aiges!"

Over het ronde, gladgeschoren gelaat van den jongen boer kwam nu ook een blijde lach; hij lichtte Jaapje even het petje van 't hoofd en streelde hem liefkozend het sluike geel-blonde haar. Naar 't konijntje kijkende dan, bukkend zich ook over 't diertje heen, werd z'n gelaat in den valen naglans van het vergane daglicht tot één breeden lach van goedhartige vreugde: „Jae, 't is 'nen schôanen k'nien; 'm 'ait zoa 'nen gladden, spier-witten bast, krek 'nen groate witte muus."

„'k Aie-n-'em van den baes g'had," lachte de oude met z'n versleten geluid, wèl-tevreden, „'m wou 't eerst nie doen nie, maer as 'k 'm zeie: 't is veur mienen klainen Jaep van Jan, dan ait-ie gezaid: allà, neêm 'r eênen mee veur dà guus và je zeune!"

„Noe", meende de jonge Berends, „dan is 'm toch vêe goed op oe geweest. 't Is âars niks geen scheutigen boer nie!"

„Vaeder", klapte Jaapje door, „noe zal 'm den eêlen dag mit mien gaen kuuëre, want 'm is veur mien alleênig!"

Vader voelde het beestje in de bouten, zei: „En mit 't naejaer is 't 'nen schoanen beêst om te slachte; 't zal 'nen vetten bout worre!"

Maar nu schoot Jaapje uit, in grooten angst: „Nee, vaeder, nee: Je mot 'm nie slachte! 'k Wil nie è dat-'m doad gaet! 'm Mot altied bie mien blieve!"

„Noe jae, noe jae," suste de jonge boer, 't weer goed willende maken, toen hij zag hoe hevig Jaapje ontstelde en hoe z'n mondje tot huilen trok, „noe jae, 't is nog zoa varre nie!"

„Bê nee," kwam grootvader erbij, „'t k'nien is veur joe, 'oar! En 't zal nie geslacht worre".

Intusschen had vrouw Berends al voor 't raam in ongeduld zitten wachten. Ze begreep niet wat de mannen zóólang buiten hield, want ze kon niet zien achter grootvaders rug, het armzalig-kleine witte konijntje. Ze ging nu zelf kijken, want in de duistere kamer begon het haar te vervelen alleen. Vierkant en forsch kwam ze in het deurgat staan, de handen in de zijden. De gewestelijke dracht sloot haar nauw om het bovenlijf, de bloote armen puilden paars uit de korte mouwtjes van 't zwarte jakje, beuk en doek trokken eng over de borst, de dikke rokkenvracht stond wijd-uit van haar breede heupen; slordig dekte de wit-kanten ondermuts het ordeloos-

sliertende zwarte haar. In haar magere, spitse gezicht waren alleen de oogen, de scherpe, donkere oogen van beteekenis. Voor die oogen waren allen bang. De óude Berends was het, de jónge, de kinderen ook. . . .

Nijdig riep ze naar buiten: „Waeromme komme julder nie binne? 'k Zitte me-n-al 'nen 'alf uur te verbiete. Julder stae maer te klesse. . . ." Toen, het witte konijntje ziende bewegen, soepel, op den donkeren grond: „Wà motte wùlder mit dà bêest?"

„Dà 's mien k'nien!" voer Jaap dadelijk uit, „groatevaeder 'ait 'm veur mien meegebrocht."

„Jae, zie . . ." bromde de oude, verward; hij nam de pet even af, krabde zich in het dunne grijze haar, terwijl hij langs vrouw Berends heenkeek. „Jae, zie . . . Jaep wou zoa graeg 'nen k'nien è, en noe-n-'aie ik den baes eênen gevraegd . . . veur Jaep, zie . . . en 'm 'ait 'r eênen gegeê . . . noe is de joenge gelukkig, zie. . . ."

God-ja: aan de vrouw had de oude niet gedacht in z'n stil geluk. Eerst toen ze vroeg, wat het beest beteekende, was hem de nare vrees in het hoofd gevallen, dat zij het, waarschijnlijk, niet goed zou vinden. Dat had hem z'n geluk en z'n moed tevens ontnomen. De lach was van z'n gelaat; hij keek bezorgd nu en verlegen; ook de jonge boer zag somber voor zich heen en Jaap, die zich had omgekeerd, liggend nog steeds op z'n knietjes, staarde moeder met groote angst-oogen en open mond aan: zou zij nu alles gaan bederven?

De landen rondom waren nu geheel geduisterd; de zacht-donkere, blauwe hemel begon, hoog, doortinkeld te worden van stille en weerlichtende sterren. Een melkwitte streep in 't westen was àl wat was overgebleven van den zonnedag. Lauwe walm steeg uit de aarde, die was nu de hitte aan 't uitzweeten, die de laaiende zon er weken-lang op had neergegoten in klaterende stralen licht.

In het donkere deurgat was het gelaat van vrouw Berends haast niet meer te zien; maar in de zwarte oogen was een nijdige glans, om den smallen mond een koppige trek. Ze zei alleen, scherp en duidelijk: „Dà beêst mot vort."

„Maer, moeder . . ." riep Jaap, opspringend; er was een snik in z'n angstvol stemmetje.

„Houd-oe bek," beval ze barsch. „'t Is duuster; we gaen naer binne." — Ze keerde zich om, stapte beslist de donkere kamer weer in. Na haar gingen de oude en de jonge boer, beiden stom en 't hoofd gebogen; bedroefd en bang, maar gedwee.

„Vaeder!" riep Jaap, die bij 't rustigmummelend konijn bleef staan, in bange afwachting, en verwonderd dat men het diertje scheen te vergeten. „Vaeder, wà motteme mit 't k'nien doe?"

Vader kwam terug, nam 't witte konijntje op aan z'n lange ooren; het beestje spartelde wild en radeloos met z'n pootjes in de lucht, tot het kalm zat op den arm van den jongen boer, steunend tegen zijn borst.

„'t Kippekot is leeg — daer zulle w'm zoa lang inzette." — Vader sprak zacht.

Samen liepen ze met het witte konijntje het huisje om, waar aan den achterkant het leege kippenhok stond. Daar zette vader het beestje in, gaf het wat etens-afval, dat bij den mesthoop lag. Toen gingen ze weer terug, zwijgend, Jaapje achteraan, nog eens angstig omkijkend naar 't leege kippenhok, waar in de duisternis achter 't ijzergaas niets te zien was van 't kleine witte konijntje.

In de kamer had vrouw Berends de staande petroleumlamp intusschen ontstoken en op de wit geschuurde tafel gezet. Grootvader was gaan zitten in z'n leunstoel in een duister hoekje, waar hij dommelde, traag-denkend, dat het dan zwaar loopen moèst zooals het loopen zòu met het kleine witte konijntje. De vrouw zat breed en uitdagend achter de tafel, in 't volle licht van de lamp, dat kantig op haar beenig gelaat scheen, gloeide in 'r booze oogen.

En zóó als vader en Jaapje binnenkwamen, zei ze ruw, terwijl ze hen beurtelings bevelend aanzag: „Dà k'nien mòt vort en 't gaèt vort!"

Jaapje zag nu klaar de verschrikking: wat moeder wilde, gebeurde ook. Z'n witte konijntje zou weer heengaan; z'n blijdschap verkeerde in diepe droefheid: al zijn gedroom van dartel spel met 't diertje, van tamheid en trouw, van lieve zorgen voor z'n levend

speelgoed, vervloog plotseling onder de harde woorden der gevreesde moeder. Het mooie witte konijntje zou weer heengaan in den grauwen zak op grootvaders rug — of, erger nog, vaders mes zou het dooden: het witte konijntje zou een bijzondere Zondags-maaltijd worden. — Het was voor hèm verloren! En zóo groot was z'n smart over dit zékere verlies, dat hij plots in snikken uitbarstte, de handen voor de oogen, zich afkeerde van het licht en maar niet riep dan „m'n k'nien, o m'n k'nien!"

Vader èn grootvader hadden gezwegen, staarden somber voor zich uit. Maar het werd nu den ouden man toch te veel; van uit z'n donkeren hoek riep-ie schel: „Miete, laet 't k'nien blieve . . . 'k aie-n-'t den joenge gegeê!" — Hij had al gauw berouw over z'n uitval, want kalm, maar toch nijdig, wendde de boerin zich tot hem om, keek hem scherp aan, zei alleen sarrend: „Houd-oe bek, ouwe! Je hàit niks te geê dat ònze boel opvreet. . . . Je vreet zèlf ook maer mee!"

De oude schurkte weer diep in z'n stoel en in z'n schaduwhoek, mummelde wat met den tandeloozen mond, boos, maar meer nog verlegen en verslagen; hij durfde niets meer zeggen.

Jaapje stond nog altijd te huilen, wanhopig; z'n schoudertjes schokten heftig.

De jonge boer was heen en weer gaan loopen door de kleine kamer, de handen in de broekzakken tot harde vuisten gebald, den rug gebogen, het hoofd vooruit op den saâmgetrokken nek als een stier die stooten gaat. Hij was woedend; de aderen op z'n voorhoofd zwollen blauw en dik, z'n oogen loerden fel tusschen de half-dichte leden door de kamer in, soms éven naar de boerin, die nog altijd recht en vierkant achter de tafel zat, onbevreesd, met uitdagende oogen.

Hij gunde z'n Jaap zoo geheel het groote genot van het kleine witte konijntje; het was hem goed dat z'n oude vader zoo teeder zijn kinderen bedacht; de groote vreugde van Jaap om 't bezit van het konijntje, was zijn vreugde geworden, dadelijk al, meer nog nu, nu het kind ging verliezen wat hem al tot het liefste was geworden. — En nu ging dat lamme wijf alles bederven met 'r helsche boosheid! Grootvader kon er niets tegen doen met z'n goeden wil, Jaapje niet met z'n groot verdriet; en hij, die zweeg en berustte àltijd — wetende zijn onmacht tegen zóóveel boosheid en sluwheid — hij kon het niet nu het ging om de vreugde van z'n kind.

Altijd, àltijd had die vervloekte vrouw hem z'n geluk ontnomen, z'n leven verpest, zíjn leven èn dat van de kinderen, die geen leven hàdden hier, èn dat van z'n ouden afgewerkten vader, die als een schurftige hond werd gedùld in dit huis, door dat wíjf, zíjn wijf! — Maar het zou niet . . . dit tenminste zou nu eens niet gebeuren. Hij was, verdomme, toch de baas in zijn huis!

Met een schok bleef-ie staan voor de tafel, zag z'n vrouw, die tergend-kalm hem aan zat te kijken, recht in de booze oogen. Z'n ronde kop zwol rood op; en slaande met den vuist op de tafel — dat de lamp rinkelde en de vlam danste — riep hij schor: „Godverdomme, jou . . . lamme kreng! Is 't noe uut mit je peste? Ik zaie dà 't k'nien zal blieve . . . dat'm zal vréte; verdomme, wie warkt 'ier 't 'ardst veur de kost? Jaep zal z'n k'nien 'ouë, verstae-je, verdomme . . . verdómme. . . ."

„En ik zaie, dàt 'm vort mòt en dât 'm vort gaèt . . . en dan gaèt 'm ook vort. . . . En noe klesse-me d'r nie meer over." — Ze zei het kalm, maar beslist, keek 'r man even nog recht in de oogen en zei dan barsch tegen 't nog altijd huilende kind, dat omgekeken had naar vader, dien hij nooit zoo had gehoord: „Jaep, gae naer den bedde. 't Is oe tied! Janneke slaept al!" — En dan tegen grootvader, die in z'n stoel was voorover-gevallen in stomme verbazing over den vréémden moed van z'n gedweeën zoon, dien hij bleef aankijken met z'n door zon en wind ontglansde oogen: „Vaeder, joe tied is 't ook."

Jaap ging, en grootvader ging. De eerste huilend nog, de ander met een dof, „wal te ruste saôm!" — Ieder ging stil naar z'n bed; de oude boven op de vliering, Jaap in de bedsteê bij Janneke, 't jonger zusje, dat al rustig sliep.

De jonge boer en de boerin bleven beide

mokkend zwijgen, koppig, tot ze lagen in het bedsteê-donker naast elkaar. Toen voer Berends op-eens weer uit: „En ìk zaie, verdomme, dà 't k'nien zàl blieve. . . ."

„En ìk zaie, dà-me slaepe gaen," gaf z'n vrouw droogjes terug; ze strekte zich lui uit in de muffe zwoelte, die in de enge ruimte achter de gordijntjes zwaar hing.

„Stik, krèng . . . krèng . . ." siste de boer tusschen de tanden en keerde zich met een woedenden snok van z'n vrouw af, ging zacht liggen vloeken, binnensmonds, zich opwindend, 't klam en benauwd krijgende.

II.

Den volgenden morgen stroomde ternauwernood het eerste guldene licht — in blozende aarzeling eerst nog wat — laag over de wijde korenlanden, toen reeds weer het leven een aanvang nam.

In de dorpen schalden de hanen, door het licht gewekt, en klokkelden de kippen dooreen; ze stoven lawaaiend over de dorpsstraat met klapperend gewiek, in wolken wit stof, kriewelden druk tusschen de lage huisjes; honden blaften hier en daar, elkaar antwoordend in alle tonen; een paard hinnikte in z'n stal, waar door de kleine ruitjes de kleurige eerste zonnestralen bijna horizontaal binnenlijnden. In de boome-toppen joedelden en floten de vogels, springend van tak op tak of scherend, even, laag langs den grond, of tjilpend tippelend, rusteloos-pikkend, tusschen het gras en over den stofweg.

De deurtjes van de kleine huisjes gingen open met blij-ontwakend geluid; en de dagflooners stonden weer buiten, uitgerust wat, gereed weer een dag te beginnen, die zou zijn als al de voorgaande.

De meesten snoven met kalm genot, even stilstaande buiten voor hun deur, de zuivere, geurende lucht in de longen. Rond hen lagen lang-gerekt de koeler-blauwende schaduwen van huizen en boomen tusschen de warme plakkaten zon; goud lag rijkelijk gestrooid over de mesthoopen, zilver in het stof van den mullen weg en in het bedauwde gras; de oostkanten der daakjes glansden rood als rijpe vruchten.

En boven dat al zagen zij de lucht teederblauw welven, zijde-zacht en spannend-strak. Ze zagen het, ze roken en voelden het: de dag werd weer één als z'n voorgangers, een eindelooze zonnebrand. . . . Nog hing de lauwe adem van den nacht over de aarde, maar de rijzende zon was van een heete klaarheid, een felle schittering, die den buitenman niet konden bedriegen; het werd weer een warme dag.

De mannen — opgewekt wel wat door den stralenden, lichtenden, lachenden ochtend, maar gedempt toch die onbewuste levensblijheid-van-'t-oogenblik door den angst voor de komende folteringen — de mannen riepen elkaar toe hun wèl-gemeenden morgengroet, niet verhelend toch dien angst: „Goeien mèrrege, buurman! 't Is weer 'nen schoanen mèrrege . . . maer 't zal óók weer 'nen' eeten dag worre, wà!"

„Ook goeien mèrrege. . . . 'k Bin der ook veê bang veur!"

En wie denzelfden akker bewerkten of een eindweegs denzelfden weg moesten volgen, sloten zich aan-een en in groepjes gingen allen het land in, het dorp alleen latende tot straks de vrouwen en kinderen het met hun rustige bedrijvigheid zouden vullen. Enkele vrouwen ook trokken mee naar de akkers, mèt de mannen, want ze werkten als zij. Haar bloote armen waren vuurrood gebrand of bruin-verschrompeld, het gelaat doorkerfd, en gebarsten de uitgedroogde huid: de witte mutsen gaven maar weinig schaduw.

Langs de stofwegen ging het weer de velden in. Laag scheerde het, àl-goudener tintelende, vroege zonnelicht over de onbewogen graanakkers, waarin al heele stukken waren weggemaaid en geworden tot een ruig stoppelveld, waarop de schoven, in groepjes sâamgesteld, geleken een legerkamp van puurvergulde tenten. De vèrre boschrand was nu een glans groene weelde.

Want in het oosten, zie: een feest was het! daar laaide en brandde de zon; de zon van èlken dag, die èlken morgen wéér opdook uit de kleur-zee, die aan den horizon golfde; de zon, die met schallende hoornmuziek ten zij-blauwen hemel opwaarts toog; het fiere zonne-dier, schuddend het pérelende

licht in klaterende stroomen van z'n trotschen kop; de schitter-zon, het tintel-licht, dat hemel en aarde weer ging zetten in laaie!

De jongere werkers gingen ook nu weer vooraan, druk-pratend onder het zware gaan door 't mulle stof, met den rikketikkenden roffel hunner bengelende, nu gevulde, kruiken en trommeltjes op de zwarte, grijze en blauwe ruggen; de gereedschappen over den schouder. De jonge meiden liepen met hen mee, pretzoekend, lachend soms luid-op. Het waren àl kleine, magere, maar blijë geluidjes in den wijden zonne-ochtend.

Ook nu sjokten de ouderen weer moeizamer achteraan, minder luidruchtig, mummelend hun gemoedelijke praatjes langs het steenen pijpje heen; tusschen hen de oudere vrouwen, de meeste krom en vergroeid en verschrompeld door werk en zon.

Uit de eenzaam-staande huisjes naderde telkens een arbeider, of meerderen, met een vriendelijk „Goeien mèrrege saôm!" en ging dan mee met de anderen, of hen voorbij, nog eens omkijkend, luid-roepend een vraag beantwoordend, om eindelijk in een wolk van licht en stof op te gaan. Ook groepen uit andere dorpen trokken soms voorbij, wat luide opmerkingen gaf, over-en-weer, over den heeten dag die te komen stond; dan gingen de stofwolken weer uit-een. Bij ieder graanveld lieten de groepjes iets los, trokken er eenigen de smalle paadjes tusschen de hooge, nijgende halmen in.

En langzamerhand zette de zomersche bedrijvigheid zich weer in beweging. De mannen zwaaiden de flikkerende zeisen met forsche lijf-slingering door het graan, dat viel en door de vrouwen en jongens werd saamgelezen en tot schoven gebonden en opgebouwd tot goudene krijgstenten van het reuzenkamp, dat meer en meer de aarde bedekken ging. Boven het zwiepen van 't blinkende staal door de brekende halmen, klonk uit het scherpe geklik der zeisen die werden gewet; tot een over de velden zich spreidend, echoënd, fijn metaalgeluid.

De oude en de jonge Berends waren ook den werkdag weer begonnen. Thuis was dezen morgen geen woord gesproken. Grootvader, onrustig, had maar verlangd de deur uit te zijn en in vrede. Het deed hem verdriet dat Jaapje nu z'n witte konijntje zou moeten missen; het deed hem te meer verdriet omdat hij zich voortdurend verweet alle schuld te dragen: hij had wijzer moeten zijn, niet Jaap gelukkig willen maken met iets dat z'n moeder niet goed vond; 't was stom, stòm van hem! Om hem zou nu 't arme kind het gróóte verdriet van de scheiding moeten dragen! Hij had het zoo goed bedoeld; maar 't was stom geweest! Het zelfverwijt liet hem niet los; hij was nu in voortdurenden hevigen angst dat op-eens weer die lamme zaak, zou beginnen te werken, dat wéér een zoo ellendige uitbarsting als 's avonds zou komen — en 't kòn niet uitblijven. Allemaal door zijn schuld!

De jonge boer was na z'n slaap wat kalmer geworden; z'n felle woede was bekoeld, maar hij blééf koppig en hatend tegenover z'n vrouw, die met een uitdagend gezicht, maar tergend-zwijgend, hun brood en hun drinken klaarmaakte: Jaap zou — dàt stond bij den boer vast — Jaap zou z'n witte konijntje houden. Dezen keer zou 't wijf 'r zin niet hebben. Er kwam éens een eind aan dat gepest; hij was de baas! En in z'n hoofd groeide het tot een vaste overtuiging, dat het nu uit moest zijn en dat het witte konijntje zou blijven.

Eerst buiten de deur zei de oude beschaamd en verlegen tot z'n zoon: „Jan . . . 't alles mien verdomde schuld. . . ."

Hij durfde den jongen boer niet aanzien. Maar die, opvliegend, riep heesch:

„Nee, verdomme, nee . . . . 't Is goed dà-je den joengen 't k'nien 'ait gegeê. Maer 't waif, verdomd! ze zàl d'r zin nie è! 't Is genog nou mit dà gepest van 'r! 't K'nien zal, verdomme, blieve . . . wat ìk oe zaie!"

Nu voelde ook de oude wel iets van hoop, alleen geen moed.

„'t Zoe Jaepje zoà veê spieten as-t-'m z'n k'nien noe weer most misse."

„'t Zà nie gebeuren!"

De jonge Berends oog-knipperde tegen het stralende licht, liet z'n blik gaan, koppig mokkend in zich-zelf, over het vèr-vlakkende koren-goud; en proevend de hitte, die weer

trillend aan 't komen was, voelde hij op-eens dat hem ontbrak de kracht van andere ochtenden om met blijmoedigheid den wreeden werkdag in te gaan. Dof merkte hij op: „'t Wordt weer 'nen gloeienden dag, vaeder! De grond brandt al; kiek maer."

Hij wees naar de heete lucht, die boven het koren al hevig begon te trilleren en te dansen.

Maar de oude lette nu niet op de hitte, staarde suf met z'n glanslooze oogen het felle licht tegen, zuchtte: „Jae, jae . . . wà zal 't weer geê, vandaege?"

Met een mat „Goeien!" gingen ze van elkaar; ieder liep peinzend zijn eigen weg; grootvader naar 't westen, z'n gerekte schaduw naschuivend; de jonge boer, het hoofd laag, de pet over de oogen, stapte de bliksemende zon tegemoet. Beiden bromden gemelijk den voorbijgangers hun gewoon „goeien dag saêm!" toe, bleven alleen loopen, sloten zich niet aan bij de groepjes, die voor hen uit gingen.

Op z'n veld aangekomen, voegde ieder zich in de rij zijner mannen, en de lijven gingen weer los in hun dagelijksche slingering, breed de zeis zwaaiend aan de sterke armen om zich heen; het graan stortte neer in golven en werd door de gewende handen, die de maaiers volgden, gebonden tot schoven. . . . Dat ging zoo rusteloos voort in de àl feller-brandende, geeselende zeng-hitte der zon, die meer en meer den ganschen zacht-blauwen koepel overstrekte met haar flikker-zilveren pantser, wit-gloeiend metaal, waar ze zelf in klonk als een gillende gong. En al het trillend-witte licht overstroomde, opslorpend lijnen en kleuren, de goudene aarde.

Jaapje had zich op dien heftig-bewogen avond in slaap gehuild. 's Morgens ontwakend, was tegelijk met de herinnering aan het nieuwe witte konijntje, ook die aan het wilde tooneel vóór het ter slape gaan in zijn bewustzijn terug gekomen, mèt de smartende wetenschap dat hij het diertje weer ging verliezen.

Hij vertelde zacht en treurig de heele geschiedenis aan Janneke, die ook al wakker was, en z'n verhaal, met 'r zwarte oogen wijd-open en verwonderd, aanhoorde. Toen hij alles had verteld, vroeg ze alleen: „En waer is noe je k'nien?"

„Dà zaie 'k je nie," fluisterde Jaap, geheimzinnig-doende, terug. „'m Is van mien alleênig en jie mag d'r nie ankomme!"

Janneke pruilde, nieuwsgierig. „Bè, 'k zal 'm toch wel vinde; 'k zoek 'm overal, in 'uus en buute . . . ."

„Dà, durf-je nie."

„En 'k doe-n-'et lakker tòch, as je niet zeit waer 'm is; en 'k doe-n-'et lakker toch, bè!" Ze knikte er haar hoofdje bevestigend bij op en neer, liet het onderlipje hangen, kniezend omdat ze wilde weten wààr Jaap z'n witte konijntje had verborgen.

Jaap vond het raadzaam haar maar den zin te geven.

„En as 'k oe noe zaie, waer 'm is, kom je dan nie an 'm?"

„Neên-ik, dan nie."

Toen, naar haar overbuigend, zei hij met waardigheid, zacht in haar oor: „'m Is in 't kippekot."

Ze zwegen nu beiden, maar dachten allebei aan 't witte konijntje; Janneke vol nieuwsgierigheid om 't beestje te zien, Jaap vol verdriet weer omdat-ie zeker wist het verschrikkelijke, dat al heel gauw moest gebeuren.

Moeder was, toen de mannen weg waren, heel boos, vooral op Jaap. Ze schold hem uit, zei hem maar gauw de deur uit en het veld in te gaan, z'n zusje mee te nemen en goed op haar te passen.

En na wat gegeten te hebben, gingen ze dan ook, zonder iets te zeggen, vlug de deur uit; Jaap gaf Janneke een hand, omdat-ie op haar passen moest. Naar buiten gaande dribbelde Janneke naast den grooteren broer mee; ze was — zooals hij was een klein boertje — een miniatuur-boerinnetje: op 't donkere zwartoogige gezichtje, dat aan moeder deed denken, het witte, wijd-uitstaande kant-mutsje, om 't lijfje kleurige beuk en doek, en de lange rokjes, onder een blauwen boezel, staande wijd-uit, zoodat ze er uitzag als een kleine poppen-buste op een breed, kegelvormig voetstuk.

Jaap nam haar mee, het huisje om, naar het kippenhok, zelf zoo verlangend als zij om het witte konijntje te zijn. Eerst zagen

ze, staande voor het ijzergaas, niets dan de leegte van het hok, wat Jaap een grooten schrik gaf en verwondering. Maar loerend in den schemer bemerkte hij het witte beestje, in een hoek weg-gedoken. Zijn roepen hielp hem niet. Hij ging gebukt het kippenhok in, wilde het konijntje streelen om 't te kalmeeren. Want het werkte zich zoo ver mogelijk weg in z'n donkeren hoek, legde de lange ooren weer gestrekt aan beide zijden van z'n lijf; en in z'n schuchtere, vlug-mummelende snuitje glansden wijd en rood de angst-volle oogen weer. Toen Jaap's hand het naderde, wipte het dier plots op zijde, met een forschen zet van z'n lange achterpooten, en met een in een paar sprongen naar het opene deurtje. Janneke, bij-de-hand, duwde dadelijk het deurtje dicht en hield het tegen; ze riep Jaap toe: „Pakt'm noe; toe, pakt'm noe toch!" Ze stampte driftig met 'r klompjes op den grond, vond dat Jaapje treuzelde.

„Hou-je kalm," gaf die rustig terug; tegelijk vatte hij het witte konijntje bij de lange ooren — zooals hij het vader had zien doen — en nam het, even hevig-spartelende, beestje in z'n armen, waar het bedaard zitten bleef. Toen ging hij er mee naar buiten. Janneke bekeek het beestje met belangstelling, aaide het over zijn witte vacht, vond het een mooi en lief konijntje ook.

't Diertje was nu al gerustgesteld, 't liet zich voorzichtig op den grond zetten, liep niet weg, 't knorde heel zacht, behaaglijk, als de kleine kinderhandjes het liefkozend streelden.

„We gae mit 'm kuuëre," zei Jaap en Janneke vond dat een goed denkbeeld: „Jae, naer de bossche, é?"

„Oe zulle w'm noeme?" — Het schoot Jaap in-eens te binnen, nu hij het konijntje wilde roepen, dat het dier een naam diende te hebben; hij dacht nu niet meer, in z'n vreugde van het bezit, aan het zekere verlies dat hem wachtte.

Janneke keek Jaap aan, nadenkend even.

„K'nien!" riep ze toen op een toon alsof dat van zelf sprak.

„Nee, 'nen k'nien is 't; maer 'm mot toch 'n naeme è!"

Janneke, getroefd, zweeg. Jaap bezon zich even.

„Truus", zei hij toen beslist, al wist hij ook zelf niet, waarom het konijn zóo heeten moest. Dadelijk riep hij het diertje: „Truus! Truu-truu-truu!" en klakte met de tong. Het witte konijntje was al mak nu, vertrouwend de teedere kleine kinderhanden, die alleen zacht streelden. Het kwam aangesprongen, met z'n ooren recht overeind, door de greppeltjes in het lapje grond, dat bij het huisje hoorde. In vlugge wipjes, slaande de lange achterpooten ver en krachtig uit, kwam het aan. Janneke, praktisch, vroeg Jaap of het beest niet eten moest.

„Dà's waer! 'm Ait nog niet gevrete."

Hij liep terug naar den mesthoop, nam er twee groote handen-vol etensafval weg en bracht die aan 't witte konijntje. Dat, hongerig, begon dadelijk den kost te besnuffelen, dan op te peuzelen, in vlugge, kleine beetjes, mummelend met z'n komische bekje, terwijl z'n oogjes snel gingen van Jaap naar Janneke heen en weer, en z'n licht-rose ooren wapperden boven z'n kopje. Zoo zat het witte konijntje in den warmen zonneschijn genoeglijk te smullen, terwijl Jaap en Janneke, gebukt, de handjes op de knietjes, er zwijgend, vol belangstelling, naar stonden te kijken.

Door 't koren heen, trokken ze recht op het bosch af.

Het was een langzame reis, want het witte konijntje sprong nu eens een eind vooruit, dan weer bleef het stil zitten, knabbelde aan gras en stoppels; soms ook ging het terzijde de korenvelden in en moesten de kinderen lang „Truu-truu-truu"... roepen, voor het beestje weer aan kwam wippen, in schichtige snelle sprongen, de ooren steil omhoog.

Rond hen suizelde het licht over het graan en zette er de hitte alles in gloed; de zeisen zwiepten alom in 't ronde door de stortende halmen, de zweetende en hijgende werkers, de koppen rood, slingerden hun hitte-gegeeselde lijven met de zeisen mee, of raapten rap het gevallen koren tot schoven bij-een. Van verre ketste het snelle wetten van 't scherpe staal door de lucht.

Hooger aan den gloeienden metaal-hemel bliksemde nu de zon haar felle flitsen naar de hitte-rookende aarde.

Het witte Konijntje.

De tintel-groene boschrand kwam nader en eindelijk toch haalden Jaap en Janneke met vreugd de zwoele, maar toch wel frisschere boschlucht in, en sprong het witte konijntje dartel tusschen de boomen rond.

Den geheelen voormiddag bleven ze spelen in 't zwoele bosch, waar een wèl-doende, zacht-groene schaduw-schemer hing tusschen de knoestige stammen, onder het stilstaande geblader, dat zich uitvlocht van de grillig-gebogen, wijd-gespreide takken. In gouden bundels viel hier en daar het zon-licht door het dichte loof binnen; dan leefde het donkere mos op den grond en tegen de stammen, verguld; was er een tinteling van vroolijk-bezonde bladeren, hoog in boomen, laag in struiken: een warme zonne-val, dartel stroomend door den koeleren, zacht-groenen woud-schemer heen. Veel vogels floten, schallend, hoog in de boome-kruinen, huppelden van tak tot tak, trippelden over het mos.

De kinderen vulden de boome-hallen met hun blij, luidruchtig gesnap; 't verdriet over de ramp, die naderde, was vergeten. Al hun aandacht gaven ze nu aan 't kleine witte konijntje. Het sprong levendig tusschen de boomen rond, stond stil soms een tijdje in een zonne-plek en knipperde dan met z'n zwakke oogjes tegen 't licht; het rolde weelderig over 't weeke mos, ging op z'n achterpooten zitten als een kleine kangeroe. Maar altijd keerde het weer terug tot de roepende kinderen, die het juichend na-liepen, het vingen en tegen z'n zin lieten mooi-zitten, waartoe ze de voorpootjes moesten vasthouden.

Een enkele maal, met komische verwondering, zat het beestje plots dood-stil, om met blijkbare verbazing een wild konijn ijlings tusschen de struiken te zien wegspringen; het wapperde dan z'n vlugge, lange ooren hevig boven z'n kopje en sprong zijlings ook in de struiken, maar wipte er dadelijk weer uit, ging op z'n achterpooten zitten, wreef zich de oogjes uit in schutterige beweginkjes met de voorpootjes, de slappe ooren gebruikend als een doek.

Jaap en Janneke hadden dolle pret. Jaap stond er, met de handen in de broekzakken, bij te lachen, luid-op, z'n lijfje wringend van onbedwingbaren schik om een zoo komisch dier als z'n witte konijntje. Janneke was op 'r knietjes gevallen in het mos, sloeg met een takje op den grond en proestte het uit, de oogjes klein-geknepen, den mond open.

„Kiek 'm, kiek 'm . . ." riep Jaap met moeite door zijn onbedaarlijk lachen heen, „O Janneke, kiek 'm; wà doet 'm hek . . . 'm is krek zoa 'nen paljas; o kiek 'm Janneke!"

„'m Ait spiet dat 'm nie meer wild is. . . . Kiek 'm noe zitte griene!"

„Z'n oare binnen z'n zakdoek. . . . Noe lacht 'm weer . . . noe grient 'm weer . . . 'm speêlt veur hek . . . 't is krek 'nen paljas van de kàrmisse!"

Toen het witte konijntje moe was van 't wilde stoeien, legde het zich onder een boom, op z'n zijde, lang-uit op 't schaduw-mos neer, de pooten gestrekt, de ooren langs den rug, de oogjes gesloten; zoo lag het onbeweeglijk, alleen het lijfje deinde regelmatig bij het ademen. Jaap ging op z'n rug naast hem liggen, de handen onder het hoofd gevouwen; Janneke was, met den rug tegen een boom geleund, naast Jaap gaan zitten; de kinderen waren moe ook, ze hijgden, waren warm en rood. Beiden keken ze naar 't rustende konijntje; ze bekwamen zelf nu ook wat van 't wilde gestoei en den dollen pret. Jaap aaide, droomend, zacht het wit-wollen buikje van 't konijn; even bewoog het, opende de oogjes verschrikt, spitste de ooren. Maar Jaap ziende, strekte het zich weer, sloot de oogen, en rustte voort. Voorzichtig legde Jaap z'n vlas-kopje op den zachten pels; het dier liet het gewillig toe, ongestoord. Janneke liet haar wit-gemutst hoofdje zinken op Jaapjes schouder. Alle drie hadden de oogjes gesloten en rustten, zwaar-ademend, in dommelige zonne-droomen, op den zachten mos-deken in den schaduw-schemer van het zwoele bosch.

Eens holde langs den verwijderden zandweg, die het bosch in de breede doorsneed, een huifwagen voorbij; de kinderen ontwaakten, 't konijn ook, en alle drie keken toe. Het jonge witte paard sprong in vurigen galop door het zand, dat het opgooide met z'n hoeven; z'n korten nek had het fier gekromd; de brieschende bek schuimde; witte zon- en

blauwe schaduw-vlekken dansten over z'n glimmenden bast voorbij In den bolderenden, rammelenden wagen — hoog op de groene wielen, met dansende zon- en schaduw-vlekken op den witten huif, als bij het paard — zaten een boeren-jongen en een meid naast elkaar. Hij, de teugels slap in de hand, liet z'n beest maar loopen, schertste luid tegen de glundere meid, die haar lallenden lach deed schallen door het bosch.

Het hortend wagen-gerammel en de doffe klappen der paardehoeven in het zand gingen voorbij, verstierven in de verte; de kinderen en 't witte konijntje dommelden weer in.

Wat later kwam een oude vrouw tusschen de boomen aangestrompeld; over het zachte mos was haar naderen niet te hooren, maar 't konijntje bemerkte haar dadelijk. Het opende z'n verschrikte oogjes, spitste de ooren, werkte zich onder Jaap's hoofdje uit, en trokje z'n lijfje saâm, gereed tot een vluchtenden sprong. Jaap en Janneke zagen op, gewekt door 't woelen van 't diertje, en groetten de oude: „Goeien dag, meuë."

't Verrimpelde gelaat van 't bestje, onder de witte muts, lachte goedig door den openen, tandeloozen mond; ze stond, krom, leunend op 'r krukje, 't konijn te bekijken. Enkele kleine gouden zon-oogjes trilden op haar zwarte jakje, valen doek en de donker-blauwe schort.

„Wal, Janneke," vroeg ze vriendelijk met 'r versleten stem, „is dà k'nien van joe?"

„Neên-ik," haastte zich Janneke, „dà's van Jaep.... Dat'ait 'm van groatevaeder g'ad."

Herinnerd nu aan 't krijgen en het bezit van 't kleine witte konijntje — dat kalm zich meer gestrekt had en voortdommelde — kwam Jaap nu ook plotseling weer de verschrikkelijke avond in de gedachten en daarmede de wanhopige wetenschap dat deze dag van spel en genot met 't witte konijntje zéker de laatste zou zijn. Hij zag naar het slapende diertje om, klaagde dofjes: „Moeder wil 't nie è... 'm Mot vort; vaeder zal 'm slachte.... Moeder zait, 'm vreêt te veê!"

„Kom, kom," troostte het oudje, „zoa arg zal 't nie zien... kiek ae moêr maer 's lief an...."

Ze bukte zich verder over 't witte konijntje heen, bekeek het met aandacht en onderzoekend. Haar boeren-instinct begon te werken bij het zien van een zóó mooi, veelbelovend beestje. Ze strekte er de magere, bruine hand naar uit, streelde de zachte witte huid met de handpalm, die was als verschrompeld leer; het beest schrok bij die aanraking op, trok z'n pooten saâm, opende wijd zijn oogjes; maar dadelijk ook, bij 't kalmeerend gebrom van 't oudje, strekte het zich behaaglijk uit, rustte opnieuw.

„'Nen mooien k'nien, 'nen eêl mooien k'nien," mompelde de oude zacht en tevreden voor zich heen, genoeglijk hoofd-knikkend; ze betastte 't konijn voorzichtig, deskundig. „'t Zal 'nen schoanen vetten bout zien mit 't naejaer!"

Maar nu stoof Jaap weer op; hij sprong overeind, zag de verbaasde oude met groote, angstige oogen aan.

„Neê, neê... 'k wil nie è dat 'm geslacht wordt... 'k wil nie è dat 'm doad gaet... Moeder...." — En in groote beroering viel hij op z'n knietjes in het mos, sloeg het lijf voorover op den grond; lag, z'n handjes voor de oogen, hevig te snikken zoo, zoo hevig als den vorigen avond.

Janneke, die nu ook weer de aanstaande scheiding in verschrikkelijken ernst bedacht — de wreede scheiding van 't kleine witte konijntje, waarvan ze nu ook al was gaan houden — Janneke trok het gezichtje tot huilen; ze liet 'r traantjes vrij stroomen over de wangen; maar 't was toch vooral òm het verdriet van haar broertje.

't Konijntje was van die uitbarsting opgeschrikt; 't zat, met z'n onnoozele snoetje omhoog, recht op z'n achterpooten, de voorpootjes hingen slapjes neer; het wapperde z'n lange ooren in de hoogte, staarde, als verwonderd, het drietal rond.

't Oudje wist niet wat te beginnen met de twee kinderen en hun luide smart. Ze keek verlegen rond of niet iemand kwam, die hulp kon geven; maar 't bosch was eenzaam gansch; toen stootte ze Jaapje aan met 'r stokje.

„Kom, joeng, je mot 'r noe nie om gae griene! Vaeder zal 't bêest nie slachte, 'oar;

wees maer nie bange. Je meugt 'r soâme altied mee spele, 'oar; 't is 'nen schoanen witten k'nien!"

Janneke had al opgehouden te huilen; ze veegde ruw met den rugkant van 'r handjes de natte oogjes af en de traan-gestriemde wangen.

„Kom Janneke," zei haar de oude vrouw, „'t is tied veur oe om naer' uus te gae." — En tot Jaapje, die, ophoudend te snikken, bedroefd voor zich op den grond keek: „Jaepje, kom, geef oe zusje 'nen 'andje en gae mit 'r naer 'uus; 't is meer as tied."

Gedwee stonden de kinderen op; Jaap nam Janneke's handje weer in 't zijne, riep het konijn, dat vlug opsprong en zich schudde als een natte hond.

„Dag meuë," groetten ze dof, en gingen het bosch uit, hand-in-hand, loom-loopend, somber starend voor zich op den grond; Janneke hield een tip van 'r boezelaar in den mond om 'r leed te verbijten. In rappe sprongen wipte het kleine witte konijntje mee, dartelend om hen heen.

De oude keek hen even na, gesteund op 'r stokje. Toen strompelde ze weer moeizaam verder het bosch in, vaag denkend over het verdriet der kinderen, de booze moeder, en het vette boutje.

Jaap, Janneke en het witte konijntje gingen naar huis, door de brandende koren-landen, verblind door het flikkerende zonnelicht.

Stil zette Jaap het diertje weer in 't leege kippenhok, terwijl Janneke wat afval gaf, dat bij den mesthoop lag.

III.

Als elken dag ging Jaap ook nu het middag-eten brengen aan vader, Janneke aan grootvader. Met de, in een doek geknoopte, kom in de hand, ging ieder zijns weegs, de heete korenlanden in en het trillende licht. 't Was 't schaftuur.

Overal lagen de mannen en de enkele vrouwen lui gestrekt in de smalle schaduw van een droge sloot of van de saâm-gezette schoven, die haast geen schaduw gàven. Ze lieten de uitgegloeide, lauw-bezweete lijven uitwasemen; ze kropen zoo vèr mogelijk in de gouden legertenten; de harde stoppels staken in rug en beenen, de pet diende als hoofdkussen; de armen lagen slap neer langs de lijven, ontspannen, moe. Rondom stegen ijle rook-kringeltjes traag in de heete lucht, want de meesten rookten met genot het kleine steenen pijpje, de lippen smakkend onder de toegeknepene, brandende oogen, die niet dan gouden grond en flitsend licht hadden zien flikkeren en de hitte voelen zengen. Sommigen spraken zacht onder elkaar, in enkele woorden, gemelijk, rust-begeerig; maar meest werd er gezwegen, zaagde de ademhaling alleen zwaar en regelmatig, smakten de lippen om de steenen pijpjes.

Kinderen, en enkele vrouwen kwamen het middagmaal brengen; zoekend gingen ze langs de schaduw-zijde der schoven. En op de velden zette men zich langzamerhand tot eten. Zacht rikketikten de lepels tegen de aarden kommen; ieder nam z'n maaltje tusschen de knieën, werkte het warme eten met weinig smaak naar binnen; elk was te lamgewerkt en gaar-gekookt om er van te kunnen genieten.

De zon, hoog aan den hemel, brandde sissend voort boven het gloeiende goudland.

Jaap, in 't gaan, bedacht hoe het zou eindigen met z'n nieuwe vreugde: z'n witte konijntje. Hij had het diertje niet durven meenemen nu, omdat-ie bang was dat moeder er dan weer aan zou worden herinnerd en opnieuw haar woede zou uitbarsten. Want ze stond de kinderen in 't deurgat na te kijken, vierkant en brutaal, de handen op de heupen, en riep hen nog na: „Allà, vortmaeke ... 't is al laete!"

Moeder had het witte konijntje niet meer gezien, er ook niet meer over gesproken. Zou ze 't vergeten zijn? — Dàt was een kleine blijheid voor Jaapje, een troost en een hoop: Misschien zou moeder het kleine witte konijntje wel vergeten als hij het goed hield verborgen in 't leege kippenhok, 't alleen meenam, ongemerkt, op z'n spelende zwerftochten langs de velden en door het bosch; stiekum zou hij het eten geven, wat afval en wat hij stil besparen kon van zijn eigen maal en wat-ie plukken kon buiten. Janneke en vader en grootvader zou hij nemen in 't

geheim, hun zijn plan vertellen, vader zoo dadelijk, Janneke straks. Zoo zòu het kunnen ... misschien. ...

De jonge Berends lag geheel alleen in een schoven-tent, moe en geslagen, maar meer nog bedroefd en koppig. Z'n pijpje klemde hij tusschen de tanden; 't was uitgegaan. Want hij dacht alleen maar aan 't helsche leven dat hij èn de kinderen, èn de oude man, hadden met dat vervloekte wijf, dat-ie nooit, nooit had moeten zien. ... Hij wond zich stil op, zeggend zich-zelf dat-ie zich altijd veel te veel had laten houden onder den duim door dat felle wijf; dat hìj toch de baas moest zijn en dat-ie het voortaan wìlde zijn ook.

Jaapje's smart deed hem voortdurend pijn; moest het kind die eenige vreugde dadelijk weer gaan verliezen — ook al om dat wijf? 't Zou niet, verdomd, 't zou niet gebeuren! Nu zou hij de baas eens wezen, volhouden, niet bang zijn, volhouden. ...

Ja, Jaap kwam daar loom, met bedrukt gezicht, het veld op, zag met droeve oogen rond om hem te zoeken, die ver van de andere mannen alleen te mokken lag. — Vader riep hem, mat-noemend z'n naam. Langzaam kwam Jaap over de scherpe stoppels heen naar de goudene schoven-tent, groette niet, zette de kom, in den doek, neer naast den jongen boer, die nu was gaan zitten. De jongen bleef staan, staarde voor zich uit, bedroefd nog, ondanks z'n kleine hoop, dat het misschien zóó zou kunnen gaan, hij zijn witte konijntje zou kunnen behouden. Hij dacht er over hoe hij 't vader het duidelijkst in-eens kon zeggen.

Vader zweeg ook; wat verlegen stroopte hij de klevende mouwen van z'n nat-doorzweete blauwe buis op, veegde zich met den rooden zakdoek de lauwe droppels van de harige, kantig-gespierde armen; hij knoopte den doek los, nam de kom tusschen de knieën; laffe etens-wadem steeg hem in 't rood-gegloeide gelaat.

Opziende naar Jaap, door dien walm heen, vroeg-ie toen: „Waer is oe k'nien?"

„In 't kippekot. Van mèrrege binne-we d'r mee naer 't bosch geweest. ..."

Hij zocht een gelegenheid om z'n plan mee te deelen. Vader vroeg verder: „Is-t-'m noe al mak, loopt 'm nie van oe vort?"

Jaap zag nu wéér het dolle spelen met het dartele en komische witte konijntje in den zachten blader-schemer; verheugd riep hij: „O jae, jae... 'm is glad mak, 'm komt d'rek as w'm roepe. ... En 't is zôa-'nen lolligen beest; 'm spriengt maer rond je en dan kiekt 'm je zôa hek an; 'k aie mit mien kop boven op 'm legge slaepe... 'm vindt alles goed!"

De jonge boer glimlachte blij; die vreugd van 't kind deed hem z'n droefheid en koppigheid vergeten.

„'Oe ai-je 'nem genoemd? J'ait 'm toch zeker 'nen naem gegêe?" Hij vroeg het opgewekt, terwijl hij langzaam begon te eten.

Jaap stond in de zon; de hitte was ondraaglijk geworden en het licht deed roode en groene ballen dansen voor z'n oogen. Hij kroop naast vader tusschen de schoven, in 't kleine plekje blauwe schaduw.

„Truus!" zei hij trotsch.

„'t Is 'nen rammelaer," lachte vader oolijk.

Dat begreep de jongen niet, maar hij zweeg. Vader at met kleine, on-grage hapjes. 't Mokken begon hem weer te verbitteren.

Het heete licht suizelde rondom boven de velden.

Eindelijk, na een wachtend zwijgen, besloot Jaapje z'n plan te vertellen.

„Vaeder, 'k aie zoa gedocht... moeder wil è dat 't k'nien vort gaet. ..."

„'t K'nien blieft!" zei vader dof, maar beslist, zonder op te zien.

't Kind was verslagen. 't Keek den boer met verbaasde, opheldering-vragende oogen aan. Had hem de uitbarsting, het wil-toonen van vader, den vorigen avond, met angst, maar meer nog met groote verwondering vervuld; wat moest hij nu denken, nu vader blééf zeggen, nu nog, tegen hèm, dat 't witte konijntje zou blijven? — Als moeder niet het bestaan van 't kleine diertje vergat, stond het, meende hij, vast dat het heen zou gaan. ... Hij was weer gansch bedroefd, bleef zwijgen. Vader, die de kom had leeg-gegeten, ook.

Jaap knoopte den doek weer dicht, stond op, zei dof een „Dag vaeder!" — Hij ging het veld weer af en langzaam-omdwalend naar huis om de leege kom terug te brengen.

Janneke had aan 't witte konijntje niet meer gedacht. Zacht-zingend voor zich heen, blij-gemoed, zocht ze grootvader op. Hij lag, met een anderen ouden werker, z'n pijpje te rooken onder een klein struikje, dat groeide op den kant van een droge sloot. De andere sprak kalmpjes, genoeglijk tusschen zware rookhalen door, van 't verre verleden, den lang-geledenen tijd dat ze nog jong waren en óók al door de zwiepende zonne-zweep werden geranseld tegen den blakenden goud-grond.

Maar de oude Berends was niet heelemaal met z'n gedachten bij die herinneringen; de zorg over 't kleine witte konijntje, z'n meê-lijden met 't kind dat stond teleurgesteld te worden, z'n tergende zelf-verwijt over z'n stòmme doen, dat alles martelde hem den ganschen dag, méér nog dan de wreede pijniging van het zonne-land.

Misschien, dacht-ie somber, heeft 't wijf haar zin nu al gedaan en is het witte konijntje nu weg....

Janneke ziende, werd hij nog angstiger. Haar zou hij vragen, en het dan zéker weten, het vreeselijke....

„'Oe gaet 't mit 't k'nien?" — In groote vrees zag-ie op naar 't kind, dat blij terug-zei: „O, 't k'nien zit in 't kippekot," en ze vertelde hem vlug haar heele vreugde van dien voormiddag, met 't witte konijntje in 't bosch.

Haar vroolijkheid vermocht niet den oude gerust te stellen. Hij bleef doorpiekeren over 't groote verdriet dat Jaapje, en het droeve lot dat het witte konijntje, zijn geschenk wachtte. — Langzaam, met tegenzin, at hij z'n kommetje leeg. Naast hem lepelde de andere oude z'n middagmaaltje naar binnen; de vrouw, die het hem had gebracht, zat bij een ander, praatzamer groepje te wachten.

Janneke, weg-gescholen, gehurkt in de korte schaduw, vertelde voort, wreed-blij, over 't kleine witte konijntje....

Ze zong weer vroolijk voor zichzelve heen, toen ze door de heete velden naar huis terug-huppelde.

Langzamerhand zette zich ook weer het zomer-leven in beweging. Een zuchten ging door de hitte-trillingen: de slag der zeisen, die opnieuw, rond de meezwaaiende lijven, scheerden door de vallende halmen. Achter de maaiers-rij breidde zich het goudene leger-kamp altijd meer uit....

Opnieuw lieten de uitgegloeide lichamen zich martelen door de moordende middag-zon, die zoo làng nu al stond te bliksem-lichten in den wit-metalen hemel. Er scheen wel nooit een einde te zullen komen aan dezen verschrikkelijken zonne-dag! — Opnieuw ging het lauwe zweet in straaltjes stroomen langs de warme leden, trekkend door de kleeren heen; ging het venijnige lichtpriemen scherp door de versufte, suizelende koppen; brandde de hitte-stralende aarde in de verblinde oogen.

's Avonds, moe en afgewerkt, half-vermoord door dien eindeloozen werkdag, zeiden vader en grootvader niet meer dan hoog noodig was, bedrukt. De vrouw ook bleef koppig zwijgen, zei alleen, bits, het aller-noodigste, tegen 'r man heelemaal niets. De kinderen voelden die drukking, die loodzwaar hing in de kleine bedompte avond-kamer, waar de staan-lamp haar koud licht naar alle kanten helder uitscheen.

Ieder dacht aan 't witte konijntje, wist dat ook de anderen daaraan dachten.

De boerin wist heel goed dat Berends dezen keer eens niet toe wilde geven, dat hij door alles heen zijn wil zou doordrijven; ze voelde zich machteloos daar tegenover, was toch in zooverre bang voor zijn niets-ontziende woede, dat zij niet stilletjes het witte konijntje durfde weg te doen. Ze vreesde dat Berends deze maal werkelijk zijn zin zou krijgen, peinsde op een middel om hem tòch te overwinnen, maar vond er geen.

De jonge boer bleef aldoor maar vast-houden aan z'n onwrikbaar besluit: 't konijntje mòest en zòu blijven! Grootvader, onrustig, schuldbewust, verlangde vèr weg te zijn, vreezend een weder-oplaaiing van hartstochten.

IV.

Zoo bleef het den ganschen zomer.

Jaap en Janneke haalden 's morgens het witte konijntje uit het leege kippenhok en gingen er mee spelen, hadden dan dolle pret.

Een oude poes, die altijd loerend door de

velden sloop en nergens scheen thuis te hooren, had vriendschap gesloten met het konijntje. Op een wandeling met Jaap en Janneke kwamen ze elkaar tegen; op eenigen afstand bleven ze elkaar stil zitten bekijken; de kat, met heldere loer-oogjes, streelde zich de grijze huid met den langen staart; 't konijntje wapperde z'n lange ooren boven z'n domme snuitje, terwijl de roode oogjes in opperste verbazing het andere dier beschouwden. Dat duurde zoo een poosje.

Jaap en Janneke stonden er belangstellend naar te kijken. De heete zon scheen, over den gekromden katterug heen, vlak in 't snuitje van 't konijntje; het knipperde z'n bleeke oogleden. En op eens, met een zijsprong, ging het in dollen ren, in lange, vlugge sprongen, het gloeiende stoppelveld in, de zon tegemoet. Maar dadelijk ook zette de kat het ijlings na.

Janneke stiet een bang gilletje uit, vreezende voor het leven van het dierbare witte konijntje; maar Jaap, kordaat, nam een grooten drogen aard-kluit op en wierp hem de poes tegen den kop. 't Beest vluchtte tusschen de koren-schoven. 't Konijntje was ook verdwenen; maar toen de kinderen het riepen met een hoog en schel: „Truu-truu-truu!" kwam het in een wijden boog en in vollen vaart aangesprongen. Amechtig bleef het voor Jaapje's voeten zitten.

Sedert kwamen zij elken dag de kat tegen, die wel op hen scheen te wachten. Eerst nam 't dier, de kinderen ziende, de vlucht en zagen zij het dien dag niet meer terug. Maar eindelijk bleef het schuw zitten, angstig Jaap in 't oog houdende, en naderde voorzichtig het witte konijntje, dat wel wat benauwd opkeek naar de kinderen, maar toch niet op de vlucht sloeg. Zoo sloten ze vriendschap samen, de oude grijze kat en 't jonge witte konijntje. De kat zat 's morgens altijd reeds voor 't leege kippenhok, scheen er 's nachts te slapen wel, en geregeld ging zij mee op de wandeling naar 't bosch.

De dieren maakten jacht op elkaar, lagen dan, moe en hijgend, kalm te rusten wat, naast elkaar; ze buitelden samen over het mos; 't konijntje plaagde vaak de poes, die dan den oolijkert een tik gaf op den neus. Truus droop dan af, ging alleen op z'n achterpooten zitten treuren, veegde zich met de nat-gelikte voorpootjes troostend over den snuit.

De kinderen speelden dartel mee met de twee komische, rappe dieren; ze deden het bosch klinken van hun roepen en lachen en hun vroolijk gesnap. Het waren heerlijke dagen!

En ze zorgden wèl dat moeder het bestaan van 't kleine witte konijntje niet meer bemerkte. Ze gaarden samen zooveel van hun eten als ze maar missen konden, want 't beest had een onverzadelijken honger; Jaap ging vaak alleen er op uit om in een grooten zak groente te stelen voor 't diertje en etensafval te zoeken op de mesthoopen in de buurt, of gras te snijden van de bermen der wegen.

Thuis bleef het wèl-gewetene bestaan van 't witte konijntje lood-zwaar drukken; het bleef een koppige haat tusschen vader en moeder, een onrustige angst bij grootvader, een groot verdriet voor Jaap en Janneke. Er werd niet meer gesproken dan noodig was; met moeder bijna heelemaal niet meer. Ze werd mager en nog hoekiger dan te voren; een bijtende woede schemerde altijd in haar donkere oogen; ze vrat zich op, dat zagen allen.

Vader, stil, bleef somber mokken, koppig vasthoudend aan z'n besluit; maar toch drukte hem die toestand thuis, die hem z'n moed, z'n levenslust langzaam ontnam, alleen z'n smartende koppigheid deed voortwoekeren, dag en nacht, en groeien tot een afgrijselijke obsessie in z'n loome hoofd; het heete land vermoordde hem nu meer, dan het ooit een voorgaanden zomer had gedaan.

V.

In 't najaar kwam er verandering. Moeder had gemerkt hoe de kinderen van hun eten verdonkeremaanden voor 't witte konijntje, dat ze heel goed in 't leege kippenhok te leven wist; ze hoorde ook van Jaapje's strooptochten. Toen moest het uit zijn. Ze zou èn het een èn het ander verbieden!

's Avonds, toen allen weer in het doodend-

drukkende zwijgen zaten bijeen, voer ze opeens bits uit, met flikkerende haat-oogen.

»Verdikke, guus... julder stele van m'n ete... veur je verdomde k'nien; maer 't zal nie gebeure.... 't zal nie gebeure... 'oare julder dà?... En Jaep steelt de groente bie de boeren... verdomme... 't mot uut zien, verstae-je... lammeliengе...." Ze wond zich op, huilde, sloeg met de armen om zich heen. Grootvader en vader zagen haar verbaasd, de kinderen verschrikt en angstig aan.

„Bin-ik noe nog nie genog gepest mit dà lamme beest?... Je vaeder wil 'm nie wagge doe... ie verdomt 't, om mien te koeieneere.... Maer julder zulle dan toch nie stiekum m'n ete stele... plaege... plaege, dà-je binne!..."

Ze kreet het scherp uit, buiten zich-zelve, heet-huilende, heftig gesticuleerende, benauwd.

Toen, plotseling, ijlde ze met een wilden snik de deur uit en op 'r sloffen naar buiten, de donkere landen in.

't Werd dood-stil in de kamer; alleen de lamp siste haar heldere gele licht tot in de verste hoeken. Allen waren onbeweeglijk blijven zitten; grootvader, de oogen groot, den mond dom-open, hing voorover in z'n leunstoel, staarde naar de deur, die met een smak achter de vrouw was dicht-geklapt. De jonge boer zag somber, angstwekkend naar de kinderen, die verlegen, verschrikt, huilend half, achter de tafel stijf-recht zaten.

De ellende over 't kleine witte konijntje was in den jongen Berends al maar hooger gestegen in die weken-en-weken van koppig gemok. 't Was hem geworden tot een afgrijselijke mishandeling van z'n bestaan; hij stond er 's morgens vroeg mee op, moe en loom al dadelijk; hij werkte ermee op 't mistige najaarsland; hij kwam er, dood-op, mee thuis 's avonds; ging er mee naar bed — een gruwel náást z'n verwenschte wijf zich te weten —; 's nachts deed 't hem woelen en wentelen onder de dekens, steunend als een zieke; 't vergalde z'n slaap... 't Vermoordde hem langzaam, zooals het de jonge vrouw vermoordde, zooals de angst en het bijtende zelf-verwijt den ouden man vermoordden....

Maar de koppigheid bleef bij den jongen boer het grootst toch: 't witte konijntje zòu blijven! Maar nìet zouden de kinderen het zuur-verdiende eten brengen aan 't gulzige beest, dat groeide en dik werd in 't leege kippenhok; nìet ook zouden ze bij de boeren in de buurt de groente stelen of het gras van de verpachte weg-bermen, tot het eindelijk uit moest komen en hij, Berends, er de ellende van zou dragen, bij àl 't andere.

Hij verbood het hun kort, heesch, met ingehouden woede: „Dà zulle julder, verdomme, nie meer doe, verstae-je?... Dà mot uut zien!"

Even loerde hij hen aan met z'n brandende blauwe oogen, keek dan somber, mokkend in het lampe-licht.

De vrouw kwam terug, zacht-huilend nog, gebroken.

Er werd niets meer gezegd; de gespannen stilte drukte zwaar op alles neer.

Men ging naar bed. De jonge boer draaide de lamp uit.

Voor Jaapje werd het nu moeilijk. Niet voor Janneke; want die was langzamerhand in het witte konijntje een lastpost gaan zien, dien grootvader maar nooit had moeten meebrengen; vooral na dien laatsten ellendigen avond, toen moeder zoo hevig had aangegaan, was 't kind het dier gaan haten, verwenschte ze het; ze trok er zich niets meer van aan: eten kon ze het nu niet meer geven, nu èn moeder èn vader het zoo streng hadden verboden; 't konijntje en z'n lot lieten haar verder koud.

Moeder bleef scherp toezien dat er geen eten meer gesmokkeld werd; 't was Jaap volstrekt ondoenlijk, en ook met z'n strooptochten durfde hij niet voortgaan, want hij wist zeker dat het vader òf moeder ter oore zou komen.

't Witte konijntje, in 't leege kippenhok, leed honger; 't zou zéker dood-hongeren zoo. Achter het ijzergaas zat het stomme dier langzaam te sterven, klein, in-elkaar gerold. Z'n licht-roode oogjes zagen Jaap — zoo vaak hij radeloos en bedroefd vóór 't hok zat te turen, peinzend op een middel om 't konijn niet dood te laten hongeren — zagen Jaap triest en smeekend aan, zacht-ver-

wijtend oók leek het wel; boven z'n onnoozele kopje stond het éene oor recht-overeind, terwijl het andere slap neerhing, als was het een zakdoek, dien 't beest had nat-geschreid.

Toen vond Jaap eindelijk een oplossing. Op het lapje land rond het huisje groeide nu de kool; achter het kippenhok lagen de frisch-paarsche rechthoekjes, die moeder van uit de kamer niet kon zien. Hij waagde het, 't witte konijntje uit het leege kippenhok te laten; gulzig sprong het de kool in en vrat schrokkend, uitgehongerd, heel wat jonge bladen af; z'n snuitje ging, mummelend rusteloos, rusteloos, langs de sappige planten.

Zoo ging het voortaan elken dag een keer of wat; het witte konijntje kwam weer bij, werd weer dartel. Jaap, verheugd, zat altijd bij 't leege kippenhok te wachten tot 't diertje genoeg zou hebben; maar zoodra hij moeder hoorde aan den anderen kant van 't huisje, riep hij fluisterend, gejaagd en doodsbang: „Truu-Truu-Truu!" — en dan liet het konijntje ook dadelijk de malsche kool in den steek en kwam op Jaap toegesprongen, z'n éene, steile, oor als een vredes-vlaggetje wapperend boven de paarsche planten. 't Werd dan vlug in 't leege kippenhok geduwd, 't deurtje dicht; en op de teenen sloop Jaap, in na-angst nog, het huisje om, ging fluitend het land in, als wist hij van den prins geen kwaad.

Een tijd-lang ging dat goed. Doch de boerin scheen wat in de gaten te krijgen; ze ging naar de kool zien, zag de meeste planten kaal gevreten tot op de stronken. En dadelijk, met woede, maar toch ook wel met een helsche blijdschap, begreep ze dat het konijn dat had gedaan, dat Jaap het dier stiekum van de kool liet vreten.

Ze zei nog niets; maar 's avonds liet ze 't den jongen boer zien: ze wees hem zwijgend al de afgevreten stronken, zei eindelijk koeltjes: „Dat 'ait 't k'nien gedae!"

Berends was woedend. Met den herfst gingen de verdiensten hard achteruit; de winter stond voor de deur; groote zorgen begonnen hem weer te kwellen, als alle jaren: hoe dien vervloekten tijd, dien winter, nu weer door te komen? — Z'n mooi lapje groente was hem een troost bij die pijnende muizenissen, die hem niet loslieten. En nu was bijna al z'n kool bedorven, afgevreten door het ellendige witte konijntje.

„Verdomme . . . m'n schoâne koâl, allemael opgevrete deur dà verrèkte k'nien . . . ."

Tranen schoten in z'n oogen, van woede en van verdriet over z'n mooie, nu verloren, kool.

„Nou mòt 'm vort . . . en zàl 'm vort! . . . Verdomme, verdomme . . . dà nou óók nog . . . Merge nog gaet' 'm vort! . . . 't Krèng, 't krèng! . . ."

Nu was het hem toch te veel geworden. Z'n koppigheid was nu gebroken; àl het verdriet, dat hem, door het kleine witte konijntje, zoo lang had gedrukt en gemarteld, kwam nu boven, deed hem z'n vaste besluit verwenschen en overboord gooien. Nu stond het vast, dat het dier wegging, zoo gauw mogelijk! Nu het z'n mooie kool opvrat, z'n hoop voor den zorgvollen, naderenden winter, nu was het uit.

De jonge boerin zegevierde; ze had het ook altijd wel gedacht. Nog nooit had ze het opgegeven, nog nooit een nederlaag geleden, tegenover wie ook in huis, ook 'r man niet. — 't Had nu erg lang geduurd, véél moeite gekost en véél verdriet.

Dat was nu alles vergeten, nu ze den heftigen strijd gewonnen had; met een tergend glimlachje zag ze den woedenden, vloekenden boer kalm aan, met een bijtenden spot in haar scherpe zwarte oogen.

Ze had het altijd wel gedacht!

Den volgenden morgen vertelde vader het aan Jaap, kort, boos nog: „Vandaeg neem ik oe k'nien mee om 'm te verkôope . . . 'm Vreet al de kool op. Dà mot uut zien . . . Eerst gêe je 'nem je-n-aige broad en ete; noe ai-je 'nem al de koal laeten opvrete . . . 't Is uut, verstae-je; 'k neem 'm mee . . ."

De boerin, achter de tafel, glimlachte trotsch, bespotte vader en grootvader met haar blikken.

De oude man was opgeschrokken, keek z'n zoon onsteld aan, nog niet goed begrijpend; maar hij viel weer terug in z'n suffe dommeling, beredeneerde vaagjes dat hij het ook altijd wel had gevreesd, dat het komen moèst, omdat het wijf het had gewild.

Janneke zag met verschrikte oogjes op naar

vader, toen naar Jaap: ze voelde iets van medelijden met 't broertje, dat z'n kleine witte konijntje ging verliezen; éven maar. Want onverschillig tuurde ze weer naar buiten, waar de herfstnevels wolkten en sliertten over het sombere, wijde land, neergedrukt door een glad-grijze, triestige lucht, die met regen dreigde.

In hevige ontroering was Jaap, met een schok, opgevlogen.

„Nee, vaeder . . . nee . . . m'n mooie k'nien ! . . . Neem 'm nie mee . . ." In lichaam-schokkend snikken viel hij met z'n gezichtje op de tafel neer, riep wild dat vader hem het witte konijntje toch moest laten houden. . . .

Moeder, het voorhoofd fronsend, ontstemd over dat geweld, zei bits: „Houd-oe muul dicht, schreeuwleel'k; bìn-je hek, mot-je nou griene om 'n k'nien?" — En toen hij bleef snikken en smeeken om z'n konijntje, gaf ze hem een kletsenden klap in 't gezicht, gebood nijdig: „Houd-oe bek noe, verdomme. . . ."

De boer liet zich door Jaapje's verdriet niet van zijn stuk brengen; maar 't kalmeerde hem toch. — „'t Mòt . . . 't mòt . . ." herhaalde hij maar, overtuigend, in zich-zelf. Hij liet eerst het kind wat uitschreien; toen begon hij hem kalm uit te leggen dat het ònmogelijk anders kòn: de winter kwam, was — Jaap wist het maar àl te goed — een nare, schrale tijd. Een mee-etend stuk speelgoed was nu krankzinnigheid; de kool kon niet worden gemist; 't beest had er te veel al van gevreten — maar vader zou daarover maar niet boos meer zijn — 't gìng immers niet; Jaap zag het zelf toch ook héél goed in? . . .

Jaapje luisterde. En begreep. Hij snikte niet meer, huilde alleen maar zacht door, knikte, toegevend, van ja, van ja. . . .

En toen vader het hem allemaal kalm, met nadruk en met versterkende herhalingen heel duidelijk had gemaakt, sloeg Jaap z'n heetgeschreide oogen op, zei zacht met tranenstem: „Dan mot 'm maer vort."

Terwijl Jaap, nog altijd stil huilend, in de kamer bleef zitten, bedroefd maar berustend, haalde vader het kleine witte konijntje, dat nu — in 't najaar — tot een malschen bout was gegroeid, uit 't leege kippenhok, deed het weer in den grauwen zak en nam het op z'n rug mee; hij wist er wel een kooper voor, die 't goed zou betalen; en 't geld was in dezen armoe-zwangeren tijd hàrd noodig. 't Speet hem voor Jaap en, ook wel, voor den ouden man, die gemeend had goed te doen. Maar 't kòn niet anders.

In 't deurgat stond het jonge wijf hem na te kijken, toen hij met z'n vrachtje op den rug het land introk; recht en hoekig, de handen op de heupen, bleef ze er lang staan. Er was een helsche glans van vreugde in de zwarte oogen en een fijne, zelf-bewuste glimlach om den smallen mond.

VAN DE REDACTIE.

SOCIALISTISCHE POËZIE. Men mag *De nieuwe Geboort* van mevrouw HENRIETTE ROLAND HOLST (Tierie en Kruyt, Amsterdam 1903) niet beoordeelen als een bundel verzen, geschreven door iemand, die in zekere mate onafhankelijk van zijn artistiek optreden, sociaal-democraat is. Dit kan men doen de werken van Heyermans bijvoorbeeld en de gedichtjes van Adema van Scheltema. Want al getuigen die schrijvers van hun socialistische sympathieën, men mag toch niet zeggen dat hun werk *direct* is voortgekomen uit hun politieke overtuiging. Wat er buiten het artistieke hoofdzaak is in Heyermans' boeken kan heeten de kritiek op tegenwoordige, maatschappelijke toestanden; wat hoofdzaak is in de versjes van Scheltema is de blijdschap, de opgetogenheid zich sociaal-democraat te mogen noemen. De dichter jubelt: „daar loopt op de heide een sociaal-democraat!" met precies dezelfde intonatie als waarop een pas door zijn examen gekomen student zou jolen in zijn betweespand bakje: „daar rijdt nu door Leiden een heusch candidaat!" Het wezen van hunne kunst behoeft niet in onverbreekbaar verband te worden gedacht met hunne socialistische overtuiging.

Maar anders dan de hunne komt de kunst van mevrouw Holst tot ons. In een voorwoord tracht de dichteres uit te leggen wat we in haar verzen hebben te zien. Geen propaganda-poëzie. En ze merkt, volkomen juist, op dat niet het onderwerp, maar de

geest kenmerkt de kunst van een tijdvak. Dan komt er een stelling:

„Ten allen tijde zijn het maatschappelijke krachten geweest, die hoe dan ook werkend en in welken ideologischen schijn ook schitterend, dien geest vernieuwd hebben en de poëtische gaven gericht en, natuurlijk naarmate de individueele aanleg reikte, gevoed hebben en versterkt."

Dit schijnt een groote waarheid. Maar de stelling zegt niemendal, omdat er te veel in wordt beweerd. Immers, aangenomen dat zij louter waarheid bevatte, dan zouden dezelfde maatschappelijke omstandigheden, geworden door den drang van dezelfde maatschappelijke krachten, dezelfde kunst hebben doen ontstaan. Dit nu is ganschelijk niet het geval. We zien, daarentegen, dat onder de inwerking der zelfde maatschappelijke krachten (om met de schrijfster te spreken) in verschillende landen, geheel verschillende kunstuitingen vallen waar te nemen. Toen in geheel beschaafd Europa nagenoeg hetzelfde Ideaal werd gehuldigd en nagenoeg dezelfde maatschappelijke verhoudingen werden aangetroffen, verschilde ten zeerste de laat feodale Fransche kunst van die der Duitsche en Nederlandsche. Mevrouw Holst dacht niet aan den invloed der volksgeaardheid en omgeving (*milieu*). Wellicht bedoelt zij dat een groot Geloof (hetzij dan religieus of maatschappelijk) overal uiting vindt in de kunst, het nieuwste Geloof het krachtigst. Maar dan zou ik toch weer protest moeten aanteekenen; want de Fransche Revolutie heeft ons maar een zeer inferieur soort van speciale kunst gegeven. Zelfs de Letteren hebben, behalve de poëzie van André Chénier, niemendal aan te wijzen. De schilder David was maar een revolutionnair omdat en zoolang hij niet anders kon, gereed bevonden Napoleon te dienen, zoodra dit hem eer en geld kon bezorgen. De groote schrijvers hebben al hun werk gegeven vóór de Revolutie. En dan nog, moeten we wel onderscheiden. Wat Voltaire, Rousseau, Beaumarchais, Diderot . . . hebben voortgebracht staat zéér hoog als tendenzliteratuur; maar wie leest nu nog hun werken voor zijn genot? Een paar jolige, nog immer actueele tooneelstukjes van Beaumarchais boeien een schouwburgpubliek. Voltaire is al lang buiten den gezichtskring van het groote publiek geraakt en Rousseau, Diderot. . . . etc. worden meer geciteerd dan gelezen. De geweldige maatschappelijke *kracht*, die de Fransche Omwenteling heeft gemaakt, heeft volkomen onvruchtbaar gelaten de beeldende en literaire kunstenaars. We moeten ruim dertig jaren wachten eer er eén artistieke revolutie volgt en niemand zal durven beweren dat de Romantiek, in haat van den burger, iets gemeen had met de Revolutie, uit haat tegen de bevoorrechten (adel en geestelijkheid) geboren. De Romantiek was eigenlijk vooral de kunst der reactie, al mocht er dan een lakei verlieven op een koningin (*Ruy Blas*). Het was de anti-bourgeois-kunst; maar met een groot zwak voor Koningen en Edelen. De wezenlijk democratische (anti-bourgeois-) moderne literatuur begint met Zola. Mevrouw Holst heeft, in een mooi geschreven opstel, getoond dat ik hààr dit heusch niet behoef te herinneren. Maar ik doe 't mijn lezers.

Welke maatschappelijke kracht zou dan onze kunst beheerschen? Mevrouw Holst beweert dat het „is de proletarische beweging, de sociaal-demokratie." En waarom? Het wordt ons niet medegedeeld. Maar ik kan mij wel denken wat mevrouw Holst bedoelt. Een kunstenaar heeft niet genoeg aan en in zichzelf. Hij zoekt aanrakingspunten in de buitenwereld en, waar hij deze raakt, verwacht of verlangt hij althans nieuwe inspiratie. De lyrische dichter, die geloovig katholiek of hervormd is, voelt zich gedragen tot hooger sfeer door zijn geloof. Hij voelt zich zelf dès te grooter, naarmate hij zich beter kan overgeven, kan in dienst stellen van zijn geloof.

Mogen wij nu bij lyrische dichters blijven? Mevrouw Holst doet desgelijks. De lyrische dichter, nu, die zich laat opheffen door het geloof, en dit bereikt door zich in dienst van het religieuse ideaal te stellen, voldoet tegelijkertijd duizenden, die met hem eenzelfde geloof belijden. Denk u het succes van een geniaal Roomsch Katholiek dichter nog in onze dagen. Denk u de geweldige beteekenis, die een geniaal protestantsch dichter zou hebben, vooral indien deze mocht

dichten in een wereldtaal. Met dat woord „maatschappelijke" kracht (meen ik te mogen veronderstellen) bedoelt mevrouw Holst voor het verleden 't geloof; voor het heden de Sociaal-Democratie. En die gelijkstelling is, met het oog op de uitwerking, voor zoover die kunstenaars betreft, volstrekt niet onverklaarbaar; mits men voor geloof maar leze *fanatisme*. Want op den lyrischen dichter blijkt de sociaal-democratische overtuiging te werken als een geloofs-fanatisme. Zij geeft dezelfde mate van zelfgenoegzaamheid en zekerheid; dezelfde mate van verblinding voor anderer deugden en anderer streven als onverschillig welk ander fanatisme. Ik zeg hiermede natuurlijk niet dat geloof en fanatisme één zijn; maar wil enkel beweren dat in de lyriek der Nieuwe Geboort de sociaal-democratische overtuiging zich voornamelijk openbaart als het geloofsfanatisme in verleden tijden.

Als de sociaal-democraat lyrisch wordt, ziet hij niet meer de werkelijkheid: een zich hervormende burgermaatschappij, waarin zekerlijk ook socialistische elementen zullen worden opgenomen, indien dit noodig is voor 't geluk der menschen; maar hij ontwaart een geluks-staat in de toekomst en voelt zich broeder of zuster van al degenen, die eveneens meenen dat verandering van economische verhoudingen de redding der Menschheid uit Nood en Zonde ten gevolge zal hebben.

Ik hoop dat niemand in deze regelen critiek zal lezen op de socialistische beginselen, Ik heb het niet over hunne ethische waarde, noch over de mogelijkheid die in praktijk te brengen. Ik wil enkel beweren dat de sociaal-democratie mevrouw Holst fanatiek maakt; wat, op zichzelf, evenmin tegen als voor het socialisme bewijst. Wie anders dan bekrompenen van geest verwijten den katholiek van heden het fanatisme van kruisvaarders en ketterjagers?

„De sociaal-democratie" — gaat mevrouw Holst voort — „eischt van den kunstenaar, dat hij de individueele neigingen en de zelfvergoding hem dierbaar, opgeve." Maar deed niet desgelijks de vrome dichter, die psalmen zong ter eere Gods en tot verheerlijking der Moedermaagd? Maar deed niet evenzoo de van vaderlandsliefde gloeiende patriot, die maar één heil kende: het heil van zijn land en maar één triumf: de triumf der wapenen van den vaderlandschen strijder?

Maar deden dit niet alle dichters, die trachtten te uiten wat daar leefde in de harten van duizenden? Is de gemeenschapskunst (het woord gebruikt in tegenstelling met individualistische) dan pas van gisteren? Uw socialisten, mevrouw, zingen allen de *Marseillaise;* toch was Rouget de l'Isle waarachtig geen socialist en de dichter van *Die Wacht am Rhein* evenmin. Gemeenschapspoëzie, gemeenschapslyriek is wezenlijk geen speciaal socialistische uiting.

En wat is die vaderlandsliefde, die geloofsverheerlijking dan toch beperkt — zult ge zeggen. Ze gaat niet over landsgrenzen; ze gaat niet buiten catechismen. Zulke poëzie geeft uiting aan een zeer beperkt gemeenschapsgevoel en sluit anders denkenden uit, zoo zij geen haat tegen hen predikt.

Juist dat doet ook de sociaal-democratische lyriek (immers de S. D. die in haar uiting vindt.) *„Zij versterkt het gevoel van eenheid en eenswillendheid wel niet met alle menschen, maar dan toch met de klasse der arbeiders."* Zegt mevrouw Holst.

En dan doet de S. D. nog meer: „Zij doet indringen in anderer vreugd, anderer leed lijden... reëel, *zintuigelijk*. Door dit alles maakt zij het gevoel sterker en wekt de verbeeldingskracht op." Dat verbeeldingskracht wordt opgewekt door *zintuigelijk* lijden is een nieuwe bewering. Maar, bovendien, wat is dit voor woordenpraal? Als, door diep medelijden gebogen, bij het ziekbed van een arbeider staan, de geloovige protestant of katholiek of jood en de sociaal-democraat, voelt dan laatstgenoemde als pijn in zijn longen de tuberkels van den teringlijder en voelen de anderen zijn leed maar abstract? Of is dat *zintuigelijk* slechts bedoeld als dichterlijke uitdrukking en moet het aanduiden dat de smart zóó diep gaat, dat zij phyziek lijden veroorzaakt. Meent mevrouw Holst dan inderdaad, dat zulk in den vollen zin des woords mede-*lijden* nooit bij iemand wordt gevonden dan bij hem, die meent dat de verdeeling van arbeid en opbrengst eene

andere moet wezen dan de tegenwoordige en dat het Kapitaal des Duivels moet heeten? Hebben de socialisten het echt menschelijke gevoel dan in pacht?

Maar mevrouw Holst erkent „van eene poëzie, zuiver sociaal-democratisch van geest dat wil zeggen uit de gedachte- en gevoelswereld van het stijgend proletariaat geboren, hebben wij nog geen voorstelling. Daartoe is de proletarische klasse nog te zwak en leven in haar nog te veel burgerlijke reminicensen. Daartoe werkt in den kunstenaar nog te sterk na de burgerlijke kultuur, waar hij uit voortgekomen is."

De beoordeelaar van *De Nieuwe Geboort'* moet nu gaan zoeken naar nieuwe elementen, die dan voorloopig zouden kunnen worden beschouwd als (ongeveer dan toch) sociaal democratisch van geest. Men weet nu reeds dat ik volstrekt weiger daartoe te rekenen uitingen van medegevoel voor den arbeider en gemeenschapsgevoel met den proletarieër. De Mensch heeft, God lof, niet gewacht op de sociaal-democratie om den ongelukkige bij te staan en zich solidair te gevoelen met ieder, die met socialen ondergang bedreigd is. Er zijn menschen geweest, die al hun goederen wegschonken ten bate van de armen, en die menschen waren geen socialisten en alle socialisten zijn zulke menschen niet, want er zijn zeer vermogenden onder henlieden, die het vette der aarde genieten en kapitalistische spoorwegmaatschappijen en hotelhouders in het buitenland helpen verrijken, ja niet minder dan de kapitalistische edelmoedigen van hart, die ook gaarne veel geven en desgelijks, maar niet liever dan zij, het noodige behouden voor zichzelf. Medelijden en offervaardigheid zijn geen speciaal socialistische deugden. 't Gemeenschapsgevoel met den arbeider al evenmin Maar wèl is een onderscheidende eigenschap (die ze echter met de anarchisten gemeen hebben) haat tegen de burgerlijken, haat en blinde woede tegen andersdenkenden, waaronder in hun oog de besten nauwelijks een minachtend schouderophalen waard zijn. We zouden dien haat willen voelen branden in de *Nieuwe Geboort'*, we zouden ons willen zengen aan die vuurpassie eener hoogst begaafde dichteres en dan erkennen een aangrijpend nieuw werk te hebben genoten, een werk dat doet sidderen.

Maar, och neen, heelemaal siddert men niet van deze omslachtige poëzie. Als een godvruchtige vrouw aldus getuigde van haar geloof zou men haar lauwtjes vinden: schuchter, als een begijntje dat de heerlijkheid Gods niet zou durven uiten in kracht, evenredig aan die hooge passie, welke in haar laait voor wat Heilig is, doch naderend het hoogaltaar met neergeslagen oogen en knikkende knieën en de leliehanden sidderend gaande over de boezemwelving, die den rozenkrans koesteren mag.

En zoo uit zich het fanatisme van mevrouw Holst in haar geringschatting van wat niet is de proletarieër.

Ik zou haar, anders dan *als dichteres*, daarover niet hard kùnnen vallen. Aan de persoon, die optreedt als partijleidster, denk ik nu niet. We laten de politieke vraagstukken en gebeurtenissen van den dag hier onbesproken. We hebben hier maar te vragen in welke mate en hoe een overtuiging den kunstenaar heeft geïnspireerd. En dan moeten we zeggen dat de socialistische idee mevrouw Holst niet als dichteres hoogelijk heeft bezield. Want zij is niet overweldigend in de uiting van haar toorn en verachting, noch aangrijpend in die van haar liefde voor den proletarieër. Ja, ik durf zeggen dat de nietsocialistische geminachte dichters, die nog durven zich rekenen als behoorende tot de kapitalistische maatschappij, intenser smartgevoel hebben geuit over het lot van den proletarieër. Niet groot in haar haat, is de dichteres evenmin groot in haar liefde.

Men behoeft wezenlijk geen lid te wezen der S. D. A. P. om met meer innigheid over den werkman te spreken dan mevrouw Holst. De meesten van ons voelen wel in zich opkomen het lied van Thomas Hood, *Het lied van het hemd* en de opperst heerlijke zang van Elisabeth Browning *The cry of the Children.* Ze waren toch geen socialisten, die twee, al voelden ze alles voor den nood der maatschappelijk verdrukten, maar ook, waren ze geen huichelaars, die dichters, ofschoon dan levend buiten het verband der sociaal democratische arbeiderspartij.

Van mevrouw Holst vragen we het hooglied der liefde voor den arbeider en de vurige boetpredicatie tegen den kapitalist.

Maar we vinden in haar boek noch het vuur der liefde, noch den bliksem der haat.

Verbazingwekkend kalm bespiegelt de dichteres over zichzelf en dan weer over zichzelf en dan nog eens over zichzelf en dan handelt ze over teringlijdende en andere werklieden, o! zoo bedaard en zóó tergend precieusdoende, dat een kapitalist er tureluursch van wordt. O, sociaal-democratische, vermogende vrouw, kùnt ge dan niet eenvoudiger tot hen spreken, die smachten naar een dichterwoord van de dichteres der partij, kùnt ge dan niet anders dan in wijdloopige, slecht gerijmde verhandelingsverzen dat beetje zeggen dat ge in poëzie wilt uiten voor uw broeders en zusteren? Maar, mijn God, mevrouw! zij smachten naar den zegen van kunst over de rekensommetjes, die men hen voorlegt van arbeidsduur en loon-minimum; maar zij hunkeren naar het bezielende woord, dat leven brengen kan en hen sterken. Een zeer eenvoudig protestant, mevrouw, een Petrus Dathenus, verstond eeuwen hèr de kunst om tot het volk te spreken en een Luther, o, dichteres, versmaadde zulks niet en een Marnix richtte zich tot het volk en die allen waren maar verachtelijke kapitalisten. Doch Gij, sociaal-democraat, Gij maakt verzen die doen denken aan literaire decadentie-perioden. Waar is de pit, die Uw poëzie moet maken tot waarachtig bezielend? Meent ge dan in dat Pyramidenvers den toon te hebben getroffen? Dat tienduizend slaven bouwden aan een pyramide veertig jaren lang en eeuwen vóór Christus geboorte en dat wij zacht de gevallenen moeten gedenken, wat is 't voor wijsheid? En van die slapende stad, o, Gij, die zegt geluk te hebben gevonden in weten, is dat nu àl troost wat ge kunt geven aan hen, die zich neerzetten aan uw voet en vragen om liederen van haar, die zich hun zuster noemt en bezit de gave der dichtkunst?

Neen propagandaverzen vraagt u niemand, allerminst hij, die strekkingskunst immer inferieur vindt. Maar hartstocht, ja! maar het woord dat bewijst hoe Gij u hebt bevrijd van uzelve, dàt zeker! En ik voel, in uw gedichten, niet vooral de liefde tot het volk; maar enkel de verheuging voor uzelf dat gij zoo wijs uw deel hebt gekozen, dat ge zoo fleurig gaat over uw nieuwe wegen, dat het voor u, individueel, goed is u sociaal-democraat te weten, verwant nu, naar ge meent, aan de duizenden, die zwoegen beneden u, aan de honderden, die geduldig luisteren naar uw leering, aan de enkelen, die u rekenen tot de oversten in het nog te organiseeren leger van het nog ter overwinning te leiden proletariaat.

Meen niet dat de ware volksman zich vergist bij 't hooren van den toon, dien ge in uw verzen aanslaat. Waar ge met welbehagen dicht over den Proletariër, hooren wij 't welbehagen eener, vorstin zich wanende, die getuigt van de voortreffelijke eigenschappen harer onderdanen, maar getuigt zóó dat zij weten kan: mijn woorden dringen niet door tot de massa; mijn getuigenis bestem ik voor de intellectueelen aan mijn hof en van mijn land.

Hoor haar zich richten tot de kameraden.

Mijn arme kameraden, menigmaal
drukte (Hollands) ellende ook op ons kwijnen:
in uw oogen, flauw opziend tot de mijnen
lag haar vlock, ...
.... ik worstelde om trots haar de zek're lijnen
Van vreugd vast te zetten maar vond geen taal.

En dàt is een waar woord: *maar vond geen taal!* Indien ik sociaal-democraat en proletariër ware, dan zou ik, mocht ik uw boek hebben ter hand genomen om daarin bemoediging te vinden, het ver van me af slingeren.

In een leelijk vers met een zin van zestien regels, vraagt zij den *drager van Smart* haar de hand te geven, omdat „de wereld heeft geen hoop dan door uw stijgen, we komen tot u, reddende uit ons eigen zinkende bark het beste deel der vracht." De dichteres verbeeldt zich in ruil te geven „'t schoon gezang, kracht die ons inwoont en die werd verkoren verheerlijking te zijn," dewelke „zal (het proletariaat) behooren en *luister geven aan uw strijd voor lang.*"

Nu zijn de verzen uit de *Nieuwe Geboort'* verre van luisterrijk; ze zijn daarentegen meerendeels treurig onbeholpen. Ik wil maar

enkele vorm-leelijkheden doen zien, beginnende bij 't begin, niet ver doorgaande. (De spatieering is van mij):

„ik greep mij naar mijn hart hoe of het [leefde
en zie, het lag een klare zee te peilen
En 't was als gras *zacht deinend* vele mijlen.
(pag. 10.)

Maar wanneer alles tegen mij bewoog
en ik diep in ellende scheen te wezen
werd ik soms inwendig met vreugd bekleed.
(pag. 12.)

Als een die iets gelukkig zeker weet
niet meer geschokt wordt door wat andren vreezen
Zoo breidde *zich dan in mij als een* rijk
een stille blijheid uit geduriglijk. (pag. 13)

Zoo steeg ik schoon ik niet bewoog....
Maar somtijds hoor ik weer die kreet
dalend uit heemlen die 'k verloor. (pag. 16.)

Witte wolken (vlogen) door de lucht die stond.

De wind was de west en zoel van zomer
als een zeil zwol mijn hart *onder zijn hand...*

Maar mij heugde 't gaan toen witte hagen
aanwiessё op den wal in stommen *spoed.* (pag. 28.)

Dichters wendden zich van de levens-sferen...
beproevende op hun eigen hart te teren (31)

Nu vindt de morgen ons rustig geschaard
met de makkers die ons zwervers opnamen
om in bevrage' en blij beleeren samen
verder te komen op die groote vaart.
En een druk wier wortels wij niet ver- [stonden
Week toen de greep dier donkre hand ons won:
eenvoudig ligt ons leven of 't begon:
Hij daagt, wij hebben een nieuw hart gevonden. (33)

En de dichteres voelt wel dat „het schoon gezang" nog te wenschen overlaat. Want zij erkent (37):

„een nieuwe plant van zang bloeit jong en teer
en van onzekre lippen nog, barst bevend
een binnenst lied: — de stem van ons begeer."

Den *dag,* waarop zij werd bekeerd tot het socialisme, noemt zij

„drempel van alle vreugd die ik verkond"

maar zij verkondigt heelemaal geen vreugd en zij voelt gewis diep, maar kan in poëzie dat gevoel nog niet uiten. De ongelukkige *Hymne aan het kommunisme* bewijst dit wel overtuigend en aldoor maar kondigt zij aan van wat anders te willen zingen dan van zichzelve, doch het echte gemeenschapslied wil maar niet komen, al

„begonnen (haar) twijfels te steken
of het goed was, zichzelf alleen te zien
te zingen en te leven van zichzelven.... (59.)

almaar, almaar blijft de dichteres van zichzelf getuigen.

Ik waardeer hoogelijk, hier en daar, de wijze waarop zij dit doet. Bijvoorbeeld, reken ik tot de mooie verzen pag. 77:

Er is een milde koelte in morgenluchten
onder de gangen van het dicht geboomt,
door speelsche takken waar de wind door stroomt
schemert de wei als een veld vol genuchten:
de bloesems blinken er, vee graast of droomt;
de hof gevuld met zang- en zoemgeruchten
opent alle vrede, waar wij naar zuchten
zoo 't hart maar denke' aan menschen-lot betoomt.

Maar dit is nu het diepste en echtste leven
niet meer, dit opgaan in het groene veld
alsof wij tot het onbewuste hooren;
vogelenlied en het geruisch der dreven
voldoen geen hart dat luisterde in den horen
der menschheid, naar de groote stem die zwelt.

Doch moet men sociaal-democraat wezen om dit te gevoelen?

Kan men niet geheel het volgende gedicht waardeeren, totaal buiten de sociaal-democratie om?

De muziek jaagt de zuchten naar omhoog
en wekt gekreun om de voorbije dingen
en weeft hun verlokkende schemeringen
die goed en kwaad onttrekken aan het oog,
tot jeugd, en al wat zich in haar bewoog
gelijkt een vroeg-verloren lievelinge
en de verkregenheden als geringe
dingen wegkruipen voor die schaduw hoog.

De steunsels zinken weg, de pijlers wijken
en de verlangende ziel geeft zich over
aan den weedom die verraderlijk is;
gevoels-golven slaan hoog over de dijken
maken haar vol met onstuimig getoover:
van 't hernemen ligt alles ongewis.

En is niet, in het volgende vers de klacht uitgedrukt van àlle moderne dichters, die zich verwant gevoelen aan de lijdende menigte en tóch alleen moeten gaan, de hoogte op, waar de „ruige schare" al kleiner en kleiner wordt?

Van de Redactie.

Ik heb den weg nimmer gevonden
die toch eenmaal elk menschen-leven snijdt
dien men kon volgen zonder vrees voor zonde
als een kind door moeder geleid.
God weet dat ik de woestijnlucht niet vreesde
doornen noch diepten noch dieren van 't woud:
ik zocht naar al e winde', een vroeg-verweesde,
zoekend werd ik onmerkbaar oud.
Ik ben hij die steile ravijnen
klom met den zekren snellen pas,
die iedre steen gemerkt heeft tot den zijnen
tot hij, verschrikt, andere teekens las.
Ik ging den bergweg met de ruige schare,
mijn hand op hun schouder, als bij een vriend:
toen wij half-weg gestegen waren
zag ik ze klein worde' als een lint.
Nu sta ik hier waar alle wegen enden,
avondlijk groot mijn schaduw, spits en lang;
er is geen verder komen en geen wenden
om mij heen suist een vreemd gezang.
Hier sterf ik met stomme verlangst in d'oogen
naar het pad dat bloeiend te voorschijn sprong
op een zomer-ocht, dat ik van den hoogen
heuvel afdaalde, zingend jong. (150—151.)

Ik noem dit een aristocraten-lied, eer dan een getuigenis van volkomen zich opgelost voelen in de massa van het proletariaat. Maar, hoor nu een ander en vraag u zelf af waarom dit een nieuw lied zou moeten heeten. Het is gevoelvol, maar ge hebt het hooren zingen door tal van dichters, die zich nooit sociaal-democraten hebben genoemd:

Kleine paden slingren over de heide
en komen aan op de hutten der armen:
zij zijn de eenigen die zich erbarmen
over 't verlatene van wie hier lijden.

Dit is wel een der mooiste coupletten uit den bundel!

Op de heide zwerven de magre schapen
zij zoeken blatend naar een nieuwe streek
van milder kruid en waterrijke beek;
honden en herders zijn vermoeid en slapen.

In de hutten zitten de menschen neer
als schapen die niet weten waar te weiden;
hun gedachten zwerven over de heide
maar vinden geen uitweg en keeren weer.

De hutten en de paden scheemren heen,
na deze komt weer een andere heide,
menschen sterven na 't vreugdloos leven-lijden
andre aanvaarden 't en alles blijft een.

Heide verliest zich in de zee; de zee
verliest zich in de lucht; en in de wijde
kringen van menschelijke last en lijden
de doffe ellend' van deze armzaalge stee.

En mag ik u vragen of het diepgevoelde vers, hieronder aangehaald, niet zou kunnen zijn geschreven door iemand, die nooit zich heeft geroepen gevoeld op te treden als leider van de sociaal-democratisch arbeiders-partij?

Leeg te zijn van wenschen als in den dood —
met koele werkelooze hande', en zinnen
die slapen, omdat haat en alle minne
verbleven achter de poort die zich sloot.

Leeg te zijn van alles, en in dat groot
ledig iets te voele' opkomend beginnen,
geleidelijk vol te vloeien van binnen,
vol en over te loopen zonder een stoot.

Meegevoerd te worden als in een boot
naar d'opene waf'ren drijvend gelinde
op een wijde, stille, stijgende stroom —
en vervagen te zien als in een droom
d'oever met de gezichten, de beminde:
dat is sterven; wat vreezen wij dan den dood?

Nog veel zou ik kunnen overschrijven met herhaling derzelfde vraag; ja, òòk *De slapende Stad!* Maar wat gegeven werd màg al voldoende worden geacht.

De sociaal-democratie heeft nog niet haar grooten dichter gekregen. Mevrouw Roland Holst heeft gepoogd de zangeres harer partij te zijn en we voelen alles voor dit streven. Doch haar nieuwe liefde voor het volk, die wij ons hoog willen denken, uit zich nergens in dezen bundel als nieuw, dat overweldigend uit klinkt boven de zangen der zoekende schare. De dichteres vermocht het hooglied der dichterliefde voor den Proletariër in Nederland nog niet te zingen.

In *De Nieuwe Geboort* lezen wij van de bevrediging, die zij vindt in haar nieuwe overtuiging; doch wel het zwakst vinden we daarin uitgedrukt juist het volkomen zich één voelen met *Het Volk*, dat zich laat leiden mede door de Vrouw der Partij, maar dan ook wel eischen mag van haar, de dichteres, liederen waarin haar innige zielsverwantschap met den Proletariër tot klare uiting komt.

Van boven af is het lijdende volk al genoeg bezongen. Een vorstin als Carmen Sylva heeft het reeds beklaagd! — het echte lied van den Proletariër, die meent de wereld eenmaal te zullen regeeren, moeten we voor-

loopig dus nog wachten. Of ooit een „heer" of „dame" dat volkomen zuiver zal kunnen inzetten?

Men herleze Ada Negri, de vrouw voortgekomen uit het Volk. Hoeveel nader staat deze tot hen voor wie zij wil zingen! —

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

In 1897 verscheen te Rotterdam een merkwaardig boek, getiteld *Vrije Kunst* en bevattend bijdragen van verschillende leden eener vereeniging van dien naam. Geen groepje behoeft in onzen tijd meer coöperatief uit te geven. Wie wat talent heeft kan zijn weg alleen wel vinden. 't Is dan ook bij dit eerste boek gebleven. De uitgave heeft haar nut gehad. We hebben daardoor kennis gemaakt met Bernard Canter, Albert Plaschaert, P. C. de Moor (den schilder) en ook met Arie van Veen. De jonge man had daarin geplaatst een novelle, realistisch, daarom lang niet zonder gevoel: *Ontwijding*. Er wordt in beschreven de kennismaking van een naar liefde dorstend jonkman met een Duitsch meisje, dat hem niet tot man wil hebben, want hij kan haar niet geven de weelde, die zij noodig heeft om het leven dragel k te vinden. Maar zij is verre van ingetogen en de désilluzie komt voor den jonkman na de „ontwijding" van zijn liefde door het genot. Veel moois was er in dit stukje. Ik weet niet of Van Veen later ooit meer zoo iets gemaakt heeft. Hij is aan 't critiek-schrijven gegaan in dagbladen. Maar nu komt zijn tweedeelige roman, waaraan hij lang heeft gewerkt, zóó lang dat hij zich aan het eind niet meer volkomen kon houden aan hetgeen zijn begin hem als wet had voorgeschreven. Het werk, bij Vincent Loosjes verschenen, heet *Een domineesvrouw*. Ik hecht geen al te groot gewicht aan titels. Maar, als een auteur zijn roman zoo noemt, dan moet hij ons toch geven, niet een type van domineesvrouw, maar toch minstens de domineesvrouw in hare speciale levensomstandigheden. Om dit te kunnen doen, moet men 't leven in een pastorie goed kennen. Anders ligt de domineesachtigheid er bont en losjes bovenop. Mevrouw La Chapelle—Roobol heeft zoo eens wat al te luchtigjes een slechten dominee geteekend. Zoo geeft Van Veen nu een slechte domineesvrouw, ook op een dorp. Maar ze zondigt niet in haar speciale roeping. Ze zou éven slecht en even onmogelijk zijn geweest als gade van den notaris, den burgemeester, den dokter, fabrikant of anderen notabel. Ja, zelfs in een zich groot wanende Nederlandsche stad zou 't haar zijn vergaan als op haar dorpje.

Ook haar man, de dominee, is er slecht afgekomen. Van Veen vermeldt zoo 't een en ander van huisbezoeken, (die de vreemde predikant vaak 's avonds schijnt af te leggen), van sterfbedden, van Bijbelteksten, van dominees en dansen; maar 't blijft allemaal erg oppervlakkig. We weten niet wat voor een predikant we leeren kennen. Bovendien, doet ook het predikantwezen volstrekt niemendal af tot den loop der dingen. Ds. Den Outer zou niet anders gedaan hebben als hij notaris (zie boven) ware geweest. En raar doet hij. Eerst is de man onmogelijk en onuitstaanbaar; op 't eind van het boek is hij een bovenmenschelijk braaf en vergevensgezind echtgenoot, een model voor *La Petite Paroisse*.

Martha heeft haar dominee getrouwd, ofschoon ze hem harkerig vond, onnoozel en leelijk. Ze rilde als hij haar zoende. In haar huwelijk ziet ze in hem een boekenwurm. Er is niemendal van 't kereltje te maken. Inderdaad doet Den Outer mal. Van Veen heeft een charge van den man gemaakt, een onmogelijk mensch. Geen typische dorpsdominee, voorwaar! De dorpsdominee kan gevaar loopen te zeer zich te maken tot gelijke zijner minder ontwikkelde gemeenteleden, waaronder hij zich dan vrienden kiest met wie hij uit ende na zit te babbelen over kerkelijke aangelegenheden. Maar een dorpsdominee-boekenwurm is veeleer uitzondering dan type. En omdat Martha haar man niet kan liefhebben, haalt ze een ingenieur aan.

Van Veen, nog een onbeholpen bouwmeester van een roman, laat haar dat doen op een wijze, die de mooie meid uit een verdacht dorpskroegje nog te min zou hebben gevonden. Op een namiddag maakt zij ken-

nis met Van Wilden, den volgenden morgen klokke acht uur, als haar man nog in bed ligt, vraagt ze hem met haar alleen te ontbijten. De ingenieur is de sceptische jonggezel van om en bij de veertig, die we al in heel wat romans hebben zien intrigeeren. Hij maakt het mooie vrouwtje het hof; niet uit liefde. Hij wil haar tot zijn prooi maken, „haar overal kussen." 't Vrouwtje is wàt toeschietelijk. Alle avonden, ook als dominee uit is of in zijn boeken zit, komt hij thee drinken, wandelen met haar in den tuin. Hij compromitteert Marthà afschuwelijk. De dominee ziet niemendal. En eindelijk, als Van Wilden beproeft zijn slag te slaan, stuurt ze hem weg. Dat zou zij niet hebben gedaan zoo haar man een kwartier later haar was komen zoeken in den donkeren tuin. In haar geval is niets anders tragisch dan dat zij meent dat de ingenieur haar voor altijd begeert, terwijl Van Wilden maar een avontuurtje verlangt. Na weggestuurd te zijn door Martha, gaat hij dan ook weer rustig werken aan zijn spoordijk. Edoch, daar komt de domineesvrouw hem overvallen. Natuurlijk... juist! En dan wil zij met hem weg. Maar Van Wilden ziet daar heelemaal niets in en maakt zich uit de voeten.

Martha wordt ziek, ijlt, zegt dan alles. De dominee is rampzalig. Maar hij zal vergeven; want een oude boer heeft hem bekeerd tot fijngevoelig, teeder echtgenoot. Den Outer begrijpt ineens dat hij niet voor Martha is geweest wat hij had moeten zijn, dat hij dus òòk schuld heeft en samen zullen ze op een ander dorp gaan wonen. Wonder dat het zeer gecompromitteerde tweetal nog elders mogelijk wordt gevonden. Er moet wèl schaarste van predikanten zijn! Men denke zich voorts allerlei zwaar aangezette bijzonderheden, o. a. het feest met die vertooning van tableaux door dorpsdames en wat daar 't flirtende paar uithaalt, de gezegden van Den Outer, zoo dwaas alsof ze uit den mond van een kluchtspeldominee komen, kortom 't opgeplakte, valsche, grove, dat een onhandig auteur kàn aanbrengen in een roman, als hij geen besef heeft van de eischen eener voldoende romanpsychologie.

„Dus... een prul?"

Neen, waarlijk niet. Dat is het juist: dit boek is volstrekt geen prul. Want — 't valt niet gemakkelijk uit te leggen — want de situaties blijven wel fout, glad er naast bedacht, onmogelijk; doch als Van Veen maar eenmaal de situatie beet heeft, geeft hij goed werk. Kunnen wij vergeten hòe wij op bepaalde punten zijn gekomen, dan genieten wij van de mooie stemmingskunst, waardoor elk geval op zichzelf belangrijk wordt.

Er zijn uitmuntende fragmenten. Van Veen heeft het ware talent om impressies te wekken door woorden en hij heeft ook een zuiver gevoel, dat hem bij de bewerking zijner details nooit in den steek laat. Hoe onbeholpen ook in elkaâr gezet, is deze roman daarom verre van onbelangrijk. Van Veen wekt aldoor onze sympathie en toont herhaaldelijk enkele tooneelen ook technisch goed te kunnen geven. Ik wijs even op een tooneeltje in dorpssocieteit. Eerst het geleuter vol venijn van de heeren als de ingenieur er niet is, dan het gebabbel met den man zelf, die zoo over de tong is gegaan. Dat is kostelijke satyre, precies doorgevoerd tot de grenzen der charge, maar niet daaroverheen.

Mooi van taal is de beschrijving van een onweder (I, 208); goed het priëel-scènetje, dat voortreffelijk loopt (II, 36), raak de zelfbeschouwing van den ingenieur (II, 195); zuiver van gevoel, mits beschouwd op zichzelf, dat samenzijn der echtgenooten voor het eerst in de huiskamer, nadat Den Outer alles te weten is gekomen... en zoo valt er nog meer te prijzen. Van Veen heeft voortreffelijke eigenschappen, die een schrijver niet kan aanleeren en alle onhandigheid in de hoogste macht van een beginner, die nog veel moet leeren, wat men wèl zich door studie eigen maken kan. Dit boek was mij een teleurstelling, maar geeft allerminst grond voor ontmoediging. De jonge schrijver komt er bepaald, zij het dan dat hij zich meer inspanning zal moeten getroosten dan iemand, die juister waarneemt en handiger is.

F. L.

DR. SCHAEPMAN. † † † † † † †
DOOR W. H. NOLENS. † † †

ALS STUDENT DER PHILOSOPHIE TE KUILENBURG.

Dr. Schaepman. Onder dezen naam zal bij het Nederlandsche volk, vooral bij de Katholieken van Nederland, in vereerende en dankbare herinnering blijven voortleven de man, van wien eene korte schets in dit Tijdschrift eene plaats moge vinden.

Eene korte schets. Helaas — hem is de tijd niet gegund om zelf in eigen „gedachten en herinneringen" het meest betrouwbare beeld van zijn leven te geven.

Eene korte schets. Niet eene ontboezeming, eene uitstorting van gevoel, zooals ze toch verklaarbaar zou zijn bij het heengaan van een groot en edel man. Wie deze wenscht, leze Schaepman's eigen lijkklacht op zijn medestrijder Alberdingk Thijm, een lijkklacht die woordelijk op haren dichter toepasselijk is.

Eene korte schets. Moge, als de tijd daartoe gekomen is, eene bekwame hand de volledige levensbeschrijving geven van dezen grooten Nederlander, zooals Pastor die gaf van August Reichensperger, Pfülff van Von Mallinckrodt en Menzenbach van Windthorst.

Toen het overlijden van Dr Schaepman bekend werd, ontwaakte allerwege het besef dat een groot verlies geleden, eene moeilijk aan te vullen leemte ontstaan was.

TE ROME 17 APRIL 1870.

De Katholieke kerk verloor in hem een harer beste, meest verdienstelijke, strijdbaarste zonen; Nederland een zijner krachtigste figuren; de Katholieke partij hare meest bezielende kracht, de Katholieke Kamerclub haren beleidvollen voorzitter; de kunst een warm vereerder, een dichter bij de genade Gods, een redenaar met zeldzame en wonderlijk harmoniseerende gaven; de wetenschap een veelzijdig geleerde, een kundig historicus en een door zijn leerlingen hoog geprezen leeraar.

Er was een edel, een groot, een sterk man minder.

Herman Johannes Aloysius Maria Schaepman werd geboren den 2den Maart 1844 te Tubbergen, waar zijn vader burgemeester was. Hij genoot achtereenvolgens zijne opleiding aan het progymnasium te Oldenzaal, aan het klein-seminarie te Kuilenburg, aan het seminarie te Rijzenburg en ontving op 15 Augustus 1867 de H. Priesterwijding. Nadat hij zijn oom Mgr. Schaepman, aartsbisschop van Utrecht, naar het Vaticaansch Concilie begeleid had en in 1869 te Rome tot doctor in de theologie was bevorderd, werd hij in 1870 als professor in de kerkelijke geschiedenis aan het seminarie Rijzenburg benoemd. In 1880 tot lid der Tweede Kamer gekozen, had hij zitting eerst voor het district Breda, daarna voor Wijk-bij-Duurstede en eindelijk voor Almeloo.

Sinds dat jaar bracht hij het grootste deel van zijn tijd door in den Haag en in Rijzenburg. Te Rijzenburg vooral vond zijn geest de omgeving, de atmosfeer, de rust om bij al de practische werkzaamheid frischheid van opvatting, levenslust en dichterlijken zin te behouden. Bloemenweelde en eenvoud van heide en dennenbosch — deftige buitens en gemoedelijke dorpswoningen — drukte over den weg en toch stille eenzaamheid in het, door een groot weiland van dezen weg gescheiden, seminarie. Te midden van seminaristen, die, jaarlijks voor een gedeelte door nieuw-aankomenden vervangen, zelf steeds eeuwige jeugd, het ouder worden aan hen, die blijven, te midden van seminaristen doen vergeten, die, ontvankelijk voor al wat groot

OPRIT VAN DEN OPENBAREN WEG NAAR HET SEMINARIE RIJZENBURG.

en schoon, waar en recht is, de benijdenswaardige leerlingen waren van een man die het groote en schoone bewonderde, voor het ware en rechte moedig en rusteloos streed. Zijn studeerkamer: een museum. In deze spiegelde zich de veelzijdigheid van zijn talent op ongezochte wijze af. Kunst en wetenschap, letterkunde en politiek, humor en hooge ernst leefden daar eendrachtig samen. In zijne medeprofessoren vond Dr. Schaepman mannen, deels zijne leermeesters, deels zijne leerlingen, die hem konden en wilden begrijpen, die zijn leven met hem medeleefden. In zijne buurt mannen van beteekenis, zoowel gelijkgezinden als politieke tegenstanders, maar allen vrienden op wier omgang hij prijs stelde, zooals zij op den zijnen.

En zijn omgang werd terecht gewaardeerd. Steeds opgeruimd, in de neteligste omstandigheden moed en goed humeur behoudend, deelde hij zijne opgewektheid, zijn onuitputtelijken levenslust ongemerkt mede aan zijne omgeving. Hij was er voortdurend op bedacht diensten te bewijzen, en geene gelegenheid werd door hem verzuimd om deel te nemen zoowel in vreugde als in leed. Wat hij geven kon, en wat iets van hemzelven was en daarom op hooger prijs gesteld werd dan kostbare geschenken, hij gaf het: zijne deelneming, zijne poëzie, zijn toast.

Zijn vers, zijn gelegenheidsvers, zijne toespraak — velen zullen het zich met weemoed herinneren, — was het hoofdmoment van menig feest. Allicht heeft J. D. Fransen van de Putte geen aangenamer gelukwensch ontvangen op zijn gouden huwelijksfeest 28 Maart 1900, dan de volgende strofen, die ik bij uitzondering wil aanhalen ook omdat de dichter er zichzelven in teekent:

Geroepen tot de zee om door de wilde haren
Den storm te laten gaan, die 't voorhoofd klaart en staalt.
Om in het brandend spel der donderende baren
Te leeren hoe men stuurt, koers houdt en zegepraalt;

Geroepen tot het werk, dat spier- en denkkracht vergde,
Dat zorgen dagen deed van hoog en van omlaag;

Of 't afgetobde brein soms lustloos lijden tergde
Onbuigbaar, frisch van moed, kloek, deeglijk en gestaag;

Geroepen tot Uw land, Uw Vaderland, welks glorie
Geen gloed der Oosterzon kon dooven voor Uw oog,
Bereid om aan de zij der worstlende historie,
Niet volgend, vóór te gaan, vooruit steeds naar omhoog;

Gereed, om waar de plicht het eischte, 't al te wagen
Voor de eer van 't kleine land, voor vrijheid en voor recht,
Om steeds terug te slaan bij 't regenen der slagen,
Goed Zeeuwsch, goed rond altoos, verheerd nooit, nooit verknecht;

Zoo staat Gij voor ons oog in 't volle licht van 't heden,
Geen schijnbeeld dat verdwijnt met 't wiss'lend oogenblik,
Maar een, die vrij en fier, op 't morgen, in 't verleden,
Het hooge mannenwoord kan spreken: „ik ben ik!"

In den dagelijkschen omgang was Dr. Schaepman een causeur, een gentleman in den goeden zin van het woord. Hij logenstrafte het gezegde van Pascal: diseur de bons mots, mauvais caractère. Zijn humòr, een humor van de beste soort, niet bijtend, niet sarcastisch, verliet hem nooit. Schreef hij niet nog korte dagen voor zijnen dood met onvaste hand een telegram voor een zijner vrienden, waarin hij dezen schertsenderwijze „élève-chanoine" betitelde? Slechts op sommige punten verstond hij geen scherts. Vooral over Rome en den Paus was alles diepe ernst. In vroeger dagen stoof hij bij het hooren van een oneerbiedig woord op — in latere jaren deed het hem, hoe onschuldig en goedgemeend ook, zichtbaar pijn.

Ook door dezen omgang heeft hij veel goeds gesticht, veel misverstand opgehelderd en vooroordeel uit den weg geruimd. Hij wist stelsels van personen te onderscheiden, theorie van practijk, hypothese van these. En de snijdende, vlijmende polemiek, waarin hij een meester was, werd in latere jaren door hem vermeden: hij verloochende zijn Corviniana. Deze man was

VOORGEVEL VAN HET SEMINARIE RIJZENBURG.

altruïst in den goeden zin. Hij zorgde voor anderen, bewees dienst op dienst en vergat zich-zelven. Hij stelde zich nooit de zóo menschelijke vraag: of het hem gelegen kwam, of de moeite niet te groot was. De z. i. goede en rechtvaardige zaak maakte hij tot de zijne, en dan kende hij geen bezwaren, geen vermoeienis. Zij, die de heete en afmattende dagen van zoo menigen verkiezingsstrijd hebben meegeleefd, weten en waardeeren dat.

Indien ge van deze onbaatzuchtigheid eene verklaring zoekt en ze niet elders vinden wilt, zeg dan: ze was een gevolg van zijn dichterlijken aard. Ik heb er vrede mee. Want hij was dichter in geheel zijn bestaan. Geheel zijn wereldbeschouwing was met poëzie doordrongen, geheel zijn leven was met poëzie doorgeurd. De gave der bewondering was hem in buitengewone mate eigen: l'admiration est le don des esprits généralisateurs. Dichter bleef hij ook in zijn proza, ook als redenaar. Dichter bleef hij tot op zijn sterfbed. Wie van de jongeren heeft niet in zijn jeugd, toen het gemoed nog frisch was, met zijn dicht en proza gedweept. Helaas bij ons, gewone stervelingen, wordt dat gemoed, als de bladeren bij den naderenden zomer met stof bedekt, en verdort het als deze in den herfst. Alleen zondagskinderen in Gods schepping blijven tot aan het laatste oogenblik hun lente-frischheid behouden. Zij kennen geen rimpels in het hart. Hun geestesoog wordt niet beneveld door het proza van het alledaagsch leven. De geestdrift, waardoor de groote dingen gedaan worden, verlaat hen niet.

Die blijvende geestdrift kwam den redenaar, ook den leeraar ten goede. Zeker, hij wist zijn toehoorders te boeien door de kracht van zijn persoon, door den forschen klank van zijn woord, door zijn meesterschap over de taal, waardoor ook in de vurigste improvisatie in de ingewikkeldste zinnen toch steeds het juiste woord op dikwijls verrassende wijze op de juiste plaats terecht kwam. Maar wat hem onderscheidde, dat was de overtuiging, de bezieling waarmee hij sprak. Bezieling, die langzaam maar zeker, soms van het eerste oogenblik af, op zijne toehoorders overging. Datzelfde moet het geval geweest zijn in

BINNENPLAATS, GANGEN EN KAPEL VAN HET SEMINARIE RIJZENBURG.

DR. SCHAEPMANS STUDEERVERTREK — LINKS.

zijne lessen. Vooral op het onmetelijke veld der geschiedenis komt het er bij het hooger onderwijs op aan om den studenten meer dan eene uitvoerige feiten-kennis, een goede methode te leeren en daarbij tot liefde, lust en ijver voor eigen studie op te wekken. Daartoe moet de leeraar zelf weliswaar het geheele gebied overzien om de onderdeelen in verband te brengen, om te generaliseeren. Maar daarbij moet hij beschikken over geestdrift om aan het dood materiaal leven in te gieten. Het laatste was de natuurlijke gave van Dr. Schaepman; het eerste had hij verworven door diepgaande studie.

Ook die omvangrijke studie der geschiedenis heeft bij hem de liefde voor zijne kerk, maar niet minder de liefde voor zijn vaderland doen groeien.

Hij was er trotsch op Nederlander te zijn. Gezaghebbende vreemdelingen, schrijvers en staatslieden, bezocht hij op zijn talrijke buitenlandsche reizen; hij ontving ze in den Haag en elders om ze over Nederlandsche toestanden in te lichten, om zijn klein, door velen weinig gekend en eenzijdig beoordeeld land tot zijn recht te doen komen. Nog zie en hoor ik hem in 1894 te Keulen op de Duitsche Katholikenversammlung onder de aanhoudende en stormachtige toejuiching eener menigte van duizenden den roem van zijn land verkondigen: „Sie wissen jetzt, woher ich komme: aus Holland, einem kleinen, aber stolzen Lande. Das ist ja die Eigenart der kleinen Leute, dass sie sehr stolz sind. Aber Sie werden mir diesen Stolz verzeihen, denn wir sind nicht stolz auf unsere Macht — unser Stolz, das ist unsere Freiheit. In keinem Lande der modernen Welt — und Sie müssen es erlauben, dass ich mich jetzt ein wenig rühme — in keinem Lande der modernen Welt hat man die politische und religiöse Freiheit so mutig erfasst, so unerschrocken durchgeführt, so kräftig hochgehalten." En na de vrijheid, die in zijn land

IN 1878.

ook door de kloosterorden genoten wordt, in bijzonderheden geloofd te hebben, ging hij voort: „So steht es in unserem Lande. So steht es nicht aus falscher Toleranz. nicht aus einer Art sentimentaler Friedensliebe, nein; wo es auf unsere Grundsätze und unseren Glauben ankommt, da sind wir Niederländer, von welchem Bekenntnisse auch, steil intolerant. Aber in einem Satze sind wir einig und fest, in diesem, dast in unseren modernen Staaten, dass in Ländern mit konfessionell gemischter Bevölkerung der Religionsfriede nur dann wirklich und ehrlich möglich ist, wenn die öffentliche Behörde, das Staatsgesetz und Staatsregierung durchaus in keiner Weise für irgend eine Richting Partei nehmen."

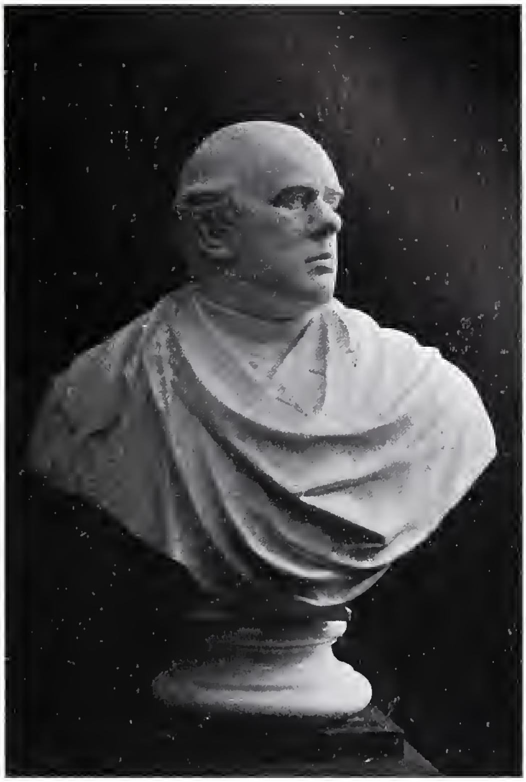
Daarmee sprak hij een der grondstellingen uit, die hij in zijn staatkundig leven als richtsnoer volgde.

Bijna eene kwart-eeuw heeft hij zitting gehad in de Tweede Kamer; meer dan eene kwart eeuw heeft hij deelgenomen aan de politiek. Bij zijn optreden waren in breede kringen vooroordeelen tegen zijne geloofsgenooten te overwinnen. Als gelijkgerechtigden werden de Katholieken — nu ja, niet overal,

DR. SCHAEPMANS STUDEERVERTREK — RECHTS.

niet altijd en niet in alle opzichten beschouwd. Hunne emancipatie was door anderen begonnen, hij zette ze voort. Hij heeft moeilijke en gewichtige tijden meegeleefd: grondwetsherziening, onderwijswetten enz. Er waren dagen, dat in eigen partij zijn naam een leuze was, of althans tot tegenleuze aanleiding gaf. Wat echter niemand kan ontkennen is dit: hij streed hevig maar eerlijk voor zijne meening, en bij het vormen van zijn oordeel werd hij uitsluitend geleid door motieven ontleend aan het algemeen belang. Partijpolitiek in den slechten zin was hem vreemd. Hij steunde ieder Ministerie, iederen Minister, voorzoover hij niet in strijd kwam met zijne beginselen. Waar toenadering mogelijk was, zocht hij scheiding te voorkomen, en verwijdering, vervreemding te vermijden. Waar meerdere groepen in een zelfde vertegenwoordigend lichaam ten slotte toch een zelfde doel moeten hebben: het algemeen belang, meende hij dat het eisch is van goede, vaderlandslievende, dus practische politiek, de scherpe kanten van den partijstrijd zoo veel mogelijk te verzachten om tot een resultaat te komen. Weinigen zullen allicht in zoo ruime mate hebben deelgenomen aan en invloed geoefend op het openbare leven, voorzoover het niet openbaar is, als deze man.

ZIJN BUSTE IN HET RIJKSMUSEUM.

IN 1886.

Voor zijn partij was hij een baanbreker op menig gebied. Als eenmaal een nieuwe, een betere weg is aangewezen, volgen velen dezen meer of minder bewust, maar denken veelal niet meer aan hen, die onder strijd, tegenkanting, zorgen de nieuwe paden hebben gebaand. Toch komt dezen, zoo er eere is, die eer toe. Zoo was het met de koloniale, zoo met de sociale politiek. Thans vooral, na doorwerking der Encycliek Rerum Novarum, is voor vele, voorheen weifelende en aarzelende katholieken de richting aangewezen. Thans is de taak: critisch onderzoek der toestanden en aanwending der middelen. Hoe juist heeft Dr. Schaepman zelf het verschil geteekend in zijn Chronica van 5 Febr. 1902: „Het geslacht, dat door Von Ketteler en de zijnen in de ziel gegrepen en wakker werd geschud, kon van de groote en geweldige vragen, die

zich onweerstaanbaar opdrongen, in het eerst alleen de algemeene strekking overzien. Het kon niet anders, niet meer dan beginselen verkondigen en bij die verkondiging weinig meer aangeven dan de algemeene lijnen voor de verwerkelijking door de daad. Het moest de aandacht vestigen op misstanden, op nooden, op euvelen. Het was allereerst noodzakelijk ellende te lenigen, schuldbewustzijn op te wekken en rechtsgevoel te doen ontwaken Geen wonder dat dit alles invloed had op de wijze waarop het geschiedde, laat ons het woord noemen: ook op den stijl waarin al deze dingen werden gekleed. Mijne tijdgenooten en ik hebben in die dagen vrij wat aan sociale rhetorica gedaan. Niet ten onnutte, het ware laffe huichelarij hier bescheidenheid te gaan toonen. Maar wat in die dagen gelden kon, geldt nu niet meer. Er zijn andere dingen aan de orde en die andere dingen vorderen een anderen stijl. De lyrisch-rhetorische voordrachten hebben haar tijd gehad."

Eere aan zijn beleid, waardoor hij toen, — niet het overdrijven, — maar het stellen van den vollen eisch op dit gebied het verwezenlijken van een gedeelte in gevaar kon brengen, slechts als dichter aan zijn gevoel en zijne overtuiging lucht gaf:

„En andre dagen komen,
  Een nieuwe tijd rijst op,
Uit storm en onweêrsvlagen
  Beurt hij zijn sfinxenkop,

Steeds forscher, breeder, wreeder,
  Opdoemend voor 't gezicht.
Niet de oude trekken dragend
  Van 't koningstreurgedicht,

Geen raadsel vol mysterie,
  In wondren vorm verheeld,
Neen, heel der menschheid lijden
  Belichaamd in één beeld;

De menschheid stuk gereten,
  Verscheurd door fellen nijd,
De kleinen en de grooten
  Geprest tot broederstrijd;

DR. SCHAEPMAN MET ZIJN NAASTE BUREN OP SPARRENDAEL.

Het volk, dat dreigt en schatert,
  Het volk, dat zwijgt en zwicht, —
Wat we in den nacht verbergen
  Treedt eenmaal toch in 't licht.

Ik wil mijn stem nu leenen
  Aan 't wreed verscheurde volk,
Den grooten en den kleenen
  Van beider nood een tolk;

Ik heb te lang gezwegen
  En dat verscheurt mijn ziel,
Op wie zoo zwaar een regen
  Van heete tranen viel,

Nu lokt geen schoone wereld,
  Nu roept mij harde plicht
Om allen te verkonden
  Het naderendgericht,

Zoo niet de duizend zonden,
  Van meester en van knecht,
Gedelgd zijn en ontbonden
  Naar 's Heeren liefde en recht."

Ik verwijs verder naar den Voorzang van de Aya Sofia.

Dr. Schaepman was een trouw vriend. Zijnerzijds verheugde hij zich in het bezit van trouwe vrienden. Trouwe vrienden, die ieder op zijne wijze van hun vriendschap blijken gaven. Trouwe vrienden onder katholieken en andersdenkenden, onder leeken en geestelijken, onder ouderen en jongeren. Ook

PEETOOM MET ZIJN PETEKIND (MARIE KOLKMAN) AAN ZIJN LINKERZIJDE.

onder de allerjongsten. Voor deze, voor de kinderen, was zijn verschijnen eene oorzaak van jubelende vreugde. Hij bezong hun geboorte, hun verjaardagen, hunne communiefeesten — ook hun voor de ouders zoo pijnlijk vroegtijdig verscheiden. Deze man, die omging persoonlijk en schriftelijk, met de besten en hoogsten van zijnen tijd, die de politieke vragen van den dag ook van het buitenland voor oogen hield als de geograaf de aardglobe — hij vergat niet zijn „petit paquet" — liever nog een „gros" — mee te brengen voor zijn petekind. Deze man, die, zooal, dan toch zeer moeilijk geleid kon worden, liet zich door zijn petekind gewillig langs de straten voeren om ten slotte in de confiserie van Monchen terecht te komen.

Dr. Schaepman was een veelzijdig ma. Zijn buitengewone geestesgaven zochten in verschillende richtingen een uitweg. Zooals hetzelfde licht zich door een prisma in verschillende kleuren verspreidt, die toch één zijn en blijven door hare gemeenschappelijke bron — zoo was hetgeen Dr. Schaepman op zoo velerlei gebied voortbracht, als dichter, prozaïst, redenaar, docent, kunstkenner, geschiedkundige, polemist, staatsman, in rijke verscheidenheid toch één door zijn oorsprong. Op alles lag het merk van grootheid en sterkte.

Want waarlijk hij was een sterk man. Deze man, die zoo goed de zwakheden van anderen voelde, begreep en spaarde, kende zelf geen weifeling, geen ontmoediging. Als hij eenmaal van zijn goed recht overtuigd was, als hij zich eenmaal een doel voor oogen gesteld had — dan verwaarloosde hij bijzaken en alle overwegingen, die op eigen persoon betrekking konden hebben. Men kan van meening zijn dat somwijlen de plaats, waar hij ging staan, niet de juiste was, maar men zal moeten erkennen en waardeeren, dat hij die plaats, die naar zijn oordeel de juiste was, innam en met eere innam, ook als hij alleen

TE ROME IN MAART 1902.

r blijven staan. De lof die hem bij tijden uit werd toegekend, moge hem hebben bemo d — de blaam en de smaad die er somwijlen spoedig opvolgde, was niet in

ZIJN STERFBED.

ZIJN PRAALBED.

staat hem terneer te drukken. Zijne spreuk: „credo-pugno" was geen ijdel woordenspel: hij streed als een sterke omdat hij geloofde. Van die sterkte was zijn rotsvast kinderlijk en beproefd geloof de eerste oorzaak, de diepste bron, de onwrikbare grondslag.

Hij was een groot man. Zooals alle groote mannen had hij de gave der intuïtie. Schijnbaar zonder moeite, zonder inspanning overzag hij toestanden, het complex van omstandigheden, trof hij het juiste, waar anderen lang onderzoek behoeven. Groote karakters trokken hem aan. Hij ging er mee om als met zijne gelijken: zijne talrijke karakterschetsen zijn er het bewijs van. Indien men wil aannemen dat de omstandigheden den mensch weliswaar niet maken, maar hem toch de gelegenheid geven zich te toonen, — dan zou men kunnen beweren, dat de omstandigheden hem niet gunstig geweest zijn. Men zou zich voor zijn werkzaamheid scherper strijd op grooter gebied kunnen droomen dan — Gode zij dank — ons land hem aanbood.

Hij bleef dichter, hij bleef groot en sterk tot op zijn sterfbed.

Dr. Schaepman overleed te Rome den 21ⁿ Januari 1903 en werd aldaar den 24ⁿ d.a.v. op het kerkhof Campo Santo begraven.

Te Rome, zijn tweede vaderland. Zijn groote gave van bewondering was op Rome geconcentreerd. Hij leefde met het verleden en heden van Rome. Hij was in de geschiedenis van Rome thuis als in die van zijn eigen land. Te Rome troont de Paus, wiens gelauwerde dichter hij genoemd kon worden. Aan den vijf en twintigsten verjaardag van diens kroning was zijn zwanezang gewijd. Naar dat Rome werd hij in den laatsten tijd door een vroom heimwee gedrongen.

Hij overleed er in het kleed van den H. Franciscus, wiens vereerder hij was en wiens leven hij zich voorgenomen had te schrijven. Onthecht aan het aardsche, omgeven door Hollandsche vrienden, vereerd met de bijzondere belangstelling van Leo XIII, ging hij met kinderlijke vreugde en mannelijke berusting de eeuwigheid te gemoet. Zijne laatste woorden waren een gebed:

Christe, cum sit hinc exire,
Da per Matrem me venire
Ad palmam victoriæ.
Veni Jesu!

De mare van zijn dood bracht in Nederland een treffende en algemeene ontroering te weeg. Zelden zal het afsterven van een man zooveel tranen uit mannenoog geperst hebben als het zijne. Door geheele parochiën, door kiesvereenigingen, werkliedenvereenigingen en andere werden als om strijd voor zijne zielerust kerkelijke diensten gehouden.

En thans:

Daar zijn er, die nog langen tijd bij iederen stap in de residentie, in het gebouw van de Tweede Kamer, in eigen woning, zijn beeld voor hunnen geest zullen zien verrijzen: „Lui! Toujours lui!"

Maar wie overtuigd is, dat de overledene de Schoonheid, die hij hier op aarde beter dan anderen zag in de geschapen nabootsingen, thans van aangezicht tot aangezicht aanschouwt, wie overtuigd is dat hij niet stierf maar tot een hooger leven overging, stake het weegeklag en eere zijne nagedachtenis liever door hem te bewonderen, zijn lof te verkonden en — al is 't van zeer verre — zijn voorbeeld te volgen: „Admiratione te potius, te immortalibus laudibus et, si natura suppeditet, æmulatu decoremus: is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas."

(Tacitus Vita Agricolæ).

DE PRUIKENTIJD. DOOR † † † † W. F. H. WUNDERLICH. † † †

(Vervolg).

IX.

Treurige Toestand van het Onderwijs. Domheid en Bijgeloof.

Met de volksontwikkeling was het in de 17de en 18de eeuw treurig gesteld in ons land. Dit is trouwens altijd het geval geweest in zulke staten waar men zich uitsluitend toelegde en alle krachten inspande op winstbejag. Het geloof in tooverij en hekserij was nog algemeen. Storm, hagel, on-

weer, ziekte onder menschen en vee werden veroorzaakt door heksen, waaronder men vrouwen verstond, die een verbond met den satan heeten gesloten te hebben en door hem met groote kracht bekleed waren. Het voorkomen van klitten veeren in het kussen van een zieke was een zeker teeken van hekserij. Wilde men de schuldige vinden, dan kookte men een levende kip of haan in den pot en de eerste de beste vrouw, die wie dan onder het geschreeuw van het dier voorbijkwam, was de heks. Het hielp niet veel dat Balthazar Bekker in zijn „Betooverde Wereld" het dwaze van zulke meeningen aantoonde, men gelooft er in zekere kringen nu nog aan.

A. Ex. XII, 22; XXII, 18; Deut. XVIII, 10; Actor VIII, 9.

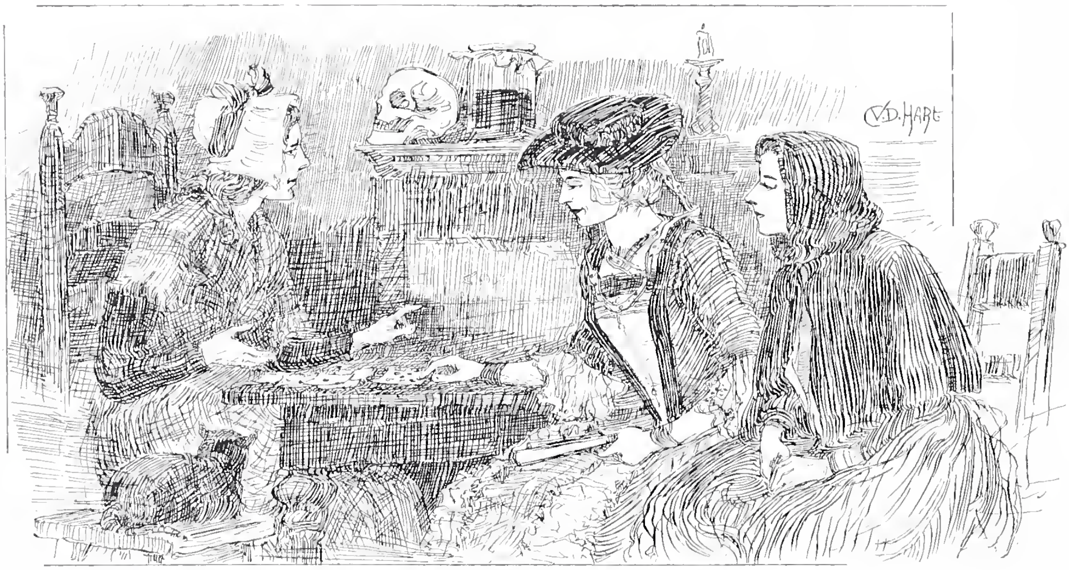
V. Zijnder wel menschen die zeggen dat er geen tooverije is?

A. Ja.

V. Wie zijn dat?

A. De huydendaegsche nieuwe Sadduceën en de Libertijnen onder de genaemde Christenen, die al wat men van de duyvelen ende derselver werckingen seyt, voor fabulen ofte stercke verbeeldingen der menschen, of voor natuerlicke wercken houden.

V. Waerom hebben de Remonstranten in haer formulier des Nachtmaels ende van haren Cathechismus de tooverije uytgelaten?

WAARZEGSTER.

Reeds in hunne vroegste jeugd werden de kinderen met hekserij en tooverij bekend gemaakt, en er tegen gewaarschuwd als tegen een werk des duivels. Dr. Schotel geeft in zijn reeds meermalen aangehaald werk een uittreksel uit een vraagboekje, dat de jeugd toen gebruikte:

V. Welck is de tweede hooft-zonde?

A. Tooverye.

V. Staet er oock van tooverije in Gods Woort?

A. Ja.

V. Bewijst dat?

A. Dat moet men haar vragen.

V. Wat is tooverije?

A. Tooverije bestaet in 't maken van een verdragh ofte verbondt met den duyvel, het zij opentlick of heimelick, om door hulpe desselfs, het zij menschen ofte vee te betooveren ofte 't onttooveren, te vloecken ofte zegenen, oock dingen te doen ofte bestaen die 's menschen verstant, konst ende kracht te boven gaen ende door de ordinaire ende bekende naturelicke middelen niet geschieden.

Niet minder algemeen was het geloof aan spoken en geestverschijningen. Er was geen

stad of dorp of zij hadden hunne spookhuizen. Niemand durfde daar binnen gaan of een nacht vertoeven, want op eene aanraking met duivelsche machten was men niet gesteld. Boven de graven was het, vooral des nachts, ook niet zuiver. Menigeen wist ijzingwekkende verhalen te doen van „witte wijven", die hij daar 's nachts had zien rondwalen. En nog tegenwoordig is het spookgeloof meer verbreid dan velen durven aannemen. Vooral op onze zandgronden kan men nog vele interessante verhalen dien aangaande hooren. En naast den Bijbel, de werken van Vader Cats en het Martelaarsboek, vindt men nog dikwijls de werken van den beruchten Dr. Ludeman. Iedere stad of dorp had horoscooptrekkers, planeetlezers, waarzegsters, zoowel uit kaarten als uit koffiedik, enz. en zij werden, zooals heden ten dage nog, door de aanzienlijksten geraadpleegd.

Zeer bijgeloovig waren bakers en vroedvrouwen. Zij geloofden aan tal van goede en kwade voorteekenen, die echter zeer nauw schijnen samen gehangen te hebben met de veelheid en grootheid der fooien. Werd een kind met een helm geboren, dan had het wat men tegenwoordig wel eens noemt het „Tweede gezicht," d. w. z. het heette in staat te zijn toekomstige dingen met groote zekerheid van te voren waar te nemen. Natuurlijk speelde de duivel bij de wieg ook eene rol. Hij trachtte het wichtje weg te nemen en daarvoor een wisselkind in de plaats te leggen. Wisselkinderen waren booze geesten in de gedaante van kinderen.

Zeelieden behoefden (en behoeven?) in bijgeloof niet voor de bakers onder te doen. Iedere nieuwe maan hielden ze voor eene nieuwe schepping Gods. Staartsterren waren de voorboden van onheilen voor vorsten en volken. Veel hing hier echter af van de lengte en de richting van den staart. Soms meende men vurige heirlegers in de lucht te zien, en zelfs waren er, die verklaarden het gekletter van zwaarden gehoord te hebben. Zulke teekenen waren natuurlijk de voorboden van oorlog, evenals een groot aantal vallende sterren op het naderend einde der wereld wees. Bij windstilte floot de zeeman den wind, zooals nu de Maleiers nog doen. Storm werd verzoend door de scheepsjongens af te ranselen. De zielen van op zee gestorven matrozen gingen in vogels over.

Amuletten en relieken stonden in hoog aanzien. De een droeg een tand in den zak tegen kiespijn, een ander eene spreuk uit den Bijbel om den hals tegen koorts. In ernstige gevallen werd de geheele Bijbel omgehangen. Groote waarde hechtte men aan hetgeen men het eerst las, wanneer men de Heilige Schrift opsloeg. Tegen ziekten en booze invloeden schilderde men een rood kruis boven de deur, waardoor kwade geesten werden afgeschrikt.

Als slechte voorteekenen golden het vallen van een mes, het leggen van het mes met den rug op tafel, het breken of nederstorten van den spiegel, het springen van glazen, het tikken van een onzichtbaar horloge, het hooren van een geweldigen slag, het springen van vioolsnaren, het met dertien personen aan tafel zitten, enz.

Bovengenoemde feiten zijn zeker voldoende om te doen zien, dat het bijgeloof nog eene groote uitgebreidheid had in de achttiende eeuw. En hoe kon het ook anders? Zoolang bij een volk het onderwijs op lagen trap blijft, zal zulk bijgeloof, dat het overblijfsel van het geloof van vroegere ontwikkelingsperioden vertegenwoordigt, wel blijven bestaan. En het onderwijs was in hooge mate gebrekkig. Kleine kinderen gingen naar eene soort bewaarschooltjes, waarvan eene matres aan het hoofd stond, die wel kon lezen, maar niet schijven. Zij hield de kleinen bezig met het leeren van het Onze Vader, de Tien Geboden en de Geloofsbelijdenis, hetgeen men echter zoo te verstaan heeft, dat zij onder de hand haar huishouden waarnam, en hare eigene kleintjes hielp. Was dit afgeloopen, dan bood zij koekjes te koop aan, en ten slotte ging men het A.—B. leeren. En dit ging zoo alle dagen voort tot het kind eindelijk de gewone lagere school mocht bezoeken. Deze laatste was altijd te herkennen aan een uithangbord, waarop met groote letters stond: „Hier onderwijst men kinderen" en daaronder de eene of andere spreuk, zooals:

UITHANGBORD VOOR EEN SCHOOL.

„Doe de Walvis Jona uitspoog, ging hij te Ninive preken en leren,
Hier leert men de kinderen de gebeden, de vragen van buiten en gaat men uit catechiseren."

In een hoek van het lokaal, dat dikwijls vuil en vunzig was, stond een lezenaar met den Bijbel erop. Daar tegenover een „stillekyn" met een emmer of iets dergelijks er naast. Het midden werd ingenomen door een grooten katheder, waarin de schoolmonarch in den regel zijn zetel had opgeslagen. In dit meubel lag de handplak en de roede van berkentakken. De eerste was dikwijls voorzien van ijzeren puntjes of spelden en naalden, waarmee het vleesch werd opengescheurd. Sommige onderwijzers sloegen ook met riemen en bullepeezen, en soms behoorde bij de school ook een geeselpaal en eene soort pijnbank. De beide laatste strafwerktuigen ontbraken nooit in weeshuizen. De meisjes moesten op lederen kussens met spelden zitten, te pronk staan enz. Voegt men hierbij nu nog dat er geschopt en getrapt werd, en dat het dikwijls oorvijgen regende, dan kan men wel begrijpen, dat de lieve jeugd het dikwijls hard te verantwoorden had. De meester heette daarom dikwijls een beul, zijne school een moordenaarskuil (zie Dr. Schotel).

een Turck, tyran, beul,
Niet waerdigh hy en is eens meesters naem te dragen,
Hoe ongenadigh heeft den tyran ons geslagen!
Ik schrick wanneer ick denk aen sulk een moordenaerskuyl,
Daer men niet anders hoort dan slagen en gehuyl.

Verder zag men in den katheder een inkthoorn, zanddoosjes, een pennemes, een blanken tegel met loop om kleuren te wrijven, schelpen om gekleurde inkt in te doen, ganzenpennen, perkamenten, een signet, leien, schriften, een psalmboek, testament enz. Rechts van den katheder hing het A—B bord en een ijzeren kam om onreine hoofden in orde te brengen. Aan de linkerzijde hing het ezelsbord, waarmede domooren voor de borst moesten staan. Achter hingen schoonschriften, meestal van 's meesters eigen hand, en het school-reglement, het laatste dikwijls op rijm. Dr. Schotel deelt enkele van deze school-ordonnantiën mede:

Sal de meester wel regeeren
Dan moeten de kynders obedieeren.

Als de kynders 't kwade vlyeden,
Worden zy nog vroome lyeden!

Die nyt op de schooltyt past,
Wordt op roedespys vergast.

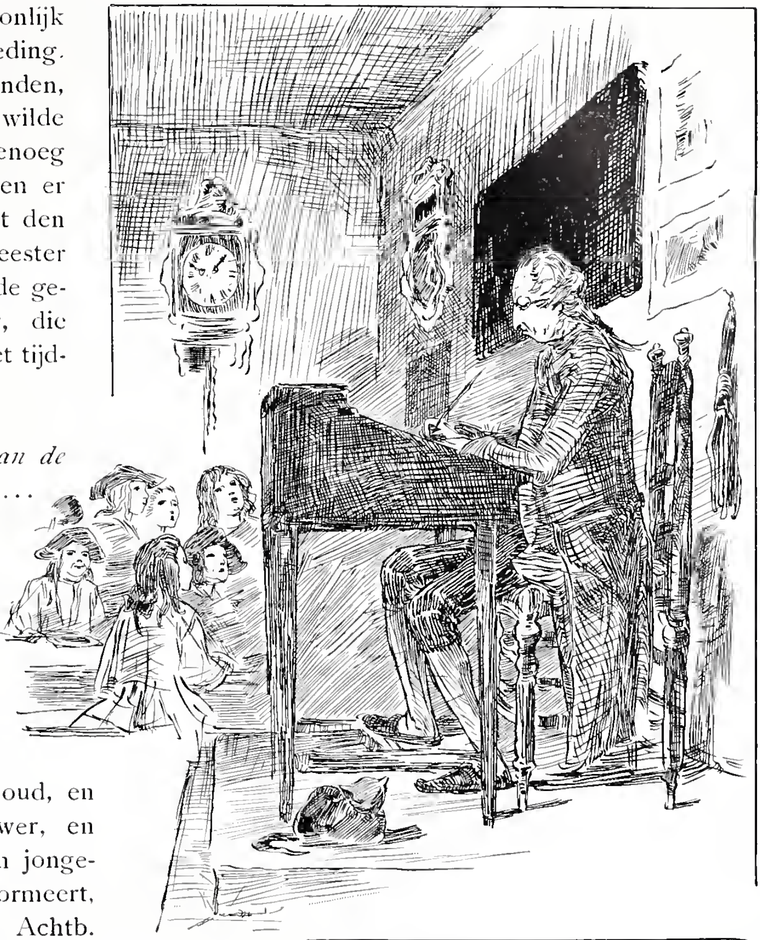
Maact toch altyd reverentie
In der goede lien presentie.

Soo de jongskens trantelen als zy ter schole gaen,
De meester zal se sekerlyck slaen.

Van kapstokken was in de school geen sprake, ieder hield zijn hoed op en goed aan. 's Winters brandde er een turfvuur in het vertrek, dat wel rookte, maar zoo nauw zag men niet. 's Avonds kwam daar nog de walm van de smeerkaarsen bij.

De onderwijzer was gewoonlijk geen man van kennis of opvoeding. Schippers, soldaten en bedienden, die men gaarne een baantje wilde verschaffen, werden er goed genoeg toe gerekend. Wat voor lieden er onder liepen, kan men zien uit den beruchten sollicitatiebrief van meester Verwey, meegedeeld in de beide genoemde werken van Hartog, die hem heeft overgenomen uit het tijdschrift *de Philanthrope.*

WelEd. Achtb. Heeren van de Regeering van de stad B....

DE SCHOOLMONARCH.

Zonder roem, na waarheid, diend deze tot informatie, dat onze familie bestaat uit man, vrouw en zoon; wij zijn ruim 40 jaren; de zoon, de fleur onzer jonkheid, de kragt onzer lendenen, de stut onzer bejaarde dagen, is 20 jaren oud, en meester glazenmaker en verwer, en meesten tijd ondermeester, een jongeling des geluks, fris en welgeformeert, en regt van leden. Zoo UEd. Achtb. een wel gedresseert schoolmeester en voorzanger van doen of van noden hebt, God geve UEd. Achtb. wijsheid en voorzigtigheid in de electie van zodanig een persoon; of wat het ook zij, verzoeke UEd. Achtb. aangaande mijne kunsten en weetenschappen eens aan te merken; dezelve bestaan uit de volgende dingen of weetenschappen, namelijk: Italiaansch- of scheepboekhouden, de wijnroeiers-konst, stuurmans- en landmeetskonst, zonder roem, dog het is Gods gave, extra ordinaire puik overheerlijk schoon zingen, als het God belieft. Zoo UEd. Achtb. begeerig bent aan te hooren, tot verwondering, ja zelfs verbaasdheid, en wat iets meer zij, dat zoo een teeder ligchaam in lezen en zingen zoo een geluid kan geven. Ik ben op de vierde verandering van domicilium; alle figuren op het konstigste door ovaal rondsgewijze met de passer te halen, alle de zonnewijzers te vormeeren, Italiaansche Romeinsche letters, ja

IN DE SCHOOL.

tot 50 diversche standen te schrijven, capitaal links en regts door te halen, met de penseel te schrijven en te vergulden. en diergelijke weetenschappen en kapaciteiten meer; mede de veerdigheid der pen, in dewelke ik voor

EEN STRAFOEFENING.

niemand hoef te wijken; de roem buitengeslooten, ik ben verzekert dat UEd. Achtb. nog beter zult ondervinden, wanneer ik het met de pen durf exprimeren; wanneer UEd. Achtb. gelieven te hooren of te zien, hebt maar tot UEd. Achtb. te recommandeeren, of door iemand te laaten afhaalen; de distantie tusschen beide is 9 of 10 uuren; mijn vrouw is de allerbeste in haar huishouden, in het adsisteren van mijn school; anfijn, van de hoofdschedel af tot de voetzoolen toe ben ik een schoolmeester. N.B. Wijn of sterken drank wordt van mij nimmer gedronken. Ziet ook voor het laatst, ja voor het laatste zeg ik, en hoort UEd. Achtb. zullen nog beter ondervinden, aangaande mijn comportement.

P.S. Per eerste occazie antwoord verwagtende van te komen of niet; zoo UEd. Achtb. op zoodanige conditiën niet geliefde te hooren of zien, gelieft dan maar de goedheid te hebben van mijn papier met den eersten terug te zenden; dan hoop ik dat UEd. Achtb. den hemel wil geven eendragtigheid en liefde, ja zelfs concordantie tot in de electie van een goed, braaf, eerlijk en bejaard en deugdzaam man; de Heer zegene UEd. Achtb. en de waarde broeders der gemeente in het electriseeren van een ander persoon van het vaceerende ampt uwer schoolmeesters en voorzangers ampt. Blijve na hertelijke salutatie en prezentatie van mijn onderdanige dienstpresentatie aan UEd. Achtb. met de broederen der gemeente,

Uwen onderdanigsten dienaar

$17\frac{1}{5}54$. S. J. V.

Schoolmeester te O.

Nu spreekt het wel van zelf dat niet alle onderwijzers even onbekwaam waren. Men stelde dan ook niet overal livreibedienden en oude lakeien aan, zooals gewoonlijk op de dorpen geschiedde, waar de ambachtsheer de benoeming moest doen.

Het lezen werd geleerd volgens de spelmethode. Het was echter maar zelden dat men begreep hetgeen gelezen werd. Van schrijven werd veel werk gemaakt, en in dit vak werden soms dingen geleverd, die aan het ongelooflijke grenzen. Het rekenonderwijs, zoo het ten minste gegeven werd, was geheel machinaal.

De Fransche scholen hadden een beteren naam, hoewel men het er maar zelden tot Fransch spreken bracht. Godsdienstonderwijs was op alle scholen hoofdzaak.

In de *Menschenvriend* van 1788 wordt eene schoolles zoo uitmuntend geteekend, dat dit stuk reeds in eenige bloemlezingen is opgenomen. We laten het hier volgen: „In den morgenstond begeven zich de kinderkens reeds ten acht uuren op weg, voorzien van een leerboekje, en wel de meesten van een linnen zakjen, waarin zij hun middagmaal medenemen. Naarmaate de menigte aangroeit, wordt ook de woestheid vermeerderd. Haast geraaken zij van het gewoon

wandelpad in den beslijkten rijweg. De één vegt met zijn leerboek, de ander met modder, de derde met zijn proviandzakjen, en al vegtende en tierende nadert men de school. Met een verbazend geweld dringt men al schreeuwende en slaande de deur in, waarbij hunne bemorste rokjens niet weinig nadeel lijden. Welk een holderend bolderend geluid! Elk wil de eerste op zijn zitplaats wezen; men springt en buitelt over banken, stoelen, tafels. De schoolvoogd verschijnt in zijn oud belapten rok en besmeerden *castoralen* hoed, hij plaatst zich met zijn barsche houding op zijnen houten troon, legt het zwart smuigertjen neder, geeft met de bullepees een hevigen slag en roept luidkeels, stil!! Allen gehoorzamen, en eensklaps gaan de hoedjes af. De meester begint met een lamentabel geteem het morgengebed: hij dankt den Algoeden voor de bewaaring in den nagt, bidt verder voor de Heeren Staaten, voor de Bondgenooten, voor zijne Doorlugtige Hoogheid en het Vorstelijk huis, voor de Regeering van die plaatse, voor de Kerk, voor den Predikant, voor den land-, vee- en steêman, en vergeet vooral niet zijn misnoegen, dat hij op den een of anderen heeft, daarin te vermelden. De kinders, die van zijn gebed even weinig begrijpen als of hij het in de Arabische taal deed, hebben ondertusschen elkander bij 't hair, zien door de glazen, wijzen naar het een of ander voorwerp, fluisteren, lachen. Dan de meester zegt: *amen, ja amen!* Hoedjes op! Welk een schrikbarend geluid! Alle monden gaan te gelijk open *e - n en, d - a - t dat. Jan, Piet, Klaas* en anderen lopen te gelijk naar den houten stoel en roepen: Meester een pen! terwijl ieder een duit nederlegt. Zagt . . . *Klaas*, de zoon van een schepen, klaagt: „„Meester, zwarte *Dirk* heeft mij voor de neus gestompt!" " De monarch grijpt de bullepees, zet twee gespalkte blikken, en roept met een donderende stem: *Dirk*! loedert kom hier! *Dirk* wil zich verontschuldigen maar de knaap leeft van de armenkas, en dus wordt hij niet gehoord. De meester grijpt hem in zijne hairen, rost hem op eene onbarmhartige wijze, en zendt hem met een blauwen rug onder het faveur van eenige oorvijgen weder naar zijne plaats.

Alles is onder deze regtspleging in rep en roer. De schoolvoogd verheft zijne stem, en de verwarde leerdeun begint op nieuw. Het onderwijs neemt zijn aanvang, zes naderen te gelijk den leerstoel, drie klimmen het trapjen op en beginnen te gelijk, de een *e - n en*, de ander, *d - a - t dat, v - a va, d - e - r der, vader;* de meester versnijdt intusschen de pennen, en maakt fraaje letters op groot mediaan met allerlei figuurtjens, om het een der voornaamsten present te geven; om de vijf minuten geeft hij een schreeuw en herhaalt deftig *d - a - t dat.*

Na je plaats is het, en hij haalt met een vaart een streep, daar ze eindigen. De andere treden op, rammelen op dezelfde wijze, en zo doen binnen een uur dertig of veertig kinders. Hierna komen de lezers; die het luidste schreeuwt en den kerktoon van den voorlezer het naast komt, krijgt de grootste loftuitingen. Van zinsnijdingen spreekt de meester niet, omdat ze hem onbekend zijn; alles wordt gelezen op denzelfden deun, op

ZES NADEREN TEGELIJK DEN LEERSTOEL.

zulk eene wijze, die elk verstandig hoorder overtuigt, dat noch meester, noch leerling weten wat zij lazen.

Dit werk is met dertig leerlingen insgelijks in een half uurtjen afgelopen. Het

DE MATRES VERKOOPT KOEKJES.

druischend leergeluid klimt al hooger en hooger. Eenige kinders zijn bezig met schrijven. De meester werkt weder aan zijn pennestukjen, of aan zijn sollicitatieboek, of schrijft voor den schout of (dat vooral in Noord-Holland plaats heeft) ondertekent collectebriefjens. Wederom een andere vertooning. *Matres* verschijnt met een groote trommel vol koekjens. De negotie begint, de een neemt voor één duit, de ander voor twee; hiervan heeft ze een woekerende winst. Elk is voorzien; meester (roept ze) kom je! het half elfjen is klaer! De schoolvoogd vertrekt op het eerste geluid. Hij verhaalt zijn wijf, hoe deftig hij *Dirk* heeft afgerost, en zij is van oordeel, om hem in 't vervolg zo genadig niet te behandelen. De meester gaat wederom naar het school. Zijn zoon, dien hij het commando zo lang had toevertrouwt, speelt met de kinders; hij grijpt de bullepees, de knaap kruipt onder de tafel, vader volgt, dan boven, dan onder, vader en zoon springen van de eene tafel op de ander, de jongen schreeuwt: moeder, help! Moeder verschijnt, pleit voor hem, en daarmede neemt deze vertooning een einde.

Twee of drie jongens krijgen order, om de looden der klok op te winden, andere om de kerkestraat te wieden. Thans verschijnen eenige met hunne kladschriften voor het plankgestoelte, en het voorname werk van den meester neemt een aanvang. Hij stroopt den mouwrok van den rechterarm naar boven, maakt na eenige draaijingen op het kinderschrift allerlei krullen, figuren, vogeltjens, veêren, mannetjens enz.; onder deze verdwijnen de letters met de gebreken der kinderen, die met deze kunststukken wonder in hunnen schik, al springende naar hunne zitplaatsen vertrekken.

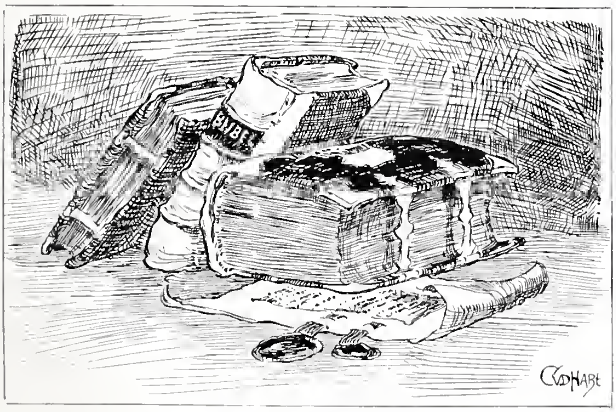
't Is nu bijna half twaalf, en de toon zal hooger klimmen. De meester krijgt het psalmboek en roept met luider stem: *Laat ons ter eere Gods en tot ons aller stichting, opzoeken en met heiligen aandagt zingen den berijmden 109 psalm van den Profeet David, daar het begin is beginnende;* hij leest twee verzen. Nu rijst er een geluid op,

DRIE JONGENS TREKKEN HET LOOD DER KLOK OP.

waarbij het geblaet van honderd schaapen lieflijk is, noch toon noch maat neemt men in aanmerking. Vader en zoon zwellen de aderen voor het hoofd op, gaapen tegen elkander met stijve kaaken, worden bont en blauw, en hijgen naar den adem, eer het gezang geeindigd is. Hierop sluit de meester al dankend en biddende, herhaalt de zaken van het morgengebed, alleen het geval van *Dirk* en zijn zoon er bijvoegende. Zoo als hij zegt: *amen! ja, amen!* vliegt de menigte wild en woest door elkander, berst de deur uit, en zwiert in het rond al slaande, stotende, trekkende, schreeuwende. In den namiddag wordt hetzelfde tooneelstukjen gespeeld."

Commentaar is hier overbodig.

X.

Kerkelijke Toestanden.

Als er in een tijdperk verdeeldheid is geweest in de vaderlandsche kerk, dan was het zeker in de achttiende eeuw. Men sprak van Voetianen, Coccejanen, Labadisten, Atheïsten, Deïsten, Socinianen, Lutherschen, Remonstranten, David-Joristen, Nicolaïten, Mennisten, Hernhutters enz. Reeds op het einde van de zeventiende eeuw traden de beide eersten op den voorgrond.

Nog altijd hielden de predikanten er eene soort scholastiek op na, d. w. z. zij trachtten de verschillende geloofswaarheden langs wetenschappelijken weg op verschillende gronden te bewijzen, daarbij vooral gebruik makende van de wijsbegeerte van Aristoteles. De meest beroemde van deze richting was de Utrechtsche hoogleeraar Voetius. Tegenover hem stond de Leidsche hoogleeraar Coccejus, die van de geheele scholastieke kraam niets wilde weten, en eene eenvoudige verklaring van de Schrift aanbeval. Over het geheel hadden de Coccejanen eene meer vrijzinnige opvatting van het Christendom, zooals o. a. bleek uit het vraagstuk over de heiliging van den Zondag. De hoogleeraar Voetius en zijne volgelingen waren van meening dat men op den Zondag, dien zij bij voorkeur „rustdag" noemden, niets mocht arbeiden: niet studeeren, niet reizen, jagen, rijden, dansen, pleizier maken enz. Volgens de Coccejanen mocht men zich op den Zondag wel eenige betamelijke uitspanningen veroorloven. Hoe streng Voetius dacht op dit punt, blijkt uit zijn Vraagboek bij het godsdienstonderwijs. Daarin komen de volgende vragen en antwoorden voor:

V. Soude men op den Sondagh wel mogen reysen?

A. Neen.

V. Soude men op den Sondagh wel mogen playsieren?

A. Neen.

V. Dat is nochtans geen werck?

A. Het is oock al werck, daer mede der menschen herte bezigh is, dikwels meer als met sijn dagelycksche ende ordinaire beroepen.

V. Maar de luyen seggen, ik diene evenwel mijnen Godt?

A. Dat is niet wel te gelooven.

V. Mag een jager op dien dag wel gaen jagen?

A. Neen.

V. Magh een student op dien dagh sijn werck maken om in wereltsche konsten en wetenschappen te studeeren?

A. Neen.

V. Dat is immers geen slaefachtigh, grof en lichameliek werck?

A. Dat helpt niet.

V. Mag een dansmeester op dien dagh wel dansschool houden?

A. Neen.

V. Magh hij het op andere dagen wel doen?

A. Neen. Siet het sevende gebod.

De partij van Voetius of de „ouderwetschen" waren meest prinsgezind, de Coccejanen daarentegen staatsgezind. De eersten kleedden zich eenvoudig en stemmig, spraken langzaam en gebruikten zooveel mogelijk bijbelsche termen; de laatsten gingen met de mode mee, namen deel aan gepaste vermakelijkheden en onttrokken zich niet aan het gezellig verkeer. Misschien zou men beide partijen eenigszins kunnen vergelijken met de streng rechtzinnigen en de modernen onzer dagen. Ook kon men in beiden nog vele verscheidenheden opmerken: men sprak bijv. van groene en dorre Coccejanen, van levende en doode Voetianen, van Masteluinen en Coccejaansche draaiers. Levende Voetianen waren zij, die men ten onzent voor eenige jaren den scheldnaam van *fijnen* gaf, eene uitdrukking, die ook in de achttiende eeuw gebruikt werd, maar door vele weldenkenden terecht werd afgekeurd, aangezien het niet aangaat iemand om zijne strenge denkwijze op godsdienstig gebied te veroordeelen. Men bespotte hen, omdat ze een mode of wat ten achter waren, maar daartegen merkte men op, dat dit nog geen teeken was van een slecht hart, en wat

KERKGANGSTERS.

dwaasheid aangaat niet zoo erg als de toiletten *en Cacatou*, met eene *Aigrette à la Turque* en *en panier ouvert*. Zeer juist wees men ook op de omstandigheid dat een fijn zusje niet zooveel aanstoot gaf in de kerk, als die dames, welke met beide borsten bloot zaten te pronken.

Dat bij zooveel verschil van opvattingen de streng calvinistische richting veel geleden had ligt voor de hand. Het kostte dan ook

VOETIANEN.

aan rijke dissenters niet zoo veel moeite meer om in de Gereformeerde kerk opgenomen te worden als vroeger. Wilden zij regeeringsposten waarnemen — en daartoe moest men tot de staatskerk behooren — dan werden ze *gemoffeld*, d. w. z. in de Gereformeerde kerk opgenomen zonder op de afwijkende denkwijze te letten. Natuurlijk ging dit bij alle predikanten niet even gemakkelijk, maar bij een dorpspredikant, die gewoonlijk een zeer gering inkomen had, kon men met geld en goede woorden veel doen. „Overal kan een heer van middelen en geboorte terecht komen."

De meer tolerante geest, die zich langzamerhand begon te verbreiden, was ook oorzaak dat de vrijmetselarij vorderingen begon te maken. Toch geven de scheldnamen van „nachtuilen" en „zwarte nachthusaren", die men den vrijmetselaars dikwijls gaf, voldoende te kennen, dat ze bij velen nog niet te best stonden aangeschreven. Opmerkelijk is het oordeel in een tijdschrift dier dagen over de loges geveld, namelijk, dat ze voormaals redenlijk, thans onschuldig zijn, en dat ze zoo al geen wezenlijke voordeelen, ten minste een aangenaam gezelschap en onzondige uitspanning verschaffen.

Eene sekte, die tot in het begin van de achttiende eeuw veel van zich deed hooren, was die der Labadisten. Jean de Labadie,

een Franschman van geboorte, ontving van de jezuïeten zijne opvoeding, maar ging, toen men zijn plan om godsdienst en zedelijkheid met elkander te verbinden tegenwerkte, tot het protestantisme over. Na een tijd lang te Genève vertoefd te hebben, werd hij te Middelburg predikant, en had daar grooten toeloop,vooral door het stichten van godsdienstige kringen of kransjes, waar men tot oefening in de godzaligheid bijeenkwam. Het was de Labadie's doel dat deze kringen brandpunten zouden worden van godsdienst en zedelijkheid. Hoewel de stichter dezer vereenigingen met de Voetianen weldra op gespannen voet kwam, zoodat hij zelfs het land verliet, bleef zijn werk toch in stand. Later sloten zijne aanhangers zich aan bij de piëtistische richting.

Eene andere richting, die ook als een protest te beschouwen is tegen de doode rechtzinnigheid dier dagen, is die van dominé Kuiper te Nijkerk op de Veluwe, die sedert 1759 door zijne hartstochtelijke predikaties zijne hoorders zooveel schrik aanjoeg over hunne zaligheid, dat er dikwijls in de kerk een gejammer en gekerm opging van hen, die in doodsangst waren geraakt. Men kreeg eene nieuwe orthodoxie, waarbij men uit zichtbare of voelbare teekenen moest afleiden of men tot de uitverkorenen behoorde. Deze teekenen bestonden in *bevindingen, bevoelingen* en *verzekeringen.* Hij, die ze herhaalde malen had, heette *in de genade bezomerd en bewinterd.* Godsdienstige *oefeningen,* waarbij een bezomerd en bewinterd man voorging, waren aan de orde van den dag. De samenkomst begon met een lang en verward gebed, waarbij het dikwijls hinderlijk was te hooren, hoe God en Christus werden aangesproken als oude kennissen, die men eens even iets herinnert: *„Heere je hebt het ommers jouw bondvolk beloofd; je kunt het ommers niet tegenspreeken; je zelt ons jouw aangezigte niet vergeefsch laaten zoeken!"* De toespraak ging vooral over de predestinatie, over de verdorvenheid der wereld, de werkheiligheid enz.

Eene eigenaardige kwestie in de Nederlandsche kerk was die over het psalmgezang. Velen waren van meening dat de berijming

VRIJMETSELAAR.

van Dathenus veel te wenschen overliet, en wilden daarom eene andere, die dan ook werkelijk gekomen is. Men maakte van de geheele zaak zulk eene beweging of 's menschen eeuwig welzijn er van afhing. Een visscher maakte zelfs de opmerking dat sedert men de nieuwe *Salmen* had ingevoerd de *Salmen* in onze rivieren zeldzamer waren geworden. Eene boerin zei er in eene trekschuit het volgende van (meegedeeld door den heer Hartog in „Spectatoriale geschriften"): . . . „waerlijk die salmen, die wij thans ebruiken, zain zoa goed, als men ze zou kennen wenschen. En daer zain zoa veul vroomen en bevindelaike kristenen mee na den hemel egean, dat ik niet loaf, dat die nuwelijkheeden, die ze nou invoeren willen, meer vrugt an de onsterffelijke zielen van de menschen doen zellen. Ondertusschen zo zou et me zier spaiten, dat ze andere salmen in onze kerk

begonnen te singen, want kaik, ik ken niet meer leezen, en ik sing dan uit men hooft mee, om dat ik veul salmen van boijten ken. En dat zou ik niet kennen doen, als ze andere salmen gongen singen." Later, nadat men haar dit heeft toegestemd, gaat ze voort: „Hoar, sinjeur, ik weet niet van salmen van Dathenius, ik weet mear van de Salmen van Deavid, zo als wij lui se te Tienhoven singen. En die zain zeker wel zoa stigtelijk, als ze er uit kennen kommen. Ik voor main, ken er dikkels men hart volkomen bij neêrleggen. En ik geloaf dat alle menschen, die van bevindelijke geneade weeten, er oak zo over preaten zellen. Jea 't heugt me nog zeer wel, 't is nou regtevoort omtrend 20 jaer eleeden, dat me veader na de euwigheid was egean, en de ierste Zondag nea sen doad kwam ik tot onzent in de kark, en we songen daer den derden Salm, daer geschreven steat,

> Des morgens zal ik klear
> Ontwaken zonder vaer,
> Want God wil mij slean geade.

O wat vond ik een troast in die woorden! Ik kon er zo me zelven bij neerleggen, 't was of ze er zo voar mij gezet wearen. Jea ik ondervond dat de Heere mij, al was ik zonder vear, nou evenwel zou bijstean." Duidelijker voorbeeld van het onverstand en de domheid, waarmede alle verbeteringen te worstelen hebben, is zeker moeielijk te geven.

Als er een stand in de maatschappij was, die in de achttiende eeuw veel te lijden had, dan was het zeker die van de predikanten. Daarvoor bestonden verschillende redenen. De tijd was hun niet gunstig. Gedurende de zeventiende eeuw waren ze dikwijls als wezens van eene hoogere soort beschouwd, maar toen in de volgende eeuw een anti-godsdienstige geest veld begon te winnen, veranderde dit geheel. Met het calvinisme verloren ook zijne dienaren hun invloed. Men begon de gebreken van enkelen hunner wijd en breed uit te meten, en wat weinigen misdeden moesten allen ontgelden. Dikwijls was men blij iets van een predikant te kunnen zeggen, om daardoor weder zijn lust bot te kunnen vieren in het schelden op „fijnen" en „vromen." Dit was zelfs zoo sterk,

EEN GODSDIENSTIGE BIJEENKOMST.

dat dikwijls weldenkende mannen, die overigens niet veel met de kerk op hadden, de onbillijkheid daarvan openlijk erkenden. De dissenters, uit den aard der zaak groote voorstanders van tolerantie, zagen dit alles met genoegen en deden er het hunne aan toe. De voordeelige positie, die de predikanten der staatskerk innamen, stak hun altijd in de oogen. Toch mogen we niet uit het oog verliezen, dat de predikanten door hun hoogmoed, geringe ontwikkeling en scherpen toon dikwijls zelf aanleiding gaven tot een minder gunstig oordeel. Hunne bitterheid op den kansel — dikwijls misschien het gevolg van eene geheel onvoldoende bezoldiging — en hun partij kiezen voor den prins of de regenten waren ook belangrijke bronnen van moeielijkheden voor hen. Maar men kon toch ook moeielijk verwachten, dat iemand, die slechts 500 gulden traktement heeft in een tijd, die om zijne weelde bekend is, op den kansel altijd liefderijk is, wanneer hij zelfs daar luxe voor zich ziet. Was het billijk dat men hen onder zulke omstandigheden schold voor *broodrotten, kaalhalzen* en *canaille?*

DOMINÉ SPRAK OVER HOEPELROKKEN ENZ.

Wat hen echter wel de meeste vijanden (vooral onder de dames) zal hebben bezorgd was hun onbeschroomd optreden tegen den opschik en het algemeen zedenbederf dier dagen. Jammer, dat ze het dikwijls op zulk een scherpen toon deden, dat het meestal geen doel trof. Er zijn ons staaltjes bewaard gebleven, die waarlijk aan het ongeloofiijke grenzen. De bekende jufvrouw Wolff laat een boer omtrent een biddagspreek o. a. het volgende schrijven: „Eerst zay hij dat er nooit gien zoo ondeugent volk eweest was as wij, en dat wij de haayens elijk waren, en dat de opschik zoo groot was, dat het maar tot den hemel schrayde. Ik hoorde al misselijk op; me dogt hij maakte het wat te bot: wel ja men heer, wij binnen boeren, maar we wille evel zoo niet escholde worden, tog niet."

„Daar is geen lust in jelui, zei hij, ik heb goed preken en aarbaeyen, 't is of ik op een stien zaag: en jelui harten zijn nog door zegen nog deur vloek van den hemel te raaken. Jelui bent kinderen des torens en der verdoemenisse! Jelui komt in de kerk als of jelui op een brulloft ginge, ik erger me gruwelijke aan al de kostelijkhayd die ik veur me zie. En wat gaat er een boosheid en ongebongdenheid in het durp om; de herberg zit vol, en de kerk is leeg; men koopt en verkoopt op Zondag even als of het gien Sabbudag was, en jelui hart is verre van je leeraar; die ik ongderwijze zel om an 't Nagtmaal te kunnen kome zijn as de woudezels; ik heb geen geduld langer met zulke verstokte weereldkinders, 's avonds komt jij bij ien, en dan hoor ik: O Holland schoon, of van 't Haagsche offesiertje, tot op men stoep toe, en wat er meer omgaat zel ik niet zegge, de tijd leert et; maar ik zel me wel wagten die vrugten der ongeregtigheid door den Doop de kerk in te wijden, en al quam er maar de helft van de

VERDEDIGING VAN DATHENUS IN DE TREKSCHUIT.

KINDERGEBED.

VIII : 8, 9 en 10 op deze wijze: *Wij hebben eene kleine zuster*, dat zijn de heidenen, hun aantal is klein in de kerk, omdat er maar een klein gedeelte van gelooft. *Die nog geen borsten heeft:* uit de borsten komt zuivere melk, d. i. het zuivere Evangelie, dat uit den mond der leeraren, als uit borsten vloeit; zulke leeraren hadden de heidenen in den beginne niet. *Wat zullen wij onze zuster doen?* enz. Hoe zullen wij ze aanzien, kunnen wij ze ook aannemen? Dit is eene profetie aangaande Petrus, die in bedenking stond, of hij tot den hoofdman Cornelius zou ingaan. *Zoo zij een muur is*, d. i. zoo de heidenen zich standvastig willen houden, *wij zullen een paleis van zilver op haar bouwen*, d. i. een kerk zal onder hen gesticht worden. *En zoo zij een deur is*, d. i. als men door de heidenen in de Christelijke kerk zal ingaan, *wij zullen ze rondom be-*

tijd te kort, en al quam vear moer met het kind. Ik zal jelui iens anders trakteere en zien of ik die vorige zondige plooijen niet uit jelui hart kan boenen."

In den namiddag kreeg de gemeente, altijd volgens denzelfden briefschrijver bij jufvrouw Wolff, van hetzelfde laken een pak. De burgemeester kreeg zijn deel, evenals de andere autoriteiten der plaats, benevens hunne vrouwen en dochters. Dominé sprak over hoepelrokken, breede kanten, japonnen, kousen met witte klinken „laderarayne doosjes" enz. De heele hoop was voor den duivel, want de een was „Harminiaans," de ander „Sociniaans." Hij sloeg zoo vervaarlijk op den kansel dat onze boer bang was, dat zijne handen er nog lang heugenis van zouden hebben.

Zulke predikaties werden veel gehoord, en dit is ook niet te verwonderen. Door het geringe traktement toch, dat men den predikanten toelegde, voelden zich geen jongelieden van goeden huize opgewekt dit ambt te kiezen. Men kreeg zoodoende langzamerhand zonen uit den geringen burgerstand, die het aan de noodige opvoeding ontbrak. Ook met de kennis was het dikwijls erbarmelijk gesteld. De Heer Hartog deelt daarvan enkele proeven mede, die zeker hoogst merkwaardig zijn, o.a. de volgende. Een predikant verklaarde Hooglied

EEN GEESTELIJKE SCHUIMSPAAN OF CATECHISEERMEESTER.

zetten met lederen planken, d. i. aan hunne poorten zullen apostelen gesteld worden. *Ik ben een muur,* d. i. ja, antwoordde de kerk van het N. T., op mij kan eene kerk gebouwd worden, *en mijne borsten zijn als torens,* d. i. ik heb leeraars, die rondom vermaard zijn, en uitblinken als een toren uit de stad.

Onze voorouders uit de zestiende en zeventiende eeuw waren wat men wel eens „alleszins overgodsdienstig" genoemd heeft. Zij waren eene aanzienlijke en rijke natie geworden, en dat zij daarvoor dankbaar waren, mag hen zeker niet ten kwade geduid worden. Deze godsdienstigheid was vooral merkbaar in het huiselijk leven. Er werd geen maaltijd genoten, ja geen stuk brood gegeten, of men bad en dankte. 's Morgens werd het eerst gebeden, en na het ontbijt uit den Bijbel gelezen en gezongen. 's Avonds las men uit stichtelijke boeken en voor het naar bed gaan opende men de Schrift nogmaals. Het eerste wat het kind van de moeder leerde was bidden, en reeds zeer jong moest het met de ouders mede ter kerk. Natuurlijk zullen er op dien regel ook wel uitzonderingen zijn geweest, maar dit doet weinig ter zake. Een bewijs voor den invloed, welke deze strenge opvoeding uitoefende, is zeker wel te zoeken in het feit dat de kerkeraden, die in deze dagen tevens een streng toezicht op de zeden uitoefenden, betrekkelijk weinig daarvan te doen hadden, en soms al voor betrekkelijk geringe misdrijven strenge berispingen gaven. „Kracht, godsdienstigheid, vaderlandsliefde, trouw, eerlijkheid en rondheid, kenmerkten toen den Hollandschen jongen; eerbaarheid, ingetogenheid, schaamachtigheid, standvastigheid de Hollandsche maagd."

Dat men bij zulk eene algemeene godsdienstige neiging veel prijs stelde op het godsdienstig onderwijs ligt voor de hand. Reeds op de kleine kinderschooltjes leerde de matres den kleinen de tien geboden, de artikelen van het christelijk geloof, het avond- en morgengebed en de gebeden voor en na het eten. Op de groote scholen moest de Heidelbergsche Catechismus van buiten geleerd worden. Bovendien moesten de leerlingen op den Zondagmiddag met den meester naar de kerk, om daar openlijk ondervraagd te worden over dat deel van den catechismus, dat behandeld zou worden.

In de achttiende eeuw werd dit echter, vooral in de steden, geheel anders. Daar de predikanten het dikwijls te druk hadden, lieten zij het onderwijs van hen, die hunne belijdenis moesten afleggen, dikwijls over aan catechiseermeesters, familiaar ook wel *geestelijke schuimspanen* genoemd. Van deze heeren wordt over het algemeen geen gunstig getuigenis afgelegd. Zij kregen voor hun werk eene bepaalde som, die echter weer veschilde, al naar dat men zijne belijdenis aflegde voor het consistorie, zooals de mindere klasse gewoonlijk deed, of voor een minder of meer gestreng predikant. Dezelfde godsdienstonderwijzer gaf soms les in meer dan eene belijdenis, al naarmate men dit verkoos, terwijl er ook personen waren, welke die richting kozen, die het minst kostte Vele catechiseermeesters waren oorspronkelijk werklieden, die liever lui dan moe waren. Zij wisten een examentje af te leggen, dat hen tot godsdienstonderwijs recht gaf, kochten daarna een domineeshoed, eene groote pruik en een half versleten zwarten rok, en kwamen dan als het heertje te voorschijn.

(Wordt vervolgd).

ZORGVLIET, BUITENRUST EN RUSTENBURG. DOOR † † † † † TH. MORREN. † † † † † † † † †

(Vervolg.)

Musch was den 15en December 1650 overleden en voordat een jaar verloopen was teekende zijn bedroefde weduwe de huwelijksvoorwaarden met een intiemen vriend des huizes, Diederik Pauw.

Het huwelijk werd voltrokken den 28en Januari 1652.

Zij verliet hare woning op den Kneuterdijk aan den hoek van het Hartogstraatje, en nam met haar drie dochters haar intrek in de woning van haar echtvriend op den Vijverberg, destijds het 14e huis van den Kneuterdijk af.

Pauw was weduwnaar van Aleijda van Vaerlaer en had bij haar twee zoons.

Het gezin stond weldra als een van de meest wereldsche van den Haag bekend.

De jeunesse dorée vond er een vroolijk tehuis en maakte ijverig cour aan de vroolijke „Muschjes."

Deze drie meisjes hadden in 1660 allen den huwbaren leeftijd bereikt.

De oudste, Maria Elisabeth, was 23, de middelste Elisabeth Maria — in de wandeling eenvoudig Betje genoemd, maar officieel als „Mademoiselle de Nieuveen" bekend — was 21 en de jongste, Anna Catharina, 19.

Zij waren, evenals indertijd haar moeder, een goede partij, want de oude heer Musch had ten koste van zijn reputatie een groot fortuin bijeengeschraapt.

Zijn vermogen werd door Harald Appelboom, commissaris van den koning van Zweden te Amsterdam, op niet minder dan twee millioen geschat.

Het dolle leven dat de jongelui uit de toongevende kringen in den Haag leidden en waartoe vooral de jonge Fransche officieren in staatschen dienst niet weinig bijdroegen, is bekend.

Met de dames Musch, die niet van overdreven preutschheid kunnen beschuldigd worden, gingen zij op zeer vrijen voet om.

Vooral Betje stond bij de rechtzinnige predikanten in kwaden reuk; zij hield er verschillende bewonderaars op na, die beurtelings haar gunsten moesten deelen.

Constantijn Huygens doet er ons eenige kennen. Den 18en November 1660 schreef hij aan zijn broeder Lodewijk: *) „Qui plus est, on dit que mademoiselle de Nieuveen est à présent sans galands. Monsieur de Buat partant ou bien estant party pour la France, le pauvre Capelle †), estant en la mer méditerranée ou dans la Candie et s'efforçant d'estendre les limites de la Chrestienté, et Languerac §), ne faisant pas fort l'empressé à ce que l'on dit tellement qu'il faudra, qu'elle songe à trouver quelqu'autre dupe."

In een brief, dien hij drie jaren later aan zijn broer Christiaan schreef, leeren wij de coquette Betje nog nader kennen.

Hij deelt hem daarin mede dat mademoiselle de Nieuveen — het stond deftig en het was gewoonte om de menschen bij de namen van hun heerlijkheid te noemen — in jongenskleeren op de kamer van Lodewijk Huygens was geweest en in gezelschap van eenige goede vrienden de straat was opgegaan.

Tot die vrienden had ook behoord de bekende ritmeester Buat, die, zooals wij gezien hebben, reeds drie jaar geleden tot haar „amants" werd gerekend en met wien zij een jaar later in het huwelijk trad.

Deze goedhartige losbol, die bekend stond als een stevig drinker, was er de man niet naar om haar in het rechte spoor te houden. De booze wereld wist dan ook al spoedig te vertellen dat zij er in haar huwelijk niet beter op geworden was.

Een tijdgenoot, Amelot de la Haussaie, schreef hieromtrent in zijn „Mémoires historiques":

„Leur mariage ne fut pas heureux; car la Dame, qui avoit été galante et coquette étant fille, le fut encore davantage étant femme. On dit qu'une fois elle s'absenta sept ou huit jours de suite, et qu'à son retour son mari lui donna cent coups de plat d'épée: ce qui n'aida pas à remettre la paix au logis."

Voor haar huwelijk zal zij met haar zusters dikwijls in gepast gezelschap op Zorgvliet hebben rondgedoold.

In de laantjes waar vader Cats in zijn laatste levensjaren in godvruchtig gepeins had neergezeten, weerklonken nu de vroolijke lach en schalksche kout van een flirtend troepje jongelui, die het met 's mans zedepreeken niet al te nauw namen en wier galanterieën voor de „zuivere maagderoos" en hare zusters, zooals wij gezien hebben, niet zonder gevaar zijn geweest.

De bloeitijd van Zorgvliet valt evenwel eerst eenige jaren later, toen het landgoed in handen was overgegaan van Hans Willem Bentinck, „eersten kamerheer en colonel van de guarde te paard van Zijn Hoogheid den heere Prince van Oranje."

*) Oeuvres complètes de Christiaan Huygens, publiées par la Société Hollandaise des sciences. Dl. III, No. 808 p. 180.

†) Hendrik van der Capellen.

§) Frederik Hendrik Baron van den Boetselaar, heer van Langerak.

Den 16en Januari 1675 was de plaats door de kinderen en kleinkinderen van Elisabeth Cats verkocht.

In de koopacte wordt het perceel aldus omschreven:

„een hoffsteede en wooninge genaemt Zorgvliet met huys, bijhuys, plantagie en klingen daarbij behoorende, gelegen bewesten den dijck van den wech van Scheveningen."

De geheele oppervlakte bedroeg vier morgen en de koopsom 21000 gulden.

Door den aanleg van den straatweg was Zorgvliet's grondgebied aan het oosten ingekrompen.

In 1665 had de heer van Carnisse met Raden en Rekenmeesters van de Domeinen een overeenkomst gesloten waarbij hij den grond waarover de weg liep, benevens de klingen ten noorden van dien weg voor een onlosbare rente van 113 pond 's jaars had afgestaan.

Door de dijkjes, die aan weerszijden van dezen weg waren opgeworpen, lag Zorgvliet nu geheel van den weg afgesloten, ja zelfs de oude toegang, die eertijds vanaf de heining recht op het huis toeliep, was nu vervallen. Wilde men op de plaats komen dan moest men achterom het zandpad door het duin nemen.

Dit was natuurlijk een groot bezwaar. Om hierin te voorzien diende Bentinck in December 1674 een request in aan de Raden en Meesters van de Rekeningen der Domeinen van Holland, waarin hij het volgende betoogde:

Daar Zorgvliet „tot sijn merckelijck nadeel ende incommoditeijt gesecludeert is van den toegangh op de voorss. hoffstede door een dijck aen de westsijde van den voorss. straetwegh, die aldaer is geleijt om de overstuyvinge van het zandt op denselven wegh voor te komen; ende gemerckt den vrijen toegangh ende passagie van den voornoemden Scheveningschen wegh op de voorss. hooffstede voor desen van de heijningh aff rechtuyt heeft gegaen naer de voorss. wooninghe, maer tegenwoordigh ter oorsaecke van den voorss. straetwegh ende dijck door het duyn ende ter zijden om moet werden genomen, soo versouckt den verthoonder gansch officieuselijck dat UEd. Mogende en Edel Achtbare hem willen permitteren dat hij een openinge door den voorss. dijck, recht op de voorss. wooninge corresponderende, moghe maecken ende die met een heck ofte poorte doen sluyten, om alsoo daerdoor bequamelijck ende sonder ommegang door het landt ende duynen van den voorss. Scheveningschen straetwegh naer sijne voorss. hoffstede met koets ende peerden te konnen komen."

Op dit verzoek werd natuurlijk goedgunstig beschikt. Bij acte van 18 December 1674 verkreeg hij toestemming om door den dijk een ingang te mogen maken. Alleen werd er de conditie bij gemaakt dat het hek of de poort altijd goed gesloten zou blijven „opdat geen andere personen hare passage daerdoor tot naedeel van den tolle comen te nemen."

Bentinck, de trouwe vriend en gunsteling van Willem III, later tot graaf van Portland verheven, deed Zorgvliet aanmerkelijk verfraaien en vergrooten.

7 December 1675 verzocht hij aan Raden en Rekenmeesters „een stuck duyns, panne off valeye" groot 37 morgen, 450 roeden in huur te mogen hebben, „hetwelk beplant wesende merckelijck soude dienen tot affweringe ende stuytingh van de quade winden, die de voorss. hoffstede van Sorchvliet veeltijts onderhevich was."

Op dezen grond — ten noorden van het huis — deed hij o. a. de oranjerie aanleggen, want ten tijde van Cats was het woonhuis de uiterste grens.

In 1698 werd deze grond hem in erfpacht uitgegeven voor 10 pond 's jaars; dezelfde prijs waarvoor hij het in huur had gehad.

Twee jaren later verkreeg hij vergunning om „desselfs plantagie van Sorgvliet met een houten heyningh aen de sijde van den Scheveningschen straetwech te besluiten" en deze heining te plaatsen „boven op de kruyn van den dijck."

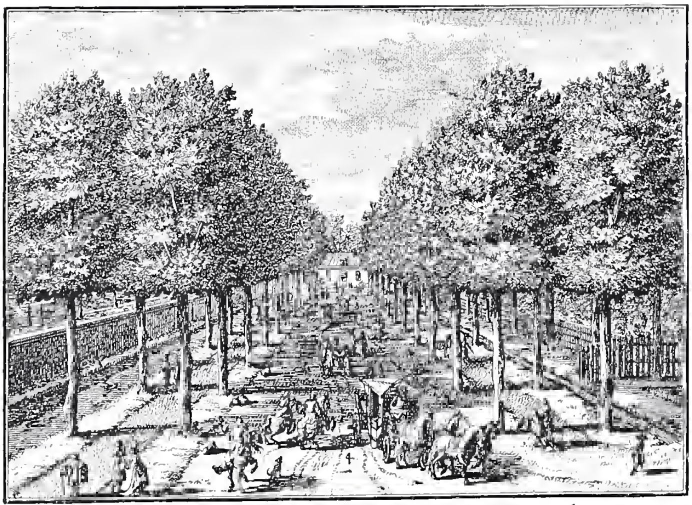
Een fraaie album met afbeeldingen van Zorgvliet, hetwelk omstreeks 1700 het licht zag, geeft ons een kijkje op de plaats, zooals Bentinck haar had doen aanleggen.

Het was het type van een deftige buitenplaats in den bekenden smakeloozen Franschen stijl van Lenôtre. Niets ontbrak aan wat de mode van die dagen voorschreef.

Voor den aanleg van den tuin had Bentinck den raad ingewonnen van Johan Maurits van Nassau „den Braziliaan," den stichter van het Mauritshuis. Deze, een man van veel smaak, wiens grootste lust in planten en poten bestond, had de zaak met ernst ter harte genomen.

In December 1674, toen de koop reeds ondershands was voltrokken, had hij een uitvoerige memorie op schrift gesteld, waarin hij een algemeen plan van aanleg ontwerpt en verschillende nuttige wenken aangeeft. *)

Zoo zegt hij o. a.: „Het vraeiste en raerste in Hollandt is eene levendige beeck te hebben. Naedemael Sorghvliet dese rariteit en commoditeit heeft om daerdoor yts plaisants te maecken, so behoort men dieselve beeck, so langh men kan, door bequaeme plaetsen doen loopen, gelijck in de crabbelinge met roodt krijt aengewesen wordt. Derhalven nodigh, dat men de heiningh verset, en de plantagie vergroot tot aen de gestraate Haaghse wegh nae Schevelingh, laetende de beeck binnen de heiningh.

Het agterste gedeelte van de tweede Groote Laan N°.4, na de Paarde-Stallen N°.27 te zien.

„Dese beeck behoort men haeren cours te laeten, so krom als deselve tegenwoordigh loopt, maeckende aen beide sijden van de beeck eenen wegh, ten minsten van sestien voeten breet, om, of het gebeurde, dat kutsen of caleschen malkanderen rencontreerden, te konnen wijcken.

„Dese voorss. wegen moeten egal en effen, en so diep gemaeckt worden, dat se maer 1½ of 1 voet hoogh uyt het waeter blieven.

„Het sandt van die wegh komende moet aen weersijden dijckswijs opgeworpen worden, so krom en scheef als de beeck loopt, gelijck boven geseit, vermits de rechte linien niet altijt aengenaem zijn.

„Om de wandelingen te vergrooten of te vermeerderen, behoorde men alle de duynen, dewelcke tussen den Schevelingsen wegh en Sorghvliet zijn leggende mede daerin te nemen, en aen de westsijde mede so veel als men sall nodigh oordeelen."

Voorts gaf hij nog in overweging om in de beek wortelen van uitgeroeide boomen te leggen om daarin „kreeften te planten." Om die beestjes behoorlijk te kunnen voeden moest men in de beek manden of korven met koemest gevuld zetten, daar hij van oordeel was, dat het water te schraal zou zijn.

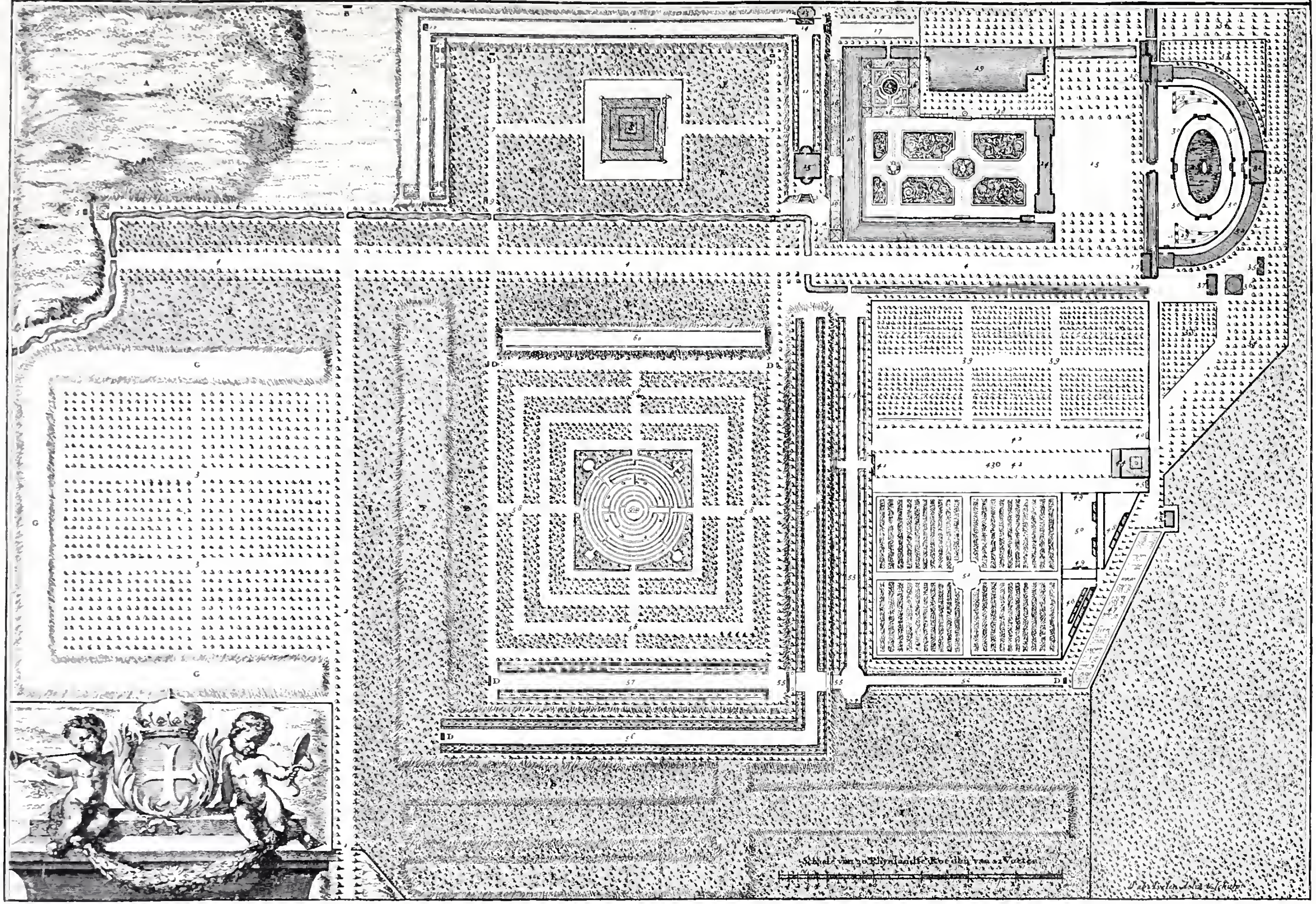
Als voorbeeld haalde hij den Hofvijver aan, want, zegt hij „dese incommoditeit van 't maegere water heeft de viver in den Haagh, vermits de beeck oock daerin is lopende, weshalven men bevindt dat noch swaenen, noch enden, noch vissen daerin duyren konnen, derhalve in den tuyn van Prins Maurits alle de waetervoegels en kraenichen het waeter, so op de mist staen blieft, komen drincken, willende in de graft niet drincken."

Ten slotte gaf hij nog den praktischen wenk om „het principaelste incomen van Sorghvliet" te maken „aen dese sijde van de groote poort aen de Schevelingse wegh, alwaer men toll ontfanght, waerdoor vooreerst de moeijelijckheit van toll te geven ontgaen wordt, enmen daetelijck binnen op eenen schonen wegh coomt, langs die voormelde beeck."

Hij volgde den raad van Prins Maurits om den tol te mijden evenwel niet op, want

*) Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage, Dl. II, p. 169.

PLAN VAN HET SCHOONE PERK VAN SORGVLIET, BY 's GRAVENHAGE.

deze toegang werd gemaakt eenige minuten gaans voorbij het tolhek.

Bij acte van 8 Januari 1675 werd hem en zijn erfgenamen vrijdom van tol verleend tegen betaling van 10 gulden 's jaars.

Om ons een juist denkbeeld te kunnen vormen, hoe Zorgvliet er in Bentinck's tijd uitzag, kunnen wij niet beter doen dan ons een paar eeuwen terug te denken en in gedachten een wandeling door den hof te maken.

Het interessante wat wij te zien krijgen moge onzen smaak niet meer geheel en al voldoen, toch zal onze moeite ruimschoots worden beloond.

Wanneer wij den Scheveningschen weg voorbij den tol een eindje zijn opgewandeld, staan wij weldra voor den toegang van Zorgvliet's grondgebied.

Een houten schutting scheidt het park van den weg en de omliggende duingronden af.

Wij treden de poort binnen. (1) *) De portier die aan de rechterzijde in een klein huisje de wacht houdt, heeft ons den toegang geopend. Recht voor ons strekt zich een lange breede laan uit, met hooge boomen beplant. (2)

Deze laan, waarin twee karossen elkander gemakkelijk kunnen voorbijgaan, inwandelende, zien wij weldra aan onze linkerhand een grooten appelboomgaard. (3)

Deze boomgaard, ingesloten door breede dijken (G), is bijzonder gunstig gelegen. Doorsneden door drie breede lanen wordt hij in zes langwerpige vakken verdeeld. De boomen zijn in lange rechte lijnen op 20 à 30 voet afstands van elkander geplaatst.

Het geheel doet ons denken aan een leger dat bataljonsgewijze is opgesteld.

Wij mogen ons aan het begin van onze wandeling evenwel niet te lang ophouden en gaan dus verder.

Wanneer wij den boomgaard, die bijna de halve lengte van de laan beslaat, een eindje voorbij zijn, wordt onze weg gekruist door een laan, die nog breeder is dan die waarin wij ons bevinden en die het park in zijn geheele lengte doorsnijdt. (4) Wij moeten deze laan in om naar het huis te komen en slaan dus rechts om. Na een kleine vijf minuten geloopen te hebben tusschen lommerrijk geboomte, komen wij aan een gebouwtje dat wij reeds van verre hebben zien liggen en dat nu blijkt de stal te zijn. (27)

Links omslaande komen wij aan het ruime voorplein van het huis. (25)

't Is nog het oude huis van Cats; uitwendig is er niets aan veranderd. 't Is een laag gebouwtje met twee vleugels, die een weinig vooruitspringen. (24) Aan weerszijden van de deur zijn zes kleine kruisvensters met openslaande luikjes.

De voorgevel is met een fronton gedekt. Cats' wapen prijkt nog boven de deur.

In het hooge dak zijn vier zoldervensters. Middenop staat een klokkentorentje met windvaan en een hooge schoorsteen van een zeer eigenaardigen vorm, die aan een Chineesch torentje doet denken.

Het gebouwtje levert verder van buiten niets merkwaardigs op.

Wij staan er verbaasd over, dat een man als Bentinck, die een zoo hooge positie bekleedt, in deze eenvoudige woning verblijf kan houden; maar wij moeten niet uit het oog verliezen dat hij in het Lange Voorhout (op de plaats waar thans het Ministerie van Marine staat) een groot en deftig huis bezit, dat een van de fraaiste gebouwen van den Haag is. Zorgvliet is dus slechts voor hem een zomerhuisje waarin hij nu en dan verblijf houdt.

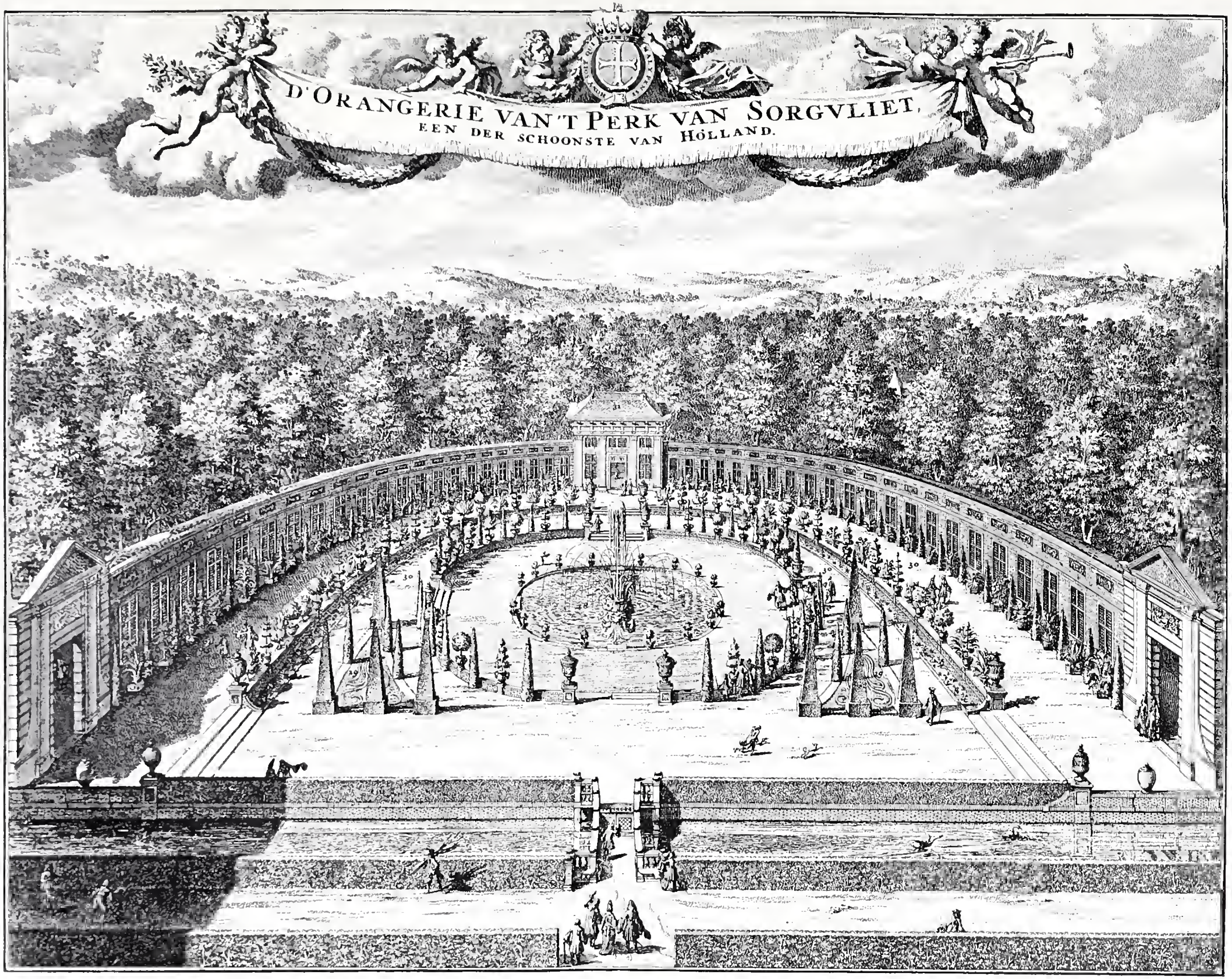
Bovendien had hij plannen gehad om op het gebouw een verdieping te plaatsen, maar bij onderzoek was gebleken dat de grondvesten daarvoor te zwak waren.

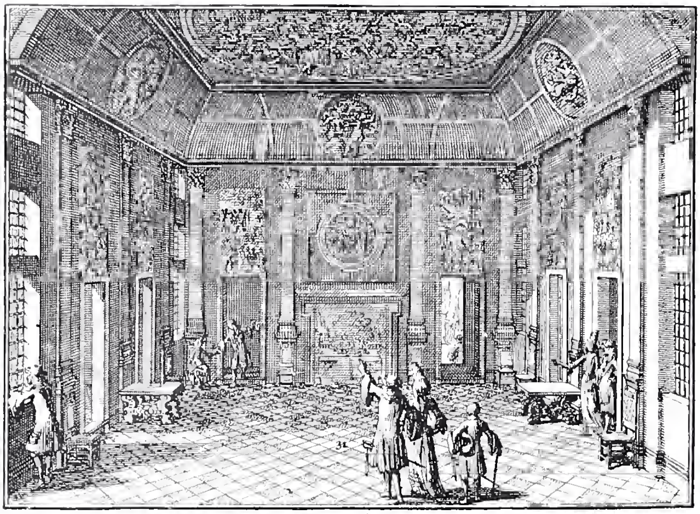
Eenigszins teleurgesteld door de soberheid van de woning, keeren wij het gebouwtje den rug toe en wenden onze oogen naar rechts. Verrast blijven wij staan, en geen wonder. Wij staan daar op eenmaal voor het belangrijkste wat wij op Zorgvliet kunnen aanschouwen: de oranjerie.

In een halven cirkel gebouwd omsluit zij een tamelijk groot terrein. Vlak tegenover ons in het midden staat het hoofdgebouw. (31) Drie oploopende terrassen zijn met oranjeboomen bezet, waartusschen fraaie steenen potten en vazen met vreemde gewassen.

Op het middenterras zijn aan weerszijden

*) De cijfers en letters verwijzen naar den hiervorenstaanden plattegrond.

D'ORANGERIE VAN'T PERK VAN SORGVLIET,
EEN DER SCHOONSTE VAN HÖLLAND.

De groote en schoone Saal van d'Orangerie N°. 31 van binnen.

De vloer is met tegels van wit marmer en van bruinen steen in figuren ingelegd.

Tegen de wanden staan twee tafels met marmeren bladen en verder tegen elken pilaster een stoel.

Door de kleine in lood gevatte ruitjes schijnt het licht vriendelijk naar binnen.

Aan weerszijden is een toegang tot de eigenlijke oranjerie. (32) Daar worden de potten 's winters in opgeborgen. Elke vleugel wordt verwarmd door een oven, die met turf wordt gestookt. Groote buizen voeren de warme rook door het gebouw.

Een tijdgenoot, de Zweedsche architect Nicodemus Tessin, die in 1687 ons bezocht en ook op Zorgvliet een kijkje land nam, geeft in zijn reisbeschrijving van de oranjerie de navolgende nauwkeurige beschrijving.

„Auf der anderen Seiten vom Hauss ist die Orangerie, so zimblich hübsch ist, undt hat die forme ungefehr wie folget: *)

A. b. c. d. seijnd die Stellen, wor die Orangéen dess Sommers werden herumb gesetzt. Die puncten alle bedeuten gesnitene Urnen, so ich mein Tage nicht schöner gesehen habe, von ungefehr einer Ellen hoch. Umb den bassin stunden Vasen herumb, auf beijden der Treppen vorn der obersten Terrassen wahren von steine Vasen mit bassarelieven gesetzt. e. f. seind die 2 Ofen, so die halbe Orangerie wahrm halten; sie wharen von Eyssen. Dass Flor in der Orangerie wahr von Klinckern, zwischen den Fenstern wahr es nur halb so breit wie die Fenster breit. g. Ist ein kleiner Canal mit kleiner Hecken auf den Seiten; die Orangerie wahr wie Holtz angestrichen.

Beijm Eingang h. wahr es mit dorischer Order undt modiglionen. Ueber den 2n Thüren auf jedweder Seiten inwendig im Salon waren basrelieven von der Colonna Trajana; der Sahl wahr marbriret, undt mit einer Flor von weissen Marmor, undt braunen Olandschen Steinen mesliret.

„sierlijke parterres of lofwerken (van palm), omzet met zeer schoone groene piramiden" (van taxis).

In het midden is een breed waterbassin met fontein.

De beek, omzoomd met groene heggen, scheidt de oranjerie van den weg af. Een steenen brug met een laag hek verleent den toegang.

Rechts van de oranjerie zijn de paardenstallen, (27) links is de hovenierswoning. (26) Bekijken wij het hoofdgebouw wat meer van nabij.

Het bestaat uit één verdieping. Vier pilasters dragen een Dorische kroonlijst. De ingang is in het midden. Aan weerszijden een kruisvenster. Boven de ramen en den ingang eveneens een klein venster. De openstaande deuren nooden ons om binnen te treden.

Heeft het gebouw van buiten met zijn vier pilasters ons reeds aan Pieter Post doen denken, het inwendige, dat sterk aan de Oranjezaal in het bosch herinnert, maakt de vraag wie de bouwmeester is, geheel overbodig.

De zaal is vierkant. Korintische pilasters rustende op piédestals dragen het hooge plafond met groot geschilderd middenstuk en vier medaillons met kinderfiguren. Boven de deuren zijn antieke bas-reliefs die Bentinck in Italië heeft gekocht. Boven den schoorsteen is een geschilderd medaillon, terwijl de haard achter een groot geschilderd paneel verscholen ligt.

*) Door een misverstand werd verzuimd het hierbij behoorende plattegrondje te doen reproduceeren. Wij verwijzen echter naar de op bladzijde 259 en hierboven voorkomende afbeeldingen der Oranjerie.

Beij i vorn wahren 2 reijgen von hohen geflantzten Beümen; *)

De architect vooral treedt in deze omschrijving op den voorgrond.

Van het inwendige van het woonhuis trekt alleen de badkamer zijn aandacht.

„Dass Hauss ist nur klein; die Badstube darin is wie zu Hundzlardick (Honsholredijk) in der Ecken vertiefet mit kleinen vierkantigen weisen steinen. Dreijen sitzebäncken hinunter etc. Am Ende hiervon seijndt 2 robinets, auss dem einen kömpt dass kalte Wasser hinein, aus dem andren dass warme, so durch eine bleierne Röhre wirdt in einer verborgener Pfanne geführet, worunter ein kleiner Offen verborgen steht; von hier fält es durch dem robinet hinein."

Wij zijn intusschen door de breede vestibule naar de achterzijde van het huis gewandeld, waar wij den grooten tuin voor ons hebben.

Onze vriend Nicodemus maakt er maar met een enkel woord melding van.

„Mitten vor diess Hauss (aan de achterzijde namelijk) ist ein kleiner Garten mit Parterren undt umbgebenen Pallisaden. Am Ende ist ein Art von einer verhobenen Grotten daraus eine kleine Cascade en face vom Hauss herunter fält.

Auf der rechten Seiten seijndt artige bedeckte Gänge von Charmillien etc."

Van de verdere bezienswaardigheden van het park vertelt hij alleen nog het volgende:

„Sonsten wahr hier auch eine kleine Mesnagerie zu sehen wie auch eine kleine neu angelegte Grotte. An den Enden von den Alléen wahren überall gemahlte Einsichten; die Brücken wahren mit Stahlradt separirt."

Voor het park had hij blijkbaar weinig oog, anders zou hij er meer van hebben gezegd. Had de man misschien geen gevoel voor al die wiskunstige figuren, waarin het vrije groen zat bekneld of was de verkrachting van de natuur hem misschien een doorn in het oog? In dat geval zou hij zijn tijdgenooten verre vooruit zijn geweest.

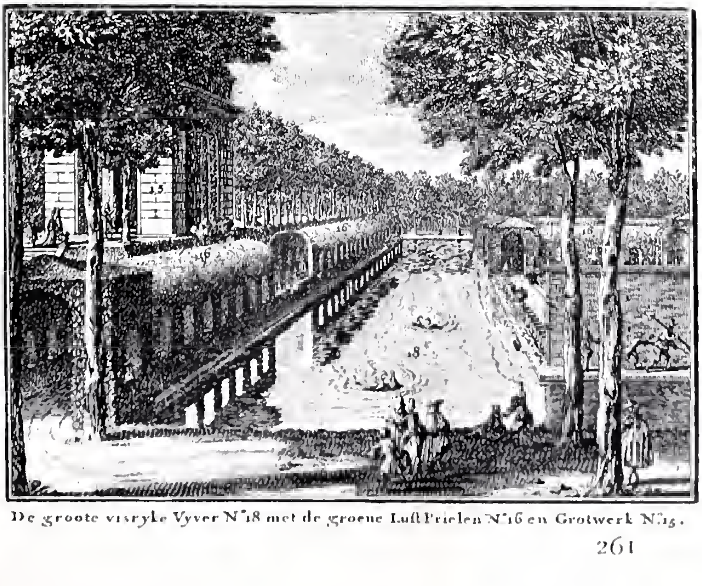
Voor hen, die zich nu eenmaal over het feit hebben heengezet, dat zij hier, zooals Hofdijk zoo eigenaardig zegt, *in* de natuur *aan* de natuur vaarwel moeten zeggen, is er nog wel iets aardigs te kijk. Wij wandelen dus maar eens rond.

De tuin is aan alle kanten afgesloten. Aan de noordzijde door het woonhuis, oostelijk door een steenen muur, in het westen door een schutting van traliewerk, die de volière afsluit, welke zich daarachter bevindt, en ten zuiden door een lage haag, waarachter de vijver stroomt, die rondom de tuin is gegraven.

De achtergrond wordt gevormd door een terras met hooge boomen, waarop een soort „arc de triomphe" — de triomf van den wansmaak — zich verheft. (15)

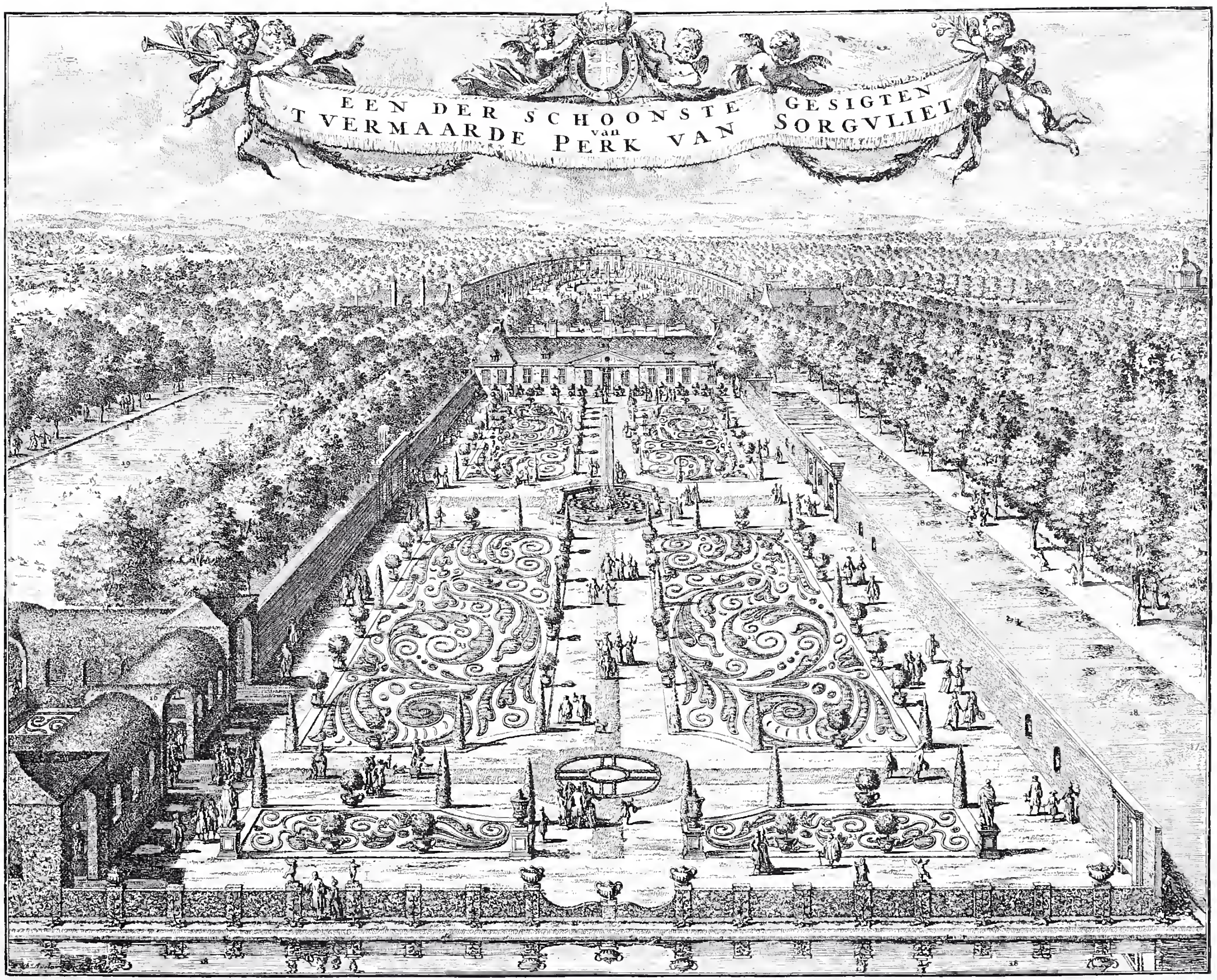
Daaronder, tegen het terras aan, zijn cascaden met fonteinen en grotwerk en aan weerszijden berceaux. (16)

De aanleg van den tuin zelf is buitengewoon stijf. Indien wij willen weten, hoe de tuinman bij den aanleg is te werk gegaan, hebben wij slechts *Den verstandigen Hovenier* opteslaan, een handboek voor den Hollandschen tuinbouw, dat in 1669 het licht zag, en dat door den geneesheer F. Nyland is geschreven. In de inleiding lezen wij het volgende:

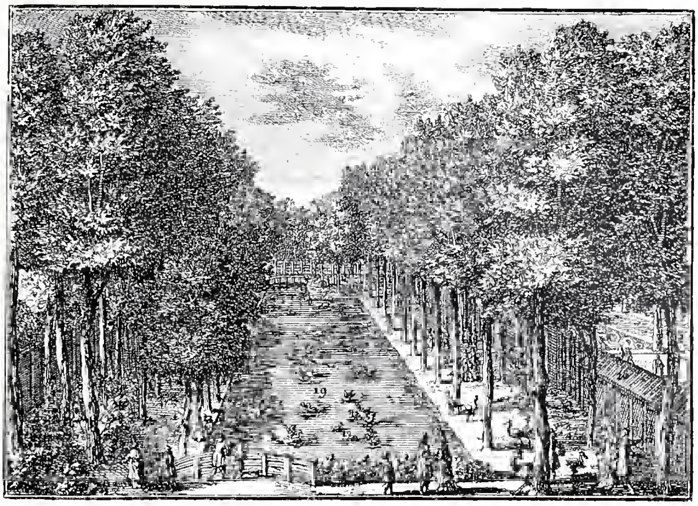

De groote visryke Vyver N°18 met de groene Luſt Prielen N°16 en Grotwerk N°15.

*) Ein Besuch in Holland 1687 aus den Reiseschilderungen des schwedischen Architekten Nicodemus Tessin. d. j, Mitgetheilt von Dr. Gustaf Upmark. Oud-Holland 1900 p. 148 en 149.

DE TUIN ACHTER 'T HUIS.

De groote Vyver N°.19 voor vreemde en inlandse Vogelen, met zyn Volieres N°20.

„Om nu een nieuwe thuyn of hof uyt de grondt wel te ontwerpen, zal men vooreerst een breedt padt, nadat de groote van de plaets toelaet, recht van vooren tot achteren midden door den hof maken; alsoo oock aen wederzijden, nevens de heijningen, gelijck mede aen 't voorste en achterste eijnd', nadat men twee voet tot een rabat langhs deselve heeft laten leggen: welcke drie paden met een kruys- of dwarspadt in 't midden van den anderen werden doorsneden, waerdoor den hof sich in vier gelijcke deelen comt te vertoonen; van dewelcke men een of twee tot een bloem-perck verkiest, en de anderen met wel-verdeelde bedden en rabatten laet leggen."

De parterres of bloemperken zijn in allerlei figuren aangelegd en vertoonen aan weerszijden met angstwekkende zekerheid den zelfden vorm.

Langs de bloemperken, die met palmboompjes zijn afgezet, staan op verhoogde banden op regelmatige afstanden oranjeboomen, afgewisseld door geschoren taxissen in pyramide-vorm.

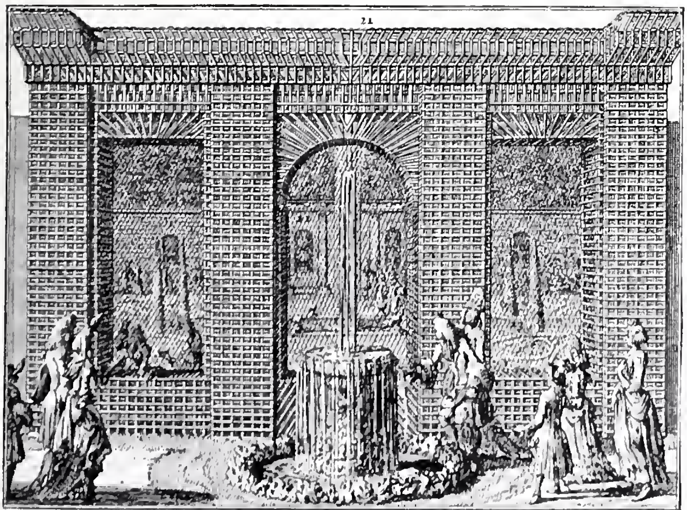
Aan het einde van den tuin staan op hooge voetstukken twee looden beelden, netjes wit gepleisterd en twee werkelijk zeer mooie groote vazen van zandsteen.

De symmetrie is nergens verstoord. Het moet den wiskunstenaar een ware lust zijn hier rond te wandelen.

In het midden van den tuin is een waterbassin met een fontein, die haar stralen hoog opwerpt. Rechts van de fontein (wij staan met het huis voor ons) is een groot steenen portaal tusschen den muur in geplaatst met drie nissen. In twee daarvan staan fraaie vazen. De middelste nis geeft ons een uitkijkje in den grooten langwerpigen vijver, die goed van visch is voorzien.

Aan de overzijde is een dergelijk monument van latwerk aangebracht, dat drie raamvormige openingen heeft, welke met gevlochten ijzerdraad zijn afgesloten.

Dit ijzerdraad dient, zooals wij reeds gezien hebben, om de volières aftesluiten, die zich daarachter bevinden.

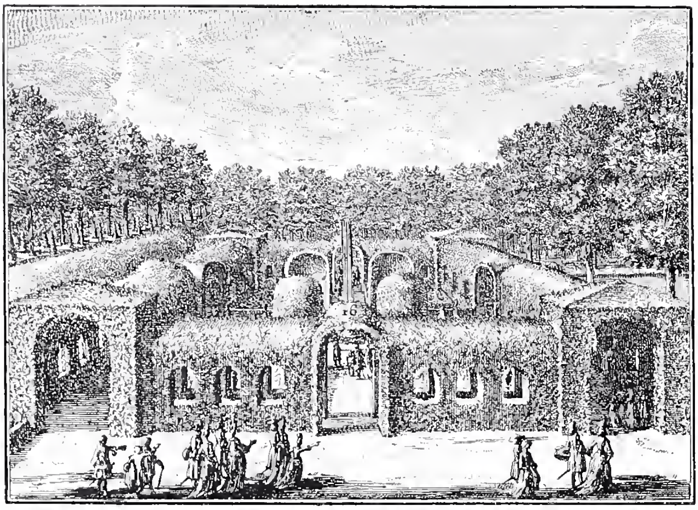

Fonteyn en groote Poort van latwerk N°21, van de Volieres N°20, na de Parterres N°23, en het groote steene Portal N°22 te zien.

Wij werpen een blik naar binnen. Een artisticke fontein van grotwerk, omgeven door eén gordijn van water, trekt het eerst onze aandacht.

Wilt gij precies weten, hoe die fontein in elkaar zit? *„De verstandige Hovenier"* zal het ons vertellen.

„Deze fonteijn is zeer licht en onkostelijck; op de gront ziet men de manier van een straet van kleyne key- of backsteentjes; tusschen dese steentjes komen verscheyde dunne loode pijpjes, daar straelen uytkomen, die snel en

Berceaux of Groene Luft-Prielen N°.16.

celles du cristal de roche et de figure hexagone *)." Het was die eigenaardig gekleurde steen waaruit men cachetten vervaardigde.

Naast de volières is de menagerie van vreemde en inlandsche vogels, die in de breede lanen parmantig heen en weer stappen of in den grooten vijver (19) rond zwemmen.

Bentinck had liefhebberij in vreemdsoortige beesten.

In 1686 hield hij er o. a. een levenden kameleon op na. In die dagen een groote merkwaardigheid.

recht na boven schieten daer mede men de toekijkers kan verrassen. d'Onderste waterbak kan men van klinkers maken, gelijk de regenbaecken met sement gemetselt en bestreken. Het pedestal of voetstuck is van vier ijzere of kopere staven, die onder van malkander af, maer boven tot malkander toe komen. Deze zijn beset met kleyne stukjes steen, die men van de rotzen afkapt en in de grotwercken gebruyckt, men kan deze oock wel in 't geheel of ten deele beleggen met zeehoorntjes en schulpen, die men met steenlijm (die tegen 't water bestandig is) vastmaeckt, als men in de grotten gebruykt. De onderste kom is dun geslagen koper. Van ditzelve stof is mede het schaeltjen in 't midden, waeruyt de waterstralen komen, als oock het kopjen dat daer op staet *).

Op dien dikken waterstraal zag men dikwijls een licht, hol koperen balletje drijven en spelen (zooals dit in de schiettenten op de kermissen nog wel gebruikelijk is).

Die stukjes steen waarmede de fontein versierd was, had Bentinck gekregen van den „Richter van Lingen" in Duitschland. Zij waren, zooals Huygens mededeelt, „moitjé terre et moitjé pierre sur lesquels croissent certaines pointes comme

*) J. van der Groen, *den Nederlandtsen Hovenier*, 1669, figuur 10.

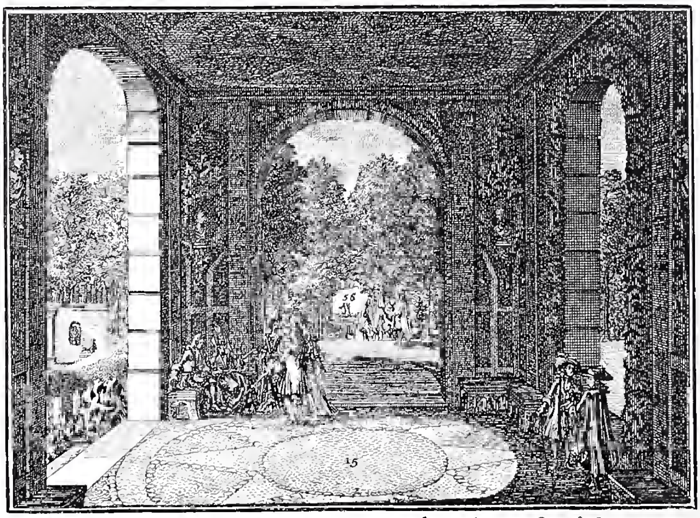
Constantijn Huygens schrijft er over aan Christiaan: „Mr. Benting m'a dit qu'il a chez luy un chaméleon en vie, qui n'a pas mangé de 10 ou douze mois et ne fait point d'ordure." En voegt hij er bij „si vous-voulés le voir vous n'avez qu'a aller ches luy et demander apres Heimans qui vous le montrera †).

De menagerie laten wij evenwel links liggen; wij wandelen den tuin verder door totdat wij aan onze rechterhand de berceaux zijn genaderd. (16)

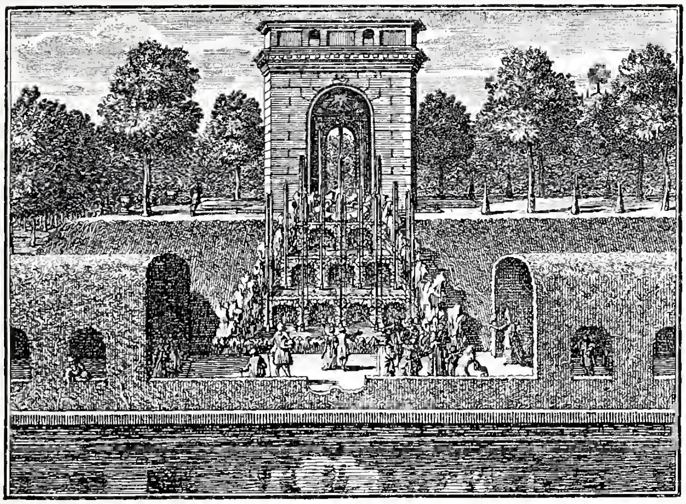
Deze groene „lustprieëlen" liggen ten zui-

*) Brief van Constantijn Huygens aan zijn broeder Christiaan. 3 Oct 1680, dl. VIII, no. 2230 p. 302.

†) Als voren dl. IX, no. 2440 p. 103.

Het schoone Grot N°.15, van binnen, na het Canàl C, ende Terraße N°.56 te zien.

Het fraye Grot N°.15 met zyn Cascades van ter zyde aan te zien.

en smakeloos. Flora, die er welgedaan uitziet, staat op het punt om uit een soort van sarcophaag te springen, waarin men haar op een voetstuk heeft geplaatst.

Aan het einde van het terras dat wij recht voor ons zien en dat met hooge hagen is omzoomd, staat de Fortuin. (12) Wij slaan evenwel links om en volgen het terras dat evenwijdig met het huis loopt en dat ons naar de triomfpoort (15) voert welke wij reeds van den tuin uit hebben zien liggen.

Deze poort van gehouwen steen met een kroonlijst, die een soort van attiek draagt, ziet er van buiten stijf uit. Van binnen is het evenwel een aardig zaaltje. Vier boogvormige poorten geven naar alle zijden een mooi uitkijkje.

De wanden zijn in vakken geschilderd, evenals in de Oranjezaal, en met grotwerk omsloten.

Vier bustes zijn in de nissen geplaatst. In de elleboogvormige hoeken staan banken. Het stervormig plafond is vlak en wordt gedragen door een plat lijstje. De vloer is stervormig mozaïek.

Aan de voorzijde tegen het terras aan, zijn cascaden in grotwerk met bogen. Daartusschenin cherubijntjes bij wijze van waterspuwers.

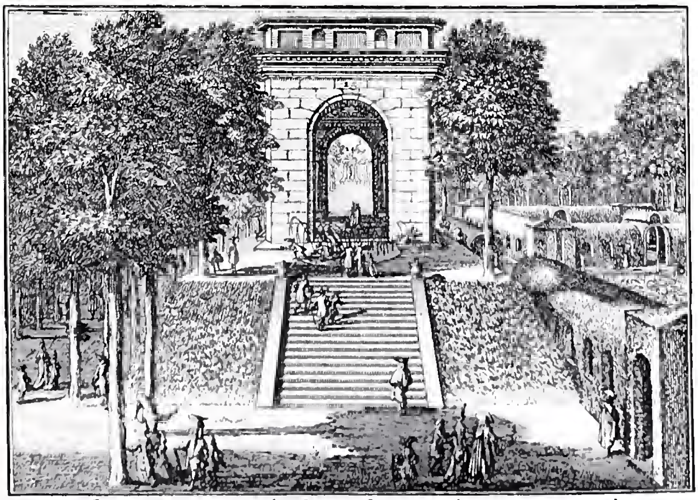
den van de menagerie en sluiten een vierkant tuintje in.

De geschoren hagen van hulst en eschdoorn vormen poorten en gangen: nisvormige openingen verleenen kijkjes in den grooten tuin en op het binnentuintje, dat eveneens met parterres is aangelegd.

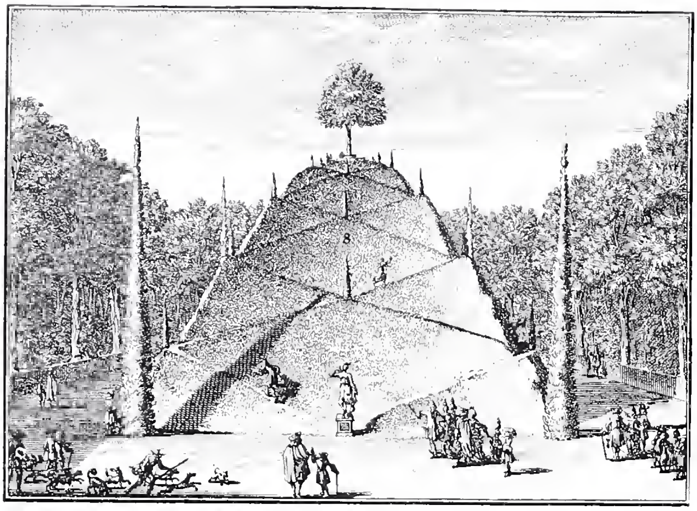
De groene gangen zijn duister door het dichte bladerdak en 's zomers op het midden van den dag, als het in den vlakken tuin, waar geen enkel boompje schaduw biedt, brandend heet is, vindt de wandelaar daar een bekoorlijke schuilplaats.

Deze berceaux aan de andere zijde uittredende, voert ons een houten bruggetje over den vijver naar een korte breede laan (17), die aan weerszijden met lage groene hagen is afgezet.

Van deze laan uit komen wij op een der vele hooge terrassen, welke Cats reeds indertijd heeft doen opwerpen om het jonge groen tegen den scherpen zeewind te beschermen. Dit terras (11) bijvoorbeeld, dat hier een rechthoek vormt, beschermt aan de noordzijde het kreupelbosch dat den Parnassusberg omsluit. Langs een vrij hooge trap klimmen wij naar boven. In den hoek staat een antieke poort met de godin Flora (14): daarachter ligt de watermolen (13) verborgen waaruit de fonteinen gevoed worden. De poort is stijf

Het seer konstig Grotwerk N°.15 met syn Cascades en Fonteynwerken van vooren na d'Antique Poort en Beeld van Flora N°.14 te zien.

De groene Parnaßus-Berg N°.8.

Aan de tegenovergestelde zijde van waar wij binnengetreden zijn naar buiten gaande, komen wij op gevaarlijk terrein, want onder onze voeten bevinden zich de zoogenaamde bedriegertjes, die al menigen argeloozen bezoeker een nat pak hebben bezorgd.

Met een trap gaan wij hier naar beneden. Het terras was tamelijk hoog. Wij bemerken het bij het afgaan van de trap, die 19 treden telt.

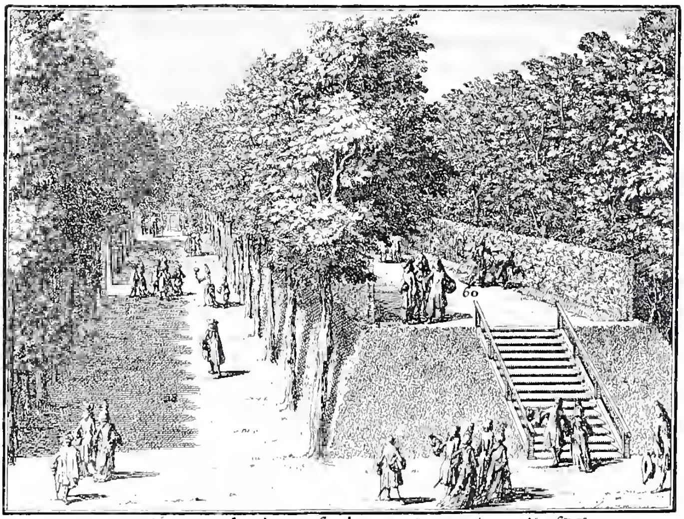
Beneden gekomen slaan wij rechtsom een mooi beschaduwde laan in (7), die achter het terras loopt en ons naar den Parnassusberg (8) voert. Links is kreupelhout. (E)

Aan weerszijden van deze cascaden langs den vijver zijn berceaux met boogvormige openingen aan den waterkant.

De fonteinen en de vijver brengen een heerlijk koeltje aan, en 's avonds als de zon achter de hooge klingen is weggedoken, is het hier een heerlijk zitje.

De bloemperken achter het huis waarop wij het uitzicht hebben, lijken van hieruit gezien borduurwerk.

Wij mogen hier evenwel niet te lang toeven, want wij hebben nog een heele wandeling voor de boeg.

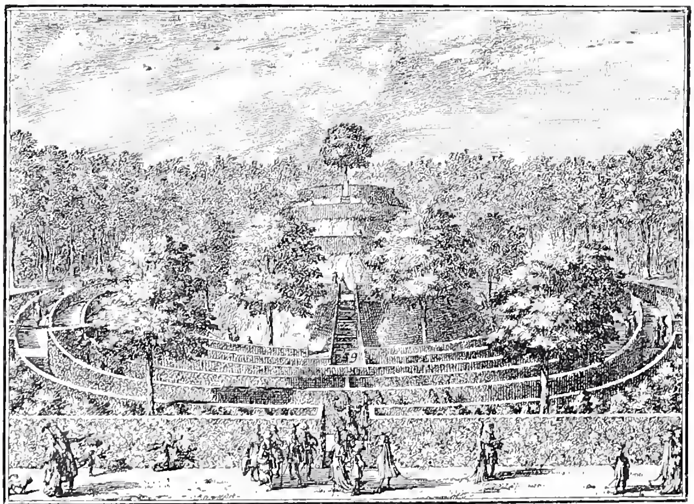

Doorzigt door een der buytenste lanen N°58 van't Doolhof N°59, benevens de Terrasse N°60 met hooge groene schutten.

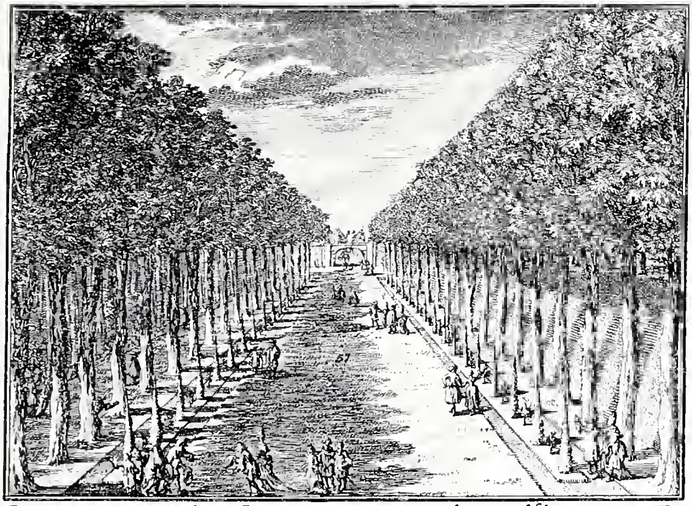
Eenige schreden gegaan zijnde, slaan wij links om en weldra staan wij voor een vierkant plein omgeven door hooge boomen en kreupelhout. De groene heuvel, dien wij reeds van verre gezien hebben, verheft zich hier statig in het midden.

Het is de berg van Cats waar hij zoo gaarne toefde en die ter eere van hem den weidschen naam van Parnassusberg heeft gekregen.

't Is een curieus ding. Het ge-

Het fraaye Doolhof N°59. in de leegte met zes, en in de hoogte met vier omgangen van groene Schutten.

Groote Laan van Linde en Genever Boomen N°. 57. na d'overwelfde Doorgang N°. 55. en de Laan van Sparreboomen N°. 52 te zien.

heel is een pyramide met bolle kruin, ongeveer negen meter hoog.

Van twee kanten kan men van hier uit langs een hellend vlak dat zigzaggewijs naar boven gaat, den berg beklimmen.

Bij het begin staat een wit gepleisterd looden beeld. Aan weerszijden hooge pyramiden en op de kruiswegen kleine boompjes, eveneens in pyramidevorm.

Bovenop staat een flinke hooge boom, waaromheen een bank is geplaatst.

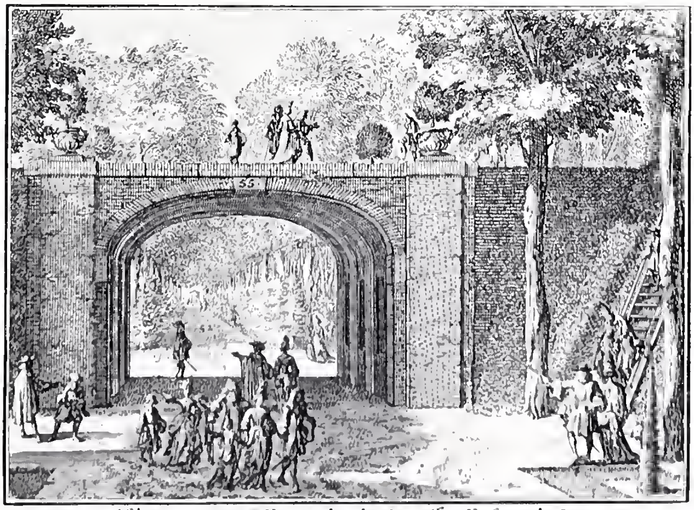
Na ons een oogenblik verlustigd te hebben in het ruime uitzicht dat men van hier over den geheelen omtrek geniet, dalen wij aan de andere zijde van den heuvel af.

Nu naar het doolhof.

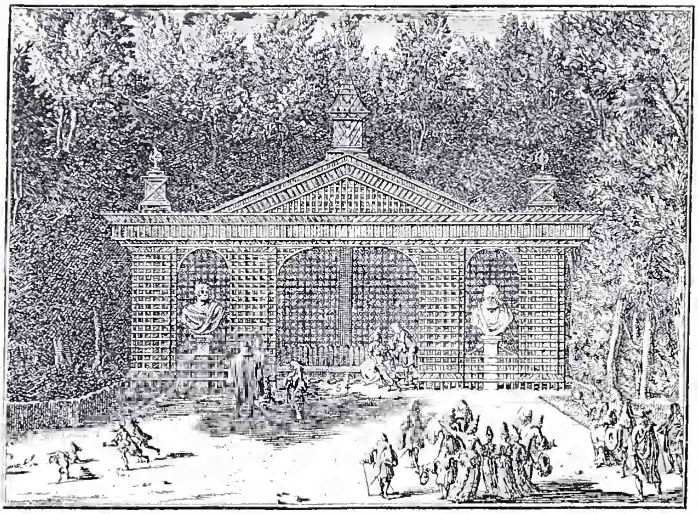
Wij vervolgen het laantje door het dichte kreupelbosch heen en slaan bij den hoek links om. Voordat wij aan het kleine bruggetje komen dat over de beek ligt, gaan wij aan onze rechterhand voorbij een groot marmeren beeld (9), dat den winter voorstelt, en dat tegen dien mooien groenen achtergrond een aardig effect maakt. Wij gaan de beek over, passeeren den breeden weg (4), die naar het huis voert en bereiken nu weldra een der vier hooge terrassen, die het doolhof insluiten.

Deze terrassen (60) begrenzen een groot vierkant terrein. In het midden ligt het doolhof (59). „Het doolhof der kalverliefde" zooals Cats zou zeggen. Vier breede lanen (58) met hoog geboomte beplant loopen evenwijdig aan elkaar er rechthoekig om heen. Aan de uiteinden van deze lanen, staan steenen monumenten, (D) die met den naam van „piramidise trophees" worden aangeduid en die opgericht zijn ter eere van de Prinsen van Oranje. Wij bevinden ons nu in de buitenste laan. Het terras dat wij voorbijgaan, heeft aan weerszijden groene schutten. Een trap voert naar boven. Wij vervolgen evenwel onzen weg. In het midden van deze laan slaan wij links om en loopen nu recht op het doolhof toe. Middenin is een heuvel waarop een boom is geplant. Die te bereiken is de groote kunst, want er om heen loopen zes „omgangen van groene schutten" waarin wij den weg moeten vinden.

Met vasten tred zijn we een van de laantjes ingestapt, maar weldra staan wij voor een groene haag. Wij moeten terug. Een anderen kant uit geprobeerd. Het gaat een eindje goed, de boom op den heuvel, die daar als een baken voor ons staat, komt werkelijk dichter bij, maar ja wel, daar staan wij weer met onzen neus tegen het groen. Weer terug. Wij raken nu weer hoe langer hoe meer

Overwelfde Doorgang N°. 55, onder de Terrasse N°. 56, na de Laan van Sparre Boomen N°. 52 te zien.

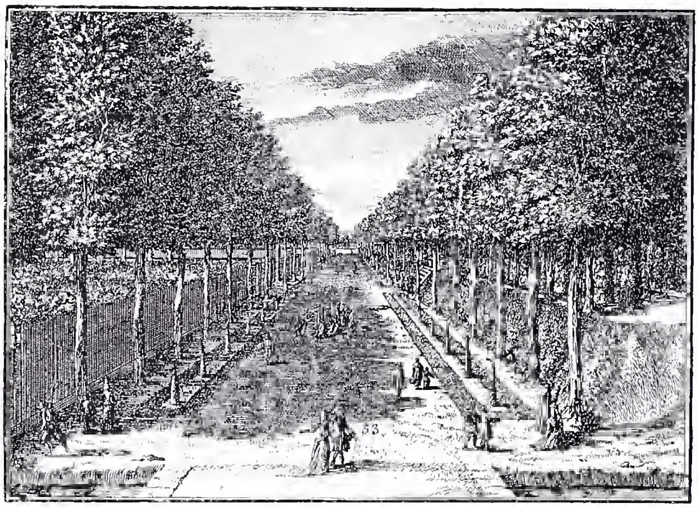
Groot Prieel van latwerk N°. 54 met twee groote antique BorftBeelden.

is al even lastig, het schijnt of er geen eind aan al die laantjes komt. Het groen begint ons voor de oogen te schemeren en een oogenblik voelen wij de booze neiging bij ons opkomen om die mooi geschoren hagen maar omver te trappen; maar eindelijk heeft het geluk ons gediend. Wij zijn er uit.

Wij halen weer ruimer adem nu onze gezichtskring niet meer door die groene hagen is begrensd.

Wij wandelen nu het terrein dat ons zoolang gevangen heeft gehouden eens rond, en komen van het middenpunt verwijderd. Nu den anderen kant eens uit, maar ook daar loopen wij telkens mis. In een roes loopen wij verder, maar eindelijk, na lang dolen, hebben wij den goeden weg te pakken. Weldra staan wij aan den voet van den heuvel. Een trap voert ons naar het eerste terras. Vandaar loopt de weg, begrensd door een groene haag, rondom den heuvel heen naar den top.

Na een oogenblikje van onzen vermoeienden tocht te hebben uitgerust gaan wij weer naar beneden. Den weg terug te vinden

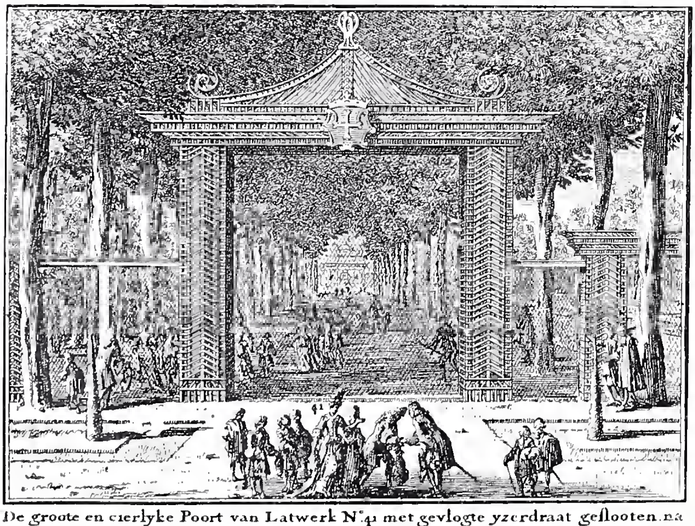
Groote Laan N°53 aan wederzyden met gefchoore Linden en GeneverBoomen

weer in de buitenste laan op het punt van uitgang terug.

Wij vervolgen deze laan tot aan het einde en komen nu, links omslaande, op een breeden weg (57) met linden en geneverboomen beplant, die aan de rechterzijde wordt begrensd door het terras (56) dat het doolhof aan de oostzijde afsluit.

Aan het einde van dezen weg voert een steenen viaduct (55), dat den noorder dijk onderbreekt, ons naar een sparrelaan. (52)

Zoodra wij het viaduct verlaten, zien wij rechts een prieel van latwerk met een groote, breede, ronde

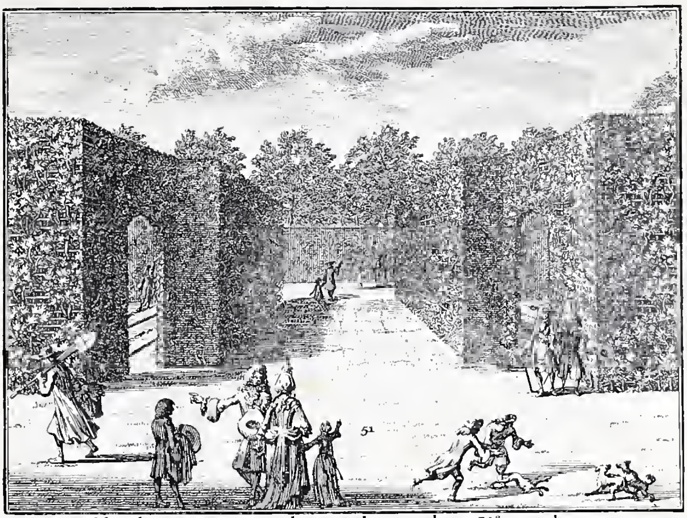

De groote en cierlyke Poort van Latwerk N°. 41 met gevlogte yzerdraat geflooten na het fchoone Grot van Ganimedes N°. 44 te zien.

poort. (54) Aan weerszijden van die poort zijn nissen met antieke borstbeelden. In het prieel is tegen de wanden een rustieke bank geplaatst. Menig vertrouwelijk gesprek is hier gevoerd, menige vleierij is hier gezegd.

Van dit prieel uit kijken wij in een lange breede laan (53) aan weerszijden met geschoren linden en geneverboomen beplant. Deze laan moeten wij in. De sparrelaan aan onze rechterhand laten wij liggen.

Links van den weg strekt zich het noorder terras van het doolhof uit, waarop aan weerszijden hooge mast- en eikeboomen prijken, rechts zijn de groote moestuinen (51), die met een houten schutting van den weg zijn afgesloten.

Het midden der groote Kruyspaden van de Moesthuyn N° 51. omheynt met hooge schutten van gevlogte Peere-Boomen

Deze laan is niet bijzonder amusant. Zij schijnt eindeloos lang te zijn. Het loopen langs die schutting begint ons te vervelen, maar wij behoeven niet ver te loopen, want reeds van verre hebben wij boven de schutting een hooge poort van latwerk zien uitsteken, die de eentonige lijn onderbreekt.

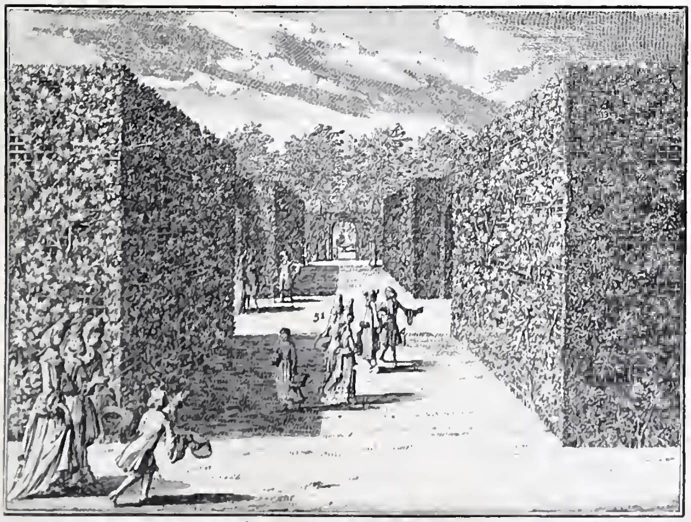
Weldra staan wij er voor. Deze poort (41) waarop het wapen van Bentinck is aangebracht en die aan weerszijden een langeren vleugel heeft, sluit drie lanen af, die recht op de grot van Ganimedes toeloopen. De middelste laan met lindeboomen beplant is de breedste.

Om toegang te krijgen moeten wij het hek ter zijde openmaken, want de poort is geheel afgesloten met vlechtwerk. De toegang tot de moestuinen, blijft voor onwelkome gasten gesloten.

Wij wandelen de laan in (42). In het midden ervan staat een groote steenen tafel (43). Rechts is de moestuin.

Deze tuin (51), die den eigenaar van heerlijke versche groenten voorziet, wordt door twee breede paden, die elkander rechthoekig snijden, in vier gelijke vakken verdeeld. Deze vakken zijn omheind met hooge schutten van gevlochte pereboomen.

Daarachter bevinden zich de broeikasten (48) en de medicijntuin (54). Alle toegangen zijn afgesloten door fraaie poorten van latwerk.

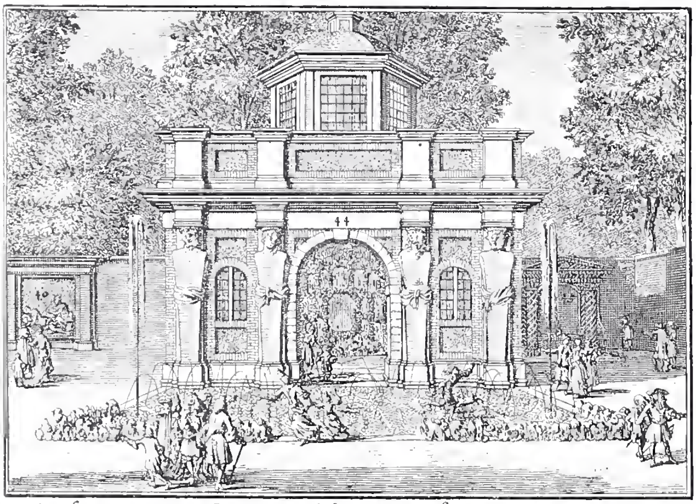

Doorzigt van 't groote Kruyspad der Moesthuyn N° 51 omheynt met hooge schutten van gevlogte Peere Boomen na de groote Linde lanen N° 42 te zien

Aan het einde van de laan gekomen, staan wij vlak voor de zoogenaamde grot van Ganimedes. (44)

Het gebouwtje ziet er van buiten stijf uit. Caryatiden dragen een steenen borstwering, waarboven een koepel hoog uitsteekt.

Een breede poort verleent toegang tot de zaal. Aan weerszijden is een halfrond naar buiten openslaand raam met vlechtwerk aan den binnenkant. Boven en onder de ramen zijn nissen bij wijze van paneelen.

Het fraye Grot van Ganimedes N°44 met zyn fonteynwerken van buyten, de Nis N°40 met de slapende Diana en t groote Prieel van latwerk N°45.

Na nog even een kijkje genomen te hebben in de pereboomgaard (39), die zich ter linker zijde van de laan bevindt, en die met wijngaarden is omzoomd, wandelen wij terug naar de laan (53) die wij zooeven zijn afgekomen. Wij vervolgen deze tot aan het einde, gaan de beek over en staan nu weer op den breeden weg (4) die naar het huis voert. Alvorens terug te gaan moeten wij nog even naar de boomkweekerij. Wij slaan dus rechts om en loopen den rijweg ten einde. Bij de stallen slaan wij wederom rechts om en volgen nu een pad dat tusschen den pereboomgaard en „besiënboomgaard" doorloopt, totdat wij komen aan de achterzijde van de grot van Ganimedes. Schuin van ons zijn de broeikassen, die dienen „tot bewaring en uitbroeing der vreemde gewassen." Recht voor ons begint de boomkweekerij, die vrij uitgestrekt is en achterom de oranjerie heenloopt.

Wij wandelen nu door de kweekerij terug, totdat wij komen aan den achterkant van de oranjerie. Hier staan twee gebouwtjes. Het eene (35) dient voor timmerloots, het andere (37) is het „koets- en wagenhuys." Een hooiberg staat in het midden.

Wij bespeuren hier dat wij het einde van de plaats zijn genaderd Wij kijken eens op

Om binnen te komen moet men een vierkant pleintje oversteken dat met ronde steentjes is ingelegd en gedeeltelijk met rotswerk is omgeven. Daartusschen bevinden zich kleine fonteintjes, die men onverhoeds kan doen springen, en waarmede men de argelooze Joffers eenige onaangename oogenblikken kan bezorgen.

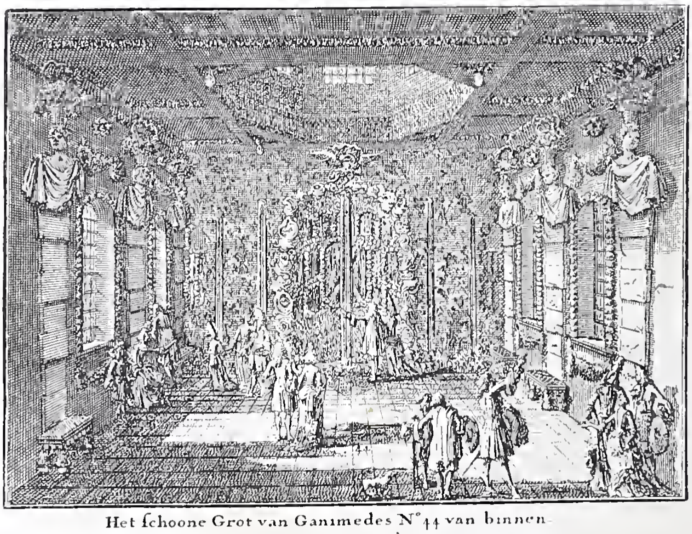
Het inwendige van het gebouwtje is heel eigenaardig. Het is vierkant. De zes vensters en de achtkante glazen lantaren maken het tot een vroolijk licht vertrek.

Caryatide-vormige pilasters, eindigende in gedrapeerde antieke busten, dragen bloemkorven, die het plafond schijnen te torsen of den overgang er toe vormen.

De ramen zijn omlijst met schelpen. Boven de vensters guirlandes en daarboven bloemrosetten.

De steenen vloer is ingelegd met kleurige tegels. Langs de wanden staan zitbanken. Vooral de achterwand is fraai versierd met spiegels, omlijst met schelpen. Een klein bassin, met een fontein in het midden, die haar stralen hoog opwerpt, brengt een aangename koelte in het vertrek.

Wij treden weer naar buiten. Rechts van het gebouw is een groot prieel van latwerk (45), links een groote steenen nis (40), waarin een slapende Diana met spottende satyr.

Het schoone Grot van Ganimedes N°44 van binnen.

ons horloge en zien tot onze verbazing dat wij ruim drie uren op de been zijn geweest. Wij zullen daarom den kersenboomgaard (33), die aan de andere zijde van de oranjerie gelegen is, maar voor gezien beschouwen. Het is hoog tijd dat wij den terugtocht aanvaarden.

(Wordt vervolgd.)

LEVENSBESCHIKKING. DOOR † MARIE DE NEGRI † † † † † †

Midden in zijn eersten roezigen slaap was hij schrik-wakker geworden. Riep daar iemand? Droomzwaar zijn hoofd, waarin onder dikke rimpelvelling schok-knipten zijn oogen, luisterde hij op.

Daar! Als een lange bevende rilling, kwam het weer de gang door: „Jacques! Jacques!" zijn moeder... God, of ze geworgd wer... Zijn bloote voeten plekten al tegen het kaal-koude zeil; beverig tastten zijn handen vooruit.

„Jacques!" als een moordgil. Een klamme huivering gleed door zijn leden.

„Ja," gilde hij vooruit; het daverde akelig door hun lage wijde kamer.

„Wat is?" jankte Eddy opvliegend in zijn bed. Jacques was al weg. In de halve na-avond-verlichting van de lange bovengang pijlschoot zijn witte warrige nachtgedaante voort. Ver uit de wijd-open huiskameurdeur gulpte helflitsend licht. Aanstormend trachtte hij zijn vaart te stuiten, zijn arm tegen de deurpost slaand; dat gaf hem een dollen zwaai, en vóór hij iets zag, zien kòn, wist hij 't: Pa heeft een beroerte; loop naar den pastoor, gauw, gauw!"

Hij stond in de deur verbijsterd; de warme kamerlucht woei tegen hem aan, fladderde zacht zijn hemd tegen zijn beenen. Met één oogopslag zag hij zijn vader nu, achterovergezakt in een stoel, half onderuit gesukkeld, zijn strak gezicht vermonsterd.

„Om Godswil, Jacques, zie je dan niet, dat hij sterft, God, God, zonder God!" en naar de gang riep ze hem nog na: „schiet wat warms aan en hol."

Mèt snerpte door het huis het rinkelgeluid van de wekbel naar boven.

„Wat is er? wat is toch Jacques? kwam benepen de stem van Eddy hem tegen, toen hij weer het donker van hun kamer instommelde.

„Pa heeft een beroerte, hè-je lucifers daar? waar dan? kè-je niet opsteken? heer in den hemel gauw toch wat."

Een lucifer knirste; het miezerig vuurtongetje flikkerde op en toen met een klap vlamde het gas aan. Eddy's oogen knipperden.

„Chottochot" jammerde hij. Verwezen zag hij toe, hoe Jacques in wilde slagen naar zijn kleeren greep, zijn sokken aanschoot en zijn schoenen, die gapend bleven om zijn beenen. Hij stak nu ook zijn beenen uit bed, zat op den rand, aarzelig met groote angstoogen vooruit.

„Ga us kijke, of je Ma ook helpe kan?" hijgde Jacques. Eddy ging. Er kwam ook gestommel op de trap van boven.

Jacques was er: hij liet het licht vlammend in de leege kamer, ging met groote stappen zijn vest toeknoopend en zijn jas, waarvan hij den kraag opzette, toen de vinnige buitenkou hem tegenblies. De dokter lag in den weg; daar zou-d-ie maar eerst bellen. In een draf zette hij de straat over. Hier en daar stond verkluizenaard een lichtende straatlantaarn. De meeste huizen waren dof donker.

Hoe laat kon het zijn? zeker ver in den nacht al. Hij beldde bij den dokter. Nergens licht. Als-ie maar thuis was.... hij wachtte, luidde nog eens.... Zou er ook een nachtbel zijn misschien? hij scherpte zijn oogen; tastte in het donker langs de deurpost aan weerskanten, luidde weer langgerekt áánhoudend. Ontzettend duurde de tijd met het vreeselijke weten in hem, dat 't gold om oogenblikken.

Een nachtwacht draaide den hoek om, egaal trage passen metend. Dié vragen— dat trof; maar juist schoof er een raam boven hem open. Met angstig hortende woorden stiet hij zijn boodschap uit. Toen verder, de

pastoor nog. God, zou-d-ie doodgaan? zóó nog heel gewoon, had'm van avond nog bij een som geholpen, zitte schrijven den heelen avond; en dat gezanik om 't gas, dat zoo raar dee. Ma von, dat as de kousjes nie stuk ware, dan dee-je ze toch nie weg, zonde van 't geld. Pa zei: zeker, dat je ze in den aschbak gooide, as ze nie goed meer brandden; je ooge bederve, dat was nog meer achterop en de jongens, 't was de pest voor hun oogen. Ma morrelde nog wat na... vervelend zuk gescharrel. Der was toch dikwijls zoowat. Laatst van de scholen.... Gommenikkie, as Pa us dood ging, mossen ze zeker naar de andere school. God, zou-d-ie nou doodgaan? Ineens borrelden er dikronde tranen in zijn oogen. 't Was of hij nu pas reëeler dacht aan die mogelijke toekomst, of dat schoolverhaal er aan had gegeven als een geestes-aanschouwelijkheid.

't Had hem ook zóó, zóó overvallen.

Daar had je de pastorie. Hij tingelde aan... wat een zacht belletje... maar door tingelen... as ze der nou us niet van wakker werren... maar 't zou toch wel us meer gebeure. Hij meende al leven te hooren; as je toch dach, dat 't van één zoo'n oogenblikkie kon afhangen....

De pastoor maakte zelf open; zei dat hij onmiddellijk komen zou.

Hij kon nu wat kalmer gaan, ofschoon 't idee, hoe 't nu zijn zou, hem tot snel voortgaan prikkelde. Er was nu toch niets meer?... hij voelde zich de verantwoordelijke denkkracht; Ma had den dokter nog wel vergeten. Maar het was toch ook vreeselijk voor haar. God, God wat een schrik! en 't was te begrijpen, dat ze vooral dacht om den pastoor... in jaren geen Pasche gehouden, niks er an gedaan... verschrikkelijk! Zijn hart bonsde, toen hij het huis weer zag en het licht op de huiskamer in twee smallange streepen door het donker der gordijnen. Hij trok hun bekenden ruk aan de bel. Eddy maakte open.

„Hoe is het?"

„'t Zelfde." Eddy snikte.

„De dokter der nog niet?"

„Nee, je was toch na de pastoor?

„Ja ook; zouden dalijk kome."

„God, Jacques, zou-d-ie dood gaan, denk je?" bibberde Eddy met zachte snikjes.

„As ie nog leeft is-t-er hoop," troostte Jacques.

Hij sloeg zijn arm om de schouders van den kleinere. Zoo schok-hieven hun jonge angst-volle lijven naar boven.

Nu hij klaar wakker was en al zooveel gedacht had, pakte de aanblik: zijn vader daar met misvormde trekken, loodblauw gelaat, neergesmakt in een stoel, Jacques anders dan straks: niet als een greep naar zijn keel, als een schot door zijn hersens — maar stil, wee, oneindig wee. Hij wankelde naar een stoel tegen den muur, bleef daar zitten, vaag, als verlegen, kijkend naar de dingen om hem. Hester met haar geestwit gezichtje boven haar lange witte nachtjapon zat onbeweeglijk starend als een steenen noodlotsbeeld. Om den zieke was beweeg: damp van heet water kringelde boven een kom, waarin zijn handen werden gebaad. Een gedwarrel van rokken en lijven spette in onophoudelijk gewissel licht en schaduw over het vreeselijk gezicht. De zijden kapflepjes om de gaskroon waaiden zachtjes op en neer en hij zag het licht weer van de slechte kousjes, dat daalde en rees.

Tusschen het geplonsplas van het water door jammerde nu en dan op de stem van zijn moeder: „Heer Jezus, wees hem barmhartig! Kinderen, bid toch, bid toch!" De klok sloeg; 't was twee uur. God, wat een spanning! Eddy snikte nu luid.

„Ga, ga dan liever," maande Jacques zachtjes met aandrang; „misschien kan hij 't wel hooren, 't kon 'm 's kwaad doen...." en meteen zag hij duidelijk vóór zich, hoe het zijn zou, als Pa weer beter werd: hoe ze samen zouden praten over den doorgestanen angst over hoe en hoe laat en hoe lang en wie al zoo en dan zoud-ie vragen, of hij Eddy niet had hoore huile, wat die had aangegaan! Hè, hoe heerlijk zou het zijn, als de angst voorbij was, als ze der dan same over lache konne.

De dokter en de pastoor kwamen gelijktijdig. Gedempt kwamen hun brommende bassen hen al vooruit, als 't veraf dof gerommel van den donder, er tusschen door de

lichte, klagende stem van Neeltje, die gevraagde inlichtingen gaf. Met een zwijgenden groet traden beide mannen de kamer binnen. De pastoor naderde het eerst den zieke, overtuigde zich, dat het bewustzijn geweken was, sprak toen zegenend de woorden der absolutie over hem uit. Daarna week hij op zij, bleef onbeweeglijk staren door het venster, dat de dokter inmiddels had opengerukt. Heel in de verre verte van de zijstraat, die mondde tegenover, scheen flauw een straatlicht, zoo flauw als hier zijn kon de menschelijke hoop; en boven welfde ontzaglijk de hemel, duister, duister....

„Zoo? een twintig minuten geleden? en nooit een aanval of zoo iets gehad?" — Al zeggend voor zich heen, tilde de dokter zijn patiënt voorzichtig uit zijn smak-houding, liet dan zacht het stugge lichaam zinken; 't gaf toch een doffen dreun op den grond. Hij bukte over hem, futselde handig zijn kleeren los aan hals en borst, luisterde even, donkerdicht zijn brauwen. Jacques wervelde om hem heen, onhandig trachtend te helpen: stoel op zij, een por tegen de tafel, die schaduw gaf, toen nog; 't licht hooger dan: de kroon vloog met een schok tegen den stuiter, dat de zwaaiende wichten tegen de ketting kletterden. Hij schokte tegen zijn moeder die Eddy en Hester kwam opjagen: niet zoo ongekleed hier op de tocht, wat antrekke dan, gauw!

„Je kan hier helpen als je wil, Jacques, wrijven, wrijven dan maar," riep hem de dokter. Hij knielde neer, zag toe, hoe gedaan moest worden, legde toen aarzelend een hand op de ontbloote borst van zijn vader; maar even lauw voelde die en zoo stil, stug, stijf. Hij scheukte nu, scheukte, harder, gauwer, dat zijn gansche lichaam meebonkte op en neer. Zijn knipperende oogen voorbij schoven twee drie tapijten bloemen heen en weer in razende trilling van kleuren, tot 't al zich vervaagde onder zijn pijnlijk nabijen blik. Hij scheukte, boende door, de snelle moeheid niet willend, die bij dit ongewone werk hem kwam ontkrachten. Als een geweldig aangezetten slinger schommelde hij heen en weer, of elke teruggang sterkte inhield voor den nieuwen aanzet. Zijn arm voelde lam; in zijn hoofd suisde het; zwakker en trager werd zijn bewegen. Toen ineens werd hij gewaar, dat hij alleen nog moeite deed; zijn hoofd sloeg op in angstig voorvoelen en hij zag den somberen meewarigen blik, die hem gold, toen, kermend, zakte hij ineen over den doode.

Het was zijn eerste groote smart in het leven; hij stond er zoo weerloos tegenover. En het was een smart met valsche vangvingeren, die telkens weer knepen, waar hij hun druk nog niet gevoeld had. Het was als een vreemd gedrocht, een lellig monster, dat zijn schaduwen alwaarts wierp. Eerst kwamen er dagen, dat hij niet anders voelde dan de ijlte om hem heen, iets in hem, hoog en mooi, gebroken; iets warm heerlijks weg voor goed; niet te begrijpen, hoe 't kon, niet te gelooven haast het zoo verschrikkelijke. Hij stelde zich zijn vader voor levend treurend om zijn eigen dood. Arme vader, hoe ontzettend moest hij het vinden, zoo ineens.... Alle dingen herinnerden aan hem en al wat gebeurde in die vreeselijke dagen zei opnieuw, dat hij was doodgegaan, dat hij stond begraven te worden. Het was op dien dag van het begraven, toen hij stil zat in de kerk naast Eddy geknield op de rouwbehangen bidstoelen achter het onder zwart neergolvend fluweel lijk-op-de-baar; toen de klaagtonen van het Requiem hem doorhuiverden; toen plechtig het kruis werd geplant achter de kist en er, in statigen ommegang, het gewijde water werd over geplengd; bij den luiden drangroep Pater noster, waarna de stilte, de gloeiende stilte van mysterie inviel; het was toen, dat voor 't eerst het groote verdriet anders voelde in zijn ziel; en zijn hoofd dieper buigend over zijn gevouwen handen, binnen-fluisterde hij vurig: „Lieve Jezus, geef hem vrede; verlos hem uit het vuur, laat hem uw rijk binnengaan." Toen druischte het gezang weer in, het her- en weergegalm van triestig zware klanken. Een machtelooze wanhoop viel over hem, een weten van zoo weinig, zoo weinig maar te kunnen. Voor zijn gesloten oogen rees een afgrijselijk beeld: rond omlaaid door wilde vlammen kronkelde zijn vader zich als een worm onder den voet. Gehoornde gulzige duivels harpijden om hem heen, puntten hun gloeienden drietand in zijn vleesch en sloegen hem meedogenloos

neer, als hij zich poogde op te richten. En duidelijk kwam de stem van zijn vader, zijn armen vader om hulp. Een waanzin van angst en ontzetting overmeesterde hem, hij had willen gillen, zich losslaan uit die obsessie. Vreemd-stijf voelde hij zich zitten naast Eddy op de rouwstoeltjes achter de baar, of 't een ander was dan hij met zijn gansche ziel in beroering. Toen het orgel zweeg, voetgeslijp schuifelde tusschen de zuilenrijen, ging 't vuurvizoen wel vervagen, maar de indruk was te hevig geweest, om weggekneed te worden door het beweeg der dingen. Toen kwam het staan aan het graf, het sijpelen van toespraken als motregens, die alleen de vage sensatie van vreeselijkheid in hem versterkten . . . „te vroeg gebroken leven... glansrijke toekomst . . . de wetenschap verliest in hem . . . God in zijne barmhartigheid. . . ." O groote, goeie God! o Jezus, heer Jezus toch! Zoo duidelijk had hij het weer gezien, de vlammen, de duivels, en . . . hem, zóó duidelijk als hij zag de kist en de dragers, de kransen, den spreker, den kuil. 't Was even, of dat àl wegsmolt tot een klein poppenspel heel in de verte en het pathetisch geluid in zijn ooren werd zacht en gonzig als van achter tralies komend mettengezang. Kon hij zijn handen maar uitslaan naar een steun en zijn hoofd, zijn moe gepijnd hoofd laten rusten! Maar de menschen, de menschen om hem heen . . . bleek en wankel stond hij bewegeloos en slikte zijn tranen. Hij voelde, of de wind langs zijn boord naar binnen kroop en over zijn rug heen joeg zóó koud, dat zijn tanden klapperen moesten. En Eddy kwam tegen hem aangeleund, snikhuilend nu weer, zoo midden tusschen al de menschen.

Jacques voelde zich als van een knellend pantser ontheven, toen hij het vertrouwelijk binnen van zijn huis weer zag. Alleen oom Willem was meegekomen; gisteren had ma hem gevraagd, of hij nog een dag kon blijven; ze moest hem spreken over alles, zeker van voogd worden of zoo iets. Jacques mocht oom Willem wel; 't was wel een goede man, maar op pa leek ie niks; pa, dàt was een man geweest! Alleen dat éene, hoe kon die toch zóó zijn geweest, der heelemaal niet meer aan te doen, maar niet te denken, dat je toch ééns voor God moes komen, en dan een katholiek, die zoo precies weet hoe et is, zóó en niet anders, dat had-ie toch allemaal geleerd. . . .

's Middags aan tafel zaten ze met hun vijven. Oom vertelde van Brussel; het beviel er hem nu erg goed, een prachtige stad, en als je werk naar je zin is, hè. . . . En wat moeten jullie worden, jongens, heb je der al eens over gedacht; je bent al groote jongens genoeg, us kijke, toch wel veertien, Jacques?

„Dertien."

„Nou dertien, en Eddy elf zeker, want Hes is immers tusschen je in; nou ik geloof, dat je vader toen al wist, dat-ie dokter wou worden, dat wist-ie al drommels vroeg tenminste en dat heeft 'm geen kwaad gedaan; hij was maar wat een kraan in zijn vak, daar heb je nou geen verstand van, zal je later wel gewaar worden. Ma moet zijn boeken en papieren maar zuinig bewaren, dan zal je nog eens trotsch op hem leeren zijn, ja trotsch, dat mag heusch. En zou geen van jullie dat heilige vuur nou onder de leeën hebben? Die steek den vinger eens op."

„Willem!" De kinderen zagen hun moeder aan; 't klonk net of 't hun gold, zoo vermanend; en ze zagen haar oogen gaan naar oom Willem, bedroefd verwijtend: „'t Is beter, dat ze daar niet over denken, dat zou toch niet gaan."

Oom keek in zijn bord en met plechtig langzame knikken schudde hij zijn hoofd met zijn oogen groot opengespalkt: „Ja, 't zijn al zoo'n groote, flinke jongens; ze maggen er wel wat van meeweten, dat de wereld geen goudveld is. Als je vader was blijven leven, was dat allemaal heel anders geweest; maar je begrijpt wel, hè, dat dat een heel verschil zal maken. Maar flink leeren, jonges, dat er wat van je terecht komt, je je moeder geen zorg meer bent. Ja, jij kunt lachen, Hes, dat je een meisje bent; die hoeven zoo hard niet te werken."

De ernstige oogen van het meisje zagen naar den man: „Maggen die hun moeder wèl zorg zijn?"

„Dat niet; maar die trouwen bijvoorbeeld," zei oom luchthartig.

„Niet altijd," meende ma te moeten toelichten.

„En as ze niet trouwen?"

„Dan gaan ze in 't klooster."

„En as ze daar geen zin in hebbe?"

„Jij bent een lastige," lachte oom; maar dan ken je nog altijd bij mij terecht, hoor! ik kan zoo'n avokaatje nog altijd wel gebruiken."

Het kind zweeg. Moeder knikte oom Willem dankbaar toe over tafel.

„'t Is hier toch niet koud, Jacques, dat je zoo rilt?" vroeg na even een pauze zijn moeder.

„'k Weet niet. Ik ben koud."

Zij legde haar hand tegen zijn wang en slaap: je gloeit kind; je hebt zeker een kou gepakt; was het niet erge wind van morgen; 't is daar een tochthoek."

„Och . . ." hij wist het niet meer, daar had hij niet op gelet. Een lange rilling deed zijn tanden klapperen. Ja toch — nu wist hij 't weer ineens, hij had het heel erg koud gehad.

Het maal eindigde roezig. Oom Willem moest met den trein van half zeven naar Brussel; telkens, onrustig vischte hij naar zijn horloge met een vergelijkenden oogopslag naar de klok.

„Toch gaat-ie wat achter, Marie, wat ik je zeg. En mijn koffertje moet ik nog pakken."

„Nou dan maar; Eddy, help oom us netjes."

Eddy scheelde naar de rookende ommelet, waaruit zachtjes lilde glanzig roode gelei:

„Dan ook voor me bewaren, ma!" en voorbij schuifelend fluisterde hij haar in 't oor: „Een lekker middelmootje, ja?"

Hij kreeg geen antwoord, schoorvoette weg; de deur uit, kiekeboede hij zijn kop weer naar binnen, nu hard, dringend vragend met kleurige intonatie: „Ja-a-a?"

„Ja, ga dan ook gauw."

Tegelijk kaatsten hol door het huis wilde vliegstappen naar boven en schel kwamen er stemmen, beide schreeuwerig joviaal, tegen elkaar op. Het was als jolige muziek over de dompige stemming, die de lage eetkamer vulde; het kwam, als spot om 't leed, geklaterd van de zoldering, van de wanden, terug van den vloer, één wijde galm van spot, dat het zwijgzame drietal ophikte. Toen ineens als vogelgekwinkel gorgelde hoogfijn de lachstem van Eddy:

„Ma, ma, ma, ma dan toch!"

„Allez, jongen, gekke kwiebus, bulderde oom bassig met een grinnekenden uitgalm: „Nee, zeg, mot ik te laat aan den trein, bè je nie wijs?"

Ma kwam aangeschoten, boos ernstig haar streng gezicht. Als altijd bij ongewoon kinderleven welden zenuwachtig, voorbarige strafwoorden op haar lippen, niet te stuiten, hobbelend dwaas als opgejaagde schapen, vóór ze wist het waarom.

„Och Eddy dan toch! zul je dan eens nooit. . . ."

Guitig lachend met een zweem van verlegenheid nu op zijn aanroodende wangen, stond hij boven voor haar op 't trappalier, in rok, knikkend in zijn knieën, met kleine rukbeweginkjes rechts en links, om de even sleepende panden met bevallige zwiertjes over den vloer te vegen. Zijn linkerhand hield hij onder het vest vooruit gestoken, dat 't wijd puilde tot een punt, en de rechter lichtte met twee vingers, de andere stakig omhoog, den glimmend zijden hoed, waarom breed een rouwrand dofte. In haar even glimlachen putte hij moed.

„Mevrouw!" riep hij met deftig theatrale stembuiging, zijn lijf, hoofd en oogen nu in correcten groet. Oom Willem brullachte over de trapleuning heen: „Kwajonge, mot ik je kome hale? Alle goden, wat en ganf!"

Eddy holde al aan; O, meneer, is dat van u, pardon, pardon, dat 's dan een vergissing.

„Kom maar weer gauw beneden, je helpt van den wal in de sloot."

Niet gewend, prompt gehoorzaamd te worden, wandelde ze met trage stappen naar de eetkamer terug; op haar moe gezicht vervaagde de glimlach weer, verrieden zich snelvolgend de gedachten: wat kan ik nou nog doen? — och, niets — maar laten — wat daarvan worden moet? God weet 't! —

Jacques leunde zijn bleek gezicht tegen de hooge ruggeleuning van zijn stoel; zij

ging naar hem toe, streelde zijn voorhoofd.

„Nou ben ik toch zóó naar," zei hij flauw.

Toen Oom Willem was vertrokken, liet Jacques zich willig door zijn moeder naar zijn kamer brengen: 't was of zijn hoofd in vuur stond.

„Zal je der nou dadelijk lekker warm onder kruipen; ik heb een kruik in je bed late legge, is dat goed? Ik kom zóó nog us kijke, laat 't licht maar aan."

Toen de slanke zwartvorm van zijn moeder in het donkere van de deur was verdwenen, zonk hij op zijn bed, gedachteloos, willoos. Hij voelde zijn tranen over zijn wangen, zonder juist te weten waarom. Hij had een pijn als van-binnen-gekneusd-zijn; hij wist vaag, dat alles nu anders was; hij was een ander mensch, dan hij tot nog toe geweest was; al het zonnig zorgelooze van zijn leven was voorbij, 't was nu, of hij al oud was, al heel, heel oud, ... En zachtjes almaardoor kwamen er nieuwe tranen, tot de behoefte aan zijn zakdoek hem aan 't oogenblik bond, aan het moeten uitkleeden, aan zijn moeder, die komen zou, aan de kruik in zijn bed. Hij voelde er naar en verschikte ze; die zou hem goed doen: hij was zoo beverig en zoo koud. Het komen in zijn bed was als het slaken van een spanning door al zijn leden. Hij lag stil ingetrokken binnen de warme plekjes, dankbaar om 't rustige, dat het kloppen in zijn hoofd deed bedaren, dankbaar om het felwarme, dat nog even na deed rillen, maar nu weldadig zijn verkleumde lichaam indrong.

„Slaap je al, vent?" Hij schrikte op; hij had haar niet hooren komen.

„Dat 's nou dom, hè, dat 'k je wakker kom maken!"

„'k Sliep nie, ma; 'k had maar m'n oore onder de dekes: 't is zoo lekker met die kruik, zeg."

Zij bukte zich, om hem goe-nacht te kussen; en ineens kon zij den drang, dagen al oud, niet meer weerstaan. Zitleunend op zijn bed, fluisterdicht over hem gebukt, voelde ze opbreken de vreeselijke vraag, die haar meer dan al het andere had gepijnigd. En met haar heeten adem kwamen haar angstgebroken woorden, haastig, bewuste boosdoeners, in koorts voor ontdekking:

Jacques, 'k had je al wille vrage ... zou hij nog geleefd hebbe, toen de pastoor kwam ... je hebt ... met wrijve toen geholpen. ..."

't Was, of een ruwe hand hem met kracht terugsleurde te midden van alle ellende. Hij wilde ze vluchten, hij wilde ze niet! maar zij greep hem, zij klauwde, zij schudde, zij overworstelde hem. Hij voelde zijn hoofd nu weer vreeselijk bonzen.

Hij wist het niet. ...

„Toen je begon, was er toen nog beweging in zijn borst, of warmte, iets, dat je denkt leven. ..."

„God, ik weet niet; ik geloof. ..."

„Wat?"

„Van niet."

Hij voelde haar hand krampsluiten op zijn kussen. Nu was alles gezegd. Nu kon geen woord, geen troost meer helpen. Het volheldere licht duurde nog even als eene rosse schimmer tusschen zijn toe-oogleden door. Hij merkte verruiming op zijn dek en gauw daarna veilige, zalige donkerte. 't Was of alles, zelfs dat vreeselijkst van al: zijn vaders verderf, zijn moeders wanhoop, of alles hem nu onverschillig liet. Hij kon maar één ding denken en verlangen: weg er uit, geen angst, geen klopping meer, hij kneep zijn oogen dicht, veegde met zijn wil zijn hoofd leeg van gedachten: hij wilde slapen.

Om acht uur, toen Eddy de kamer opkwam, bleef hij pal van schrik in de deur. Jacques, overeind in zijn bed, sloeg aan 't gillen. Zijn stem was heesch en droomwarrig, klimmend tot krijschkreten, dalend tot akelig gehuil.

't Ging als een loeien door het huis. Zijn moeder kwam toegeschoten, sloeg haar armen kalmeerend om hem heen: „Heb je zoo akelig gedroomd, m'n jongen?" suste ze zacht. Huil dan maar uit bij ma dat zal je goed doen ... Gaat 't nou weer wat beter? 'k zal je wat te drinke hale, wat lekkers met een fijn smaakje, daar slaap je rustig op."

Eddy, van zijn schrik bekomend, hield haar vleiend staande: „Mij ook wat Ma."

„Kind! fleur d' oranger, 't is voor de zenuwen."

„Nou ja."

Toen zij kwam, voorzichtig dragend een glas, dreinde hij mee naar het bed: „Maar us effe proeve dan; 'k wou 't ook zoo graag us proeven."

Jacques' tanden kletterden tegen het glas; na een paar teugen zette hij het op een stoel naast zijn bed en viel bibberend terug in zijn kussen.

Terwijl zijn moeder zich over hem heenboog, om warm en vast zijn dekens te schikken, greep Eddy gulzig het glas en klokte een teugje:

Ba! der is geen kraak of smaak an. Ajakketies — nou help me onthoude, da 'k geen fleur hoe-is-'t-ook weer lus."

St... Eddy dan toch, brak zijn moeder zijn luide betuigingen af, en zacht vermanend: „Is dat een jongen, die van 't jaar is angenome? Een jonge, die geestelijk wil worde?"

„Nou die hebbe ook liever een glaasje wijn, dan een glaasje suikerwater of fleur hóé hiette-n-'t, ma?"

„Fleur d'oranger. Wees nou as een muisje, dat Jacques kan slapen. Nacht Eddy."

„Nacht ma."

Om zeven uur werd er op hun deur getikt: 't was nu weer schoolgaan. Mien stak haar groezig hoofd naar binnen: „Ma is na de kerk; as Sjaak nog nie beter was, moch-ie blijve ligge, het ze gezeid. Ze kwam zoo seffes."

Alles bleef nachtstil in donkere geslotenheid.

„Eddy moet je weer bij je oore je bed uit worde gehaald? Op jou kan men nou ook us nooit aan," kwam zijn moeder de zwijgzame rust verstoren.

„Hè?" suffig rekte hij zich om en om: „Is 'et dan al zoo laat? Wat is 'et nog donker! En Jacques?"

„Jacques is ziek, weet je ook wel; allons gauw, der uit nou of je komt weer te laat op school." Zij haalde de gordijnen op, ging toen naar het bed van Jacques: „Jij blijft er maar in, hè? Vier je maar us goed uit vandaag. Heb je lekker geslape? Heeft dat drankje geen goed gedaan, hè?"

„Ma, daar vandaan zal ik nie wakker kunne worde!" plaagde Eddy.

„Schiet nou toch op, Eddy; je morgengebed zal er nog bij inschieten; je moes je schame — in plaats van netjes naar de kerk te gaan, een jonge, die geestelijk wil worde! Foei, ik zou 'et aan niemand durve zegge, hoor!"

Jacques had zijn oogen weer gesloten; het felle ramenwit hinderde hem. Zijn moeders hand streek zachtjes over zijn gloeierig voorhoofd:

„Heb je nog hoofdpijn, vent? Ja? Zoo'n dorst? Ik breng je een lekker kopje thee; heb je daar trek in? Zeker wat koorts; blijf er maar warm onder, hoor!"

Mien hotste de petroleumkachel aan met veel geraas en gerinkel; waaide Eddy's bed af; kletste, plonste met water; klotste op haar klep-kloppende klompschoenen op en neer. Van buiten dreunde 't geratel van handkarren en wagens, het drukke straatbeweeg. Roestige ventersstemmen schreeuwden boven alle daken hun waar uit: „Citroenen en sinaasappelen, vier om een dubbeltje-e-e-e, mooie waar!... Wat had-ie 'n dorst! verschrikkelijke dorst.... En z'n hoofd was zoo licht, zoo raar.... Hij hoorde een zacht gestommel in de kamer... dat was z'n vader die kwam overlegge.... God, dat was goed dat-ie kwam, dat had-ie nie gedacht, dat-ie komen zou... om te overlegge.... „As ik us bedele ging, pa? vier om een dubbeltje... zeg je vier? Dan zal ik je eerst verlosse en kan ik dan ook worde wat jij was?..."

Hij woelde zijn dekens los, wilde zijn beenen uitslaan; zijn moeder hield hem tegen.

„Niet? dat is vreeselijk jammer!" prevelde hij, „vreeselijk... jammer...."

In een even moeheid van verlangens zat hij ineengezakt, wezenloos strak zijn oogen; ineens als bliksemstreken flikkerflitsten ze weer, schiet-wijkend rechts, links, in dollen angst. Zijn vurig geblakerd hoofd gloeide boven zijn sidderenden romp en uitgestooten uit zijn schrik gebroken mond kwam bibberend heete adem. Zoo ging hij de bange rondreis aan door het schrikland van zijn verbeelding; daar waren grauwgladde bergen, die hij slakplekkig bekroop en onder hem laaide een brand op al hooger en wijder en wilder;... daar waren fonkel-donkere graafgangen, waarin hij

om den weg was gekomen, en ronkende afgronden die gulzig naar hem bekten. Daar waren boomen en hooge hellende muren, die al maar lager nijgden en hem verpletteren wilden; rivieren die bruisend overkookten naar waar hij stond geplant. Er was beweeg in alle dingen, alleen lamheid in hem; geflikker van zwaarden van vuur, van verwoestingsleven . . . en dood van ontzetting in hem.

. . . .

Bleeke winterzon, prikkend matgeel door 't stil afhang-gordijn. Loomlang lag hij er, als naar een wonder, naar te kijken. Zijn oogen zegen moe en rezen weer. Ver plekwitte 't om hem heen; zijn handen op 't dek proefden de kille aanvoeling van lakens; een licht van bewustwording twinkelde op in zijn droomerigen blik. Nu liepen zijn oogen herkennend vertrouwd langs de wanden, toch verbaasd. Hij wende het hoofd; dat schichtigde de spinnende stilte.

„Kindje!" Om zijn nog tastende vingers had zijn moeder haar heetdroge handen gesloten; àl schitterend schreiden in haar teer glimlachend gelaat diepweg de oogen. Hij voelde, toen zij hem kuste, haar lippen beven en 't lauwig natgeplek van haar wangen; en, als opgetokkeld door een macht buiten hem, kwamen leedloos onnoozel ook tranen in zijn wijde vraagoogen op.

„Je bent nu aan 't beter worden, lieverd; God zij gedankt! 'k Heb zóó voor je gebeden! Je zal eens zien, hoe gauw je nu weer flink zal zijn. Ik heb wat heel erg lekkers voor je klaar; zou je daar trek in hebben?"

Hij liet haar hem helpen overeind en stutten zijn kussens.

„Zóó goed? . . . lekker, ja? . . . Nou weer wat slapen?"

Hij knikte, maar 't leek hem alles zoo zwaar, zoo vermoeiend. Toen hij weer roerloos lag in de zwijgende stilte rijden vaag voor zijn tragen geest de laatste herinneringen van tóén voorbij . . . . Haast niet te dragen . . . . En één voor één kwamen weer opdringend de dingen van nu: het groote scherm als een reuzenbrok-kaartenhuis uitgewaaierd voor de deur; het lange ruime bed van zijn vader; de breede spiegel boven het witte marmermooi; langlijnig als zwanehalzen de bloemstengels tegen de muren en vol-bol-bloeid de zachtroode reuzenbloemen, de teere kelkeblaadjes matmoe uitgezegen en dan het licht, het tam tintelende licht, dan sleepte strepen van herfstgeel en schaduw. Op den schoorsteen slankten in fijne kleuren de beelden van Maria en Jozef op, en boven-tusschen, hard tegen het rustig gedroom, breed-rouwgerand, vlekte het kruis op Kalvarie. Zijn oogen bleven er vastgehouden, vaag ziende door den sluier van zijn binnen-denken.

Nu kwamen de trage dagen, die waren als de eerste bladzij van zijn teekenschrift, als zijn hakkelige vingeroefeningen op de piano, als een winter-buiten bij sneeuw. Meest lag hij witjes te kijken naar het stille gebeuren om hem heen. Elk rozenkrans-kraaltje zag hij door zijn moeders vingers glippen, starend dan weer strak naar het volgend aan de beurt. Soms zag hij haar smoorzacht schrijden op en af 't vertrek, een boekje in de opgeheven handen; 't was of haar voeten den grond niet raakten. Het donkere kleed, dat effen slankte langs haar mager lichaam, de mooie opheflijn van haar armen deden hem dan denken aan Bernadette van Lourdes, die hij van altijd her kende en vroeger wel met Roodkapje verward had; hij had een prentje van haar in zijn kerkboekje liggen; of was het aan Onze Lieve Vrouw zelf dat zijn moeder hem zóó herinnerde? Hij wist niet aan wie het meest, vast aan het prentje. Vooral viel hem dit op, telkens als zij, een hand van haar boekje slakend, in even stilstaan diep boog haar hoofd, terwijl statig de vrije hand een kruisteeken maakte; ook als, van elke plek en tijd los, zij plotseling knielde, één enkel oogenblik, waarna ze geruischloos haar bedegang hervatte. Hij vond het prettig, mooi om te zien, zóó als ze het deed. Eens, zwaar, onverzettelijk op hem de stilte, vroeg hij vleiend:

„Ma, komt dat wandelgebed vandaag niet?"

Zij glimlachte. „Ik heb het gebeden, toen je sliep."

„Dat is jammer."

„Zie je dat graag?" vroeg ze verwonderd; er hing treurigheid in haar stem. Zijn fijn gevoelhoornde ooren hadden het opgevangen;

zijn „ja" aarzelde even; dan vroeg hij met teere toontjes van troost en verontschuldiging tevens: „Wat is het dan voor een boekje, Ma?"

Zij reikte het hem over. 't Was een dun zwart boekje. Het kafje, effen, droeg ook op zijn rug geen inschrift. Het viel voor hem open en hij glimlachte tevreden; 't zag er net uit, zooals hij gedacht had; 'n boekje, als waarin de woorden voor een comedie staan, een nieuwen regel altijd en dikwijls een ander hoofdstuk; of als zijn misdiendersboekje, ook met die korte zinnetjes, waartusschen-ie moest loopen en buigen en kruisteekens slaan.

't Was schemerig al; hij kon het schrift niet goed lezen, maar toen hij het dichtbladerde langzaam, troffen hem de reuzenletters op het titelblad: Doodenbrevier. Hij bleef er naar staren en tegen het kafje tikkelden even zijn onvaste vingers.

„Zou u 't niet hard willen bidden? dan kan ik meedoen, Ma," zong zijn zwakke stem als een teere treurmelodie.

„Lieveling!"

Sinds bad zij alle dagen met halfluide stem; zacht glijerig over haar lippen kwamen de woorden, valtikkend tegen de stilte.

„Uit de diepte van den afgrond heb ik tot U geroepen, Heer, Heer, hoor mijne stemme...."

Roerloos luisterend lag hij in zijn lakenschede, er boven vroom zijn blanke handen gevouwen. Zijn oogen waren gesloten, maar op zijn tern gezichtje beeldde zich de verschrikking, die voor hem hadden al die zoetvloeiende, gewoon-geworden woorden, die zijn moeder zalvend zei als muziek. Soms had ze lang al het zwarte boekje gesloten, dat zijn oogen, als bloemen van zon verstoken, onwillig bleven 't violetgrauwe leven nog in te zien.

Dan dacht ze dat hij sliep en warm en lang omvatt'en haar liefde-oogen het wasbleek ingetogen gezichtje. Eens, als bewust van een oproep, sloeg hij toen zijn oogen naar haar op.

„Ik dacht, dat je sliep," zei ze lachend lief; „je leek net de heilige Aloysius."

„Maar nu toch niet meer dan?"

„Hoe zoo?"

„Dat 'k me moeder aankijk. Ma, zeg, da vin ik toch nie mooi van em, dat-ie z'n moeder nooit ankeek. Wàs dàt nou mooi?"

„Och ... je weet zoo niks van 't leven af, kindje," zei ze met een zucht. „'t Was zeker heel mooi en een groote deugd. 't Zal hem toch zeker heel veel moeite hebben gekost...."

„Was 't dáárom deugd?" Het had even geduurd, eer zijn vraag inviel. Er moesten weer pruimen in water, dacht ze; toen vreemd klonk haar zijn vraag en ze weervroeg verwonderd:

„Waarom?"

„Omdat 't zoo'n moeite kostte?"

't Kwam haar nu weer helder te binnen, hoe heen en weer hun gesprek had geloopen; ze wist ook wel: nee, dat 't dat niet was, maar de wèl-reden dan? „Je bent weer de oude diepganger. Diepganger, hè? zei Pa 't niet zoo? Nou zal je gauw heelemaal beter zijn."

Hij had even een gevoel, of er iets heel onrechtvaardigs gebeurde, een werkman zonder loon naar huis gestuurd; maar hij zweeg, en toen zijn moeder knipoogend teeder naar hem lachte, lachte hij weer.

Hester en Eddy mochten nu ook wel eens bij hem komen, bij korte poosjes telkens. Half bang schoven ze eerst voorzichtig naar hem toe. Hij kwam zich voor als een prins, die zijn dienaren goedgunstig naderen laat, als een relikwie, die men vroom devoot komt vereeren.

Maar de schroom voor het vreemde duurde kort. Eddy vond op een tafeltje — als een huis met verdiepingen — schoteltjes met veel, dat hij graag lustte: ansjovis en vleeschgelei en geconfijte vruchten en er stond een wijnflesch op met een altijd vol glas. Hij proefde van alles en werd rumoerig blij van prettig-vinden.

„Nou, leuk, hè? lollig! ik zou wel lang wille blijve, weet je wa we dan ketig konne spele: van kerkje, hè?"

„Jonge, daar ben je nou langzamerhand toch te groot voor geworden," vond zijn moeder.

„Te groot? Ma, ik kan et nou net zoo goed; ik heb et nou dan toch wel zoo sekuur afgekeke, meneertje! Vroeger dee ik maar zoo wat, luk raak," — het bed als altaar be-

schouwend, deed hij een stap rechts, een stap links, sloeg om, een halven draai, en terug; en onder 't geglans van zijn blije oogen beschreven zijn handen, van de punt uitgaande, zwierige hartbochten. — „Zie je, zóó is et nog niks, je alp moet fleddere, je lange kleere tegen je beene anslaan, dan is het pas leuk!"

„Zóó, ben je daarmee bezig in de kerk? Eddy, Eddy, ik weet tegenwoordig soms niet, wat ik van je denken moet!"

„Maar Ma, ik mag toch al vast us wat afkijke; ik kan ook geen goed meer doen!" zuchtte hij mismoedig na. „Nou, gà ik iederen dag na de kerk en nou is 't nog gezanik."

Maar in hetzelfde oogenblik, zijn geraaktheid verwasemd, kwam hij opgewonden weer tegen Jacques: „Weet je waarom 't hier zoo fijn zou gaan? Een wit altaar," hij streek over de lakens, en naar de flesch loenschend: „en wat voor in me kelkje, meneertje!"

Hester vroeg, of ze nu ook even dichtbij hem mocht komen. Eddy moest dan nu maar gaan, zei Ma, die was veel te druk; zoo heel sterk was Jacques nog niet, moest ie niet denken.

Hester, als een kleine amazone kwam licht op een kantje van zijn bed gezeten en deed bedaarde, verstandige vragen: of hij nu veel beter was dan hij was geweest; of hij veel pijn gehad had? en veel leelijke drankjes? 't Leek wel van doktertje spelen.

„Nu maar veel eten, Jack," ried zij, „dan ben je weer gauw dik en gezond."

„Veel eten dat mag niet, wel dikwijls, maar 'n snippertje iederen keer, as 'k wel meer zou lusten."

„Wat gek! waarom zou dat?" vroeg ze verwonderd.

„Maar kind, dat is altijd zoo," gaf hun moeder als reden; als je erg ziek ben geweest, mag je nooit heel veel gaan eten op eens."

Uit haar lichtgrijze denkersoogen week het vage van verwondering niet. „Er is toch veel anders dan je denken zou," vroeg-wijsde ze in langzaam binnengemompel.

„Jullie zijn geen van beien nog barre ziekenbezoekers. Je moest nou zoo us wat vertellen, kalmpjes aan; een zieke wil wel us wat verstrooiing hebben."

Jacques had om zijn bleekdunne lippen een half verlegen trekje. Hij vond het juist zoo prettig, dat ze daar zoo zat, precies gewoon met niet veel woorden. Hij was bang, dat ze nu bedroefd zou zijn, of anders zou trachten te doen en daarom zei hij, dat hij 't zóó juist zoo prettig vond.

Nu, dan was 't goed natuurlijk; beter dan te druk zooals Eddy, in ieder geval... en zijn moeder nam de gelegenheid waar om even de ziekenkamer te verlaten. Toen de deur achter haar dichttikte, klemden Jacques' vingers vaster het handje binnen het zijne.

„Ik hou veel meer van jou dan van Eddy.'

„Ik ook van jou."

„Je lijkt zoo op Pa nou."

„Vin je?"

„Ja erg... weet je: zoo heelemaal...."

„Ook in doen?"

„Ja dat wou ik juist zegge. Ik moest weer zoo vreeselijk aan 'm denke, toen je hier zoo kwam zitte."

Zij staarde even in de stilte, toen kwam de zwakke stem van den zieke weer wankel:

„Heb jij er wel us over gedacht, waar of ie nu zou zijn?"

Het meisje knikte.

„En wat denk je?"

De klok tik-tik, tik-tik, tik-tikte. In strakke wachting bleven zijn bange glinsteroogen op haar peinzend gezichtje gericht, tot laat, dat 't nauw nog als antwoord kon gelden:

„We hebben van de week in de catechismus gehad over de hel...."

Hij wachtte nog even, of ze verder zou zeggen, vroeg toen geslagen: „Denk je dáár?"

Ineens kwamen boorscherp haar licht-grijze oogen naar hem toe: „Ik kan het niet gelooven, Jack, heelemaal niet, van de hel..."

„Hes!" schrikte hij.

„Van God, die zóó goed is!"

„Ja... maar rechtvaardig...."

„Ik heb nooit zoo gedacht vroeger; je leerde maar toe... maar Pa in de hel?... altijd bij duivels? altijd branden!?...."

Zijn handen tegen de oogen om 't tergend eigen visioen, kermde hij.

„O Jack, Jackie, niet huile... als Ma 't ziet, mag ik niet weer bij je kome. We moeten er niet meer over prate... later as je beter ben. 't Is slecht en dom van me, maar ik kan ook met niemand prate dan met jou. Toen ik met Eddy uit de catechismus kwam, was ik er zóó vol van, toen zei ik er ook iets van, en weet je wat ie dee? Hij begon vreeselijk te lache en zei, dat ie nou ineens moes denke an die ui van Pa van dat ouwe vrouwtje, waaraan ze voor 't eerst iets vertelden van Jezus met de Joden, dat ze 'n-'m gekruisigd hadden en gegeeseld en alles; en die toe vroeg, wanneer of dat gebeurd was en toe ze der zeien: hééł, hééł lang geleje, toe zei: Late we dan hope, dat 't een valsch bericht is. Hij vond 't zoo aardig, hij gilde derom midden op straat en toe thuis kwam hij der weer mee an bij Ma.

„Bij Ma?!"

„Nou je ken denken, Ma vond het vreeselijk, en ook van mij, van mij nog het ergste geloof ik. Ze zei, dat 't haar grootste verdriet zou zijn, as ik zoo'n sceptischen aard zou houwen.... Sceptisch, weet jij, wat dat is?"

„Sceptisch, nee...."

„Ik heb et an Ma gevraagd; die zei: zooas je nou doet...."

Uit de gangverte kwam winnend aan sterkte dof gestap op den looper; toen wurmend een voet aan de deur en Ma, die riep: „Hes doe even open, ja?" Terwijl ze opvloog naar de deur voelde Jacques als een heimelijk genoegen dat ze nu niet ineens over wat hoefden te prâten, om niet door hun zwijgen op te vallen.

Ma bracht zijn eten en Hes moest nu ook gaan, Mientje niet late wachte, ze had al opgediend.

„Dag Jacques," zei ze, „wor maar weer gauw heelemaal beter."

„Je mag toch nog wel us komme?

„Zeker, wel iederen dag nu," stemde Ma toe; „ben je der niet moe van vent? Niet? je zal us zien, wat je nou gauw beter ben."

Hij zag nog haar smal bleek gezichtje, knikkend om den hoek van het scherm.

Toen moest hij eten en voor 't eerst had hij geen honger, ook geen dorst. Hij had niets, heelemaal niets, alleen een blij gevoel van ruimheid. Hij wou al wel, dat 't morgen was. Wanneer zou-d-ie nou kenne opstaan, dacht Ma? het ziek-zijn was nu toch wel over. Een paar maal verraste hij haar met een luiden lach, eens toen er een vreemde ketelmuziek, van Eddy zeker, naar boven klonk; en eens toen zij lang naar den vingerhoed zocht, die stak aan haar vinger.

Zij glimlachte ook, maar als bij guitestreken, die ze tevens straffen moest. Angstig woelig vond ze hem worden; voor 't eerst op zijn holle zieke-wangen weer kleur, een scherp gebakend bloedmeertje. Zij legde den killen rug van haar hand er tegen: Toch geen koorts weer?"

Hij hield vol, dat hij veel, veel beter was. Eerst onder 't weer bidden van 't doodenofficie voelde hij zwaar als pijn de loomheid terug in al zijn leden. Waarom was hij straks toch zoo blij en zoo licht geweest? Hij kon het niet meer bedenken. Hij hoopte, dat 't weer zou komen, maar hij geloofde het niet. Als het weerkwam zou hij 't vasthouden en dan zou d-ie ook weten, waarvan 't kwam en hij zou altijd blij kunnen zijn, zoo dikwijls als hij maar wou, dan hoefde hij daar maar weer aan te denken... Uit de diepte van den afgrond heb ik tot u geroepen, Heer, Heere, hoor mijne stem... God nee, er kòn toch niets zijn zóó dat 't licht kon maken, wat er zóó donker was over hem gekomen. Zoo oud as ie was geworden, nooit had ie gedacht, dat 't zoo vreeselijk was, alles bij mekaar. Zijn moeder had het wel dikwijls gezegd en ook wel mensche, die zoo us heel groot verdriet hadde; hij wist nog goed: eens dat ie in 't kleine kamertje werk zat te make met de deur naar de huiskamer open, toe zat er een mensch bij zijn moeder te huile. En zijn moeder zei maar van dat het hier maar een tranendal was en ook maar heel voorloopig voor ons; nou, dat had ie toen heelemaal nie gevonde; en dat 't dat mensch nu wel weinig zou kunne schele had ie gedacht. Maar nu klonk de aanslag van die woorden heel anders tegen zijn ziel: wat een troost, hé, dat 't maar voorloopig was. En wat kon 't gauw gaan met een mensch; zóó inééns kon je toch maar dood zijn en dan kreeg je voor eeuwig, wat je in je leven verdiend had.

Hij zou maar erg goed zijn best doen, niet voor hier, God, dat was toch niet de moeite waard: Pa nou met al z'n geleerdheid, die arme man! hij zou goed zijn en heilig, en alles wat hij nu vast kon doen, dat zou hij opofferen voor Pa, „want uit de diepte heb ik tot u geroepen . . ." God, hij was er niet bij geweest vandaag. Over zooveel dingen had ie gedacht, maar toch meest godsdienstige zaken. Hij was toch zelf-tevreden, lag met een gevoel van heel-voldaan-zijn stil nu te peinzen, hoe hij heilig wou worden,

Zachtjes kwam de schemering, de lange voorrede van het duister; hij lag maar stilletjes te kijken naar de dingen, die al grauwer en grauwer werden, breede zwartstreepen langs de helle muren plekkend, groeiende balken van donkerte tegen 't plafond, Maar buiten werd de lucht rood en de dikke wolkenkoppen vlamden. Wat een kleur, zoo mooi en zoo teer; dat konne ze hier op aarde toch maar niet! had je ooit zoo'n jurk zoo'n gordijn, zoo'n lap gezien? zóó kon 't alleen Onze Lieve Heer! En dat er menschen waren, die niet in Hem geloofden, alleen maar al, omdat ie zulke prachtige dingen doet. Wat zag je al niet soms in de wolken; uren kon je er in kijken, en altijd nog nieuws er in zien. Hij kon zich nu wel een beetje voorstellen de onbegrijpelijkheid van God, waar een mensch toch nooit heel achter komt. Hij zou morgen aan Hester zeggen, dat ze niet meer zoo iets van God moest denken: almachtig, oneindig groot, oneindig goed ook, maar daarbij oneindig rechtvaardig was Hij, al kon je dat niet verder uitleggen, 't was zoo, dat wist ze toch zelf ook wel.

Toen hij weer van de achter daken wegzakkenden wolkengloed terugzag naar de kamerbinnente, kon hij alleen den omtrek van heel lichte dingen meer onderscheiden. De tijd had niet meegedroomd om 't wolkenmooi. Hem leek het nu, of 't zoo ineens nacht was geworden. 't Gaf hem even een schrik, als een heel onverwacht geluid op zijn kalmte vallend, zou hebben gedaan.

„Ma."

„Ja kindje."

„O," zei hij, verruimd door haar kalm geluid. „Hoe is 't zoo ineens nacht geworden?"

„Toch niet gauwer dan anders, wel?"

„'k Dach van wel." Hij had haar donkere schaduw bij de tafel zien verrijzen, hoorde nu 't gescharrel van lucifers, twee, driemaal 't geslijp van een stokje langs 't doosje; toen knetterde een vlammetje op als een geel heilige Geestje in àl-donker. Het gas knalde aan; het licht kerfde in zijn knipperende oogen.

Toen hij ongehinderd kon kijken door de vergulde kamer zag hij zijn moeder met den rug naar hem gekeerd; maar in den spiegel zag hij haar oogen rondgekringd en den zakdoek, dien ze balde, zenuwachtig.

„Maatje, wat is er?" zijn nog zwakke stem huiltrilde van meegevoel. Zij schudde langzaam het hoofd, dat ze afgekeerd hield; plots hief ze het op, begrijpend dat hij het zag in den spiegel, glimlachte daar tegen zijn droef verwonderd gezichtje: „Dat's langs een omweg, hè?" trachtte ze luchtigjes te schertsen. „Ma, toe, kom nou us hier, kom nou us bij me zitte. . . ."

Ze kwam, maar 't deed hem pijn, zoo vaag uitwijkend haar oogen zagen.

„Maatje," kwam hij weer, zacht als een streeling, „maatje, waarom heb je gehuild?"

Dat prikkelde haar tranen weer op; ze moest opnieuw naar haar zakdoek grijpen; zij drukte dien pijnlijk vast tegen haar oogen, als om de tranen terug te dringen, nu hij het zag. Haar linkerhand hield hij stijf gevangen

„Och kind, het is alles zoo anders; ik kan je dat toch zoo niet zeggen."

„Aan *mij* niet zegge?" vroeg hij als een verongelijkte verwijtend, „maar moeder dan toch aan wie? Wij moesten uw steun en uw troost zijn, heeft oom Willem dat niet gezegd? En uit me zelf zou ik dat ook wel hebben begrepen. Maar hoe kan dat dan ma, as je huilt en van me weg wil loopen?" Haar nog bewaasde oogen zagen naar hem lang en teer; haar vrije hand streelde zijn fijnbleek voorhoofd, harkte losjes door zijn lang zwart sluikhaar. Dat gaf aan haar denken een vreemd-gauwe wending, die haar zelve niet eens opviel, zelden als ze zich haar innerlijk leven bewust was.

„Wat zijn ze lang geworden, hè? Net zoo'n

wildebos; as je op mag van den dokter zullen we den kapper us late kome."

Maar zijn bed-warmige hand bleef de hare klemmen met korte drukjes van hoop op gehoor, van aansporing toe-nu-toch te zeggen. Zij wilde weerstreven: hij was nog zoo jong, zoo zwak, zoo gelukkig zorgeloos dacht ze, maar zijn magnetische smeekblik was sterker dan haar wil. Op het bankje voor zijn bed gleed zij op haar knieën en stuttend haar van tobben moe hoofd tegen haar heftig kloppende polsen, haar witte handen smal-slank langs 't gloeierig behuild gelaat, morrelde zachtjes haar droefheid op en haar zorg en haar angst om zóóveel.

„Ach, lieverd, waarom ik nóú juist huilde, zou ik je niet precies kunnen zeggen; er is zóóveel; 'k wil den moed ook niet verliezen; God zal voor ons zorgen. God zal *hem* barmhartig zijn; wij moeten het blijven vragen; alles voor hem doen, wat we kunnen. God is zoo goed, moeten we denken! Maar 't is alles nog zoo nieuw en zoo versch en ik ben zoo bang voor jou geweest. Het minste wat er nou gebeurt doet me soms huilen; je moet er maar niet op letten, lieveling. 't Was dezen keer om Eddy, hij kan toch soms zoo raar doen, vin je niet?"

„Ik geloof, dat-ie nooit denkt. . . ." zei Jacques.

Dat voldeed zijn moeder niet; zij begreep niet, wat hij daarmee kon bedoelen; maar zij miste allen drang om dóór te vragen, dóór te tasten, tot een klaarheid te komen uit het vage van onbegrepen verschil.

„Nou weer van middag, ik begrijp soms niet, wat den jongen bezielt. Soms denk ik, dat hij ons maar wijs maakt, dat hij priester wil worden; dat zou toch een afschuwelijke spot van hem zijn! En soms denk ik ook weer: hij deugt er ook niet voor, hij is zóó kwastelorum, zoo turbulant. Had-ie toch laatst bij Verschoore verteld, dat-ie geestelijk werd, omdat die 's morgens om acht uur al heel klaar waren met er werk!"

„Hij moet 't ook niet worden," vond Jacques:

„Ja, zie je, maar as je 'n 't 'm zei, zou je eens zien, wat hij zou opstuiven en dan denk je weer... en weet je, 't is ook zoo hard... ik had zóó gehoopt... en wàt moet-ie worden, zooals 't nou is?..."

Ze tuurde nog, tuurde op 't helwit van het laken... deed het gas weer zoo raar? 't Licht daalde en rees; een papiertje in de luchtgaatjes, dat wou wel eens helpen. Zij wilde opstaan en gaan.

„Ma, *ik* wil priester worden." Zijn teerbleek gelaat van pas hersteller met als een goudglans uit zwart zonbeschenen gesteente zijn oogen, 't had iets van den ziener, den martelaar, den held. Alleen, zij zag het niet, 't was haar wel even een genot, dat hij dat zoo zei nu, maar tevens bleef ze denken aan 't gas en 't papiertje.

„'k Had het altijd veel eerder van jou gedacht," zei ze maar. 't Was of 't van zelf had gesproken.

Toen kwam er een kille compacte mist neergeneveld over zijn glinsterende zielepraal: gansch zijn gevoel, zoo hemelsch mooi, dat 't hem zelf haast tot schreiens toe had bewogen hulde als een toren weg in lage wasemwolken; en zijn denken verstijfde als een beek, wanneer grauwe winteradem laag hangt over 't weerlooze water.

Wat had hij dan toch gedacht? Wat had er dan toch moeten gebeuren? Had hij dan verwacht, dat ze 't lief en mooi en edel en opofferend van hem zou vinden en dat ze hem danken zou misschien! Maar was het dan een offer, en bracht hij het háár? Ach, wat hij zoo zeker en helder had geweten, weg was het, nu 't in bloote woorden verzinnelijkt stond. Hij had 't niet moeten zeggen... niet moeten zeggen. Hoe was nu alle glorie en glans weg ineens, was het een gewoon ding geworden dat heele mooie! Wàs het een offer van hem? Maar als ze dat dan merkte, dan moest het haar droef maken, niet blij... wat was dat dan voor een offer, dat drukt wie je juist goed wil doen? En 't was geen offer; God, hoe kon hij nu zoo denken; 't was heelemaal geen offer: zooals hij nu gezien had, dat 't leven maar was, wat was het zóó waard? Wat zou je er zóó voor doen? Wat kon het schelen, wat of je was, wat of je dee, as je maar zorgde voor later. En zijn vader, hem te kunnen helpen, as je zoo dicht vertrouwelijk staat bij God

elken dag, dan zeggen: Heer, dat deed *ik*, doe nu ook wat voor mij en geef vader de eeuwige rust.... Was het dat dan? Dat... alles? God, hoe extatisch, hoe ideaalhooghooger was 't hem geweest zonder bevlekking van woorden. 't Was of hij het licht, dat balsem-zacht in zijne zieledonkerte was geleekt, niet meer zien kon nu hij staarstrak in de kern had gekeken; 't was of hij de hand had uitgeslagen naar spiegelend goud, dat dan klaterde dun tegen zijn vingers. Uren lag hij van het licht gekeerd, de oogen loom gesloten en achter zijn wirwar-denken hing het als een verre ééndeunige dreun: 'k wou, dat 'k mijn oogen nooit meer open hoefde doen....

Er was nu in zijn stille-meer-leven weer beweging gekomen. Hes en Eddy mochten om beurten elken dag bij hem komen.

Als Eddy er was, moest telkens verboden worden: niet ankome Eddy! Chut jonge, we zijn niet doof, niet zoo schreeuwen, ja! Nee, dat nou nog niet, je maakt Jacques veel te moe. Ken je nou niet wat bedaarder? niet zoo vreeselijk druk! denk toch eens ook om een ander.

Dat was voor Jacques telkens een nieuwe kwelling, te wranger omdat 't in zijn naam, voor zijn zaak gebeurde. „Die druiven zijn voor Jacques, Jacques heeft hoofdpijn! Jacques kan daar niet tegen." Dan had hij met Eddy te doen, die dat naar en vervelend moest vinden en hij wou zeggen, dat 't wel mocht, dat 't niet hoefde, dat hij er geen last van had, maar Eddy was hem altijd voor, pruilde, werd driftig soms: „Hij had ook nooit wat! 't was altijd gezanik om hem." Dan zag Jacques, dat in zijn moeders gelaat plots alle lijnen als vermoeiden en haar mond zag hij vast zich sluiten. Dan schrijnde háár leed hem; maar iets van bitterheid voelde hij tegen hen beiden: hoe konden ze altijd weer toch het zoete van den vrede verstoren. Dàt deed hem pijn.

Naar het komen van Hester kon hij uren te voren al verlangen. Het was nu vast, dat Ma haar als een aflossende wacht ging beschouwen.

Het zoeken van werk, het nagaan van Mientje, het prutsen van zijn ziekekostjes, het wachtte nu alles, tot Hes kon komen. Meest zat ze dan bij hem als toen voor 't eerst, luchtig schimmel-amazonetje op 't schitterwit van zijn laken. En ze vertelde hem kalm van de dingen, die gebeurden. Ze had nu geen muziekles meer; eerst had ze gedacht, dat 't was om 't leven voor hem; maar toen ze nu gevraagd had, of de juffrouw nu weer mocht komen, had Ma gezegd van niet, dat ze niet meer kwam, 't was niet noodig, hè? en de lessen waren zoo duur. Jacques ried het verdriet, waarvan ze manhaftig de uiting bedwong; hij streelde het handje, dat stutte op zijn dek; haar vleiende woordjes zeggend.

„As jij nou nog maar mag!" keeltranen snikten in haar stem — „jij kon het al zoo mooi!"

Even greep hem de angst; maar de kneep van het leven, dat verwrong, dat opperste en dwong van dit kan niet, dat moet, knelde hem al vaster; gedwee zei hij:

„Dan zal 'k 't me zelf maar verder leeren."

Hij vertelde haar ook van het groote nieuws in zijn leven.

„Heb je dáár lust in?" vroeg ze verwonderd.

„Lust? lust niet. Lust heb ik alleen maar om dood te gaan; maar dat zal nu niet meer gebeuren zou gauw."

Zij begreep dat niet, schudde peinzend haar blank-in-blond gezichtje, lang; tot spontaan als een ingeving haar grijze ernstoogen op hem aanlegden:

„Jacques, en Joline dan?"

„Joline.... hoe? dàn?"

„Ik dach, dat je met haar wou trouwen."

„Ja, dàn dan niet."

„En heb je daar niks geen spijt van?"

„Och... het andere is zooveel gewichtiger en je kunt niet alles hebben... Toen kwam het voor 't eerst in hem op, dat zij er bedroefd om kon wezen, Joline; dat speet hem zeer, maar hij kon er toch niets aan verhelpen; ze zou ook wel gauw een ander vrijertje krijgen! Och, en van trouwen met denzelfden jongen van heel vroeger, waar je al van vóór de burgerschool mee liep, daar hoorde je toch niet veel van ook; 't zou misschien toch niet gebeurd zijn... en als ie was doodgegaan... Gek in al zijn ziekte had hij aan haar niet

gedacht; hij was ook zóó anders geworden! Maar nu, als men doet van een doode; moest hij ineens alles van haar herdenken in een lief, weemoedig licht.

't Was al heel, heel lang geleden, dat hij haar voor 't eerst op een kinderpartij had gezien; bij Scheltus, en ze gingen naar buiten. Ze liepen in een warrig troepje, als een tros, en op de brug — hij wist nog het plekje — had ie de blonde, dribbelende haartjes gezien, die ie niet kende. En toen was ie er op gaan letten en ie hoorde wat ze zei: „Bij ons had je ook zoo'n ding, dat heette het gouden Horentje," zei ze, „daar had je een schommel, ja, en een wip, een roode wip, die van een kant klotste; en ringen voor de jongens waren der en een schuitje ook; vin-je 't prettig in een schuitje? Dan zei een ander weer wat en hij liep stilletjes te smoezen in zijn eigen van gauw-nou-maar-wat, ongeduldig haar vreemd, vriendelijk stemmetje weer te hooren, dat dee of 't zong. Hij bleef ordelijk op zijn plaats in den tros, al had hij wel eens willen kijken, hoe ze er van voren uitzag. Haar wang kon hij soms zien en haar oor met een blauw bengelend belletje er aan, en soms ook een tipje van haar neusje. Zij had een wit jurkje aan, dat leefde van fijne kraakjes en een bonte sjerp van zij met een grooten huppenden strik. Het slappe stroo van haar witten hoed wiegde en twee witte fijn zijige linten kwamen er van over haar gouwige haren geaaid. Kijkend en luisterend had hij maar aangeloopen en dat was juist 't mooie geweest en het vreemde, dat hij toen van haar hield zonder haar gezichtje, van haar frisch krakend jurkje en den deinenden hoed met er onder den zonnigen sleep van haren; van den zachtzijigen schotschen kwikstrik en de belletjes blauw; zoo had hij later om blij te worden soms expres aan haar liggen denken. Aan den Bataaf had hij toen haar gezichtje gezien, dat was net of hij 't van altijd kende; en toen er verstoppertje gespeeld werd, was hij met haar meegeslopen achter een laag hek, daar waren ze op hun knieën gaan liggen.

Toen had hij gedorst, zoo met zijn tweetjes; hij had haar glanzig golfhaar gestreeld en gezegd:

„Joline, wat heb jij een mooie naam! en wat heb je mooie haren!"

„Vin-je? jij niet," had ze toen gezegd; ze vond zijn haren zoo raar, zoo spartelbeenig, maar ze wou wel us probeere, of ze 't niet beter kon krijge.

En toen, in een hoekje, met haar kittelig zakkammetje van schildpadgeschitter was ze aan 't werk gegaan en ze had fijntjes in haar witte kleine-meisjes-handen gespuwd en zijn stugge stoppels nat neergewreven, dat er een scheitje zou komen te liggen. Maar een van de juffrouwen, die boterhammen en koek hadden gesneden, was toen voorbijgekomen en had gelachen, heel erg. Daar was hij vreeselijk verlegen van geworden.

Veel later had hij eens in een boek gelezen, *De Dochter van den Vrijbuiter* heette het, van een liefde op 't eerste gezicht en toen had hij die woorden met een mooi kleurig potloodje uit zijn teekendoos onderschrapt en haar laten kijken een Zaterdagmiddag; daar had ze prettig om geknikt en gelachen. Eens was er iets heel droevigs gebeurd. Eddy had hem geplaagd met „zijn meisje"; flauwe liefjeslikker had hij hem gescholden. Ma hoorde het net en die zei toen, dat Eddy groot gelijk had; 't had ook geen pas voor jongens, zoo met een meisje te loopen, en als Joline Varda soms dat meisje was, dan bestond er een dubbele reden, want die was ook nog protestant. Wat protestant eigenlijk was, had hij toen niet goed geweten. Maar 't moest iets slechts zijn, iets heel slechts, dat zou hij hebben begrepen, alleen al maar uit zijn moeders toon. Nu had hij nog eens dat woord gehoord in een fluistergesprekje op school. Chris Lamers had het gezegd en Willem Roos, die om zijn deftige zinnen bekend stond bij de jongens, had daarbij gezucht: „Zoo jong nog, en al zoo bedorven!"

Het was schrijfles en terwijl hij zijn op- en neerhalen zorgvuldig te strijken zat, was dat nieuws „protestant" met een bang-donkeren impressario gearmd door zijn hoofd gewandeld, zijn hoofd, als een wijde wereldzaal nog donker in leeg-vroegte. Toen dat vaagerge met Joline te maken kreeg, werd 't hem een angstig raadsel. Misschien zou Hes het wel weten, die wist soms zoo veel. En

's avonds treuzelend bij de boterham vroeg hij het haar. Eddy zeurde om suiker bij Mientje, maar hij had het toch gehoord; hij lachte hard en zei: „Weet je dat niet? dat zijn mensche, die nie gebore zijn!" Volgde een gillend geschater van Mientje.

„Mal wijf, weet jij 't soms beter?" knorde Eddy gekrenkt in zijn praalweterij. En tusschen sniklachjes bracht Mientje met moeite uit: „Och domme jonge, je meent zeker: gedoopt."

„Nou ja mensch, stel je niet an! en Eddy, grimmig, lachte haar na in schel falset.

Niet gedoopt, ja, dat was een vreeselijk ding

Jacques lag er in zijn bed nog lang over te peinzen. Hij zou haar eens vragen, of 't waar was.

Hij deed het den volgenden dag al. Protestant? ze wist niet wat 't was; dus ze zou 't wel niet zijn, had ze hem simpeltjes, wat groot-kijkend geantwoord. Dat liet hem maar half voldaan en hij ried haar 't dan eens aan haar Ma te vragen. Toen hij er haar weer naar vroeg, vond hij haar een droevig sip gezichtje hebben: „Ma zegt, je moes daar niet naar vrage, dat was nie mooi van je; ik had daar nog heelemaal niet mee noodig. Maar nu je 't gevraagd had, wou ze 't wel zegge as je der dan nooit meer over prate zou; 'k was nie protestant, zei ze, maar 'k was heelemaal niks, begrijp jij dat nou?" Haar stemmetje huilde haast om die uitspraak van eigen nietigheid. „Maar later kon ik wat worden, as ik wou, heeft Ma gezegd; dan is 't ook zoo erg niet, hè? En je mag er heusch nie meer over beginne, zei Ma."

Hij had dat toen beloofd en hij had woord gehouden, hoe moeielijk 't hem soms viel; want hij was altijd immers klaarder gaan zien; hij had sinds zoo goed begrepen, wat een ongelukkig verdoold mensch een protestant eigenlijk is. Hij was toen heel blij, dat ze niet tot die ketters behoorde; nu zou alles met haar wel in orde komen. Nog één s was in den huiselijken kring hun samenpraten over de geloofskwestie van Joline gegleden; toen smokkelde zijn moeders hoofd zacht werende schokgebaartjes; hij werd ze al pratend gewaar en stokte bedeesd met een vragenden uitgalm. Pa, lachend, keerde van zijn schrijftafel half zijn hoofd en verder, schelend, zijn spottige oogen: „Wat een wijsheid! wat een weten!" zei hij. „Jonge, jonge, kon je dat alles maar voor later bewaren." Zoo zei pa dikwijls dingen, dat je zeggen zou: 't spijt hem, dat hij er niet meer aan doet. Dat was zeker het booze geweten.

Nee trouwen met Joline dat ging nu niet meer... maar-ie mocht toch wel veel van haar houwen en haar ziel winnen voor God. Dat zou nu ook nog veel beter gaan; want nu zou hij alles heel precies van dichtbij leeren kennen.

Die biecht aan Hester hergaf hem weer iets van de kalme sereenheid zijner hoogheilige gedachten. Het kleine miskend-zijnvoelen verwalmde in het warme goed-willen, in het blakende nieuwe gezichtsveld van zijn edele roeping-taak. Hij begon nu vurig weer naar beter-worden te verlangen. Hij nam met ijver zijn drankje in, zijn best doend mee te gedenken, want Ma, in een kerkboek verloren, vergat het wel eens. Met gloeiingen van spanning zag hij naar den dokter uit, of er weer iets nieuws, iets verders zou maggen en elke schree vooruit was hem genot. Al de dagen sinds hij op mocht, een uurtje, een uurtje langer en langer, gingen zijn vurige verlangens uit naar de tuinkamer, waar hij weer net als de anderen zou wezen. Ver van de ramen weggeschoven 't wollig lichtslurpend gordijn; in de vensternis smal kon je zitten, kon je kijken, of in den bottenden lente de crocusjes nog niet kwamen; kon je kijken naar de nieuwe blaadjes, kervelklein met kleurfijn van bloemen, hoe ze groeiden en groeiden, En al het oude zou er weer zijn: de speelgoedkast met den rommel van Eddy slierend buiten zijn chaos-plank over hun netgeregeld boeltje. Daar zou wat te redderen vallen! En de meerl in zijn kooi, die parmantige meerl in zijn putterkooi. Zou ie 'm nog kenne? en pikken in zijn vinger zoo leuk van pijn-doe-'k-je-toch-niet? Daar weer zitten aan 't helle tafelwit en gewoon zijn, gewoon als vroeger! Hij had het zich gedroomd als een groot genot, dien-eerstendag-in-de-tuinkamer-maggen, als de sanctie van zijn voor-goed-beter-zijn.

't Was een donkere roezige dag. Hij zat

gereed en wou wel gaan, maar telkens moest ie nog even, heel even geduld hebben: de kachel had niet willen trekken; Eddy had thee gemorst, die uit 't karpet moest gewasschen worden; 't rook toen naar azijn: de ramen moesten weer open. Eén voor één bracht Mientje knorrig die teleurstellende boodschappen boven in de ongeordende kamer, waar de geur nog walmde van 't eerst vergeten, laat gebluschte nachtlicht. Voor 't even wachten was Jacques half op zij van een stoel neergekomen, bleef daar hangen, ongemakkelijk met een opkomen voelen van een wijden, wijden hinder. Triestig dof blikkerden zijn oogen uit naar de grijze grauwte van den hemel, waarvoor nog-kale takken zwiepten. Toen voelden hij het weg, heel weg zijn gulzig naar-de-tuinkamer-begeeren. Wat moest hij er eigenlijk doen? Wat had ie er dan van gedacht? Wat kon ie der nou an hebbe?

Och ... en ineens zinkend in de wereldwijde leegte, die 't onverwacht verlies van zijn verlangen groef, voelde hij weer in hem venijnen dat 't-liefst-dood-willen-zijn.

't Was in die stemming, dat hij zijn uitgeputten wensch zag vervuld. De kamer was keurig aan kant; er hing nog een kittelende lucht van boenwas en terpentijn, die hij vroeger altijd prettig had gevonden. Het zeil en de spiegel en de ruiten glommen; dat was ook wel vroolijk... en door de mika tempelboogjes van de kachelkolom keek lustig tongend vuur. O, wat was het dan toch, wat was het dan toch, dat hem zóó drukte? en waarom kon hij zijn tranen niet verslikken? Zóó was hij vroeger blij geweest niet wetend waarom; zóó blij, dat ie 't zeggen moest aan elkeen: ik ben toch zoo blij! zoo blij! zooals een die pijn voelt behoefte heeft aan zeggen. En op het waarom bleef hij toèn zonder beklemming het antwoord schuldig. Nu, bij tranen, voelde hij 't anders; het pijnigde hem, dat waarom niet te weten; hij voelde 't verdriet als een zware steen in zijn hart verzonken; wist hij maar wat voor een! hij dacht zijn leed als eertijds zijn angst voor spoken: kon je er maar dichtbij, zien dat het niets was, als Pa zei, dan zou het er mee gedaan zijn ineens.

Och, 't ging niet, er was niets te vatten; hij sloeg in een wolk, een grauwe nevelwolk van geheimzinnige somberheid. Naar hulp hakend van buiten, waarden zijn oogen rond.

Was de vogelkooi leeg? hun meerl....?

De meerl was dood... en hij schreide, schreide... schreide... Maar 't was een lieve, zachte, heilende treurnis; die bracht hem troost. En 't was als iets prettigs later van Eddy en Hes, terug uit school, afwisselend met korte zinnetjes elk, over Pietie te hooren, hoe hij in drift zijn fijnen snavel had stuk gerukt aan het touwtje van zijn etensbakje; en toen had ie nog gesukkeld zoowat, maar eten dee die nie meer en toen op een morgen hadden ze hem dood in zijn kooitje gevonden. En Eddy had hem willen begraven in een fijn sigarenkistje. Hij had er zijn mishemd voor aangetrokken en een zwarten zijden hoed had hij opgezet, want hij was drager tevens. Dat was zóó'n gek gezicht geweest, hem zoo door den tuin te zien schuiven; maar Ma was er heel boos om geworden. Ma was woejend; ze had hem naar binnen gehaald met al maar gezanik over zijn roeping. Toen had hij in drift zijn lijkekistje neergesmeten en Hes was gekomen en stilletjes had ze 't begraven en een bergje had ze gemaakt en er stokjes ingestoken, dat Jacques 't zou kenne vinde, waarof hun meerl lei....

Een terpje met stokjes stond daar ginder in den tuin en de putterkooi was leeg. Een lang, laag terpje... hij zag het, ver, op zij van den weg, onder den kalen muurmorel, waarvan de tenige takjes zwiepten in den wind. Ijl en grauw was het buiten.

Hij had zóó naar de zon verlangd, de zon in den tuin op de tulpen, de zon op de kleine helgroene boomeblaadjes, op het blinkende kiezelwit. Hij had zóó verlangd, zóó gehoopt... wat dan toch? wat?

Diep kwam zijn bibberende adem als verholen zuchten. Hij moest nu toch vroolijk zijn en lachen om alle aardige dingen, die ze zeien. En zoo heel veel liever had hij willen huilen....

Och... en de meerl, die was wèl doodgegaan!...

HERFST.

DOOR

JOH^A. W. BAKKER.

I,

Herfstnevel lag op 't kleurloos land rondom
zoo dicht gespreid, alsof 't een rouwkleed waar'.
Een vreemde geur zweefde in de struiken om;
de lucht was duister en van regen zwaar.

De laatste bloem verwelkte in 't vochtig gras;
— 't Was of ik in een huis van treurnis trad.... —
en waar de herfstwind langsgevaren was
zonken de blâren stil op 't bruine pad.

En bleeker werd ook 't laatste zonnerood;
de schemer vlokte neêr.... 't was àl voorbij....
O donk're dag van Zomers vroegen dood!
Nog weent uw vreemde droefenis in mij....

Herfst.

II.

Doodstil is 't rondom in het rijkgetinte woud,
wijl Koning Zomer nu zijn laatsten omgang houdt.

Als bronzen zuilen rijzen duizend stamme⁀in 't rond;
met glimm'rend goudstof ligt bestrooid de bruine grond.

Zie, hoe de beukekronen stil te gloeien staan
in 't vloeiend zonnegoud, dat haast wil ondergaan....

De blauwe hemel blinkt zoo diep, zoo wonderwijd....
een laatste vredegroet aan Zomers Majesteit.

Geen vogel, die in 't lage heesterhout zich roert,
nu Koning Zomer voor het laatst zijn hofstoet voert.

De boomen staan bewegingloos in 't zonnevuur,
smartvolle wachters, trouw tot in het stervensuur.

Doodstil is 't rondom in het rijkgetinte woud,
wijl Koning Zomer nu zijn laatsten omgang houdt.

Herfst.

III.

Om Zomers dood stond gansch het woud in rouw.
Toen kwam de Herfst, een grijze Koningsvrouw.
Zwaar sleepte 't kleed van purperrood fluweel,
geboord met bladerranden, bruin en geel.
't Matglanzend haar blonk als een zilv'ren kroon
op 't oud gelaat, van stille wijsheid schoon.

Zij zag de bleeke bloemen, 't stervend gras,
àl droefenis, nu Zomer henen was.
Zij zag der boomen bladerlooze kruin....
het gansche bosch — één stille doodentuin.
Zij zag den duist'ren hemel, wijd en hoog....
Toen welde‿een held're traan in 't peinzend oog.

Zij raakte boom en bloem al streelende‿aan,
en sprak: „Gij moeden, moogt nu slapen gaan!
Tot in mijn lieven Zomers stervensstond
hebt gij getrouw gegeven, wat gij kondt,
zijn laatsten voetstap zachtkens toegedekt....
slaapt rustig voort, tot nieuwe Lente u wekt."

Toen zonk in rust en zwijgen 't groote woud;
en Herfst ging eenzaam verder, droef en oud.

UILENBESPIEGELINGEN † † † † DOOR CARITA † † † † † † †

Op een krommen, dikken boomtak zat een uil, stil en zwijgend, als een grijs-bruin plekje in het groene loof. Van uit zijne hooge standplaats keek hij diep philosofeerend néér in den tuin daar beneden, waar vele paadjes zich kronkelden tusschen rijke, schitterende bloembedden. En rechts van den boom waar die uil in zat, stond het verlaten woonhuis en dan staarde hij uren in de leêge huiskamer, enkel bewoond door vleermuizen in zwermen, die daar doelloos rondfladderden en hun zwarte koppen tegen de zoldering stieten, voor niets. Maar dat deden ze alléén 's avonds; overdag zaten ze stil, doodstil, want ze schuwen het daglicht. De uil had diepe minachting voor de vleermuizen, omdat ze zoo fladderden en piepten, inplaats van stil te zitten denken, onbewegelijk! „Die druktemakers!" dacht hij, „begrijpen ze dan niet, dat ze even goed kunnen bestaan als ze zich kalm houden en afwachten; eet ik niet evenveel als zij? Maar ik wacht geduldig, inplaats van rond te zwerven; en alleen als ik zie dat ik mijn prooi zonder moeite vangen kan, dan hap en slik ik even. Druktemakers, niets dan druktemakers, die vleermuizen!" Ja, de uil was een gelukkige vogel, omdat hij zichzelf volmaakt, en àl wat hij om zich heen zag onbeduidend en min vond. Ja, die uil voelde zich nooit ongelukkig, omdat hij geen groot geluk kende, en leefde, omdat hij nu eenmaal in dien tuin hoorde. Neen, hij kende geen groot geluk en geen leed, maar was altijd hetzelfde. En hij keek naar het gewoel en gewirrewar van die duizende kortstondige leventjes òm en beneden zich, weggezonken in zelfbewondering, omdat hij niet was als die anderen en alléén stond.

Het meest plezier had hij in twee mierennesten, die dicht bij elkander lagen, elk onder een struik. Uren en uren staarde hij met zijne scherpe steek-oogen in die maatschappijen van kleine wezentjes, en lachte dan om al dat getier, die drukten en die kibbelarijtjes, zooals een uil lachen kan: stil in zichzelf. En hij hoorde, hoe sommige mieren ontevreden waren over de staatslieden, dikke, gewichtige mieren, die het land beheerden. Dan joegen zij die weg, en er kwamen nieuwe, maar met hen nog véél meer ontevredenen. Domme mieren! Wisten ze dan niet, dat ér nóoit een staatsman was geweest, of komen zou, die het een héél rijk naar den zin kon maken? Ook waren er groepjes die onder elkaar de mierenmaatschappij bij den anderen struik prezen, maar zóó dat dié het niet hooren kon, natuurlijk. Ze vonden alles van dat andere rijk mooier en beter: de gangen waren dáár veel solieder dan bij hen, de voorraadschuren grooter, de koningin vorstelijker van optreden; dàt waren de mopperaars. Ja, er ging er zelfs één zóó ver een heele dikke, (die anders nog zoo kwaad niet was) van te zeggen, dat zijn mierenrijk het domste rijk van de wereld was! Maar die mier leed wel eens aan slecht humeur, en kon het dus misschien niet helpen.

Maar er waren ook weer anderen die hun eigen landje bewonderden en idealiseerden, want er zijn véél partijen onder het mierenvolk: dàt waren de schetteraars en ook de staatslieden zelf, met den mier van finantiën aan het hoofd.

Verder zag de uil, hoe kleine, uitgemergelde miertjes eetwaren aansleepten met inspanning van hun tengere lichaampjes en hoe dikke medeburgers dat dan opaten.

Maar ontmoetten de inwoners van beide rijkjes elkander, dàn prees ieder zijn eigen land, en òf ze al wat overdreven, en òf ze al wat jokten, ach, dat hinderde immers niet: dat was mierenpolitiek!

En op een goeden dag, toen zag de uil, dat er oorlog was uitgebroken tusschen de twee rijken, bloedige oorlog om een broodkorst die juist in 't midden lag. In drommen rukten de scharen tegen elkander in, en er vielen dooden en gekwetsten in menigten. Uren duurde de strijd en toen trokken beide partijen af, uitgeput en verzwakt. De broodkorst werd eerlijk verdeeld in twee gelijke helften....

Wéér lachte de uil. „Dat hadden ze immers wel dadelijk kunnen doen, zonder er zoo lang over te kibbelen! O, die hebzucht, die hebzucht!", mompelde hij, hapte een vliegje op en schudde het wijze hoofd.

Hij zag hoe den volgenden dag een kleine jongen in den tuin kwam en er speelde. De mieren kropen over het kind heen en staken het. Toen zag het de nesten, klapte in de handjes en riep verheugd: „O, o, mieren, leelijke mieren, wacht, ik zal je zwemmen leeren!" Wèg huppelde de kleine en kwam een poosje later terug, een kan voorzichtig tusschen de handjes houdende, voetje voor voetje loopende. Hij goot toen langzaam, plagend, het kokende water uit in de twee nesten....

En de mieren zwommen; maar akelig, stuiptrekkend, en ze klemden zich angstig aan elkaar in wanhopenden doodstrijd. De sterken klommen op de zwakken en dreven zóó voort, om toch eindelijk te verdrinken en te verbranden, evenals de anderen, alléén wat langzamer. En zóó waren de nesten vernield en verdwenen, in elkaar gezakt en vergeten, voor altijd, en alles bleef hetzelfde in den tuin: bloemen en heesters, de vogels in de struiken, de uil in den kastanjeboom, maar de mieren waren dood en wèg, en niemand, niemand dacht meer aan hun getier en gewirrewar en kleine verdrietelijkheidjes....

Nog even schudde de uil zijn hoofd nòg meewariger, want hij had minachting voor de vleermuizen, maar óók voor de mieren. Wat hoefden ze ook in troepen bij elkaar te wonen! Hij, de uil was cosmopoliet en bekommerde zich niet om zijne rasgenooten, hij wist niet eens meer wie zijne moeder was; hij leefde immers voor zichzelf. Neen, hij was trotsch op zijn uil-schap en blijde geen mier te zijn.

Toen keek hij naar de spin. Dáár voelde hij wat voor; die was tenminste kalm en zwijgend, maar toch voelde de uil zich nog véél, véél hooger: immers hij was een philosoof en de spin niet!...

Langzaam weefde de spin haar net tusschen twee rozenstruiken, maar de rozen vielen uit en de blaadjes verdorden, zóó schaamden ze zich om te moeten dienen voor zulk een leelijk doel. En toen het net klaar was, wachtte de spin geduldig loerend tot reine, onschuldige vliegjes er voorbijvlogen en lichtzinnig er zich in verwarden. Zoo wachtte de spin uur aan uur, en als het avond werd, dan at ze ze langzaam op, één voor één ze martelend... omdat ze geen hart had. En te laat merkten de vliegjes hun dwaling. Daarna sliep de spin verzadigd in om den volgenden dag op nieuw te beginnen, de hartelooze moordenaarster! En de uil wendde zijn blik af, verheugd als hij was geen spin te zijn.

Neen, dan keek hij liever naar de tjilpende vogeltjes in de struiken. Och, die waren ook eigenlijk niets bijzonders; er zat zoo niets bij; geen enkele diepe gedachte. Eigenlijk toch maar alléén goed om door hem te worden opgegeten. Maar ze waren aardig om naar te kijken in hun gracieuse vlugheid, en het vermaakte hem te zien hoe de kleine keeltjes op en neer gingen bij hun vroolijk morgenlied. Het vermaakte hem, die fijne, schrille geluidjes, die zoo anders klonken dan zijn schor gekras, „hoewel niet mooier," vond de uil, want immers hij was uil en daarboven ging nu eenmaal niets.

Zoo keek hij dag en nacht van af zijn hoogen tak en philosofeerde.

. . . .

Maar op een goeden dag, toen had hij geen tijd meer om op dat alles te letten, want hij moest maar àl kijken naar de huiskamer. Zie, een groote, zwarte bol aan een langen stok verjoeg de zwermen vleermuizen; „gelukkig!" dacht de uil, „dat is een ergernis minder." En er kwam eene groote verandering voor in de plaats: Menschen kwamen, menschen gingen; „dàt waren rare dieren," vond de uil, „maar niets aantrekkelijk." Ze fladderden rond, net als de vleermuizen en veegden met lappen en ruimden op. Toen zag de uil hoe een groot voorwerp midden in de kamer werd geplaatst; dat was een schrijftafel en daarop lagen allerlei papieren en boeken, groote en kleine, en langs den muur óók boeken, overal boeken, niets dan boeken, en de uil begreep niet waar dàt nu goed voor was.

Maar den volgenden morgen vroeg zag hij in de huiskamer vóór de schrijftafel een ernstigen man zitten met een langen, zwarten baard. En die man steunde het hoofd op de beide ellebogen en staarde onafgebroken in een groot boek, dat vóór hem lag. Nu en dan sloeg hij langzaam een blad

om, in diep gepeins. Hij las een boek over een vreemd land, waar hij nooit geweest was en ook nooit komen zou, geschreven door iemand die er zelf óók nooit geweest was... maar dit alles wist de uil natuurlijk niet; alléén vond hij dien man niet zóó min als de andere dieren in den tuin. Maar een uil was het toch nog niet omdat hij een boek noodig had om na te denken, en een uil doet het zonder. En dag aan dag keek de uil naar binnen, naar den ernstigen man, die er altijd zat, altijd het hoofd in de handen steunde en tuurde, tuurde in groote folianten....

Maar op een keer kreeg de uil een schok, een figuurlijken schok: een schok in zijn eigenwaarde. Want ééns, toen de man met den langen, zwarten baard niet in de kamer was, hoorde hij eene vrouw die er schoonmaakte zeggen: „Die professor is toch maar een geleerd mensch, iedereen bewondert hem, en die hééle plank met boeken heeft hij geschreven. Ja, ja, 't is een geleerd mensch!" En de uil, die de menschentaal verstond, stak even, héél even den kop onder de vleugels van schaamte, omdat hij voelde dat die man méér was dan hij; want boeken schrijven, ach, dat kon een uil nu eenmaal niet, en bewonderen, dat deed ook niemand hem. Hij wilde óók zijn als die peinzende man, óók zijne diepe gedachten voortaan kunnen meêdeelen; die gedachten, die hij tot nog toe altijd zoo tevreden voor zichzelf had gehouden; héél zijn uilenziel snakte er naar. Maar hij voelde, dat hij niet kòn, dat hij nu eenmaal uil moest zijn, omdat hij als uil ter wereld was gekomen.... Een paar maanden later, toen hij als gewoonlijk weer naar binnen keek, in de sombere huiskamer, toen zag hij, dat de man wéér tuurde, als altijd, het hoofd steunende in de handen, maar o, niet in een foliant. Waarop dan? De uil boog zich heelemaal voorover op den tak, om goed te kunnen zien, en zag dat het een heel klein teekeningetje was, dat een ànder mensch voorstelde: eene slanke, tengere vrouw, met krullend haar en donkere oogen, en de professor keek niet in de folianten, maar tuurde aldoor op het kleine portretje en kuste het toen. De uil wist wat kussen was, dat had hij van de duiven wel gezien, al deden die het op een andere manier. En de man nam wel eens de zware boeken weer op, maar lang duurde het niet; onwillekeurig moest hij altijd weer kijken naar dat heele kleine portretje met de groote donkere oogen. Het verveelde de uil verschrikkelijk, omdat hij niet begreep wàt de professor er eigenlijk in zag. Maar hoe kòn de uil, die geen groot geluk kende, het ook begrijpen? Nu, hij keek er dan ook maar niet meer naar, en keerde terug tot zijne diepe uilengedachten, steeds mompelend: »o, kon ik maar mensch zijn, kòn ik maar mensch zijn... Maar, toen hij later eens naar binnen gluurde, toen zag hij, dat de professor er bijzonder opgewekt uitzag, en ook niet meer het hoofd in de handen steunde, maar recht op zat en rookte, en daarbij héél genoegelijk keek. En over hem aan de groote schrijftafel zat het persoontje dat de uil op de teekening had gezien; maar nu was het véél, véél mooier, met het goudblonde krulhaar en de groote, schitterende oogen. Zij lachte en babbelde en de professor luisterde. Als zij lachte toonde ze twee rijen helderwitte tandjes. En de uil lette op dat èn de man èn de vrouw een gladden, gouden ring aan den vinger droegen

„O, was ik toch als die man, wás ik toch als die man," kreunde de uil, „en o, kon ik toch óók zoo bewonderd worden door die mooie, blonde vrouw!" En met jaloersche blikken keek hij naar binnen, en voelde hoe voor het éérst droefheid en nijd onrust in zijn hart hadden gebracht; ja, voor het éérst in zijn zelfvoldaan uilenleven.

De professor studeerde weer, maar zijn gelaat bleef vroolijk, en hij werkte ook niet meer zoo lang. Maar het blonde vrouwtje zag de uil niet meer zooveel als vroeger, en àls hij haar zag, dan was er een ontevreden trek om het fijne mondje, en óók zag hij de tandjes niet meer schitteren, omdat ze nooit lachte. Maar de professor scheen het niet te merken en schreef dikke boeken.

. . . .

Ach, op een' mooien zomerdag, toen de uil al oud begon te worden, (vooral door onbestemd verlangen naar mensch-zijn, dat had zijn ouden dag verhaast) toen zag hij,

hoe de glanzende, zwarte baard van den man grijs was geworden, en hoe diepe, donkere groeven en rimpels over het gelaat liepen, dat nu niet vroolijk meer was.

Toen zag de uil, hoe de man het kleine teekeningetje van de tafel wègrukte, het verscheurde in kleine stukjes en het daarna op den grond wierp en het vertrapte met een snik....

Daarna ging de man weer aan de tafel zitten, evenals vroeger; wéér steunde hij het hoofd diep op de beide ellebogen en tuurde strak vóór zich. De uil boog zich voorover om te zien wáár hij op tuurde, maar ach... hij zag niets. Niets dan het groene kleed dat de tafel bedekte; geen foliant en óók geen klein portretje. En àldoor zat de man met het hoofd in de handen, bewegingloos, uren en uren, eindeloos lang. Nu en dan hoorde de uil een kermenden zucht, en een paar keer zag hij hoe een glanzende droppel uit het oog van den man viel, op het groene tafelkleed. Dat was een traan, dat wist de uil; hij herinnerde het zich van toen hij nog in 't bosch leefde. Hij had het gezien bij een hert dat neergeschoten was, en het had den uil vreeselijk akelig gemaakt.

Zoo zat de man, uur aan uur, doodstil, en ook de gladde gouden ring was niet meer aan zijn vinger.

De vrouw was immers wèg gegaan, wèg van den stillen ernstigen professor, bij wien ze zich verveelde....

En voor het eerst van zijn leven rilde de uil. Hij herinnerde zich, dat hij ook wel zulke tafereeltjes bij de mieren had bijgewoond, maar zoo dichtbij en van zulke hééle groote dieren, dat vond hij toch véél akeliger, véél akeliger. Ach, hij vond achteraf toch maar bitter weinig verschil tusschen menschen en mieren, en hij was toch eigenlijk maar blij, héel blij een uil te zijn, een zelfvoldane, tevreden, philosophische uil, die lééfde omdat hij nu eenmaal leven moest, en nadacht omdat hij het niet laten kon; die geen vreugd kende en geen smart, en leefde voor zich alleen, vèr van het gewirwar van menschen en mieren.

Héél tevreden stak hij den kop onder de vleugels en dutte in.

VAN DE REDACTIE.

NICOLAAS BEETS. *Hoewel de Redactie van* Elseviers Maandschrift *hoopt haren lezers weldra een uitvoerig, geïllustreerd artikel te kunnen aanbieden over dezen meest gevierden aller Nederlandsche schrijvers van den nieuweren tijd, wil zij niet één nommer laten verschijnen zonder een woord van hulde aan den gestorven dichter, aan den voortreffelijken prozaschrijver, aan den vriendelijken geleerde, aan den overtuigden prediker.*

Hij heeft het Nederlandsche Volk doen hooren de taal, die het gaarne verneemt, in tal van dichtbundels, die met graagte zijn ontvangen, omdat het gemoed van den zanger zoo na verwant was aan dat dergenen, die mèt hem romantiek waren, mèt hem echt Nederlandsch vroom, in later dagen, mèt hem zoo gevoelig voor de poëzie van blijmoedige vroomheid en van huiselijk, Gode welgevallig menschengeluk en -genoegen.

Hij heeft het Nederlandsche Volk gegeven een boek, waarin het zijn ouders vond, zijn grootouders, later, en waarin het immer vinden zal, in kostelijken humor, het echt vriendelijke, toch, dat den geesel der ironie schuwt en geen hoonlach dulden kan.

Hij is levenslang gebleven de goede schrijver, van wien men alles kon lezen, zonder ooit te moeten denken aan geruchtmakende persoonlijke tekortkomingen van den mensch, die al die weldoende woorden gaf; want het leven van Nicolaas Beets is 't leven van een rechtschapen, vroom man geweest.

Hij is hoog gestegen in aanzien, geëerd door de grooten van ons vaderland, bekleedend een der voornaamste betrekkingen. Dit verleende nog een bijzondere waarde aan den goedigen glimlach zijner Muze: want de groote meerderheid van ons volk heeft lang zich schrijvers gewenscht, tot wie het ook als mensch mocht kunnen opzien.

En nu hij kalm ontslapen is, toen zijn leven was heengegaan in genadige traagheid, behoeven geen welsprekenden hem te voeren in het vaderlandsch Pantheon. Heel Holland's hart heeft er den grijzen zanger al heengeleid.

* * *

Van de Redactie.

HET EINDE EENER VOLKSREGEERING. 't Scheen te vreezen dat het buitengewone werk van ALBERT SOREL over Europa en de Fransche omwenteling niet zou worden voltooid. Immers, het vierde deel had reeds in 1892 het licht gezien. Meer dan tien jaren zijn voorbijgegaan, alvorens het vijfde werd aangekondigd. Gelukkig, vermelden de uitgevers dat nu het zesde, zevende en laatste deel in voorbereiding zijn. Nadat de schrijver had behandeld de verhouding van Frankrijk tot Europa in de jaren 1789—1795, is gekomen het superieure werk over Napoléon in zijn verhouding tot het Directoire (1795—1799) en daarmede is geschreven eene geschiedenis van 't einde eener gewaande Volksregeering. Ik zou niet durven beweren dat de Revolutie wel moest uitloopen op het consulaat, voorbode van het dictatorschap; doch een samenloop van omstandigheden heeft dit onvermijdelijk gemaakt en door niemand is juist dit beter aangetoond dan door Sorel. De mannen, die de Revolutie beheerschten niet, maar toch eenigermate leidden, zijn gesmoord in het bloed van hun slachtoffers. Het Schrikbewind is maar niet een toevallig zoo afschuwelijk regime geweest. Het was een noodzakelijke gruwel, omdat, zonder het Schrikbewind, de Revolutie onmogelijk haar uiterste grenzen zou hebben kunnen bereiken. De sociale crisis heeft moeten uitrazen; anders ware 't gevolg der Revolutie niet geweest een algeheele verandering der maatschappij in hare sociale en economische verhoudingen. De vraag is maar wanneer men het processus der Omwenteling kan beschouwen als geëindigd, wanneer het *ancien régime* inderdaad is vervangen door een ander, de anarchie heeft opgehouden, de regeering niet meer is een bewind van individuën, die behebt zijn met dezelfde ondeugden als degenen, die onder Lodewijk XVI in naam van een zeer goedaardigen koning het volk plunderden en in den dood voerden.

Een, naar mijne overtuiging bevredigend antwoord wordt op deze vraag gegeven door Sorel. Het *Directoire* maakt aan het processus geen einde; maar Bonaparte doet het en hij vernietigt dan meteen voor een groot deel het werk der Revolutie.

Duidelijk toont de schrijver aan op welke wijze de veroveringsoorlogen onder het Directoire zijn ontaard van kampen voor de vrijheid in gewone *guerres de conquête*, gevoerd om de overwonnen volkeren, niet te bevrijden, maar te brengen onder Franschen invloed en dit tegen betaling, door de „bevrijden" van de zwaarste oorlogschatting, die zij met mogelijkheid konden opbrengen. Frankrijk onder het *Directoire* reist in vrijheid; maar als een verschrikkelijk handelsreiziger, die duur zijn waar aan den man brengt door hem 't mes op de keel te zetten. Het beginsel .... er is niet meer van overgebleven dan een politieke logen; het doel .... is geen ander dan dit: het *Directoire* te helpen aan geld en, door 't veroorzaken van duurzaam gevaar voor het land zelf, de burgerij in den waan te houden dat het *Directoire* noodzakelijk is, hoewel on-populair; dat men de directeuren noodig heeft om als vrije staat in Europa te kunnen blijven bestaan. En 't *Directoire* heeft zelf daarom noodig vooreerst geld, dan overwinningen, eindelijk nieuwe oorlogen. Vrede is de dood van deze regeerders, althans hun ondergang als zoodanig. En wie dit nieuwe boek van Sorel aandachtig leest, moet — dunkt mij — tot de overtuiging komen dat, eenige jaren lang, Frankrijk zelf en een groot deel van Europa is uitgebuit door eenige mannen, die hun macht eigenlijk hebben ontleend aan een monsterlijk misverstand.

Een nieuw gezichtspunt wordt hiermede niet aangeduid. Maar Sorel verstaat de kunst om volkomen duidelijk te bewijzen in de bijzonderheden wat we al wisten in 't groot.

Hij toont desgelijks aan door welke buitenlandsche invloeden het *Directoire* werd voortgestuwd op den eenmaal ingeslagen weg. De vijanden, die het volstrekt noodig had, bleven wraakzuchtig en immer werkzaam. Frankrijk bleef derhalve ademloos, juist in een tijdperk, waarin het niet zou hebben heradem zonder te beseffen waarheen het *Directoire* bezig was den burger te voeren.

Ik geloof niet dat ooit duidelijker dan door Sorel is aangetoond de inwendige nietigheid van Frankrijks Regeering vóór het Consulaat en de geweldige kracht, die haar staande hield en naar den schijn onmisbaar maakte.

Toch is het niet deze heldere uiteenzetting, die ik het méést bewonder in dit nieuwe deel, ofschoon de wijze, waarop de schrijver heeft gebruik gemaakt van de niet meer te tellen boeken vol gedenkschriften en ter beschikking van historici gestelde archiefstukken, inderdaad aller bewondering wekken moet. Misschien nog kraniger dan zijn uiteenzettingen mogen worden genoemd zijn portretten en zijn historisch-psychologische schetsen van bepaalde personen in bepaalde historische tijdperken of oogenblikken. Meer dan bekwaam en buitengewoon scherpzinnig historicus moet men wezen om dit te kunnen doen: er is toe noodig de doordringende blik van den menschenkenner en het beeldend vermogen van den psycholoog-kunstenaar. Nu weet ik wel dat, waar de historicus gaat uitbeelden, hij zich blootstelt aan altijd verdedigbare kritiek. Per slot van rekening, kan zich daarvoor niemand veilig rekenen dan de hoogst verdienstelijke, maar het groote publiek nooit bereikende uitgever van archiefstukken, met spaarzame commentaren dan nog. Zoodra de historicus een beeld gaat maken, al doet hij het van iemand uit een tijdvak, waaromtrent we meer dan overvloedig zijn gedocumenteerd, moet er komen in zijn schepping een element van subjectiviteit. Dit is nu eenmaal niet anders. En dat element is herkenbaar in tweëerlei: in de keuze der te gebruiken grondstoffen en in het gebruik daarvan. De Bonaparte van Taine, bijvoorbeeld, wat een gedocumenteerde Bonaparte is dat! En toch, geen feller kritiek is ooit gevolgd op een historische portretteering dan die, waarmede Taine's eerste deel van *Le régime moderne* is ontvangen, want de kunstenaar Taine heeft een beeld van Bonaparte gegeven met heel wat subjectiviteit; misschien heel wat meer dan 't gemiddelde. Keuze en gebruik zijn gewraakt.

Me dunkt, Sorel teekent minder subjectief dan Taine. Hij is minder hartstochtelijk beoordeelaar; men kan, allereerst, niet zeggen, dat hij de overwinning der massa haat als deze; doch hij laat zien wat voor menschen die overwinning op het *ancien régime* te eigen bate wisten te exploiteeren. Het overwinnende volk heeft zich meesters gekozen, behept, voor 't meerendeel, met alle ondeugden der *ci-devants*, vermeerderd met de onuitstaanbare ploertigheid van 't nieuwste soort der *parvenus*. Wat niet vocht, was op roof uit in de directies en ministeries, in departement of gemeentebestuur. Men stelt zich den toestand niet àl te overdreven voor, indien men zich denkt een buit, behaald door het volk op koningschap, adel en geestelijkheid en dan dien buit vermeerderd door een heirleger van hebzuchtigen, onder aanvoering van een innerlijk zwakke, alleen door verdeeldheid des volks nog een tijdlang mogelijk blijvende Regeering. De kranige kerels vechten, werken zich dood voor 't gemeenebest, maar de slimmerikken nestelen zich in bureaux, speculeeren in nationale goederen, in leveranties voor leger en vloot (!), in regeerdersbuitenkansjes. Na de bloedhonden, kwamen de hyena's. . . .

Er moet een eind komen aan dezen toestand. Men voorspelde in alle regeeringskringen dat een krachtige Man de omwenteling zou voltooien; m. a. w. uit den chaos te voorschijn roepen een toestand van rust en orde, zoodat de voordeelen, behaald *door* het volk, zouden komen *ten bate van* het volk. Men riep om dien man, men zocht dien krachtmensch. Bonaparte wachtte zijn tijd af en werd autocraat. Hoe — kon dit geschieden? In grove trekken is 't meer verteld; in tal van gedenkschriften en biografieën, in de niet meer te overziene Napoleon-literatuur vindt men bijzonderheden, die gedeeltelijke antwoorden geven. In het boek van Sorel is, classiek helder, 't gansche processus in zijn verloop geteekend. *Bonaparte et le Directoire* stelt zaken en menschen in 't helderste licht.

Hoe Sorel de bekende figuren weet te etsen moge hier worden getoond. Ge moet genieten van zijn schrijversgave, bijvoorbeeld uitblinkend in zijn korte, meesterlijke kenschetsing der directeurs van 1795.

„De geest der *conventionnels*, die van het Comité van 't jaar III was verpersoonlijkt in Reubell en in Barras; Reubell was een der meest werkzame leden van dit Comité geweest; Barras had het gediend als man van de daad. Reubell was een advocaat uit den

Elzas, listig, chicaneur, bekend met de geschiedenis, subtiel argumenteerend, meer koppig dan krachtig, meer driftig dan energiek; zeer onverschillig, tot aan 't cynieke toe, waar het gold rechtvaardigheid op het stuk van staatsbelangen en op het stuk van 't recht, waar het zijn partij gold welke, in zijn oog, de Staat zelve en de heele Republiek was; hebzuchtig maar eerlijk voor zichzelf, hoewel hij zwak was voor schurken, en intriganten in zijn smaak vielen; daarbij zeer ijverig. Stendhal zei van hem, dat hij een goed prefekt zou zijn geweest.

Barras, een kerel als een boom, van houding kranig, onverstoorbaar, prachtlievend, met een verschrikkelijk gevederden hoed op het hoofd en een lawaaierig sleependen, zwaar vergulden sabel op zij, beurtelings grootsprekerig op zijn provençaalsch, spotziek op zijn Parijsch en zeer ernstig, zeer net van gebaren, zooals de groote geldmannen; voorheen terrorist, politieman, financier, omkoopbaar en omkoopend, omringd door intriganten, samenzweerders, spionnen, lichte vrouwspersonen, deed aan alle zaken en complotten meê, ... in hem is de gansche verdorvenheid van *'t ancien régime* met al 't cynisme der Revolutie-mannen, zijn leven is de werkelijkheid geworden roman uit het einde der eeuw, bandeloos, grof-zinnelijk, Sadistisch met walgelijke illustraties en gebonden in prachtigen band. Zijn tegenwoordigheid in het Directoire stelde zoowel de speculanten gerust als de *thermidoriens*, die van den grooten slag, van de gewelddaad, die Robespierre hadden gedood, toen en juist omdat Robespierre in zijn hoofd haalde de Deugd te doen heerschen in de Republiek.

Carnot is een braaf man, een man der wetenschap, kuisch van levenswandel, streng van levensleer, sentimenteel in zijn levensbeschouwing. Hij toont zich ingénieur, in de staatkunde zoowel als in den oorlog; hij is de man der samengestelde, groote plannen, geheel krijgskundige, altijd over kaarten gebogen. Door dit alles moet hij Barras wel verachten als uitvaagsel van het oude koninklijke leger, een schande voor de Republiek.... Carnot bracht in het Directoire meê een grooten naam als krijgskundige, maar noch in 't publiek, noch in regeeringskringen had hij eenigen naam als politicus."

Dan komen de minder bekenden: Le Tourneur en La Reveillère—Lépeaux „spook van de Gironde" en dèze opmerking: „dadelijk was er in het Directoire een meerderheid om te erkennen, dat de leden onmogelijk zich konden handhaven en regeeren volgens de wet. De vrijheid eerbiedigen zou wezen den tegenstanders wapenen in de hand geven.... Men kan zeggen, dat het Directoire was één voortdurende samenzwering tegen de grondwet der Republiek." En, natuurlijk, kwam het Directoire er toe het leger te gebruiken om binnen de Fransche grenzen zijn wil door te drijven. Sorel merkt terecht op: „wel had altijd na 1789, de gewapende macht in alle tijden van crisis het pleit beslecht; maar dat leger was dan toch geweest de georganiseerde volks-macht. Na Prairial was het een staand leger, dat den wil der machthebbenden hielp doordrijven."

Dit is nu, in kiem reeds, het césarisme, dat zoo spoedig zegevieren zal. Een troepje directeurs, niet bij machte constitutioneel te regeeren, zoekt kracht bij het leger. En daarom moet het leger machtig wezen. 't Kan dit enkel blijven door den veroveringsoorlog. Maar, door dien oorlog verandert het geheel en al. 't Blijft niet meer een zuiver republikeinsch volksleger, dat vecht voor de vrijheid om in 't eigen land een eigen ideaal na te streven; het wordt een geweldig veroveringswerktuig, waarvan de bestuurders wel heel volkomen zich hunner macht zijn bewust.

Sorel moet nu de oorlogen vertellen. Hij doet het kort, duidelijk en geeft kenschetsende bijzonderheden. We zien Bonaparte al machtiger worden, al gevaarlijker; we voelen hoe het *Directoire* al minder en minder zelfstandig, al afhankelijker wordt van het leger. Het Frankrijk, dat Europa doet sidderen, wordt geregeerd door mannen, die zelf de grootste moeite hebben om hun gezag te handhaven. De energie van het Volk vloeit weg in de vlakten en passen ver van 't vaderland. De Idee maakt geen vorderingen, integendeel. Een noodlottig ideaal verdringt dat der Vrijheid: Frankrijk wil een modern veroverend Rome worden en noemt in een ondergebrachte

landstreek, de nieuwbakken republiek *Cis*alpijnsch, als ware Parijs naar de Tiber getooverd!

Dat nu de onderhandelingen van Bonaparte, zijn administratieve maatregelen, zijn politiek beleid met volkomen helderheid worden beschreven, kunt ge denken. Sorel is een meester in het uiteenzetten en duidelijk maken van allerlei zeer ingewikkelde quaesties op het gebied der staatkundige historie. Maar in 't vijfde deel is dit toch geen hoofdzaak. Bonaparte en het Directoire! Geen oogenblik verliest de schrijver uit het oog, dat hij de verhouding tusschen den veroveraar en diens eigenlijk machtelooze lasthebbers moet schilderen. Wij zien die verhouding anders worden, na elke overwinning. Bonaparte wordt stoutmoedig, gaat dreigen met zijn ontslag. Het positieve bewijs van zijn onmisbaarheid is geleverd met de Italiaansche veldtochten. Nu moet Frankrijk nog het negatieve hebben. De directeuren zullen 't leveren.... door Napoleon uit Europa te laten gaan, wanneer zijne tegenwoordigheid hoogst noodig is en nadat zijn buitengewone talenten voor het voeren van diplomatieke onderhandelingen zijn gebleken.

Sorel teekent aan: „Na 1800, neemt Bonaparte een zoodanige plaats in de Fransche geschiedenis in dat men allerzijds geneigd is, in verheerlijking en in verguizing, te onderschatten de beteekenis der omstandigheden, waaronder hij deze plaats heeft bemachtigd. 't Belang van deze periode vol verwarring en onrust (1798—1799) is juist hierin gelegen dat er dan blijkt hoe het *Directoire* zich houdt zonder tegenwicht in 't binnenland, met een aan banden gelegde Pers, „gezuiverde" raden, bevrijd van de groote eerzuchtigen, maar meteen krachtige helpers ontberend, zonder Hoche (gestorven) en Bonaparte. Men zal zien wat na Bonaparte's vertrek gedaan werd door de mannen, die toen de republiek regeerden en die, als Bonaparte ware gestorven of indien zijn staatsgreep ware mislukt, de pretentie zouden hebben gehad Frankrijk te blijven besturen." Dan laat hij ons, tot in bijzonderheden, de onmacht zien der directeuren. Dit in het Tweede Boek, niet minder boeiend en leerzaam dan het eerste.

In Zwitserland brengt het Directoire op zóódanige wijze de beginselen der Revolutie en de rampen van den veroveringsoorlog, dat het er alles door verspeelt, daaronder begrepen de voordeelen, die de neutraliteit van het land aan de Fransche legers bood. In Italië stuurt Brune alles in de war door zijn intrigeeren. De republiekjes dreigen zich te zullen vereenigen, de „bevrijders" bewijzen duidelijk dat ze niemendal begrijpen van gevoelens, die niet hun eigen zijn, noch van den hartstocht eener partij, die niet is de hunne, noch van een vrijheid, waarvan zij de grenzen niet bepalen noch van een recht dat zij niet hebben gedecreteerd, noch van een onafhankelijkheid, die niet gehoorzaamheid meêbrengt aan hunne regeering. De Directeurs behandelen de bevrijde landen als wingewesten. Het directoire oefent op zijn diplomatieke agenten geen invloed meer uit en dezen beschuldigen elkander bij het directoire. De volbloed republikeinen worden verdacht van zich een proconsulaat te willen veroveren; de staatslieden, die in den vreemde eerbied toonen voor godsdienst en particulier bezit, worden beschuldigd van lauwheid, moderantisme! 't Cisalpijnsche wonder, dat geld zou opbrengen, vraagt schatten aan de Fransche republiek. Men heeft geen goud en verklaart de goederen der Cisalpijnsche geestelijkheid maar verbeurd. Edoch, er zijn geen koopers voor te vinden. De soldaten slaan aan 't muiten, de geestelijkheid wordt hoe langer hoe meer populair. Op alle denkbare wijzen worden de zoogenaamde bondgenooten gekrenkt, geschaad, uitgezogen. Het volk wordt oproerig. Er vallen dooden.

„Het directoire" — zegt Sorel — „is nog in staat om de revolutionaire denkbeelden te verspreiden, maar niet bij machte om die te herkennen onder den vorm, waarin zij zich voordoen in het buitenland; het predikt het cosmopolitisme, maar het voert een veroveringsoorlog en zaait haat. Door de volkeren te veroveren verzamelt het ze; door ze te exploiteeren brengt het hen in opstand; door ze vrijheid te prediken jaagt het hen tegen Frankrijk in 't harnas."

Sorel voert ons nu rond, waar de Franschen zich hebben opgedrongen, in Neder-

land, Zwitserland, Noord-Italië, Rome, Napels... Hij doet ons volkomen begrijpen den gang der onderhandelingen gevoerd door staatslieden als Sieyès, en 't lang geding te Rastadt; hij legt ons uit hoe men over Frankrijk dacht en wat er broeide aan het Engelsche en het Russische hof, tot de verdelgingsoorlog onvermijdelijk werd na den noodlottigen gezantenmoord bij Rastadt. Nu lijdt het Fransche leger nederlaag op nederlaag. De verwarring in het buitenland is bijna onbeschrijfelijk. Sorel geeft bijzonderheden, kenschetst overal precies den toestand, laat ons den draad door 't onmogelijke doolhof der staatkundige verwikkelingen in handen houden. Ik ken nauwelijks boeiender historische lektuur dan die hoofdstukken over de Coalitie (April-September 1799). In Frankrijk zelf dreigt een nieuw schrikbewind. Een staatsgreep wordt ondernomen, als om Bonaparte den weg te wijzen, als om hem te overtuigen dat Frankrijk reeds leert zich te onderwerpen als men 't maar stelt voor het voldongen feit. En dàn moet de groote veldheer terugkomen. Hij is al op de thuisreis, vóór het bevel hem bereikt. Zijn expeditie naar Egypte mag worden beschouwd als mislukt, doch hij weet te pralen met overwinningen, hij weet te speculeeren op de nationale ijdelheid: geen vrijheid, gelijkheid, broederschap is langer de leuze, maar krijgsroem vraagt men, namen van veldslagen, die klinken met vreemde klanken, die de heugenis wakker roepen aan de kruistochten. Voor nationalen bluf waagt het volk zijn wezenlijke vrijheid. Het Cesarisme is voorbereid. Bonaparte kan zijn slag slaan. Het volk zal wel juichen als men het tropheeën laat zien. En heel wat oude bonte lappen zijn buit gemaakt op de slagvelden, waar lijken rotten en de pest hoogtij viert, omdat nooit zóóveel menschen lagen te vergaan in woestijnzand... Bonaparte moet maar durven. Hij durft. En uit de Revolutie is het Cesarisme geboren; de volksregeering heeft het voorbereid.

En dit kon niet anders. De Revolutie moest uitstralen in onbepaalden kring. Ze ware anders dadelijk gesmoord. En zij kòn het doen, omdat zij de sympathie had van vele volkeren, omdat zij bracht een Idee en de hoop verwekte, dat het in volle zuiverheid zou zijn te verwezenlijken.

Sorel laat ons nog eens duidelijk zien waardoor de Revolutie heeft gefaald. Ik zou het, kortheidshalve, willen noemen: door het nationalisme. Het fransche Volk kòn geen Gelijkheid en Broederschap brengen aan andere volken, omdat het voor de vreemde natiën volstrekt geen broederschap voelde en zich verre daarboven verheven achtte, zóó ver, dat er van gelijkheid tusschen den fieren drager van 't Vrijheidsideaal en den pas, meer of minder vrijwillig ontketenden slaaf, geen sprake wezen kon, anders dan in snorkende manifesten. Omdat juist *niet* de georganiseerde Volksmacht ging verbroederen met de naburige mannen van het Volk, is de Revolutie maar de voorbereiding geweest van het Cesarisme. Het leger ging geen feest vieren met de berooiden van 't vrijgemaakte land. Het leger genoot van de gastvrijheid der dweepende heeren en dames, der dames vooral; het ging plunderend rond of 't bedelde, het werd een troep van *bourgeois*, dadelijk in de eerste dagen van voorspoed, en de bevelhebbers grabbelden naar buit om zich rijk te vechten. Eenmaal rijk, lieten ze zich gebruiken om in 't eigen land het „gepeupel" in toom te houden, de agio-speculanten het rustig bezit van ook hùn buit te verzekeren. Ze waren rijp voor hertogelijke waardigheden en dwaas vertoon van parvenuweelde.

Dit alles kòn gebeuren, omdat het Fransche Volk nog niet hoog genoeg stond voor de Omwentelings-idee toen de Revolutie uitbrak: wèl krachtig genoeg om het *ancien régime* ten onder te brengen; niet geestelijk edel genoeg om aan het Ideaal der denkers van de Revolutie ook maar in menschelijke maat trouw te blijven.

NIEUWE BOEKEN.

Bij W. Versluys verscheen een bundeltje getiteld: *Samenleving*, door J. EVERTS Jr., een jong schrijver, die zich een ijverig en talentvol leerling betoont van onze goede modernen. Veel persoonlijkheid heeft hij nog niet getoond te bezitten; maar dit kan wel een gevolg wezen van schroomvalligheid, niet onverklaarbaar

in dezen tijd bij een jong auteur, die veel heeft gelezen, alvorens met eigen werk te komen. Het boek bevat een vrij uitvoerige novelle, waarin ons het bedrijf van een zwakkeling wordt geschetst, die in een familie komt als huisvriend en van den man haalt wat hij maar kan, tot groot verdriet van de vrouw. Als eindelijk de vriend niet meer geven kan, maakt de parasiet een eind aan zijn leven, door ziekte en ellende ondragelijk geworden. „Hij bevond zich buiten de(ze) gemeenschap, uitgestooten."

Het tweede stuk *Tegenslag* is niet minder somber. 't Verhaalt van een machinist die, tot het uiterste getergd door een dronken stoker, den man in drift doodslaat en dadelijk daarna thuis bij zijn moeder, in hechtenis wordt genomen. 't Is beter van compositie dan het eerste en voortreffelijk van uitwerking der bijzonderheden.

Met groote belangstelling wachten wij het reeds voltooide, nieuwe werk van dezen schrijver.

Mammon is de titel van een bundel met drie verhalen door mevrouw ANNA VAN GOGH—KAULBACH, onzen lezers wel bekend. De firma Van Kampen gaf het boek keurig uit, met een portret van de schrijfster, die al mede telt onder de veel gelezen nieuwere auteurs. Men kan ook deze novellen ietwat tendentieus noemen, doch ze zijn niet door onware voorstelling van het leven bedorven. Mevrouw Van Gogh—Kaulbach toont hierin scherp de werkelijkheid te zien en zij weet daarvan sober en pakkend te vertellen. Vooral *Huwelijk* dunkt ons een zeer goed staal van haar talent.

Oòk bij de firma Van Kampen zijn verschenen, in een netten bundel, vier novellen door G. F. Haspels, een schrijver met meer dan Everts zeer persoonlijk talent, dat zich uit in een eigen stijl en eigen kijk op de dingen. Daarbij is Haspels een echt Nederlandsch auteur, niet alleen om de keuze zijner onderwerpen van *Zee en Heide*, zooals het boek heet, maar ook om de manier van behandeling, over-rijk in het détail, gevend een tikje humor, een tikje vriendelijke sentimentaliteit onder wat heel even gewrongen pretentieus in den stijl. Om maar één voorbeeld te noemen, ten einde een bescheiden aanmerking te motiveeren, halen we aan, (pag 25).

„Elize was de gepersonifiëerde klaarheid. Zij scheen grooter dan zij was door haar zeldzaam oprechte houding. Tegen een massa donkerblond haar blonk hare bleekheid stralend. Maar dat stralende in haar kwam vooral van hare blindheid. Want die wijdgeopende oogen staarden zoo rustig en zoo ver weg, dat zij daardoor iets kreeg van een antiek marmeren beeld, maar juist daardoor kwam er in al haar bewegingen zoo iets diep levends dat elke trek van haar gelaat, elk zilveren woord zingend uit den even geopenden mond, elke tasting der fraaie bewegelijke handen iets zeiden, en wel dit zeiden, dat Elize Louffaer was een klaar mensch, een levend beeld."

Dit is een kenschetsend fragmentje, voor zoover men er ten duidelijkste uit kan zien wat de zwakke zijde is van dezen schrijver, die toch genoeg heeft meê te deelen en herhaaldelijk toont het te kunnen doen, zonder zijn toevlucht te moeten nemen tot gewrongen bedenksels gelijk dit. De wind van *Zee en Heide* gaat vaak heerlijk verfrisschend door dit proza en de stoere luiden, van wie Haspels goed vertelt omdat hij veel van hen houdt, worden in hun vollen eenvoud geschetst. Zoo'n echte zeeman, bijvoorbeeld, zet Haspels voortreffelijk op z'n zee-beenen! Het boekje heeft zijn weg al gevonden. Geen wonder, nu er zooveel vraag is naar „gezonde" lektuur!

Wat men zoo „gezond" noemt is ook, in volkomenheid, het tweede bundeltje *Noorweegsche Brieven* (bij Brill) door mevrouw VALBORG-ISAACHSEN-DUDOK VAN HEEL, met kostelijke houtsneden door Georg Rueter rijk versierd. Het bevat haar correspondentie voor *Het Handelsblad* over ettelijke maanden, waarin men op de allersympathiekste wijs beschreven vindt het Noorsche dorpsleven, de Noorsche volksfeesten, de Noorsche natuur . . . van alles, en dit hoogst aantrekkelijk gemaakt, niet door stijleffekten, maar doordat in den eenvoudigen vorm tintelt een groote liefde. Ook de houtsneden zijn ware juweeltjes.

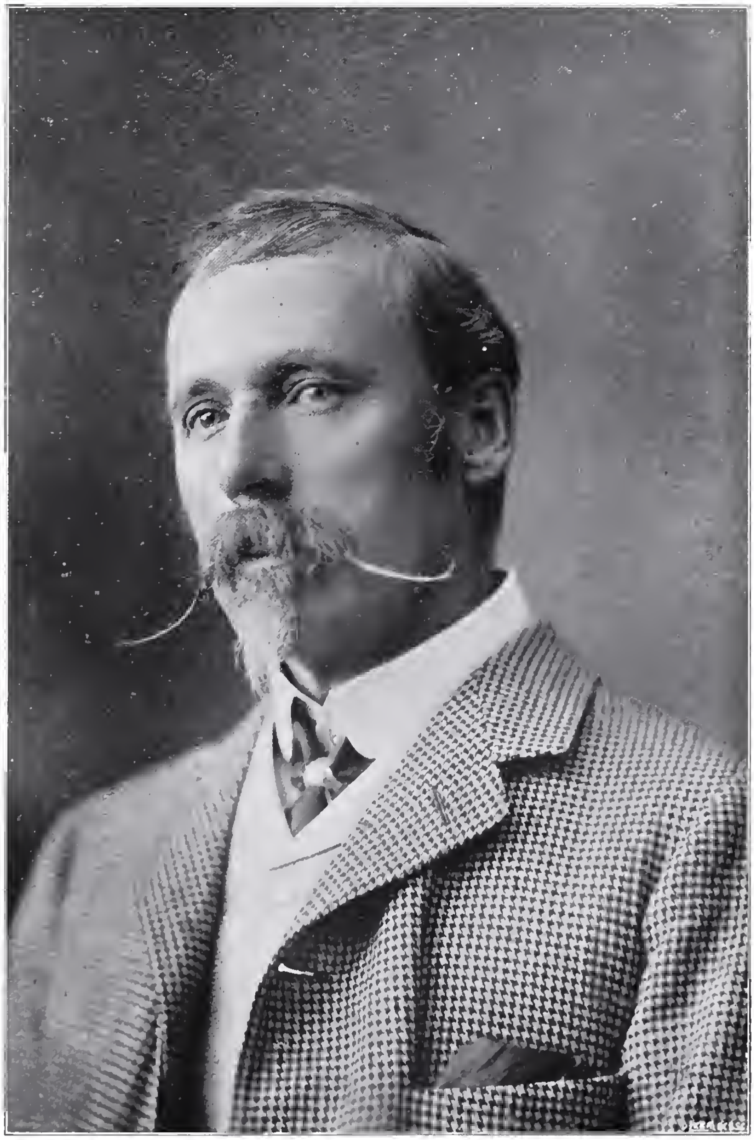

ONTWERP VOOR EEN KERKRAAM, VAN 1895
(NAAR DE ORIGINEELE HOUTSKOOLTEEKENING; STERK VERKLEIND)

WALTER CRANE. DOOR † † W. VOGELSANG. † † † † †

TENTOONSTELLING IN HET MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Bij de blijvende gasten die, naar ik verneem in volle verdraagzaamheid, zijn ingekwartierd in het lustslot van wijlen Napoleons goedigen broer is nu ook een engelsch gezelschap komen logeeren. Ik heb nog getracht de vaste bewoners als achterwacht te gebruiken, teneinde bij voorbaat eenige bruikbare meeningen op te vangen; maar ze waren niet tot praten te krijgen. De boogschutters van Darius mochten niets zeggen omdat ze op de paleiswacht stonden, een bleeke Jonker van 't hof van Frans I glimlachte onbenullig in zijn kraag, alsof hij maling had aan het perfide Albion en Martha de ijverige, trouwhartige Martha uit de collectie van Chateau-Gontier keek preutsch in haar emmertje, omdat ze niets wilde weten van al die blotigheden; alleen de Nike van Paionios zou me zeker wel iets gezegd hebben, want er was nog verre familie van haar bij de nieuw aangekomenen, als ze nog maar een mond om te spreken had gehad.

Zoo was er dan niets dan tartend zwijgen der eeuwen en werd ik aan mezelven overgelaten. Voor den twintigst' eeuwer is het werkelijk niet gemakkelijk te oordeelen over oudere tijdgenooten en voor een Hollander van thans is er zelfs iets hachelijks in meeningen te uiten over den voor een tiental jaren met zoo luid vreugde geschal ingehaalden Crane. Sedert zijn eerste introductie heeft hij de gemoederen al heel spoedig veroverd, er is nauwelijks een overgangsstadium geweest, hij werd „salonfähig" voor men hem nog goed en wel kende en er is ontegenzeggelijk iets van aan, dat hij op de decoratieve aspiraties van het publiek en zelfs, vooral maatschappelijk, op de neigingen van sommige artiesten hier te lande invloed heeft gehad. In ieder geval heeft hij in de continentale verbeelding een gevestigde positie en is de aard van zijn werk overbekend.

Men herinnert zich nog goed hoe Flora's feast en Queen summer, hoe Pan-Pipes en en King-Frost nieuwtjes waren. Bekoorlijke

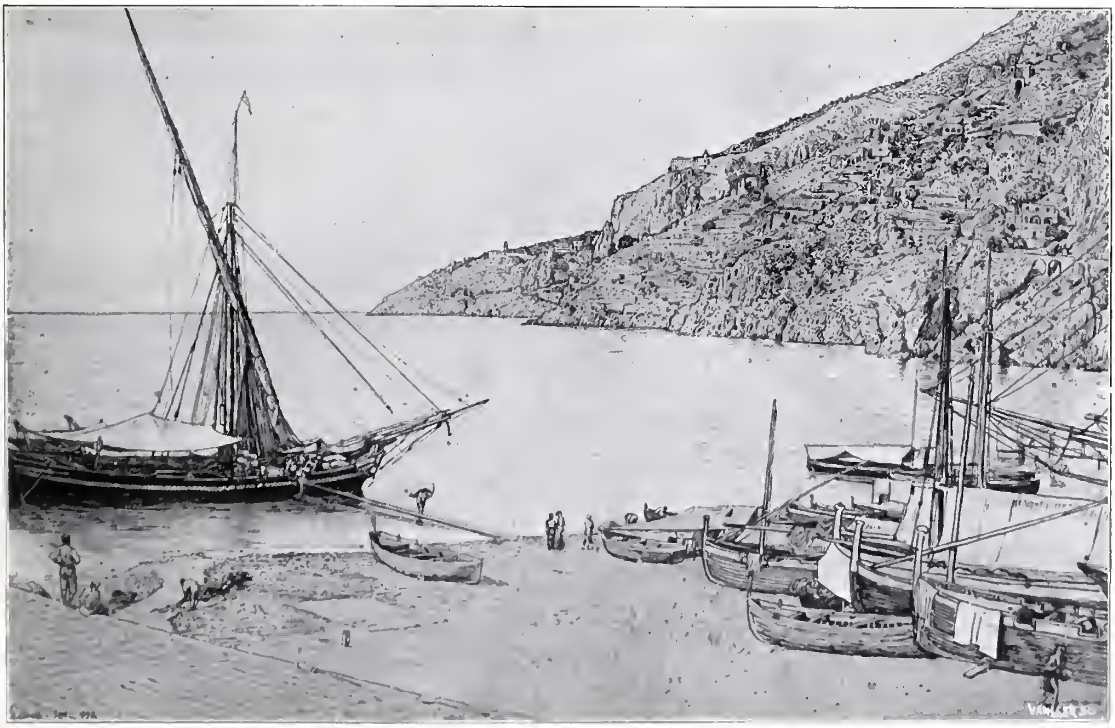

„THE WORKERS MAY-POLE". ALLEGORISCHE PRENT (VERKLEIND).

nieuwtjes van aantrekkelijke bevalligheid en kuische distinctie. Niet zoo heel gezond en jolig, maar adelijk-bleek en engelsch-tenger; niet zoo heel eenvoudig en naief, maar van smaakvolle, weloverwogen ordonantie; niet voor kinderen vooral, waarvoor velen ze eerst gehouden hadden, maar voor groote menschen in die blanke geestesuren, waarin men behoefte heeft als een kind zonder alle inspanning te genieten en zich te vermeien in wat gracelijke rythmiek, hoofsche manieren en speelsch ornament. Sedert is Crane niet meer uit 't oog verloren.

En nu zal het publiek, dat zijn werk alleen uit de afdrukken kende, op deze tentoonstelling de oorspronkelijke teekeningen voor de tallooze bekende en onbekende prenten zien. Dat lijkt heel aanlokkelijk; maar zal men er in elk opzicht een hoogeren dunk van 's teekenaars talent door krijgen? Ik geloof het niet. Er mag niet worden vergeten, dat een reproductie van Crane's ontwerpen *doel* is, niet middel, als bij een photo naar een willekeurig blad uit een schildersportefeuille. Deze dingen zijn voor den druk gemaakt en als de zwart-wit bladen goed doordacht zijn zullen ze door het drukprocedé, op zorgvuldig gekozen papier en ontdaan van alle toevalligheden, (dekwit-retouches etc) éér winnen dan verliezen. Slechts de kleurdrukken blijven veelal beneden het effect der oorspronkelijke teekening en zoo zal men dus bij die groote rubriek van Crane's werk, waartoe ook de behangselpapieren gerekend moeten worden, nu eens kunnen zien, hoever de technische hulpmiddelen nog altijd ten achter staan bij de gevoelige hand. Men kan zeggen: dat is het lot van ieder, die voor de groote markt werkt; zeker, maar toch ook alleen daar waar de machinale bewerking niet van meet af aan door den ontwerper geleid wordt, of waar de artiest heeft willen roeien met andere riemen dan de nu eenmaal bestaande. En juist daarom veroorzaken de oorspronkelijke kartons, naast de machinale replieken gehangen, meer droefheid om gemiste bedoelingen, dan genot om de fijnere kwaliteiten. Kortom 't is m. i. zeer de vraag of niet in 't plan voor deze tentoonstelling een vergissing lag, of men zich niet in de gevolgen heeft verrekend.

Maar dat alles zijn overwegingen meer de

AMALFI. PENTEEKENING MET BRUINROODEN INKT; VAN 1872 (VERKLEIND).

Fragment van het ontwerp voor een raam in de Holy-Trinity Church te Hull.

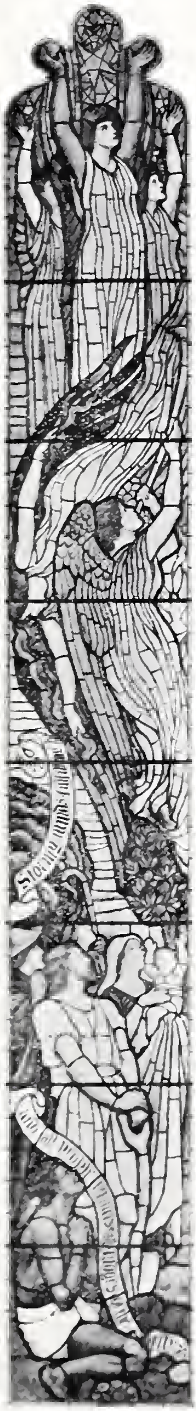
organisatie rakende dan den kunstenaar. De hoofdzaak is: kon men Crane leeren kennen en heeft men kunnen genieten; zal het algemeene oordeel na deze materiaal-verzameling ook herzien moeten worden?

Vooreerst zij gezegd dat natuurlijk van kwantitatieve volledigheid bij dezen producent en gros geen sprake kon zijn; maar dat er enkele dingen te zien waren, die op het ontvouwen van zijn aanleg een merkwaardigen kijk gaven. Voor zoover er hier een ontwikkeling te constateeren viel is die naar geest en vorm normaal en geleidelijk geweest. In zijn oude teekeningen — Italiaansche landschappen, enkele boekillustraties, bloemen — is veel van zijn latere resultaten voorbereid. Neem b v. dat gezicht op de bocht van Amalfi van 1872. Met fijne pennelijntjes zijn de bergpartijen behandeld, kruivig en vol is de boschvacht, maar toch zonder eigenlijke uitdrukking van de substantie. Met nauwgezetheid zijn de visscherbootjes geteekend op het strandje, of met ragfijn tuig zeilend over 't rimpellooze vlak naar den strak gespannen einder. Het is den teekenaar niet te doen om de overtuigende tegenstelling van gladde rotsen en mul zand, niet om het paarlig glansen van 't aandeinende water. — De bouw van het geval, de rijkdom der deelen, het strekken van het onmetelijk zeevlak. — Is

daarin niet alles wat Crane later in zijn kleinste vignetten soms met frappante stelligheid kon geven? Een kust, zonder naam, een zee uit de wonderwereld een kim, die in de fabel het einde der wereld beduiden moet. In deze oude, serieuze teekeningen is dat alles nog schraal en glasachtig. Wat hier schuchter is omgetrokken krijgt later stevige contours, wat hier onbeholpen is aangeduid zal met raker vastheid worden neergeschreven; maar hier is bij nauwlettende en geduldige natuurstudie toch niets méér gezien, dan wat den illustrator, den decorateur, den dichter der lijn kan interesseeren; in wezen is deze studie van buiten gelijk met de fantasiegevallen van later. De richting is aangeduid.

Neen een schilder van het stoffelijke leven is aan dezen decorateur niet verloren gegaan. Dat getuigen zijn latere schetsen van buiten: waterverfteekeningen, soms met ijver doorgevoerd tot droge volmaaktheid, als de marmergroeven van Carrara, meestal zoo onrijp en papierachtig, dat ze nauwelijks beter zijn dan de vele „watercolours'' uit de voortreffelijke Whatman-blocks van honderden engelsche toeristen. Hier is de globe-trotter aan 't werk, sight-seeing meebrengend van groote reizen, van *Napels* naar *Pesth*, naar *Rothenburg* en *Neurenberg*, van *Wells* naar *Bauvais*, krabbels telkens van een leesbaar jaartal en monogram voorzien, maar niet van hooger soort dan de gekleurde prentbriefkaart. Vreemd eigenlijk

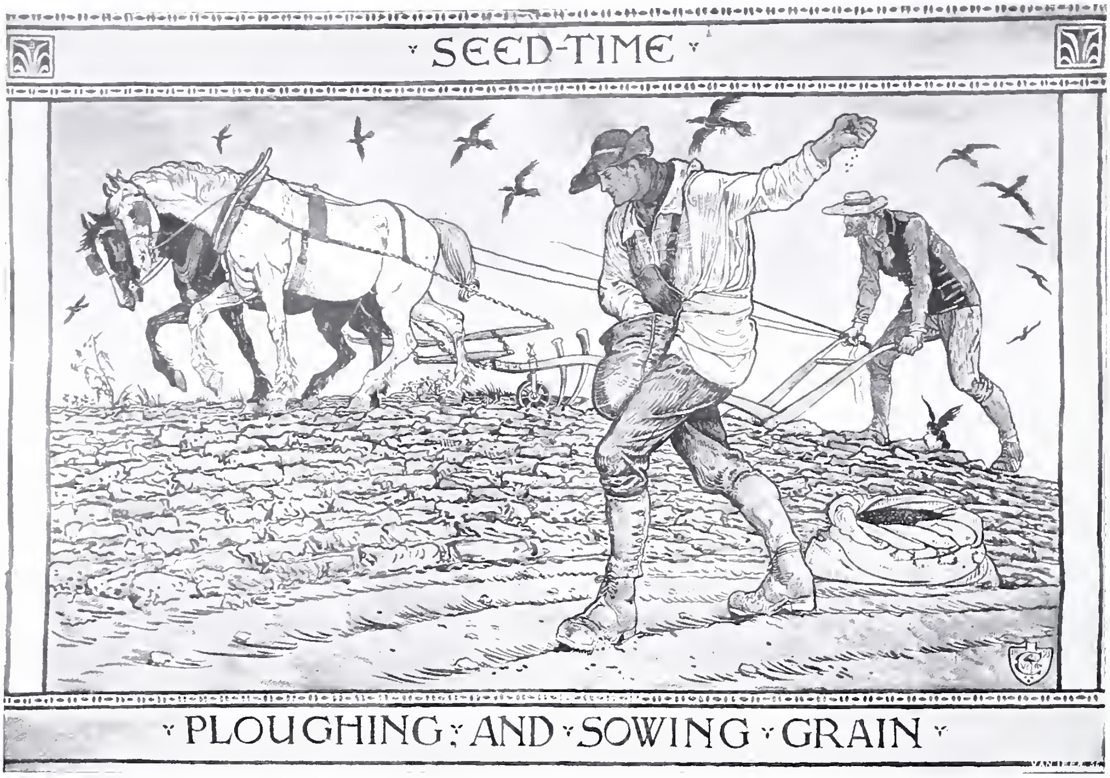
Fragment van het ontwerp voor een raam in de Holy-Trinity Church te Hull.

hier is ook geen vooruitgang; vergelijkt men b.v. „de oude hoeve in Kent" (gemerkt 1898) bij een penteekening uit de 70er jaren (n°. 4, 9, 12 van den Catalogus) dan schijnt er van den drogen, scrupuleuzen teekenaar van professie een gemakkelijk werkend dilettant geworden, die wat te gauw met eigen werk tevreden is. Neen deze sketch-afdeeling had voor 't groote publiek, dat van Crane houdt en zich eens denkt te goed te doen, gevoegelijk weg kunnen blijven. Ze kan hoogstens voor een snuffelaar-biograaf van belang zijn.

Crane's talent is wel totaal decoratief. Een vlak, zij het nog zoo ingewikkeld van vorm, zal hij u vullen met een figuur. Hij lost den puzzle op door de beenen, den arm en het hoofd zoo te draaien, dat alle hoeken worden ingenomen, hij verlengt den rug als 't noodig is die in een vlakken boog te laten krommen, hij geeft niet veel om geijkte verhoudingen van dijen en schenen, hij stoort zich niet aan de vereischte acht kop-lengten, als hij er tien noodig heeft. Zijn mannen en vrouwen rijzen en krimpen naar zijn wil; maar zij rijzen organisch, heel hun stelsel groeit mee, voegt zich in het te voren bepaalde kader. En als met den vorm goochelt hij met de kleur: Vergt een fletsgeel de tegenstelling met een bleek groen, dan schiet achter den gelen ridder aanstonds een heg van olijven de hoogte in; donkere cypressen staan op zijn wenk achter roomwitte mantels. Zijn smaak is zeer positief. Hij weet altijd raad en schijnt nog wel 't meest op zijn gemak als hij met de keuze van materiaal op zich zelf al een effect moet maken. Op donkergrijs of bruin pakpapier teekent hij met wat dekverf-geel, rood, mat-wit en oud-blauw-kantig, met vast bestuurd penseel, wapentjes en ornamenten en door den mooien middeltoon van de grondstof wordt alles schijnbaar prachtig rijp en gebonden. Natuurlijk zulk een truc houdt bij langer kijken geen steek. „Man merkt die Absicht und man wird verstimmt;" maar voor een feestelijke versiering van korten duur doet het uitmuntende diensten. Dit zijn de momentaan aantrekkelijke, maar op den keper bezien grove middelen van het Liberty-artikel. Half aangeboren smaak, zonder

ILLUSTRATIE UIT „FLORA'S FEAST"; DE ROOS.

ZAAITIJD. ONTWERP VOOR EEN MUURSCHILDERING. (NAAR HET ORIGINEEL).

ernst en buiten alle logica om, half ook dat bij uitstek Engelsch-Amerikaansche pleizier in het kunstje der verrassende hiaaten, een optisch bedrog eigenlijk, waar het oog van den toeschouwer het ontbrekende aanvult en waarvan Nicholsons Whistler wel het klassieke voorbeeld is.

Crane's studie en liefde zijn voor het geïllustreerde boek. Begonnen met zwart en wit illustraties bij verhalen als Princes Fiorimonde en aanvankelijk weinig verschillend van het gros der fashionabele engelsche teekenaars, heeft zijn faire binnen weinige jaren die breedte verkregen en zich verzacht tot die soepelheid, waaraan we nu denken bij het uitspreken van zijn naam. Men kan zich nauwelijks leniger gratie en kalmer blankheid denken, dan er van die ontelbare bladzijden uitgaat, en men staat verbaasd voor die eenheid, die bij alle variaties door een persoonlijken wil blijft gehandhaafd. Men moge er van houden of niet, maar Crane heeft zijn eigen, door al zijn werk heengaanden stijl. Van begin af aan kiest hij zijn stoffen zoo, dat vooral het elegante, vooral het geurige en bloemig-fijne, nimmer het scherp geaccentueerde te releveeren valt: De bloemen schikken zich tot kaleidoskopische stoeten, hun teere bloemblad-lubben bedekken in trantelen opschik witte feeënpaarden, hun stuivige meeldraadkronen omhullen poederend maneschijn-gezichtjes, beschaduwen melancholieke oogen; hun stengels worden gewonden tot de ranke ornamentiek van een weeldig jeu de fond.

De witte lelies zijn trotsche, bleeke edelvrouwen geworden, in verachtelijke wending over den schouder kijkend, de goud-rosse haren gewrongen in den bloemkelk, die hen kroont als een middeleeuwsche hennin. De Aärons-kelken zijn klinkende, zilveren bazuinen en de toeterende herauten met hun groene hozen, wijduitstaande witte schouderlappen en kragen, hun kunstig geplooide hoeden met den langen stamper tot pluim, die herauten zijn de levend geworden plant zelve. Zoo gaan ze ons in een fabuleusen corso voorbij; stappen aan in lichten danspas,

Walter Crane.

Fragment van het ontwerp voor een raam in de Holy-Trinity Church te Hull.

knakken neer in hoofsche buigingen, spreiden pronkend hun triomfantelijken tooi als de chrysanten, of rijden geharrenast ten tornooie als Lelie en Roos. Heel het weeke geplooi der knoppen, het zwellend strakke, het flets-verwelkte van stengels en bloemen wordt aan menschelijke vormen geleend.

Een romanticus van aard, is Crane een zoeker in alle oude culturen naar vormen voor zijn fantasie. Zeker zijn hem noch de Elgin-marbles met hun sluiergewaden, gevloten langs roomige huid, vreemd gebleven, noch heeft hij Flaxmans werk achteloos terzijde gelegd en ook van de italiaansche renaissance heeft hij al vroeg gehoord. Ik stel me voor dat de Primavera lang in zijn werkplaats heeft gehangen en dat hij de Triomphi, op pronkende italiaansche huwelijks-cassoni geschilderd, meer dan oppervlakkig heeft bestudeerd. *)

Hij houdt van al de schoonheid der verzonken tijden en in eigen verzen (Sirens Three) boekt hij met behagen al die heerlijkheden bijeen:

> But through the veil of night arround me there,
> Rose towering shapes clothed in the voiceless air,
> Like kings enthroned amid their powers's decay
> Statue and ruined shrine, and temple bare
> Dolmen and sphinx and Greek or Gothic fane.

Als van een verloren paradijs heeft hij gedroomd van de groote florentijnsche bloeiperiode. In elke manteltip, in elke plooi is zijn liefde voor de oude schatten te zien; soms herinneren heele kostumes aan Mantegna. Grieksche, Italiaansche en noordsch-middeleeuwsche elementen zijn met zuiver engelsche saamgesmolten en dat is ook logisch verklaarbaar als men Crane als een der laatsten van de geleidelijk veranderde richting der Prae-Raphaelethic-Brotherhood beschouwt en denkt aan zijn vriendschap met William Morris.

Aan zijn vrouwen met engelschen teint en engelsche haren, met zwellende lippen en paarlwitte tandenrij, met hooge taille, maar al te schraal van leden, heeft hij als uit tooverretorten geschonken de essence van het warmer, vol-ronde, italiaansche levensmooi, in hen is de elasticiteit gewekt van Forli's engelen. Zijn mannen met het opgeschoten lichaam, de lange beenen der „rossebedwingende Britten" zijn opgevoed aan lauwer kusten, waar elke hoekige beweging van den vaderlandschen gentleman voor lachwekkend-barbaarsch gold. Zoo is de wereld

BLADVERSIERING UIT SPENCERS „FAIRY QUEEN".

*) Exacte gegevens, feiten uit Crane's studietijd enz. vindt men vooral volledig bijeen in een artikel van Berlepsch; extra-nummer van „Die Graphischen Künste" v. 1897.

309

Fragment van het ontwerp voor een raam in de Holy-Trinity Church te Hull.

die Crane's harmonie-zieke gemoed zou begeeren. Maar naast de vrije beweging is hem de saamgehokte gothieke rijkdom lief. De herinnering aan middeleeuwsche handschriften spreekt uit zijn gestadig strenger saamgehouden letterblokken, terwijl het oordeelkundig gebruik van volzwarte plekken in de open teekening op de kennis van oude drukken wijst.

Voegt men die elementen samen en ziet men in de zucht naar het zoetelijke, de schemeravondmelancholie van veel zijner bladen, een echt engelsche grondeigenschap, waarvan zelfs het werk van *Dante Gabriel Rossetti* niet altijd vrij is, dan is deze Engelschman van eruditie niet beter begrepen misschien, maar toch in wezen duidelijker omschreven. En voor zoover men door psychische-analyse van het oeuvre het innerlijk zijn eens kunstenaars kan benaderen staat de mensch Crane ons helderder voor den geest.

Want wat ik hierboven over den aard van zijn werk heb gezegd, in enkele woorden over een paar geïllustreerde fairies, geldt ook vrijwel voor het overige. Al zal de een nu houden van Queen Summer om de wijsbestierde gedrongenheid der composities, al moge een ander Flora's Feast niet vrij vinden van zekere slapte, en een derde den kranigen stempelband van *Floral Fantasy*, met de geschoren haagjes en de pauwen van gesnoeide palm buitenop, verkiezen boven de teekeningen binnen in het boek, niemand zal betwisten, dat alle drie uit een zelfde intentie zijn geboren. En ook door de Pan-Pipes, door Crane's ontwerpen voor gebruikskunst, behangsels, glasramen, muurschilderingen, teekeningen voor staven en schilden van zilver, gaat één kennelijk streven:

Gladde, vlekkelooze schoonheden, mannen en vrouwen, bloemen, en tuinen, paarden, kasteelen en tempels te laten zien in de onbestoven Zondagsche gelaktheid van het verbeeldingsland. Daarbij een zoeken naar evenwicht overal; de opengeslagen dubbelbladen in correspondentie met elkaar gehouden, het équilibre gehandhaafd door buiging en strekking, gedragen door kleur. Wolken, menschen, herten en laurierboomen zijn niet dan ingredienten, naar hartelust gebruikt om op immer nieuwe manieren te zoeken naar dat ééne gelukkige geestesmoment, om even te zweven, te balanceeren, geschommeld te worden op het rythme der vormen, als op de golvende maat van een klankrijk, zij het dan ook soms inhoudloos, vers. Want de inhoud moet wel eens schade lijden bij deze richting, die zoo klaarblijkelijk in de werelddingen slechts middelen, haast ornamenten ziet. Het algemeene type is al voldoende en een dieper ingaan op de eigenaardigheden, op den wezenskern en de zelf-

Fragment van het ontwerp voor een raam in de Holy-Trinity Church te Hull.

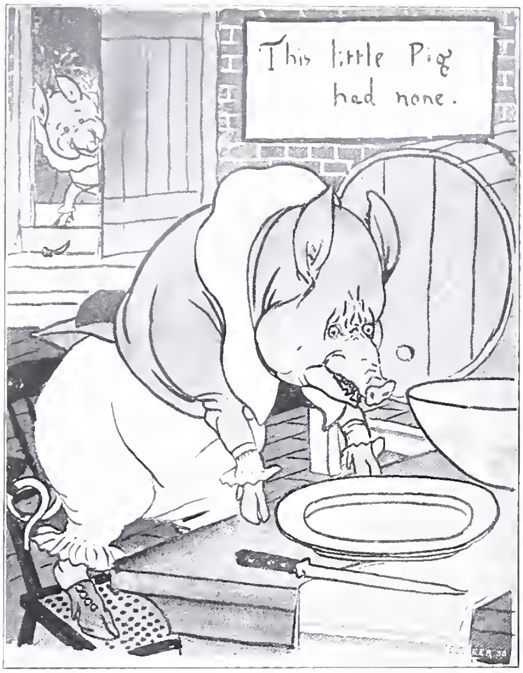
standige beteekenis der objecten wordt overbodig. Neen van het verborgen levensmysterie moet deze engelsche Wouter niets hebben. 't Zou hem volmaakt onverschillig zijn, waarom die eene molen, die zijn Hollandschen naamgenoot zooveel hoofdbrekens kostte, „Morgenstond" heette, als hij er maar een stralende, opgaande zon, of voor mijn part een Helios bij mocht teekenen. Het laat hem koud of de tijd ook nog anders verzinlijkt kan worden, dan door den academischen grijsaard met zeis en zandlooper, als de oude man één been wil bijtrekken om in bevalligen stand zijn attribuut te slijpen. Kijkt men goed, dan hebben lelies en vergeetmijniet, rozen en zonnebloem, blauwbaards vrouw en *Miranda* uit de Tempest allen dezelfde fijne neusjes, dezelfde wélgevormde kin en de eeuwig gelijke, dwepende vraagoogen. Eigenlijk gaat hun aller karakteruitbeelding niet dieper dan de kleeren. Het blijft een fraaie maskerade, een onuitputtelijke garderobe, een ballet zoo luisterrijk als London nooit te voren zag, noch ooit zien zal. O, die Londensche pantomime, wat spookt die er in, de zin voor Drury-Lane en Alhambra heeft Crane in het bloed gezeten. En niet alleen het deftige ballet, ook de potsen van de harlequinage heeft hij liefgehad. Zijn „Slate and Pennsilvania" (op de Tentoonstelling heb ik het niet kunnen vinden) was een oprechte kinder-performance met den onvermijdelijken *Bobby* tot besluit. Voor al die lichtere kost is zijn elegante manier van dienen best te rechtvaardigen en zelfs waar hij *Spencers* „Fairy Queen" blad voor blad van vignetten en illustraties voorziet gaat het nog aan. De gave zwart-wit-versiering past bij die mooie verhalen, die minder hevig en menschelijk, dan puur en statieus willen zijn. Maar waar hij zich aan Shakespeare waagt, daar is het met nog zoo smaakvol schikken van patronen en menschen niet gedaan. Bij alle formeele zuiverheid moet er toch een innerlijk verband tusschen tekst en plaat blijven. Anders veel liever maar een mooien druk op duur papier en zonder full-page versiering. Shakespeare's mensch-symbolen, helden van ziedende passie en bloedige begeerte, geslagenen door de fataliteit, zijn voor Crane te kras. Hier ziet men het, dat zijn poppen er zijn om te buigen en hoog opgericht te poseeren op gladde marmeren vloeren met onverstoorbaar kalme, liefdroeve gezichten en altijd weer — 't is om tureluursch te worden — starend uit die engelsche vraag-oogen, die *Daudet* noemde „les yeux qui s'ouvrent en rond".

Nu blijft alleen nog, Crane als teekenaar van kinderboeken. Als zoodanig is hij al zeer ongelijk. Moest men hem naar Ali Baba en de 40 dieven, Valentine and Orson en verscheiden van zijn Sixpence-books beoordeelen, of naar het barok-mythologische Wonder-book zou men hem licht onderschatten. Dikwijls maakt hij den indruk te overlegd, te weinig spontaan en daardoor te ingewikkeld decoratief te zijn. Maar als hij wil en bovenal in zijn „little Pigs picture book" laat hij zich even van een

ILLUSTRATIE UIT „ALI BABA EN DE 40 DIEVEN". (NAAR HET ORIGINEEL; VERKLEIND.)

kant zien, die in den laatsten tijd te zelden vertoond is. Hier is ongezochte humor, kinderlijk begrip en een deksels knappe expressie. O, ik zal niet zeggen dat Oberländer de beesten niet in ruiger levenswaarheid maatschappijtje heeft laten spelen; ik weet best dat Hoytema in kleur aan iets veel hoogers raakte en Wilhelm Busch met minder uiterlijkheden op zijn minst even komiek is geweest; maar deze varkentjes doen zoo heuschig in hun spekkige levendigheid, zitten

ILLUSTRATIE UIT „THAT LITTLE PIG. HIS PICTUREBOOK".

ILLUSTRATIE UIT „THAT LITTLE PIG. HIS PICTUREBOOK".

zoo parmantig over hun snorkende snuitjes te oogen om moeder Zeugs tafel, en maken zoo geducht beenen als ze naar de markt gaan, dat wie het geluk had ze op de kinderkamer voor 't eerst te zien ze nimmer vergeten zal. En wat is het toch eigenlijk een groote hoofdzaak bij prentenboeken, dat ze een blijvende herinnering worden en daardoor een eereplaats verdienen naast vader Hoffman's „Struwelpeter." — Men zou nog veel kunnen vergelijken, om van alle kanten den bal gooiend eindelijk het doel eens precies in het wit te raken. Maar wat baat het ons ten slotte, of we al weten, dat Caldecott de oude waarheden argeloozer en dringender gezegd heeft, dat de vizioenen uit Dorés Schoone Slaapster bijgebleven toch van een rijker gemoed getuigen? Als we resumeeren zal ons Crane voor oogen staan: niet als de geniaalste der illustratoren of de veelzijdigste der Europeesche teekenaars, ook zeker niet als één die geheime menschelijke eigenschappen heeft kunnen of durven bloot leggen, of die verbaast door zijn scherpen blik voor de constructie der dingen als Adolf Menzel; maar als een zeer smaakvol engelsch artiest met gelukkig talent voor alles wat decoratie en vlakvulling kan heeten, — zonder zich te bekommeren om het doel en de bijzondere eischen van het te versieren voorwerp —; als een geest die veel heeft opgenomen en er zijn cachet aan heeft verleend, een onvermoeibaar arbeidzaam mensch, dien men niet elke ongelijkheid in zijn reuzenopus mag kwalijk nemen; maar dien men ook heel zeker niet kan navolgen zonder laf en banaal te worden.

Amsterdam, Maart 1903.

ZORGVLIET, BUITENRUST EN RUSTENBURG. DOOR † † † † † TH. MORREN. † † † † † † † † †

(Vervolg.)

Vatten wij nu den draad van de geschiedenis weder op.

Een nieuwe periode was voor Zorgvliet aangebroken. De Haagsche hofwereld uit Willem's tijd was nu menigmaal de gast van den nobelen bewoner die in Koning Willem's leven een zoo groote plaats heeft ingenomen.

Voorname vreemdelingen, die ons land bezochten, verzuimden niet op Zorgvliet een kijkje te nemen; o. a. bracht in Aug. 1706 de Koning van Pruisen er een bezoek. Ook de Stadhouder zelf vertoefde er meermalen. Toen hij den 12den September 1676 uit het leger dat in Brabant lag, in den Haag kwam reed hij regelrecht door naar Zorgvliet „om zich hier een weijnigh van sijn onpasselijckheijt uyt te rusten."

Het was een teleurstelling voor de burgerij welke den Prins, die bij de belegering van Maastricht een kwetsuur had bekomen, uit vreugde voor zijn behouden terugkomst, een luisterrijke ontvangst wilde bereiden.

De feestelijke intocht in den Haag werd nu drie dagen later gehouden.

Lawrence Hyde (Lord Rochester) teekent op 8/18 Januari 1677 in zijn dagboek aan: „I went to the Lord-Ambassador (Temple) where the Prince came quickly after. I see the Prince is no stranger there, for he was entertained with a single dish at a time, and the business was dull enough; the company was Mylady Gifford, Monsieur Odyke, Monsieur Banthams (Bentink). After dinner, and the Prince gone, Lord Ambassador and I went to Scheveling, and from thence to a house of Monsieur Bentham's in that way, and pretty enough, where the Prince often retires and sees no company, but whom he brings with him." *)

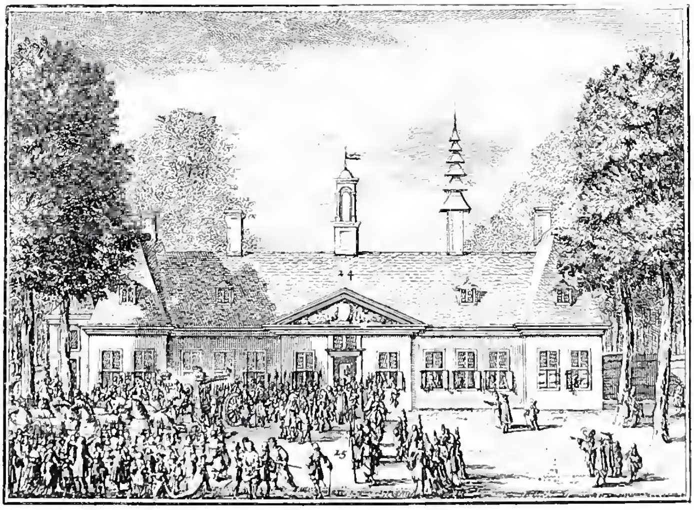
Willem III had herhaaldelijk met de gezanten of met zijn vertrouwden op Zorgvliet conferenties.

In de vrije natuur, die tot een vertrouwelijk gesprek uitlokt, behoefde men geen onbescheiden oor te vreezen.

De stille lanen en rustige priëelen zullen dikwijls getuigen zijn geweest van gewichtige gesprekken op politiek gebied, die nooit aan het papier zijn toevertrouwd.

In het voorjaar van 1678 bracht hij wederom eenige dagen op Zorgvliet door.

Het is bekend dat de Prins toen hij na zijn kroning uit Engeland teruggekeerd was, alvorens zijn plechtige intrede in den Haag te doen, op Maandag den 4den Februari 1691 den maaltijd op Zorgvliet gebruikte en vandaar tusschen drie en vier ure, langs de Buitensingels naar de Loosduinsche brug reed, waar hij door de Haagsche Magistraat werd ontvangen en van waar hij zijn zegetocht begon.

BEZOEK VAN PRINS WILLEM III AAN ZORGVLIET. VOORZIJDE VAN HET HUIS.

Daar Willem III herhaaldelijk op Zorgvliet toefde *) hebben zijn tijdgenooten de gevolgtrekking gemaakt, dat niet Bentinck maar de Prins de eigenlijke kooper was geweest

*) Jhr. J. H. Hora Siccama. Prins Willem in betrekking tot den Haag. Die Haghe, Bijdragen en Mededeelingen 1901, p. 101.

*) Willem III was o. a. op Zorgvliet:

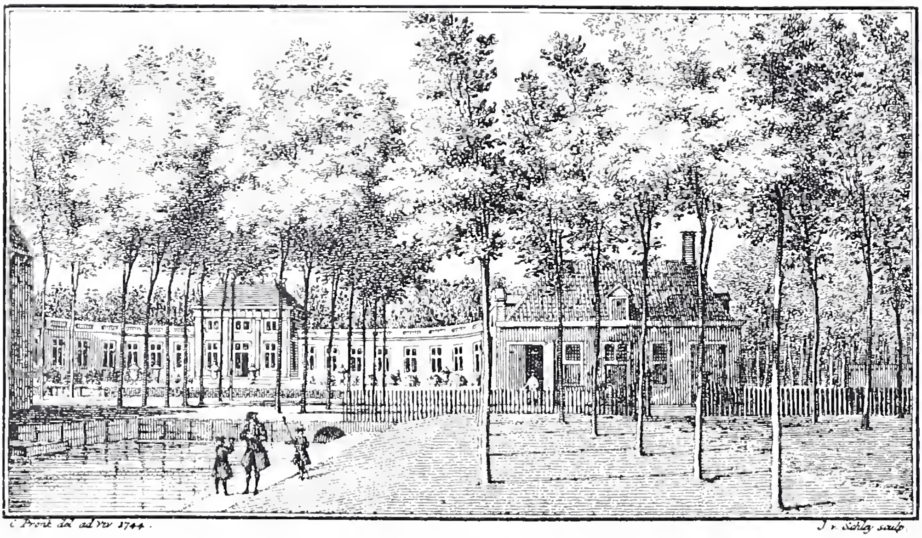
30 April—4 Mei 1678, Journaal van Constantijn Huygens, den zoon. Werken van het Historisch Genootschap N. S. No. 32, p. 251 en 252.

9 Maart 1691.

Als voren. Dl. I, N. S. No. 23, p. 404.

27 Maart en 23 October 1692.

Als voren. Dl. II, N. S. No. 25, p. 34 en 138.

GEZICHT OP DE ORANJERIE EN OP DE STALLEN.

en dat hij het aan Bentinck zou hebben geschonken.

Enkele zinsneden in brieven van tijdgenooten bevestigen die meening.

De Zweedsche architect met wien wij reeds hebben kennis gemaakt, vertelt positief hetzelfde verhaal, maar uit officieele bescheiden blijkt hieromtrent niets. Integendeel, in de koopacte, welke ondershands reeds in 1674 werd verleden, maar die eerst in Januari van het volgende jaar in de transportregisters staat ingeschreven, wordt Bentinck uitdrukkelijk als kooper genoemd. Bovendien komt in een request, dat hij den 18den Dec. 1675 aan Raden en Rekenmeesters der Domeinen van Holland overlegt, de volgende zinsnede voor: „Hoe dat hij verthoonder gekocht hebbende de hoffstede genaemt Sorgvliet" enz.

Het is natuurlijk mogelijk dat de Prins aan Bentinck de kooppenningen geschonken zou hebben, maar uit officieele bronnen blijkt hieromtrent niets.

Na zijn overlijden op 23 November 1709 werd Zorgvliet toebedeeld aan een zijner zonen, den toen nog minderjarigen Willem. *)

Willem Bentinck, meer bekend als „de heer van Rhoon" trad in 1733 in den echt met Charlotta Sophia Gravin van Aldenburg, erfvrouwe van Varel en Kniphausen.

*) Hans Willem Bentinck was tweemaal gehuwd geweest:
1°. In 1678 met Anna Villiers.
2°. In 1700 met Jane Marthe Temple.

Hij was evenals zijn vader een trouw aanhanger van het Huis van Oranje en een van de voorname bewerkers der Hollandsche Oranje-revolutie van 1747.

Hij bekleedde de functie van raad van Prinses Anna en had grooten invloed aan het Hof. *)

Rhoon, die later gescheiden van zijn vrouw leefde en veel in het buitenland toefde, was weinig op Zorgvliet. Toch liet hij zich aan de plaats veel gelegen liggen en deed groote veranderingen aanbrengen.

De Fransche „manier" van Lenôtre was langzamerhand verdrongen door de Engelsche wijze van tuinaanleg. Frankrijk was daarin zelf voorgegaan en wij waren hoewel schoorvoetend gevolgd.

De stijve parterres en berceaux maakten plaats voor ruime grasvelden en statige boomgroepen. De rechte lijn werd nu een slingerend pad.

Het gekunsteld grotwerk met zijn cascades, de snoezige fonteintjes met gekleurde steentjes werden verbannen; de geschoren hagen, de

*) Hij was o. a.: Stadhouder der leenen van Holland en West-Friesland, luitenant-houtvester en president der ridderschap van Holland;
raad en rentmeester-generaal der abdij van Rijnsburg;
curator der Leidsche Hoogeschool;
afgevaardigde tot de Vredehandelingen te Aken in 1748 enz.
Van Epen's Adelsarchief 1901, p. 161.

uit palm geknipte dieren en boomen werden onmeedoogend omgehakt.

Men had een ruimeren kijk op de dingen gekregen. Het enge keurslijf waarin de heerlijke vrije natuur zat bekneld, werd uitgetrokken.

Het was de Engelschman Kent, die omstreeks 1720 deze revolutie in den tuinbouw bewerkte, welke weldra aan deze zijde van het Kanaal vrij algemeen werd nagevolgd.

In Holland drong het evenwel niet zoo spoedig door.

Dat fatale knutselwerk paste te veel in onzen pruikentijd dan dat wij het zoo maar in eens zouden hebben kunnen prijsgeven.

Bentinck was een van de eersten in Holland, die met deze nieuwigheid op zijn zomerverblijf een proef nam.

Een wandelaar, die met eenige vrienden in 1733 Noord- en Zuid-Holland doorkruiste en zijn reisindrukken te boek stelde, schrijft o. a. omtrent Zorgvliet: *)

„Het huis Zorgvliet voor 't eerst beziende, vond ik er grote verandering bij 't geen ik er voor eenige jaren gezien had, alzo de tegenwoordige eigenaar het merkelijk verbetert en moderner had gemaakt, niet zo zeer omtrent de behuizinge, als wel in de schikking van eenige plantagie."

Een groote verandering, die op Zorgvliet had plaats gevonden, was wel hierin gelegen, dat de toegang was verplaatst.

De stijve breede oprijlaan, die zooals wij gezien hebben, van het begin van Zorgvliet in een rechthoek de geheele plaats doorsneed, paste niet meer bij den modernen aanleg van het park.

Bentinck had daarom aan Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland — die na de opheffing der Rekenkamer, in 1728, de zorg voor de domeinen hadden overgenomen — toestemming verzocht, om op zijn kosten te mogen maken „een opening in den dijk van den Scheveningschen weg aen de noordzijde, ten eijnde de heijningh van Zorgvliet ter breete van minder als drie voeten."

De toestemming hiertoe werd hem den 2en September verleend. *)

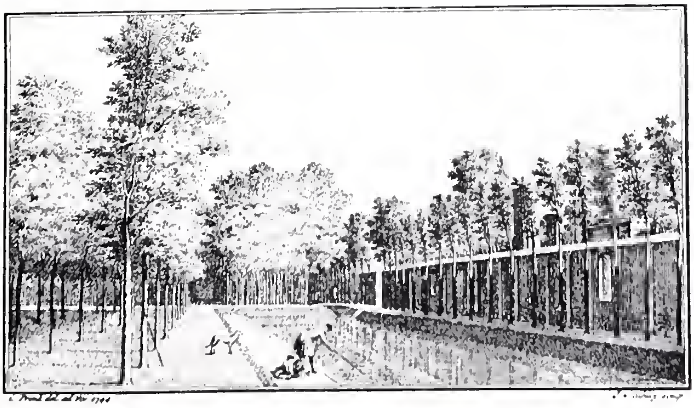
Deze toegang is tot op heden in stand gebleven.

De tijdgenooten van Bentinck waren er wel eenigszins verbaasd over, dat hij zooveel geld aan zijn „hofstede" ten koste legde, want „Rhoon werd gesegt vrak in zijn finantiën te zijn." †)

Als een merkwaardigheid teekent Van Hardenbroek in 1762 in zijn mémoires aan: „dat de weg van Sorgvliet tot aen de Scheveningse straet thans gepuint is, wel agt a negen hondert guldens hadde moeten gelden." §)

Bentinck was financieel niet gelukkig geweest. Door wanbeheer van de rentmeesters der heerlijkheid Rhoon had hij aanzienlijke verliezen geleden, terwijl ook het proces dat hij voerde over de goederen van zijn echtgenoote te Varel in Oldenburg aanmerkelijke sommen had verslonden.

Het was dan ook geen geheim dat hij als ijverig aanhanger van de Engelsche partij

DE VIJVER TEN OOSTEN VAN DEN TUIN ACHTER HET HUIS EN TEN WESTEN VAN DE HOUTWERFLAAN NO. 18 VAN DEN OUDEN PLATTEGROND. ZIE PAG. 257.

*) De wandelaars of vermakelijke reijze door gantsch Noord- en Zuyd-Holland gedaan door vier personen te voet. Amsterdam 1733 dl. II p. 423.

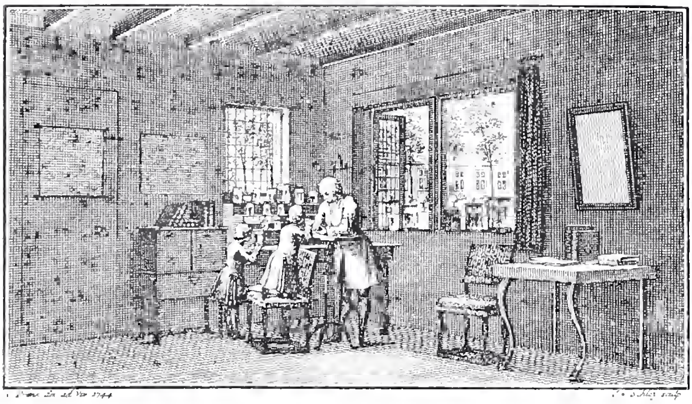
*) 29e Boek der Appointementen fol. 15.

†) Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek. Uitgegeven door Dr. P. J. L. Krämer. Historisch Genootschap. 3e Serie 14.

§) Als voren p. 223.

hier te lande, van dien kant financieel werd gesteund.

Toen zijn oudste zoon Christiaan Frederik Anton Bentinck trouwplannen kreeg, werd er naar een rijke vrouw omgezien.

HET OPKAMERTJE IN DEN RECHTERVLEUGEL VAN HET HUIS, MET UITZICHT OP DE ORANJERIE

Dit goudvischje was Maria Catharina van Tuyll van Serooskerken, die van haar moeder — altijd volgens het zeggen van Van Hardenbroek — 150,000 gulden mede ten huwelijk bracht.

Men wist ook te vertellen dat hij een blauwtje geloopen had bij een paar andere rijke „vrijsters", als de dochter van den gouverneur-generaal Jacob Mossel en de weduwe van den kleinzoon van den gouverneur-generaal Abraham Riebeeck.

Dat de heer Van Rhoon veel voor de verfraaiing van zijn park deed, verwondert ons niet, want hij stond bekend als een man, die veel voor de kunst in het algemeen voelde.

Onder anderen had hij zich veel moeite gegeven om een vaste opera in den Haag te krijgen, maar hij was hierin tegengewerkt door den Hertog van Wolfenbuttel, die meer smaak in de comedie scheen te vinden.

Zorgvliet werd evenwel, zoo ik reeds zeide, door hem weinig bewoond.

In den zomer van 1740 hield Trembley, hofmeester van den jongen graaf Bentinck er o. a. verblijf

Aan hem danken wij het mooie kijkje op de Oranjerie, terwijl hij tevens het interieur van het opkamertje van het woonhuis, door den bekenden graveur Pronk in prent deed brengen.

In dit vertrekje — de werkkamer van de kinderen — zien wij in de vensterbank verschillende flesschen met polypen staan, waarover hij studie maakte.

In zijn aanteekeningen hieromtrent, spreekt hij over de helderheid van de beek welke buitengewoon met insecten bevolkt was. *)

De beide prentjes van de vijvers op Zorgvliet waarin hij bezig is naar polypen te zoeken, zijn eveneens door Pronk gegraveerd.

Zorgvliet had in die dagen een zoo groote vermaardheid dat de „zoetvloeyende" dichter Cl. Bruin in zijn Kleefsche Arcadia eenige hoogdravende dichtregelen aan haar wijdt †)

Na eerst zijn tijdgenooten, die durven smalen op Cats' dichtwerken „dat doorgeleerd juweel, vol stichting, pit en zout" ernstig de les te hebben gelezen, zegt hij verder:

Noch eens, 't is Zorgvliet, 't welk hij met zijn [eigen hand
Gegraven heeft uit duin, ja uit het dorre zand
Een lusthof heeft herschept, indien ik zo mag [spreeken,
Het beste dat ik weet in deez' beroemde streeken:
Ziet daar de Oranjerie zo schoon van vrucht en [pragt,
Als immer 't Westen naar het Noorden overbragt;
Wien zou deeze eenzaamheid mishaagen en ver- [veelen?
O, Lommerbos! o Sprong, o doolhof vol prieelen!
Ik word vervoerd door uw bekoorlijkheid, wel aan
Mijn Reisgenooten, hier, hier moet een zang op [staan."

En nu geeft hij een „gezang op de gezichten van Zorgvliet" te zingen op de wijs van: „O, gij die Pallas eert."

't Loont niet de moeite om dit vers, ontsproten aan een dankbaar gemoed, in zijn geheel optenemen; alleen ter wille van de curiositeit wil ik mijn lezers op de vier laatste coupletten vergasten.

*) Mémoires pour servir à l'histoire d'un genre de polypes.
†) Overgenomen in „De Leidsman der vreemdelingen door 's-Gravenhage. 1763, p. 170, e. v.

Oranjebos! hoe schoon
  Streelt gij ons' oogen,
Gelijk een Konings troon,
  Met ronde boogen?
Uw pracht, uw vrucht, met bloem en bloos,
Is in deez' Landstreek weêrgaloos,
  Is in deez' Landstreek,
Is in deez' Landstreek weêrgaloos.

Wat ziel word niet verheugd
  Door al die dreeven,
Die hier met lust en vreugd
  Hun schaduw geeven:
Ziet daar, de Sprong voert met een vlugt,
Het zuiver water naar de lucht,
  Het zuiver water,
Het zuiver water naar de lucht.

Wat baart de tijd niet al
  Veranderingen?
Wel eer was dit een dal
  Vol schraale klingen.
Maar nu een plaats die zich verheft,
Ja ieder Lusthof overtreft,
  Ja ieder Lusthof,
Ja ieder Lusthof overtreft.

Wie zou in dit verschiet
  Niet wat verbeiden?
O, Zorgvliet! trek ons niet,
  Wij moeten scheiden.
Duur lang, groei op in frissen stand,
O Paradijskroon! van ons land,
  O Paradijskroon,
O Paradijskroon van ons land.

Willem Bentinck overleed den 13en October 1774. Hij werd begraven te Rhoon.

Zorgvliet kwam nu in 't bezit van zijn kleinzoon Willem Gustaaf Frederik, daar zijn oudste zoon reeds in 1768 was overleden.

Willem Gustaaf Frederik Bentinck, geboren te 's-Gravenhage den 21en Juli 1762 werd in 1785 beschreven in de Ridderschap van Holland.

Hij huwde tweemaal:

1°. 20 October 1791 met Otteline Frédérique Louise van Lynden, Barones van Reede, vrouw van Nederhemert;

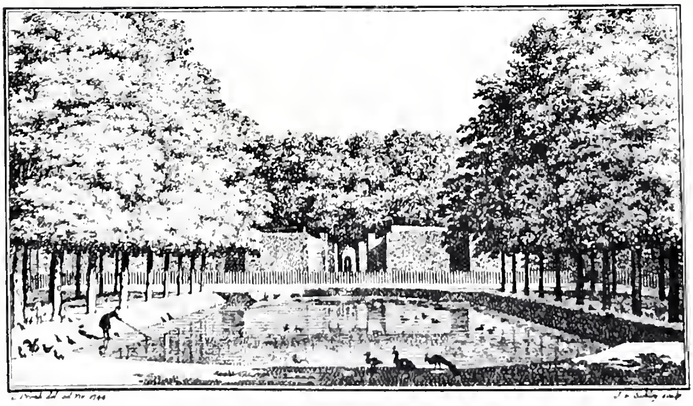
2°. 26 Augustus 1800 met Sara Margaretha Gerdes.

Hij was baljuw en hoofdschout van 's-Gravenhage en evenals zijn grootvader een ijverig aanhanger van het Huis van Oranje. Hij speelde evenals deze een rol in de politieke geschiedenis van ons land; o. a. werd hij door den Prins aangesteld als commissaris tot de regeeringsverandering in de steden van Holland.

Hij was mede een der directeuren van de Oranje-Societeit in den Haag. *)

Hoe Zorgvliet er in zijn tijd uitzag vertelt ons een Duitscher Dr. Johann Jacob Bolkmann, die omstreeks 1780 ons land bezocht. †)

Auf dem Wege nach Schevelingen musz man nicht verabsäumen, *Sorgvliet*, den schönen Landsitz des Grafen von Bentink, zu besehen. Er ist in der Anlage ganz von den gewöhnlichen gezwungenen Holländischen Gärten unterschieden; und hat den Vorzug, dasz Fremde solchen zu allen Zeiten besehen können, welches in Holland sonst nicht üblich ist. Er ist über 1¼ Stunde lang, und halb so breit: und in diesen Raume hat man der Natur nach englischer Art glücklich nachgeahmt und eine Landschaft vorgestellt, ohne die Kunst ängstlich dabey zu Hülfe zu nehmen. Er ist nur etwas über 2000 Schritte vom Meere entfernt, nur schade, dasz er keine freije Aussicht hat, und etwas dumpfig ist. Vor dem Eingange liegt ein Irrgarten aus geschnittenen Weiszbuchenhecken. Auf der Nordseite sind Felder

DE VIJVER TEN WESTEN VAN DEN TUIN, NO. 19 VAN DEN OUDEN PLATTEGROND.

*) Dr. H. T. Colenbrander. De Patriottentijd. dl. III p. 72. n. 2.

†) Neueste Reisen durch die Vereinigten Niederlande. Leipzig 1783. p. 179.

zum Obstgarten und Küchengarten eingerichtet. Die Sommerwohnung des Grafen liegt in einer Art von Wildnisz, mit einer Wiese umgeben, zunächst an einem Wassergraben. Sie verfallt aber, weil sie nicht bewohnt wird.

Dasselbe schicksal widerfährt auch einer artigen Grotte, die einen Tempel vorstellt. Von hier nordwärts geht man durch Gebüsche zu einem Tempel mit Säulen auf einem Rasenhügel, der mit Kieseln gepflastert ist. An den Seiten sind Röhren, aus denen das Wasser, wenn die Hähne aufgedreht werden, nach allerley Richtungen in die Höhe springt, dasz man nicht entkommen kann, ohne nasz zu werden. Dergleichen Vexirwasser, die ein elender Spasz sind, trifft man in manchen Gärten an.

Sonst war der ganze Garten nach der alten französischen Art mit Parterren, Hecken, Rasenplätzen u. s. w. angelegt und es waren nur einige schöne Alleen darinn. Der jetzige Besitzer liesz aber den obern Theil nach englischer Art einrichten. Daher trifft man jetzo verschiedene durch Buschholz geschleifte Spatziergänge, Wassergräben, Höhlungen, kleine Thäler, Anhöhen und Hügel an, die nach verschiedenen Gegenden fortlaufen und mit Buschen bedeckt sind. Die meisten Bäume und Stauden sind innländische, als Ahorn, Weiszdorn, wilder Jesmin, Je länger je lieber, Taxus- und Lerchenbäume, Pimpernüszchen etc. Die Hügel sind mit Genster und Ulex bedeckt und bald kommt man in ein „kleines Gebüsche, mit schönen trocknen Gängen und Lauben, bald auf gut gefütterten und steinigten Wegen in einem kleinen dicht beschatteten Wald nach und nach vorwärts zum Gemüsz- und Baumgarten.

Die Statuten, die man hin und wieder sieht, sind nicht werth dasz man ihrer erwähnt. Hingegen wird man nicht leicht besser angelegte Treibebeete und Häuser antreffen. Man bauet darinn frühes Gemüse, Trauben, Abricosen und andres Obst, welches hinter Glasfenstern an Mauern gezogen wird, die zum Theil von hinten erwärmt werden."

Op twee onjuistheden moeten wij onzen geachten doctor evenwel opmerkzaam maken. In de eerste plaats was Zorgvliet niet $1^1/_4$ uur lang. Dat uur had hij er gerust af kunnen laten. De breedte had hij dan tot $7^1/_2$ minuut terug kunnen brengen.

Indien hij, om Zorgvliet in zijn geheele lengte te doorwandelen, vijf kwartier heeft noodig gehad, dan is hij zeker in bijzonder aangenaam gezelschap gewcest of hij heeft bij zijn berekening de rechte lijn niet als maatstaf genomen.

In de tweede plaats was het niet de toenmalige eigenaar, die een begin met deze veranderingen had gemaakt, maar diens grootvader, hoewel op veel kleinere schaal.

Wij zien uit zijn verhaal dat het huis niet werd bewoond en de plaats ten allen tijde, tegen vergoeding van een fooi aan den huisbewaarder, kon worden bezocht.

Hetzelfde vertelt ons de schrijver van „the present State of Holland." *)

Omtrent de merkwaardigheden, die er te zien waren, zegt hij het navolgende:

„What is most remarkable to be seen, or rather felt, is a thick dew, that rises out of the ground, but to no great height before it falls again, every time these gardens are visited. There is a seat here, where King William and Queen Mary used to rest themselves, when they took a walk without Attendants in the gardens. The stranger may if he pleases do the same without forfeiting any thing to the keeper, as those who unwarily sit in the coronation chair in Westmunster Abdey are made to do. As the phenomenon of the dew never fails to happen, the stranger before he goes thither, may dress accordingly," etc.

Een reislustige Duitsche dame, die in Augustus 1787 Den Haag bezocht †) en een bezoek op Zorgvliet bracht, is eveneens zeer ingenomen met hetgeen zij te zien kreeg; alleen was haar als nette huisvrouw in de eerste plaats opgevallen dat men hier „vermiszt durch die Abwesenheit des Grafen auch die gute Unterhaltung und *Reinlichkeit*, durch welche sonst alle holländische Gärten Ausgezeichnet sind."

Verder had zij opgemerkt dat „das Grün

*) Leiden 1765 p. 271.

†) Tagebuch einer Reise durch Holland und England. Offenbach am Main. 1788 p. 90.

nicht so voller Säfte ist, wie jenes, welches in schwarzer Erde aufwächst."

De opgeworpen dijkjes had zij voor duinen aangezien, een vergissing die begrijpelijk is.

Wil men nu nog het oordeel over Zorgvliet in dien tijd van een Franschman er bij hebben dan behoeft men slechts op te slaan: La Hollande au XVIIIe siècle *).

Daar zegt de schrijver o. a., over Cats sprekende: „On y montre encor, la terrasse sur laquelle il avoit coutumé de composer ses ouvrages, en verder: tout y est l'ouvrage de l'art, et jamais la nature ne me parut plus simple et plus belle que dans cette campagne, qui est à peu près la seule en Hollande, que l'on peut nommer ainsi."

Wij zien dus dat de zoogenaamde bedriegertjes nog zeer in trek waren en dat de huisbewaarder of tuinman een handig mensch was, die de plaats op gepaste wijze in exploitatie wist te brengen.

Zorgvliet werd in die jaren niet bewoond en kwam in verval. In de eerstvolgende jaren zou het er niet beter op worden. Met den ondergang van het stadhouderschap was het ook met haar luister gedaan.

Den 18en Januari 1795 reed Prins Willem met zijn gevolg door het Noordeinde langs den Scheveningschen Weg naar het strand om zich naar Engeland in te schepen.

Het was een sombere stoet, die op de aanhangers van het oude régime een onuitwischbaren indruk achterliet.

Vier dagen later stapte de Fransche generaal Jean Victor Moreau aan het Tournooiveld af begeleid door een voorhoede van Fransche huzaren.

Den Haag doorleefde veelbewogen dagen. Veel tijd tot overpeinzen werd niet gelaten.

Een paar maanden later weerklonk op den Scheveningschen Weg vroolijk trompetgeschal. Een detachement der gewapende burgerij benevens een zeker aantal burgerkanonniers trok met muziek den Weg op, den tol voorbij, en . . . de breede laan van Zorgvliet op.

De voorbijgangers vroegen zich af wat er aan 't handje was. Werd Zorgvliet door de vaderlandslievende mannen ingenomen?

*) La Haye 1779. p. 70.

Twee dagen later kon men in de *Haagsche Courant* het volgende omstandig verhaal van het gebeurde lezen.

„'s Haage den 20sten April. Heeden morgen te negen uuren vertrok van hier een detachement der gewapende burgerij dezer plaats, vergezeld van een genoegzaam aantal burgerkanonniers naar de beroemde buitenplaats *Zorgvliet*, welken thans in eigendom aan den alom zo zeer bekenden graaf van Bentink, heer Van Rhoon en Pendregt toebehoort. De reden van dit uitrukken was een ontfangen berigt, dat op de gemelde buitenplaats be-

DE OPRIT BIJ HET HUIS.

waard werden de twee veldstukken in het afgrijzelijk jaar 1787 aan het genootschap van wapenhandel alhier bestaande, op eene geweldaadige wijze ontnomen. Deze gewapende magt, aan de gezegde plaats gekomen, doorzogt alles met eene behoorelijke naauwkeurigheid, wanneer het eindelijk bleek, dat de gezegde stukken zich werkelijk in een der stallen aldaar bevonden. Het bewuste geschut benevens de kruidwagens en hetgeen verder daartoe behoort, werd nu tusschen de gewapende burgeren geplaatst, met de artilleristen aan beide zijden. Terwijl deze trein, onder het slaan en speelen van vaderlandsche

IN HET PARK.

marschen, onder den toevloed van ontelbaare aanschouwers, met den commandant en major der gewapende burgerij beiden te paard, aan het hoofd, deze plaats in, rondom den vrijheidsboom henen, de zogenaamde Stadhouderspoort door, de Vaderlandsche Societeit voorbij, en langs den Vijverberg naar het Raadhuis trokken, waar dit geschut nedergezet en de braave burgeren, die hetzelve verzeld hadden, voor hunnen dienst bedankt wierden.

Dit kan men bij deze gelegenheid ook weder tot roem der Haagsche Vrijheidsvrienden zeggen, dat alles in de grootste orde, met de zigtbaarste teekenen van vreugde en eene mannelijke bedaardheid, verrigt werd?"

Van die beide kanonnen hadden de vrijheidsmannen van 1787 maar kort pleisier gehad.

Den 12en September van dat jaar, 's morgens om half zeven, was het Genootschap van Wapenhandel naar Voorburg vertrokken om de beide stukken geschut af te halen, die eenige vreemde kanonniers van Woerden hadden gebracht. Te 10 uren kwam de stoet triomfantelijk met slaande trom en muziek den Haag binnen. In de tweede Wagenstraat werden zij in het wachthuis gezet, terwijl aan een wacht van 30 man met een officier de bewaking werd toevertrouwd.

Maar o, wee! Eenige dagen later, den 18en September — dus twee dagen voor den terugkeer van den stadhouder, — werden deze dapperen door 8 man van de Zwitsersche Garde op de vlucht gejaagd.

Het geschut schijnt toen in alle stilte naar Zorgvliet te zijn vervoerd en onder de hoede van Bentink te zijn gesteld, die omstreeks dien tijd als kolonel of overste van de Scheveningsche schutterij was opgetreden. *)

De eigenaar van Zorgvliet was intusschen reeds gevangen genomen, zijn bekende oranjegezindheid was hem noodlottig geworden.

Den 5en Februari was hij, evenals de gewezen raadpensionaris Laurens Pieter van de Spiegel, naar de „Castelenij van den Hove" vervoerd, waar hij tot 7 Mei in verzekerde

*) Nederlandsche Jaarboeken.

bewaring bleef. Op dien dag werden beide heeren naar het Huis in 't Bosch overgebracht, terwijl zij in Februari van het daaropvolgende jaar naar het kasteel van Woerden werden vervoerd.

Daar bleven zij tot 20 December 1798 toen zij uit hun gevangenis werden ontslagen. *)

Bentinck stak weldra het Kanaal over en ging in Engelschen dienst. Hij was o.a. tegenwoordig bij de landing der Engelschen in Noord-Holland, doch na het verdrag van Alkmaar trok hij zich op zijne goederen in Duitschland terug. Toen hij in 1813 een reis naar Bremen ondernam ter behartiging zijner belangen, werd hij door de Franschen gevangen genomen, naar Wezel gevoerd en van daar naar Parijs overgebracht. Gedurende zijn gevangenschap werden zijn goederen Varel en Kniphausen door den Russischen generaal Winzingerode geschonken aan den Hertog van Oldenburg, in opdracht van den Keizer bij de overdracht van de heerlijkheid Jever aan den Hertog. Na zijne invrijheidstelling stelde hij alles in 't werk ten einde weder in het bezit zijner heerlijkheden te worden gesteld, 't welk hem, wat Kniphausen, betreft, in 1826 gelukte.

*) Journaal van den raadpensionaris L. P. van den Spiegel. Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap 1894, dl. 15, p. 4 e. v.

Varel verkreeg hij eerst weder in 1830. *)

't Is dus niet te verwonderen dat onder die omstandigheden zijn financiën deerlijk waren geschokt. †)

Zorgvliet moest dientengevolge door hem in 1815 worden bezwaard met een kapitaal van 30000 gulden.

Het is evenwel opmerkelijk dat hij nog in dat jaar Zorgvliet had vergroot door den aankoop van een stuk „weij of hooiland" groot 563 roeden en gelegen in het Kleine Veentje ten Zuiden van de Veenwatering, voor een bedrag van 3000 gulden.

Waarschijnlijk evenwel deed hij hier een koopje en vergrootte hij zijn bezitting alleen om er de waarde van te vermeerderen en daardoor een des te grooter bedrag te kunnen opnemen. Want de som van 30000 gulden, die op Zorgvliet gevestigd werd, overtrof voor dien tijd de waarde van het goed.

*) Adelsarchief 1901. Red. D. G. van Epen, p. 163.

†) Hij werd op 30 December 1832 wegens schulden in het Haagsch Tuchthuis op de Prinsegracht gegijseld. 10 Maart 1833 wist hij te ontsnappen.

„Die Haghe" Bijdragen en Mededeelingen, 1903 fol. 253.

DE WONING OP ZORGVLIET.

HET TERRAS MET DE VAAS,
GEZIEN NAAR DEN SCHEVENINGSCHEN WEG TOE.

De houder van deze hypotheek was Christoffel Godfried Haagen. Daar de rente niet behoorlijk werd voldaan, liet diens dochter Maria Sophia Haagen, die sinds 1805 was gehuwd met August Heinrich Christoph Wächter, raad van legatie en chargé d'affaires van den koning van Wurtemberg alhier, en die na overlijden van haar vader in 1816 houdster van deze hypotheek was geworden, het goed in 1819 gerechtelijk verkoopen.

Veel liefhebbers waren er niet. Op den dag dat de finale toewijzing moest plaats vinden, was de kaars reeds opgebrand zonder dat er een bod was gedaan. Twee andere lichten waren den een na den anderen opgestoken en uitgebrand, zonder „eenige verdere opbieding." Dientengevolge werd Zorgvliet door de Rechtbank toegewezen aan den procureur Bastiaan Siebregt, die het hoogste bod — 25200 gulden — had gedaan.

Siebregt had het evenwel niet voor zich zelf gekocht maar voor mevrouw Wächter.

Het werd toen ten tijde in huur bewoond door den generaal-majoor Van den Bosch.

De koopbrief doet ons de indeeling van het huis vrij nauwkeurig kennen.

Als wij door de voordeur, die groen geschilderd is en waarboven een lantaarn is aangebracht, zijn binnengetreden, staan wij in een ruime vestibule. Vier ramen, — een aan de rechter en drie aan de linkerzijde van de voordeur — zien uit op het voorplein. Rechts zijn twee kamers. De eerste met twee en de andere in den vooruitspringenden vleugel — de zoogenaamde Catskamer — met vier ramen aan de voorzijde.

De vestibule aan den anderen kant doorloopende, komen wij met een trap op de zoogenaamde opof kelderkamer die met drie ramen op het voorplein uitziet. Van het interieur van dit vertrek heeft Pronk ons een kijkje gegeven.

Aan de achterzijde van het gebouw zijn zeven kamers en een badkamer. Laten wij ze vluchtig even doorloopen. Het middelste vertrek vlak over de voordeur heeft twee ramen, die uitzien op het ruime grasveld achter het huis, waartoe een glazen deur toegang verleent. Dit vertrek is met groen behangsel bekleed. Rechts bevindt zich het salon. Het behangsel hier is fraai geborduurd. Drie vensters zien eveneens in den tuin uit. Naast het salon is een kamer met twee ramen *) en daarnaast nog een vertrek met vier ramen. Dit vertrek behoort niet tot den oorspronkelijken bouw. Maar toen het huis geregeld werd bewoond, heeft men deze kamer er bij aangebouwd om over meer ruimte te kunnen beschikken. †)

Aan de linkerzijde van het middenvertrek met de glazen deur is een kamer met licht groen behangsel met twee ramen waar wellicht de bewoners 's avonds het moede hoofd ter slape hebben nedergelegd, want daarnaast is een kleiner vertrek met één raam, dat voor

*) Van dit vertrek zijn later twee kamers gemaakt. De eene kamer aan de achterzijde van het huis heeft twee ramen; de andere, welke aan de Catskamer grenst, heeft een raam aan de westzijde van het huis.

†) Dit vertrek is later wegens bouwvalligheid afgebroken.

garderobe kan zijn gebruikt en dat aan de badkamer grenst. Deze badkamer, een ruim vertrek eveneens met één raam, vormt den zuidoosthoek van het gebouw. Zij komt uit in een vertrek dat met twee ramen aan de oostzijde van de plaats uitziet. Dit vertrek dat behangen is, zal waarschijnlijk eveneens tot slaapkamer hebben gediend.

De kamers voor de dienstboden zijn afgeschoten van den zolder, die over het geheele huis heenloopt.

Verder zien wij nog aan de oostzijde van het huis een uitbouwtje dat tot keuken is ingericht, terwijl aan de overzijde van deze woning het koetshuis en de paardenstal zich bevinden.

Tot de plaats behooren verder nog een tuinmanswoning en twee boerenwoningen.

De heer Wächter, die in de Spuistraat woonde, heeft op Zorgvliet nooit verblijf gehouden, maar het steeds verhuurd.

Den 8en Mei 1830 werd het o. a. verhuurd aan Mr. Evert Christiaan Verhuell, raadsheer bij het Hoog Gerechtshof te 's-Gravenhage, voor 1100 gulden 's jaars.

Veel schijnt de eigenaar voor zijn bezitting niet te hebben gevoeld, althans hij bracht door het onoordeelkundig kappen van zwaar hout, aan het noordelijk gedeelte van het park, aan de plaats zelf ernstig nadeel toe.

De drie boerenwoningen die er bij behoorden waren afzonderlijk verhuurd.

Mevrouw Wächter stierf te Stuttgart den 19en Augustus 1831. Zes jaren later werd Zorgvliet door haar weduwnaar, die toen een adellijk praedicaat voor zijn naam had en den titel van minister-resident voerde, en haar vijf kinderen, ondershands verkocht aan Jhr. Jan de la Bassecour Caan.

De koop was evenwel geschied „onder het behoud van 14 dagen beraad."

Nauwelijks was deze voorloopige koop bekend geworden of de Prins van Oranje, de latere koning Willem II, die eveneens plan had zich den eigendom van Zorgvliet te verzekeren, trachtte den koop ongedaan te maken. Zijn Hoogheid stelde zich met den nieuwen eigenaar in betrekking en slaagde naar wensch.

Caan, die waarschijnlijk ongaarne van den koop afzag, wist evenwel voordeelige voorwaarden te bedingen. Hij had namelijk eveneens het oog geslagen op het buitengoed Backershagen aan den Leidschen weg, dat ook te koop was en sloot nu met den Prins van Oranje een overeenkomst, waarbij hij aan Zijn Hoogheid overdroeg het recht van koop op Zorgvliet, op conditie evenwel dat, indien hij de buitenplaats Backershagen vóór of op den 7den December zou koopen, de Prins hem zou voldoen de som van 6000 gulden tot het opbouwen of verbeteren van eene stalling en koetshuis en 3000 gulden voor den meerderen koopprijs, te zamen dus 9000 gulden.

De koop van Backershagen heeft vóór den gestelden termijn plaats gehad en Caan streek zijn duitjes op. De quitantie, gedateerd 5 Januari 1838, berust nog onder de papieren, die op Zorgvliet worden bewaard.

Nadat deze regeling was tot stand gekomen verkochten de erfgenamen van mevrouw Wächter Zorgvliet aan den Prins voor 52,000 gulden, op 30 December 1837.

DE VIJVER VÓÓR HET HUIS MET HET TERRAS DER VOORMALIGE ORANJERIE.

De grootte bedroeg 173 bunders, 74 roeden en 12 ellen.

De drie boerenwoningen, die bij Zorgvliet behoorden, waren genaamd: „De Steenvoortswoning", „'t Kleine Woningtje" en „Oud Lappenburg".

Ook aan de noordzijde werd Zorgvliet uitgebreid. De Gemeenteraad onder anderen, werkte hiertoe welwillend mede.

Den 10[den] Januari 1838 werd besloten aan den Prins van Oranje „als blijk van den prijs, dien de Haagsche bevolking op Hoogstdeszelfs

HET TERRAS MET DE DUIVELSBRUG.

voortdurende tegenwoordigheid in haar midden stelde" over te dragen 3 bunders, 27 roeden en 63 ellen duin- en boschgrond, gelegen achter den dijk aan de zuidwestzijde van den Scheveningschen weg, welke de stad op perpetueele rente van het Domein had overgenomen.

Eveneens werd aan Zijn Hoogheid of zijn descendenten, zoolang de hofstede hunlieder eigendom blijft, aangeboden de voorkeur op al de gronden „wederzijds tusschendijks langs den weg onmiddellijk palende aan Zorgvliet."

In hetzelfde jaar deed de Gemeente afstand ten behoeve van den Prins van Oranje van „zekere strook wildernis gelegen aan de zuidwestzijde van den dijk van den Scheveningschen weg, beplant met opgaande boomen en hakhout en loopende van het terrein van Zorg-

Zorgvliet was dus nu een Vorstelijk domein geworden.

De Kroonprins, die een ware koopmanie had, breidde zijn bezitting aanmerkelijk uit.

Reeds eenige jaren vroeger had hij een paar boerenhofsteden met uitgestrekte gronden onder de gemeente Loosduinen aangekocht, die nu met Zorgvliet werden vereenigd *).

Een belangrijken aankoop deed de Prins in 1838 toen hij de hofstede Valkenbosch, groot 75, 78, 84 hectaren bij zijn bezitting aantrok †).

* Op 18 November 1833: Hanenburg groot 42. 45, 56 hectaren voor *f* 15,000, 24 Februari 1834: Houtrust groot 79. 41. 36 hectaren voor *f* 20,000.

† 31 Maart 1838. Koopsom *f* 88,000.

vliet noordwestwaards op tot het zoogenaamde slag van Franken toe."

Onder de belangrijke vergrootingen, die onder Zijn Hoogheid als Kroonprins en later als Koning verder nog geschiedden, vermeld ik alleen den aankoop van Buitenrust in 1839, van Kranenburg in 1847 en van Rustenburg in 1848.

Koning Willem liet zich aan Zorgvliet veel gelegen liggen. Het park werd met zorg onderhouden en verfraaid. Ten noorden van het huis, een weinig achter de plek waar eertijds de Oranjerie had gestaan, deed hij een hertenkamp aanleggen. Een menagerie en manège mochten evenmin ontbreken.

Zijn gemalin Anna Paulowna, die na 's Konings overlijden in 1849 voor ruim $3^1/_2$ ton eigenares werd van het uitgestrekt domein Zorgvliet — dat zich, met alle gronden, die er achtereenvolgens aan waren toegevoegd, tot halfweg Loosduinen uitstrekte — had niet minder belangstelling voor haar buitenverblijf. Als zij in de residentie vertoefde maakte zij dagelijks een wandeling door het park en de „oude Russin" zooals de tuinlui haar met weinig deferentie noemden, was niet gemakkelijk.

Na 't overlijden van Anna Paulowna werd Zorgvliet toebedeeld aan haar dochter Prinses Sophie, gehuwd met den Groothertog van Saksen Weimar.

Van de belangstelling van Prinses Sophie en van den Groothertog voor Zorgvliet, zijn alle Hagenaars van dezen tijd getuigen geweest.

Die belangstelling is ook bij den Groothertog tot in zijn laatste levensjaren nooit verflauwd.

Telkenmale als hij een bezoek aan den Haag bracht, was zijn eerste gang naar zijn buitenverblijf.

't Is den Hagenaars ook niet onbekend dat H. M. de Koningin, wanneer Hoogstdezelve in de residentie vertoeft bijna dagelijks een wandeling op Zorgvliet maakt.

Het park werd in die jaren uitnemend onderhouden. In 1885 werd het huis verbouwd. Het dak werd o. a. verhoogd, maar de indeeling van het huis bleef vrijwel dezelfde. Alleen werd van de voorkamer aan de rechterzijde van den ingang de helft bij de vestibule getrokken. Het bijgebouwtje, aan de rechterzijde van het huis, dat tot keuken diende, was wegens bouwvalligheid reeds eerder afgebroken.

HET VOORPLEIN BIJ DE WONING.

Zorgvliet werd in die jaren bewoond door

DE CATSKAMER.

den Intendant. Slechts één zomer heeft Willem II er enkele maanden in doorgebracht.

Het was juist in dien tijd dat Prinses Sophie, aangetast door typhus, op Zorgvliet werd verpleegd. Zij lag toen ziek in de achterkamer aan de rechterzijde van het huis, welk vertrek nu tot keuken is ingericht.

De eerste intentant, die op Zorgvliet verblijf heeft gehouden was de bekende Ary van der Spuij, die toen den titel droeg van Directeur van de Domeinen. Voor dien tijd had hij de huizinge genaamd Meerdervoort bewoond, welke eveneens onder Willem II deel van deze bezitting uitmaakte. Vervolgens werd Zorgvliet betrokken door Mr. Louis Reinier Baron Taets van Amerongen, die het eerst den titel van Intendant voerde, daarna door Daniël Maximilien d'Hangest, Baron d'Yvoy van Mijdrecht en sinds 1 October 1892 door den nu aftredenden titularis Arnoud Willem Vinkhuyzen. *)

Onder leiding van Van der Spuy werden belangrijke werken op het domein Zorgvliet uitgevoerd. Het eerst werd in 1842 een begin gemaakt met de afzanderij van Dekkersduin ter hoogte van het tegenwoordige gesticht Bronovo. Ten tweede werd de afzanderijvaart gegraven vanaf de Loosduinsche Vaart bij de Valkeniersburg, door Valkenbosch naar Hanenburg, om aan de ringvaart van Zorgvliet uit te komen.

Ten slotte werd in 1847 een kanaal gegraven van de afzanderijvaart naar het stoomgemaal.

Maar ook op het oude buitengoed vielen groote veranderingen voor. Wanneer wij nu na 200 jaren nog eens een wandeling op Zorgvliet maken, dan blijkt ons eerst hoezeer alles veranderd is.

Van den ouden toestand is niets meer overgebleven.

Zelfs de toegang, welke zich eertijds een 30 meter of 42 pas ten zuiden van de Kerkhoflaan bevond, en waarvan de plaats aan de afronding van den dijk nog kenbaar is, was, zooals wij gezien hebben, in 1729 een eind verderop verplaatst.

Deze toegang, welken wij nu bewandelen, was voorheen de noordelijkste grens.

Alleen het huis — het oude huis van Cats — staat daar nog als een beeld uit het verleden. De ruiten zijn gemoderniseerd, de grond is in den loop der jaren wat opgehoogd, het dak is wat hooger opgetrokken, maar overigens is het gebouw uitwendig volmaakt in denzelfden toestand gebleven.

Een kleine kamer in den noordwesthoek van het huis — de zoogenaamde Catskamer — die volgens de overlevering het studeervertrek van vader Cats zou zijn geweest, en waarvan nevensstaande fotografie een kijkje geeft, heeft nog een oude eikenhouten betimmering.

*) De woning op Zorgvliet zal in Mei a. s. worden betrokken door Mr. A. E. H. Goekoop.

De zinnebeelden en spreuken, die in zijn tijd boven of op deuren en vensters prijkten, zijn evenwel verdwenen.

Van de Oranjerie is geen spoor meer terug te vinden. Fraaie boomgroepen staan op de plaats waar zich eertijds de drie terrassen bevonden. Alleen het hoogste terras, dat nog aanwezig is, wijst de plaats aan waar eertijds de gebouwen stonden.

Volgens Mr. Veegens*) toonde men in zijn tijd op Sparenberg bij Velsen nog buitengewoon fraaie oranjeboomen, die van Zorgvliet afkomstig waren.

Achter het huis, strekt zich een ruim grasveld uit met hoog geboomte omzoomd.

Achter de vazen, welke op nevensstaande fotografie †) zichtbaar zijn, zien wij nog duidelijk de uitloopers van twee terrassen, welke eertijds één waren en waarop de triumfpoort was geplaatst. Zie p. 265.

Op den achtergrond achter den bok, die op 't grasveld staat te grazen, kunnen wij duidelijk onderscheiden het onderste gedeelte van den Parnassusberg — nu Catsheuvel genaamd — die, hoewel niet zoo hoog meer als voorheen, toch nog van het verleden getuigt.

De beide vijvers en het kanaal voor de grot zijn onder d'Yvoy gedempt.

Behalve de Catsheuvel is ook nog overgebleven de heuvel welke eertijds het middenpunt van het doolhof vormde. Op dien heuvel stond voorheen een steenen tafel, nu ligt slechts op den grond het gespleten blad.

Hoewel van den ouden toestand, zooals wij reeds zeiden, niets meer is overgebleven, kunnen wij toch met behulp van de oude terrassen, welke allen nog aanwezig zijn, den omvang en de juiste plaats vaststellen van alles wat eertijds was.

Enkele van deze terrassen hebben een naam gekregen. Zoo heet het terras dat eertijds het doolhof aan de oostzijde afsloot het populieren-terras, terwijl het terras aan de zuidzijde onder den naam van Akersdijk bekend staat.

Het terras dat den appelboomgaard aan de oostzijde omsloot, is de hyacinthendijk. De appelboomgaard was ten tijde van Willem II de boomkweekerij. Nu is deze grond met hakhout beplant.

Op de plaats waar de oprijlaan was — dus achter den Akersdijk — loopt nu een zandpad, 't breede groen genaamd; rechts omslaande komen wij in de Houtwerflaan, welke in de plaats getreden is van den breeden weg, die recht op de stallen liep.

De beek is hier en daar verlegd. Zij stroomt nu weer in kronkelende bedding langs deze laan. Wij wanen een Geldersch landschap voor ons te zien, de omgroende beek, het zachte mostapijt, de prachtige boomgroepen in het rond. Er heerscht hier een volstrekte rust, slechts gestoord door het gezang der vogels, door een wild konijn, dat vlug over den weg heen schiet of door een vlucht fazanten.

HET HOOGE TERRAS.

*) De Zeestraat. Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's-Gravenhage. dl. II p. 167.

†) Deze fotografie was niet scherp genoeg voor reproductie.

De flora is bijzonder rijk op Zorgvliet. Nog heden ten dage treft men er in 't wild groeiende planten aan, die op onzen duingrond elders niet voorkomen en die dus waarschijnlijk afstammelingen zijn van de kruiden, door Cats uit den hortus te Leiden op zijn grond overgebracht.

Het steenen viaduct kunnen wij eveneens nog aanschouwen. Alleen is het steenen overwulfsel vervangen door een houten brug.

DE VAAS UIT BENTINCK'S TIJD.

De plaats waar zich eertijds de grot van Ganimedes bevond, is met behulp van de oude plattegronden nog met volkomen zekerheid aan te wijzen.

De stallen ter rechterzijde van het huis bij de brug over de beek zijn ook nog aanwezig. De hovenierswoning aan de andere zijde, welke den naam van de oude keuken droeg, is sinds eenige jaren wegens bouwvalligheid afgebroken.

Enkele nieuwigheden door Willem II op Zorgvliet aangebracht, vinden wij gemakkelijk terug.

Ten noorden van het huis achter de plek waar eertijds de Oranjerie stond, ligt een schilderachtig plekje: de hertenkamp. Links van de oprijlaan, achter den dijk van het oude Doolhof is het Sterrenbosch. Een beuk in het midden, waarop acht lanen uitloopen.

De grond van den tol af tot aan het terras waarop de vaas is geplaatst, die wij vanaf den Scheveningschen weg aanschouwen, heet Tollemansduin.

Deze vaas is een der weinige, die uit Bentinck's tijd zijn overgebleven.

In het geheel waren er vroeger 14. Nu zijn er nog 9, maar verschillende hiervan zijn afkomstig van de andere buitenverblijven die door Willem II bij Zorgvliet zijn gevoegd. Een metalen vaas op een voetstuk van Bentheimersteen, eveneens van Zorgvliet afkomstig, berust in het Gemeentemuseum.

Slechts één merkwaardigheid van Zorgvliet zij hier nog vermeld. Het is 't hondenkerkhof.

Ten noordwesten van Buitenrust, dicht bij den Scheveningschen weg, liggen in het groen verscholen vier kleine zerkjes, waarop de volgende opschriften zijn gebeiteld:

London, le fidèle chien du Roi Guillaume II des P(ays) B(as), mort le 22 Août 1849.

Prince, mort le 3 Janvier 1857, à l'âge de 11 ans.

Jessy, morte le 27 Février 1859, à l'âge de 13 ans.

Dash, le fidèle chien de la Reine Anna des P. B., mort le 9 Mars 1859, à l'âge de 7 ans

Koning Willem II heeft door de uitvoering van deze poëtische gedachte Frederik de Groote, hoewel op meer bescheiden voet, nagevolgd.

Piëteit is eene ons volk niet bepaald kenmerkende eigenschap.

Brengen wij daarom hulde aan den vorstelijken bewoner van Zorgvliet, die zelfs de trouw van zijn viervoetige onderdanen op prijs wist te stellen.

Achtereenvolgens werd van het uitgestrekte domein een groot gedeelte verkocht.

Anna Paulowna was, hoewel op zeer bescheiden schaal, met verkoopen begonnen; en de Groot-Hertogin was er mede voortgegaan.

In 1875 had het domein Zorgvliet een uitgestrektheid van plm. 600 hectaren. Hiervan werd sedert 1876, 265 hectaren, 39 aren, 52 centiaren verkocht. *)

Deze gronden brachten in het geheel *f* 2,100,590.25 op.

Koopers waren:

G. Goekoop Dzn. 38, 20, 64 H. à *f* 337,010, Mr. A. E. H. Goekoop, 82, 30, 66 H. à *f* 399.111, de Maatschappij Duinoord, 51, 12, 69 H. à 829,786.25, de maatschappij Laan van Meerdervoort, 42, 42, 10 H. à *f* 484,683, de Maatschappij Zandoord, 14, 19, 91, H. à *f* 50,000.

Aan de Gemeente 's Gravenhage waren indertijd de gronden voor het ververschingskanaal gratis afgestaan.

En nu is eindelijk de groote slag gevallen. De Gemeente heeft weêr eens voor de zooveelste maal achter het net gevischt. Een bekend stadgenoot, die beter den weg naar Weimar wist te vinden, is haar te slim afgeweest. Zorgvliet is nu met de buitengronden in handen van den heer Goekoop c. s. voor $5^1/_4$ millioen overgegaan.

Wanneer wij in aanmerking nemen dat Zorgvliet indertijd uit den boedel van Anna Paulowna voor ruim drie ton aan de Groot-Hertogin werd toebedeeld, dan kan de kleinzoon met den verkoop tevreden zijn.

Het valt evenwel niet te miskennen dat Z. H. bij deze onderhandelingen meer zakelijk dan vorstelijk is te werk gegaan.

De Gemeente 's Gravenhage, die zich eertijds zoo vrijgevig jegens den Vorstelijken eigenaar had betoond, had reden te verwachten, dat de tegenwoordige eigenaar, al ware het slechts uit een gevoel van piëteit jegens zijn grootouders, haar meer royaal zou hebben behandeld.

Het bod dat de gemeente had gedaan, was inderdaad niet krenterig.

De populariteit van den jongen Groot-Hertog te 's Gravenhage zal door deze handelwijze er niet op vooruit zijn gegaan.

Wat nu het lot van Zorgvliet zal zijn?

Wij willen ons niet aan een voorspelling wagen. Hopen wij slechts dat waar plantsoen en bosch aan den speculatiegeest van onze eeuw zullen worden opgeofferd, Cats' woning, welke nu reeds $2^1/_2$ eeuw den tijd heeft getrotseerd, voor het nageslacht bewaard moge blijven.

(Wordt vervolgd.)

*) Het Park Zorgvliet. Overdrukken van de artikelen betreffende dit park, verschenen in *De Avondpost*. 2e S. p. 72.

DE PRUIKENTIJD. DOOR † † † † W. F. H. WUNDERLICH. † † †

(Vervolg).

XI.

Verval van Letteren en Kunst.

Het is een opmerkelijk verschijnsel dat met het verval van ons volk in de achttiende eeuw tevens zijne uitingen op het gebied van de kunst zwakker worden. Ook op dit terrein volgde op de inspanning ontspanning en als vermoeid legden we het penseel, de etsnaald en de pen neder, waarmede vroeger zoovele wonderen gewrocht waren. Of waren het geen wonderen van schilder- en graveerkunst, waardoor onze Hollandsche school van de zeventiende eeuw uitmuntte, en die tegenwoordig nog duizenden vreemdelingen uit alle deelen der wereld in de zomermaanden naar het Rijksmuseüm, het Mauritshuis, het Haagsche museüm, het Halsmuseüm en het museüm Boymans lokken, om nog niet eens te spreken van de particuliere verzamelingen, die door hen bezocht worden? Welk echt Nederlander heeft ze niet bewonderd, die regentenstukken van Rembrandt en Frans Hals, die landschappen van Ruysdael, Paulus

CORNELIS TROOST AAN HET WERK.

Potter, Cuyp en Hobbema, die dierenstukken van d'Hondecoeter en Wouwerman, die huiselijke tafereeltjes van Jan Steen, Ostade en Pieter de Hoogh, en die stads- en zeegezichten van Van der Meer en Van de Velde, om niet te spreken van de talrijke meesterstukken van Saenredam, Moreelse, Van der Helst en nog zoovele andere meesters? En welk echt Nederlander betreurt het niet dat een groot gedeelte van de kunstwerken onzer oude schilderschool tegenwoordig in het buitenland te zoeken zijn: in de Hermitage te Petersburg, in de musea van Dresden, Cassel en München, in het Louvre te Parijs en het Prado te Madrid, benevens in de groote particuliere verzamelingen van den Engelschen adel? Met korte en schoone trekken heeft Dr. Kuyper in zijn „Het Calvinisme en de Kunst" de heerlijke Hollandsche schilderschool geschetst. Waar hij spreekt over den huiselijken geest door het Calvinisme gekweekt, en de onrust van den oorlogstoestand, zegt hij: „En toen nu, als vrucht van die worsteling, de welvaart toenam, zonderlinge veerkracht in elk bedrijf voer, en in tegenstelling met den onrustigen oorlogstoestand, waaruit men kwam, kalme vrede elk Nederlander gezellig, gelukkig en tevreden stemde, ontwaakte er in het Nederlandsche volk zulk een sympathie voor den huishaard en zulk eene welgevalligheid aan zijne polders en beemden, dat men er met het sympathetisch oog steeds rijker schoon in ontdekte, er poëzie van het hart op droop, en zoo het aanzijn gaf aan die origineele school van het Hollandsch burgerleven, met zijn huislijke en landelijke tafereelen, die nog onlangs, ook in haar repristinatie, ons te München lauweren schonk. Zelfs de Jan Steentjes zonder ik daarvan niet uit. Ons zelfgenoegzaam burgerleven had ook zijne drastische zijde, en ook bij dit drastische kon de geest niet rusten, eer het in de tentoonstelling zijner zelfverlaging geoordeeld lag."

En wat bleef van al die heerlijkheid in de achttiende eeuw over? Slechts één naam wordt nog altijd met eere genoemd, en is eenigszins meer algemeen bekend; het is die van Cornelis Troost, beroemd door zijne krijtteekeningen, die we op het Mauritshuis kunnen bewonderen. Natuurlijk kunnen we in de werken over de geschiedenis onzer kunst nog wel een aantal namen lezen van beoefenaren der schilderkunst in de achttiende eeuw, maar het zijn meest kunstenaars, die ver achter Troost staan, evenals deze op zijne beurt weer ver achter de meesters van de zeventiende eeuw staat. De teekeningen van Troost zijn meest ontleend aan de werken van vaderlandsche klucht- en blijspeldichters, zooals Pieter Langendijk en Asselijn. Het meest bekend zijn „Een kransje bij Biberio", vijf teekeningen onder den naam van *Nelri* bekend, naar de eerste letters van de latijnsche spreuken, waarvan er op iedere teekening een voorkomt. Zij stellen voor het komen der gasten, den aanvang van het gesprek, het levendig worden, het rumoer van dronken lieden en het vertrek. Daarnevens komen in aanmerking „De huwelijksaanvraag van Saartje Jans" (naar Asselijn), de „liefdesverklaring van Reinier aan Saartje" (naar Asselijn), de „Ontdekking van Jan Claesz" (naar Asselijn),

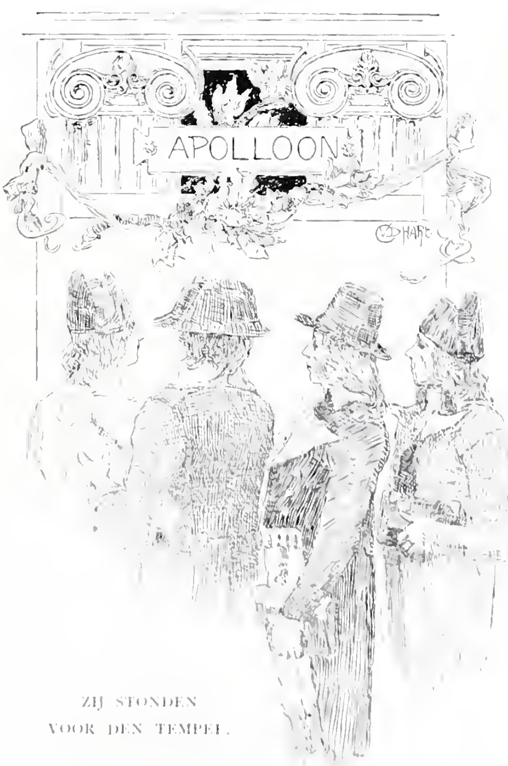
de „Twist der Wiskunstenaars" (naar P. Langendijk) en de „Bruiloft van Kloris en Roosje". De flesch speelt op de teekeningen van Troost eene belangrijke rol: een merkwaardig teeken zijns tijds.

Op letterkundig gebied ging het denzelfden weg. De tijden van Vondel, Hooft, Cats en Huygens waren voorbij. Men verloor den eerbied voor het verledene en deed al het mogelijke om niet langer Nederlander te schijnen. De eenvond van vroeger dagen moest plaats maken voor vreemde vormen, gebruiken, taal en kleeding. Alle oorspronkelijkheid verdween, niet het minst in de literatuur. Men beschouwde de kunst als eene soort handwerk, dat men kon leeren, als men maar ijverig en vlijtig was, en geen haarbreed afweek van de regelen, die door de vakmannen waren vastgesteld. De schoonheid van een gedicht bijv. werd niet langer gezocht in kracht, gevoel en verbeelding, maar wel in de sierlijkheid van het rijm en de juistheid van de maat. De vorm besliste, het wezen werd niet geacht. Wanneer men de regelen der rijmkunst slechts kende, en het geduld had om jaren lang te polijsten en te likken, dan kon men, volgens de meening dier dagen, een goed dichter zijn, die een onberispelijk vers kon te voorschijn brengen. De leden der vele dichtgenootschappen deden dan ook niet veel anders als de vroegere Rederijkers-gilden. Op zeer geestige wijze werden deze prulpoëten geschetst in een aardig gedichtje van Bellamy, *de Rijmers* getiteld:

Een stoet van kreuple rijmers
Kwam op een schoonen morgen
Aan 't lusthuis van Apollo.
De lach van vergenoegen,
Van vleijende eigenliefde,
Speelde op een ieders aanzigt;
Zij hadden lieve rijmpjes
Ter eere van Apollo;
Zij brandden van verlangen,
Om hunne zoete rijmpjes
Den Dichtgod voor te zingen;
Zij stonden voor den tempel,
Aan Foebus dienst geheiligd;
Zij pronkten in verbeelding
Reeds met de lauwerkransen,
Die voor hun schoone zangen
Apollo hun zou geven. —
Daar ging de tempel open!
Apollo trad te voorschijn
In al zijn pracht en luister!
De goede rijmers trilden. —
„*Gij* hier?" dus sprak Apollo,
„Gij *hier?*... bij mijnen tempel?"...
Daar vlugten fluks de rijmers,
En geen van al die rijmers
Kwam ooit meer op den Zangberg.

Ach, Zangster! zou het waar zijn?
O Foebus! zou het waar zijn?...

Er bestonden verschillende redenen waarom men in de achttiende eeuw op ieder gebied aan den Franschen leiband ging loopen. Duizenden vluchtelingen hadden zich door de intrekking van het Edict van Nantes in de Nederlanden gevestigd. Sedert den vrede van Munster was het Fransch de taal der diplomatie geworden en den Haag het middelpunt der Europeesche diplomatie. Het onderwijs der jeugd werd dikwijls aan Fransche vluchtelingen toevertrouwd, die natuur-

ZIJ STONDEN VOOR DEN TEMPEL.

lijk niet in gebreke bleven de taal en letterkunde van hun vaderland aan te prijzen. Daarbij kwam, dat de „educatie" van een jongmensch uit den gegoeden stand eerst voltooid heette, wanneer hij eene reis in het buitenland gemaakt had, waarvan dan in den regel een langer of korter verblijf in het vroolijke Parijs de hoofdzaak was Voegt men daarbij nu nog de sympathie, die hier langzamerhand veld won, voor de Fransche vrijheidsbegrippen, dan kan men begrijpen, stond niet hoog. De dames toonden vooral veel smaak voor prachtig gebonden en op sneê vergulde almanakken, die echter gewoonlijk door onbeduidendheid, platheid of gemeenheid uitmuntten. De romans van Diderot, Voltaire en Marmontel vielen, vooral bij het jongere geslacht, bijzonder in den smaak, en gedichten als *La Pucelle d'Orleans* van Voltaire werden als het ware verslonden. Ook de *Karakters* van La Bruyère, de *Maximes* van La Rochefoucault, de *Emile* van

ZELDZAME BOEKEN.

dat ten slotte alles Fransch moest zijn: kleeding, zeden, literatuur enz.

Er is altijd in Holland veel gelezen, maar inzonderheid in de achttiende eeuw. Toen ontstonden ook die prachtige boekverzamelingen, welke tot in het buitenland beroemd waren. Voor een zeldzaam of *raar* boek, zooals men toen zeide, besteedde men veel geld, evenals nu de liefhebbers voor oudheden en andere knutselarijen. Met eene rijke bibliotheek pronkte men toen, zooals nu met mooie paarden en rashonden. Het gehalte van hetgeen het groote publiek las,

Rousseau, *La Pluralité des Mondes* van Fontenelle, de *Histoire Naturelle* van Buffon vonden vele lezers. Wat men echter bij voorkeur las waren boeken in den trant van Faublas en de *Adventuren van Donna Quichotte, of zeldzame gevallen van Arabella,* geschriften, waarin gemeenheid en liederlijkheid om den voorrang streden, en die niet anders waren dan „verdervers van de jeugd." Engelsche boeken kwamen niet zoo druk voor, maar werden toch wel gelezen. Zoo werden bijv. de werken van Richardson herhaalde malen gedrukt, en het gold als aan-

beveling voor een boek dat het was geschreven in den trant van *Pamela*, *Clarissa* en *Grandison*. Zij, die meer van zedekundige geschriften hielden, konden hun hart ophalen aan de werken van Watts, Doddridge, Pearsall, Young en Bennett. Las men ze niet in het oorspronkelijk, dan kon men ze meestal ook vertaald krijgen, want de vertaalwoede was toen al evengroot als nu. Wie meer van historische werken hield vond zijne gading in de *Levens* van Plutarchus, de *Staatswisselingen van 't Roomsche gemeenebest* door Vertot, de *Antieke Historie* van Rollin, de *Vaderlandsche Historie* van Jan Wagenaar en het *Leven van de Ruyter* door Brandt. Voegen we daarbij nu nog den regen van politieke en economische geschriftjes, het groote aantal hekelschriften en de vele „Spectators", die onophoudelijk, vooral in de laatste dertig jaren der 18de eeuw verschenen, dan zal men zich kunnen voorstellen, dat onze over-grootouders geen gebrek aan lektuur hadden.

Maar al was er veel te lezen, onze letterkunde was toch arm aan geschriften, die door schoonheid of degelijkheid uitmuntten. Eene gunstige uitzondering daarop maken echter de gedichten van Poot, Bellamy en Willem en Onno Zwier van Haren, de blijspelen van Asselyn en Langendijk, de Spectator van Van Effen en de romans van de dames Wolff en Deken.

Van Effen schreef goed Nederlandsch, wat geen geringe lofspraak is in een tijd, waarin velen zich schaamden hunne moedertaal te spreken. Hij was geen zedenprediker, maar een flink moralist, die bovendien de kunst verstond om met groot talent karakters en toestanden naar het leven te teekenen.

Zijn doel was steeds bestrijding van vooroordeelen, afschaffing van misbruiken, opheffing des volks, zoowel zedelijk als maatschappelijk. Het schoonheidsgevoel trachtte hij op te wekken en den smaak eene betere richting te geven. Alle dwaasheden en gebreken werden nu eens op spottenden, dan weder op ernstigen toon aan de kaak gesteld, maar het hielp weinig. Nu eens besprak hij de ouders en de kinderen en hunne wederzijdsche verhoudingen, dan weder de dienstboden, de dwaze modes, de onhebbelijkheden der conversatie enz., en telkens doet hij daarbij duidelijk uitkomen hoe de Fransche invloed alles bedorven en van den goeden weg, dien men vroeger bewandelde, afgebracht heeft. Van Effen was de verdediger van den oud-Hollandschen eenvoud en de matigheid in een bedorven en verfranschten tijd, maar zijne stem was die van een roepende in de woestijn. Dat zijn tijdschrift druk gelezen werd, bewijst wel de omstandigheid dat hij gedurende langen tijd vele navolgers gevonden heeft.

De romans van de dames Wolff en Deken behooren tot het beste wat de Nederlandsche literatuur geleverd heeft. Op meesterlijke wijze schetsen zij ons in *Willem Leevend*, *Abraham Blankaert*, *Cornelia Wildschut* en vooral in *Sara Burgerhart* de zeden en eigenaardigheden van de tweede helft der achttiende eeuw. Hunne werken vormen eene kostbare bijdrage tot de geschiedenis der beschaving van dien tijd.

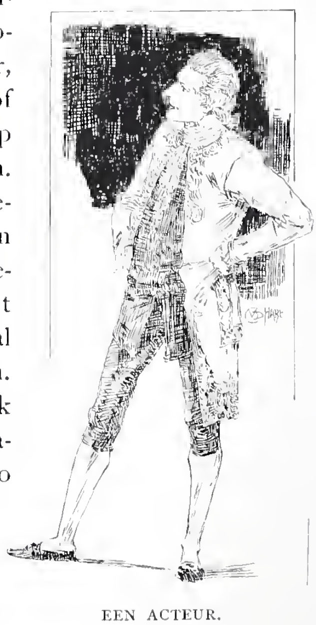
Niet ten onrechte heeft men het laatstgenoemde werk een tijdspiegel genoemd, zóó juist zijn de karakters en de zeden geschetst. De handelende personen bewegen zich als het ware voor onze oogen, en dat op zoo natuurlijke wijze, dat men er dikwijls van versteld staat. Enkele karakters vertegenwoordigen eene bepaalde klasse of richting in de maatschappij. De rondborstige *Sara* bijv. doet op uitnemende wijze de nietswaardigheid van de modedames of de dames „du ton" uitkomen. *Blankaert* is de vertegenwoordiger van de echt oud-Hollandsche degelijkheid en gulheid, terwijl de oude *Edeling* ook wel een flink Hollander is, maar de breede opvatting van een Blankaert mist. Broer *Benjamin* en de weduwe *Slimpslamp* zijn de typen van echte huichelaars, die onder den schijn van vroomheid zich niet ontzien de grofste bedriegerijen en schelmstukken uit te halen. *Stijntje Doorzicht* is eene waarlijk vrome vrouw, die het ernst is met wat zij zegt. Het beste bewijs voor de waarde dezer geschriften is zeker wel het feit dat zij na eene eeuw nog altijd gelezen en herdrukt worden.

De zeventiende eeuw was geen bloeitijd geweest voor het Nederlandsche tooneel. De Amsterdamsche schouwburg, gesticht in 1638,

was gedurende langen tijd het eenige Hollandsche tooneel geweest. Rotterdam kreeg eerst in 1773 een vast tooneel en den Haag in 1766. De overige plaatsen moesten wachten tot eens het eene of andere reizend tooneelgezelschap verlof kreeg iets op te voeren. Ook het personeel van den Amsterdamschen schouwburg maakte in zijn vacantietijd wel eens een kunstreisje. Het streng puriteinsche Calvinisme was den schouwburg niet gunstig. Dr. Kuyper pleit daarvoor echter in zijn uitmuntend geschrift „Het Calvinisme en de Kunst" verzachtende omstandigheden, die verdienen overwogen te worden: „Het (Calvinisme) verbood spel, dans en komediebezoek, en had weinig sympathie voor het naakte beeld. Zedelijke motieven golden hier. Datzelfde Calvinisme, dat door zijne eeuwige verkiezing alle verdienste aan het goede werk ontzeî, verloor zich zoo weinig in lijdelijk ethisch indifferentisme, dat geen richting sterker dan juist de Calvinistische op eerbaarheid en ingetogenheid drong. De gedachte, dat het naakte beeld niet te beitelen noch te penseelen viel, of eene vrouw moest haar schaamte overwonnen en zich urenlang naakt in het atelier aan mannenoog vertoond hebben, stuitte. En ook het niet geloochend feit, dat geen schouwburg bloeit zonder offers van vrouwelijke achtbaarheid te vergen, en schier elk acteur door het gestadig zich inspelen in anderer karakter van eigen karakter beroofd, en dies innerlijk onwaar wordt, nam niet in. Het drama zelf verwierp men daarom niet. Ook te Genève verklaart Calvijn zich uitsluitend tegen het misbruik. En ware de gesteldheid der geesten er naar geweest, om een eerbaar drama, tragisch zoowel als komisch, zonder actrices, gelijk eens te Athene, te verkrijgen, het protest zou niet gehoord zijn."

Eerst in de tweede helft van de achttiende eeuw begon er wat meer leven in ons nationaal tooneel te komen. Toch stelle men zich er nog niet te veel van voor. Fatsoenlijke lieden van den tegenwoordigen tijd zouden zich nog wel wachten zulk eene tooneelvoorstelling te bezoeken. Niet zelden toch gebeurde het, dat men dezelfde plaats tweemaal verkocht, waarop dan alles behalve aangename tooneelen volgden tusschen degenen, die recht meenden te hebben. Men wierp elkander met schillen van appels en noten en er werd verder gevrijd, gekust, gelachen, gegeten, gerookt, geschreeuwd en getierd. Tusschen de staande en zittende menigte liepen vrouwspersonen, die bier en ververschingen te koop aanboden. De boven genoemde Van Effen heeft geen gunstigen indruk ontvangen van de meeste tooneelspelers Sommigen van hen stonden met vooruitstekende knieën, binnenwaarts gebogen voeten en krommen rug in de meest verlegen houding. Wanneer ze den hoed afnamen, brachten ze het hoofd naar de hand, en wisten verder niet waar de handen te bergen, waardoor allerlei vreemde, met het spel niets te maken hebbende, gebaren gemaakt werden. Anderen trachtten hunne dorperheid te overwinnen door eene verregaand brutale houding aan te nemen: het hoofd in den nek, den rug achterover gebogen en de handen in de zijde. Zij stapten onnatuurlijk op het tooneel heen en weder, en schreeuwden of ze voor een troep militairen stonden. Misschien is dit tafereel van Van Effen eenigszins overdreven, maar geheel uit de lucht gegrepen zal het zeker niet zijn. Er worden echter ook tooneelspelers van talent genoemd. Zoo bijv. Duim, Punt en vooral Corver. De laatste was een ontwikkeld man, die

EEN ACTEUR.

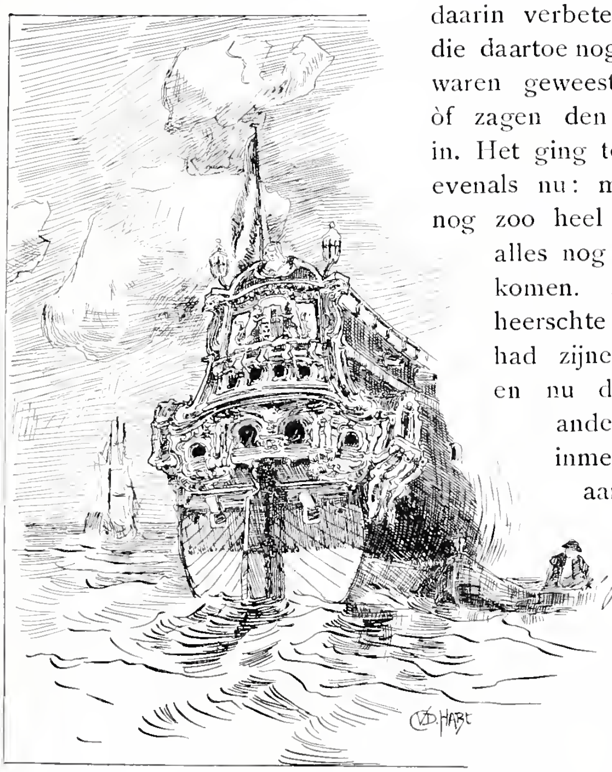
zelfs naar Parijs was geweest om de tooneelspeelkunst te bestudeeren. Hij verliet in 1763 het Amsterdamsche tooneel, en richtte toen zelf een gezelschap op, waarmede hij in de voornaamste Hollandsche steden voorstellingen gaf, daarbij al die verbeteringen invoerende, die hij noodig oordeelde. Men hield bijv. geen repetities en lette nooit op kleeding en omgeving. Een Griek of Romein verscheen in Nederlandsche kleederdracht op het tooneel, met driekanten hoed en gepoederde pruik op het hoofd. Corver maakte daaraan een einde. Hij liet behoorlijk repeteeren, waardoor de opvoeringen al dadelijk veel wonnen, en verder bracht hij kleeding en omgeving in overeenstemming met den tijd, dien men voorstelde. Met recht heeft men hem den schepper van ons nieuwere tooneel genoemd. Ook de leerlingen van Corver, mevrouw Wattier en Bingley, behaalden grooten roem. De stukken, welke opgevoerd werden, waren meest slechte Fransche vertalingen. en de oorspronkelijke bleven ver beneden het middelmatige. Bovendien hing de keus van een stuk in Amsterdam vooral af van de regenten, die gewoonlijk met hun eigen bedorven smaak of met dien van het publiek te rade gingen, te meer, omdat de opbrengst gedeeltelijk ten voordeele van de liefdadige instellingen kwam. Aanmoediging van tooneelschrijvers kende men in het geheel niet. Werd een stuk aangenomen, dan kreeg de schrijver tot loon voor zijne moeite eene vrijkaart.

* * *

XII.

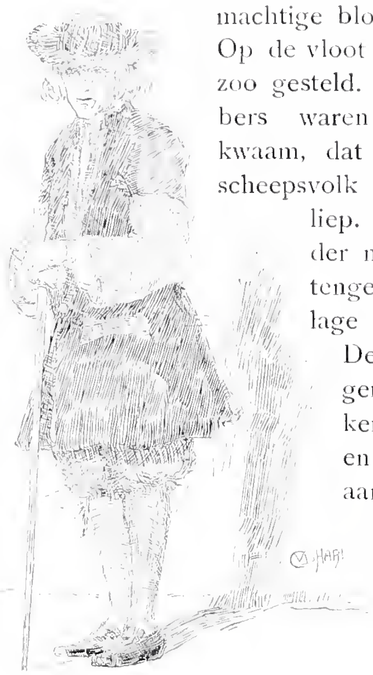
De Democraten en de Regenten-partij.

Men zal uit het bovenstaande begrepen hebben, dat onze geheele maatschappij van den pruikentijd in diep verval was. Het geheele staatsgebouw verkeerde in wankelenden toestand, en niets was in staat daarin verbetering te brengen Zij, die daartoe nog eenigszins bij machte waren geweest, waren òf onwillig òf zagen den juisten toestand niet in. Het ging toen in vele opzichten evenals nu: men meende, dat het nog zoo heel erg niet was, en dat alles nog wel weer terecht zou komen. De geldkwestie beheerschte ten slotte alles. Men had zijne schaapjes op droog, en nu dacht men aan niets anders dan genot. Alle inmenging met vreemde aangelegenheden werd zorgvuldig vermeden, en men onttrok zich zelfs aan vroeger gemaakte verbintenissen. Het gevolg bleef niet lang uit. Waren we onder Willem III nog eene mogendheid in Europa, waarmede men in de eerste plaats rekening hield, veertig jaar later werden we reeds openlijk bespot en uitgelachen.

EEN OORLOGSSCHIP.

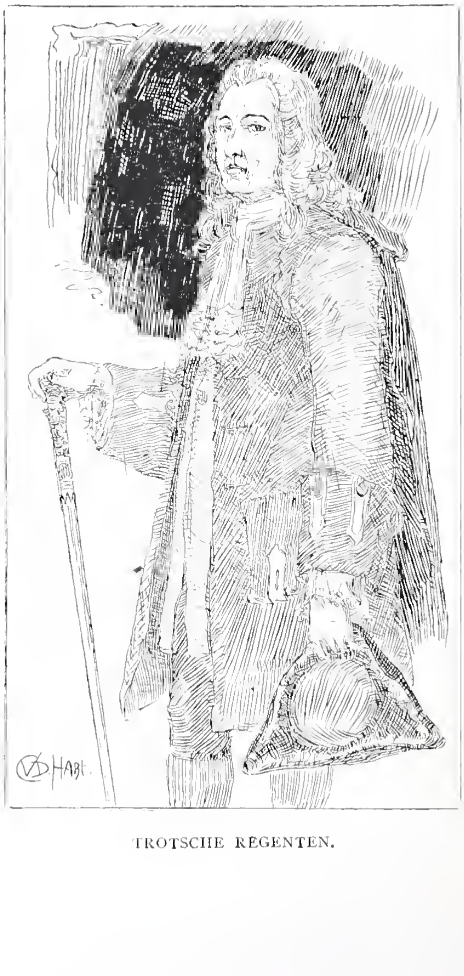
Gedurende het tweede stadhouderlooze bewind en nog geruimen tijd later werden leger en vloot op schandelijke wijze verwaarloosd, en evenzoo ging het met alle andere belangen. Volgens de daarvoor bestemde registers bestond ons leger uit 30,000 man, maar dit was slechts op het papier, want men hield er maar zooveel onder de wapenen als noodig was om de wachten te bezetten. De kapiteins en hoogere officieren staken de soldij van de overigen in den zak. In den regel waren dit al weder familieleden van regenten. Bevordering geschiedde niet naar bekwaamheid en verdienste, maar naar gunst van

TROTSCHE REGENTEN.

machtige bloedverwanten. Op de vloot was het evenzoo gesteld. De bevelhebbers waren zoo onbekwaam, dat het zelfs het scheepsvolk in het oog liep. Het gehalte der matrozen was, tengevolge van de lage soldij, slecht. De schepen lagen in de dokken te rotten, en toch werd aan de admiraliteiten geen geld toegestaan om in een en ander verbetering te brengen. En datzelfde volk, dat vroeger de zee had schoon gevaagd, moest nu vernemen, dat lord Chattam gezegd had, dat er geen schot langs de wateren kon dreunen zonder den wil van Engeland. Er waren wel mannen, die den ellendigen toestand, waarin wij verkeerden, inzagen. Op de Groote Vergadering, in 1716 gehouden, besprak men o. a. de middelen om de verschillende meeningen der gewesten tot overeenstemming te brengen, en die, welke moesten dienen om te voorkomen, dat eene provincie zich aan genomen besluiten onttrok. Vooral Simon van Slingelandt (overleden in 1736) zag de bestaande toestanden goed in. In zijne *Staatkundige geschriften* wijst hij in de eerste plaats op den gebrekkigen regeeringsvorm, maar ook op het gebrek aan plichtsbesef, dat allerwege werd waargenomen. Dat het hem daarmede ernst was, bewijst zijn aandringen, gedurende zijn raadpensionarisschap (1727—1736), op verbetering van de regeering. De Staten-Generaal en de Raad van State wenschte hij te vervangen door een Regeeringsraad met voldoende macht om alles bij elkander te houden. Alles stuitte echter af op den onwil der regenten, die in niets wenschten beperkt te worden, ook niet als het algemeen belang er bij gebaat was. Mismoedig roept hij dan ook uit, dat van onze republiek „met waarheid gesegt kon worden, en tegenwoordig meer als oit voor deese. dat elk Lid off Provincie de magt heeft om te stremmen de heilsaamste en de nodigste Resolutiën: en dat het lichaam of de Generaliteit van de Provinciën de magt niet heeft om de bysondere Leeden te houden tot nakooming der genomen Resolutiën." De decentralisatie was zoo groot geworden, dat Slingelandt niet begreep hoe de republiek zich nog zoolang had staande gehouden, wijl ieder zijn best deed, niet om 's lands belangen te bevorderen, maar wel om een spaak in het wiel te steken.

Wanneer we de toestanden, die in de voorgaande hoofdstukken beschreven zijn, in het oog vatten, is het niet te verwonderen, dat er velen waren, ook onder de minder ontwikkelde menigte, die verandering in den bestaanden toestand hoog noodig vonden. De brutaalheid en zelfzucht der regenten, hunne openlijke schending van alle recht en billijk-

TROTSCHE REGENTEN.

heid, en hunne in het oog vallende ongeschiktheid waren dan ook zoo groot, dat ze dadelijk moesten bemerkt worden. Zij, die daarin verbetering wenschten, en voor de geheele burgerij (niet voor enkele familiën) aandeel in de regeering eischten, worden gewoonlijk met den naam van *democraten* bestempeld.

Tot deze democratische partij behoorden vooral zij, die niet tot de ambtenaren of de regenten-familiën behoorden, en verder allen, die om hun geloof of stand van invloed op de regeering waren uitgesloten. Men meene echter niet dat deze partij onder Franschen invloed ontstond, integendeel, reeds lang voor de Fransche denkbeelden op staatkundig gebied hier invloed begonnen te krijgen, bestond er eene democratische partij. Wel hebben deze denkbeelden in de tweede helft der achttiende eeuw hier ingang gevonden, maar reeds voor dien tijd waren de democraten druk werkzaam. En dit is dan ook niet te verwonderen in een land als het onze, waar van de vroegste tijden af eene democratische richting is merkbaar geweest.

CALVIJN.

Reeds onze Germaansche voorouders hadden vrij ontwikkelde democratische instellingen. In de volksvergadering werden alle gewichtige aangelegenheden besproken en beslist. De feodale staatsinstellingen der middeleeuwen deden deze oude democratie echter geheel te gronde gaan. Wel was de middeleeuwsche staat niet bepaald absoluut, maar de invloed op de regeering was beperkt tot den hoogen adel en de aanzienlijke kerkvorsten. Eene rechtstreeksche inmenging van het volk was eene geheel onbekende zaak. In de Nederlanden vond de oude democratie een toevlucht in de steden; hier ten minste konden de vrije burgers deelnemen aan het bestuur. Schout en schepenen waren met de regeering in engeren zin belast, maar bij alle belangrijke aangelegenheden moest de burgerij worden opgeroepen ter beraadslaging.

Deze echt democratische instelling ging door de omstandigheden in den loop der tijden verloren. Langzamerhand werd het gewoonte alleen de zoogenaamde „vroede mannen" op te roepen, waardoor de democratische bestuursvorm voor een aristocratischen plaats maakte. Onder de Bourgondische vorsten kreeg men vaste vroedschappen, en in de 16de eeuw was deze instelling reeds zoo ontwikkeld, dat de leden dikwijls voor hun leven benoemd werden en het collegie zichzelf aanvulde. In 1581 werd zelfs door de Staten gelast, dat voortaan de stedelijke regeeringen niet meer het advies van de schutterijen en de gilden zouden mogen vragen. En dezen aristocratischen vorm heeft ons bestuur behouden tot aan den val der republiek.

De aristocratische vorm van ons bestuur vond echter een niet onaanzienlijk tegenwicht in het Calvinisme. Reeds de beweging der Wederdoopers, die eene verandering van de maatschappij in socialistischen geest beoogde, vond in ons land grooten aanhang, grooter dan men zich gewoonlijk voorstelt. Maar het later algemeen beleden Calvinisme had nog duidelijker uitgesproken democratische tendenzen, wat zeker ook als een der redenen te beschouwen is, dat het zoo spoedig ingang vond. De leer van Luther eerbiedigde in hooge mate het gezag van vorsten en aanzienlijken, zooals o. a. duidelijk bleek bij den opstand der lang verdrukte boeren. De Calvinist daarentegen vond verzet gewettigd, wanneer de vorsten of de regeering hunne eeden braken of wanneer zijn godsdienst werd aangetast. De vrijheidszin zat den Calvinist in merg en bloed, want de geschiedenis van den worstelstrijd met Spanje is tevens de geschiedenis van onze hervorming, en de geschiedenis van onze hervorming is grootendeels geschiedenis van de uitbreiding van het Calvinisme (Bakhuizen van den Brink).

Is het dan te verwonderen, dat zoovele predikanten in de achttiende eeuw de zijde

der democraten kozen? Maar er bestond nog eene andere reden, die dit feit verklaart. De meeste „bedienaren des woords" behoorden, wegens de geringe bezoldiging aan hun ambt verbonden, tot de geringere klasse. Van huis uit brachten ze een aantal democratische begrippen mede, die later wel eens door de omstandigheden gedeeltelijk verloren gingen, maar toch nooit geheel verstikten.

Ook de *Nederlandsche geloofsbelijdenis*, een werk, waarop men in de 17de eeuw zoo hoogen prijs stelde, omdat zij afkomstig was uit den tijd van den bloedstrijd der vaderen, was alles behalve aristocratisch. Vorsten en overheden worden daarin voorgesteld als een noodzakelijk kwaad, daar de verdorvenheid en onverdraagzaamheid der menschen het noodzakelijk heeft gemaakt, dat ze elkander bedwingen: „Wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelyken geslachts, Koningen, Princen en Overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega." De kerk bleef dan ook niet in gebreke deze leer toe te passen. Zonder eenig voorbehoud mag men beweren, dat zij bijv. de jeugd eene bepaald democratische opleiding gaf. Wel werd eerbied voor de overheid als een gebod Gods aangeprezen, maar men leerde tevens dat de vorm van bestuur eene menschelijke ordening of instelling was, en dat men het recht had eene tyrannieke overheid te weerstaan. Van een *goddelijk recht* (droit divin) der vorsten wist de kerk niet veel, integendeel, men wordt dikwijls veeleer aan Rousseau herinnert. Of had men het bij de afzwering van koning Filips al niet duidelijk uitgesproken, dat de vorst er is om het volk en niet het volk om den vorst? De Heer Hartog heeft in zijn „Patriotten en Oranje" de moeite genomen om in oude vraagboeken, die bij het catechetisch onderwijs werden gebruikt, na te gaan wat daarin aan de jeugd omtrent de overheid geleerd werd. In het veel gebruikte boekje van Cornelius Poudroyen wordt o. a. gevraagd of alle politieke macht zoo absoluut is, dat ze niet mag bedwongen of beperkt worden; en het antwoord luidt: „Neen, omdat er onder de verstandige en de gepolitiseerde volckeren sekere fundamenteele wetten ende conditiën zyn, met dewelcke de regeeringe aen een of meer menschen bevolen ende opgedragen wert; ergo, soo en is die macht dan niet onbepaelt, maer bepaelt." Omtrent het recht van verzet is Poudroyen niet minder duidelijk. Zijn er gevallen, heet het, waarin men zich tegen de hoogste overheid mag verzetten? Het antwoordt luidt: ja, maar dit geschiedt alleen door de staten of stenden des lands, niet door particuliere personen. De staten toch hebben ook politieke macht en zijn daarom verplicht hunne onderdanen tegen alle geweld te beschutten. Waar het vijfde gebod wordt behandeld, vindt hij aanleiding te vragen, hoe de huiselijke en politieke macht van elkander worden onderscheiden. En daarop volgt dit antwoord: „Alsoo, dat allen menschen en volckeren, ten aensien van de huyselicke macht, van Godt een sekere forme, specie, maniere van ordre is voorgeschreven, waer na sy haer selven moeten reguleeren: te weten, dat eenen man alleen het hoofd is van de vrouwe, ende sij beyden alleen de hoofden ende regeerders van de kinderen, ende de gantsche familie. Daer ter contraire de Heere, ten aensien van de politycke macht, sulcks heeft gelaten in der menschen vryheyt, omdat sy (haer der macht geheel blyvende) soodanige forme van regeeringe, bestaende by eenen of meer, 't zy veel, 't zy weynigh, ende soodanigen ordonnantie souden verordineeren ofte beramen, dewelcke aldermeest na de gelegentheden van volckeren, tyden en plaetsen, vorderlick ende dienstigh soude zyn, tot vaststellinge van het gemeyne welvaren. Daerom wert het oock een menschelijcke ordeninge genoemd, 1 Petr. 2 : 13."

Waar de jeugd zoo wordt onderwezen, wordt de aristocratie waarlijk niet in de hand gewerkt. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de regenten dikwijls met de predikanten overhoop lagen, en het recht van politieke uitzetting niet zelden op hen werd toegepast. De billijkheid gebiedt echter te erkennen, dat de dominees soms zeer lastig

voor de overheid waren, en niet altijd het recht aan hunne zijde hadden.

Hoe zij wel over onze republikeinsche regeeringsvorm dachten, heeft de heer Hartog met een uitstekend voorbeeld duidelijk gemaakt. Bij gelegenheid van het overlijden van stadhouder Willem IV (1751) hield Hoffman, predikant te Maassluis, voor zijne gemeente eene lijkrede, waarin hij o. a. van van den overledene zeide: „Hy is niet geweest onze Koning, niet onze Souveraine en Oppermachtige Gebieder. Hierin verschillen de gevoelens en neigingen van de oude Hebreën van de onzen. Deze, moede der regeeringe van byzondere Persoonen, wenschten uit ydele gloriezucht naar eenen als alle andere volken hadden; daar in tegendeel onze Voorvaderen van eenen beteren geest bezielt, moede der regeeringe van eenen Souverainen, gewelddadigen, recht en vryheid verkrachtenden Opperheerscher, verlangden naar een vryer, gemakkelyker en gematigder Staatsbestier, meer overeenkomstig met den aart en de inzichten van de menschelyke maatschappy. De gelegenheid der tyden by de eerste beginselen van ons Gemeenebest, baarde het gewichtige en ontzaggelijke Ampt van Stadhouder, hetwelk wel in zich sluit een uitgebreid, maar ook een bepaald en gedelegeert gezag en bewind, waarvan de wortel in den boezem der natie, in den boezem van 's lands Staaten huisvest. Dat is de grond, dit zyn de grenzen van dit hooge Ampt, hetwelk met de geboorte van de Republiek gebooren is, en ook nooit behoort uit te sterven, tenzy de Republiek sterve, of de Regeeringsvorm ongelukkig veranderd worde in eene Monarchale (het onbedacht begeerde lot van de oude Israeliten) 't welk ik wenschte, dat de vrye Nederlander niet zien mag tot aan de voleinding der eeuwen."

Zulke beginselen werden in de Gereformeerde kerk der Republiek openlijk geleerd en verkondigd. En is het dan te verwonderen, dat de democratische geest, die wel gedurende de 17de eeuw sluimerde, maar daarom niet dood was, zoodoende telkens nieuw voedsel ontving, zoodat zij in de 18de eeuw, bij het zien van die talrijke misbruiken, weder met nieuwen moed kon ten strijde trekken? Dat het werkelijk deze gruwelijke onbillijkheden waren, zoowel op staatkundig als maatschappelijk gebied, die het optreden der democratische partij veroorzaakten, bewijzen de talrijke pamfletten, waarin hare leiders en voorstanders de kwalen en gebreken van regeering en maatschappij aanvielen. Zij eischen daarin natuurlijk in de eerste plaats afschaffing van alle aangewezen misbruiken, maar vooral herstel van de oude vrijheden, dus vooral aandeel in het bestuur. Duidelijk komt dit uit in een der nummers van de *Nagtstudie* (aangehaald door den Heer Hartog) van 1748, een tijdschrift, dat toen veel opgang maakte. De schrijver zegt daarin: „Wat! zal men dan verdraagen en lyden, en de vryheid en voorregten, die alle Ingezetenen even na aan 't hart liggen, en die zooveel gekost hebben, verliezen en vergeeten? Neen, men moet die panden zoo lang mogelyk is bewaaren: indien een Vyand met het zwaard in de vuist ons die ontrooven wil, zyn wy verplicht hem met dezelfde wapenen te keeren: maar vermits 's Lands eigen Wethouders, uit goeden en kwaaden bestaande, en meest een verscheiden belang hebbende, zelden die omkeering van zaaken, die een vyand beoogt, zoeken, en ook het ongenoegen zelve doorgaans de voorwerpen vergrootende beschouwt, zoo valt het oproer en openbaar geweld op de hoofden van schuldigen en onschuldigen neder, en de woestheid overtreft in haare beleediging de begane misdaad. De Christelyke godsdienst wil, dat wy zoo wel de harde als goede Heeren onderdanig zyn; doch tevens wil ook de gezonde rede, dat wy die aardsche goederen, welke de Godheid zelve ons geschonken heeft, nauwkeurig bewaaren en tegen alle ontvreemding beschermen; om nu in het eene onze plichten waar te nemen en tegen het andere niet te zondigen, moeten wy nauwkeurig letten op het onderwys der verstandige Rede, die zegt, aan de eene kant, dat wy die voorrechten en voordeelen, die ons een waaragtige lust en rust in dit leven verschaffen, mogen beschermen; dan ook aan de andere zyde, zegt zy, dat wy by wyze van wedervergelding, door geweld en oproer die niet behouden mogen; alle oproerigheid, schoon

zy de beste en zekerste waarheid verdedigt, is ondeugend en strafbaar." De schrijver betoogt verder dat het geheele volk met gepaste middelen zijne vrijheden, die zoo duur gekocht zijn, moet verdedigen, en hoewel hij niet zegt wat er gedaan moet worden, als dit niet helpt, geeft hij toch duidelijk te verstaan, dat de Nederlanders, die tegen den Spaanschen dwingeland opstonden, niet verkeerd handelden. Eerst later, toen zich de Fransche invloed deed gelden, kreeg de democratische partij een meer revolutionair getint karakter.

Nevens de democratische richting stond de Oranje-partij. Ook deze wenschte vele misbruiken afgeschaft te zien, en vooral de regenten uit hunne versterkte positie te verdrijven. Vandaar de samenwerking tusschen beide partijen, die zelfs nog eenigen tijd na den dood van Willem IV (1751) voortduurde. Aan hunnen invloed is dan ook de omwenteling van 1747 toe te schrijven, waardoor de jeugdige Willem Karel Hendrik Friso, onder den naam van Willem IV, stadhouder van alle gewesten werd. De opgewondenheid over deze verheffing was algemeen, zoo zelfs, dat men elkander op de straat omhelsde. Onder den drang des volks vergrootte men de macht des prinsen, verklaarde men het stadhouderschap erfelijk in de mannelijke en vrouwelijke linie, bepaalde men dat ook het kapitein-generaal- en admiraalschap erfelijk zou zijn in beide liniën, schonk men den prins het bewind over de generaliteits-landen en het opperdirecteur-gouverneurschap van Oost- en West-Indië. Nu hoopte men, dat de hervormingen zouden beginnen. De prins, hoewel niet onwillig, was daartoe echter de geschikte man niet. Hij bezat grooten ijver en vele kundigheden, maar zijn talent als staatsman liet nog al te wenschen over. Zijn karakter was ongestadig en weifelend, waarbij nog kwam de zucht om alles tot in de kleinste bijzonderheden zelf te willen doen, die natuurlijk veel noodzakelijks ongedaan deed blijven. In verschillende plaatsen braken democratische woelingen uit, vooral te Amsterdam (Doelisten). De prins stilde deze wel door de vroedschappen te veranderen, maar het op het kussen brengen van nieuwe regenten was nog geen verandering van beginselen, en juist dit hadden èn de democraten èn de oranjegezinden gewenscht. Men had nieuwe namen gekregen, maar de aristocratische bestuursvorm bleef gehandhaafd. Op pittige wijze zegt Groen van Prinsterer: „Onder de firma Oranje was er voortzetting van een

VREUGDE BIJ DE VERHEFFING VAN WILLEM IV.

anti-stadhouderlijk bewind." Had Willem IV doorgetast, en, naar den zin der democraten, de regenten-partij geheel ten val gebracht, wat hem toen misschien niet moeielijk zou gevallen zijn, dan had hij veel smaad en schande van zijn huis afgewend, misschien zelfs den val van 1795 voorkomen. Het niet toegeven aan billijke eischen was oorzaak dat de democratische partij van hem vervreemdde. Toch werden nog een paar van de meest in het oog vallende misbruiken afgeschaft. Eerst werden de posterijen, waarvan de regenten de opbrengst in den zak staken, aan het gewest gebracht en later de gehate pachterijen gedeeltelijk afgeschaft, waarbij sommige pachters, die zich als zeer onbarmhartig of onrechtvaardig hadden doen kennen, het hard te verantwoorden hadden.

Maar al viel het bestuur van Willem IV den democraten ook erg tegen, zij bleven hem niettemin trouw, en sommigen hunner achtten het zelfs hun plicht de noodzakelijkheid van het stadhouderschap tegen de regenten te verdedigen. Zoo bijv. zekere Justus Bickerstaff. Deze schreef, dat de republiek hare opkomst en ontwikkeling dankte aan de stadhouderlijke regeering, en dat zij steeds het meeste gevaar had geloopen in stadhouderlooze tijdperken. Van een stadhouder kon men, meende hij, verwachten, dat hij het vervallen krijgs- en zeewezen zou opbeuren, en een einde maken aan de knoeierijen, die op dit gebied plaats hadden; voorts zou hij ook een waarborg zijn voor den vrede met Engeland en eene beschutting tegen de kuiperijen van Frankrijk. Eindelijk vertrouwt Bickerstaff ook, dat de stadhouder de regenten tot hun plicht zal weten terug te brengen en de burgerij tegen wraakzucht van hunne zijde zal weten te beschermen.

Zoo dachten en spraken de democraten nog ten tijde van Willem IV, wel een bewijs dat zij niet van den beginne af zijn bedacht geweest op omverwerping van het stadhouderschap en de bestaande orde van zaken. Hun eisch was toen nog alleen: verbetering der regeering en afschaffing van misbruiken.

De haat der regenten, die door de omwenteling van 1747, waardoor weder een stadhouder aan het roer kwam, een gevoelig verlies hadden geleden, was groot. Toch deden zij er niet openlijk van blijken. In het geheim wisten zij echter Willem allerlei hatelijkheden toe te duwen. Men hoorde bijv. van een Oranje-Onzevader:

Onze Erfstadhouder, die daar zyt in den Haag,
Uwe name worde gevreesd,
Uw graafschap kome,
Uwe wille geschiede in Amsterdam,
Gelyk als ook in andere steden en provintiën;
Geef ons heden vermeerdering aan verklikkers;
Vermeerder ons onze schulden,
Gelyk de nieuwe Ampten;
Vermeerder die van het land.
En leid ons niet op de gevangenispoort,
Maar beroof ons van onze brave regenten,
Want aan uw geslagt zy de kragt,
Tyranny en Heerlykheid tot aan het einde van de Republiek, Amen!

Dan weder verscheen er een Vraagboekje, waarvan de kwetsende bedoeling maar al te duidelijk was. De volgende vragen en antwoorden worden door den heer Hartog in „Patriotten en Oranje" meegedeeld:

V. Wat is een Hollander?

A. Een Hollander, die voortyds een vry mensch was en zyn goederen stil en onbekommerd kon bezitten en van dezelve niet meer gaf dan 's Lands welzyn vorderde, of zyn eigen mildadigheid hem voorschreef, is thans niet anders als een schepsel, dat ten allen tyde kan gedwongen worden om van het zelve (dog onder eden) afstand te doen.

V. Door wien is die verandering gekomen?

A. Door den Prins.

V. Wie is de Prins?

A. Een klein dog hoogmoedig mannetje, die van de H. Staten is aangesteld om de Souvereiniteit van den Lande te helpen bewaren, en de lydende Burgers en ingezetenen in haare voorrechten te beveiligen en te beschermen.

V. Heeft hy zulks dan niet gedaan?

A. O neen; maar integendeel, als de Eeden, ten dien einde door hem gedaan, verbroken hebbende.

V. Waarom heeft hij die verbroken?
A. Vooreerst, omdat hy meer als een Koninklyke Staat houd, ten tweede om zig meester te maken van de Hooge Overigheid.
V. Heeft hy zich niet schuldig gemaakt aan gekwetste Majesteit?
A. Ja voorzeker.
V. Wel waarom wordt hy dan niet volgens de wetten gestraft?
A. Omdat zyn gezag reeds zoo hoog is geworden, dat zelfs de Heeren Staten voor hem vreezen.
V. Heeft hy dan dit gezag buiten toedoen van anderen Koningen verkregen?
A. Neen, hy heeft het verkregen door behulp van de kinderen der Jordaan en het Fransche pad, alsmede door Doelisten.
V. Wie zijn de kinderen van de Jordaan en het Fransche pad?
A. Dat zyn alle die de Pagters geplundert hebben.
V. Wat is Doelistery?
A. God en zyn wettige Overigheit ten voordeele van den Prins te verraden.
V. Zyn alle die luyden (Doelisten, Democraten) den Vorst dan niet aangenaam?
A. Zy zyn hem niet alleen aangenaam, maar konnen zelfs over de meeste ampten disponeren.
V. Hoe weet gy dat?
A. Raap zeit tot zyne discipelen, al wat gijlieden Zyne Hoogheid vragen zult uit mynen Name, dat zal ul. geworden.

Uit deze samenspraak waait ons de echte onvervalschte geest der regenten tegen. Zij ontzien zich niet op de meest onbeschofte wijze te profaneeren hetgeen toch altijd nog aan duizenden in den lande dierbaar was. Zij beschuldigen den prins en zijn aanhang van hoogmoed en afpersing, alsof het niet juist hun eigen hoogmoed èn grof egoïsme waren geweest, die de zaken het meest in de war gestuurd hadden. En eindelijk durven ze nog vragen waarom een man als Willem IV niet gestraft wordt. Is er grooter onbeschaamdheid denkbaar?

(Wordt vervolgd).

IN AMBUSCADE. NOVELLE VAN F. DE SINCLAIR. † † † † † † †

I.

Achter de spoorhalte was de hei. Ze lag daar roerloos en doodsch onder de witte sneeuw met hier en daar bultige bruine plekken.

Aan den horizon, rechts, waasden de blauwe pijnbosschen en links spreidden zich triest wat kale akkers, zonderling hoekig ineens, zoo midden in dat onafzienbare, want daarachter begon de hei opnieuw, plat, wit en eindeloos.

Reeman, zoo juist gekomen met den trein, die al weer vèr weg floot, stond met z'n valies in de hand, op het zwarte sintelwegje, dat achter de halte was aangelegd, maar dichtbij aan beide einden verliep in 'n slikkerig voetpad, en tuurde op 't sombere landschap. Achter hem knarsten de sintels.

Hij wendde zich om; 't was de halte-chef.

Hij tikte even aan z'n vuile verregende pet en keek Reeman vragend aan.

Deze groette terug en informeerde welke richting hij uit moest om in Genderloo te komen.

„Genderloo!" herhaalde de ander met 'n schorrige stem, „dan mot u rechts 't voetpad houwen tot aan die bosschen daar ginds, daar wordt de weg beter."

„O, en dan?" vroeg Reeman.

„Dan kom u der vanzelf."

„Merci," sprak Reeman en hij wilde gaan.

„Kom u niet effen binnen?" vroeg de ander eensklaps.

„Binnen?" herhaalde Reeman verwonderd.

„Ja ... u mot 't weten, 't is 'n heel end...."

„O," antwoordde Reeman, thans begrijpend en met eenige aarzeling vervolgde hij: „Nu, als 't u niet lastig ... graag dan" en hij volgde den man in 't kleine gebouwtje.

„U hebt 't hier zeker ook maar stil?"

„'k Zie nooit 'n mensch," antwoordde de chef, terwijl hij, na 'n stoel te hebben toegeschoven, van den schoorsteen 'n flesch en 'n glas kreeg en in 'n kast blijkbaar naar 'n tweede zocht.

Reeman keek eens rond.

't Was 'n onoogelijk klein vertrek, 'n tafel in 't midden met 'n vettig zeil er over, wat rieten stoelen en 'n groote leeren fauteuil, waar proppen paardehaar uitstaken, 'n kastje met twee deuren, waarvan er een uit z'n hengsels was gezakt, nog 'n tafeltje in 'n hoek, met 'n petroleumstel, 'n oliekan, 'n pan en vuile borden met vischgraten en eindelijk zonderling blinkend en schitterend, vlak onder een der ramen, de telegraaftoestellen op 'n glimmend mahoniehouten voetstuk.

Het tikte daar telkens met onregelmatige tusschenpoozen, scherp en haastig.

Inmiddels was er 'n glas gevonden.

„U drinkt toch zeker wel 'n borreltje?"

„Met genoegen," antwoordde Reeman.

„Bitter of klare?"

„Liefst maar klare ... 't is eigenlijk wel 'n beetje 'n raar uur."

„Ik drink ze op alle uren van den dag," was het antwoord en de wijze waarop de chef ineens z'n borrel leeg dronk, gaf Reeman aanleiding z'n gastheer wat nauwkeuriger op te nemen.

't Was 'n kleine magere man met half dicht geknepen, waterige oogen en 'n bleek gezicht met stoppeligen baard, waar hij telkens met 'n bevende ietwat opgezette hand langs streek. Hij was armoedig en slordig gekleed en rookte uit 'n oliekop, die pruttelde bij elken trek, 'n zware scherpe tabak.

„Dat's heerlijke jenever," sprak Reeman, nog naproevend met z'n lippen, „maar daar is 'n bizondere smaak aan."

De ander zag hem even aan met iets loerends in z'n blik, maar toen begon hij te lachen.

„Geen Schiedammer hé?"

„Nee, maar ze is 't er niet minder om."

„O zoo!" en terwijl hij zich 'n tweede glas inschonk begon hij te grinniken. Maar eensklaps, als bedacht hij zich, werd hij ernstiger.

„U woont toch niet in Genderloo?"

„Dat wil zeggen, ik ga er wonen," antwoordde Reeman, „ik ben daar aangesteld als kommies."

„Zoo ... o zoo ... kommies," sprak de ander, blijkbaar onaangenaam verrast en met 'n onrustige beweging in z'n stoel verschuivend, „'k dacht dat je 'n handelsreiziger was, daar praat ik zoo wel es mee."

„Nee toch niet ... ik kom in de plaats van Van Hengel, 'k weet niet, of u die soms. ..."

„Jawel, die lange ploert heb ik gekend," z'n stem klonk ineens nijdig en gemeen lachend liet hij er half binnensmonds op volgen: „Van Hengel of ik die ken ... nou ..." en de kleine oogen flikkerden kwaadaardig.

Eenige oogenblikken was er stilte.

Reeman, verbaasd over den zonderlingen toon van z'n gastheer, peinsde op 'n ander onderwerp voor discours, keek rond en staarde naar 'n hoek van 't vertrek, waar 'n deur, die toegang gaf tot 'n donkere kast of bedstee, half open stond.

't Scheen dat de chef z'n blik volgde, want eensklaps woest opspringend, riep hij uit: „Die deur tocht hè?" en met 'n ruk wierp hij haar in 't slot.

„O, ik voelde 't niet," sprak Reeman, onthutst over 't brusque van den vreemden man.

„Jawel ... jawel, die tocht altijd," sprak deze, zenuwachtig op en neer loopend en dan door 't raam wijzend:

„Kijk, hier zie je de toren van Genderen, nou kan-je nooit dwalen in de richting ..." en hij draaide woest de veer op van den bandaflooper.

Reeman kreeg 't onaangename gevoel van iemand, die merkt dat hij ergens te veel is, stond op en stak z'n hand uit, maar dat scheen de ander niet te zien.

„Nou, ik dank u wel ... ik zal er nu wel tegen kunnen."

„Dat zâ wel," antwoordde de chef, de deur openend, meer gebiedend dan beleefd, „en as-je in Genderloo komt, pas dan op voor den Hoofdcommies, dat's 'n smeerlap!"

„O," antwoordde Reeman, niet recht wetend wat hij zeggen zou, „goeien middag."

„Middag," klonk het ijskoud terug, terwijl de deur dadelijk achter hem gesloten werd.

Reeman dacht al voortloopend nog even na over den vreemden man en keek onwillekeurig nog eens om naar 't kleine onaanzienlijke gebouwtje, dat zoo te midden van al de sneeuw wel 'n verlaten hut leek in 'n Siberische steppe, maar hij moest te zeer

z'n aandacht bij den weg bepalen, om veel bespiegelingen te kunnen houden.

't Liep naar twaalven. Aan de grauwe lucht was geen zon te zien.

't Voetpad door de hei was ondergesneeuwd, maar er vertoonden zich indrukken van voeten, die diep gezonken waren in den witten bodem. „Die zal 'k maar volgen," dacht Reeman en behoefte voelend om eenig geluid te hooren, begon hij te fluiten.

Maar de wandeling was vermoeiend. 't Dooide en de sneeuw plakte in groote klonters aan z'n zolen; dan strompelde hij een eindje voort, als op ongelijke zware stelten en dan ineens schoot het onder z'n voeten weer los.

Dat gaf iets luchtigs en vroolijks, maar 't duurde kort, want dan begon 't gestrompel opnieuw.

Toen probeerde hij te stappen in de groote voetsporen, maar dat vermoeide nog meer; ze lagen zoo ver van elkaar en hij stapte telkens mis.

Dan maar gewoon.

Hij stond even stil, zette z'n valies neer, wischte 't zweet van z'n voorhoofd, peuterde met z'n stok de geplakte sneeuw van z'n hakken en zolen, nam z'n valies nu in de andere hand, suggereerde zich, dat hij nu wel luchtig en flink kon doorstappen.

Zoo begon hij ook, maar geen twee honderd pas verder vertilde hij z'n valies opnieuw, klompen sneeuw onder z'n voeten deden hem struikelen en moedeloos hield hij weer stil, met 'n gevoel om te gaan huilen over z'n onmacht in dat troostelooze landschap van wintersche doodsheid.

Hij zag om zich heen. 't Station was nu toch ver achter hem, maar ook de bosschen waren nog zoo vaag en hij zocht vergeefs 't torentje van Genderloo. Regelmatig loopen ging hier niet, dan maar met kleine eindjes tegelijk; hij had toch den tijd.

Toen begon hij z'n stappen te tellen; „een twee . . . drie . . ." zoo, tot bijna tweehonderd, tot hij niet meer kon, als de sneeuwklompen onder z'n voeten te groot werden.

Dan trapte hij ze eraf en begon opnieuw, zich zelf aanzettend om 't nu verder te brengen dan tweehonderd.

Dat amuseerde hem, al was 't ook vermoeiend en af en toe draafde hij, hardop tellend . . . „tweehonderd tachtig, . . . eentach . . . tweetach . . . drietach. . . ." en zoo door, tot hij uitgleed en viel bij tweehonderd vijf en negentig, maar hij lachte hardop met jongensachtig plezier en hijgde: „Bijna driehonderd . . . bijna driehonderd . . .!" krabbelde op, ging even zitten op z'n valies, beet dorstig 'n stukje uit 'n sneeuwbal, dien hij daarna ver weggooide, met 'n opwelling ineens van zich heel krachtig voelen, en keek toen met 'n beetje teleurstelling naar de bosschen, die nu plotseling zoo heel nabij gekomen waren.

Ineens kwam 't gevoel van opzien tegen 't komen in 'n nieuwe omgeving en werkkring, daar achter die bosschen, in 't dorpje, dat hij zich telkens trachtte voor te stellen, nog eer hij 't gezien had en hij stond weer op en ging nu langzamer en zwaarder 't bosch tegemoet.

Daar, onder de boomen werd plotseling het voetpad zichtbaar, bijna ongebaand weliswaar, maar duidelijk kronkelend door 't dorre kreupelhout.

Het liep zoo vreemd zacht en veerkrachtig. 't Was er stil en geurig door de dennenaalden en door de hars, die hier en daar in kleverige witte en gele druppels langs de rossige, schubbige stammen afdroop.

Boven zag het donkergroen met enkele grijze plekken van de lucht en sommige takken waren doorgebogen, dik onder sneeuw of hingen afgescheurd omlaag.

Reeman toch blij, nu 't zoo veel gemakkelijker liep, stapte wat haastiger voort, verlangend nu maar te komen waar hij wezen moest.

Eensklaps hield hij z'n stap in. Tusschen de stammen der boomen schreed 'n groote donkere figuur, 'n man, reusachtig zwaar gebouwd, 'n dikke stok in de eene hand en met de andere schoorde hij 'n groot pak, dat op z'n schouder lag.

Na eenige oogenblikken, juist toen het pad 'n scherpe hoek maakte, waren de beide mannen tegenover elkaar en bleven staan.

De reus met zwarte nijdige oogen uitvorschend den vreemdeling aanziend; Reeman,

met 'n gevoel van kleinheid, maar toch blij iemand te ontmoeten, wenschte goeien middag en vroeg of hij op den rechten weg was.

De groote man bleef hem aan zien als te voren en zweeg.

Reeman herhaalde z'n vraag.

„Moe-je naar Genderloo?" sprak eindelijk de reus met zware stem.

„Ja."

„Dit voetpad volgen tot aan den straatweg en dan ben je er direct."

„Dank je wel," zei Reeman en hij vervolgde z'n weg.

Maar 'n eind verder kreeg hij 't gevoel of hij werd nagekeken en hij wendde zich om. De zwarte gestalte van den reus stond tusschen de boomen op dezelfde plek, waar hij hem verlaten had.

Er was iets dreigends in z'n houding en Reeman meende in de verte te zien hoe de donkere oogen onheilspellend flikkerden.

Toen huiverde hij even met vreemde vrees en forceerde zich tot denken aan vroolijke dingen.

Zoo liep hij verder, ontstemd toch, zonder zelf te weten waarom.

Met nijdige onverschilligheid sloeg hij z'n stok tegen de korte afgeknapte takjes.

Toen schemerde 'n witte streep tusschen de boomen, 't was de besneeuwde straatweg en daarachter, tegen 'n plekje blauw in de lucht, zag hij eensklaps 't ranke torentje van Genderloo.

II.

Reeman had vergeefs getracht officier te worden en toen hij op drie en twintigjarigen leeftijd als gepasporteerd sergeant thuis kwam, was hij voor nagenoeg alle betrekkingen te oud en ongeschikt.

Hij had wel naar Indië willen gaan of naar Transvaal, maar daar wilden de oudelui niet van hooren.

Toen was hij 'n beetje gaan werken, eerst bij 'n notaris en daarna bij den ontvanger, maar zoo'n klerkenbaantje vond hij afschuwelijk.

Toen schreef 'n oom, die eens 'n paar honderd gulden aan den ouden Reeman geleend had en sedert zich inbeeldde, dat 't z'n plicht was ongevraagde adviezen te geven betreffende de opvoeding der jonge Reemannen: „Laat hem examen doen voor kommies bij de belastingen, ik hoor dat daar nog wel promotie te maken is en ze hebben graag oud-militairen."

Reeman informeerde eens bij z'n toenmaligen patroon, den ontvanger, die zei, dat 't niet veel was, maar afraden wou hij 't ook niet, want als je werkte, kon je kommies verificateur worden en later misschien verificateur of ontvanger op 'n klein kantoor.

„Nou, as je dan ontvanger kan worden, zou 'k 't maar doen," zei de oude Reeman, „je hebt wel ontvangers die zesduizend gulden verdienen."

Reeman meesmuilde 'n beetje bij die woorden en z'n moeder zei: „Enfin, zooveel heb je ook niet noodig, als je 't later maar tot 'n paar duizend gulden brengt."

Zoo ging Reeman op 'n dag naar Utrecht, werd goedgekeurd, deed examen en kwam er door.

Hij boemelde nog 'n half jaar in de plaats, waar z'n oudelui woonden; 'n prettige tijd, omdat hij nu *iets* was en niet meer zooals tevoren genoodzaakt werd naar allerlei baantjes te solliciteeren.

Eindelijk kwam z'n aanstelling en z'n benoeming te Genderloo, 'n dorp op de Pruisische grenzen. Hij ging er heen met 't aangename bewustzijn, dat hij nu onafhankelijk zou worden, al was z'n tractement aanvankelijk ook klein, maar hij zou z'n best doen, dan *moest*-je vooruit komen, dat zeien ze allemaal.

In Zwolle was hij eerst afgestapt om beëedigd te worden door den Directeur, 'n deftigen ouden heer, die hem heel vaderlijk behandelde en zei dat hij maar flink uit z'n oogen moest kijken en vooral niet te gauw z'n pistool af moest schieten, want daar zou hij grooten last mee kunnen krijgen.

Reeman beloofde alles en ging toen weer met den trein naar 'n andere plaats waar z'n Inspecteur woonde, die niet zoo vriendelijk was als de Directeur en hem ook geen stoel en geen hand gaf, maar die hem zei,

dat hij z'n pistool alleen in 't uiterste geval mocht afschieten en dat hij zich verder maar stipt moest houden aan de orders van den hoofdkommies, z'n sectie-chef en van z'n ouderen collega in Genderloo, die daar dienstgeleider was.

„En niet te veel naar de kroeg loopen, en zorgen, dat ik gauw 'n verbaal van je heb, hoor."

„Jawel meneer."

„Anders heb ik niks, bonjour," en daar de Inspecteur hem z'n rug toedraaide, begreep Reeman dat hij wel gaan kon en dat deed hij ook.

'n Lokaaltreintje bracht hem naar de halte Genderloo.

III.

In 't dorp werd hij aangegaapt door alles wat hij tegen kwam en waar zoo hier en daar menschen stonden te praten, zwegen ze, wanneer Reeman passeerde, keken hem na en vroegen: „Wie is dat?"

Het dorp was 'n lange straat met ongelijke huizen, in 't midden stond de kerktoren en daar tegenover 'n hoefstal; die beide dingen braken de stijve rechte lijn 'n beetje.

De bestrating was primitief, puntige ongelijke keien in 't midden en ter weerszijden smalle trottoirtjes, telkens afgebroken door lage stoepjes.

Reeman zag 'n veldwachter bij de smidse staan en vroeg waar of meneer Alemans, de kommies woonde.

„Alemans?"

De veldwachter keek hem aan en de smid keek hem aan en de jongen, die de blaasbalg trok en de vrouw, die net van achter met de koffie kwam, ook.

Maar ze gaven geen antwoord op Reemans vraag en de veldwachter zei: „O, je bent zeker de nieuwe kommies."

„Jawel," sprak Reeman, „en je kan me zeker wel zeggen, waar m'n collega woont?"

„Alemans, die woont daar," sprak de veldwachter nu, naar den overkant wijzend.

„Bij den bakker!" vulde de vrouw aan.

„Dankje," zei Reeman en richtte zich naar de andere zijde van de straat.

Achter hem, in de deur van de smidse, keken ze hem allemaal na.

De bakker woonde in 'n laag huisje, dat onder één dak stond met 'n schuur van bruingeteerde planken.

Aan de straat waren twee ramen; voor 't rechtsche, van de kamer, hing tot halverhoogte 'n lap vitrage, 't onderste gedeelte werd bedekt door 'n blauwen hor, terwijl 'n rij bloempotten van binnen op 't kozijn stond; 't andere raam diende als uitstalkast; op 'n schuinen plank was 'n stuk kastpapier gespijkerd, 'n beetje vettig en bekruimeld; daar lagen wat brooden, enkele kadetjes en stonden schotels met koekjes, onfrisch; beduimelde papiertjes, met onbeholpen letters, die den prijs vermeldden, op houtjes geplakt, er tusschenin gestoken.

Daarachter, op 'n plank, 'n enkele rij stopflesschen met witte en roode pepermuntstokken, pijpen drop en zuurtjes.

Reeman duwde 't lage deurtje open, de schel rinkelde en hij trad den winkel binnen, stond voor den toonbank.

Een vrouw kwam naar voren en groette met 'n hoofdknik.

„Woont hier meneer Alemans?"

„Jawel, mot u 'm spreken?"

„Ja."

De vrouw deed 'n deur open, die naar 't achterhuis voerde. „Meneer Alemans, meneer Alemans... iemand voor u!"

„Ja," riep ergens 'n mannestem terug.

„Meneer komt," zei de vrouw en ze verdween wéer.

Reeman wachtte even en keek naar de weegschaal en 't blok gewichten op de toonbank; toen hoorde hij sloffende voetstappen dichtbij en even daarna verscheen in de deuropening 'n man.

't Was 'n magere lange persoon met 'n bleek hoekig gelaat, 'n ondermeesterstype van jaren her, slordig gekleed in 'n glimmende zwarte jas en vest, 'n vuil liggend boordje met vettig cravatje, 'n grijze geruite broek met grove stoppen in de knieën; hij rookte uit 'n kort steenen pijpje en nam Reeman vrij onbeschoft van hoofd tot voeten op, zonder iets te zeggen.

„Is u meneer Alemans?" begon de laatste.

„Jawel."

„O, mag ik me dan eens voorstellen, m'n naam is Reeman."

„O, zòò . . . zoo, zoo . . . ja . . . kom maar even naar achter," en Alemans verdween in 't achterhuis.

Reeman, z'n hoed in de hand, volgde en trad 'n kleine kamer binnen, waar 'n lauwe benauwde etenslucht hing en waar de bewoner blijkbaar even voor Reemans komst 'n dutje had gedaan in 'n grooten armstoel bij de veel te hard brandende kachel.

Reeman had geen tijd om alles nauwkeurig op te nemen, maar hij kreeg 'n onaangenamen indruk van iets dompigs, armoedigs en hij wenschte zich terug op de besneeuwde hei of in de geurige dennenbosschen.

„Ga zitten," sprak Alemans, op 'n stoel wijzend, terwijl hij zelf om de zijne bleef heendraaien, blijkbaar ietwat verlegen door de tegenwoordigheid van Reeman.

Deze nam plaats en keek den ander aan, weinig op z'n gemak door de vreemde ontvangst en vergeefs wachtend op 'n gewoon banaal zinnetje ter verwelkoming.

„U had me zeker wel verwacht," begon hij eindelijk, ten einde raad.

„Jawel . . ." antwoordde Alemans uit 't raam kijkend, „zoo half en half."

Toen zwegen ze weer beiden.

„Is de dienst hier nog al gemakkelijk?" begon Reeman op nieuw.

„Nou," antwoordde de ander met iets onaangenaams in z'n toon, dat Reeman 'n kleur deed krijgen, „nou, voor je gemak bè-je toch zeker niet hier gekomen?"

„Nee, nee, natuurlijk niet," stamelde Reeman met 'n mislukte poging om te glimlachen en zenuwachtig, omdat hij 't bloed zoo naar z'n hoofd voelde stijgen.

„Bê-je al bij den Inspecteur geweest?" vroeg nu Alemans.

„Ja en bij den Directeur ook," antwoordde Reeman, „en de Inspecteur heeft me gezegd, dat ik me maar naar uw orders moest gedragen."

„Jawel . . . jawel. . . 'k zà 't je wel wijzen. Hè-jè al 'n kamer?"

Alemans scheen plotseling wat meer belang in Reeman te gaan stellen en dreef z'n welwillendheid zelfs zoover, dat hij, op 'n kistje wijzend, dat ver buiten Reeman's bereik stond, zeide: „As je soms wil rooken?"

Maar Reeman bedankte en antwoordde:

„Nee . . . weet u 'n goeie kamer voor me?"

„Je mot die van Hengel maar nemen, 't is wel niet veel, maar daar is niet anders."

„O en waar is dat?"

„Bij Turven, 'n timmerman, vijf gulden in de week, 'k zâ-je wel wijzen."

„Als 't u niet te lastig is, zou 'k wel graag dadelijk . . . ." begon Reeman, die draaierig werd van de walgelijke atmospheer in de kamer en snakte naar frissche lucht.

„Der heen?" vroeg Alemans.

„Ja, ten minste . . . als u . . ." vervolgde Reeman, met 'n gevoel of hij zou gaan huilen.

Alemans antwoordde niet, drukte 'n kale bonten muts op z'n hoofd, zette den kraag van z'n jas op en ging zwijgend de deur uit.

Reeman, met 'n poging om nog iets beleefds te zeggen, dat 't hem speet zoo lastig te zijn, of dat hij 't misschien wel alleen kon vinden, sprak z'n zin niet uit, en volgde, met 'n gevoel van wrevel nu, over die noodeloze onhebbelijkheid.

Alemans slofte de straat op zonder op Reeman te wachten, deed 'n tiental huizen verder 'n deur open en verdween.

Reeman, even later voor 't huis, duwde de deur ook maar open en trad binnen.

Toen stond hij in de gang bij Alemans, die telkens riep: „Tur-re-ven! . . . Tur-re-ven!"

Eindelijk gestommel in 't achterhuis, toen verscheen in 't nauwe gangetje 'n slordige vrouw, de armen van haar jak opgestroopt en druipend van dampend zeepsop.

„O, nou, dat 's z'n vrouw, nou kê-je 't zelf wel klaar spelen, salut," en Alemans verdween.

„Ik ben de nieuwe kommies, ik hoor dat hier 'n kamer te huur is," begon Reeman, beleefd groetend.

„O, jawel," antwoordde de vrouw niet onvriendelijk, „gaat u maar effen binnen, 'k kom dadelijk bij u," en ze opende de deur van 'n kamer en raakte met 'n paar natte vingers even 'n stoel aan, om Reeman plaats te doen nemen.

„Een oogenblikkie" zei ze nog, toen verliet ze de kamer en liet Reeman alleen.

IV.

Toen Reeman den volgenden morgen al vroeg wakker was, begon hij z'n koffer verder uit te pakken, ontbeet daarna en besloot toen z'n collega Alemans maar weer eens op te zoeken. Ze zouen hem nu toch zeker vandaag wel aan 't werk zetten.

Hij ging naar den bakker, maar daar vernam hij van de vrouw, dat meneer Alemans nog sliep. Ze zou wel zeggen dat meneer der geweest was.

„Vraagt u dan, of meneer maar even 'n boodschap stuurt."

„Jawel," dat zou ze doen.

Reeman ging weer terug naar z'n kamer begon 'n brief naar huis te sehrijven, schikte nog 't een en ander in en werd 'n uur later opgeschrikt, door 'n stem in de gang, die onophoudelijk zijn naam riep.

Hij opende de deur en zag Alemans staan, „O, komt u binnen."

„Nee . . . vooruit nou maar . . ." en hij was alweer op straat, de buitendeur wagenwijd open latend.

Reeman greep gauw z'n hoed en volgde.

„Lag je weer in bed?" vroeg Alemans toen Reeman hem had ingehaald.

„Wel nee . . . hoe zoo?" antwoordde Reeman.

„O . . . 'k moest zoo dikwijls roepen."

„Och kom . . . dat spijt me dan . . . ik heb 't maar eens gehoord. . . ."

Alemans zweeg; ze liepen de dorpsstraat 'n eindweegs af en sloegen toen 'n zijstraatje, het eenige zijstraatje trouwens, in.

„Nou," zei Alemans, „dit is nou de wacht," en hij deed de deur open van 'n klein verveloos houten gebouwtje, dat wel iets had van 'n vervallen bruggewaehterswoning. Boven de deur hing 'n roestig wapenbord met „Invoerrechten en Accijnzen" en daarboven stak 'n verkleurde vlaggestok uit.

Ze gingen naar binnen en kwamen in 'n nauw kort portaaltje.

„Hier," vervolgde Alemans, heel snel en onverschillig sprekend, terwijl hij 'n hand op 'n deurknop rechts legde, „hier is 'n kast, daar kun-je je rommel zoolang in opbergen . . . deze deur is van 'n hok, daar legge steenkolen in en daar slaan we ook tijdelijk 't aangehaalde goed in op . . . die laatste deur dat's N°. 100 en hier," hij opende de eenige deur links, „is 't kantoor."

Reeman trad achter hem binnen en keek eens rond.

't Was 'n laag langwerpig vertrekje, dat licht kreeg door twee smalle vensters aan de straatzijde.

Onder die vensters, hier en daar gebarsten en met stukken krant beplakt, stond 'n oude gele lessenaar, waarop twee met inkt bemorste leggers van bruin papier lagen. Op den platten kant bovenop, stonden 'n morsige inktkoker, 'n boordevol aschbakje met 'n steenen pijp er dwars over heen en overal zwierven kruimels tabak en afgebrande lucifers.

Rechts aan den muur hing aan 'n roestigen spijker, 'n verkleurde reclame van 'n Levensverzekering-maatschappij en daar boven torschte 'n kromgetrokken plank, 'n rij stoffige boeken, met jaartallen op de ruggen.

Links hing 'n kaart van Genderloo en omstreken, 'n paar geel geworden tabellen en 'n schild van 'n overjarige seheurkalender, waarop 'n meisjes-kopje, dat door 'n komieken collega van Alemans versierd was met 'n snor en 'n bril van inkt.

Daar vlak onder stond 'n bizonder klein gebarsten potkacheltje, waaromheen de asch en sintels in grooten kring op den vloer lagen.

't Ameublement werd verder voltooid door 'n klein groen geschilderd tafeltje met bruinen rand, waarop eenige maten en gewichten stonden, terwijl 'n plombeertang, 'n paar cachetten en wat papier aan den anderen kant lagen; dan nog 'n viertal Culemborgsche stoelen, waarvan er geen een meer 'n heele zitting had.

Aan 'n haak in 't plafond was 'n eind krom ijzerdraad bevestigd en daaraan hing, midden in 't vertrek, 'n primitief petroleumlampje, dat te oordeelen naar den roetzwarten kring er boven, op 't overal gescheurde plafond en de vettige donkere plek eronder, op de morsige planken nogal eens dikwijls walmde en lekte.

'n Papieren roos, doortrokken van petroleum en vliegenvuil, dik onder 't stof, bengelde er onder aan.

„Nou . . ." zei Alemans terwijl hij rondkeek . . . „meer is 't er niet te zien."

„Mooi is anders" sprak Reeman, 'n beetje ontstemd door den armoedigen indruk, dien 't kantoor maakte.

„Hoores hier beste vrind," begon Alemans „ik zou me nou maar goed op den dienst toeleggen en voorloopig niet denken over mooi of niet mooi."

„O, zeker," sprak Reeman, met moeite 'n uiting van wrevel onderdrukkend, „maar al vind 'k 't hier niet mooi, daarom kan ik toch nog wel dienstijver hebben . . ."

„Kàn . . . kàn . . . beste vrind, je kan feitelijk nog niks; as je 'n eens 'n veertien dagen hier bent en je kijkt goed uit zie je . . . goed uit, niet suffen . . . begrijp je . . ."

„Dat ben 'k ook niet van plan," viel Reeman in de rede, geprikkeld door den zeurigen preektoon van z'n ouderen collega.

„Nou ja . . ." begon deze weer met 'n afwijzend gebaar, „plàn . . . plàn . . . dat kenne me . . ."

„God, azze wuilie 't van plannen mosten hebben . . ."

Reeman legde z'n ellebogen op den lessenaar en keek uit 't raam in 't smalle dorpsstraatje, ten einde zoo z'n wrevel te verbergen, maar 't scheen, dat Alemans 't toch wel merkte, want eensklaps brak hij af, smakte 'n paar maal met z'n dorre lippen, zei berustend: „Afijn . . ." en pookte in de kachel.

Op dat geluid zag Reeman om en het raadzaam achtend de stilte niet te lang te laten duren, sprak hij onderworpen en zacht:

„Wilt u me zeggen, wat ik nu doen moet? Maar Alemans was aan 't kleine tafeltje gaan zitten en scheen eensklaps bijzonder z'n aandacht te hebben bij 'n beschreven vel papier, dat hij peinzend en met gefronste wenkbrauwen doorlas.

Toen Reeman sprak maakte hij 'n handgebaar om niet gestoord te worden, las toen hardop 'n zin . . mummelde nog iets . . . zei toen gewichtig-doenerig: „en dat is tat . . . en dat . . . hm . . . juist . . . e . . ." en dan, als drongen eerst nu Reeman's woorden vaag tot hem door „O . . . wat zei je?"

„Ik vroeg, wat of m'n werk was!" herhaalde Reeman geduldig.

„Daar hè-je de hoofdkommies!" sprak Alemans plotseling.

Reeman zag nog juist iemand langs 't raam loopen en hoorde toen voetstappen op 't portaal.

Dadelijk daarop werd de deur geopend. De binnentredende was 'n korte gezette man, 'n dik glimmend rood gezicht, glad geschoren maar met 'n grijze kort afgeknipte snor.

Hij was vrij goed gekleed, 'n blauw cheviot colbertcostuum, droeg manchetten en 'n liggend boord, alles helder wit.

Onder z'n arm had hij 'n langwerpige houten doos met instrumenten om gedistilleerd te wegen en in z'n hand een gladden mahoniehouten stok, met 'n riempje om z'n pols bevestigd.

„Môge heeren!"

Z'n stem klonk vrij joviaal, maar erg schreeuwerig en Reeman vond iets in den toon, hetgeen hem deed vermoeden, dat de jovialiteit van den hoofdkommies vooral goed merkbaar gewaardeerd moest worden, wilde ze van blijvenden aard zijn.

Alemans bleef zitten, zei: „Morge meneer „Kooi" en toen met 'n hoofdbeweging naar Reeman.

„Dat's Reeman. . . ."

Reeman boog.

De hoofdkommies wendde zich tot hem.

„O . . . Reeman . . . is u Reeman, welkom hier!" en hij schudde hem de hand. „En hoe is 't, . . . al es rondgekeken?"

„Alemans heeft me al een en ander laten zien, meneer . . . 't is me nog wat vreemd."

„Natuurlijk . . . maar dat went gauw genoeg; in dienst geweest?"

„Jawel meneer, onderofficier bij 't 5de."

„O, zoo . . . bij de Infantrie . . . ik ben bij de Marine geweest . . . bij de Marine zie-je."

„Och, wat zegt u," antwoordde Reeman flauw glimlachend.

„Ja . . . bij de Marine . . . dat's heel wat anders als Infantrie . . . hi hi . . . hé?"

„Ja zeker," antwoordde Reeman, ook lachend, „dat's zeker. . . . ."

„Maar wat ik zeggen wou," vervolgde Kooi, 'n envellop uit z'n binnenzak halend, „dat hè'k juist van morgen ontvangen . . . je stamlijsten, kijk es, drie stuks . . . in triplo zie-je . . . die mot-je nou invullen en dan stuur je er mij twee weerom."

„O . . . jawel meneer.”

„Zie-je één hou-je er zelf . . . en de andere twee stuur je weerom.”

Reeman knikte en nam de papieren in ontvangst.

„Nog wat,” vervolgde de Hoofdkommies, „je zakboekje . . . kijk es hier . . . daar schrijft de Inspecteur ’n aanteekening in, als je ’n standje of boete krijgt en ook, als je je onderscheidt. . . .”

„O, juist,” Reeman stak het in z’n zak.

„Mot-je altijd bij je hebben.”

„Goed meneer.”

„Ta . . . ta . . . anders ’t er niks geloof ik. . . .

„Waar bê-je in de kost?”

„Bij Turven, den timmerman.”

„O, dat’s goed, dat’s best. . . .”

De hoofdkommies wist blijkbaar niet wat hij nu verder nog zeggen zou en wendde zich daarom tot Alemans.

„Niks bizonders?”

Alemans schudde z’n hoofd. „Der gaat niks om.”

„Is Mie der niet op uit?”

„Ziek.”

„Zoo . . . en Goliath?”

„Die’is weg geweest.”

„Ja, maar weer terug ook.”

„’k Heb ’m nog niet gezien.”

Eenige oogenblikken was er stilte.

Kooi stond met z’n rug naar de kachel en probeerde iets tusschen z’n tanden te fluiten; Alemans staarde zwijgend en ontevreden over ’t blad papier, dat hij nog steeds in de hand hield en Reeman, verlegen met z’n houding, keek dan eens naar den Hoofdkommies en dan weer naar de reclameplaat.

„Dienst al ingeschreven?” vroeg Kooi eindelijk.

„Nog niet,” antwoordde Alemans.

Wat dacht-je . . . ?”

„Nou . . . ’t Slangenboschje.”

Weer stilte.

„Hê-je hem ’t dienstboek al es laten zien?” Dit goldt Reeman.

„Nee, we kommen net hier.”

„O, zoo . . . kijk Reeman. . . .” Reeman trad nader. „Kijk, dat’s nou ’t dienstboek zie-je, . . . *Verschillende stukken II* heet dat, maar dat geeft nou niet; daar schrijft Alemans elken dag in wat jullie dienst is en dan stuurt-ie mij ’n extract er uit, begrijp-je.”

„O, juist,” antwoordde Reeman,

„’n Extract zie-je . . . dan weet ik, waar ik jullie vinden kan.”

„Jawel . . . precies.”

„Zeg . . . e . . . Alemans, heit-ie al ’n uitrusting?”

„Dat weet ik niet,” antwoordde de aangesprokene en zich tot Reeman wendend: „Zeg, hê-je al alles?”

„Alles?” vroeg Reeman, „hoe bedoelt u?”

„Nou ja . . . jezes . . . je schapezak, veldstoel, mantel. . . .”

„Nee,” antwoordde Reeman, „moet ik dat hebben?”

Alemans scheen ’t niet noodig te vinden hierop te antwoorden, maar de Hoofdkommies zei heel welwillend:

„Nou as-je wil, zal ik er wel voor zorgen. ’k Weet ’n goed adres, degelijk en niet duur en dan is alles modèl.”

„O . . . als u dan zoo goed wilt zijn.”

„Wel zeker . . . met plezier, ’k zal ’t je vandaag nog sturen, dan rekenen we ’n andere keer wel af.”

Reeman boog.

„Alemans zâ-je ’t pistool van Van Hengel wel geven . . . niet te gauw schieten, hoor.”

Reeman lachte.

Toen werd er weer eenige seconden niet gesproken.

„Nou,” sprak de Hoofdkommies eensklaps met eenige stemverheffing, „ik ga der weer es vandoor . . . je hebt goed begrepen van die stamlijsten, hè? . . . anders vraag je hèm maar, . . . salut.”

Reeman boog, Alemans bromde iets onduidelijks en de Hoofdkommies verdween even vlug als hij gekomen was.

Reeman tuurde op de stamlijsten, die hij in moest vullen; allerlei vragen over naam, leeftijd, godsdienst enz., maar in stilte peinsde hij op ’n aanleiding om Alemans weer aan ’t spreken te krijgen; zooals nu was ’t benauwend en voorloopig hing hij toch erg van hem af. Hij zou me nu meteen maar tutoyeeren; dan kon je gewoner praten en hoe langer je zoo iets uitstelde, des te minder kwam je er toe.

„Wil je me niet eens even inlichten?" vroeg hij beleefd, het tafeltje naderend.

Alemans zag op.

„Waarvoor laat je hem nou die rommel koopen?" klonk het bits en verwijtend.

„Wat... welke rommel?" vroeg Reeman verbaasd.

„Nou, je schapezak... en de rest... kost je minstens 'n riks meer...,"

„Zoo... ja dat weet ik niet, hè?"

„Dat 's anders nog al onnoozel van je... hij mot er toch wat an verdienen...."

„Ja," antwoordde Reeman, „'k kan er niks an doen... dat zijn allemaal van die dingen...."

„Had dan es gevraagd... je hebt toch 'n mond, niet?"

Reeman zweeg en Alemans scheen er genoeg van gezegd te hebben, althans hij vervolgde met iets meesterachtig vrindelijks in z'n stem:

„Alla... wat wou je nou weten?"

„Kijk dit," sprak Reeman op 'n vraag wijzend, die hem niet heel duidelijk was.

„Allemachtig!... begrijp je dàt geeneens?" riep Alemans uit op 'n wijze, alsof hij voor immer wanhoopte ooit iets duidelijk te kunnen maken aan z'n jongeren collega.

Reeman voelde dat hij 'n kleur kreeg.

„Afijn... 'k zal 't je probeeren uit te leggen."

Hij deed 't en Reeman kon zich nu 'n goed half uur bezig houden met 't ding in triplo op te maken.

Toen hij klaar was, trok Alemans lijntjes in 't dienstboek en even later veegde hij z'n pen af en zei:

„Kijk es effen."

Reeman trad nader.

„Lees dat es," en hij hield z'n vinger bij 't geschrevene.

Reeman las hardop: *„De kommies 3e klasse G. C. Alemans en....*

„Nee dat deugt niet," viel Alemans hem droogjes in de rede.

Reeman zag hem aan.

„Wat deugt niet!"

„Je leest niet goed."

Reeman slikte iets weg in z'n keel en begon opnieuw: *„De kommies....*

„Deugt niet," herhaalde Alemans.

„Dan weet ik 't niet," zei Reeman ongeduldig.

„Zoo... wat 's dàt dan?" en Alemans wees op den datum boven aan 't blad.

„O... nou ja...."

„Nou ja... maar lieve God!... dat hoort er toch òòk bij!"

Reeman zweeg even, toen begon hij voor de derde maal.

De kommies 3e klasse G. C. Alemans en de kommies 4e klasse J. Reeman, van na/m 11 tot v/m 4, observatie in het Slangenbosch.

„Begrepen?" vroeg Alemans.

„Jawel," antwoordde Reeman, daar gaan we ons dan zeker verschuilen."

„Verschuilen... verschuilen... wij noemen dat in ambuscade zie je... teeken nou maar... zoo... hm... die krul zou 'k er voortaan maar aflaten, die kost maar tijd en inkt."

Reeman kreeg 'n opwelling om z'n collega eens flink door elkaar te schudden, maar hij bedwong zich.

Allemans vervolgde: „Zie zoo, nou afvloeien... dat zal ik nou wel es voor je doen... gezîen? Zorg dan, dat je vanavond precies om tien uur bij me bent,... met je heele uitrusting bij je, 't pistool za'k je wel sturen... dan kâ-je nou wel gaan."

„Gòed." Reeman was de deur al bijna uit, toen Alemans hem nog terug hield.

„Zeg... e..., je hoeft nou niet aan je kostbaas te vertellen, waar je vanavond heen gaat..., die menschen hoeven daar niets van te weten, zie-je."

Nee, zoo snugger ben ik zelf ook wel," antwoordde Reeman gepiqueerd en zonder verder te groeten verliet hij de wacht.

V.

Reeman had z'n schapezak tot 'n vierkant gevouwen, z'n veldstoel er plat op gelegd en zoo met 'n paar riemen van 't geheel 'n soort ransel gemaakt, die hij over z'n nachtmantel op z'n rug bevestigde.

Z'n pistool was geladen en in den holster gestoken; hij had 'n bonten muts op en een beetje opziende tegen het koulijden gedurende 't lange zitten in de open lucht, vulde hij 'n veldflesch met cognac en borg dìe onder z'n kleeren.

„Zorg dat-je precies om tien uur bij me bent,” had Alemans gezegd en Reeman, maar matig opgewekt in 't vooruitzicht 'n heele nacht beschoolmeesterd te worden, toog langzaam op weg naar de bakkerij.

De kerkklok sloeg tien uur.

Toen hij de deur opendrukte, kwam Alemans juist van uit 't achterhuis in den winkel.

„Een minuut later en je was niet op tijd geweest,” sprak hij, Reeman voor zich de deur uitduwend.

„Nou ja,” antwoordde de laatste, verbaasd dat 't alweer niet goed was, „zoo kan-je wel aan de gang blijven met aanmerkingen maken.”

„Ja, beste vrind ... in dienst mot alles precies... of je dat nou bevalt of niet... dienst gaat vóór alles zie-je... daar mot je van eten.”

„Maar ik wàs toch op tijd!” protesteerde Reeman, die 't nu eens niet wilde opgeven.

„Nou ja ... vooruit nou maar ... là-me es kijken ... hè-je nou alles?”

„'k Geloof 't wel,” antwoordde Reeman, „m'n schapezak, 't stoeltje, mantel ... pistool....”

„En je aanstelling?” sprak Alemans met 'n valsch lachje.

„M'n aanstelling?” riep Reeman verbaasd uit.

„Ja zeker, je aanstelling ... hè-je 'm niet?”

„Wel nee,” antwoordde Reeman nijdig, „wat mot ik daar vannacht mee doen?”

„Die vraag scheen Alemans bijzonder onnoozel te vinden, althans hij antwoordde niet, zette 'n strak gezicht en zei kortaf en bevelend: „Haal 'm nou maar.”

Reeman, 'n oogenblik aarzelend of hij maar niet eens 'n krachtig „'k Verdom 't!” zou laten hooren, besloot toch maar toe te geven, wendde zich om en liep naar z'n kamer terwijl hij zich voelde als 'n schooljongen, die naar huis wordt gestuurd om z'n lei te halen, die hij vergat.

Hij zocht in z'n koffer, gooide zenuwachtig alles door elkaar, maar vond toch gauw de groote gele enveloppe, waarin hij z'n aanstelling bewaarde, stak haar in z'n borstzak en liep de straat op.

„Lamme vervelende ploert ... 'k wou dat-je....”

Maar Alemans wachtte en was blijkbaar zeer ongeduldig, hij wenkte al van uit de verte om toch voort te maken.

Reeman voegde zich weer bij hem.

„Waar heb ik die nou voor noodig?” vroeg hij nogmaals, erg uit z'n humeur.

„Dat zà'k-je nou es zeggen,” antwoordde Alemans langzaam en met veel nadruk, terwijl hij met Reeman de dorpstraat uitliep en den weg naar de bosschen insloeg.

„As jij 'n proces-verbaal opmaakt, dan mot je daar in zetten: „*dat hij, behoorlijk voorzien van zijne aanstelling bij de na te noemen ambtsverrichtingen* ... en wat er dan volgt ... hè-je hem nou niet bij je, dan kà-je ook niet bekeuren ... zie-je ... zoo zit dat....

„Nonsens!” lag Reeman op de lippen, hij hield zich in, zei kortaf: „O, is dat 't,” en liep zwijgend voort.

„Ja,” begon Alemans weer na 'n korten poos, „je mot nou niet nijdig worden as ik je wat uitleg ... ik doe dat niet voor 't een of 't ander zie-je ... maar enkelt en alleen om jou op de hoogte te helpen ... want....”

„Jawel, jawel, dat geloof ik wel,” viel Reeman ongeduldig in de rede.

„Nee stil nou es ... je laat me niet uitspreken ... ik zeg want als de Hoofdkommies theorie komt houwen en je weet niks ... dan krijg jij 'n standje ... maar *ik* ook ... zie je, zoo zit dat ...”

„Dat's goed,” antwoordde Reeman, „ik wil ook graag op de hoogte gebracht worden, maar je zegt alles op zoo'n onaangename manier.”

Alemans haalde z'n schouders op.

„Hoor es hier, beste vrind ... je kent 't spreekwoord, zachte dokters die maken stinkende wonden ... is 't waar of niet?”

„Ja zeker ... natuurlijk ... och 't geeft ook niet,” antwoordde Reeman, het nuttelooze van 'n dispuut inziende.

Ze liepen even zwijgend door.

Toen haalde Reeman, die trek kreeg in 'n sigaar, z'n koker uit, hield hem Alemans voor en vroeg: „Rooken?”

Alemans bleef staan, zag Reeman, op 'n bizondere manier lachend aan, schudde z'n hoofd en zei:

„Je bent toch 'n wondere sinjeur!”

„Wat heb ik nou weer gedaan?” vroeg Reeman ook lachend.

„Je màg niet rooken in dienst!”

„C'est ça,” mompelde Reeman ontevreden,

„'n lollig vak" en hij wilde z'n koker weer opbergen.

Maar Alemans werd ineens heel vertrouwelijk, maakte 'n korte beweging, zoodat Reeman z'n sigarenkoker nog even terughield en zei: „Nou ja . . . ik zeg dat nou zoo . . . maar we kenne van avond wel's 'n uitzondering maken..."

Reeman zag hem verbaasd aan.

„En als 't gesnapt wordt?"

De ander schudde geruststellend 't hoofd.

„Kan niet.... Inspecteur is met verlof en de Hoofdkommies is pas geweest....

„Je heb er nog al wat bij je!" vervolgde hij, toen Reeman hem glimlachend den koker voorhield.

„Ze zijn tot je beschikking," antwoordde deze, blij, dat de toon van 't gesprek 'n beetje veranderd was.

Weer vervolgden ze 'n poosje zwijgend hun weg, hard stappend op de droge gladde straat, allebei opgewekt door de lekkere tabaksprikkeling, de geurige rook der eerste trekjes, die in kleine ijle wolkjes met hen meezweefde, grijzig-blauw in den maanlichten nacht.

In de verte doemde 'n zwarte massa als 'n donkere wolkbank tegen de heldere sterrenlucht op.

„Dat zijn de bosschen al, hé!" sprak Reeman.

Allemans knikte bevestigend.

„Als er nou es lui komen, wat dan?" informeerde Reeman, die maar 'n vaag besef had, van hetgeen hem feitelijk kon te wachten staan.

„Nou, dan kruip je er stilletjes zoo dicht mogelijk bij en dan roep je: *Halt, rijksambtenaren!* en dan zie-je of ze ook wat bij derlui hebben."

„En dan neem-je ze mee....?"

„Dat wil zeggen, as je ze niet kent.... anders pik je 't goed in en dan laat je ze verder maar schieten."

„O, juist," antwoordde Reeman, die nadacht.

„Afijn," vervolgde Alemans uit zich zelf, „je mot natuurlijk elk geval afzonderlijk nemen, je kan der geen algemeene wetten voor geven.... is 't niet zoo? Maar ik geloof niet dat we vannacht veel zullen vangen.... daar gaat niks om tegenwoordig."

„Zoo, dat zou me spijten," antwoordde Reeman, 'n beetje teleurgesteld, want hij had zich al gespitst op heel wat avontuurlijks.

Steeds gingen ze verder; ze hadden nu 'n zandpad ingeslagen, dat naar de bosschen voerde, die nu veel dichter bij al, met hun rechte dennenstammen òpstonden als 'n lange zwarte muur.

Even later liepen ze onder de boomen.

Reeman dacht dadelijk aan z'n eerste wandeling naar Genderloo, nog maar zoo kort geleden. De harsachtige geuren van 't hout en de dennennaalden, den veerkrachtigen zachten grond, waarop hij liep....

„O, ja.... ineens zag hij hem in z'n verbeelding weer.... dien reus, die zonderlinge dreigende verschijning tusschen de hooge boomstammen, hem nakijkend met dat onheilspellende in z'n blik....

....Reeman huiverde even en keek rond, plotseling wat angstig, in de donkerte om hem.

Toen dacht hij ook weer aan dien verloopen stationschef.... dat had hij nu allemaal al weer doorgemaakt.... die vriendelijke ouwe heer in Zwolle, die hem beëedigde daar was 't mee begonnen.... toen den stroeven Inspecteur.... z'n komst in Genderloo.... Alemans.... dé hoofdkommies, enfin 't begon hem nu 'n beetje beter te bevallen, nu Alemans ook wat redelijker werd.... hij zou toch wel eens zien, of hij nîks kon snappen vannacht.... of nog liever eens, als hij alleen was, dat zou nog mooier zijn, want anders ging Alemans toch met de eer strijken en...."

Alemans wierp z'n eindje sigaar weg, zweeg nog even en zei toen bizonder vriendelijk:

„Hij is op.... maar je rookt beste sigaren hoor...." beste sigaren!"

Reeman haalde dadelijk z'n koker weer uit en presenteerde.

„Nou.... as-je.... dan zak 't maar doen," sprak Aleman, „mag ik effen....", vervolgde hij, naar Reemans sigaar grijpend, om de zijne aan te steken.

„Zijn we er nu al gauw?" vroeg de laatste, het eindje weer terugnemend.

„Direct . . . pruim je niet?"

„Nee nooit . . . jij?"

„Ja . . . dat wil zeggen niet voor de lekkerde zie-je . . . tegen kiespijn."

„O, helpt dat?'

„Nou . . . of dat helpt! Kijk hierin," vervolgde Alemans terwijl hij zich bukte en z'n

collega voorging op 'n smal paadje, dat als 'n natuurlijke berceau van boven geheel was dichtgegroeid.

'tWas er stikdonker, maar Alemans kende goed den weg en gleed zonder geruisch te maken in gebogen houding vrij snel langs de laag neerhangende takken.

„Ho, wacht effen!" riep Reeman eensklaps, „ik zit vast in 'n braamstruik."

„Sst! geen leven maken?" antwoordde Alemans zachtjes ... „klaar?"

„Ja vooruit maar," antwoordde Reeman de doornige ranken van z'n mantel trekkend. „Is dit nou 't slangenboschje?" vervolgde hij fluisterend, terwijl hij Alemans weer achterna sloop.

„Ja," antwoordde deze ... „en hier ... zijn we waar we wezen motten."

Ze stonden op 'n ronde plek met hooge breedgetakte dennen.

Er om heen was dicht kreupelhout, maar op twee plaatsen was 'n smal recht laantje, van boven dicht begroeid evenals het donkere wegje, waar ze juist uitkwamen. Ze stonden bijna rechthoekig op elkaar.

Door die laantjes konden ze als door lange kokers op twee helder door de maan verlichte wegen zien.

„Kijk," fluisterde Alemans terwijl hij door het eene laantje wees, „die weg gaat naar Neuhaus en de andere naar Salzbrück. Nou blijven we hier in ambuscade; ieder neemt 'n weg om op te letten, jij Neuhaus en ik Salzbrück ... schiet je nou maar zoo makkelijk mogelijk op."

De beide ambtenaren maakten de schapezakken en veldstoeltjes los van hun rug, knoopten hun groote nachtmantels geheel dicht, zetten zich ieder op hun stoeltje voor den hem aangewezen weg, staken de beenen in den schapenzak en trokken die tot bijna aan de borst omhoog.

„Zoo zal je ten minste geen kou vatten," sprak Reeman, die 't eigenlijk veel te warm had, maar de bewegingen van z'n ouderen collega trouw had nagevolgd.

„Mot ook niet," antwoordde deze lakoniek en rookte 'n poos lang zwijgend z'n sigaar.

Reeman tuurde door den donkeren koker daar voor hem, er was geen sterveling te zien; 'n enkele maal wipten 'n paar hazen of konijnen uit den donkeren boschrand op den lichten weg, zaten even stil, liepen elkaar dartelend en springend na en verdwenen dan weer plotseling in 't duister. Overal was 't doodstil, heel ver weg kraaide af en toe 'n haan en soms ritselden even de kruinen der boomen of kraakte er iets in 't kreupelhout... anders geen geluid.

Reeman hoorde z'n horloge tikken.

Als er nu maar eens iets wou komen daar hèèl ver weg om dien lichten hoek... 'n paar mannen of 'n vrouw bijvoorbeeld, die fraudeerde.

Hoe Alemans dan zou optreden ... dat zou hij wel eens willen zien ... 'n rare kerel ... hij wou strak toch eens kijken, of hij ook cognac lustte ... 't was toch overal eender, net als in dienst ... als ze je negeren dan 'n paar borrels en 'n sigaar en ineens draaien ze om ... 'n misselijke boel ... maar enfin, als je 't er nou beter door krijgt ...

„'t Benne toch onvoordeelige sigaren," sprak Alemans opeens zacht, maar met veel overtuiging, „nou is die andere ook al weer geblazen."

„Nou maar er zijn er nòg meer!" lachte Reeman, z'n koker weer voor den dag halend, waarna hij hem Alemans voorhield.

„Je mag in dienst zeker geen borrel ook drinken?" vervolgde hij.

„Kà-je net begrijpen ... de Inspecteur is zoowat van de blauwe knoop....

„'k Heb anders voor de kou 'n flesch cognac meegenomen."

Alemans wendde zich blijkbaar verrast om.

„Is 't verdomd?"

„Ja, kijk maar," antwoordde Reeman, de flesch te voorschijn halend.

„'t Zit er an bij jou, geloof ik," sprak Alemans, begeerig naar de veldflesch kijkend.

Reeman kuchte. „Neem jij nooit wat mee 's avonds?"

„Niks anders as dit," antwoordde Alemans, „'n klein drankjesfleschje uit z'n zak halend, „dat neem ik, als ik 's morgens naar huis ga, net twee borrels."

„Wat is 't? Jenever?"

„Ja, en goeie ook; wil je ze es keuren?"

„Jawel, dat's goed," gaf Reeman, die niet durfde weigeren ten antwoord en 't heele geval nogal vermakelijk vond.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN BEZOEK BIJ PANDA, DOOR N. LEVI. † † † † † † † † † † †

De Zoeloe's zijn een eigenaardig, fier ras: het is slechts weinigen blanken gegeven, met hen om te gaan. Het best zijn hiertoe in staat zij, die met Zoeloe's zijn opgegroeid. Lukas Meyer was bekend als een der Boeren wier kennis van taal en gewoonten der groote Kaffernatie hun eene bijzondere geschiktheid verleenen om deze als diplomaten te ontmoeten. Een neef van hem, Koenraad Meyer, die geheel en al op de hoogte was van het dialekt en de gebruiken in Zoeloeland, vergezelde in 1870 de Kommissie, afgevaardigd om met Panda, Koning der Zoeloe's te onderhandelen over den aankoop van een stuk grond op de Zuidoostergrens der Republiek, dat de Volksraad wilde hebben en door Panda niet losgelaten werd.

De deputatie zou uit eenige tientallen personen bestaan hebben; maar de meesten kregen hoe langer hoe minder lust in het baantje naarmate zij de grens naderden. President Pretorius zelf bleef achter te Martinus Wesselstroom, de naar hem genoemde hoofdstad van het distrikt Wakkerstroom. Het dorp draagt in de wandeling denzelfden naam als het distrikt en heet alleen in officieele bescheiden „M. W. Stroom." Zijn ondervinding op het gebied van overeenkomsten met Kaffers deed hem Kruger, die de hoofdpersoon van de expeditie was, op het hart drukken, niet tevreden te zijn, tenzij Panda alle overeenkomsten onderschreef met zijn vollen naam „Panda Koning der Zoela's": een kruisje was niet genoeg.

Kruger beloofde het en ging op weg, spoedig door niemand vergezeld dan door zijn secretaris (den heer Schilthuis), Piet Joubert, destijds Raadslid voor Wakkerstroom en Meyer, den tolk. Zonder Kaffers of transport, geheel ongewapend en slechts in 't bezit van hunne rijpaarden met een beetje "padkos" aan den zadel, reden de vier in de richting van Zoeloeland. De Zuidoostelijke distrikten waren dun bevolkt; tusschen de eene hoeve en de andere lag somtijds meer dan een dagreis (± 30 mijlen); maar dat mocht geen hinderpaal zijn voor een deputatie die in de nog onherbergzamer wildernis van Zoeloeland reizen moest. Op de plaats van wijlen Piet Uys, een der voorposten van de beschaving, werd de uitrusting nog eens goed nagezien. De oude juffrouw bood het gezantschap alles aan, wat het noodig had en zond de heeren niet weg voordat ze zich terdege te goed hadden gedaan, daar ze nog onprettige dagen konden beleven.

Na een zendingsstation en een of twee andere nederzettingen van blanken te zijn gepasseerd betraden de vertegenwoordigers der Transvaalsche Regeering het land waar de Zwarte heer en meester was. Panda was van hun komst verwittigd en zij koesterden geen vrees omtrent hun lot van het oogenblik, dat zij de grenslijn overschreden tot de aankomst bij het Koninklijk Paleis. De discipline was uitmuntend onder de Zoeloe's en, hoewel men Panda niet precies kon laten weten, wanneer hij de gedeputeerden verwachten moest, was hij door middel van vuren op de heuveltoppen, en andere seinen waarmede de Kaffers wonderen weten te doen, op de hoogte gehouden van de bewegingen der Boeren. Een dag of drie vóór hunne aankomst wist hij hoeveel man naderden, hoe snel ze reden en of ze gewapend waren of niet.

De door Dingaan gepleegde moord is wel toegeschreven aan het feit, dat zijn gasten te groot in aantal waren en te veel geleken op een kommando. Die fout zou ditmaal niet gemaakt worden. Slechts vier ongewapende Boeren staken hun hoofd in den muil van den leeuw.

Een informeele ontvangst was hun bereid, toen ze afstegen bij de poorten van Panda's „Vechtkraal", die goed versterkt was en waarin geen vrouwen woonden. De groote Raadszaal van Panda bevond zich hier. Den Koning kregen de heeren dien dag niet te zien. Hun paarden werden naar het weideveld gebracht, met de beleefde mededeeling, dat zijzelven er niet meer op behoefden te passen. Als slaapplek werd hun een kraal binnen de zeer goed bewaakte palissade aangewezen — m.a.w. zij konden zich als gevangenen beschouwen gedurende hun verblijf in de kraal. Meyer, die iets dergelijks verwacht had, lachte om deze beleefde militaire

procedure. De anderen waren niet zoo goed meer op hun gemak en, in overleg met den tolk, werd besloten dat elk zijn eigen kok zou zijn. Van de Zoeloe's zou men geen gekookt voedsel aannemen, want het kon licht gebeuren dat, ofschoon Panda geen openlijk geweld bedoelde, een zijner gunstelingen een woord of gebaar misverstond en in de koninklijke keuken bevel gaf, kruiden die minder gezond waren te stoven in het voedsel der blanken. De mayordomo zou ook zelf op dit idee kunnen komen, vermits er een matige hongersnood heerschte in Panda's gebied en de voorraadschuren van den koninklijken meester gevoelig zouden worden aangetast door vier Boeren-monden. Mielies en kafferkoorn waren erg schaarsch, vee daarentegen was er nog volop en op hun verzoek kregen de blanken een os, die voor hen zou worden geslacht.

De opperhoofden lieten eerst een zwarte koe brengen. Hadden Kruger en de zijnen die aangenomen, dan zou dit als een teeken zijn beschouwd, dat er onverbiddelijk oorlog was tusschen de Boeren en het volk der Zoeloe's. Dank zij hun ethnologische kennis wezen ze dit geschenk dus af. Een zwartbonte os werd nu gebracht en tevens teruggezonden, daar de afgevaardigden, door het dier aan te nemen, verklaard zouden hebben dat ze wel is waar geen oorlog wilden maar ook niet veel gaven om de vriendschap der Kaffers: dat dus in 't vervolg een halve, gewapende vrede zou bestaan.

Nu kwam een gele os en die werd onder dankzegging voor 's konings vrijgevigheid, aanvaard. Tot vrede en vriendschap ten eeuwigen dage was besloten, hetgeen de vele oorlogszuchtigen onder de Zoeloe's zeker verdroot. Het aannemen van den os had evenwel behalve de symbolische beteekenis ook nog die, dat de vier honger hadden. Het dier werd derhalve naar een open stuk grond geleid en losgelaten. Een jeugdig strijder naderde met de assegaai in de hand. De os week terug, loeide kort en pessimistisch, sloeg met zijn staart en begon onrustig heen en weêr te loopen. De Kaffer dartelde eerst een beetje om hem heen, drilde zijn lans en dreigde den os met veel klanken om de blanken te toonen, dat wat hem hier te doen stond, slechts kinderspel was. Plotseling sprong hij op het dier toe en stiet hem het wapen achter den schouder in het hart. Een oogenblik bleef de os rillend op de pooten staan, de oogen wijd open — een bloedgolf stroomde hem uit den neus en hij lag morsdood op den grond.

Een boer vilt en ontleedt zijn slachtvee verbazend snel: de Kaffers doen het nog sneller. Binnen enkele minuten hadden de blanken hun portie ontvangen; de rest ging naar den Koning. Nu maakte elk zijn houtvuurtje in de hut, die tegelijkertijd slaapplek was, en op de heete asch werd het vleesch gebraden. Daarbij kwam men tot de onaangename ontdekking, dat niemand zout of specerijen bezat om het gebraad smakelijk te maken. Ander voedsel was er niet en vleesch, zonder meer, was geen verlokkelijke spijs. Alle Kaffers onder de zon verwenschend liepen Kruger, Joubert en Meyer op en neêr. Schilthuis hurkte neder bij zijn portie, die hij met blijkbaar welgevallen in oogenschouw nam. Kruger, die hem natuurlijk beter kende dan de anderen, zocht naar de reden van zijn gelatenheid.

„Wat's dáár die, Schilthuis?" bromde hij, op de grauwzwarte bovenlaag van diens vleesch wijzend.

„Nee, dis kruit," antwoordde Schilthuis lachend.

„Dis nie waar nie, jij het mos zout en peper daar," hervatte Kruger, „waar krij jij die?"

„Nee vrachtig, dis kruit, meneer Kruger," herhaalde de sekretaris, maar de Kommandant-Generaal wist wel beter en liet opbiechten. Hij eischte een bescheiden deel voor zichzelven en een beetje voor de andere heeren. Schilthuis stribbelde tegen voor de leus en herinnerde eraan dat juffrouw Uijs, met de haar eigene gastvrijheid, elk zooveel levensmiddelen had aangeboden als hij maar verlangde; het gezelschap, uitgezonderd altijd de spreker, was te trotsch of te onnadenkend geweest om zich van het noodige te voorzien en moest nu maar daarvoor boeten.

Dat was 'n heel aardige grap... van het standpunt des heeren Schilthuis bezien. Zijn drie metgezellen, die flinken eetlust hadden,

konden er het verdienstelijke echter niet van inzien. Kruger hield ook van een grapje op zijn tijd; maar de omstandigheden stemden hem ernstig en hij vermaande den gelukkigen bezitter „broederlijk te zijn en tenminste mijnheer Joubert wat meê te geven." Mijnheer Joubert kreeg zijn peper en zout en dat de twee anderen hun vleesch niet zonder specerijen aten, spreekt vanzelf. Overigens ontbrak de toespijs en had de Koning slechts voor drank gezorgd. Van zijn eigen *otywala* (kafferbier), met honing verzoet, werd het gezelschap een meer dan voldoende hoeveelheid in aarden potten voorgediend, maar dit was dan ook al. Na hun maal gedaan en rijkelijk van het zeer goed smakende bier gedronken te hebben, wilden de gezanten zich ter ruste leggen. Dekens of kussens waren in Panda's logeerkamers een ongekende weelde. Als hoofdkussen verlangden ze daarom hun zadels, maar er werd hun te verstaan gegeven dat die niet minder onbereikbaar waren dan de maan.

Geknor en verwenschingen hielpen niet: wie niet zonder een verhooging onder 't hoofd slapen kon, moest maar niet slapen, en toen ze dit alle vier hadden begrepen legden ze dat lichaamsdeel zoo dichtbij de opening der hut als mogelijk was. De atmosfeer in een kafferhut is namelijk evenmin in overeenstemming met de heerlijke, frissche veldlucht als die van de hut eens Eskimo's een vergelijking kan doorstaan met den zuiveren dampkring der IJszee. Hoe een kind van het Zuid-Afrikaansche landschap, dat overdag baadt in ozon en zonneschijn, het 's nachts in een bedompt, vies, bekrompen, kwalijk-riekend, rookerig hol uithoudt, is een der raadselen van het werelddeel. De wanden van het vertrek der vier waren zwart van den rook der houtvuren en in elk opzicht was het krot walgelijk en terugstootend. De nachten waren wel koud, maar een blanke die niet geheel en al versmeerd was, prefereerde de koude buitenlucht boven de bedompte atmosfeer van een door vier personen gedeelde kafferhut.

Alles is een gewoonte. Voor een eersten keer is zulk een nachtverblijf lang niet aangenaam en weinig verkwikt door hun slaap, stonden de heeren den volgenden ochtend bij het krieken van den dag op. Waschtafels, met of zonder marmeren blad, zeep en haarborstels ontbraken in koning Panda's huishouding. Aan toiletmaken viel dus ook al niet te denken; in een nabijgelegen spruitje konden ze zich een beetje wasschen. Om deze ongemakken werd niet getreurd, want een Boer weet zich te behelpen en blijft frisch, waar een andere blanke, door gebrek aan slaap en toiletmiddelen, er verschoten uitziet. Eén omstandigheid deed hem echter zeer onaangenaam aan. Bij zijne eerbiedwaardige kollektie vee, hield de Koning er o. a. ontelbare diertjes op na, die van het bijten, benevens van het hoog- en verspringen gekombineerd, eene specialiteit maakten. Mark Twain noemde ze, op zijn Zwitsersche reis, beleefdheidshalve „gemzen." In deze omgeving konden de springertjes dus niet anders dan als koninklijke springbokken betiteld worden.

Ze waren gegaan, hadden zich vermenigvuldigd en het gansche logeervertrek in zijn geheimste hoeken en gaten vervuld. Menschenvleesch ruikende, waren ze te voorschijn gekomen, en nu oefenden zich heele bataljons in het springen over hindernissen op de huid, in den baard en tusschen de vouwen der kleedingstukken van de Transvaalsche afgevaardigden. Ofschoon niet onwillig om Panda's vriendelijke opname te vergelden, hadden dezen het toch niet voorzien op zulk een groot getal gastvrijheid vragende „bijwoners." Den geheelen dag werd ijverig jacht gemaakt op het kleine goed. Werd er een gevangen, dan was zijn doodvonnis geteekend. Tusschen vinger en duim van vier blanken, van wie er een opperbevelhebber en toekomstig staatshoofd der Republiek was en een ander opperbevelhebber zou worden, bliezen onnoemelijk vele springbokjes den laatsten adem uit op dien gedenkwaardigen morgen. Arme slachtoffers van de hooge politiek, die alleen schuld droeg aan het verschijnen van vier blanken in deze heilige hallen!

Nadat het wild ter ziele was en de jagers zich het ontbijt, bestaande uit dezelfde spijs en drank als het avondmaal van den vorigen dag, goed hadden laten smaken, werd het tijd voor een bezoek bij Panda. Zijne Majesteit

zat in de Raadszaal, een hut, weinig verschillende van de rest, op een roode kombaar neergehurkt. Een dik potentaat was hij, maar oud en ongezond. Hij had 't in 't hoofd, in de borst, in d'onderbuik en in de beenen, doch een knap diplomaat was hij toch, indien men een chikaneerenden Kaffer die niet lezen of schrijven kan en zich overal uitdraait tegen alle kontrakten in, knap kan noemen.

Ook stelde hij zich niet tevreden met vier of vijf vrouwen, zooals een gewoon Kaffersterveling. Zestig levensgezellinnen had hij zich uitverkoren. Dat hij, de Koning, voor het geheele zoodje betaald had, is niet aan te nemen. Waartoe is men Koning, indien men door de gebruiken der burgerij gebonden is? De meeste vrouwen in Panda's Kraal zullen nog wel wat moeten hebben bijbetalen voor de eer om het land van Zijne Majesteit te bewerken en zijne kinderen te zoogen. De zestig stonden niet allen op gelijke hoogte. Eenigen waren niet beter dan slavinnen, die den heer-gemaal slechts zelden te zien kregen. Anderen werden met wat meer onderscheiding behandeld, terwijl een derde kategorie hoog in de gunst stond. De eigenlijke koningin en favorite was de dochter van Moshesh, het gevreesde Basuto-opperhoofd.

Panda zei niets. De leden der deputatie, voor zoover hij hen niet van vroeger kende, werden aan Zijne Majesteit voorgesteld. Nog behaagde het hem niet te spreken. Het zou onbeleefd en ondoelmatig geweest zijn, recht op het doel af te gaan; de afgevaardigden vroegen dus naar zijn gezondheid en maakten een banale opmerking over het weêr. Men ziet, dat de etikette in kafferkralen in den grond weinig verschilt van die in salons. Panda hield maar steeds zijn mond. Zijne oogen schenen iets te zoeken; hij was blijkbaar wrevelig gestemd. Na zoo lang over onverschillige zaken gepraat te hebben, als de beleefdheid vereischte, begon de deputatie eindelijk met haar bezigheid. De tolk zou de eerste zinnen vertalen, toen Panda hem in de rede viel. Zijne Majesteit verwaardigde zich te vragen naar het geschenk, hem door Pretorius beloofd. Daar viel den heer Schilthuis iets in! De President had hem een flesch brandewijn meegegeven, met de opdracht, die aan den zwartkop te overhandigen. De flesch was aan het zadel vastgebonden en moest gehaald worden. De audiëntie werd zoo lang opgeheven.

Ongelukkig waren eenige droppels uit de vertikaal liggende flesch gesijpeld. Zorgvuldig onderzocht Panda het geschenk. Ontevreden schudde hij het hoofd: »Zeg den President, dat hij mij een volle flesch moet zenden, wanneer ik er weêr een present krijg." De Koning weigerde het geschenk echter niet; hij zette het achter zich neêr, want den *induna's* was zulk een kostelijke gave niet toe te vertrouwen.

Om tijd te winnen vroeg hij daarna waarom Pretorius niet zelf gekomen was. Panda had met zijn vriend gaarne persoonlijk over de grensregeling gesproken, want, zeide hij, heel openhartig, de anderen wisten er toch niets van! Het stuk grond was n.l. oorspronkelijk door de Zoeloe's aan den ouden heer Pretorius verkocht. Het distrikt Vrijheid bestond nog niet en de kwestie liep over *de lijn*, zooals de Boeren de grens noemen van Utrecht, destijds het meest Zuidoostelijk gelegen distrikt der Republiek. Prachtig heuvelland en rijk grasveld waren in dispuut; de Zoeloe's hadden berouw gekregen over den verkoop en eischten het land terug De Volksraad besloot zich daarbij niet neêr te leggen. Van zijn vader had de President ongeveer gehoord hoe de grenslijn liep, maar precies wist hij het niet en nu moest de deputatie Panda nopen de bakens aan te wijzen, opdat de Republiek niet meer nam dan het haar toekomende terrein en geen aanleiding gaf tot gerechtvaardigde tegenwerpingen. In 1866 waren vergeefsche pogingen aangewend om hem zoo ver te krijgen. Sinds dat jaar was hem verscheidene malen het vee aangeboden, waaruit het saldo van de koopsom bestond. Had de Koning geheel uit eigen beweging gehandeld, hij zou het misschien hebben aangenomen. Dank zij de intrigues van het Engelsche gezag te Pietermaritzburg, bedacht hij echter steeds een voorwendsel om te weigeren. Nu eens was er longziekte onder zijn vee en vreesde hij ook de nieuwe beesten te besmetten wanneer hij ze aannam, dan weêr outbrak het hem aan goeden weigrond. In

een beschaafde maatschappij zou de kooper natuurlijk gezegd hebben: Hoor eens vriendje, de koopsom is je aangeboden; wil je haar niet in ontvangst nemen dan is dat jou zaak, maar ik treed in mijn rechten. Maar met een Kaffer is op die manier niet om te gaan. Bij een gewone handelstransaktie kan men zijn toevlucht nemen tot de rechtbank. Hier was geen rechter behalve de God van den oorlog, en de Boeren zouden zich wel tweemaal bedacht hebben vóórdat ze Panda, kort en goed, den oorlog verklaarden: ze konden in hun eigen gebied niet eens doen wat ze wilden met sommige machtige Kafferstammen. Met mooipraten, zijdelingsche, niet al te duidelijke dreigementen en geschenken aan invloedrijke Zoeloe's moest men het klaar zien te spelen.

Het gesprek met den Koning wilde niet recht meer vlotten. Zooveel werd hem duidelijk dat de blanken „meant business", om een Engelsche uitdrukking te bezigen. Alleen dorst hij het zaakje niet aan en hij deelde mede, dat alle voorname opperhoofden geroepen zouden worden. De audiëntie was ten einde.

Renboden werden naar alle deelen van het rijk der Zoeloe's uitgezonden. De z.g. loopkaffers leggen verbazende afstanden af. Geen paard dat het op den duur tegen hen uithoudt, doch het gebied was zoo uitgestrekt dat de Koning tijd genoeg kon hebben om na te denken. In een paar dagen tijds verschenen de hoofden met geleide. Den blanken was nog steeds dezelfde mate van gastvrijheid betoond. Al verveelde het wachten hun een beetje, namen ze dit „verzuim" (de Afrikaansche naam voor uitstel, tijdverlies) vrij koel op. In Zuid-Afrika is men in zulke gevallen kalmer en geduldiger dan in Europa, maar hun hut was geen paradijs, het voedsel was erg eentonig en toen ze die duizenden Kaffers in volle wapenrusting zagen *en hoorden* aankomen, waren ze niet heelemaal gerust. Woeste krijgers wierpen grimmige blikken op de verblijfplaats der blanke indringers en misschien wenschte méér dan één lid der deputatie zich in Pretoria terug. Langzamerhand bedaarde het rumoer. De Hofceremoniemeesters wezen elke groep haar plaats aan, voorbereidingen werden getroffen voor een groote *indaba*.

Ook Ketswayo (gewoonlijk wordt de naam „Cetewayo" gespeld) zou daaraan deelnemen als een der machtigste opperhoofden. Hij was zonder twijfel een superieure Kaffer, die meer verstand had van de buitenwereld dan zijn rasgenooten en tevens eene groote vermaardheid verworven had als bekwaam krijgsman en politikus, waar Zoeloe-aangelegenheden betrokken waren.

Destijds was hij Panda's opperbevelhebber. De drank had hem nog niet doen ontaarden en zijne fiere, welgemaakte gestalte imponeerde elk, die met hen te doen had. Ik herinner mij in een wassenbeelden-vertooning te Amsterdam Ketsjwayo als een tenger jonkman gezien te hebben. Bij madame Tussaud in Londen stond een beeld van hem, dat hem voorstelde als een walgelijk dikken Pater Goedleven, met een fantasie-pak aan en een massieven horloge-ketting. In 1870 geleek hij op geen van beide konterfeitels. Hij stond bekend als zeer wreed, tenminste volgens Europeesche begrippen, en bijgeloovig. Eens zouden de aasvogels in wijde kringen boven zijn kraal gevlogen hebben, krijschend, omdat mijlen in 't rond geen kreng, waaraan ze zich te goed konden doen, te vinden was. Volgens 't verhaal van zijn ondergeschikten riep hij: „De kinderen hebben honger, anders zouden ze niet zoo schreeuwen, geeft ze wat te eten." Er was niets bij de hand behalve eenige afgeleefde vrouwen, die den kost sinds lang niet meer konden verdienen. Ketziwayo liet ze, zonder zich een oogenblik te bedenken, doodslaan en den gieren toewerpen.

Kruger, zijn kollega, had hij een verrassing voorbereid. Hij stond met een geweer in de hand. „Ziet gij die flesch? Ja? Wel, daar gaat ze." En de flesch was er geweest. Op een afstand van ± 90 yds. had Ketswayo haar stuk geschoten. Bij zijn volgelingen waren er, die op niet minder bedrevenheid in het schieten met het nieuwe geweer konden bogen. Ketsjwayo bleek in het bezit te zijn van een hoeveelheid Martini-Henry's die alles overtroffen wat de Boeren tot nog toe hadden. Kruger en Joubert hadden nooit een Martini

gezien. Ketsjwayo had — sommigen zeggen van agenten der Engelsche Regeering, anderen van smokkelende kooplieden — een kleine scheepslading gekocht. Een volk als het zijne betaalde met pleizier enorm hooge prijzen wanneer het de beste wapens kon krijgen. Het is echter zeer wel mogelijk, dat de geweren niet veel gekost hadden. Men zegt, dat Engeland vreesde reeds voor den Boeren-invloed in Zuid-Afrika en moest te Sandhlwana nog leeren wat het beteekent, wilde stammen tegen blanken te wapenen.

Ketsjwayo waarschuwde de deputatie, dat de Boeren den dag waarop ze tot een oorlog met de Zoeloe's mochten besluiten, zouden verwenschen, want dat zijn mannen nu voor geen blanken behoefden onder te doen.

De konferentie kwam tot stand. Koning en volk hadden hun hart opgehaald aan allerlei bombastische ceremonies waarbij de blanken niet tegenwoordig waren. Nu kon de politiek behandeld worden. De geheele kwestie werd gekauwd en herkwauwd, nogmaals herkauwd en weder *ab initio* opgehaald. Verscheidene *induna's* wilden het naadje van de kous weten. Het moest hun drie-, viermaal worden uitgelegd. De chauvinistische partij gaf hare afkeuring te kennen over den voorgenomen afstand van het grondgebied, door onverstaanbare keelklanken en verontwaardigde gebaren. Aan het klabberdebat scheen geen einde te zullen komen. Telkens kakelden en proestten en rochelden alle aanwezigen tegelijk. Den eenen dag werd een dokument opgesteld dat den dag daarop niet door de heeren erkend werd. Ze hadden iets anders bedoeld! De tolk moest de meeste zinnen uit het Hollandsch in de taal der Zoeloe's een keer of zes vertalen, want in een Europeesche taal komen vele uitdrukkingen en zinswendingen voor die niet gemakkelijk of in 't geheel niet over te brengen zijn. Gewoonlijk gebruikt een tolk drie woorden Kaffersch voor één woord Hollandsch, maar dan wordt hij nog dikwijls niet verstaan en is het noodig, den zin in allerlei vormen te gieten om door een *indaba* begrepen te worden.

Meyer en Schilthuis, die als sekretaris fungeerde, hadden van hun leven wel eens een gemakkelijker taak gehad. De sekretaris had noch stoel noch tafel. Plat op zijn buik leggende moest hij de notulen houden. Dit werd op den duur zeer ongeriefelijk, vooral daar de opperhoofden een zeer groot gedeelte van de in de hut beschikbare ruimte innamen en zoo heftig gestikuleerden dat de letters op hanepooten en katteklauwen begonnen te gelijken. Dat ging zoo niet langer. Schilthuis zag twee vrij dikke paaltjes in den grond staan, dicht bij de opening in de hut, en wenkte Kruger, daarop te gaan zitten. De twee rezen op en wilden het zich gemakkelijk maken, doch zij zaten niet of een oorverscheurend kabaal deed hen sneller opspringen dan ze zich gezet hadden. Wat er te doen was, wisten de blanken niet maar uit het gejammer en dreigende gebrul der Zoeloe's maakten ze op, dat een verder verblijf in de koninklijke gehoorzaal voor het oogenblik niet geraden was. Als de wind snelden ze naar buiten en naar hun hut waar de wetten der gastvrijheid hen beschermden tegen lichamelijk leed. Het spektakel hield nog eenigen tijd aan. Toen het bedaard was, werd hun geboodschapt, dat ze met hun zitvlak twee heiligdommen verontreinigd hadden. Als herinnering aan het een of ander historisch feit, had een Zoeloe-koning de twee paaltjes in de hut laten slaan. Zoo lang ze daar bleven was het geluk der Zoeloe-koningen verzekerd. Geen wonder dus, dat het volk ze aanbad en ten zeerste verstoord was over de gepleegde heiligschennis.

Dien dag was aan het voortzetten der konferentie niet te denken. Den volgenden ochtend ging 't nog wel wat stroef, maar 't ging toch. Panda had de oude bezwaren tegen het in ontvangst nemen van het vee, doch Kruger wist die te overwinnen. Vrij duidelijk zei hij, dat de Koning geen geldige reden had om te weigeren (ditmaal was luis in 't oor der koeien voorgewend) en dat het vee, hetwelk reeds door een afzonderlijk eskorte naar Zoeloeland was gebracht, ditmaal niet weder naar de Transvaal zou terugkeeren. De blanke overwon, de zwarte gaf toe. Na een onderhandeling die dertien dagen geduurd had, was de kwestie in der minne geschikt. Er zijn wel kongressen in Zuid-Afrika gehouden, waarbij geen Kaffers tegenwoordig

waren, die bijna even lang duurden en minder resultaat afwierpen.

De akte van cessie werd ontworpen en nog eens breedvoerig aan de Koning en diens raadslieden uitgelegd. Panda zou dan maar teekenen om zich van het lastige bezoek te ontdoen. Hij wilde het traditioneele kruisje al maken, toen hem beduid werd, dat zijne volledige handteekening vereischt werd. De secretaris der deputatie zou zijn hand de juiste richting geven terwijl hij, Panda, de pen vasthield. De koning nam het schrijftuig aan, meteen slingerde hij het, in een woeste bui, weer weg. De pen was stuk. „Vat maar 'n houtjie," riep Kruger, „dan kan hij met die skrijve." Zoo gezegd, zoo gedaan. Zijne majesteit kreeg een in de inkt gedoopt stokje tusschen de vingers. De handteekening werd op die manier wel wat dik en onregelmatig maar het stond er toch „P a n d a, k o n i n g d e r Z o e l a ' s." Het groote kunststuk was volbracht. Panda was niet weinig trotsch op zijn handschrift. Hij had er altijd op gepocht, dat hij in zijn jonge jaren het schrift der blanken kon schrijven en de aanwezige hoofden waren opgetogen toen zij de ruwe letters op 't papier zagen staan. Hun Koning was even knap als de blanken!

De voornaamste *induna's* moesten in tegenwoordigheid van getuigen hun kruisje onder 't document plaatsen om te betuigen dat Panda met goedvinden des volks gehandeld had. Met deze bekrachtiging was het stuk geheel in orde en de deputatie kon tevreden huiswaarts keeren. In „Paul Kruger en de Opkomst der Z. A. R.", zegt de heer Van Oordt, dat hare reis vruchteloos was. Dit is niet geheel juist. Panda teekende wel degelijk een dokument waardoor hij den grond overdroeg en deze werd dan ook in 't vervolg behandeld als behoorende tot het grondgebied der Republiek. Hij mag later tegenover Engelschen volgehouden hebben, dat hij geen afstand gedaan had van zijn „rechten" en met een Kaffervorst weet men eigenlijk nooit precies hoe men staat, doch de oorkonde is in de archieven te Pretoria gedeponeerd door de deputatie; haar inhoud was Panda en zijn raadslieden van *a* tot *z* bekend toen zij teekenden na een bespreking van dertien dagen.

Verheugd over het welslagen hunner zending en niet minder over het vooruitzicht binnen eenige dagen onder het dak van blanken te slapen na 't verblijf in een kafferhol, waar alleen ossenvleesch en *otywala* en die kleine kleurtertjes van springbokken op 't dagelijksch menu stonden, reden de vier gezanten langzaam weg uit Panda's Kraal. Ofschoon het winter was, viel een doordringende, triestige *motregen*. Het klimaat in die streken verschilt sterk van dat der Transvaalsche hoogplateaux. Ofschoon de omgeving dus niet opvroolijkend kon werken (want een motregen in Zuid-Afrika bederft het landschap evenzeer als in eenig ander deel der wereld) waren de heeren goedsmoeds toen ze Panda's hofhouding achter den rug hadden en hun paarden de sporen konden geven.

Onderweg kookten ze natuurlijk weêr grootendeels hun eigen potje. Inplaats van ossenvleesch aten ze wat de jacht opleverde; water uit een spruit verving de *otywala*, maar het bewustzijn geheel vrij en opweg naar de beschaafde wereld te zijn, vergoedde het karige van de maaltijden. Niet overal kan vuur gemaakt worden wanneer het motregent; een Boer kent echter de plaatsen waar dit wel mogelijk is Intusschen was 't verblijf in 't veld hoogst onaangenaam en daar van slapen niet veel kon komen werd „kajuitsraad" gehouden op een gunstig plekje, waar de pijp kon worden aangestoken. Daar werd eenigen tijd uitgerust. Vervolgens trokken de vier verder, somtijds langs begane paden, somtijds ook dwars door 't veld. 't Was een droefgeestige ruiteroptocht midden in den nacht, de paarden struikelden in gaten en moesten met de meeste behoedzaamheid geleid worden wanneer een heining den weg versperde. Met zeer korte tusschenpoozen, die slechts dienden om het normale weder scherper te doen uitkomen, sijpelde de regen neder. De omtrekken der heuvels drongen op slechts enkele plaatsen half door het mistgordijn; de valleien schenen samen te smelten met den horizon. Nu en dan dwaalde een der vier wat af. Op een grooten trek geeft

men er niet om als een der leden twee dagen wegblijft; hier was geen tijd om zoo lang te wachten en rond te dolen. Wie bemerkte dat hij achterbleef, moest zijn paard onverwijld tot grootere snelheid aanzetten, totdat drie dofzwarten stippen, zijn reisgezellen, waren bereikt.

Toen het licht werd, hielden de ruiters halt om poolshoogte te nemen en zoo mogelijk een kop welverdiende koffie te maken. Ze vorderden al aardig, doch werden gestoord door een kreet van den sekretaris, die zoo wit zag als een doek. „Wat mankeer Schilthuis?" (Wat scheelt er aan?) bromde Kruger. Bijkans het ergste wat de expeditie overkomen kon! De zadeltasch waarin alle documenten geborgen waren was niet te vinden. Juffrouw Uijs die het artikel had geleend, wees er nog vóór het vertrek op, dat men er voorzichtig meê moest wezen. Naar de tasch te zoeken in het veld scheen het opsporen van een naald in een hooiberg, maar zonder de dokumenten voor den Uitvoerenden Raad te verschijnen, was, zelf in de Transvaal, onmogelijk. Schilthuis, de verantwoordelijke persoon, verklaarde zich vastbesloten ze terug te vinden, al moest hij een half jaar blijven zoeken. Hij kon zich niet juist herinneren waar hij ze 't laatst gezien had en zou desnoods naar Panda's Kraal gereden zijn om met behulp van diens volk er op uit te gaan en het geheele land te doorzoeken. Voorloopig zou worden teruggereden in de richting vanwaar het viertal gekomen was, ofschoon die richting slechts bij benadering kon worden gevonden bij den nachtelijken rit door een motregen. Kruger sprak af dat Schilthuis en Meyer hem door vuren te kennen zouden geven, of zij de tasch hadden gevonden; zoo niet, dan kwam hij ook en zouden ze gezamenlijk naar Panda teruggaan. Joubert verontschuldigde zich op grond van de vermoeidheid van zijn paard. Als Kruger omkeeren moest, zou hij naar Wakkerstroom rijden.

Zorgvuldig om zich heen ziende, galoppeerde Schilthuis en Meyer terug. Geen zadeltasch was echter te bekennen, zelfs geen verloren brief, die hen op 't spoor had kunnen brengen. Des nachts hadden ze inlichtingen omtrent den weg gevraagd bij een alleenstaande Kafferhut. De kans dat de bewoners iets van het vermiste voorwerp wisten, was gering. Zij verlevendigde echter de hoop. De *Umswazi* stond buiten toen Schilthuis en Meyer de hut op den terugweg bereikten, haar man was zeker op de jacht. Beleefd werd haar gevraagd of zij van de tasch gehoord had. De vrouw liep naar binnen, wantrouwend omkijkend zonder te antwoorden. Zoo iets onthoudt men lang. 't Was een bittere teleurstelling, al hadden de twee geen recht gehad, op een beter resultaat te hopen.

Lusteloos en feitelijk doelloos reden ze rond. Daar viel het Schilthuis eensklaps in dat de tasch misschien op de plaats lag waar den vorigen avond beraadslaagd was. Waarom hij zoo op dit denkbeeld kwam, wist hij zelf niet, maar de overtuiging vestigde zich bij hem dat de kostbare stukken zich daar bevonden. Na eenig zoeken bereikten Meyer en hij het plekje. Tot hunne groote vreugde, viel de tasch, waaruit niet het minste ontvreemd was, na eenig zoeken in 't oog: zij was in 't gras blijven liggen. Het afgesproken teeken, waaraan Kruger kon zien dat hij niet behoefte na te komen, gegeven zijnde, reden ze naar den Kommandant-Generaal en Joubert terug.

Zonder verdere moeilijkheden bereikten ze de plaats van Uijs, waar de huisvrouw als vergoeding voor de ontberingen der reis, een heerlijk maal aanrichtte. Bij het vuur werd de pijp aangestoken en een extra-glaasje brandewijn gedronken op den gelukkigen afloop. Laat in den avond werd het niet want het is geen gewoonte, lang op te blijven en de gasten waren vermoeid. Schilthuis kon niet zoo vroeg gaan slapen. De meeste dokumenten waren in 't klad opgesteld en bij aankomst te Wakkerstroom moesten afschriften voor den Uitvoerenden Raad gereed zijn. In het schoolgebouw van de plaats der familie Uijs (een schuur met eenige banken en een boekkistje waarin papier en schrijfgereedschap) kon dit 't best geschieden en de schoolmeester zou helpen. De goede man worstelde drie kwartier lang met spelling, grammaire en zinsbouw, gelijk Jakob met den engel des Heeren, maar niet gelijk Jakob vermocht hij zegevierend uit het strijdperk te treden. Het schrift was geen schoon-

schrift, de spelling was foutief en de kopie verschilde belangrijk van 't origineel. Onder dankzegging voor de bewezen diensten verzocht de heer Schilthuis hem heen te gaan, opdat hij zelf ijverig en ongestoord verder kon werken. Druk was hij bezig toen, onder 't geluid van een kleine ontploffing, het vertrek nog donkerder werd, dan het bij de gebrekkige verlichting dier dagen geweest was. Een der twee kaarsen was uitgegaan; het vet spatte over de dokumenten heen en verscheidene met zorg gemaakte kopieën waren ontoonbaar geworden. De schrijver balde de vuist en strekte dat lichaamsdeel, half schertsend, half in ernst in de richting van de deur uit. Hij begreep heel goed, wie hem die kool gestoofd had en begon opnieuw. Nog een paar minuten en ook de andere kaars ging uit. Duisternis heerschte alomme. Er zat niets anders op dan de vrouw des huizes om een paar andere kaarsen te vragen. De familie wilde juist „kooi toe" (naar bed) gaan. De twee oudste dochters zagen aan het gezicht van den binnenkomende, wat er gebeurd was en wisselden een blik van verstandhouding met hem, waarin het verzoek opgesloten lag: „mondje toe." De moeder, die evenals alle goede huisvrouwen niet gierig maar wel zuinig was, begreep niet dat de twee „kèrse zoo vinnig klaargebrand" waren, zooals Schilthuis zeide. Ze haalde een versch paar uit de „spens" (provisiekast) en bij het licht daarvan ontdekte Schilthuis dat al zijn werk weêr over gedaan moest worden. Dat was niet erg pleizierig na een Zoeloeland-expeditie. Bijna den geheelen nacht deden hem de oogen zeer bij het uitschrijven van nieuwe afschriften en toen hij kon gaan slapen zou hij slechts een uur of twee van de zoete rust genieten; kort nadat de zon aan den hemel stond moest worden opgezadeld om de reis naar Wakkerstroom te hervatten. Hij was niet zoo slaperig bij het ontkleeden of hij bemerkte dat onder zijn kussen twee flesschen wijn wachtten als belooning voor het hem veroorzaakte extra-werk.

Men moet weten, dat die ontploffingen niet toevallig waren geweest. De schalksche jonge dochters wisten zeer goed, hoe de papieren zouden worden toegetakeld door het spattende kaarsvet toen ze hem de eerste twee kaarsen overhandigden! Destijds was het voorvaderlijke gebruik van „opzitten" nog meer in zwang dan nu het geval is. Elke Boeren-jongen die niet al te afzichtelijk of al te arm aan aardsche goederen was, kon komen vrijen. Het geldt heden ten dage nog als een beleediging een boeren-meisje te vragen, overdag meê te gaan wandelen maar 's avonds, wanneer de familie naar bed was, kon men toen ter tijde zonder schroom met een der volwassen dochters een beetje vrijen. In tegenstelling met het „kooi toe gaan" der familie, werd dit dan „opzitten" genoemd. De eene Boer dacht anders over het begrip „volwassen" dan de ander, maar men behoefde in 't algemeen niet bang te zijn het voorrecht te eischen wanneer een meisje de zestien gepasseerd en niet verloofd was. Het gebruik wilde dat die vrijage ophield wanneer de kaars was uitgebrand. Ik zou niet durven beweren dat van dezen regel niet een enkel maal werd afgeweken, wanneer de jonkman in een goed blaadje stond. Van den anderen kant was het meisje er niet altijd verzot op, haar slaap te derven totdat de kaars een natuurlijken dood stierf; zij wilde den vrijer niet beleedigen door eene absolute weigering maar nam dan hare maatregelen om niet te lang met hem opgescheept te zijn. Daartoe fabriceerde zij hare eigene kaarsen waarin op een gegeven punt, verder van of dichterbij het bovengedeelte naarmate de vrijer meer of minder welkom was, een halve vingerhoed vol buskruid werd verborgen. Bereikte de vlam die lading dan was het natuurlijk uit met het licht.

De jonge dames Uys hadden juist een vrijer verwacht, die het maar met een uur voorlief moest nemen. Daar zij niet vooruit wisten wie hij kiezen zou, hadden de oudste twee elk een geprepareerde kaars in de bergplaatsen van de vrouwelijke kleedij verstoken. In de plaats van den vrijer kwam het officieele gezantschap en nu was het een kostelijke grap geweest den „oû Hollander" beet te nemen. Ma was wat ernstiger van aard en zou dat spel met een vertegenwoordiger der H.Ed. Regeering beslist hebben afge-

keurd: vandaar dat stille verzoek. De kaarsen hadden eigenlijk tegelijk moeten uitgaan, maar zoo precies mikt niemand het af.

Op weg naar Wakkerstroom passeerden de reizigers een winkel. In die „stores," zooals ze algemeen genoemd worden, is van alles te koop, en aangezien de plunje van het geachte gezelschap op den tocht niet weinig geleden had, schaften ze zich nieuwe kleedingstukken aan. De heer Schilthuis meende een koopje te hebben aan een mooi uitziend pak en liet zich dat door den winkelier aanpraten. Om niet haveloos in Wakkerstroom aan te komen, verkleedde hij zich dadelijk. De drie anderen waren naijverig op die fraaie plunje, doch bij het trekken door een drift, waar het water wat hoog stond, bleek het dat ze alle vier buiten den waard, *in casu* den Engelschen fabrikant, gerekend hadden. Ook dertig jaar geleden werden reeds artikelen „speciaal voor export naar Zuid-Afrika" vervaardigd in de centra der Engelsche industrie, en dit pakje was er een van.

De zwarte verf had zich niet met den vezel verbonden en was in het water een beetje doorgeloopen. *Chic* was de sekretaris van het gezantschap niet bij zijn intocht te Wakkerstroom!

Pretorius verbeidde de deputatie met ongeduld. Blijde, dat alles zoo goed afgeloopen was, dronk hij met de leden een glaasje op de behouden aankomst. Ook Kruger dronk destijds wel een glaasje perzikenbrandewijn, al was 't bij uitzondering. Zijne groote antipathie tegen alkohol en voorliefde voor melk is van lateren datum. Matig was hij echter altijd; Koenraad Meijer en Schilthuis vergaten dat zij zoo lang bijna zonder sterken drank geleefd hadden en dat twee of drie glazen nu meer invloed hadden dan in gewone omstandigheden. Toen ze dan ook een bad namen in een naburige kom, scheelde het weinig of ze waren achterover in het water gevallen, zoo duizelig werden ze. Meijer herinnerde zich nu ineens weder dat drank meer dan gewoonlijk werkt wanneer men vermoeid is, zich geruimen tijd onthouden heeft, en na een zoopie genomen te hebben, in het water gaat. Met haastigen spoed redden ze zich uit de gevaarlijke omgeving, om eerst goed uit te slapen en dan de „aanhangselen" van de reis (inklusief springbokjes, die wellicht waren achtergebleven) af te spoelen. Men zou toch een paar dagen in het dorp blijven, na afloop waarvan Pretorius naar de hoofdstad ging. Joubert en Meijer vertrokken naar hun plaatsen in 't distrikt. Kruger en zijn sekretaris zouden, via Pretoria, naar Zoutpansberg reizen, waar hun een nieuwe taak wachtte. Kruger kende geen rust, wanneer het Staatsbelang op zijne onverpoosde werkzaamheid aanspraak maakte.

Den namiddag vóór 't vertrek zaten Pretorius, Kruger en Schilthuis een beetje te keuvelen en tegelijkertijd het middagmaal te nuttigen, ongegeneerd met hun drieën. Er was een „bok" (d. i. een geit) geslacht voor de gelegenheid. Pretorius had al de ribben aan één zijde op zijn portie gekregen. Zoo ongemerkt, onder 't praten door peuzelde hij rib voor rib op. De beentjes wierp hij op een hoopje dat respectable afmetingen aannam. Telkens slingerde hij er weer een van zich af, om machinaal aan een volgend ribbetje te beginnen. Een kolossaal stuk brood verdween met het geitenvleesch, dat tamelijk vet was. Pretorius was een zwaar gebouwd man, groot en sterk. Zijn rechterhand kon meer werk doen dan de twee handen van gewone stervelingen. Op kommando at hij misschien 's Maandags en dan, wanneer de kost schaarsch was, 's Woensdags weêr zonder te morren, maar ontbrak het aan ongeldige reden om te vasten, dan kon hij eten zooals geen ander. Er werd van hem verteld, dat hij met pleizier honderd perziken vóór het ontbijt at. Dit klinkt niet ongeloofelijk voor hen, die den President wel eens een gewonen maaltijd zagen verorberen en die weten dat zelfs kinderen in Zuid-Afrika zooveel groene, nog niet halfrijpe perziken en appels eten als ze maar willen. Rauwe rhabarber slikken kinderen van tien, twaalf jaar bij stangen. Het spreekt vanzelf dat degenen, die in hun jeugd niet aan diarrhee, dysenterie, ingewandkoorts of maagontsteking sterven, meer verdragen kunnen dan een Europeaan wanneer ze volwassen zijn.

Kruger sneed, volgens zijn gewoonte, met

zijn dopper-mes eenige groote stukken brood en vleesch af. In een minimum van tijd heeft hij zijn maal gedaan en hij stond al op toen Pretorius nog niet recht begonnen was. Eindelijk was de President dan toch ook gereed, doch terwijl hij aan het uitblazen was, kwam O'Reilly, de Landdrost, die de heeren op de thee noodigde. De heeren bedankten: ze hadden juist „kos gevat."

Neen maar, dat ging niet, verzekerde O'Reilly. Zijn vrouw wilde het gezelschap den laatsten avond dien ze in Wakkerstroom doorbrachten, nog eenmaal onthalen. Zij had net maar wat thee met een paar koekies en zou bepaald beleedigd zijn als „ôu Prezzedent, m'neer Kruu'r en meneer Schelthuis" niet kwamen. Nu ja, meende Pretorius, 'n kop thee na het eten was goed voor de spijsvertering en zoo'n dringende uitnoodiging mocht men niet afslaan. Juffrouw O'Reilly was inderdaad zeer blij met het bezoek en haar theetafel was niet zulk een bescheiden affaire als de Landdrost wel had voorgegeven. De heeren zaten aan, en de ham ging rond. Er waren twee borden vol, vette en magere. Meneer Pretorius prefereerde de vette, bij wijze van nagerecht voor zijn bokribbetjes. Hij nam suksessievelijk vijf, zes plakken en dronk natuurlijk een geëvenredigd getal kommen (deftige kopjes kende men in Zuid-Afrika nog niet) thee en koffie. Daarna kwam de beurt aan kip, kalkoen en eend. Als Staatshoofd achtte Pretorius zich verplicht een en ander eer aan te doen. Ook vond hij de beschuit, de roode bieten en de salade van juffrouw O'Reilly baje lekker. Het ging alsof 't gesmeerd was en de bokkenribbetjes nooit op de wereld waren geweest.

De vrouw van den Landdrost had ook voor dessert gezorgd. Taarten en biscuits versierden de tafel. Pretorius kon toch slecht nalaten daarvan te proeven; hij moest genoeg nemen om, zonder een vleier te schijnen, het gebak van de gastvrouw te kunnen prijzen. Een stevig glas wijn smaakte daarbij. Die bezigheid afgedaan, verschenen de noten, amandelen, rozijnen en wat dies meer zij. O'Reilly moedigde zijn gasten voortdurend aan, en wat moest 'n mensch doen tegen al die vriendelijkheid. Onder het vertellen van zijn jachtavonturen kraakte Pretorius nog menige noot; een homp kaas, die op zijn bordje was blijven liggen ging den weg van al het stoffelijke. Het aantal pijpen zwarte Magaliesberger, dat hij rookte zal hier onvermeld blijven. Den geheelen avond bleef hij dezelfde kalme, joviale man en 's nachts sliep de President als een roos.

Men kon de Republiek toeroepen: „Wees gerust, o jonge staat welke rampen u ook mogen treffen, uw Hoofd is gezegend met een der kostbaarste gaven in eens menschen leven: een spijsvertering zonder weêrga."

VAN DE REDACTIE.

HET LEVEN VAN POTGIETER betitelt Albert Verwey zijn studie, dezer dagen verschenen bij de Haarlemsche firma Tjeenk Willink en Zoon, maar het boek geeft minder en geeft ook weer van wat anders veel meer dan de titel belooft. En wat doet de titel er eigenlijk toe, als we een belangrijk werk zijn rijker geworden? Ja, wel iets, toch. Misverstand wekken is immer gevaarlijk en een *Voorwoord* maakt een *Opschrift* niet ongedrukt. Verwey beweert dat „het leven schrijven van een bewonderenswaardig voorganger niet is het naast elkander plaatsen van zijn lotgevallen, maar is het uitstorten van het leven dat hij in ons heeft opgewekt. Het is zijn beeld dat hij in ons ontstaan deed zichtbaar maken voor anderen, de gedachten die hij in ons groeien liet weergeven, de aandoening waarmee hij ons bezielde, meedeelen." Me dunkt, zoo'n boek mag heeten een aesthetisch-biografische studie, een karakterschets, indien weinig woorden moeten gebruikt. Maar „Het Leven" van iemand schrijven is wat anders dan Verwey deed. En dat andere, dat ons niet is gegeven, had heel belangrijk kunnen zijn, al ware 't misschien nog ietwat te vroeg gekomen. Veel in Potgieter's leven blijve nog eenigen tijd verborgen achter den nevel, omdat Potgieter, naar men mag veronderstellen, dit zoo zou hebben gewild.

Moet ik maar dadelijk wijzen op de leemte, die ik vooral betreur in dit boek? Het komt er niet veel op aan, dunkt me, dat we van

zijn jeugd luttel meer weten dan wat van grooten invloed wezen zou op zijn kunstenaarsbestaan, doch wel zou het van groot nut voor ons geweest zijn, indien Verwey ons, in den rijpen mensch, hadde geteekend met de uitvoerige preciesheid, hem dierbaar, den handelsman Potgieter. We weten van den dichter Albert Verwey dat zijn voorganger den koopman hoogachtte. Potgieter maakte den dichter in hem niet belachelijk door in minachting van een deel zijns zelfs den schouder op te halen over den koopman, die veel van zijn geestkracht vergde, maar hem toch nog ruimschoots tijd overliet voor den dichter en die den kunstenaar althans onafhankelijk maakte.

't Gaan ter beurze en 't eindeloos becijferen, het schrijven van tamelijk stereotype handelsbrieven en 't opzoeken van handelsvrienden, onder wie er moeten geweest zijn, die Potgieter's geest benauwenis deden ondergaan, dit alles heeft natuurlijk invloed gehad op den kunstenaar. We zouden van dien invloed meer weten en meer begrijpen, indien Verwey er toe had kunnen komen ons meer van den koopman te vertellen. „Potgieter aan de Beurs. Potgieter in zijn handelsrelatiën . . ." een belangwekkend hoofdstuk ware 't geworden, indien Verwey 't voor ons had geschreven. Want Verwey gaat diep in zijn onderwerp, met begeerte zijn stof uit te putten. Wat zou het nog nieuw licht hebben doen stralen op den mensch, over wien bij zijn leven al niet minder dan na zijn dood verschillend is geoordeeld! En ook hadden we wellicht met belangwekkende niet-schrijvende Amsterdammers kennis gemaakt.

We weten, maar zouden bovendien zonder positieve gegevens kunnen afleiden uit den betrekkelijk snellen aanwas van zijn welstand, dat Potgieter een handig koopman was. Hij was geen gelukskind, maar hij was bekwaam genoeg om tegenslag in zaken te kunnen neutraliseeren. Hij vocht met de grillige Fortuin, manmoedig; want, niet strijdend voor een gezin, streed hij voor den kunstenaar in zich. Verwey heeft dit gevoeld en uitnemend gezegd. Wilt ge de gunstige moreele resultaten zóó scherp zien, dat gij ze als ondervindt. Let dan op de tegenstelling: Huet, slaaf van de Pers; Potgieter, in tijd beperkt door zijn koopmanschap. Wie hunner dunkt u de minst beklagenswaardige?

Daar lag dan voor Verwey het leven van Potgieter als een boek met maar enkele dichte bladen nog. Hoe zou hij de stof verwerken? Moest het wezen, eerst levensbeschrijving, dan karakterschets, dan overzicht van zijn werken, de heel gewone indeeling; daarom niet de beste? Neen, Verwey gaat dadelijk tot de ziel en hij wil tot in de diepste diepte daarvan speuren. Niet met ongewapend oog. Want de dichter weet wel dat de dichter zelf, meer of minder desbewust, een machtig vergrootglas naar boven werkt uit zijner ziele diepte. Wie dit vergrootglas weet te gebruiken peilt diep en juist. Hier nam de dichter 't gretig van den dichter aan! — Het leven van Potgieter werd ons verklaard uit de quintessens van Potgieters werken.

Maar 't leven van den eenling zweeft niet in de gemeenschap rond, gelijk een zeepbel wiebelend gaat over het bleekveld. 't Heeft onuitroeibare en zelfs akelig gevoelige wortels, die tot in eindelooze diepten gaan en zich daar zóó vertakken dat geen biograaf den loop meer kan vervolgen. Verwey bepaalt zich tot het aangeven der hoofdlijnen van dit wortelnet. Hij vertelt van tijd en plaats; doch op den toon van den historicus, die niet overmatig veel gewicht aan kleinigheden toekent. Verwey heeft niet met mierengeduld naar alle mogelijke bijzonderheden gezocht en wijselijk zich tevreden gesteld met wat voor zijn doel voldeed en gemakkelijk was bijeen te gaâren. Dadelijk voelt ge 't, als hij begint over Potgieter in Zwolle. Mag ik vermoeden dat die eerste bladzijden niet met evenveel liefde als de latere zijn geschreven? Een catechesatiekamer „was anders geen slechte lijst voor hem" en gevraagd wordt „of Zwolle ook een geschikt geboorteoord was voor dien dichter" en, als de plek, waar P's wieg stond uitvoerig is beschreven, toast de biograaf: „Hier had de geboorte plaats van het schepsel, dat uit kinderlijke liefde en natuurschoon voortgebracht, eeuwigheid zou leenen aan tijdelijke toestanden," een zinnetje, waarover de taalstudeerende jongelingschap op aanstaande

examens wellicht wijsheden zal mogen luchten. Er is, mag een dankbaar lezer van dit boek het schroomloos erkennen? er is veel omhaal op die eerste paar vellen druks. Doch, als de werken getuigen gaan, als het vergrootglas den biograaf in handen komt, verdwijnen de phrazen zonder meer; toch eerder reeds: wanneer Verwey Potgieter tot Antwerpen heeft gebracht, wanneer Willems komt in zijn leven. Rake aesthetische en kunsthistorische opmerkingen dan dadelijk. Ik moet er van aanhalen. Ze zijn kenschetsend. Ook Verwey citeert heel veel, terecht, want hij doet het voorbeeldig van pas.

„Potgieter kwam uit een tijd, toen, als regel gedachte en poëzie samenvielen. Zijn jeugdgedichten hebben nog geheel den verstandelijken bouw van die van vroegeren. Hun onderwerpen waren, voor een goed deel, nog algemeene denkbeelden, beginselen van godsdienst, vaderlandsliefde, deugd." En dan komt de invloed van Willems, die als mensch en als katholiek moest bewonderen wat weldra de ergste vijand blijken zou voor zijn staatkundige overtuigingen (66). En zoo komen we aan de Romantiek, waarover Verwey het herhaaldelijk hebben moet, omdat hij Potgieter's verhouding tot de Romantiek wel moet zien te verklaren.

Eerst, echter, dienen de Nederlandsch-Belgische verhoudingen duidelijk gemaakt, daar meteen dan mede die tusschen liberale Noord- en Zuid-Nederlanders. Want het geval was uiterst ingewikkeld. De vrijzinnige Noord-Nederlanders dachten anders dan hun Koning; maar zij konden toch geen sympathie hebben voor het streven der latere Belgen. Derhalve moesten vooral zij, die met Zuid-Nederlanders bevriend waren, leelijk tusschen twee vuren komen. Wat aangaat de Noord-Nederlandsche kooplieden — als Potgieter — die zich in Zuid-Nederland gevestigd hadden, hun grimde al dadelijk bij 't uitbreken der eerste onlusten het spook van den commerciëelen ondergang tegen. Belangen van financieelen aard kennen geen liberalisme. En Potgieter wijkt uit; over Aken gaat hij naar Nederland. Maar zijn Belgische vrienden blijven natuurlijk achter en, zooals Verwey dat uitdrukt „Potgieter had die ruimtevrees van de ziel, die zonder de nabijheid van bevriende wezens niet leven laat." Daarenboven, is hij al dan niet gedwongen geworden ook nog eene liefdesbetrekking af te breken? Verwey meent dat niet bewezen is dat Potgieter in Zuid-Nederland „een meisje heeft gehad." Maar deze zeer eigenaardig Nederlandsche uitdrukking is dubbelzinnig. Verschillende menschen kunnen deze vraag bevestigend en ontkennend beantwoorden, maar toch allebei gelijk hebben, al naarmate zij de uitdrukking verstaan.

Te Amsterdam gekomen, knoopt de jonge man dadelijk benijdenswaardige betrekkingen. aan. Hij komt in kringen van letterkundigen. Voor Jeronimo de Vries bracht hij van Willems een schrijven mee en de Vries was voor Potgieter toen onschatbaar. „Hij ontsloot hem niet enkel zijn huis en familiekring, maar tevens menigen anderen kring van de hoofdstad." Dat de Vries geen lust had of er geen kans toe zag Willems een betrekking te bezorgen in Noord-Nederland, waarvoor hij in 't Zuiden de paladijn geweest was, nam Potgieter hem euvel, doch zelf had hij verplichting aan den man, die hem bracht waar hij als kunstenaar van aanleg behoorde. Hij deed nòg meer door gedichten van den jongen man te plaatsen in het tijdschrift dat hij met N. G. van Kampen bestuurde: — *Het Hollandsch Magazijn van Letteren, Wetenschappen en Kunsten.*

Potgieter maakt nu ook kennis met Van Lennep. Dat hij dien niet hoog stelde, dunkt Verwey natuurlijk en met da Costa. „Hij genoot Van Lennep maatschappelijk. Hij maakte da Costa historisch.

Hoe in die eerste jaren te Amsterdam zijn blik werd verruimd legt Verwey dan uit. Van allerlei wereldliteraturen neemt hij kennis en weldra, getuigt Verwey „droeg hij onder de gestalte van een wereld van Europeesche belezenheid zijn hollandsch hart." Volkomen juist houdt Verwey deze eigenschap in Potgieter nu ook immer in 't volle licht. Hij is buitengewoon belezen, maar hij neemt niet onveranderd over. Hij verhollandscht, niet den vorm alleen, maar ook de grondgedachte. Hij wordt door zijn belezenheid niet ge-denationaliseerd, maar verruimd. Hij haalt geen vreemde waar binnen de geeste-

lijke grenzen; doch breidt den litterair-artistieken horizon voor ons vaderland uit.

Dan komt het Lot en roept den dichter, tot zijn geluk, naar Zweden. Potgieter is drie-en-twintig jaar. En de jonkman, hoewel hij niet bepaald een mooie jongen moet zijn geweest, had daar succes in de wereldsche kringen van rijke kooplieden en officiëel machtige aristocraten. Hij is daar telkens een beetje verliefd. Zijn bezadigdheid moet het echter gewonnen hebben van zijn temperament. Vrij komt hij terug, wijzer, rijper, meer zich bewust van zijn kracht en waardij; doch nog al neêrslachtig. Er is reden voor: „Zijn ouders die in Ansterdam woonden, een verloopen gezin, een ontoonbare verwantschap." Dat gezin wierp een schaduw op zijn leven, moet hem een sluitboom hebben toegeschenen, die hem scheidde van een mooie toekomst: — *c'est beau, la famille!* Maar wat is er precies geweest? Verwey heeft (zie pag. 140) dr. C. P. Burger kunnen bedanken voor de inzage van brieven aan Potgieter, door diens zuster aan de Amsterdamsche Bibliotheek vermaakt. Maar hij is nochtans niet veel wijzer geworden dan zijn voorgangers. We weten dat Potgieter 't verre van royaal had, die eerste jaren, dat er van zijn verdiensten veel gaan moest aan die ouders, die hem aan de vleugels hingen.

Het boek van Verwey wordt nu meer en meer een psychologisch-aesthetische verklaring. We krijgen geteekend den jong gestorven Aernout Drost, wiens letterkundige nalatenschap Potgieter, samen met Bakhuizen van den Brink zou uitgeven. Dan weêr — ik doorblader vluchtig voor u het boek om u tot nauwgezet zelf-lezen aan te sporen — komt een beschouwing over Potgieter en de Romantiek, waaruit ik aanhaal: „Potgieter bleek een romantisch humorist.

„De Romantiek heeft een uitgebreide humoristische letterkunde voortgebracht. Overal waar haar verlangen naar de idealen die het verleden haar voorspiegelde in botsing kwam met de zucht naar een plaats te midden van de werkelijkheid, was de tweestrijd aanwezig, handhaafde de humor zijn heerschapoij. Jean Paul heeft de heele gisting van dit bestaan, zijn hartstochtelijke volte en zijn spitsvindige dialectiek, in zich gedragen, en in al zijn wezenlijke en schijn-vormen afgebeeld. Hij was tegelijk de voorlooper en de vervuller van een gemoeds- en geestes-leven, dat in duitsche dichters doorwerkte, een geheele school van engelsche humoristen bezig hield, in Frankrijk in De Musset, in Duitschland in Heine uitbloeide, en door het reuzenbrein van Hegel verstelseld, alle verstanden van Europa deed wankelen, en nog beweegt.

De Humor, den tweestrijd beschertsende, — de blijde voortgang uit tegenstrijdige beginselen, — wat anders dan zulk een ontwikkeling is het karakter van de negentiende eeuw geweest? — evolutie is het woord in de wetenschap."

Na die van Drost, komt de karakterschets van Bakhuizen, van Jakob Geel „een fijn verstand, en tegelijk een mensch van sobere en kunstige beschaving," van den in zijn tijd zoo geweldigen van Vloten ... om nu maar de voornaamste te noemen. Omtrent de verhouding tusschen Potgieter en Bakhuizen leert Verwey ons begrijpen dat zij vooral samen konden gaan in hunne erkenning van de Kritiek als levenskracht (pag. 197).

Nu was er geen ding dat Potgieter meer aannemelijk maakte voor Bakhuizen, dan de erkenning van de Kritiek als levenskracht. Een ontstaan van de Kritiek uit Phantasie, een wezen-eenheid van Kritiek en Phantasie, dat wonderbaarlijke schepsel waarin de romantieke persoonlijkheid zich als de willekeur geworden noodzakelijkheid, als de noodzakelijkheid geworden willekeur stelde en ophief en verheerlijkte, — Bakhuizen begreep niets ervan, al stond het Europeesche verschijnsel volslagen Nederlandsch vóór hem in Potgieter. Maar Kritikus, zonder meer, was hij ook. Zijn voorstellingen kwamen alle, in de orde waarin hij ze wenschte, voor zijn vaste denkersoog: hij omvatte ze, hij bedwong ze, hij beheerschte ze tot het doel dat hij wilde: hij wist dat zijn oordeelend en beoordeelend vermogen in elk vak en elke wetenschap waar hij het toe wendde, een macht van beteekenis zou zijn.

Zoo was er dan nu tusschen hen een algemeene verwantschap: Zij waren beiden Kritikus".

Doch achter deze overeenkomst, welk een

verschil! „De Kritiek van Bakhuizen was wetenschappelijk: ze lei verband tusschen verschijnselen, ze zocht in de gevolgen de oorzaken. Die van Potgieter was persoonlijk: hij stelde de wereld die hij in zich had naast de voortbrengselen die hij kreeg te beoordeelen".

Over de verhouding tusschen Potgieter en Beets handelt Verwey desgelijks en zijn oordeel over laatstgenoemde (als dichter) is verre van gunstig. »In zijn tegenstelling tot dat van Beets kan het werk van Potgieter het best begrepen worden" — zegt Verwey dan, roemende Potgieter's diepte: — innerlijke idee en uiterlijke waarneming zijn samengegroeid tot den eigenaardigen vorm van deze novelle, van dit gedicht.

En over de verzen van Potgieter schrijft Verwey uitvoerig, verklarend het waarom van den samengestelden strofenbouw.

Dan, natuurlijk, komt de liefde voor Oud-Holland ter sprake, immers Oud-Holland liefhebben; Oud-Holland aan Jong-Holland voorhouden; dit was de dubbele gedachte der Romantiek in Nederland, van den Kunstenaar en Kritikus Potgieter.

En Verwey leest met ons *Jan, Jantje en hun jongste Kind* (het laatste genaamd Jan Salie!)

Naar de verhouding tusschen Potgieter en Johannes van Vloten een gansch hoofdstuk, op één na het laatste. Wij moeten maar weer enkele volzinnen aanhalen, dat is de beste wijze van kenschetsen voor deze meer gedachten- dan feitenrijke studie. Verwey stelt voorop dat Potgieter, zeer vrijzinnig, de Katholieken aanvaardde als deel van vroeger en later Nederland. En hij wijst op het beminnelijke van zijn omgang met Alberdingk Thijm; dat hij de Calvinisten aanvaardde bewijst de hoffelijkheid van zijn verkeer met da Costa: „Van Vloten aanvaardde hij, hoewel in hem tegen dien zich nog wel iets anders verzette dan afkeer voor wat er in dien ijveraar „onhebbelijks" school... al wat Potgieter te vreezen had belichaamde zich het tastbaarst in Van Vloten. Zijn eigen theologische overtuigingen zijn vaag. Hij stelt vroomheid hoog; verdraagzaamheid moet zich aan die vroomheid paren. En Van Vloten?

„Zoo zeer zelfgenoegzaam verstand te zijn dat men al die schoone fabels denkrecht vernietigde, zoo vertrouwend op eigen inzicht en op de zekerheid van toekomstige schoonheden, dat men al de schermen doorstiet waarop de menschen de lichaamlooze schijnen spelen lieten waar hun hart aan hing, — tot nu toe was er geen zoo bij hen die in Nederland deelnamen aan denking en onderzoek: geen Groningers, geen Scholten, geen Opzoomer, geen Van Gilse, geen Ds. Harting, hoezeer ook die laatsten schrijvers in de Gids waren. Maar Van Vloten was aarzelloos.

Het is een lust dat verstand aan het werk te zien (zegt Verwey) hoe hij al de schipperende geleerdheid van die dagen van het tooneel sabelt, getroost dat niets van de vaderlandsche kerkelijkheid zal overblijven: „Mijne kerk is de maatschappij en mijne godsdienst vindt hare uitoefening in het leven zelf."

De geestdrift van het verstand is voor den dichter nooit aangenaam."

De dichter, toch „gelooft niet zoozeer aan voortreffelijkheid van de rechte lijn boven de gebogene" Er is aldoor strijd tusschen den dichter Potgieter en de geestdriftige verstanden," verklaart de schrijver wat verder.

Trouwens, we weten uit de brieven aan Huet dat Van Vloten Potgieter nooit geheel sympathiek is geweest. Maar Huet zelf... hoe mooi is Potgieter's vriendschap voor dezen jongere. Een laatste hoofdstuk is grootendeels gewijd aan hunne verhouding.

Besluitende denkt Verwey aan Quincey, dien Potgieter kende uit zijn werken. De gemeenschap (overeenkomst?) tusschen die twee was opmerkelijk. Maar terwijl de Quincey in het verlangen naar zijn jeugd leeft en door opium zijn vizioenen moet aanzetten, leeft Potgieter in het verlangen naar een vroegere eeuw en verinnigt zijn aanschouwen zich in natuurlijken groei.

Beiden zijn helden van de Romantiek geweest. Maar de Quincey was een van velen, een persoonlijk leven. Potgieter was de Eene en de Eenige, de vertegenwoordiger van zijn land en tijd.... De 19e eeuw in Nederland was Potgieter. De Europeesche Romantiek in Nederland is Potgieter. En waar is de Europeesche dichter die de Romantiek zoo volledig en zoo eigenaardig heeft uitgesproken als hij?

Over die paralel tusschen de Quincey en Potgieter zou veel zijn na te praten; nog veel meer over de laatste stellingen uit Verwey's omvangrijke studie. Maar wij hebben ze op te vatten als lyrische uitingen, gelijk veel in dit werk, dat geen handboek is voor den ijverigen van-buiten-leerder, doch veel meer getuigenis dan biografie, immers, naar het voorwoord waarschuwt „uitstorten van het leven, dat hij in (den schrijver) heeft opgewekt."

Ik heb met den lezer even maar in 't belangwekkende boek gebladerd. Wie belang stelt in Potgietnr zal het zelf ter hand nemen; wie zich om eenige reden vreemd voelt van den, door Verwey zoo hoog gevierden schrijver, moet vooal het lezen. Potgieter's werken lokken niet aan met vriendelijken glimlach, nooden niet tot kennismaking als een praatlustig heertje dat in den trein zit te wiebelen tot hij uw blik opvangt en daarom meent een weêrbeschouwing te kunnen beginnen. Door en door Nederlandsch? Het zal wel zoo zijn; maar wie onzer is dat eigenlijk nog? De echte, volkomen Nederlandsch gevoelende wordt zeldzaam als een porseleinen antiquiteit en we gaan gemakkelijker meê op de stroomen van vreemde, ons goed bekende nationaliteiten dan dat wij vreemde denkbeelden door overhalen op vaderlandsche meeningen en gevoelens tot eigen maken.

Wellicht zou te bewijzen zijn dat juist het innig Nederlandsche in Potgieter, eng verwant aan een oud-vaderlandschheid, die de moderne landgenoot haast niet eens meer in hoofdtrekken kent. maakt dat hij den meesten onzer niet zoo na is als Verwey meent.

Waar, bij dieper nog doordringen, vindt men de wortels van die groote liefde voor Oud-Holland, die den protestant Potgieter kenmerkte, maar evengoed den Roomschen Thym en den onkerkschen Van Vloten? Zou 't niet wezen in het bewustzijn dat Fransche sympathieën waren gevolgd door Fransche dwingelandij en dat we stonden, na onze vrijwording, als voor een ledig, waarbinnen dreigde te stroomen ongewenschte vreemde elementen van allerlei aard? De Romantiek was zèker — gelijk Verwey zegt — oorzaak.... doch mède-oorzaak. Onze vaderlandsche letterkundigen moesten òf romantiek nemen uit de tweede hand of eenige tijdperken overslaan. en ze gingen naar de gouden eeuw, daar de zuiverste vaderlandschheid wel zou liggen tot kern in het tijdvak waarin onze uitstralende macht de grootste was.

Kunstmatig mag die wedergeboorte van oud-hollandschheid niet heeten; daar geen macht van buiten haar teweeg bracht; doch ik geloof dat zij, die zich inleefden in dat verleden, toch enkel maar wat minder zich veranderden dan zij die een uitheemsche beschaving op zich inwerken lieten.

Op dien grond kan men meenen dat Potgieter's impopulariteit verklaarbaar is, òòk uit — hoe paradoxaal het klinke — intensief-Nederlandsche vreemdheid voor het tijdgenootelijk geslacht.

NIEUWE BOEKEN.

Feesten door JAC. VAN LOOY is wel het meest bijzondere van de vele werken, die ons den laatsten tijd ter aankondiging werden toegezonden. Van Looy geeft de weerspiegeling in zijn kunstenaars-ziel van een stuk werkelijkheid zóódanig dat het op ons den indruk moet maken van ook te zijn een toevallig zóó waargenomen stukje leven. De kunst van compositie wordt derhalve even zorgvuldig verborgen in deze prozastukken als een landschapschilder haar verbergt in zijn schilderijen. Doch zij is er niet minder om, integendeel. Van Looy houdt er een eigen compositie op na, die hem in staat stelt zijn psychologie van het een of andere groepje vast te maken aan een uitvoerige detailleering van de omgeving. Hij koos *Feesten* tot titel van zijn boek; maar men moet niet denken dat *het feesten* daarom hoofdzaak is. Want het begrip is voor hem uitgebreider dan hetgeen in 't dagelijksch leven aan dit woord wordt gehecht. Men leze maar het „*feest*' van den maaier, die een groote wei afmaait op één dag, onder gloeihitte. Een aanhaling is hier noodzakelijk:

„.... In de luister-stilte van den feestlijk-vroeg begonnen rustdag verluidden de brooze klankjes van het haren en de alleenigheid waarmede de hamer op het ijzer speelde bedrukte Wimme nu zeer. Zou hij toch maar niet gedaan maken. Een oogenblik lag hij

er de boel bij neêr, keek vaag over het land, zoo woestijnig voor zijn lage oogen wijkend en zoo eng toch binnen de rossige bosschigheden waartoe de horizonnen nu alle waren vergaan. Maar als hij zag dan hoe schrikkelijk ver de pijp van de watermaschien daar schemerde, die toch maar half-weg nog was, hem het gevoel overkwam van den in de vroegte af te loopen afstand en dat op 'n luie maandag, om zoo'n stuk of wat zwaaitjes, met al de schâ van wel twee schaften, en bedacht erbij hoe er misschien toch wel morgen 'n keer in 't weêr kòn komen, en hij dan zijn grondje het hoog-noodige eindelijk geven mocht, ontdeed hij zich flink van zijn kleêren, en na eerst nog den nagel bij de kleine dol die wat was losgewrikt, te hebben aangedreven, nam hij zijn waterkruikje en stapte naar zijn werk.

Hoog boven den dijk vuurde het zonnen al naar het lage westen, schoon 't even ongenadig neêrschroeide nog van uit de hoogste lucht. Uit de ijs-blauwige noord-oostelijke diepte van den hemel spiegelde zich altijd hetzelfde bleeke dondergevaarte, onveranderd op schriele hagel-grijze luchtlaag zijn dreigement aanstapelend, en verzwijmelen en weêr in willend, wegdooiend tot 'n belofte van niets. Benauwder al meer overging de Zondags-vreê, heel de bedwelmde vlakte waar alle leven voor goed gescholen scheen onder de schaduwen der daken en dorpen; de vroege-avondstilte als een doem over al de kampen hing, de vroolke vlagge-kleurtjes wimpelden niet even in de wijdte, al het gedane in den broei-gloed rustte terwijl al het dichtbije en nog te winnene gras hier kwam aanblakeren tot diep in het binneninnne bestookt geraakt van venijnige stekelingen. Ook Wimme aan den loop was overstraald van gloed; zijn hoofd straalde rooder uit, zijn knuist blonk heviger aan den boom en zijn al-lange schaduw smaragd de stoppels overvloeide, toen hij aan de voorlaatste zwaai gekomen moeizaam nog even het nestje overboog. . . .

Geklampt aan den grond, de lippen klemmend, of 't tongpuntje uit zijn mond gelijk een kind dat zijn best doet, dan met de onderkaak erg zeggend de vooruitwillende beweging, joeg hij zijn zeis er machtiger door, zijn voeten wrongen en kantelden of er de enkels braken. Alle leden rekten en nepen naar het maken-gedáan; zijn hel hemd verslonsde, vervuilde, of er 't licht betrok nog meer; donkerder zwoegde hij voor het somber gloeiende land uit. In de lendenen, in de armknikken het eerst en op de hooge spier-bulten plekte zijn lijf zich door, aan de knieën dan en langs de dijen op, langzaam-aan zijn naakt zich bloederig door zijn klevende kleêren beeldde.

Als kostbaar mineraal was er het gras aan 't vonken; doffer oogelden de bloempjes weg onder de vlamming van de zeis. Werktuigelijk spoelde de maaier er telkens in de eene greppel het bloed en gruis af, er de snede van smerend in de andere.

Niets meer was er in zijn gedachten, zijn hoofd leek hem als volgeblazen met hooigeur, niets bleef er leven dan dat hij opschoot en nog harder opschieten moest, zou hij den buurttrein halen. Dan kromde zijn schoer begeeriger, dat er zijn hoofd aan den nek vermagerde, sprenkelend 't zweet boven de eentonige vrating van de zeis. 'n Paar maal nog greep hij de kruik, dronk gulzig frischte in en als hij aanstreek gonsde onder zijn heete hoofd het blauwende metaal ontzaggelijk koel."

Dat is het naderende „feest" voor den maaier. Van Looy geeft hier de intimiteit van werkman en werk volkomen. In een ander „feest," is het de intimiteit van gelieven, die in het duin loopen, nog elders het heusche „feest" van den bijkans arme, gevierd in benauwde kamer onder druk van bekrompenheid van middelen, bekrompenheid òòk geestelijk van menschen . . . . en dat het proza van dezen kunstenaar zoo diep ons voert in dàt primitieve voelen der menschen, is de groote waarde ervan, te voegen bij die der, meestal voortreffelijke klank-uitdrukking en van den suggestief rhytmischen volzinnenbouw.

Feesten is lektuur voor hen, die om den vorm een werk genieten kunnen. 't Boek brengt geen verhaaltjes die aangenaam bezig houden. Dit doet wèl, hier en daar, de Meester's bescheidenlijk aangeboden en door

Van Dishoeck zeer net uitgegeven prozabundel *Allerlei Menschen*, beginnend met een humoristisch aardigheidje, dat voortreffelijk werd verteld. We krijgen dan verder nog schetsen uit Parijs .... van alles wat, niet steeds in den vorm voldoende keurig gehouden, noch altijd even vermakelijk of boeiend, een verzameling van zeer ongelijke stukjes.

Voor menschen, die nog verzot zijn op ouderwetsch humoristische boeken — hun aantal is hier te lande niet gering — moet een welkome gave zijn, het over de vier honderd bladzijden dikke werk *Reisontmoetingen van Joachim Polsbroekerwoud* door VLERK (Cohen-Arnhem-Nijmegen), geïllustreerd met de oude prentjes, ingeleid bij 't hedendaagsch publiek door W. F. C. van Laak, die er aan herinnert dat het werk anno 1840 te Amsterdam werd uitgegeven bij Hendrik Frijlink. Gewin had het geschreven als student of proponent, als zoodanig studiegenoot te Leiden van Beets, Hasebroek en Kneppelhout—Hildebrand, Jonathan, Klikspaan.... Vlerk werd vergeten; maar niet ds. Gewin. Zijn humoristisch boek werd onvindbaar. De inleider zegt ervan:

„Hoe men Vlerk ook beoordeele, — en een man als Potgieter, eens de criticus van *De Gids*, beoordeelde hem niet zacht. — Vlerk heeft nog meer dan zijne vrienden getoond in welke letterkundige atmosfeer hij leefde.

Hij schijnt zich te hebben voorgesteld in dit boek over Polsbroekerwoud en zijne vrienden bij elkander te geven ongeveer al wat de Romantiek in dien tijd eigenaardigs had.

Eigen, persoonlijke opmerkingen overal, humoristische uitweidingen, afgewisseld door de stelselmatige opsomming van de vier of vijf oordeelvellingen der vier of vijf reizigers omtrent al wat ze zien of beleven. Daarbij de zoete dweperij van een der vrienden, die een echt ontvlambaar jong hart bezit. Tot tegenstelling laat zich bij iedere gelegenheid de zwaartillende Holstaff hooren, die de donkerste schakeeringen der melancholie alom weet aan te brengen met een stillen wellust, een betere zaak overwaardig. Dat alles gelijkt nu en dan op een van te voren opgemaakt stelsel, dat in alle onderdeelen uitgevoerd is naar een onwrikbaar besluit.

Zoo moeten er dan ook onverwachte avonturen plaats hebben, schaking, moeite met de policie en minstens één erg hartstochtelijk, hoogst tragisch tooneel. De persoon van Polsbroekerwoud wandelt tusschen dat alles door als een type van het oude Hollandsche burgermannetje. Dat hij een der gepromoveerde vrienden is, gewezen student en Rotterdammer van geboorte, is misschien een kleine vergissing, want hij is veeleer een jongere broeder van Stastok, dan een vriend uit den kring van Hildebrand.

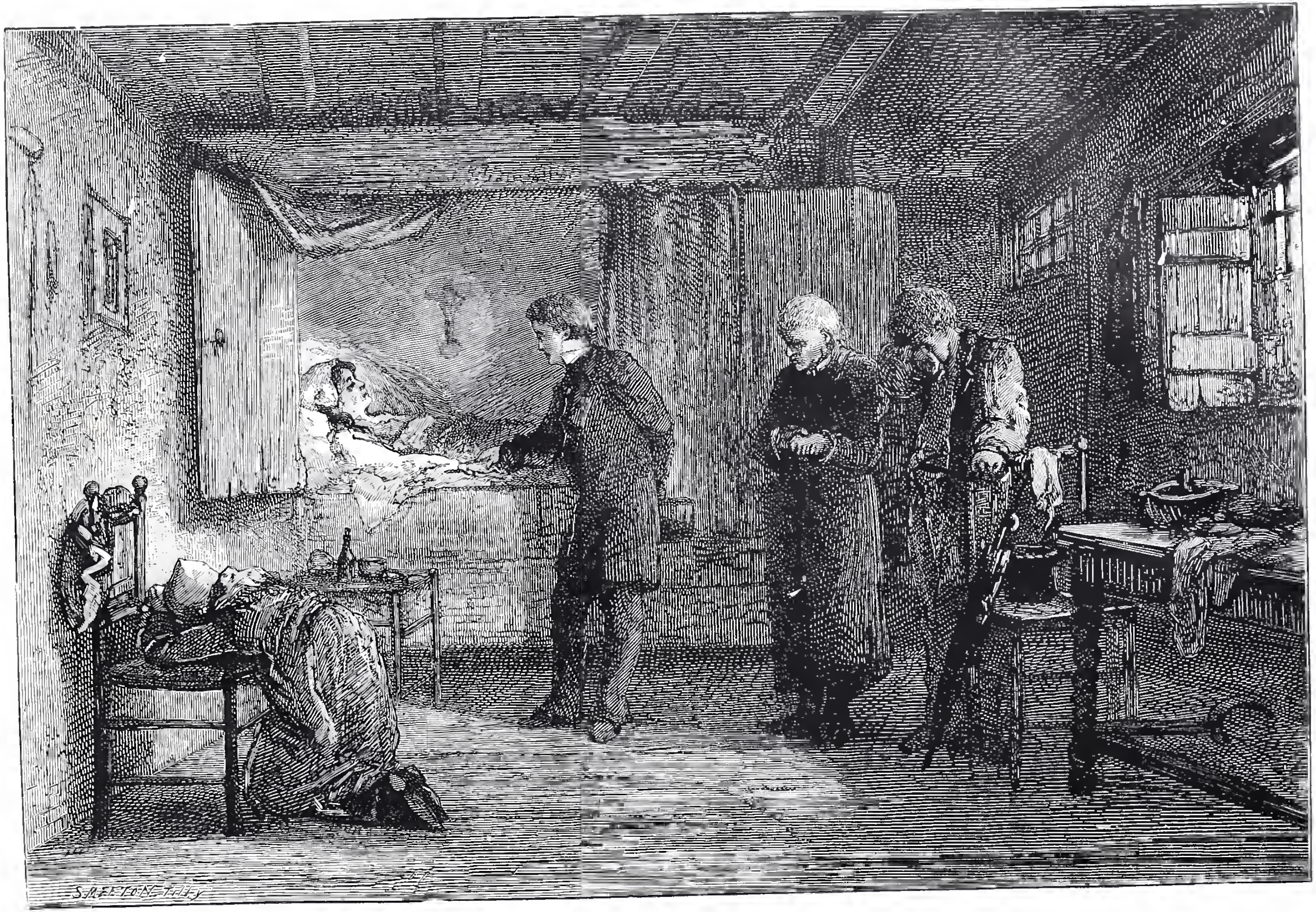
Doch, zooals hij daar treilt en zeilt, is hij een van de personen, die leven brengen en afwisseling in deze Romantische brouwerij.

Het zal menigeen niet berouwen deze reisontmoetingen te hebben ter hand genomen, ja enkelen zullen met dankbaarheid in den schrijver den opgeruimden zin herkennen van Veervlug zelven, die onder den naam van Vlerk al zijnen humor heeft willen laten uitrazen..."

Zelf voel ik voor een humor, die zoo verbazend is aangelengd, niet veel; toch gaarne zij erkend dat het boek in zijn soort niet minder is dan menig buitenlandsch succesboek. De prentjes zijn alleraardigst en heel typisch.

Door den Nederlandschen Boekhandel (Gent-Antwerpen) is uitgegeven *De Vlaamsche primitieven, hoe ze waren te Brugge*, door KAREL VAN DE WOESTIJNE. 't Is een herdruk van de zeer beteekenisvolle artikelen van den knappen kunstkenner, die indertijd verschenen in de *XXe Eeuw*, herzien, aangevuld en met aanteekeningen aan den voet der pagina's nog verrijkt, nadat de schrijver kennis had genomen van de velerlei studies over hetzelfde onderwerp door Henri Hijmans, G. Hulin de Loo en anderen uitgegeven. Het is een der zeer goede werkjes over deze hoogst belangrijke tentoonstelling, een boekje om zorgvuldig te bewaren, om de plastische beschrijvingen der voornaamste werken, zoowel als om de kunsthistorische bijzonderheden, door Woestijne op aangename wijs in herinnering gebracht.

F. L.

ILLUSTRATIE UIT DE „CAMERA", DOOR C. SIERIG.
GERRIT WITSE BIJ HET ZIEKBED VAN BARTE.

NICOLAAS BEETS. (13 SEPT. 1814—13 MAART 1903) † † † DOOR G. HULSMAN † † † †

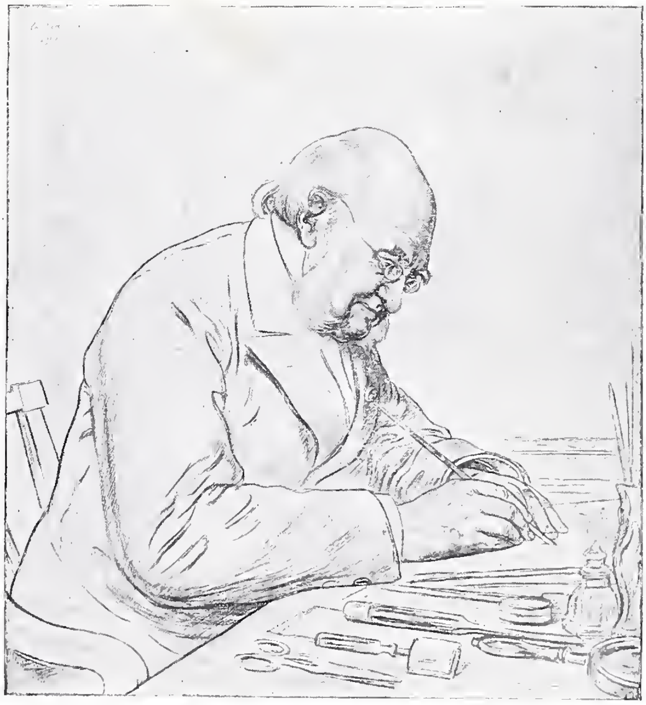
En Dieu ta vie,
En Dieu ta fin.

„Jean Paul," — zoo herinnert Hasebroek in een zijner opstellen, — doet het volgende merkwaardige verhaal:

„De prins Esterhazy had zijn geheele muziekkapel en Haydn als kapelmeester afgedankt. Dientengevolge komponeerde deze een muziekstuk, waarin elke muzikant, de een na den ander, een solo speelde en aan het einde er van den blaker op zijn muziek-lessenaar uitdoofde en wegging. Zoo verdween het ééne lichtje en het ééne instrument nà het andere en eindelijk bleef het orkest geheel stom," en ... zoo laat de schrijver van *Waarheid en Droomen*, de groote vriend van Beets dan volgen: „Ik heb aan dit verhaal wel eens gedacht, toen ik Bilderdijk, en nà Bilderdijk Loots, en nà Loots Staring, en nà Staring Tollens, en nà Tollens Da Costa, en nà Da Costa Van Lennep zag aftreden en ik voor de meesten te vergeefs naar een plaatsbekleeder, en dat vooral onder de jongeren zocht."

Zoo klaagde eenmaal de beminnelijke Jonathan en wij, die thans leven, mogen zijn klacht weder overnemen. Wij hebben onder het thans levend geslacht zeldzame talenten en beleven een bloeitijdperk op het gebied der letteren. Wij hebben de zangerig-mystieke stem van Van Eeden, den zwaren vleugelslag van Kloos, de beeldenrijke rythme van Hélène Swarth, de Prometheus-poëzie van Emants, de als diamanten geslepen verzen van Couperus en het leeuwerik-lied van Perk, wij hebben *Ellen* en *Lioba*, *Mijn ziel is als de zee*, en *'k Heb niets dan de stem van mijn hart, die mij het eeuwige leven belooft en die heilige onsterfelijke sterren, hoog boven mijn sterfelijk hoofd*, wij hebben *Lilith* en *Godenschemering*, *Williswinde*, *Iris* en *Mathilde*, — maar hoe schoon en artistiek dit alles ook zij, het is zoo somber, zoo vaag, zoo wanhopig, wij missen de dichters der oude school en denkend aan het vieux jeu van hun harp, zien wij met droefheid dat heengegaan zijn nà Da Costa ter Haar, nà ter Haar ten Kate, nà ten Kate Hasebroek, nà Hasebroek Schaepman en nu eindelijk nà allen Nicolaas Beets.

Nicolaas Beets ... niemand zoo populair in Nederland als hij. Hij heeft een meesterlijke studie eenmaal geschreven over het populaire, maar hij kon het ook doen. Hij mocht spreken uit ervaring. Hij kende het geheim

PORTRET VAN BEETS, DOOR HAVERMAN, GEMAAKT VOOR DE „CAMERA OBSCURA", 21STE DRUK (1901).

der populariteit. Hij heeft zich zelven nooit gezocht, maar zijn naam was op aller lippen. Hij heeft geen roem begeerd, maar de roem werd hem letterlijk voor de voeten geworpen en toen was hij wel verplicht hem op te rapen. Langer dan een halve eeuw, van 1840 tot aan zijn heengaan, heeft zijn stem weerklonken in Nederland, en wie wil weten, al wat Beets heeft geschreven, ook in kleinere tijdschriften en bladen en wat over Beets al zoo is gezegd, gedurende zijn bijna negentigjarig leven, hij brenge eens een bezoek aan

den heer Ywema in Utrecht, den man wien Beets eens toezong 23 Sept. 1898:

„Trouwhartige Ywema, mijn welbeminde vriend
Voltooit op dezen dag zijn tienmaal zeven jaren;
De Algoede, dien hij eert en dient
Moog' nog een langen tijd zijn werkzaam leven sparen!" —

en hij zal dan een schat van Beetsiana vinden, die hem een even groote blijdschap zullen bezorgen als de Lasciana, die Dr. Kuyper eens mocht ontdekken in de woning van Ds. de Vries te Haarlem.

Beets heeft geleefd in het hart van ons volk. Hij heeft ons laten genieten van zijn ernst en zijn humor, van zijn proza en zijn poëzie, van zijn preeken en zijn lezingen, van zijn woorden en zijn geschriften en wanneer er eens een tweede Trommius mocht opstaan, om te onderzoeken hoe dikwijls predikanten, professoren, kamerleden, enz. hun toespraken, oraties en maiden-speeches opgeluisterd hebben met citaten uit zijn werken, dan zou hij waarschijnlijk een foliant kunnen samenstellen, waarbij de bekende concordantie maar kinderspel is. Geen wonder, dat wij Nederlanders gewoon waren met den grooten man mede te leven en belang te stellen in zijn lief en leed. Wanneer de pers bericht, dat Paus Leo zich niet wel gevoelt, dan luistert een oogenblik Europa. Toen de telegrammen de ziekte van Nicolaas Beets wereldkundig maakten, toen luisterde een oogenblik Nederland, en wij allen waren bedroefd, toen wij hoorden, dat de groote man den 13den Maart l.l. was heengegaan en toen wij het bericht lazen: „De begrafenis zal plaats hebben 17 Maart des voormiddags te half twaalf ure.... Geen bloemen."

Geen bloemen.... H. M. de Koningin-Moeder kreeg vergunning een lauwerkrans neder te leggen op de bare in het sterfhuis. H. M. de Koningin mocht ten aanschouwen van heel haar volk een vredepalm leggen op het graf zelf, maar overigens.... Och, Beets hield niet van bloemen en kransen bij graf en dood, en bij zijn leven kon hij wel eens lachen over de „horticultuur, die ons levend onder bloemen en dood onder kransen begraaft," maar moest deze wensch van den overledene geëerbiedigd worden in den letterlijken zin van het woord, hij kon niet verhinderen, dat in geestelijken zin talloos velen zich gereed maakten hem hun lauwerkransen te vlechten en die op zijn graf eerbiedig neer te leggen. De groote tijdschriften en bladen verkondigden om strijd hun bewondering en dankbaarheid. De heer van Hall gaf in de *Gids* zijn eere-palm met affodillen, de *Spectator* gaf een krans van immortellen, *Onze Eeuw* gaf een lauwertak in poëzie en van heinde en verre, in grootere en kleinere bladen, stonden kortere „In Memoriams" en langere biographieën, maar allen vol van piëteit en liefde. Daar was één distel van mevrouw Roland Holst in naam van den *Nieuwen Tijd*, maar deze dichteresse heeft zeker gedacht aan de eigen verzen van Beets:

„De smart is poëtisch, is edel en schoon
En ook distlen versieren, gevlochten ten kroon."

Ook *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* wenscht den grooten doode te eeren. Met dankbaarheid aanvaardde ik de opdracht der Redactie om een artikel over hem te schrijven, met dankbaarheid, maar met schroom. Sinds vele jaren is daar een mij heilig hoekje in mijn studeerkamer, waar hangen de portretten van Hendrik Pierson, van Hasebroek, Da Costa en Nicolaas Beets, mannen, die ik zoo gaarne als mijn geestelijke vaders beschouw, „Vier Elemente, innig gesellt," die mij opgebouwd hebben een heerlijke wereld van geloof, hoop en liefde, van reine aspiratiën en dichterlijke bezieling. Is mij de eerste de held, die als Jeremia alleen staat als een koperen muur, als een ijzeren pilaar in den lande, om te getuigen tegen de zonde; is mij de tweede het ideaal van den pastor, den herder, die nooit aan iemand vertwijfelde, maar bleef gelooven aan het beeld, in ieder marmerblok verborgen; is mij de derde de machtige geest, die ons op vleugelen van poëzie opvoert naar het rijk des geestes, ... de laatste, Nicolaas Beets, hij heeft in zich alles, wat de eersten kenmerkt, en dan nog bovendien iets onzeg-

baars, dat iets, waaraan wij de *Camera Obscura* te danken hebben, den gezonden blik op de wereld en het wereldsche en daarom, omdat ik voor mijn gevoel zooveel aan hem te danken heb, heb ik met blijdschap de taak op mij genomen, maar met schroom, omdat aan een opstel over Beets onwillekeurig hooge eischen gesteld worden en de tijd mij geschonken, te midden van de vele drukke ambtsbezigheden, zoo kort is. Ik heb een gevoel als Beets zelf had, toen hij in Edinburg den lof van Walter Scott moest verkondigen te midden van de groote mannen op het gebied der letteren en zie, als hij, een beeld van mijzelf in den *Last Minstrel*, den verlegen bard, die als hij zijn zang en zijn harp zou laten hooren, onder den indruk van de moeilijkheid van zijn taak, niet durfde aanvangen, maar ik zal mij troosten met het oude en beproefde: ,,Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas."

DE HUIZE ,,NYENBURGH" TE HEILO, WAAR BEETS MOCHT VINDEN ZIJN ALEIDE EN NA HAAR DOOD ZIJN TWEEDE VROUW, HAAR ZUSTER JONKVROUWE JACOBA ELIZA VAN FOREEST.

Beets werd geboren 13 Sept. 1814, uit het huwelijk van Martinus Nicolaas Beets en Maria Elisabeth de Waal Malefijt in de Koningstraat te Haarlem. Hij was een knaap van genialen aanleg en zijn gansche omgeving werkte mede om zijn talenten tot ontwikkeling te brengen. Zijn vader, die botanicus was, gaf hem den waren kijk op de natuur en wat is een kind niet gelukkig, dat vroeg de schoonheden van de natuur leert bestudeeren. Jong hoorde Beets de namen van honderde planten en bloemen en hij zocht in den Hout en in de duinen van Overveen en Bloemendaal de bloemen en gewassen, waarmede hij later al zijn natuur-gedichten bevolkt, de anemonen en narcissen, de kruipwilgen en zwanebloemen, de kattestaarten en gouden toortsen en zoovele anderen. Zijn oudere zuster, de bekende Serena van zijn dichtwerken, moedigde zijn zangdrift aan en haalde hem over het vers op Mevrouw Bilderdijk in den *Muzen-Almanak* te laten drukken. De meesters, die een buitengewonen invloed op hem gehad hebben en den begaafden leerling een glansrijke toekomst voorspelden, waren de Heer Prinsen van de lagere school, Dr. Epkema van het Gymnasium en de vrome Hendrik Polman, die hem het eerst de schoonheid liet gevoelen van de Bijbelsche Geschiedenis.

Op negentienjarigen leeftijd deed Beets zijn joyeuse entrée in de Academie-wereld van Leiden. Daar kwam hij in aanraking met beroemde mannen als Siegenbeek en Van der Palm, als Kist en Clarisse en met studenten, die later beroemde mannen zouden worden, met Hasebroek en Gewin, met Beynen en Kneppelhout, met Bakhuizen van den Brink, Scholl van Egmond, Brill, Van Foreest, Pluygers en zoovele anderen en door Bakhuizen van den Brink kwam hij weer in kennis met Heije en Potgieter, die de *Muzen* redigeerden, en door Hasebroek met Mevrouw Bosboom Toussaint, die de wereld begon te verbazen door haar meesterlijk geschreven historische romans, en door Van Foreest kwam hij op den huize ,,Nyenburgh," waar hij zijn Aleide zou vinden, die zoude worden de vreugde van zijn toch reeds zoo gezegend leven, . . . in Leiden begon voor Beets de victorie. Onbegrijpelijk spoedig kwam de geest van den genialen jongen man tot zijn volle ontwikkeling. Hij moet in deze jaren geweldig hard gewerkt hebben en wij kunnen begrijpen, dat hij hieraan op tachtigjarigen leeftijd terug-

denkend en zich ergerend aan een jeunesse dorée, die haar jeugd verboemelt, deze toeroept: „Geef mij uw twintig jaar, zoo gij er niets mee doet." Hij studeerde trouw, deed op tijd zijn examens, las voortdurend, vooral Engelsch, was lid van tallooze dispuutgezelschappen, redigeerde den *Studenten-Almanak*, vertaalde de meesterwerken van buitenlandsche dichters als Scott en Byron, schreef in de *Gids* en de *Muzen*, concipieerde groote epische dichtwerken, die de twee eerste bundels van zijn *Verzamelde Gedichten* bijna geheel vullen, stelde tusschen de buitjes door, als een ander rookte of biljartte, de onsterfelijke stukjes op van de *Camera Obscura*, deed proponents in Middelburg en promoveerde op een dissertatie over den Paus *Aeneas Silvius*, welk proefschrift hem den doctorstitel deed verwerven, — en dit alles in zes jaren tijds, van 1833—1839, — het is om niet te gelooven.

Beets heeft hard gewerkt, maar hij is nooit zelf een Pieter Stastok geweest, die zich, blokkende en hengstende, uit de wereld terugtrok van vrienden en kennissen, neen hij was de vroolijkste der academieburgers en het lag niet aan hem, dat hij in het jaar 1835 niet meedeed aan de *Maskarade*, door hem bezongen en onvergetelijk gemaakt. Hij wist dat de academietijd ook mede behoort ad jocum et ludum en een tochtje naar Heiloo moest telkens van den studietijd worden afgenomen. Daar mocht hij dwalen met zijn toekomstige bruid in de heerlijke bosschen van den ,Nijenburgh". Daar mocht hij droomen en dichten, en zijn aanstaande op haar verjaardag verrassen met een schitterend vers als dit:

„Ik vraag niet, of de hemel stralen
  Niet, of het bloembed rozen heeft,
Noch, of de wiek der nachtegalen
  Van liefde, zang of koude beeft,
Of alles groent in bosch en weide
  En leeft en bloeit en zich verblijdt,
Maar slechts, of gij gelukkig zijt,
  Of gij gelukkig zijt, Aleide," —

een vers, waarvan Busken Huet eenmaal getuigd heeft, „dat het de ridderlijkste hulde is geweest, ooit door een zanger aan zijn bruid gebracht." Daar mocht hij het gezelschap genieten van Hasebroek en diens zuster Editha in de pastorie van Heilo en plannen maken voor de intrede in Heemstede, waar hij in den zomer van het jaar 1840 als predikant beroepen was.

Den 4en October van dit jaar had deze heugelijke gebeurtenis plaats. Hasebroek, die den 3en September het huwelijk van den jongen leeraar met Jonkvrouwe van Foreest had ingezegend, zou als bevestiger optreden. Het notulen-boek van de gemeente Heemstede bevat het volgende verslag van de plechtigheid, door Beets zelf geschreven. Daar lezen wij: „Op Zondag den 4en October is de WelEerwaarde Zeergeleerde Heer Nicolaas Beets, Theol. doct. en cand. tot den H. D. bij het Prov. Kerkbestuur van Zeeland plechtiglijk in den dienst bevestigd door den WelEerwaarden Heer J. P. Hasebroek, Predikant te Heilo, tot tekst genomen hebbende Maleachi 2 : 7*c*, „Want hij is een Engel des Heeren der Heirscharen." De oplegging der handen is geschied door D.D. Der Kinderen (van Alkmaar), Tersteeg (van Schorel), Rommenie (van Montfoort), benevens den consulent en bevestiger. De bevestigde leeraar predikte des namiddags tot zijne intrede naar aanleiding van Joh. 17 : 17, „Heiligt ze in Uwe waarheid, Uw woord is de waarheid " De komst van den jongen predikant was een feest voor de gemeente en ruim dertien jaren heeft hij er met zegen mogen arbeiden.

Was de studenten-tijd van Beets een tijdperk geweest van zeldzaam geluk, de periode, nu ingetreden, kwam met nieuwe weldaden, — en dat kon niet anders. Een man als hij nu eenmaal geweest is, brengt overal de poëzie zelf mede, waar hij komt.

»Es lebt ein Lied in allen Dingen, an jeder Statt, an jedem Ort, und die Welt hebt an zu singen, sprichtst du nur das Zauberwort,"— wij kennen het lied van den dichter. Beets had nu eenmaal de gave dit tooverwoord uit te kunnen spreken en daarom heeft hij in zijn eerste gemeente den idealen werkkring gevonden, waar hij zijn menschenkennis grooter, zijn poëzie reiner, zijn levensbeschouwing ernstiger zag worden. Hij werkte, gelijk hij zelf later

HET KERKJE VAN HEEMSTEDE, WAAR BEETS WERKTE VAN 4 OCTOBER 1840 TOT 25 MEI 1854.

zegt, met lust en met liefde. Hij won de harten van de kleinen en eenvoudigen even goed als van de aanzienlijke Amsterdamsche families, die 's zomers in Heemstede hun landhuizen betrokken. Hij werd een gelukkige familievader, kreeg kind op kind, Marten, zijn Ruben, zijn oudste, zijn lieveling, Dirk, Maria, en zoo verder. Hij verheugde zich in de „bloem van zacht fluweel" en de bloem met het hagelwitte kroontje," luisterde naar den zang der nachtegalen, dwaalde door de duinen, genoot den beschaafden omgang van den geestigen Jacob van Lennep, die niet meer wilde dichten, sinds Beets hem overtrof; van Potgieter, met wien hij de letterkundige quaestie's van den dag mocht bespreken, soms kibbelend en elkander lachend verklarend: „We like us at a distance' ; van Da Costa, met wien hij zich verdiepte in de *Bezwaren tegen den geest der eeuw*, van B. ter Haar, dien hij eenmaal als Professor zoude opvolgen en zoo vele anderen, — en intusschen preekte hij en schreef hij preeken, toenemend in kracht, zwakken troostend en de sympathie ontvangend van de aanzienlijken en wijzen.

De Heemsteedsche periode is een gezegend tijdperk geweest in het leven van den dichter. Een zware slag trof hem. Hij moest zijn kleinen Nicolaas, zijn naamgenoot, verliezen, aan wien het wonderschoone *Herinnering* is gewijd. Ruim dertien jaren heeft Beets in Heemstede gewerkt en toen was het oogenblik van afscheid-nemen gekomen. In Utrecht zou hij een nieuwen werkkring krijgen. Met welke gevoelens de leeraar heenging van zijn oude gemeente, bewijzen de schoone woorden, in de afscheidsrede 25 Mei 1854 tot haar gericht. Daar lezen wij, onder zooveel meer, dat nog nà zulk een langen tijd ons hart kan ontroeren: „Gij allen, leden der gemeente van Heemstede, aanzienlijken en geringen, wijzen en eenvoudigen, ouden en jongen, gij vooral mijne vroegere en latere leerlingen, aanvaardt het laatst, aanvaardt het diepgevoeld vaarwel van uwen voorganger. Er is een tijd geweest, dat hij meende, dat het de wil des Heeren zijn zoude, hem levenslang onder u te doen verblijven; waarin hij zich voorstelde, bij den afgestorven lieveling, wiens gebeente hij nu in uw midden achterlaat, te zullen nederdalen in het graf. En deze gedachte had voor hem veel zoets. Doch anders waren de gedachten zijns Heeren. En nu scheur ik mij van u af, daarin getroost dat die Heer met Zijne gemeente is, alle de dagen, tot aan de voleinding der wereld."

Beets ging naar Utrecht en hij is hier blijven wonen, gelijk hij in zijn *Holland* heeft gezongen:

„Zoet Holland, lieflijk Holland
nu leef ik in het Sticht,
Door leiding van Gods goedheid
en nooit betreurden plicht;
'k Zie daar den grafkuil gapen
Waarin ik zacht zal slapen,
Als, op den Stichtschen akker,
mijn dagwerk is verricht."

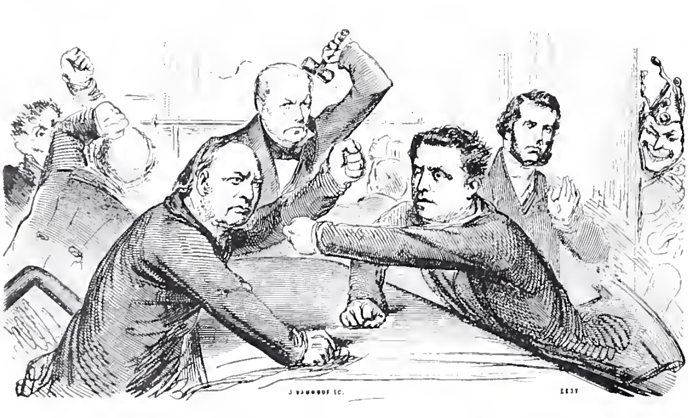
Zoo is het geweest en gebleven. Beets heeft hier gewerkt als predikant in steeds breederen kring. Hij had een gehoor, dat hem trouw volgde en gelijk ik onlangs door

iemand hoorde vertellen, zei menigeen, toen Beets in zijn kracht was: „Als ik 's Zondags een preek van *hem* heb gehoord, dan heb ik weer moed om acht dagen lang mijn kruis te dragen". De dichter en litterator gingen ook in den prediker niet onder. Geregeld verschenen gedichten en studies van zijn hand.

Zijn roem ging semper crescendo. In het jaar 1874 werd hem aangeboden een professoraat in Kerkgeschiedenis, Dogmengeschiedenis en Ethiek bij de theologische faculteit van de Utrechtsche Hoogeschool, welke benoeming door hem werd aanvaard. Tot 1884 mocht hij het hoogleeraars-ambt bekleeden. Toen was hij 70 jaar en moest hij aftreden. Het bekende jubilee was het hoogtepunt van zijn leven. Na dien tijd tot zijn dood genoot hij een otium cum dignitate, door heel Utrecht, ja, door heel het volk en vaderland, geacht en op de handen gedragen.

Haarlem, Leiden, Heilo, Heemstede, Utrecht, — de plaatsen door hem zelf genoemd in het gedicht, zooeven aangehaald, — hier is het leven afgespeeld van den edelen man, dien wij eeren. De bloemenstad gaf hem een diepen indruk van de schoonheid der natuur, de sleutelstad opende hem de aula van den roem, de „Nijenburgh" wekte liefde en sprak van ridderlijke idealen, Heemstede leerde den ernst van het Evangelie en Utrecht riep tot een zetel in den kring der geleerden, — het gansche leven van Beets beweegt zich in deze aristocratische atmosfeer van poëzie, glorie, liefde, ernst en wetenschap. „Een rol te spelen in den staat, een rol te spelen in de kerk", was nimmer zijn eerzucht en de leuze „credo pugno" was voor een meer strijdlustigen geest weggelegd. Beets is dan ook geen Tyrtaeus geweest van de een of andere groote nationale beweging; hij heeft geen aanvallen op Seinpost doorstaan; geen politieke bladen geredigeerd; geen lidmaatschap van de Tweede Kamer gezocht en nooit zijn zwaard of vredepalm geworpen op de weegschaal der publieke opinie, om de een of andere partij te doen zegevieren. Slechts éénmaal heeft hij zich in den strijd gemengd en een geestige caricatuur heeft dit oogenblik vereeuwigd. Toen Groen van Prinsterer en Kuyper het *plichtmatig* vonden een strijd aan te gaan om het woord *Christelijk* te laten vallen in de uitdrukking *Christelijke en Maatschappelijke deugden* van de Grondwet, ten einde het verkeerde systeem der destijds vigeerende schoolwet aan het licht te laten komen, trad Beets op met zijn *Plichtmatig of misdadig?* en hij qualificeerde zulk een handelwijze als onverantwoordelijk, om zich daarna voor goed uit de beweging van het Christelijk Nationaal Onderwijs terug te trekken.

Mocht het leven van Beets een kalm verloop hebben, zijn leuze luiden: „Doen door laten", het woord instemming bij hem vinden: „Het echte merk van wijze liên is langzaam gaan en verre zien", toch is zijn leven zoo nuttig en vruchtbaar geweest, dat duizenden in den lande hem voor hun weldoener verklaren. Beets is vooreerst geweest schatbewaarder van Hollands' heerlijke taal, overtuigd als hij was met Bilderdijk van de waarheid, vervat in deze woorden: „Bataven, kent uw taal en heel haar overvloed, weest meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed". In de periode nu van Beets' jonge dagen had de Hollandsche taal haar nachtmuts op en velen deden hun best haar die nachtmuts van het hoofd te halen. Wat Aagje Wolff en Betje Deken hadden begonnen, wat Geel en Potgieter wilden voortzetten, werd als met één ruk volbracht door Hildebrand-Beets. Hij verloste de taal,

PLAAT UIT „UILENSPIEGEL", DR. BEETS CONTRA DR. KUYPER, INZAKE DE WIJZIGING VAN HET SCHOOLWET-PROGRAM (1870).

zegt Schimmel terecht, uit de boeien der conventie. Prijst hij in een opstel van 1840 over *Taalvervalsching en spelling* den man gelukzalig, wien het gelukt zich omtrent de moedertaal verdienstelijk te maken, hij heeft zijn geheele leven naar die zaligheid gestreefd. Hield hij aan den eenen kant een zwart register van alle peccadillo's, begaan tegen de wetten der taal, gelijk wij zien uit zijn *Queruliana*, aan den anderen kant wist hij uit haar goudmijnen verloren geraakte uitdrukkingen en woorden op te delven, die haar onuitputtelijken rijkdom laten aanschouwen. Ja, toen de heer Ch. Bossevain een paar jaren geleden den grijsaard met zijn dochters bezocht en Beets hem plaagde met de taalfouten, waarvan het *Handelsblad* kon grimmelen en hij het vooral gemunt had op het woord *mopperen*, dat verwijderd moest worden. was de eerste uitroep van één hunner ná het verlaten van de woning: „Vader, wat heeft Prof. Beets nog altijd onze Hollandsche taal lief!"

Beets is de schatbewaarder van onze taal geweest en wat hier onmiddellijk op moet volgen, de man van de *Camera Obscura*. — De *Camera Obscura*, — wanneer wij dit woord uitspreken, dan wordt het licht rondom ons, dan plooit zich onwillekeurig onze mond tot een glimlach, dan voelen wij den troost van den humor, „dit sieraad van alle groote en die veiligheidsklep van alle gespannen geesten." Wat praat men van Dickens of Charles Lamb en afhankelijkheid van beiden, de *Camera Obscura* is het oorspronkelijkste en zelfstandigste werk, dat ooit geleverd is geworden. Moge er soms waarheid zijn in het spreekwoord: „Les chefs d'oeuvre sont bêtes", de *Camera Obscura* is dan nu eens een meesterwerk, dat niet vervelend is, het is onschuldig, ernstig en zoo innig amusant. Tollens beschrijft ergens den tempel van den roem en terwijl velen afgewezen worden, die komen aandragen met handen vol geleerdheid en poëzie, wordt een gelukkige begroet met het „Dignus, Dignus est intrare" en als dan gevraagd wordt:

„Welk een kleinood bracht hij aan
Dat hem het koor deed opengaan?"

dan antwoordt de dichter:

„Hij droeg zijn rijkdom in een doekje
En bij 't ontknoopen van zijn schat,
Wat denkt men, dat hij bij zich had...?
Het was een klein octavo-boekje."

PORTRET VAN HILDEBRAND DOOR L. SPRINGER (1837), GEREPRODUCEERD VOOR DEN 18EN DRUK VAN DE „CAMERA".

Zoo is Beets gekomen met zijn *Camera Obscura* en de Hall of Fame is hem geopend geworden.

De *Camera Obscura*, ja was aanvankelijk een klein octavo-boekje. *Pieter Stastok*, *Een oude kennis* en eenige kleinere opstellen, zie daar alles. Och, wat ziet die *Camera Obscura* van 1839 er uit! Het lijkt een grauw zwanejong, maar een zwaan is er uit gegroeid, met blanke zware vleugels vol kracht en bezieling. De eerste *Camera Obscura* bevatte nog zoo weinig en wij vergeven het vader Yntema van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* bijna, dat hij er geen toekomst in zag, maar het boek is een Nibelungen-hort geworden, dien wij met zorg bewaren in den diepen Rijnstroom des levens. Een paar nieuwe stukjes hadden in den Studenten-Almanak gestaan, een paar andere stukjes, o. a. het beruchte *Vooruitgang* was in *De Gids* verschenen, weer een ander

PLAAT VAN DEN „SPECTATOR", 1881 NO. 24. BEETS AAN HET PUBLIEK VOORSTELLEND ANNA ROEMER VISSCHER, WIER WERKEN HIJ HEEFT UITGEGEVEN.

opstel had een plaats gevonden in het *Leeskabinet*, verscheidene bijdragen waren gegeven aan het tijdschrift *De Nederlanden* en nu al deze schetsen, kostbaar als de genre-beeldjes van Ostade en Gerard Dou vermeerderd met het verhaal van *Gerrit Witse* en *De Familie Kegge*, zij werden vereenigd tot een boek, dat als een canon voor goed afgesloten is en met een scripsit aeternitati door ons volk verzegeld en bewaard zal blijven. De *Camera Obscura* is nog altijd het meest gelezene der Hollandsche boeken. Toen eenige jaren geleden de *Spectator* een plebisciet heeft uitgelokt, om er achter te komen, welke schrijver het meest onder ons gelezen wordt, was de uitslag der stemming dat het Hildebrand is, die daarop roem mag dragen. In groote en kleine formaten, geïllustreerd en niet geïllustreerd, met teekeningen van Carl Sierig en titelplaten van Kaiser en Rochussen, goud op snee, keurig gebonden, voorzien van het portret van den schrijver door Haverman, circuleert het werk bij duizende exemplaren onder de leesgrage menigte en het verdient die eer. Het is meer, — gelijk ook Potgieter heeft moeten erkennen, — dan de copiëerlust van het dagelijksche leven kan voortbrengen. Het is een werk van genie. Datzelfde geheim, dat Rembrandt in staat stelde de scheppingen van zijn verbeelding voor onze oogen te doen leven en te overgieten van zijn onnavolgbaar licht, gaf Hildebrand de kracht zijn helden en heldinnen te bezielen. Nurks, Stastok, Kegge, Henriette Kegge, Gerrit Witse, Bruis en Deluw, zij leven en zij zullen blijven leven. Mogen de vreemdelingen, die door tallooze vertalingen met dit werk kunnen kennis maken dit niet kunnen begrijpen, de *Camera Obscura* is een echt Hollandsch boek, — zij hebben het niet te begrijpen; de menschen van de *Camera Obscura* leven voor ons Hollanders, en al kunnen ook wij veel niet meer verstaan van hun denken en doen, al weten wij niet, wat „Rapponische krachten" zijn, wat de „Industriëlles van Bertolotto" beteekenen, wat een „kokinje" en een „céphalide" is, en al hebben wij geen lust om telkens de commentaar *Na 50 jaren* er op na te slaan, wij begrijpen er genoeg van om te kunnen getuigen, dat de *Camera Obscura* het gezondste en geestigste boek van Nederland is.

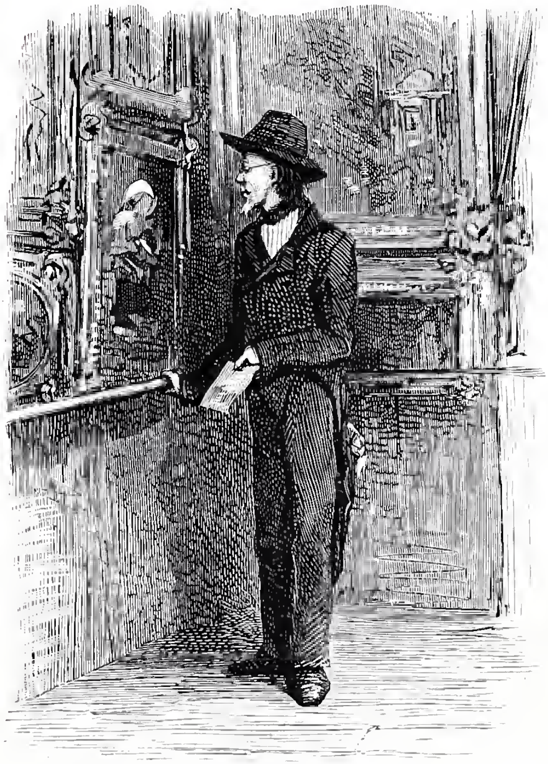
Maar is de *Camera Obscura* het hoogste, wat Beets als Hildebrand heeft geschreven, de letterkunde heeft nog zooveel meer van hem ontvangen. Beets was predikant en dàt met hart en ziel, maar als hij ontspanning zocht van zijn dagwerk, dan ging hij zich vertreden op het gebied der letteren. Aan zijn spelemeien op dit terrein hebben wij te

PORTRET VAN BEETS, DOOR IMMERZEEL (1838).

danken zijn *Verpoozingen*, *Verscheidenheden*, *Nieuwe verscheidenheden*, heerlijk schoone studies, die voornamelijk behandelen de groote mannen der Vaderlandsche litteratuur. Beets was een echt Hollander. Als hij in het buitenland de schoonheid hoort roemen van Rigi en Pilatus, dan kan hij niet laten te herinneren aan het schilderachtige van eigen vaderland en zoo ook anderen mochten de werken bestudeeren van de genieën der wereld-letterkunde, hij verdiepte zich bij voorkeur in de reien van Vondel, het heldendicht van Bilderdijk en van Van Haren, de huiselijke poëzie van Tollens, de legenden van Van Lennep, de liedjes van Poot en de puntige spreuken van Staring, maar dat hij op het veld der wereld-litteratuur thuis was, dat bewijst ons een geniaal stuk als het opstel over *Letterdieverij*, *Navolging en Oorspronkelijkheid* in het salon van Mevr. Van Onlo, waar een allerbelangrijkst gesprek gevoerd wordt tusschen den schrijver, zijn vriend Crito en mevrouw Crito, een gesprek dat eenig is in geestigheid en waarin met een onbegrijpelijke belezenheid wordt aangetoond, hoe Virgilius, Dante, Tasso, Vondel, Milton, Molière, Racine, Voltaire, Schiller, Bilderdijk en nog tal van anderen telkens dezelfde thema's van elkander overnemen, dezelfde expressie's remanieeren en dezelfde plagiaten verwerken, een gesprek, zoo eenig, zoo bliksemend van geest, dat Jeronimo de Vries naar waarheid heeft kunnen zeggen: „Wanneer ooit de goede toon en de degelijkheid onzer Nederlandsche gezelschappen in verval mochten komen, kunnen zij ten allen tijde in het salon van mevrouw Van Onlo het middel vinden om zich glorieus te herstellen."

Met deze lezingen trad Beets op in onze groote steden. Zijn verschijning was een gebeurtenis. De leeraren van Gymnasium en Hoogere Burgerschool beleefden een gelukkigen dag. De leerlingen werden aangespoord van de gelegenheid gebruik te maken, om den grooten man te zien en te hooren. Beets zou optreden. Het gehoor bestond uit de tegenstrijdigste elementen. Oude vrouwtjes met neepjesmutsjes op, die zijn *Stichtelijke uren* hadden gelezen, predikanten, die juist zijn *Paulus* ter lezing hadden ontvangen, zendingsvrienden, die hem op een zendingsfeest hadden hooren spreken, kinderen, die niets wisten en niets begrepen, maar door vaders en moeders meegenomen waren, omdat zij van plan waren hun eerlang de *Camera Obscura* ten geschenke te geven, advokaten, notarissen, letterkundigen, gymnasiasten, kweekelingen, die vóór alles den literator zochten, zij allen zaten in bonte menigte dooreen. Daar werd de groote man binnengeleid. Een daverend applaus ging

ILLUSTRATIE VAN DE „CAMERA OBSCURA", DOOR C. SIERIG
DE TEEKENMEESTER ÆGIDIUS PUNTER ZIJN EIGEN WERK BESCHOUWENDE. EEN VOORSTELLING UIT „EEN TENTOONSTELLING VAN SCHILDERIJEN".

onmiddellijk op. Ik heb het in Nijmegen eenige malen persoonlijk bijgewoond. De eerste maal kregen wij te hooren zijn lezing over *Barbier*. Wij begrepen de lange Fransche citaten niet, maar onze leeraren verklaarden ons, dat wij nu voor het eerst Fransch hadden hooren spreken. Een volgenden keer kregen wij het gesprek in Zwitserland over *Smaak*. Het was geestig en telkens ging daar een glimlach door de

ILLUSTRATIE VAN DE „CAMERA OBSCURA", DOOR C. SIERIG. EEN TAFEREEL UIT HET HOOFDSTUK: „VAREN EN RIJDEN".

zaal en die glimlach werd een Homerisch gelach, toen wij het verhaal kregen van dien kellner met zijn Amsterdamsch accent, die van Schaffhausen weg wilde: „van wege den eiwigen waterval." Onze leeraren waren den volgenden dag verrukt en zij verzekerden ons, dat wij de helft der geestigheden niet eens hadden kunnen vatten. Een derde maal hoorden wij den grooten man gedichten voordragen. Ik herinner mij o.a. het vers over den *Bass-rock*, eindigend: „Wat daken en wat spreeuwen! De Bass is voor de meeuwen!" Hieraan was voorafgegaan een mondelinge welsprekende mededeeling, hoe de dichter het tafreel met eigen oogen had mogen aanschouwen. De leeraar in het Hollandsch kwam den anderen morgen de klas binnenstuiven, nog rood van enthousiasme en hij zeide: „nu hebt gij het gisterenavond kunnen hooren ... poeta nascitur non fit.... Het woordje vooraf was nòg ... proza ... nòg ... nòg één spanning hooger . . en het oogenblik was daar geweest, waarop een vers kan geboren worden." Zoo hield Beets overal zijn triomphtochten. Hij schilderde aan de hand van Bilderdijk het sneeuwendal, waar Cadmus' zwarte dochtertjes hun satyr-dansen uitvoerden; hij leidde naar het voorbeeld van Hugo de Groot en Von[illegible] gehoor den Hof van Eden binnen; hij liet de kracht hooren van het populaire in een liedje van Poot als dit: „Een oude boer en een mooi meisje was jong, hoe lieflijk dat er de koekoek zong, al in de groene Mei." En als hij de Hildebrandvonken liet spatten, dan was hij zeker van zijn succes. De menschen genoten, als hij sprak van een „meester" dien men tegenwoordig niet meer „meester" mag noemen, maar „Mijnheer" of „Hoofd der school;" van „God almachtig", die zich bij velen tevreden moet stellen met den naam van „algemeene orde van zaken"; van een onderwijzer, die klaagt: „Meerderen begrijpen onzen predikant niet *eenmaal*, maar mij *geldt* hij voor een *beduidende* aanwinst"; van „dagbroers", die naar de wet der evolutie op weg zijn, om „jabroers" te worden; van een „gedropen" student, die bij zijn vrienden heet „te zijn gezakt" en bij

de familie „niet geslaagd;" van een professor, die een ordonaris-paardebloem vertoonend, tot zijn leerlingen zeide: „Hocce plans magis vidistis." Hildebrand wordt in ons vaderland niet meer vergeten.

Beets was schrijver, maar ook dichter, geen dichter als Homerus, als Virgilius of Dante, neen hij heeft geen epos gemaakt, de geschiedenis van zijn volk niet in één machtige conceptie vereeuwigd, de tragedie van het menschelijk geslacht en den eeuwigen strijd tusschen goed en kwaad niet neergelegd in een *Divina Comedia*, neen, Beets is de dichter geweest der *Korenbloemen* en *Madelieven*, maar toch, hij is een dichter geweest, wien een ander dichter, Dr. Schaepman, eenmaal heeft mogen toevoegen:

„Gij zijt van d' echten stam, Gij zijt van Vondels zonen,
Uw voorhoofd draagt de vlam van 't koninklijk genie,
Al boogt Ge in vroege jeugd voor vreemden ook de knie,
Al scheent Gij afgedwaald, tot zwoele, zwarte zonen,
Bij U bleef toch de lust aan Hollands reine tonen,
Hun vrijen vollen stroom, hun gouden melodie."

Daar is in de dichtwerken van Beets te onderscheiden vooreerst een Hooglied en wel geschreven in de stemming van den Prediker. Beets als prozaschrijver, zoo onafhankelijk, zoo onmiddellijk en geheel zich zelf, heeft als dichter een tijdlang den invloed ondergaan, slechts eenigszins van Walter Scott, uit wiens *Rokeby* en *The Lay of the last Minstrel*, hij enkele gedeelten vertaalde, maar vooral van Lord Byron, den schitterend begaafden, maar sceptischen dichter, zoo geestig, met het oog op zijn gaven en gebreken naar lichaam en ziel, genaamd: „Dieu par le front, satyre par le pied." Beets was te rein van gemoed om behagen te scheppen in zijn *Don Juan* en dergelijke gedichten vol verheerlijking van zondige liefde, maar gelijk hij zelf later heeft afgekeurd in zijn gesprek met Starter over den zoogenaamden *Zwarten tijd*... het sombere, het naargeestige, het wanhopige van Byron trok hem een tijd lang aan. Die sombere smart, voornamelijk gegrond in een fictieve onbeantwoorde liefde, heeft hem er toe gebracht gedichten te vertalen als *De Gevangene van Chillon*, *Mazeppa*, *Parisina* en heeft hem geïnspireerd tot het zelfstandig ontwerpen van *José*, *Kuser* en... al vormt *Ada van Holland* een kentering en wijst van Nouhuys er terecht op, dat in dit gedicht het ideaal gesteld wordt, aan de smart niet toe te geven, maar haar in het geloof te overwinnen, ook dit gedicht hoort door vorm en inhoud nog grootendeels tot de eerste periode. Na 1840 voelt de jonge dichter zich vrij en gelijk de Paus, wiens leven hij bestudeerd had, eenmaal gezegd had: „Aeneam rejicite, Pium accipite," „verwerpt Aeneas, maar neemt Pius aan," zoo zeide Beets van dit oogenblik af: „Luistert niet langer naar den dichter van den *Zwarten tijd*, maar leent uw oor aan den dichter, die het licht ziet stralen. In deze periode en later vinden wij verzen, zoo schoon, dat wij ze, hoewel volkomen ongeschikt om bij den eeredienst gebruikt te worden, psalmen zouden willen noemen, verzen, niet machtig als die van Da Costa, maar zacht en teeder, met zulk een heerlijke religieuze verheffing, dat wij hun wedergade nergens kunnen vinden.

Verzen als *Najaars-mijmering*, *Moeders Troost*, *Aan Aleide*, *In Aleide's Bijbel*, zijn de schoonste liederen, die wij ons denken kunnen.

Heeft Beets eenmaal gewenscht, dat men van zijn verzen zoude kunnen zeggen: „Heel zijn harte klopt er in," dan moeten wij getuigen, dat dit hier het geval is en zoo zijn er in de gedichten van zijn lateren leeftijd talloos velen, te veel om hier op te noemen. En dan verder heeft Beets gegeven.... spreuken, puntdichten, epigrammen, allen zinrijk, correct, maar velen mat, les restes d'une voix, qui tombe et d'une ardeur qui s'éteint. Verder heeft de dichter ons geschonken tal van gelegenheidsverzen, gedichten op de verjaardagen van vrouw en kinderen, van vrienden en kennissen, leden van het Koninklijke Huis, ter herinnering aan den slag van Waterloo,

De van ouds vermaarde Echte Stichters
ENKHUIZER
Almanak,
Voor het Jaar 1841.
Aanwijzende alle de Jaarmarkt. / Vermisf. / Paard- / Beest- en Leermarkten / in het Koninkrijk der Nederlanden gehouden wordende; en het op- of ondergaan der Maan / benevens de Watergetijden / enz. Berekend op den Middag-Cirkel van Amsterdam.
Door F. KAISER,
Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, te Leiden.

Wordt uitgegeven, te Amsterdam, bij Gebroeders VAN STADEN, *op de Waal, n°. 77.*

HET TITELBLAD VAN DEN ENKHUIZER ALMANAK 1841, WAARIN DE ZOOGENAAMDE „LIEDEKENS" ZIJN VERSCHENEN. DICHTWERKEN, DEEL II, PAG. 95.

aan den slag van Heiligerlee, aan de groote gebeurtenissen in den oorlog van 1870, *Oosterlingen*, den *Rijmbijbel*, de *Kinderzangen* naar Isaac Watts, vertalingen uit de *Wraak van koningin Eleonora* van Bennett en de *Orlando Furioso* van Ariosto, enz., en dan ten laatste.... Hildebrand heeft niet alleen de *Camera Obscura* geschreven. Hij heeft ook verzen gemaakt, maar die verzen, het zijn volksdeuntjes en liedekens, doch poëzie van de zuiverste soort. De liedekens, eenmaal geschreven voor den *Enkhuizer Almanak: Een aardig dorp is Bloemendaal*, *De conducteur zat op den bok*, *Als de Damiaatjes luiden*, enz., zij hangen in ieders geheugen. Het breistertje uit *Ons visschersvolkje*, geschreven bij een schilderij van Israëls, is met zoovelen van die soort een juweeltje en in denzelfden tijd komt de dichter der *Liedekens* nog eens een enkele maal voor den dag als in het vers: *In de Diligence*, zoo aardig beginnend:

„In den ouden bolderwagen,
Die van Alkmaar op Haarlem rijdt,
In den wagen van Van der Hagen
Gebruik ik voortreflijk mijn tijd,"

en hoopvol eindigend:

„Dit is Haarlem, zijn kerk en zijn toren,
Dit dat plein, dat die gracht, dat die straat,
Waar men hijlikt en kindert als voren,
Als dit rood zijden lapje verraadt"

Beets heeft de *Camera Obscura*" geschreven, — een voorrecht slechts aan iemand vergund, die met het hoedje van Fortunatus geboren is, een gelukskind, een Zondagskind der fortuin, maar de schaduwzijde blijft, dat hij zich in zijn latere proza-stukken nooit meer boven zijn eersteling heeft kunnen verheffen. Beets heeft gedichten gemaakt, geen middelmatige maar echt verheven liederen, die in ieder recht geaard menschenhart gevoelige snaren doen trillen, maar is Vondel na Byron zijn leermeester geworden en heeft hij bezieling gezocht in den Armida-tuin van diens betooverende poëzie, nooit zal iemand van den leerling getuigen, wat de leerling getuigd heeft van den meester, dat hij van hem bewonderde: „Zijn koninklijke zangen, zijn aadlaarsvlucht, zijn zuiv'ren gloed, zijn rustig zelfbezit, de vrijheid zijner gangen, zijn frischheid en zijn overvloed," want vormen de verzen van Beets te zamen het honderdduizend stanzen-lang gedicht, waarvan hij eenmaal sprak, en heeft hij er niemand verdriet mee gedaan, zooals hij dreigde, maar integendeel velen genoegen, en zijn de gedichten in veel opzichten vol frischheid en oorspronkelijkheid, van aadlaarsvlucht is geen sprake en van koninklijke zangen te spreken zou vleierij weren, die de dichter zelf zou afgewezen hebben. En nu zijn er sommigen, die beweren dat noch Hildebrand, noch Beets meer te geven hadden. Van Nouhuys vermoedt van den eerste, dat hij in de *Camera Obscura* zijn kracht had uitgeput, omdat zijn kracht bestond in de satire en de satire eenzijdig is en eenzijdigheid de vruchtbaarheid moet beperken en Busken Huet vermoedt van den tweede, dat hij in zijn *Korenbloemen* en *Liedekens* zijn hoogste spanning heeft bereikt. Huet, hatelijk altijd, maar vooral tegen Beets, zegt: „De Hermionen en de Phaedra's niet aan te kunnen is in ziehzelf geen schande, doch wijs de dichter, die van

dit onvermogen weet partij te trekken, om zich van de Betje's en de Bartje's te verzekeren."

De discussie hierover is natuurlijk onvruchtbaar; en het is moeielijk uit te maken wat een mensch had kunnen doen of worden, indien de omstandigheden hem op andere wegen geleid hadden, wanneer het leven voor goed is afgebroken. Maar ik voor mij heb de vaste overtuiging, dat èn Hildebrand èn Beets oneindig veel meer voor de kunst hadden kunnen zijn, wanneer zij zich aan de kunst waren blijven wijden, maar... Beets heeft naar mijn meening een groot offer gebracht, het offer van meerderen letterkundigen roem, omdat hij iets had leeren kennen, dat hem meer was dan alle kronen der wereld te zamen, en omdat hij zelf heeft gedaan, wat hij een Rachèl predikte: „vergeten elke rol en schijn, om zondaar slechts voor God te zijn" en te zoeken dien vrede, dien de wereld nu eenmaal niet geven kan. Zie ik goed, dan heeft Beets, de satirieke, humoristische, dichterlijke Beets reeds zeer jong een diep gevoel gehad van het ijdele van roem en macht en zijn het juist de twee mannen geweest, wier glorie hem aanvankelijk het meest bezielde, Scott en Byron, die hem door de tragedie van beider leven deze ijdelheid verkondigd hebben Scott, de gevierde held van Abbotsford, die een adellijken titel en millioenen gouds verwierf met zijn gaven, stierf, bezwijkend onder een last van arbeid, arm, het hart vol zorgen. „*Zijn* lot," zoo schreef Beets eenmaal, „houdt ons ernstige lessen voor, deze: dat alle aardsche voorspoed een bedriegelijke bezitting is en dat elke wereldsche eerzucht, ook de edelste, dichterlijkste, meest romantische ten slotte blijken moet ijdelheid der ijdelheden te wezen." En Byron, o, hij had zich niets behoeven te verwerven, hij had alles bij zijn geboorte reeds ontvangen... naam... „zijn geslachtsboom klom op tot Willem den Veroveraar..." eer... „de hemel van zijn ledikant pronkte met een graaflijk coronet..." glorie... „hij stond bekend als de eerste dichter van Engeland, als de eerste van de wereld..." en toch hij was rampzalig en zocht den dood. Beets zegt er van, toen zelf ruim 20 jaren: „Wie zoo kinderachtig droomt of zoo oppervlakkig denkt om te wanen dat hooge geboorte, rang of schat, genie zelfs of roem gelukkig maken kunnen, zij op Byron gewezen." Beets mocht in zijn jeugd brilleeren door zijn gaven en een wereld van glorie zien wenken, hij kende iets hoogers en gaf zich aan het Evangelie.

Beets is geweest een diepe, religieuze natuur en daarom was „predikant te worden" voor hem niet, zooals Huet zegt, een edelmoedige dwaasheid, maar een behoefte des harten. Hij geloofde werkelijk dat hij zijn instrument beter kon gebruiken. Het ontbrak hem, zegt hij later, predikant geworden, aan tijd en gelegenheid om de poëzie opzettelijk te kweeken en hij heeft hier vrede mede gehad. Het ernstige ambtsleven, zegt hij in de voorrede van de *Ada van Holland*, liet geen tijd meer of genoegzame rust voor het opzetten en uitwerken van min of meer epische dichtplannen, Beets had meer kunnen geven, zoo in proza als poëzie. Zijn dialogen in zijn latere *Gesprekken*, in het gesprek met Vondel,

PORTRET VAN BEETS UIT DE HEEMSTEEDSCHE PERIODE.

met Querulus, met Smelfungus en Crito, zijn heerlijke natuurbeschrijvingen bijv. in het opstel *Reizen* en in het gesprek over den *Smaak* doen ons vermoeden, dat Beets een voortreffelijk romanschrijver had kunnen worden, een ideaal, dat hem ook wel voor den geest schijnt gestaan te hebben, maar in het verwezenlijken waarvan een Van Lennep hem is vóór geweest. En wat de poëzie betreft, hij — Beets — zegt in zijn lezing *Doen door laten:* „Ik kan niet eindigen zonder een hartewensch te slaken voor onze hedendaagsche letterkunde. Zij vooral heeft behoefte aan een nieuw meesterstuk. De „verstrooide leden" des dichters zijn overal, maar wij verlangen naar iets groots, iets eenigs, dat aller oogen trekt, aller harten boeit, en overal de geesten opwekt. Wie zal het ons geven?" Beets had het waarschijnlijk zelf kunnen geven, als hij zich zelven had gezocht, maar hij heeft gekozen, wat hij het „Eene noodige" heeft genoemd.

Beets is met volle overtuiging predikant geworden.

„The glory of the most High" ging hem boven alles en hij meende God als Evangeliedienaar het best en het waardigst te kunnen dienen. Hij heeft al zijn kennis van Bijbel en wetenschap, van taal en kunst, van menschen en toestanden gebruikt, om het Evangelie te kunnen verkondigen in den voortreffelijksten vorm, dien hij kon vinden. Tallooze bundels van godsdienstige lectuur zijn van zijn hand verschenen. Bekend zijn zijn *Stichtelijke uren*, die zelfs door de sceptici gelezen werden om hun verrukkelijk proza en die de troost en bemoediging zijn geweest van duizenden in den lande, vooral in de hoogere kringen. Verdere godsdienstige werken zijn een *Bundel van twaalf preeken* over verschillende onderwerpen, met een geloofsbelijdenis tot voorrede, waarmede Beets behoefte schijnt gehad te hebben zijn geloof tegenover de wereld te poneeren en die niet alleen dogmatisch maar zelfs streng-confessioneel en hier en daar scholastisch klinkt, ofschoon hij als theoloog gewoon was, de leerstellige waarheden van haar ethische zijde aan te vatten; een *Bundel van zeven lijdenspreeken*, naar aanleiding van de kruiswoorden; een *Bundel van zes kerkredenen*, naar aanleiding van de groote gebeurtenissen gedurende den oorlog van 1870, en ten slotte veelgelezen werken als de *Man van Smarten, de Heer der Heerlijkheid; Paulus in de gewichtigste oogenblikken van zijn leven en werkzaamheid*, enz. Bovendien heeft hij zich als predikant bemoeid met Christelijk onderwijs, — nà zijn breken met Groen van Prinsterer en Kuyper trok hij zich hiervan terug; met philanthropie, — jaren lang was hij voorzitter van Steenbeek, de Normaalschool en de Vluchtheuvelkerk in Zetten; met de zending, — dikwijls trad hij met zijn vriend Heldring op bij gelegenheid van de Zendingsfeesten, zoo ook te Heilo, 22 Juli 1870, waar hij mocht voordragen het schoone en zoo dikwijls herhaalde:

„Alle heuvlen, alle dalen
  Loven 's Heeren liefde en macht,
Waar de zon verspreidt haar stralen,
  Waar de maan verlicht den nacht,
Waar geen dauw of regen falen
  Waar een bloeiende aarde lacht;
Alle heuvlen, alle dalen
  Loven 's Heeren liefde en macht."

Als predikant is hij velen tot zegen geweest. Ik heb hem eenmaal gehoord in Nijmegen in de Groote Kerk. Menschen, die men nooit in kerk of kluis zag, maar een tekst van Mattheus zochten op de plaats, waar de Bijbel bij het boek der Psalmen openviel, waren aanwezig. Beets trad op met groote kalmte en waardigheid. Langzaam schoof hij zijn zwart-glacé handschoenen van de handen, overeenkomstig het decorum van vroeger dagen, en ... hij begon.... Als ik thans aan dat oogenblik terugdenk, dan kan ik mijn indruk niet beter teruggeven, dan Jeronimo de Vries het doet als hij zegt: „Ik zie de hooge gestalte nog met zijn waardigheid, met den roem van zijn naam zijn gehoor beheerschend; ik hoor die zachte in mijn binnenste nederdalende stem nog, die zich niet hoog verhief, die niet om gehoor vroeg, die wist, dat zij gehoor zou vinden, en voel de weldadige bekoring, die van zijn verschijning, zijn stem, het beschaafd en innemend geheel van zijn persoon en voordracht uit-

ging." En de preek... Beets heeft er zelf eenmaal van gezegd: „Een goede preek is als een goed portret, hij kijkt u aan waar ge u ook nederzet." Zijn preek trof gewoonlijk doel en menige preek eindigde met een pakkend slotwoord, als wij vinden in de redevoering over *Groote mannen en ware grootheid*, welke, in een kerk uitgesproken, een preek genoemd mag worden, en een machtigen indruk achterlaat door de treffende aanhaling uit de lijkrede van Massillon, die, in de met rouwfloers behangen Sainte-Chapelle bij de lijkbaar van den grooten koning, diens grootheid schilderde met levendige kleuren, om daarna plotseling af te breken en te zeggen: „God alleen is groot!"

Beets heeft door zijn woorden en geschriften een gezegenden invloed in ons vaderland ge oefend en geen wonder, dat velen hem, als B. ter Haar moest aftreden in 1874, in diens plaats tot Professor begeerden. Wel was Beets geen man geweest van exacte studie, van strenge methode, als Kuenen, Opzoomer, Scholten en anderen, gelijk hij zelf zoo dikwijls openlijk had uitgesproken als hij zeide: „Het is overbekend dat ik noch geleerd, noch wetenschappelijk ben", maar zijn kennis was toch groot, en waar de practische opleiding van toekomstige Evangelie-dienaren een man eischte, die niet alleen kon zeggen: „The proper study of mankind is man", maar die ook zelf den mensch en de menschheid had bestudeerd, daar werd den beminden leeraar het ambt van Hoogleeraar opgedragen en de benoeming werd aangenomen. Beets hield zijn inaugurale oratie met een rede over *Karakter, karakterschaarschte en karaktervorming*, en dat hij zijn taak met blijdschap aanvaardde blijkt wel uit deze woorden: „Vier-en-dertig jaar heb ik de kerk van Christus en de verkondiging van zijn Evangelie gediend en de gelegenheid, om haar nog eenige jaren in de opleiding harer toekomstige dienaren te dienen is te ongezocht gekomen, om niet door mij als een hoogere roeping te worden aangemerkt. Levenslang heeft mijn hart voor het vaderland geklopt en na al wat ik er aan heb pogen te doen, in staat gesteld te worden eenigen rechtstreekschen invloed uit te oefenen op de behartiging zijner hoogste belangen in de naaste toekomst, schijnt mij, aan den avond des levens, een vernieuwing van levenskracht".

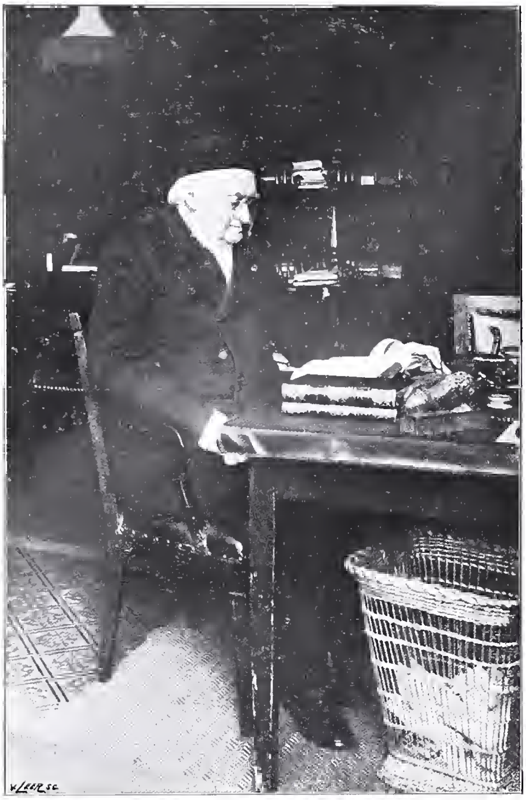
Tien jaren lang, tot 1884, was Beets Professor. Bepaald wetenschappelijke werken zijn er van zijn hand niet verschenen, maar dat zijn onderwijs toch een diepen indruk op zijn leerlingen heeft achtergelaten, bewijst wel, wat nà zijn dood geschreven is, door een van zijn voortreffelijkste leerlingen, door Dr. J. Th. de Visser. Deze zegt:

„Op het college van kerkgeschiedenis genoten wij van de biographieën van mannen als Augustinus, Luther, Calvijn, die onze

PORTRET VAN BEETS (1856) ALS PREDIKANT TE UTRECHT

Professor, karakter-kenner als weinigen, ons daar gaf. En nog ontvonken wij in geestdrift, zoo wij terugdenken aan de kostelijke lessen over de Christelijke ethiek.... Van Oosterzee hebben wij bemind, Doedes hebben wij vertrouwd, Beets hebben wij vereerd." Wat de colleges over ethiek moeten geweest zijn kunnen wij ons voorstellen, als wij een studie lezen als over het *Populaire*, waar het welbesnaard menschenhart genoemd wordt „het instrument van den populairen toon", en waar gezegd wordt, dat „de eer dien toon getroffen te hebben, die grootmoedigen nà

PORTRET VAN BEETS IN DE STUDEERKAMER (± 1900).

wandelt, die in den vollen rijkdom hunner krachten en gaven niet anders gewild en niet anders gezocht hebben dan met en voor die menschheid, waarlijk geheel mensch te zijn," en wat de college's over kerkgeschiedenis moeten beteekend hebben, zien wij in een studie als die over den *Wartburg*, waar wij Luther vinden geteekend in zijn kracht, in zijn strijd, in zijn heldenmoed, vóór de afreis naar Worms, te Naumburg, te Oppenheim en eindelijk te Worms getuigende, altijd sterker getuigende en eindelijk op den Rijksdag uitroepende: „Hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij!"

Ja, Beets heeft een rijk leven gehad, ontzaggelijk rijk en wonderlijk werkzaam en veelzijdig. En is hij een groot man geweest? — Zelf was hij, naar zijn eigen verzekering zeer zuinig in het wegschenken van dien titel aan anderen en als wij eenmaal den maatstaf van groot aan geest en karakter gaan aanleggen, dan kan ook deze maatstaf zoo bedriegelijk wezen. Beets zelf echter geeft ons de middelen aan de hand om een oplossing voor deze vraag te vinc[illegible] zijn redevoering over *Groote mannen en ware grootheid*. Aan den toekomstigen biograaf zij het overgelaten hem een [illegible] aan te wijzen in het Pantheon der[illegible] den. Naar [illegible] zijn vriend Hase[illegible]k geweest, maar . . . met iets bizonders, de vonk, de geniale vonk, die niet nader te bepalen is. Doch, hoe het oordeel luide, de *ware grootheid*, heeft Beets gekend. Waarin die bestaat omschrijft hij zelf met deze woorden: „Zedelijke grootheid is de ware grootheid en zij is daar, waar het hart aan zijn reine en strenge beginselen onder alle omstandigheden trouw blijft, tot het vervullen van zijn plicht geen aansporing van buiten, geen onedele prikkels inwendig behoeft en ook het „doen boven anderen", het in anderer oog buitengewone, als eenvoudige plichtsvervulling beschouwt. Zij is daar, waar in den strijd der deugd de overwinning over hartstocht en neiging gemakkelijk valt, waar de zelfbeheersching op geen proef bezwijkt, de zelfverloochening tot alles, ook tot de overgave van zichzelf, tot het offer van zich zelf in staat blijkt." Die hoogste grootheid, deze zedelijke grootheid heeft Beets gehad.

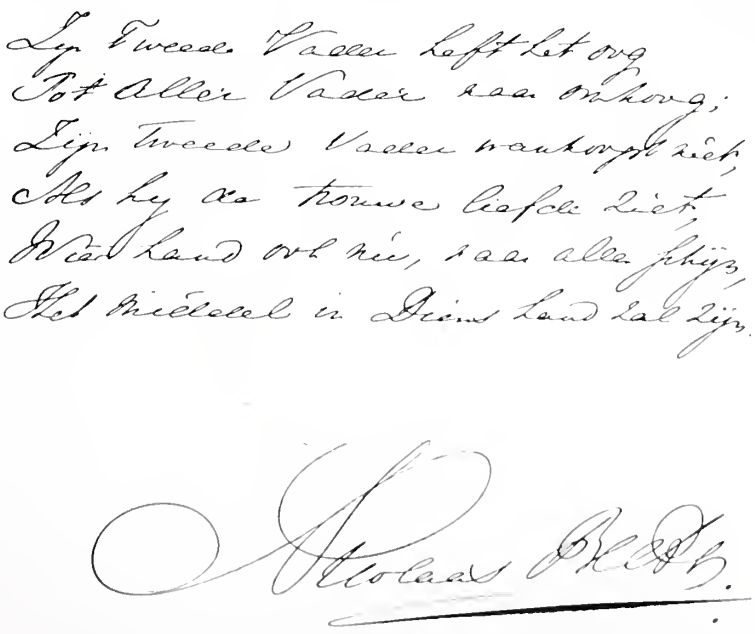
En om thans nog enkele trekken in zijn persoon en karakter aan te stippen. Wat was hij beminnelijk! — Hij bracht in toepassing: „de liefde gelooft alle dingen, de liefde hoopt alle dingen, de liefde bedekt alle dingen." Wat was hij zacht in zijn oordeel! — Huet beleedigt hem slag op slag op de meest venijnige wijze en zijn eenig antwoord is: „De man schrijft *Litterarische Phantasieën*, wij doen goed den nadruk te leggen op het woord *Phantasieën*". Wat had hij een gave om te bewonderen! — In de poëzie van Anna Roemers niet alleen, maar ook in die van Albertine Kehrer heeft hij de pareltjes gezocht met de liefde van een, die zoo bang is een gekrookt riet te breken. Wat had hij een piëteit tegenover zijn leermeesters — en dat niet alleen tegenover een beroemdheid als Van der Palm, bij wiens sterfbed hij met zijn bruid mocht nederknielen, om een aartsvaderlijken zegen te ontvangen, neen, ook tegenover een eenvoudig man als Polman, wien hij zijn *Rijmbijbel* opdroeg en een klein

talent als Anslijn, [illegible] man van den „Braven Hendrik", op wiens graf hij Nederland toeriep: „Vergeet hem niet, één uwer leeraren." Wat was hij een trouw[illegible] – Wat herdenkt hij aandoenlijk het[illegible]en Heldring en roept hij den [illegible]efden vriend Jonathan hartroerend toe zijn „Och, blijf nog wat!" Wat was hij ridderlijk tegenover de vrouwen! —„De vrouw verandert nooit," zeide hij, „al hare instincten gaan uit naar de poëzie." Hij heeft de vrouw als vrouw vereerd met al de *courtoisie* der Middel-Eeuwen. Wat was hij fijn beschaafd! — Hij kende de wereld, Zwitserland, Duitschland, Engeland, hij was overal geweest en wat wist hij van zijn reisherinneringen ook in een gewoon gesprek een beschaafd gebruik te maken. Wat was hij een oprecht Christen! Hij verloochende zijn Heiland nooit. En op een lezing over *Tollens* of het *Populaire* voor een gemengd publiek, het deed er niet toe, de menschen moesten even hooren, dat alle heil in Christus is. En saai was zijn godsvrucht nooit. Neen, tot op zijn sterfbed is hij Hildebrand gebleven. Toen ik hem de laatste maal bezocht, nu ruim een jaar geleden en wij spraken over iemand, die den naam heeft van eerzuchtig te zijn, zeide hij lachend: „Och, ik ging eens over den weg en een bedelaar sprak mij aan, maar een bedelaar met een grooten hond, en ik zeide tegen dien man: „Man, als gij geen brood hebt voor u zelven, hoe kunt ge er dan nog zulk een hond op nà houden," en toen kreeg ik ten antwoord: „Och, mijnheer, een mensch heeft zoo graag wat te commandeeren, en nu ik geen menschen kan commandeeren, heb ik mij maar een hond aangeschaft." „Ja," zoo ging hij lachend voort... „en zoo zijn er sommigen, die graag heel veel te commandeeren hebben." Het was Hildebrand, die een oogenblik voor den dag kwam en een oogenblik later was het weer de vriendelijke dominee Beets. Ja, waarlijk, Beets had een doux genie. In hem zien wij „l'accord d'un beau talent et d'un beau caractère".

Als een bewijs er van, hoe daar door het gansche leven van Beets loopt een draad van goedheid, laat ik volgen een brief, die mij van bevriende zijde is afgestaan en waarin wij lezen, hoe hij op 28-jarigen leeftijd, dominee van Heemstede zijnde, wist te schrijven aan een catechisant, destijds van twaalf jaren, die hem op blijkbaar fraai bewerkt papier in onregelmatige volgorde van uit Amsterdam een nieuwjaars-wensch had gezonden. Het is een stukje, dat waard zoude zijn in de *Camera Obscura* geplaatst te worden. Beets schrijft:

Pastory van Heemstede,
3 February 1842.

Beste Vrind! Zulk mooi papier met waterlijnen en slingerranden, en stempeltjens op den hoek heb ik niet, maar ik wil het mijne ook wel onderste boven en achterste voren beginnen, indien dat de bij u verkorene manier is. Krijg geen kleur, jongen! — Al hadt ge den brief overdwars, overkruis, of uit de midden begonnen, al hadt ge hem niet

HANDSCHRIFT VAN BEETS (LAATSTE VERSJE UIT DE „BEDE VOOR DE BURGERWEEZEN TE HAARLEM", 1861). DICHTWERKEN. DEEL III, PAG. 213.

half zoo netjens geschreven als nu, al was hij eens zoo lang of eens zoo kort, hij had er zoo niet kunnen uitzien of ge hadt er den Dominé van Heemstede plaisir meê gedaan. Wanneer kom je weêrom?

— Hartelijk dank ik u voor uw hartelijken nieuwjaarswensch, die tot nog toe gelukkig vervuld wordt, want mevrouw Beets, Marten en ik zijn zoo gezond en gelukkig als mogelijk is, — zoo gezond en gelukkig als wij hopen dat gij zijt, en lang blijven zult. Jongen, is het waar, dat ge schaatsen rijden geleerd hebt? Dat 's dol prettig, is het niet? Maar je hebt er van 't jaar niet lang wil van gehad; want het was gevaarlijk ijs, en veel sneeuw! — Mijn lijsterboschjen is omgehakt, nadat ik er nog één lijster in gevangen had, die er bij een groote vergissing in verdwaald was. Gij zult het dus aanstaanden zomer niet meer zien; het is moesgrond geworden; niet zoo geschikt om er krijgertjen in te spelen, dat is zeker, en het spijt mij voor u — maar mijn krijgertjenstijd is uit, Vrind. Ik heb van L. gehoord dat gij een wond aan 't been gehad hebt, en u hartelijk beklaagd, want gij hebt uw beenen wel noodig. In dien tijd hebt gij zeker het opstel over de Lijdensgeschiedenis begonnen, dat gij mij beloofd hebt, en waaraan gij nu zeker met ijver voort zult werken, in deze weken vóór Paschen, waarin het lijden van den Heere Jezus alle Zondagen in de kerk behandeld wordt. Overhaast u maar niet, en maak het maar liever heel mooi. Gij kunt het wel. Jongen, maak het eens *heel* mooi. Een best plan, om het schrijfboek met het catechisatiewerk in het uitgezochtste hoekjen van uw boekenkast te bewaren! Daar hoort het ook, en niet zoo zeer, omdat gij er uw best zoo dikwijls op gedaan hebt, als wel omdat het over onderwerpen handelt en er dingen in staan die veel kostelijker zijn dan alle fransche, engelsche, hoogduitsche thema's enz. der geheele wereld. Niet dat die te verachten zijn, vriend! maar dat andere gaat boven alles, en moet altijd boven alles gaan, in onze vrolijke jeugd zoowel als in onzen grijzen ouderdom. — Aan dit laatste ziet gij nu duidelijk dat dit een brief is van een *dominé*, maar zoudt gij willen dat gij 't er niet uit zaagt? Gij houdt immers van den dominé? Jongen, ik ben er zoo mee vereerd, dat je van me houdt.

Mijn kippen zijn verleden week Dingsdag begonnen te leggen; mijn hond is nog altijd even verschrikkelijk. Ik heb ze van u gegroet, zij verzoeken de complimenten weêrom. Mevrouw Beets laat u hartelijk groeten. Marten meent het ook heel wel met u. Hij heeft eergisteren zijn eersten tand gekregen. En hiermede lieve kind! Vaarwel, denk aan alles, wat gij mij beloofd hebt en geloof mij

Uw hartelijk liefhebbenden vriend,
NICOLAAS BEETS.

En aan denzelfden knaap, maar dan een man van ruim zestig jaren, liggende op zijn sterfbed, schrijft Beets, 1 Maart 1895:

Beste Vriend! Van uw vroege jeugd aan heb ik u innig lief gehad Ik herinner mij *alles*. Ik dank u voor de hartelijke genegenheid, die gij mij bij *elke* gelegenheid getoond hebt. Ga in vrede! Nog eenmaal, gelijk in de Heemsteedsche kerk zoo dikwijls: „De genade van Onzen Heer en Heiland Jezus Christus, de liefde Gods, en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u, Amen."

Met de innigste deelneming,
Uw toegenegen vriend,
NICOLAAS BEETS.

Dit is een sprekend voorbeeld en als eenmaal, mogelijk over vijfentwintig of vijftig jaren, de brieven van Beets verzameld worden, dan zal menig document aan het licht komen, dat een vriendelijk licht werpt op het karakter van dezen zeldzamen man.

En toch heeft ook hij niet allen kunnen behagen. Men heeft hem dikwijls aangevallen of geen recht gedaan in de waardeering van zijn persoonlijkheid.

Beets zegt ergens:

„'k Heb openhartiglijk mijn zwarten tijd beleden
Hem met dien naam genoemd,
Zijn dwaasheid niet verbloemd,
Gezorgd, dat anderen, gewaarschuwd, hem [vermeden,
Maar niet tot loon gehad
Dat iemand hem vergat."

En gelijk men den *Zwarten tijd* van den dichter niet heeft vergeten, zoo heeft men ook niet vergeten zijn leuze *Doen door laten* in een opstel, dat door weinigen begrepen is geworden. Busken Huet, die tegenover Beets steeds den Mephistopheles heeft gespeeld, die beweerde dat er, als hij den tel niet kwijt was, twaalf of dertien redenen waren, waarom hij niet zooveel van Beets hield als van andere menschen, die de *Camera Obscura* verklaarde voor het werk van een witten raaf, die de stukjes uitbracht van zijn donkerverwig en burgerlijk geslacht, en die er tijger-genoegens in meende te ontdekken, heeft ook een vlek op het karakter van Beets trachten te werpen, als hij, over den sceptischen, lafhartigen, door den dichter zelf zoo zeer veroordeelden Erasmus sprekende, dezen terloops even met hem vergelijkt en zich hem voorstelt, als hij in dezen tijd had geleefd, als Beets vrome stukjes schrijvende in *Ernst en Vrede* en op hetzelfde oogenblik, als een esprit ouvert, den vriendschappelijken omgang zoekende van meer sceptische geesten als Opzoomer, Kuenen, Cobet, Dozy, Fruin en anderen.

Ook van Nouhuys, anders zeldzaam objectief in zijn oordeel, gewoonlijk gespeend aan alle animositeit, de rechtvaardigheid zelve, ook hij heeft naar mijn meening niet den juisten blik op Beets als mensch. Gelijk hij ten opzichte van sommige verzen, als het *Lied van de cel*, nog weer eens de foutieve door den schrijver in zijn *Proza en Poëzie* onmiddellijk tegengesproken meening van Geel ophaalt, naar aanleiding van het stukje *Vooruitgang* in de *Gids*, als zou Beets klein gedacht hebben van de pogingen der wetenschap, en gelijk hij, naar mijn overtuiging even abusievelijk, nog weer eens het oordeel bevestigt, in de *Gids* van 1860 uitgesproken door Schimmel als zouden de frissche geuren van zijn poëzie verdwenen zijn onder den killen adem van het dogma, en didactiek en moralisme den dichter *grootendeels* parten gespeeld hebben, — bestendigt hij even verkeerdelijk de fable convenue, in sommige kringen gangbaar omtrent zijn indolent karakter, als hij hem in tegenstelling

PLAAT VAN DE „LANTAARN", 1886, NO. 9. BEETS EN „DE NIEUWE GIDS".

BORSTBEELD IN HET RIJKSMUSEUM IN DE „VAN DER HOOP-ZAAL", EEN WERK VAN DE HAND VAN ZIJN ZOON CORNELIS BEETS, PREDIKANT TE ARNHEM, DOOR VRIENDEN EN VEREERDERS DEN LANDE AANGEBODEN 23 MEI (1898).

geplaatst worden. Daar was in Beets iets, dat gevoelde voor weerlooze liefde.

Maar vox populi, vox Dei. De publieke opinie laat zich niet zoo spoedig van het goede spoor brengen. In spijt van de dikwijls scherpe critiek, uitgebracht op zijn persoon en arbeid, heeft de groote meerderheid instinctmatig gevoeld, dat men in hem te doen had met een door en door goed en zeldzaam begaafd man. De bekende Geel, zijn getrouwe tuchtmeester, zooals hij hem zelf later noemt, mocht hem als twintigjarigen jongen man aanvallen en begroeten als: „oude paai, grootvader, ja overgrootvader", en Beets antwoorden, zoo geestig, door een herdruk van zijn stuk met slechts deze toevoeging: „Klein, klein kleuterke! wat doe jij in me hof! Je plukt men al de bloem pjes of en maakt het veel te grof", het groote publiek gevoelde, dat de schrijver jong was en zijn arbeid is eeuwige jeugd beschoren gebleven. De ondeugende Willem Hecker raadde in zijn *Hyppokreens-Ontzwaveling* (1839) den jeugdigen dichter van Jose en Kuser aan: „Het best is, denk ik, dat gij straks aan Lethe's vloed den wilgtak opzoekt, waar g'uw lier aan hangen moet", maar anderen zagen in hem een goeden voortrekker op de gladde ijsbaan van den dichterlijken wedstrijd en zeiden: „Neen, zeg niet dat de schaats, die Klaas Beets slaat, zoo licht is", en sinds jaar en dag hangen zijn liederen en spreuken in ieders geheugen. Toen de *Nieuwe Gids* ons land in rep en roer bracht en ook Beets wilde onttronen, vond de voorstelling bijval, die hem plaatste op den top van den Helicon, met zelf-bewuste majesteit neerziende op den molshoop der nieuwe beweging. Waar sommigen klaagden, dat zijn kunst werd opgeofferd aan zijn predikambt, daar stemden duizenden in, toen hem op een van de schoonste dagen van zijn leven werd toegevoegd, dat welke bloemen hem werden aangeboden, één bloem hem aangenaam was boven allen, de erkenning, dat steeds zijn hoogste vreugde was geweest „een ziel te redden van den dood."

van den enthousiasten, strijdlustigen Vondel voorstelt als den „voorzichtige, glimlachend-wereld-wijze, met zijn door humor verzachte satire, met zijn afkeer van partij-kiezen: „partijman wezen wil ik niet", met zijn wel-overwegende bedachtzaamheid." Neen, Beets was geen Marcus Aurelius, met een eeuwigen glimlach op het gelaat. Een meer verheven beeld stond hem voor den geest. Wil men Beets begrijpen in zijn *Doen door laten*, in zijn voorzichtigheid en bedachtzaamheid, dan moet men lezen het opstel *Een hoofdtrek in het beeld van den Heiland der wereld.* Daar lezen wij: „In dit karakter van kalme, verheven, zachte, bemoedigende, sparende, geduldige en ook bij wijken en onderdoen van haar zaak zekere liefde, heeft de Heiland der wereld overwonnen." In het licht van dit ideaal moet het karakter van Beets

Velen betwijfelden het recht van den gevierden predikant op een professoralen cathe-der, maar nog grooter was het aantal van hen, die hem tot Hoogleeraar begeerden. Enkelen ergerden zich aan zijn Olympische rust, maar de meesten zagen hierin de kalmte van een groot gemoed.

Aan bewijzen van sympathie heeft het hem dan ook nooit ontbroken. Eenmaal heeft hij zelf gezegd, 4 October 1890:

„'t Kwam altemaal. 't Bleef lang te zaam.
Wat zal ik Hem, die 't zond, vergelden?
Wat kan ik dan Zijn grooten naam
Met schaamte en luiden dank vermelden!..."

En inderdaad.... Een cornucopia van weldaden is over het hoofd van dezen man uitgestort. Moest de een of andere historische gebeurtenis herdacht worden, — hij was de aangewezen feestredenaar; zou er een letterkundig congres gehouden worden, — hij moest een referaat inleiden; moest er een cantate gemaakt worden bij den intocht van Vorst of Vorstin, — hij was de poet Laureate. — Hij was de geestige causeur in gezelschappen, de gevierde man van den kansel, de gast van 's lands aanzienlijke families. — Telkens werd het hem duidelijk gemaakt, hoezeer zijn kennis en godsvrucht werden gewaardeerd. Middelburg, Rotterdam, den Haag trachtten hem voor zich te winnen. De zending bood hem het Directeurschap aan van een Zendingshuis en trachtte hem geheel voor zich te behouden. Het Seminarie te Stellenbosch in Zuid-Afrika wenschte hem tot zijn Professor. Hij mocht ervaren de eer van het placuisse principibus viris. Geleerden en geletterden zochten zijn gunst. Was hij par droit de conquête doctor in de godgeleerdheid, de Utrechtsche Hoogeschool bood hem aan een eere-doctoraat in de letteren. De meestuitgelezen vereenigingen en genootschappen vereerden hem met een lidmaatschap. Hij was lid van de koninklijke Academie van Wetenschappen, van de Hollandsche Maatschappij van Letterkunde, enz. Hij kreeg de benoeming tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Utrechtsche Universiteit. En waar kerk en wetenschap en kunst hem eerden, daar bleven de vorstelijke onderscheidingen niet uit. Op negen-en-twintig-jarigen leeftijd (1843) was hij reeds ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, en om van andere eerbewijzen maar niet verder te spreken, het hoogtepunt van zijn leven was zijn zeventig-jarig jubilee, toen de Koning hem maakte tot commandeur en Nederland hem aanbood zijn eigen buste van Stracké en al wat groot en aanzienlijk was in den lande, instemde met de woorden van Prof. Dr. M. de Vries, die zeide: „Een zegen zijt gij geweest voor uw volk; en Goddank, dat zijt gij nog heden en dat zult gij blijven, ook nadat uw taak op aarde is afgewerkt, nog voor het late nageslacht!"

Geen wonder, dat deze man de aandacht trok, waar hij zich vertoonde, en de hulde ondervond van het digito monstrari et dicier, hic est. Hoog en edel was zijn voorkomen. Zijn reusachtige gestalte imponeerde, en een bizondere bekoring ging er uit van zijn ernstig gelaat, waarin twee oogen schitterden, die guitig onderzochten en den bezoeker eenige verlegenheid zouden aangejaagd hebben, — en dit konden zij ook geducht, wanneer de gast niet gewenscht was, naar men mij dikwijls heeft verzekerd, — wanneer de vriendelijke glimlach, die zeer gemakkelijk speelde om den mond, niet de gedachte aan eenige onaangename bedoeling onmiddellijk had weggenomen. En dan die statige houding, die rustige bewegingen, de kalme geste van de veelzeggende hand, dat wonderlijke, spoedig ontroerende timbre in de zachte, maar welluidende stem. Geen portretten of busten kunnen weergeven, wat hij geweest

HET PORTRET VAN BEETS MET ZIJN DOCHTERTJE ALEIDE OP DEN ARM. (± 1864).

is, daarvoor was er te veel bezieling in zijn gelaatstrekken. Wanneer ik zijn verschillende afbeeldingen voor mij heb, op de eene hindert mij de ouderwetsche kleeding, op de andere de houding, op de derde iets imperialistisch, dat zijn natuur niet was, op de vierde een vriendelijkheid, die te groot is en aan zoetelijkheid grenst, op een vijfde een koudheid, die hij niet kende. Het borstbeeld in het Rijksmuseum, dat het verstandige van geheel zijn wezen en de teekening van Haverman, die

PORTRET VAN BEETS AAN DEN ARM VAN ZIJN DOCHTER ALEIDE (1900).

het lijden der laatste jaren uit laat komen, voldoen het best, maar het liefst denk ik hem mij, zooals ik hem meermalen mocht aanschouwen, vooreerst zooals ik hem meer dan eens zag in zijn eigen huis, te midden van zijn vriendelijk gezin, omringd van de herinneringen uit zijn rijk leven, de „Nijenburgh," de pastorie van Heemstede, de lauwerkransen van zijn jubilee, — daar was hij de ideale man, die de trots was van zijn vrouw en kinderen; — vervolgens zooals ik hem eenmaal zag op een soirée in Amsterdam, ter eere van een lid van het Koninklijk Huis, waar de beaux esprits van Nederland hun gaven lieten schitteren, waar Allard Pierson improviseerde in proza, Ten Kate improviseerde in poëzie, waar de beide Van Hamels een bezielenden dialoog lieten hooren uit Schimmel's *Francesca da Rimini*, waar Hasebroek voordroeg en ook Beets een vers ten beste gaf op het Huis van Oranje. Daar stond hij in het licht van kronen en candelabres en de diamanten commandeursstar schitterde op zijn borst en... allen weken voor hem terug, ook... Jonathan... hij stond daar als een koning des geestes, — dààr was hij de groote man, die behoorde aan wetenschap en kunst; — en ten laatste, zooals ik hem zag gaan door Utrechts straten, in die jaren, toen zijn oogen minder werden, aan den arm van zijn dochter Aleide, die hij zelf eenmaal op de armen had gedragen, gelijk een oud portretje laat bewonderen, — een andere Œdipus aan den arm van een andere Antigone... alle menschen groetten hem en sommigen bleven op straat stilstaan, ook eenvoudigen, geringen, armen, die dominee Beets zoo dikwijls gehoord en lief gekregen hadden en zij schudden het hoofd en zeiden tot elkander: „Wat wordt hij oud!" — Dat was de man, die aan Nederland behoorde, geheel Nederland, dat hem zooveel verplicht was, maar dat ook hem een van de gelukkigste stervelingen heeft trachten te maken.

Een der gelukkigste stervelingen en toch... ook hij heeft zijn kruis te dragen gehad. Op de volle middaghoogte van zijn leven, te midden van stijgenden invloed en glorie, meer dan ooit in zijn nieuwen werkkring behoefte hebbende aan steun en liefde, moest hij plotseling, 8 Mei 1856, zijn Aleide missen en hij bleef achter met acht kinderen, die de moederzorg geen van allen konden ontberen. Wat deze slag voor den man en vader moet geweest zijn, kunnen wij begrijpen, als wij na elkander lezen het lieve versje: *In de kinderkamer:*

„Alles in slaap!
Alles in rust!
Meisjen en knaap
Droefheid en lust
Kleine krakeelen en knellende zorgen,
Wegens de moeielijke lessen voor morgen,
Eensklaps gesust."

En dan onmiddellijk, als een donderslag uit blauwen hemel, daarop volgend *Bij haar graf*, waar wij de aandoenlijke klacht vernemen van den man, die zich zijn sieraad en zijn eere plotseling ontnomen ziet. Zonder tranen kan men dit gedicht niet lezen en wij kunnen begrijpen met welke looden voeten voor de eerste maal in de vroegpreek van 18 Mei 1856 de trappen van den preekstoel beklommen werden en welk een bovenmenschelijke inspanning het hem moet gekost hebben te beginnen met een danklied, een danklied aan God, die hem gesterkt had onder het lijden als hij zeide: „Nu ik voor de eerste maal, nà den zwaren slag, die mij getroffen heeft, in de beurt mijner dagorde ben opgetreden, mag het eerste woord, door mij gesproken, geen ander zijn, dan een woord van innigen dank aan den God en Vader van onzen Heer Jezus Christus, die om Zijns Zoons Christus' wil ook mijn God en mijn Vader is; dewijl Hij, door mij dat geen oogenblik te doen vergeten, mij staande gehouden heeft, onder de beproeving, die Hij mij heeft aangedaan." En zoo zijn meer slagen gevolgd. Zijn jongsten zoon Theodorus, zijn oudsten zoon Marten, verloor hij den 20sten Augustus en den 9den October van het volgende jaar. Het kruis des levens begon zwaar op zijn schouders te drukken. Doch het is hem gemakkelijk gemaakt geworden zijn kruis te dragen, door dat de zuster van zijn eerste vrouw, Jonkvrouwe Jacoba Eliza Van Foreest zijn tweede gade heeft willen worden. Tallooze gedichten uit later tijd getuigen van het groote geluk, dat Beets en zijn kinderen in deze vrouw en moeder gevonden hebben en nooit heeft hij er berouw van gehad, dat hij hun de woorden in den mond heeft gelegd: „Ons moedertje heeft ons verlaten, gij zult ons moedertje zijn!" Door het tweede huwelijk mocht het kindergroepje al grooter worden en de dichter heeft eenmaal mogen zeggen: „Kom aan mijn hart, mijn vijftiende kind!" Doch enkel geluk mocht hem ook in deze levensperiode niet ten deel vallen. Nieuwe verliezen had hij te lijden en nieuwe slagen kwamen hem treffen, maar één groote wensch van zijn hart is verhoord . . . hij heeft zijn tweede vrouw niet behoeven te overleven en naar zijn bede heeft hij mogen sterven in haar armen, nà een kort maar pijnlijk lijden. Zijn sterfbed is als zijn leven geweest, kalm, waardig, verheven. Hij heeft als een patriarch nedergelegen en zijn kinderen en kleinkinderen gezegend. Hij heeft het Avondmaal met hen gevierd en een paar dagen vóór zijn dood, toen hij het einde voelde naderen, heeft hij, die zelf bij zooveel sterfbedden had neergezeten, den troost begeerd van een beproefden vriend. Deze, zelf een man van tachtig jaren, heeft met hem gesproken van de vriendelijke weiden en stille wateren, waarvan in de psalmen wordt gezongen en van de groote liefde van God geopenbaard in Jezus Christus, een liefde, waarvan zelfs de dood ons niet zal kunnen scheiden. Toen heeft hij met hem gebeden en de zieke heeft nog zachtkens een „Amen" laten hooren. Daarna zijn twee smartelijke dagen aangebroken. Het was sterven en niet kunnen sterven. Eindelijk, 13 Maart 1903 was het uur van heengaan gekomen. Een schoon man was Beets geweest bij zijn leven, nog schooner moet hij geweest zijn in den dood. Die hem gezien hebben, het bleeke gelaat, vol vrede en de witte handen gevouwen op de borst, hebben er een diepen indruk van medegenomen.

Het bericht van het overlijden werd overal met algemeene deelneming ontvangen. Den 17en Maart was de dag der begrafenis. Geen wonder dat velen in den lande zich opmaakten, om de plechtigheid bij te mogen wonen. Had de dichter eenmaal van zijn sterfbed gesproken en gezegd: „Ontvangt mij eens de stervens-sponde, licht zal daar in de laatste stonde, een weinig liefde zijn voor mij," . . . daar was veel liefde geweest; kinderen en kleinkinderen hadden den grooten man zoo innig bemind, maar hoe die liefde den stervende getroost heeft, dat blijve het geheim der binnenkamer, — doch niet de dichter, maar de schrijver heeft reeds in zijn vroegste jeugd van zijn begrafenis gesproken en gezegd . . . „Wij zullen allen begraven worden en hoe anderen hierover mogen denken . . . mij is het een aangename gedachte, dat men mij met ernst en plechtigheid uitgeleide zal doen naar een rustplaats, mij

dierbaar, als de rustplaats van dierbaren." Toen de jonge Hildebrand dit schreef, had hij niet kunnen droomen, dat zijn begrafenis zoude zijn gelijk die geweest is, want hij is begraven als een vorst. Rijken en armen, geleerden, studenten, professoren, vertegenwoordigers van tal van vereenigingen en genootschappen, ministers der kroon, bizondere gevolmachtigden namens H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder, een groote schare van vrienden, vereerders, bewonderaars, ja, heel Nederland droeg den grooten doode uit en begeleidde hem in werkelijkheid òf in den geest naar zijn laatste rustplaats. En naar den wensch van den overledene, — mijn *soberen* vader, zeide een der kinderen tot mij, — kenmerkte zich de geheele plechtigheid door een grooten eenvoud. Slechts aan enkelen was het vergund een vriendelijk woord te spreken en hiermede was van zelf gestremd de stroom van toespraken, die wij anders te hooren zouden hebben gekregen. Ook bloemen en kransen moesten achterwege blijven. Alleen de Koningin, de Koningin die Beets zoo bizonder lief had, die hij bezongen had bij haar geboorte, die hij, toevallig op het Loo zijnde, getroost had bij den dood van haar doorluchtigen vader, die hij met een feestzang had begroet bij haar troonsbestijging en haar huwelijk, de Koningin alleen mocht namens heel Nederland, een enkelen vrede-palm leggen op de groeve, de groeve op wier zerk slechts dit stond geschreven: „God is mijn licht" en over wier duisternis hoopvol ruischten de woorden van Gezang 130:6, door de talrijke schare bewogen aangeheven.

Wij allen, die de plechtigheid hadden bijgewoond, gingen heen onder den indruk van het feit van den dag, dat wij een groot man ter ruste hadden gebracht. Wij dachten aan zijn eigen verzuchting, eenmaal gesproken na het overlijden van Tollens: „Een welluidende harp is ter zijde gezet; een beminde stem heeft opgehouden zich te doen hooren," — en wij gevoelden dat wij dezelfde klacht konden overnemen. Wij herinnerden ons het getuigenis, dat hij eenmaal van Jacob van Lennep mocht geven, toen hij hem eerde met deze woorden: „Jacob van Lennep is gedurende weinig minder dan een halve eeuw de lust en de liefde der Nederlandsche natie geweest," — en wij moesten verklaren: „Beets is gedurende een nog langer tijdperk de kroon en het sieraad van ons land geheeten." Wij herdachten zijn uitspraak over Staring: „Overal ziet men den man van eer, den man van hart, den rechtschapen man, zijn luim is goedhartig, zijn vernuft, ook in puntdichten, van hatelijkheid vrij. De heerschende toon van zijn poëzie is die eener zachte welwillende vroolijkheid en wij verklaarden: „Ook Beets heeft al deze voortreffelijke eigenschappen in groote mate bezeten en hij heeft in zich veel vereenigd, wat elk der drie genoemde mannen van beteekenis, in het bizonder onderscheidde." Wij hebben hem lief gehad en zullen hem met velen blijven betreuren, maar wij hebben vrede met zijn heengaan. Een grijsaard van bijna negentig jaren mag de rust niet worden misgund. BENE MERITUS EST DE PATRIA.

Zal het vaderland, waarvoor hij zich verdienstelijk maakte, ooit een monument oprichten op zijn graf? Wij weten het niet, maar zelf heeft hij geen gedenkteeken gewenscht. Hij zegt in zijn *Winterloof:*

„Schrijf op mijn zerk geen lofgedicht
Laat op mijn graf geen praalgesticht
Ten hemel rijzen.
Weg, eerbewijzen
Voor d'armen zondaar, die daar ligt."

Zullen wij een treurwilg op zijn graf planten? Ook zulk een bewijs van deelneming heeft hij niet begeerd. Hij noemt dien „een huichlaar, die de plaats vervangt, van droefheid, die geen sterfling prangt." Wat zullen wij dan doen? Op den schoonsten dag van zijn leven, op den 13en Sept. 1884 heeft hij het uitgeroepen voor allen, die het hooren wilden: „Ik heb onder de menschen op aarde niets heerlijkers bevonden dan de liefde!" De groote Beets vraagt van ons allen alleen een weinig liefde.

Laat ons hem dan in liefde blijven gedenken!

Hij ruste in vrede!

DE PRUIKENTIJD. DOOR† † † † W. F. H. WUNDERLICH.† † †

(Slot).

XIII.

Willem V en de Patriotten.

Het zal uit het voorgaande hoofdstuk duidelijk geworden zijn, dat Willem IV, was hij meer doortastend opgetreden, de aristocratische partij had kunnen ten val brengen. Gesteund als hij was door de Oranje-partij en de democraten zou hem dit niet moeielijk gevallen zijn. Nu hij de verouderde en ingewortelde misbruiken slechts zeer gedeeltelijk aantastte, kon het wel niet anders of hij deed den haat der patricische familiën tegen zijn huis toenemen, zonder de democratische partij te bevredigen. Deze laatste wendde zich dan ook wat later van zijn huis af, en sloot zich, door verschillende omstandigheden daartoe gebracht, aan bij de regenten-partij. Democraten en Aristocraten, tegen Oranje vereenigd, droegen den naam van Patriotten. Welke deze omstandigheden waren zal uit de volgende bladzijden blijken.

Zeker heeft zelden een vorst onder moeielijker omstandigheden de regeering aanvaard dan Willem V. Hem ontbraken juist al die eigenschappen, die een vorst in zulke tijden zoo hoog noodig heeft. In *Oranje en de democratie* heeft de heer de Beaufort dit dan ook op schoone wijze gezegd: „Zelden is iemand onder een ongelukkiger gesternte geboren dan hij. Alle toovergodinnen schenen zich bij de vorstelijke wieg vereenigd te hebben, om den armen zuigeling met hunne booze gaven te overstelpen. Alles wat omstandigheden en overgeërfde waardigheid in hem eischten, werd hem onthouden, en daarentegen eigenschappen en hoedanigheden toebedeeld, die in andere tijden en in een anderen kring hem dienstig hadden kunnen zijn, maar hem in het vervullen der moeielijke taak, waarmede het lot zijne schouders bezwaard had, ten eenenmale in den weg stonden. En moeielijk was die taak in hooge mate, wat toch is moeielijker dan de leiding van een volk, dat, zijne staatsinstellingen ontwassen, behoefte begint te gevoelen om zich een nieuw staatkundig leven te scheppen? Scherpe oogen, eene vaste hand en eene onvermoeide

WILLEM V

geestkracht vermogen dan zelfs niet altijd de teugels vast te houden". De uitmuntende gaven van zijne beroemde voorgangers miste hij geheel. Hij was, zoowel wat zijne uiterlijke als innerlijke gaven aangaat, de minste van al onze Oraniërs. Reeds zijne houding en zijn gelaat waren alles behalve vorstelijk en zijne talrijke lasteraars hadden niet geheel en al ongelijk, wanneer zij hem onnoozel van gelaat vonden. Vlugheid van begrip en korrektheid van uitdrukking waren hem geheel vreemd. Ook miste hij geheel die eigenaardige gave, voor gezaghebbenden van zooveel gewicht, om eene weigering in een vriendelijk woord te vatten. In onze historie en ons staatsrecht was hij geheel te huis, en menige professor mocht hem zijne kennis in den doolhof onzer wetten benijden, maar het overzicht van het geheel ontbrak hem, hij wist van zijne groote kennis geen gepast gebruik te maken. Men kon van hem zeggen, als van zoo menig geleerde: groote kennis scherpt het oordeel niet. Vandaar zijn gebrek aan kritiek. Hij vroeg niet wat verbeterd of wat vereenvoudigd moest of kon worden, hij liet alles liefst bij het oude. Wie op afschaffing van misbruiken aandrong was in zijn oog en in dat van zijne omgeving een revolutionair, een gevaarlijk mensch. Weifelen was de grondtrek van zijn karakter. Zoo kwam men er eindelijk toe alle gebreken der staatsregeling en alle misbruiken in het bestuur aan hem toe te schrijven, en hem zelfs gelijk te stellen met een tyran en een Nero.

Het is natuurlijk niet noodig hier in het breede uiteen te zetten aan wie hij dien haat te wijten had. Het waren de regenten, die, wanneer er een stadhouder aan het bewind was, niet zoo gemakkelijk den meester konden spelen in de steden als anders het geval was. Zij, de eigenlijke tyrannen des lands, wilden het doen voorkomen alsof Willem V de oorzaak van alle onheil was. Ze ontzagen zich ten slotte zelfs niet zijne eer en zijn goeden naam aan te tasten. Toen men hoorde, dat de prins gaarne fijne wijn op tafel had, heette hij een dronkaard; had hij wat lang met de eene of andere hofdame gesproken, dan heette hij een overspeler of echtbreker; waakte hij voor de goede administratie aan zijn hof, dadelijk noemde men hem een gierigaard of vrek. Vraagt men of Willem V dan niet schuldig was, het antwoord moet bevestigend luiden. Hij heeft niet gedaan wat in zijn vermogen was om een beteren toestand in het leven te roepen.

's Prinsen hofhouding hielp ongelukkig den afkeer tegen Oranje versterken. Men toonde er steeds eene bijzondere voorliefde voor al wat Duitsch was. Dit was reeds begonnen onder den regent, den hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel, door het volk gewoonlijk „dikke hertog" genoemd. Toen de prins later met eene Pruisische prinses in het huwelijk trad, werd het niet beter. De baronesse van Danckelman, vroeger de gouvernante der prinses en nu haar eerste hofdame, deed al het mogelijke om de Duitsche manieren aan het hof in te voeren en vooral Duitschers te begunstigen. Aan haar invloed was het te wijten, dat de prinses zich langzamerhand een gezag aanmatigde, dat haar gemaal zeer benadeelde. Door hare kuiperijen werd het hof en de Oranje-partij zelf verdeeld in twee partijen: de prinsen- en de prinsessen-partij, en het was niet twijfelachtig wie de sterkste was. Men kan gemakkelijk nagaan tot welke onaangenaamheden zulk een toestand aanleiding moest geven, en hoe er munt uit geslagen werd tot nieuwe hatelijkheden. De vrienden des prinsen waren meest mannen van weinig of geen beteekenis. Graaf Bentinck van Rhoon, nog wel het hoofd van de Oranje-partij, was meer hoveling dan staatsman, en bezat op verre na niet de kennis en geschiktheid, die het hoofd eener partij moeten kenmerken.

Gedurende het bestuur van Willem V begonnen ook de revolutionaire denkbeelden van Fransche schrijvers, wijsgeeren, staatslieden en geleerden hier ingang te vinden. Vooral de werken van Voltaire en Rousseau (om van anderen niet te spreken) maakten hier grooten opgang, en oefenden een ontzaglijken invloed uit op de reeds bestaande vrijzinnige begrippen onzer democraten. Voltaire tastte in al zijne wijsgeerige en historische geschriften, in zijne romans, vertellingen, treurspelen en gedichten bestaande misbruiken op het gebied van staat, kerk en maatschappij aan. Het middel dat hij dikwijls in

zijne werken bezigt om het verouderde aan te tasten is de spotternij. Bewijsvoering gebruikte hij slechts dan, wanneer men er vatbaar voor was of niet onwillig om haar aan te hooren. Had hij echter te doen met lieden wier eerbied voor het verouderde tot in het bespottelijke ging, dan gebruikte hij het scherpe wapen der ironie, en wie door Voltaire eens belachelijk was gemaakt, zegt Buckle, bleef het gedurende zijn geheele leven. Nog veel meer las men Rousseau's boeken. Welk een invloed moet b.v. zijne schildering van de oorspronkelijke gelijkheid der menschen in den natuurtoestand niet gehad hebben in een tijd, waarin de machthebbenden dikwijls van hun gezag op de schandelijkste wijze misbruik maakten (zie zijn *l'Origine de l'inégalité parmi les hommes*); met welk eene goedkeuring moet niet, te midden van allerlei tyrannieke maatregelen, het *Contrat social* gelezen zijn, waarin de leer der volkssouvereiniteit tot in hare uiterste gevolgtrekkingen ontwikkeld werd. Deze leer kwam in hoofdzaak op het volgende neer: Het goddelijk recht der vorsten is een puur verzinsel. De souvereiniteit berust bij het volk, die de uitoefening ervan, tot wederopzeggens toe, aan hem of hen kan opdragen, die het daartoe geschikt oordeelt. De op deze wijze aangestelde vorsten of overheden zijn aan het volk verantwoording schuldig en kunnen dus door het volk worden afgezet. Aan het souvereine volk kwam verder het recht toe te bepalen wat godsdienst, wet en zedelijkheid was.

Zulk eene leer vond hier een wel toebereiden bodem. Vooral de aristocratische regenten huldigden haar dadelijk, omdat zij er een geschikt middel in zagen den stadhouder langs nieuwen weg te bestoken. Om recht en billijkheid was het den meesten hunner niet te doen. Was dit het geval geweest dan zouden ze juist deze leer, die ook hunne tyrannie veroordeelde, niet te baat genomen hebben. Maar in hunne verregaande verblinding beschouwden zij zich als degenen, aan wie het volk eigenlijk het gezag had opgedragen. De stadhouder was hun dienaar, dien zij ter verantwoording konden roepen, en des noods van zijn ambt ontzetten. Zij namen de houding aan van de beschermers des volks te zijn, terwijl zij juist een der hoofdoorzaken van alle ellende waren. De democraten, die zich ook van den stadhouder afgewend hadden, omdat van hem niets te wachten was, namen de nieuwe leer eveneens met vreugde aan, maar zeker uit eerlijker beginselen dan de aristocraten. En zoo geschiedde iets, dat nooit had moeten gebeuren: democraten en regenten werden het eens. Ze worden te zamen aangeduid met den naam van Patriotten, terwijl de Oranje-gezinden hun den scheldnaam van

WILHELMINA VAN PRUISEN.

Keezen gaven, eene uitdrukking, welker oorsprong niet geheel vaststaat. De regenten begrepen maar al te wel, dat zij bij hunne nieuwe bondgenooten wel het een en ander, dat vroeger gebeurd was, moesten goedmaken. Geld en drank deden daarbij goede diensten. In de clubs en genootschappen werd ook de mindere man opgenomen. Vleierijen en vriendelijke woordjes werden daar niet gespaard. De regenten brachten er in hoogst eigen persoon hun lapper en snijder op de hoogte van de politiek en ontzagen zich zelfs niet met hen een kaartje te leggen (zie Hartog).

REGENTEN AAN HET SPEL MET HUN LAPPER EN SNIJDER.

Er werden maaltijden gegeven „in den eenvoudigen smaak der Batavieren". Niet alle democraten lieten zich echter om den tuin leiden. Sommigen hunner zagen maar al te goed het valsche spel der patriciërs in, zooals b.v. bleek uit het aanstellen van personen om op de handelingen der regenten een wakend oog te houden.

De patriotten waren het sterkst in Holland en hadden de Staten van Friesland geheel en die van Utrecht voor een groot gedeelte op hunne zijde. De Oranje gezinden bestonden uit de bewoners van het platteland, de kleine burgerij der steden, de regenten der oostelijke provinciën en de familiën, die aan het prinselijke hof waren verbonden. De provincie Zeeland was bijna geheel Oranjegezind. Sterken steun vond de Oranje-partij ook in vele predikanten der Gereformeerde kerk. Toch waren er in het oosten des lands ook patriottische regenten. Als voorbeeld wijzen we alleen op Van der Capellen tot den Poll, lid der Staten van Overijsel, en Van der Capellen tot de Marsch, lid der Staten van Gelderland.

Een flinken steun in den strijd vonden de patriotten ook in de dissidenten, d. z. zij die niet tot de staatskerk behoorden, en dus uitgesloten waren van het bekleeden van openbare ambten en bedieningen. Wel genoten Remonstranten en Doopsgezinden meer vrijheid dan in de zeventiende eeuw, maar zij wisten slechts al te goed dat men hun, des noods met de plakkaten in de hand, den mond kon stoppen. Zij gevoelden, dat ze slechts geduld werden, en onder den bestaanden toestand van zaken nooit met de Gereformeerden zouden gelijk gesteld worden. Met de Roomschen was het natuurlijk nog veel erger gesteld. Stilzwijgend liet men hunne godsdienstoefeningen toe, maar ze moesten zich daarvoor meer dan eene hoogst onbillijke afpersing getroosten. Kon men het hun ten kwade duiden, dat zij reikhalzend naar eene nieuwe orde van zaken verlangden, waarbij ze meerdere vrijheid konden genieten. Ook voor de Joden was het zeker niet aangenaam steeds als het uitvaagsel der maatschappij beschouwd te worden, en ook zij zullen in stilte zeker naar meer vrijheid verlangd hebben. De regenten bleven niet in gebreke de hoop van alle niet-Gereformeerden

te voeden. De sectarissen vonden voor hunne grieven bij hen een geopend oor.

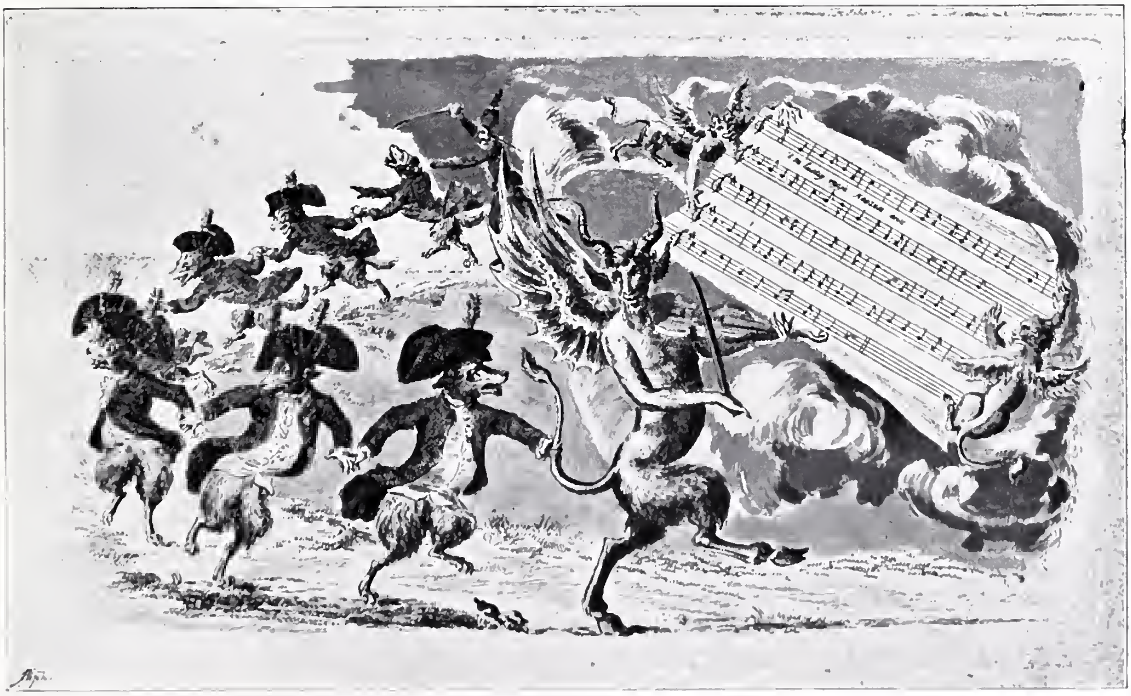
De echte Calvinisten in de Staatskerk bleven op handen van den Prins. Volgens hunne meening waren de kerk en het huis van Oranje niet van elkander te scheiden. De patriottische predikanten, en we hebben boven reeds opgemerkt, dat er een groot aantal waren, richtten echter heftige aanvallen tegen de bestaande toestanden en vooral tegen den Prins. Hoe vinnig de dominees van den kansel af streden, blijkt wel uit de liederen, die zij lieten aanheffen. Een patriot liet bijv. zingen uit Ps. 109 (zie Hartog):

> Verklaar hem schuldig in 't gerichte;
> Verdrijf hem van uw aangezichte;
> Houd zijn gebeden zelfs voor zonden:
> Hij heeft zich tegen God verbonden,
> Verkort zijn dagen, vel hem neêr;
> Een ander neem zijn ambt en eer.

of ook wel uit den 52sten psalm:

> Waartoe u dus beroemd in 't kwade,
> Vermeetle Dwingeland?
> God zal u voor zijn wraak doen bukken,
> En door zijn sterke hand
> U uit uw tent en schuilplaats rukken,
> Ontwortlen uit uw stand.

Gedurende den vierden Engelschen oorlog, die ons land zulke zware verliezen berokkende, begon de haat reusachtige afmetingen aan te nemen. Men ontzag zich niet meer de vuilste en laagste lasteringen tegen den Prins uit te braken, geheel over het hoofd ziende wie eigenlijk de ware landverraders waren. In een regen van pamfletten en schotschriften werd hij op de kaak gesteld. De *Oranjeboomen*, prijkende met een prentje, dat een Oranjeboom voorstelt, en onder het motto „Ten dage als gy daarvan eet, zult gy den dood sterven", traden in de bres voor de volkssouvereiniteit. In de meest grievende bewoordingen werden de Oraniërs beleedigd. De eerste Willem, zoo heet het in dit tijdschrift, had reeds naar de alleenheerschappij gestreefd. Maurits was een wreedaardig, valsch, heerschzuchtig en wellustig dwingeland, die van wroeging over zijne wandaden was gestorven. Frederik Hendrik was vol list en kuiperijen, en zijn zoon Willem II ontzag zich niet zijn eed te breken en geweld te gebruiken. Willem III geleek het meest op Maurits, en was op den

SPOTPRENT OP DE KEEZEN

koop toe nog geveinsd en schijnheilig. Kortom, er werd in de groote Oraniërs niets goeds bevonden, waaruit men besluiten kan hoe er over Willem IV en den zwakken Willem V werd geoordeeld.

Een ander pamflet maakte het nog erger. Daarin heette Willem V de zoon van een molenaar. Zijne moeder werd uitgemaakt voor „Jezabel", of „de booze Anne", de „godvergeetene vrouw", die haar zoon een afkeer had weten in te boezemen voor het vaderland en zijne regenten. Hij was een landverrader, want het was zijne schuld dat zooveel honderden rijk beladen koopvaarders door de Engelschen waren genomen en dat verscheidene onzer koloniën waren verloren gegaan. De Prins toonde zich blijde over deze verliezen, en hij stampvoette, toen hij van de overwinning bij Doggersbank hoorde. De schrijver van het lasterlijke pamflet hoopte, dat er een Brutus zou opstaan om het vaderland van dezen tyran te bevrijden. Het gevloekte Oranjehuis moest ten gronde gaan, want het had zich groot gemaakt ten koste van het vaderland.

Een aantal weekbladen bliezen het vuur verder aan. Het meest bekend zijn zeker de *Post van den Neder-Rijn*, opgericht in 1781, de *Politieke Kruyer*, die in 1783 begon te verschijnen, de *Zuid-Hollandsche courant*, de *Watergraafmeersche courant* en de *Courier van Europa*. Ieder dezer bladen was er op zijne beurt op uit het bestaande te bestrijden. Ze werden druk gelezen, wat reeds alleen bewezen wordt door het feit dat de *Post* in 24,000 exemplaren wekelijks verspreid werd. Opmerkelijk mag het heeten, dat deze bladen, wanneer ze ook de vrijheid tegen de regenten verdedigden, verboden werden en de redacteuren het hard te verantwoorden hadden. Toen vroeger de leugenachtigste berichten omtrent den prins gedrukt werden, hadden de regenten steeds een goedkeurend glimlachje getoond, maar nu men betoogde, dat ook zij, volgens de leer der volkssouvereiniteit, de dienaren des volks waren, nu was het dadelijk uit. De democraten kregen loon naar werken. Zij hadden de grootste dwaasheid begaan zich met hun ergsten vijand, de aristocratische regenten, te verbinden. Met Oranje aan hun hoofd hadden ze de regentenpartij, het ongeluk des lands, wel kunnen meester worden. Jammer dat de beide laatste stadhouders zulke zwakke mannen waren. Maar al is dit nu ook het geval, dit neemt niet weg, dat het voor de democraten geen reden kon zijn zich met de patriciërs te verbinden. Welk leger loopt tot den vijand over omdat het geen geschikt aanvoerder heeft?

Sedert 1783 begon de haat tegen den Prins zich ook in daden te uiten. In vele plaatsen werden, met toestemming van de vroedschappen, exercitiegenootschappen opgericht, die uitsluitend uit patriottische burgers moesten bestaan. In geen gewest, Gelderland uitgezonderd, mocht de Prins meer een krijgsraad samenroepen. Het dragen van Oranjestrikken en het roepen van Oranjeboven werd ten strengste verboden. Oranjewortels moesten voortaan peen genoemd worden, en de prinsesse-boontjes sla- of heerenboontjes. Zong men het Wilhelmus of droeg men eene goudsbloem in den mond of op den jas, dan stelde men zich bloot aan gevangenisstraf, zelfs aan geeseling. Eene kleine schermutseling in den Haag was oorzaak dat men den Prins het bevel over het garnizoen in de residentie ontnam en de Stadhouderspoort voor ieder openstelde, welke laatste maatregel tot eene kleine Oranjebeweging aanleiding gaf. Willem V verliet den Haag en begaf zich naar Gelderland. De staten van dit gewest verzochten den Prins garnizoen te leggen in Hattem en Elburg, waar de patriotten zich nog al luidruchtig gedroegen. De tijding hiervan was genoeg om de Staten van Holland te doen besluiten den Prins als Kapitein-generaal van hun gewest te schorsen. Zoo hadden de patriotten eindelijk hun doel bereikt: de stadhouder was machteloos. Maar nu bleek het ook, dat het nooit de bedoeling der regenten geweest was eenige verbetering in het bestuur te brengen of eenig misbruik af te schaffen. De democraten, die in hunne verblinding op dit oogenblik gewacht hadden om hunne wenschen bevredigd te zien, zagen zich bitter teleurgesteld. Nu eerst begrepen zij, dat ze door de aristocraten gebruikt waren als werktuigen

om den stadhouder ten val te brengen, en daardoor de macht der patriciërs te bevestigen. Er ontstond een felle strijd in den boezem der patriotten-partij, die eenige jaren later daarmede eindigde, dat de democraten, gesteund door Frankrijk, de zege behaalden. Toch kwam Willem V nog voor korten tijd aan het roer. Eene beleediging zijne gemalin aangedaan, was oorzaak dat de Pruisen in 1787 den stadhouder kwamen herstellen. De regenten werden gedwee en verzoenden zich gedeeltelijk met den Prins. De heftigste onder hen echter, door vervolging van de zijde der Oranje-partij bedreigd, weken uit naar Frankrijk, evenals velen der democraten. In het noorden van dat land wachtten zij eene gunstige gelegenheid af om wraak te komen nemen, en eene nieuwe orde van zaken te stichten.

XIV.

1795.

Frankrijk had zich in den strijd van de patriotten tegen het huis van Oranje niet onbetuigd gelaten. Wel was het niet openlijk opgetreden, maar door middel van zijn gezant en een aantal agenten had het toch een niet onbelangrijken invloed uitgeoefend. De steun, waarop men rekende, was oorzaak van het heftig optreden. Of Frankrijk werkelijk van plan was steun te verleenen is eene andere zaak. Veel moet in deze gebeurtenissen nog opgehelderd worden. Zeker is het echter dat er in 1785 een verbond te Fontainebleau tot stand kwam tusschen Frankrijk en de Republiek. Nu kwam er aan het gejuich geen einde. Men zou gemeend hebben, dat er een gouden tijd was aangebroken. Overal werden maaltijden gegeven, die, naar den aard onzer vaderen in de achttiende eeuw, kostbaar en weelderig waren. Aan het Amsterdamsche banket, waar ook de Fransche ambassadeur aanzat, heerschte eene bijzonder vroolijke stemming. Midden op de tafel stond de Tempel der Eendracht, waarboven men eene godin zag, die in de eene hand een tak met lelies en in de andere een bundel van zeven pijlen hield. Verder was ook de Fransche monarch afgebeeld, die de Nederlandsche maagd vriendschappelijk de hand gaf. Volgens de *Post van den Neder-Rijn* begon de Nederlandsche Leeuw nu weer nieuwen moed te vatten, terwijl het verraad van spijt verging en Engeland van woede op de tanden knarste. Een predikant verkondigde zijne gemeente dat de gloriezon van Nederland, die tot dusver sterk beneveld was geweest, weer helder begon te schijnen. Het arme vaderland was door het plechtig verbond met den edelen Lodewijk gered en kon nu weder als eene glinsterende parel aan de kroon der onafhankelijke mogendheden prijken. Aan gedichtjes ontbrak het bij zulke gelegenheden nooit. Zoo ook nu. In een er van heet het:

> Heb dank, o Deugdzaam Vorst; heb dank ook Menschenvriend!
> Uwe edelmoedigheid zal Neerland nooit vergeten,
> En is er die u vloekt, dat snoode rot verdient,
> Dat hen 't ontaarde hart wordt uit de borst gereten.

Wie er met dit „snoode rot" bedoeld worden, is niet twijfelachtig. De echte Oranjevrienden en de strenge Calvinisten waren steeds van den Franschen invloed afkeerig geweest, maar de stroom was hun te sterk geworden (men leze voor het bovenstaande vooral „Patriotten en Oranje.")

Inmiddels grepen er in Frankrijk gebeurtenissen plaats, die niet zouden nalaten ook hier grooten invloed uit te oefenen. De oude vermolmde maatschappij, die als een overblijfsel van de middeleeuwen kan beschouwd worden, werd daar omver geworpen, en nieuwe toestanden geschapen, die geheel naar het hart waren van onze democraten. De Nationale Vergadering, die in 1789 bijeen kwam, begon hare werkzaamheden, na eenige voorafgaande besprekingen, met eene verklaring van de *Rechten van den mensch*:

Alle menschen zijn vrij en gelijk;

ieder heeft recht op vrijheid, veiligheid, eigendom en weerstand;

alle souvereiniteit berust bij het volk;

de vrijheid bestaat in alles te kunnen doen, wat aan anderen niet tot nadeel strekt;

de wet is de uitdrukking van den wil van allen;

niemand kan in hechtenis genomen worden dan in de bij de wet aangeduide gevallen;

ieder wordt voor onschuldig gehouden, totdat zijne schuld bewezen is verklaard;

alle godsdienstige meeningen zijn vrij, mits de uiting daarvan de openbare orde niet store;

ieder bezit het recht op vrije mededeeling van zijne gedachte;

ieder openbaar ambtenaar is rekening en verantwoording schuldig van zijn beheer;

het eigendomsrecht is onkreukbaar en heilig.

De strekking van deze verklaring is duidelijk. Men wilde het onrecht en geweld van vroeger voor goed onmogelijk maken. Wanneer men alle menschen voor vrij en gelijk verklaarde, bedoelde men daarmede elk persoonlijk onderscheid tusschen de ingezetenen weg te nemen. De vele voorrechten van adel en geestelijkheid waren daarmede geoordeeld. Door de bescherming van persoon en eigendom maakte men een einde aan de verschillende vormen van afhankelijkheid, die nog sedert de middeleeuwen bestonden (heeren-, hand- en spandiensten), en aan het willekeurig beschikken over een anders goed. Ook de geloofsvrijheid was dringend noodzakelijk. Het fanatisme van een dommen hoop, dat zooveel bloed en tranen over de wereld gebracht had, moest ophouden.

Nog merkwaardiger waren de besluiten, die de Nationale Vergadering in den nacht van den 4den op den 5den Augustus '89 nam. Door het doen verdwijnen van de laatste overblijfselen der middeleeuwen legde men den hoeksteen voor het op te trekken nieuwe staatsgebouw. Men besloot tot de opheffing van alle lijfeigenschap, van heerendiensten en feodale rechten, van de heerlijke rechtspraak, van het jachtrecht en de barbaarsche straffen op stroopers toegepast. Later gelastte men nog de aflossing van tienden, de afschaffing van den verkoop van ambten, de opheffing van de gilden, van alle bijzondere rechten van provinciën en steden, van allen vrijdom van belastingen, van alle voorrechten der standen enz.

Als met een slag had men de oude en ingewortelde misbruiken vernietigd, maar het zou nog jaren duren en stroomen bloeds kosten eer Frankrijk de weldaden in deze besluiten vervat zou genieten. Een geschiedschrijver (Weber), die niet geacht kan worden hoog met de revolutie te zijn ingenomen, getuigt van dien merkwaardigen nacht: „Groote schatten droeg die nacht van den vierden Augustus in haren schoot, die niet voor één tijdperk noch voor Frankrijk alleen, maar voor alle tijden en alle volken gewonnen werden: vrijheid van arbeid, gelijkheid van alle rechten, eenheid des volks, van wat rang of stand. Uit dat oogpunt beschouwd mochten de vereerders der omwenteling hem zeker den goddelijken nacht noemen."

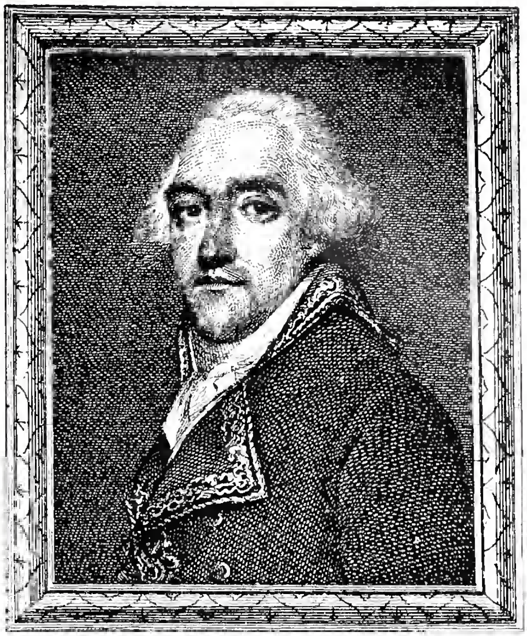
Toch werden er nog andere maatregelen genomen van niet minder ingrijpenden aard. Men deed het voorstel om de kerkelijke goederen door den staat in beslag te doen nemen. En dat dit goed niet gering was, blijkt uit het feit dat de kerk een niet onaanzienlijk gedeelte van de oppervlakte van Frankrijk in bezit had Deze grond kon in kleine perceelen verkocht worden, en zou een nieuwen stand van kleine grondbezitters vormen, die, geen pachtopzegging meer te vreezen hebbende, lust zouden krijgen den grond te verbeteren, en dus eene nieuwe bron van welvaart zouden openen. Aan de scherpzinnigheid en welsprekendheid van Mirabeau, daarbij geleid door den niet minder bekwamen Turgot, werd het voorstel, na eene rijpe beraadslaging over de billijkheid, aangenomen. Ten slotte kreeg Frankrijk ook nog eene nieuwe rechtspraak. Voor 1789 was Frankrijk bij uitnemendheid het land van de willekeur en rechtsverkrachting geweest.

Er waren burgerlijke en geestelijke rechtbanken, waar, al naar den aard van het geding, volgens Romeinsch, kanoniek of plaatselijk recht uitspraak werd gedaan. De meeste rechterlijke ambten konden gekocht worden, en sommige waren zelfs erfelijk. Was men met aanzienlijken bevriend, dan glipte men door de mazen van het net; had men er echter vijanden onder, dan kon men zeker

zijn van eene veroordeeling. Nergens werd het recht in zulk eene mate verkracht Maar ook aan dit onrecht kwam nu voor goed een einde. De pijnbank, de brandstapel, het vierendeelen en andere barbaarsche straffen werden afgeschaft. De terechtzittingen werden openbaar, en ieder beschuldigde het recht toegestaan zich te doen verdedigen.

Vatten we dit alles te zamen, dan kunnen we zeggen, dat de beteekenis der Fransche omwenteling vooral bestaat in de geheele verandering der sociale toestanden.

Afschaffing der feodale lasten, vrijheid van menschen en bodem en erkenning der gelijkheid van allen voor de wet waren resultaten, die niet gering waren te achten. En ook op het overige Europa, ja op de geheele beschaafde wereld oefende de revolutie een machtigen invloed uit, want ook daar werden op het gegeven voorbeeld de oude ketenen afgeschud.

DAENDELS.

Men kan zich voorstellen met hoeveel ingenomenheid de gebeurtenissen in Frankrijk door onze naar verandering hakende democratische patriotten werden gadegeslagen. Toch duurde het nog tot 1793 eer er gegronde hoop begon te ontstaan op omverwerping van den hier bestaanden toestand. De Nationale Conventie, die in alle vorsten vijanden van de nieuwe orde van zaken zag, verklaarde toen aan Willem V den oorlog. Dumouriez trok onze grenzen over, vergezeld door Daendels, aan het hoofd der uitgeweken patriotten. Breda werd zonder slag of stoot genomen, Klundert verdedigde zich nog, evenzoo Geertruidenberg, terwijl Willemstad zoo gelukkig was zich staande te houden. Toen de Franschen echter den slag van Neerwinden tegen de Oostenrijkers verloren, moesten zij ons land weder ruimen. Het volgende jaar veranderde de stand van zaken weder geheel door de beslissende overwinning der Franschen bij Fleurus. Daar intusschen echter het Schrikbewind viel, was het nog zeer twijfelachtig of eene nieuwe poging zou worden aangewend om ons te bevrijden. Op aandringen van de uitgewekenen en van het in Amsterdam gevestigde geheime *Comité revolutionair*, gebeurde dit echter toch. In den aanvang van 1795 rukte Pichegru aan het hoofd van een leger, en gevolgd door de uitgeweken patriotten, over de bevroren rivieren ons land binnen. De stadhouder, wel bemerkende, dat hij in de nieuwe orde van zaken, die nu stond te beginnen, kon gemist worden, stak den 18en Januari 1795 met zijn gezin van Scheveningen naar Engeland over. Met den val van Oranje ging de val van de Republiek gepaard. Zij was aan hare veelvuldige kwalen gestorven.

Overal hoorde men de kreet: *Vrijheid. Gelijkheid en Broederschap.* Overal vierde men feest en danste men om den vrijheidsboom. In Amsterdam o. a. stond een prachtige vrijheidsboom, van negentig voet hoog, op den Dam, versierd met driekleurige cocarden, linten en een vrijheidshoed. Burgers van allerlei rang en stand dansten er omheen: soldaten, predikanten, vischvrouwen, advokaten, weezen, arbeiders, enz. Maar onder de feestvreugde, die natuurlijk niet geheel onvermengd was, dacht men toch aan de vernieuwing van Staat en Maatschappij.

Allen wenschten eene volksregeering, maar er deden zich toch duidelijk twee hoofdstroomingen kennen: *Unitarissen* en *Federalisten.* De eersten, de meest vooruitstrevenden, wenschten eene republiek, die één en ondeel-

baar was; de laatsten verlangden een bondgenootschap van zelfstandige Staatjes, dus iets, dat eenigszins geleek op de vroegere Unie. Na allerlei wederwaardigheden kwam in 1798 eene Staatsregeling tot stand, in den geest der Unitarissen, en geheel geschoeid op de leest der revolutionaire denkbeelden. De nieuwe republiek was democratisch en centraliseerend. De vroegere gewesten hielden op als zelfstandige staten te bestaan. Het geheele grondgebied, Drente en Noord-Brabant ingesloten, werd verdeeld in acht departementen, waarvan de grenzen met opzet geheel afwijkend waren genomen van die der vroegere gewesten. Zoo bestond bijv. het Eems-departement uit deelen van Friesland, Groningen en Drente (men raadplege hier eene historische atlas). Aan het hoofd des lands stond een *Uitvoerend Bewind* van vijf leden, die door acht *Agenten* (Ministers) in het bestuur werden bijgestaan. De wetgevende macht berustte bij een *Vertegenwoordigend Lichaam* van 94 leden, gesplitst in twee kamers. Dit Lichaam werd samengesteld door verkiezing, waartoe het geheele Rijk verdeeld was in 94 kiesdistricten. Ieder district koos een volksvertegenwoordiger. Kiesrecht hadden alle 20-jarige mannelijke Nederlanders, die zekere som in de belasting betaalden, lezen en schrijven konden, en wilden verklaren, dat zij een afkeer hadden van het stadhouderlijk bestuur, het federalisme, de aristocratie en de regeeringloosheid. De besturen van departementen en gemeenten waren aan het centraal bestuur ondergeschikt. De financiën van den staat kwamen onder een centraal beheer en in éene kas, terwijl alle schulden werden vereenigd. Er werd eene nieuwe rechterlijke organisatie ontworpen, waarbij iedere gemeente een vrederechter en ieder departement een gerechtshof zou hebben; maar daarvan kwam voorloopig niets. De Kerk werd van den Staat gescheiden, zoodat er voortaan geen Staatskerk meer bestond. Alle kerkgenootschappen genoten voortaan dezelfde bescherming, maar moesten zelf voor het onderhoud van hun eeredienst, predikanten en gestichten zorgen. Eerst later werden onderwijs en belastingen geregeld.

Zoo hadden dus ten slotte de democraten gezegevierd. Het aristocratische wanbeheer was opgeruimd. Er was een oordeel gegaan over de schandelijke misbruiken, waaronder ons land in de achttiende eeuw had geleden. Een poel van ongerechtigheden was gedempt, en hoewel de nieuwe orde van zaken zeker ook hare ernstige gebreken had, was zij toch verre te verkiezen boven het stelsel van onrecht en geweld, dat den *pruikentijd* had gekenmerkt.

W. F. H. Wunderlich.

Apeldoorn.

MEN DANSTE OM DEN VRIJHEIDSBOOM.

IJSSCHOTSENPHILOSOPHIE † DOOR CH. VAN DALEN † †

De strijd om het bestaan, die volgens de theorie van Darwin de groote regulateur is in de ontwikkeling der wereld, heerscht niet alleen in de met leven begaafde schepping, maar ook in de stomme wereld der blanke ijsschotsen, die in eindeloos défilé de rivier komen afzakken, een reusachtige kudde schapen gelijk, die geduldig haar weg vervolgt.

Alleen een zacht geruisch, het geritsel der *wollige ijsvachten*, die elkander in het voorbijschuiven aanraken, stijgt uit die reuzenkudde op. Soms houdt er een weifelend stil, alsof hij wilde omkijken naar zijn kameraads. Maar na minder dan een seconde voert de algemeene beweging hem opnieuw mee, voort naar de ruime zee, de groote schaapskooi der ijsschotsen.

Er zijn onder dit leger stevige, dikke exemplaren, die er doorvoed en krachtig uitzien en zich weinig van de wereldsche moeielijkheden aantrekken. Er zijn sterke, nijdige rammen onder, die kwaadaardig steigeren tegen de kaaimuren, het kribwerk, de meerpalen, en die zelfs met forschen aanloop rameien tegen de boorden der schepen. Maar er zijn ook teedere lammeren bij, die moeielijk hun weg vinden tusschen de grooteren door, telkens op zijde gedrongen worden en soms heelemaal tusschen de anderen verdwijnen, tot ze een eind verder onverwacht weer tusschen de gekroesde vachten opduiken, en zwijgend een plaats hernemen in de gelederen.

* * *

Wie het leven der ijsschotsen en hunne kansen van bestaan zou willen afmeten naar hun grootte, hun dikte of de geduchtheid van hun voorkomen, zou intusschen bedrogen uitkomen.

Dáár, bijvoorbeeld, komt er een aanzetten zoo groot als een dansvloer. Hij — het is een pedante eigenwijsheid van de taalgeleerden, een harde kantige ijsschots vrouwelijk te noemen, en daarom zal ik ze, *om geen onderscheid te maken*, allen als mannen behandelen — *hij* dringt tusschen de anderen vooruit met het aanmatigend zelfbewustzijn van den sterke. De kleintjes duiken angstig onder, waar hij nadert. De grooten trachten hem het hoofd te bieden, maar worden weggevaagd. Zijn kantige hoeken en nijdigscherpe punten dringen als wiggen tusschen de menigte in. Hij is als een onbeschofte sterke kerel, die zich met schouders en ellebogen een weg baant door het dichte gedrang. Alles wijkt voor hem of wordt ondergemalen.

Maar hij zelf komt er óók niet zònder *kleerscheuren* af. Zijn scherpe punten verbrokkelen. Waar zich bij het barsten en breken een inspringende hoek vormt, vallen de kleintjes, wraakzuchtig en nijdig, hem gezamenlijk aan, wetend dat dit zijn zwakke plek is. Zij vreten stuk na stuk uit zijn lichaam; de inham wordt een baai, de baai een kreek, en plotseling scheurt hij midden door, overwonnen en vernietigd door de kracht der verbonden minderheden.

Ginds komt er een aansnellen, die den vorm van een visch heeft, lang en smal, aan de uiteinden toegespitst, het idealtype van een vaartuig. Als een vlug en slank motorbootje tusschen een vloot van logge vrachtschepen, zóó werkt hij zich behendig overal tusschen door, met zijn spitsen steven de anderen ongemerkt terzijde schuivend, en plaats vindend, waar geen ruimte meer scheen.

Doch aan zijn triumftocht, die een spelevaart scheen, komt opeens een ontijdig einde, wanneer een golfslag of de tegenstand van een anderen schots hem in overdwarse richting brengt. Door de andere met man en macht op zijn flanken aangevallen, brokkelt hij in een oogwenk in duizend stukken, en zijn plaats zelfs kent men niet meer.

* * *

In dat geweldige strijdgewoel, waaruit geen luider gedruisch opgaat dan een zacht geschuifel, gezucht en geritsel, maar juist te geduchtiger, omdat de worsteling bijna zwijgend uitgestreden wordt, — in dien ver-

DRIJVENDE IJSSCHOTSEN OP DEN IJSEL
ONDER DE BRUG BIJ ZUTPHEN.

woeden kamp om het leven is er één vorm, die de meeste kansen op overwinning en overleving aanbiedt: de cirkelvorm.

Indien er in de wereld der ijsschotsen een symboliek van het ideaal is, dan is haar verhevenste teeken de cirkelvormige schijf. Want deze vorm vereenigt met de grootste kans om anderen zachtkens maar zeker terzijde te dringen, de kleinste mogelijkheid om zelf met succes te worden aangevallen Hij verhoogt, om met de krijgskundigen te spreken, of- en défensief de weerkracht van het individu.

Doch zooals bij het streven en dringen der menschen naar het ideaal, iedere stoot en botsing met de harde werkelijkheid meewerkt om de scherpe kantjes af te schuren en weg te vijlen, zoo is ook in de wereld der drijvende ijsschotsen menig pijnlijke botsing noodig, om het individu nader tot den ideaalvorm te brengen. De philosophische formule van de wijsgeeren onder hen is — men kan er op aan! — niet zoo heel ver verwijderd van de moraal uit het Goudsche wapen: per aspera ad astra, slechts door de doornen bereikt men de sterren.

En immers, de sterren zijn óók rond. Maar gemakkelijk bereikt men ze toch niet.

Het vlindertje, haastig opvliegend naar den idealen hemel, wondt zich vaak de teere vleugels aan de nijdige takken van de doornhaag; en Icarus zengde zijn wieken aan de zon. De drijvende ijsschots wordt, om den ronden ideaalstaat te bereiken, heen en weer gesold, omlaag gedrongen, omhoog gekruid, gegroefd, afgekant, verbrokkeld, gespleten, — en vaak barst hij aan gruis voor zijn illusie vervuld is, of vindt den dood op het droge, wat voor een ijsschots nog erger is dan voor een mensch.

Ook hier zijn velen geroepen, maar weinigen uitverkoren.

* * *

Maar men moet ze dan ook zien in hun zelfgenoegzaamheid, die uitverkorenen, de reeds rond of bijna rond gebakken philosophen onder de ijsschoten. Men moet ze zien, zooals zij daar, voldaan over zich zelf en de wereld, met schommelenden gang, onaangedaan door de botsingen en den tegenstand die de anderen kwellen, doch die *zij* te boven zijn, hun weg nemen door de moeielijkheden des levens die op hen geen vat hebben, wetend dat het voor hen is weggelegd, de verre veilige zee, de behouden haven te bereiken.

Zij stooten zich aan niets, maar glijden overal langs de scherpe kanten van het leven, de hardheid van den strijd om het bestaan, behoort tot de dingen, die hen niet meer raken.

Anderen vallen met driesten overmoed op de hardsteenen brugpijlers aan, en stooten zich te pletter. *Zij* glippen er behendig langs, wetend dat vechten tegen de bierkaai dwaasheid is.

Anderen kruipen tusschen de phantastische tronken der verdronken wilgeboomen, maar blijven hangen, buigen door en vallen te morzel. *Zij* hebben ervaren dat poezie en phantasie ijdelheid is en kwelling des geestes.

Anderen trachten tusschen het schip en den wal door te sluipen, maar loopen vast en worden fijngemalen. *Zij* hebben geleerd dat veiligheid beter is dan gewaagde avonturen.

En hoe dichter men nadert tot de zee, des te grooter wordt het aantal dezer levenservaren philosophen, zooals het percentage verstandigen toeneemt met den ouderdom.

De onbesuisden, de krachtverspillers, de onervarenen en onverstandigen gaan te gronde. Naar de veilige zee in het verre verschiet daarentegen stevenen veilig de wijzen en verstandigen voort.

* * *

De geschiedenis heeft philosophen gekend, die geen *jota* gaven om den uiterlijken vorm, en door hunne gehavende kleederen de menschheid ergerden, — wat zeer dom van hen was.

De philosophen onder de ijsschotsen denken er anders over. Zij behooren in dit opzicht tot de school van Plato; de vorm is hun volstrekt niet onverschillig. En het is merk-

waardig, dat hunne uiterlijke sieraden overeenkomen met de diepte van levenservaring die zij zich hebben verworven.

Want bij de botsingen met hunne omgeving, die de scherpe hoeken hebben afgerond en hen nader tot het groote, schijfronde levensideaal hebben gebracht, zijn ook de sneeuw en het ijsgruis, dat hun achtbare kruin versierd, opgeschoven en saamgeschikt in cirkelvormige ronding.

zelfgenoegzaam rondwentelend boven de draaikolken des levens, waaruit ze ongedeerd ontsnappen.

Velen zijn gebroken en gebarsten in den harden strijd; vele anderen zijn gestrand op den oever of op de zandbanken, en zullen straks, als de dooi invalt, langzaam hun levenskrachten uitweenen.

Maar met rozen bekranst, met spichtige ijsloovers versierd, spoeden zij, die in de harde

DE IJSSCHOTSEN BEHOOREN TOT DE SCHOOL VAN PLATO; — DE VORM IS HUN LANG NIET ONVERSCHILLIG. (PAG. 411).

Als witte rozen, gevormd uit millioenen ijsnaaldjes, die tintelen en schitteren als de zon er op schijnt, ligt het blinkende gruis op hun gladde, grijze koppen. Sommigen, die uit veel kleine schotjes zijn samengebakken, dragen deze sneeuw- en ijsrozen bij halve dozijnen. Dat zijn de schoolvormende philosophen onder hen; en iedere leerling, die zich bij hen voegt draagt zijn eigen sieraad, dat op zijn beurt den meester siert.

Zoo drijven ze voort, behagelijk schommelend op het donkere, geheimzinnige water, veilig glijdend langs de scherpste hindernissen, zich

school des levens de ware wijsheid hebben verworven, zich voort naar de veilige zee, de hemel der ijsschotsen, waar de kroon der rust hun beschoren is.

CH. VAN DALEN.

Zutphen, Januari 1903.

LIEDJE VAN BLIJHEID

DOOR

W. GRAADT VAN ROGGEN.

Mijn lief woont in mijn droomen,
  daar is haar blank paleis,
haar blank paleis van vrome
  vereering, paradijs
van stilte, waar de boomen
  rondóm, 'n zachte wijs
neurieën, zooals vrome
  nonnen in kleine kluis.

Mijn lief droomt in mijn denken;
  daar is haar kleine tuin,
waar oude boomen zenken
  hun breede‿en zware kruin,
en bloemen van herdenken
  òp-bloeien tusschen 't puin
van idealen, brengen-
  de zacht-droeve pijn.

Onder die oude boomen
wier breede schaduw-schijn
néér-koelt in vloeing loome
gaat zwevende die pijn
onmerkbaar in droomen
weer over, die — té rein —
de menschen-wereld schromen
en licht als engelen zijn.

Tusschen die lichte engelen
mijn lief — alléén — zóó broos;
zoo véél bloem-klokjes bengelen
rond éene bleeke roos,
dán neigen engelen vrome
tot 't klein kinderkijn . . .
Mijn lief woont in mijn droomen,
die licht als engelen zijn.

IN AMBUSCADE. NOVELLE VAN F. DE SINCLAIR. † † † † † † †

(Slot).

Alemans ontkurkte 't fleschje, haalde 'n glaasje zonder voet uit z'n zak, schonk 't vol en reikte het Reeman over.

Deze dronk het in 'n paar teugen leeg, smakte met z'n lippen en zich ineens de smaak herinnerend zei hij: „He, wat is dat voor jenever?"

„Pruisische ... maar veraccijnsd weet je," schertste Alemans droogjes.

„Zoo," antwoordde Reeman levendig, terwijl hij ineens weer den halte-chef in z'n rommelig kamertje terug zag.

„Die heb ik meer geproefd," vervolgde hij, „bij den chef aan 't station ... die riep me binnen toen 'k aankwam."

„Bliksems!" sprak Alemans, met iets ongerusts in z'n stem, „laat dat maar niemand hooren."

„Waarom niet?" vroeg Reeman verbaasd.

Maar z'n collega schudde z'n hoofd. „Ja, dat komt er nou niet op an ... houdt 't maar voor je ... je zal vandaag of morgen wel snappen wat ik bedoel ... Hê-je nog 'n sigaar voor me?"

„Natuurlijk," antwoordde Reeman bereidwillig en nieuwsgierig door 't geheimzinnige praten van Alemans, sprak hij: „Is hij soms niet zuiver op de graat?"

Maar de ander liet zich niet verder uit, zette 't drankjesfleschje aan z'n mond, dronk 't leeg en stak 't weer in z'n zak.

Zoo zwegen ze beiden weer 'n heele poos en keken naar de verlichte wegen voor hen waar 't stil en eenzaam bleef als te voren.

De torenklok van Genderloo sloeg twaalf uur.

Reeman wilde op z'n horloge zien of 't gelijk was, maar 't was te donker, hij borg 't weer weg en voelde toen z'n veldflesch zitten; dat bracht hem op 'n idée.

„'n Cognacje?" vroeg hij eensklaps.

„Konnen we doen," antwoordde Alemans.

Reeman vulde den grooten beker van z'n veldflesch en reikte hem z'n collega over.

„Proost!" zei deze in een teug de borrel omslaande.

„Nog eentje?" vroeg Reeman.

„'n Halfje," antwoordde Alemans, „nee ... nee ... ho!" vervolgde hij, bemerkende dat Reeman doorschonk. „Ziezoo ... bedankt ... ze is verdomd goed!" besloot hij, 't bekertje terug gevend.

„Zeg," begon Reeman weer, „weet je ook wat dat voor 'n kerel kan geweest zijn, 'n groote forsche vent met zwarte nijdige oogen en zeker nog wel twee kop grooter dan jij. . . ."

„Dat zal Goliath wezen," antwoordde Alemans, „hoe kom je daar an?"

Reeman vertelde z'n ontmoeting in 't bosch.

'n Poos lang zweeg Alemans, toen sprak hij: „Om dien vent is jouw voorganger verplaatst...

„Smokkelt-ie?"

Alemans haalde z'n schouders op. „Ze zeggen 't" en voor zich uit op den weg blijvende kijken vervolgde hij: „Je hebt op de „hei aan den rand van 't voetpad naar 't station, „'n dichte hoop struiken staan; misschien hè-je „ze wel gezien. Nou, daar most Van Hengel „op 'n goeien dag, of liever nacht, in ambus„cade. 't Was lichte maan net as nou, je kon „'n heel eind van je af zien. 't Was te doen „om Goliath. De hoofdkommies had gehoord „dat-ie naar Neuhaus was gegaan om drank „en hij vermoedde wel, dat-ie 't naar 't station „zou brengen. Hij zeit niks tegen Van Hengel, „maar hij gaat naar 't bosch en op den rand „van de hei, daar klimt-ie in een boom, 'n „nachtkijker bij zich.

„Nou, vandaar uit kon hij de heele zaak „overzien. Hij wacht ... wacht en jawel na 'n „uurtje daar komt ineens Goliath 't bosch uit, „'n pak op z'n schouder ... gaat de hei op. „Meteen ziet-ie Van Hengel opstaan, effen „kijken en weer naar benee duiken.

„Goed, hij houdt Goliath in de gaten, wacht, „denkt-ie, zoo meteen springt Van Hengel te „voorschijn, dan ga ik er gauw naar toe voor „assistentie. Maar jawel!

„Goliath kijkt es rond, gaat over 't voetpad, „de hoofdkommies ziet hem dicht bij de struiken „komen waar Van Hengel zit, der voor ... „der voorbij ... hij kijkt ... kijkt ..., maar

„Goliath is al bijna uit zicht en Van Hengel „blijft, waar-ie is.

„Nou afijn, hij de boom uit, naar de struiken „toe . . . en jawel, daar zit Van Hengel met „'n onnoozel gezicht 'n boterham te eten.

„Hei-je niemand gezien kerel?" zeit de „hoofdkommies, die z'n eigen bijna opvrat van „nijd.

„Niks bizonders geweest meneer," zeit de „ander . . ."

„Sakkerloot," riep Reeman vroolijk „dus hij dorst den kerel niet aan?"

„Natuurlijk niet, dat was 't hem juist."

„En toen?"

„Nou, kè-je wel nagaan; 'n verantwoording van den Inspecteur . . . tien gulden boete en verplaatst . . ."

„Net goed," sprak Reeman.

Alemans zweeg en keek voor zich uit.

„Nog 'n cognacje?" vroeg Reeman even later.

„Ik wel," antwoordde Alemans 't bekertje aannemend en in een teug ledigend; „maar je drinkt zelf niet!" vervolgde hij.

„Jawel . . . toch wel . . . proost . . . !" Reeman nam 'n kleine teug en schroefde de metalen beker weer op de flesch.

„Zeg" sprak Alemans na 'n langdurige stilte. „weet je wat we doen zullen?"

„Nou?"

Alemans haalde 'n horloge uit z'n zak, hield het bij z'n sigaar, trok sterk zoodat 'n roode gloed de wijzerplaat verlichtte en keek hoe laat 't was.

„'t Is nou half twee, we gaan om beurt 'n beetje slapen."

„Daar heb ik veel zin in," antwoordde Reeman, die zich begon te vervelen, nu er niets kwam opdagen.

„Ga je gang dan maar" sprak Alemans, dan roep ik je om 'n uur of drie en dan is 't mijn beurt . . . maar geef me eerst nog 'n sigaar van je . . ."

„Hier, neem de koker maar zoolang," antwoordde Reeman, die even met z'n hand voelde of de grond niet te vochtig was.

Toen ging hij naast z'n veldstoeltje liggen, voorover, z'n hoofd op z'n armen.

Hij sloot z'n oogen; in zijn verbeelding zag hij die heele scene van Van Hengel en den Hoofdkommies met Goliath . . . toch leuk . . . die hoofdkommies in 'n boom . . . Van Hengel in z'n boschje . . . en Goliath kalmpjes daar tusschenin wandelend.

Hij lachte even en ging 'n beetje verleggen, even richtte hij z'n hoofd op.

Er viel juist 'n streep maanlicht op Alemans gezicht, 'n zonderling, mager, blauwig gezicht nu; 'n sigaar tusschen z'n vooruitgestoken lippen, z'n beenen opgehaald, z'n ellebogen op de knieën en z'n gezicht tusschen z'n handen . . . net een geest . . . de geest van den ouden Marley of zoo wat . . .

Reeman legde z'n hoofd weer op z'n armen probeerde te slapen maar 't lukte niet.

't Was zoo zonderling stil om hem heen, zoo'n wijde groote stilte . . . als dat altijd zoo ging 's nachts . . . 'n geestdoodend baantje . . . ongezond ook misschien zoo heele nachten buiten . . . goed om rumatiek te krijgen . . . enfin je was goed gekleed . . . maar toch . . .

Alemans hoestte zacht. Reeman keek op . . . dacht of dit soms een wenk voor hem was, maar de ander zat nog in dezelfde houding, rookte en staarde voor zich uit.

Kom nou zou hij z'n oogen dicht doen en niet telkens opzien . . . wat drommel!

Werkelijk werd hij 'n beetje soezerig.

Hij kreeg 'n idée, dat hij thuis in z'n bed lag . . . erg ongemakkelijk en benauwd; er was een wollen deken, waar hij maar al niet onderuit kon komen, hij trapte hem met z'n voeten weg, werkte met z'n handen, maar 't ding was zoo oneindig lang . . . hij stikte bijna . . .

Ineens werd hij wakker . . . van 'n geluid dacht hij . . . maar hij wist niet wàt.

Hij lichtte, half versuft nog, 't hoofd op en zag naar Alemans. Deze zat nog op dezelfde plaats, maar z'n houding was veranderd, hij tuurde blijkbaar scherp en ingespannen naar iets op den lichten weg, daar voor hem.

Reeman kon er, zoo als hij nu lag ook 'n stuk van zien.

Z'n hart begon sneller te kloppen.

Op dien weg zag hij iemand naderen.

Zou hij Alemans waarschuwen? Nee, 't was beter van niet . . . hij zag 't ook . . . natuurlijk en dadelijk zou hij Reeman wel roepen, als er iets aan de hand was . . . misschien was

't ook niks . . . 'n boschwachter of 'n marechaussee.

Alemans had hem ook in de gaten . . . hij draaide onrustig op z'n stoel; ineens wendde hij z'n hoofd opzij en keek naar Reeman, maar die lag in donker en verroerde zich niet.

„Zou Alemans er nou alleen op af willen, dat zou gemeen zijn."

Reeman besloot zich doodstil te houden, maar goed uit te kijken.

Ineens trad de persoon uit de schaduw van den boschrand weer midden op den weg. Reeman zag dat 't een man was . . . 'n groote forsche kerel blijkbaar; hij droeg wat in z'n hand en ook op z'n schouder lag 'n pak.

Alemans tuurde . . . tuurde, 't wit van z'n oogen glom in 't maanlicht en telkens keek hij schuw opzij naar Reeman, die zich maar al niet bewoog en veinsde te slapen.

De man was nu geen honderd meter meer van hen af, z'n voetstappen klonken hol in de nachtelijke stilte.

Reeman keek . . . ineens begon z'n hart te bonzen; hij dacht aan 'n droom, 'n visioen, die man daar met z'n reusachtige gestalte . . . z'n donkere nijdige oogen . . . er was geen twijfel mogelijk . . . Goliath!

En Alemans? Wat deed hij nou toch . . . al maar kijken, maar kijken, dan naar den weg, dan naar Reeman . . . waarom waarschuwde hij niet . . . zou hij wachten tot ie voorbij was ..? Nou was-ie vlak bij 't laantje . . . 't leek of hij er op af kwam. . . . Alemans kromp ineen, zich weghoudend voor 't licht. . . . Reeman hoorde z'n ademhaling . . . de reus was nu voor 't laantje .. er voorbij . . . volgde den straatweg. . . .

„Nu . . . nu zeker," dacht Reeman.

Maar 't geluid van de voetstappen klonk al zwakker . . . al verder . . . toen stierf het weg en 't werd weer stil . . . stiller dan tevoren. Alemans zat nog op z'n oude plaats, maar z'n handen beefden en hij leek blauwer en magerder dan strak.

Reeman bleef liggen.

Hij had niet gedroomd . . . daar was hij zeker van . . . en Alemans was toch wakker en had gezien . . . zou hij 't hem zeggen en rekenschap vragen?

Op 't zelfde oogenblik hoorde hij dat Alemans 'n beweging maakte, blijkbaar stond hij op . . . toen naderde hij Reeman.

„Zeg . . . slaap-je? Word es wakker . . . 't is drie uur!"

Z'n stem klonk heesch.

„Wat . . . wat is er? vroeg Reeman, alsof hij zoo juist ontwaakte en dan Alemans aanziend. „O . ., niks geweest?"

„Niemendal" mompelde deze, terwijl hij zich omwendde en op den grond ging liggen. „Hê-je aldoor geslapen?" informeerde hij verder, quasi al half in den dut.

„Ja, 'k geloof 't wel," sprak Reeman, die weer op z'n stoel ging zitten.

„Nou tot vier uur dan."

„Goed."

Even later snorkte Alemans in vollen ernst.

„Z'n geweten plaagt hem niet erg," mompelde Reeman met 'n blik op den slapende . . . „Bah! wat 'n kerel . . . 'k had eigenlijk maar op moeten staan, toen die vent aankwam . . . maar wie denkt er nou ook . . .

Toen 't vier uur sloeg schudde hij Alemans wakker, ze vouwden hun schapezakken en stoeltjes weer op, bonden die op hun rug, Alemans dronk de cognac op, die nog in de flesch was, stak 'n uitgegaan eindje sigaar weer aan en 'n beetje huiverig en stijf gingen ze over den straatweg naar huis.

VI.

Na verloop van 'n paar weken begon Reeman zich te Genderloo wat meer op z'n gemak te voelen.

De dienst was wel minder rijk aan avontuurlijkheden dan hij gehoopt had, maar hij deed toch met Alemans eenige aanhalingen „voldoende," zooals deze zei, „om den Inspecteur lekker te maken en daar kwam het maar op an."

Alemans had langzamerhand z'n meesterachtigen toon 'n beetje laten varen en behalve 'n vrij hooggaande ruzie, toen Reeman z'n eerste proces-verbaal opstelde en dit volgens Alemans nooit goed kon zijn, omdat 't veel te kort was en de stijl ook heelemaal van de traditie afweek, was de verhouding tusschen de beide ambtenaren uitmuntend geweest.

Reeman, die van huis wel eens iets lekkers gestuurd kreeg, deelde dat trouw met z'n collega en deze werd hoe langer hoe vertrouwelijker en lichtte hem in over allerlei finesses van den dienst.

Als ze gingen surveilleeren, de hei op of de bosschen in, namen ze dikwijls flobertpatronen mee, die op hun pistolen pasten en dan gingen ze formeel ter jacht op eekhoorns, konijnen of wat ook maar onder schot wou komen. „De marechaussées doen 't ook," zei Alemans, „en bovendien is 't 'n goeie oefening."

Eens was Kooi, de hoofdkommies, theorie komen houden.

Hij stelde allerlei gevallen — „dingen, die nooit voorkomen," beweerde Alemans — en vroeg hun dan hoe ze „casu quo" zouden handelen.

Reeman antwoordde zoo goed mogelijk, maar Alemans was erg lastig en koppig op dat gebied en toen Kooi, naar aanleiding van 'n antwoord tegen hem zei: „Nee, dat he-je mis," antwoordde hij onmiddellijk:

„Of u?"

Toen kregen ze ruzie en 't eindigde er mee, dat Kooi zei: „Dan zal ik 't aan den Inspecteur vragen," waarop Alemans uitriep:

„En as die zegt dat 't zòò is, weet-ie 't evenmin.

„Dat mot-je 'm dan zelf maar es zeggen," zei Kooi.

„Dat zâ'k wel doen ook," sprak Alemans.

Daarna zeien ze 'n poos niets meer en toen sprak Kooi, terwijl hij weg wou gaan:

"Nou Reeman, als 't zich voordoet, dan doe-je maar, zooals *ik* gezegd heb," waarop Alemans weer zei:

„Nee Reeman, als 't voorkomt, dan doe je maar, zooals *ik* gezegd heb."

En toen riep Kooi: „Wel wat bliksem!" en keek Alemans heel nijdig aan.

Maar Alemans zei niks meer, stak z'n pijp op en ging iets zoeken in z'n lessenaar.

Reeman wist niet welken kant hij uit zou kijken en had 'n angstige neiging om te lachen.

„Afijn, we zullen zien," zei Kooi heel dreigend. „Salut!" en hij ging heen.

Toen hij weg was deed Alemans z'n lessenaar weer dicht, bromde iets van lamstraal... geurmaker... floot 'n deuntje en zei toen tegen Reeman iets over 't weer. Sedert was Kooi niet meer geweest.

Af en toe gingen ze samen biljarten in „de Leeuw".

Reeman speelde veel beter dan Alemans, maar met opzet maakte hij mispunten, want als Alemans verloor had hij er ineens geen lust meer in.

„De Leeuw" was de eenige herberg in Genderloo; wel werd er overal in de buurt clandestien drank verkocht, „maar dat 's 'n politiezaak," zei Alemans, „daar hoeven wullie ons niks van an te trekken."

Meestal was er niemand în de herberg dan zij tweeën, maar eens op 'n avond zag Reeman bij 't binnenkomen 'n grooten kerel voor de toonbank staan praten met den herbergier.

Reeman schrok.

't Was Goliath.

Reeman zei goeien avond, bestelde wat en ging in 'n hoek zitten, wachtend op Alemans.

Deze kwam weldra.

„Ha, daar hê-je meneer Alemans ook!" zei Goliath met z'n zware stem.

„Zoo kleine jongen!" schertste Alemans.

De herbergier lachte.

De beide mannen drukten elkaar de hand; toen zei Goliath zachtjes iets tegen Alemans, deze keek plotseling naar Reeman en riep: „Hé, Reeman,... 'k zag je niet... hier is iemand, die je nog niet kent."

Reeman stond op en trad naderbij, half onwillig, maar Goliath zag hem 'n beetje spottend aan, drukte hem gevoelig de hand en zei, dat hij meende meneer al eens gezien te hebben.

Toen gingen ze biljarten om 'n rondje, Goliath en de herbergier deden ook mee. De reus verloor ten slotte en moest 't rondje betalen. Reeman weigerde en zei, dat hij niets meer wou drinken, maar toen hij gesproken had, merkte hij ineens, dat de zwarte oogen van den reus hem uitvorschend aanzagen en er was tegelijkertijd iets dreigends in dien blik, dat Reeman onwilkeurig deed huiveren.

Na 't biljarten gingen ze nog wat zitten napraten; eerst over 't spel en over mooie

stooten, die ze wel eens gezien hadden, maar ineens zei Goliath, Reeman aanziende: „Wel meneer, kâ-je de smokkelaars nog al vangen?"

„'t Schikt nog al," antwoordde Reeman koeltjes.

„Waarom laten je die arme bliksems toch niet loopen.... 'k Zou nog liever....

„Ja," sprak Alemans, die 't scheen noodig te vinden zich te excuseeren, „je mot wel, hè?... dat 's je dienst.... 't Wordt ons ook gecommandeerd...."

„Nou ja," antwoordde de reus... „afijn, ik doe der niet an, dat weet-je ook wel... maar jongen.., *als* ik het dee... en je zou me snappen...."

Hij zweeg.

Alemans keek voor zich, blijkbaar weinig op z'n gemak; de herbergier lachte fijntjes.

Reeman voelde 't bloed naar z'n hoofd stijgen.

„Wat zou je dan...?" vroeg hij op fermen toon, den reus strak aanziende.

Even was er stilte.

„Pas maar op... dat je 't nooit ondervind," antwoordde Goliath.

De herbergier begon over wat anders, maar 't gesprek wilde niet recht meer vlotten.

Eindelijk stond de reus op en Alemans en Reeman volgden z'n voorbeeld.

Ze betaalden en traden naar buiten in de stille pikdonkere dorpstraat.

„We motten hier toch es 'n gasfabriek opzetten," grinnikte Alemans, die in de buitenlucht niet volkomen nuchter meer bleef en op den tast verder scharrelde.

„'k Wensch je wel te rusten," riep hij ineens, toen hij z'n deur had gevonden; 't belletje rinkelde en hij was verdwenen.

Reeman liep door, de reus zwijgend achter hem.

Bij z'n deur gekomen stak hij de sleutel in 't slot, maar op 't zelfde oogenblik beet de reus hem fluisterend en dreigend toe: „Je bent gewaarschuwd, heerschap... wees voorzichtig."

Eer Reeman kon antwoorden was hij in de duisternis verdwenen.

Reeman beefde toen hij op z'n kamer kwam, hij maakte licht, kleedde zich uit en ging naar bed, maar slapen kon hij niet.

Hij doorzag nu alles... daarom was Van Hengel bang geweest... en Alemans... flauwe kerels!

Toch was 't 'n vervelende boel... je hoefde daarom niet bang te zijn, maar Goliath was geen man om praatjes te verkoopen en z'n dreigement liet aan duidelijkheid niets te wenschen over.

Den volgenden morgen sprak hij met Alemans.

Wat of die Goliath nu eigenlijk was en of Alemans dacht dat hij smokkelde?

Alemans zei, dat Goliath feitelijk Van Burg heette, paardenkooper was, maar dat hij niet geloofde, dat-ie smokkelde.

„Zeg dat maar niet tegen Kooi... die weet er altijd 'n hoop van te vertellen... allemaal klets. Ik heb 'm tenminste nog nooit kunnen snappen," besloot hij.

Toen wist Reeman genoeg en hij nam zich voor zijn slag te slaan, zoodra de gelegenheid zich voordeed.

VII.

Ondanks vele pruimen tabak als genees- en voorbehoedsmiddel, werd Alemans geplaagd door 'n hevige kiespijn.

„Ik kan geen dienst doen," verzekerde hij, erg neerslachtig aan Reeman, die hem op z'n kamer 'n bezoek bracht.

Zoo gebeurde het, dat Reeman eenige dagen alleen in dienst was.

Onaangenaam vond hij dat volstrekt niet. Hij kon nu allerlei dingen eens nasnuffelen, die Alemans altijd met 'n geheimzinnig gezicht opborg, alsof 't gewichtige ambtsgeheimen betrof, waarin hij — Alemans — wèl, Reeman voorloopig nog niet mocht ingewijd worden.

't Gewicht ervan viel Reeman per slot van rekening wel 'n beetje tegen, maar met dat al kreeg hij toch wat beter kijk op de dingen en veel wat hij eerder niet begreep, werd hem nu duidelijk.

Met veel ambitie en opgewektheid deed hij z'n dienst en hij spaarde tijd noch moeite om eens 'n z. g. „mooie" bekeuring te krijgen.

Evenwel, waar Reeman liep of zich verschool, daar kwamen geen smokkelaars en

die teleurstelling dreigde op den duur z'n dienstijver 'n beetje te verflauwen.

Mismoedig zwierf hij op een avond langs den straatweg naar Neuhaus. Stelselmatig hield hij den donkeren boschkant van den weg, maar hij zag niet voor zich uit, zoo gewoon was hij er al aan geraakt, om geen sterveling te ontmoeten.

Eensklaps schrikte hij echter uit z'n gemijmer op; eenige passen voor hem, achter 'n struik, had hij iets gezien en gehoord ook, dacht hij, ... een of ander dier wellicht ... ze zeien wel, dat er 's winters soms wolven waren. ...

Hij bleef staan. Alles was rustig, maar toch, als 'n voorzorgsmaatregel trok hij z'n pistool uit den holster en trad behoedzaam naderbij.

Daar zag hij 't weer; achter dien struik bewoog zich iets.

Hij stond er nu vlak voor, rekte z'n hals uit om er overheen te kijken.

Toen zag hij.

Iemand lag daar op de knieën, half verscholen achter de takken en hield zich doodstil.

„Hé daar. . . . !"

De gedaante rees plotseling op.

'n Vrouw, 'n klein armoedig menschje.

Reeman stak z'n pistool weer in den holster.

„Wat doe-je daar?" Hij trad op haar toe, bukte zich en keek haar onderzoekend aan.

Toen zag hij, dat ze wat verborg onder haar schort.

Hij greep haar bij den arm.

„Allo, ik ben rijks-ambtenaar, wat heb-je daar bij je ... là's kijken."

Ze wrong zich angstig los.

„O, God, meneer ... niks ... niks ... 'n stukkie brood voor me kinders. . . ."

„Nou, laat dan zien," sprak Reeman ongeduldig.

„'t Is zoo waarachtig as God meneer. . . . toe, là-me nou door asjeblief ... 'k hê me kind bij me. . . ."

De stem klonk zoo anstig, dat Reeman, onwillekeurig los liet.

„Je kind?"

„Ja. . . . dààr, . . ." ze wees op den grond. Werkelijk lag daar iets.

Reeman, nog even twijfelend, of hij ook bedrogen werd, tastte er naar met de hand en voelde 'n warm gezichtje van 'n kind, dat bij die aanraking even bewoog en daarna begon te huilen, met korte zwakke snikjes.

Even stond hij besluiteloos.

De vrouw zweeg, hurkte naast 't kleintje, suste 't, de eene hand steeds onder de schort verbergend.

„Vooruit," sprak Reeman, gedecideerd, „wees nou verstandig, laat zien, wat je daar hebt."

„Doe me nou toch niks. . . ." smeekte de vrouw, zonder van houdîng te veranderen, „me man heit in zeven weken al geen werk . . . . en 'k heb nog vier kinders bij me thuis. . . . toe asjeblief. . . . meneer."

„Nee, m'n goeie mensch," antwoordde Reeman, „zoo gaat dat niet. Als jij brood onder je schort had, zou je 't wel laten zien. . . . Je hebt daar 'n blik jenever hê?. . . . zeg 't nou maar. . . ."

De vrouw begon te snikken.

„O God!. . . . o God!. . . ." en as dat nou zoo is. . . . wat dan?. . . . Wat doet u me dan?"

„Ja, dat weet-je wel. . . . boete en als je niet betalen kan. . . . de kast in."

De vrouw zweeg, bleef gebogen over 't kind en snikte zachtjes.

Reeman wenschte zich mijlen ver.

Eensklaps richtte ze 't hoofd weer op.

„Als ik 't nou weggooi meneer!"

„Wat weggooi. . . . hoe bedoel-je?" vroeg Reeman niet goed begrijpend.

„Als ik 't weg laat loopen. . . . hier op den grond."

„Nee, nee. . . . dat mag niet. . . . dat. . . .

„Toe meneer. . . . asjeblief. 'k Zal 't nooit an geen mensch zeggen. Ik heb geen geld. . . . 'k heb net 'n kan gehaald, om er wat an te verdienen. . . . en as ik nou in de kast mot. . . . me kinders meneer. . . . me man, die. . . . toe meneer. . . . 'k zà-je der m'n heele leven dankbaar voor zijn. . . ."

Ze zweeg en zag Reeman met haar betraande oogen angstig smeekend aan. Deze beet zich op de lippen en zag om zich heen.

„Alla, geef op dan," sprak hij kort.

Ze aarzelde. „Zal u dan? . . ."

„Geef op!" herhaalde Reeman ongeduldig.

Toen, schuw nog, haalde ze haar hand

van onder de schort en reikte Reeman 'n blikken bus over. Er zat 'n kurk op.

Reeman trok hem er af, rook er aan ... 't was jenever.

Even aarzelde hij nog, toen keerde hij de bus om.

Klokkend en spattend stroomde de drank er uit en op den grond.

Toen de bus leeg was, deed hij de kurk er weer op en gaf hem terug aan de vrouw.

„Zie zoo ... maak nu gauw dat je wegkomt en als ik je weer snap, bè-je der bij hoor ... pas op!"

De vrouw had 'r kind, dat alweer sliep op den arm genomen.

„Dank je duizendmaal meneer ... dank je duizendmaal."

Toen liep ze 't donkere boschpad in en verdween.

Reeman keek haar na.

Op 't zelfde oogenblik merkte hij, dat er iemand achter hem stond.

Verschrikt wendde hij zich om.

't Was de hoofdkommies.

„O ... meneer Kooi ..." stamelde hij.

Maar deze beantwoordde z'n groet niet.

„Wat was dat daar?" vroeg hij kort en scherp.

„'n Vrouw, meneer," antwoordde Reeman, die z'n hart voelde bonzen.

„Had ze niks bij zich?"

Reeman aarzelde.

„Versta-je me niet! ... 't Stinkt hier goddorie naar de jenever ..." vervolgde hij zich bukkend en den grond betastend. „Dààr," riep hij eensklaps aan z'n hand ruikend .., „'t drijft er van ... wat is dat nou ... wat beteekent dat?"

„Ja, ze had bij zich," sprak Reeman met heesche stem ... „maar ik heb 't weg laten loopen."

„Wèg laten loopen?" riep Kooi uit, terwijl hij 'n stap achteruit deed, „wèg laten loopen? ... bê-je gek kerel ... bê-je krankzinnig ... wèg laten loopen?"

„Nou ja," antwoordde Reeman geïrriteerd, „'k had met 't mensch te doen ... ze had 'n kind bij zich ... en zoo heeft 't Rijk er toch geen scha bij ... en zij is de jenever kwijt."

Reeman zweeg; de hoofdkommies staarde hem met groote oogen aan.

„Maar waar heb-je dan in godsnaam je hersens ... dat màg-je toch niet doen ... dat's immers tegen alles in. ..."

„Ja natuurlijk ... dat begrijp ik wel, maar 't is nou eenmaal zoo ..." antwoordde Reeman, die weer geheel kalm was geworden.

„'t Is nou eenmaal zoo ..." imiteerde Kooi met 'n zeurstem, „wel zeker ... nee, maar dat zulle we je nou wel es anders vertellen. Ik maak vandaag nog rapport van jou aan den Inspecteur hoor."

„Goed," antwoordde Reeman, „z'n schouders ophalend, „doe u dat dan maar."

„Maar m'n goeie ..." begon de Hoofdkommies weer, doch plotseling van toon veranderend sprak hij kort: „Afin, je zal er van hooren ... bezjoer."

„Goeien avond, meneer," antwoordde Reeman kalm en hij vervolgde z'n weg.

Daar had je 't nou ... 'n mooie geschiedenis, dan denk je wat goeds te doen en dan wordt 't je zoo ingepeperd.

Enfin, Kooi had gelijk ..., groot gelijk, 't was niet zooals 't hoorde.

Maar lieve God ... dat arme bleeke vrouwtje achter de tralies brengen ... om 'n kan jenever, 'n goeie twaalf stuiver accijns ... en daar was ze om naar Neuhaus geweest, twee uur loopen met 'n kind op d'r arm. ...

Nou hij zou maar afwachten ... 't kon niet anders ... en hij had er geen spijt van ook. Hij was 'n zijpad ingeslagen en naderde Genderloo alweer.

'tWas te laat geworden, anders ging hij nog even bij Alemans aan. Wat of die wel zou zeggen? ... Kon-ie wel raden.

'n Lamme kerel die Kooi, 'n echte gluipert, ... had zeker weer op den loer gelegen, ergens vlak bij hem, net als dien vorigen keer, toen hij hem ineens op handen en voeten naar zich toe zag kruipen.

Enfin, dat was *zijn* dienst. Net de „stip," de adjudant-onderofficier in de karzerne, ook zoo'n valsche rakkert.

Bah, misselijke kerels!

Hij was nu weer in Genderloo, in de dorpsstraat.

Ontstemd ging hij naar bed.

VIII.

Alemans vond het ronduit „stom" en hij begreep niet, hoe iemand zoo ezelachtig kon zijn.

„Hoe zag dat mensch er uit?"

Reeman beschreef haar.

„Dacht ik 't niet! . . . 'n ouwe klant . . . jenever-Mie . . . je heb-je laten verlakken beste vriend . . . jé, jé wat stom van je, om dat te laten schieten. Wat zei Kooi wel?"

Reeman haalde z'n schouders op.

„Ja, wat zou-ie zeggen, . . . nijdig hé . . . hij zei van alles . . . zou rapport maken aan den Inspecteur."

Alemans trok 'n bedenkelijk gezicht.

„Dat's leelijk . . . maar afijn hij mot ook wel . . . 's jonge, 's jonge . . . hoe is 't mogelijk!"

Verder was er niet over gesproken, maar den volgenden dag kwam er 'n brief van den Hoofdkommies aan Alemans, waarin stond, dat de kommies Reeman zich morgen met den eersten trein naar de Inspectie moest begeven, *om zich aldaar des voormiddags ten tien ure mondeling te verantwoorden* over zijn gedrag van eergisteravond.

„Nou, dat zal-je niet glad zitten, die ouwe is niet malsch, als-ie begint."

„'k Kan er niks aan doen," antwoordde Reeman, die 't land had.

De dag kroop om.

Alemans herinnerde zich allerlei gevallen van ambtenaren, die „om nog veel minder de laan uit moesten," beweerde 't eene oogenblik, dat 't wel los zou loopen en vijf minuten later, dat 't maar 't beste was als hij z'n kamer voorloopig al opzei; was oorspronkelijk van oordeel, dat 'n mondelinge verantwoording niet zoo erg was, maar eindigde met zeker te weten, dat ze in heele erge gevallen nooit schriftelijk lieten verantwoorden, omdat ze dan toch al 'n vast plan met je hadden.

Reeman vond nu eens dat Alemans overdreef en dan weer, dat hij 't toch zeker wel bij 't rechte eind zou hebben.

Alles bij elkaar genomen had hij 't land als 'n stier.

's Avonds kwam Alemans nog even bij hèm oploopen, om 't geval nòg eens te bespreken en te zeggen, wat Reeman moest antwoorden, als de Inspecteur soms dit zei en wat als hij soms dàt vroeg.

Ze rookten samen veel sigaren en dronken grocjes tot ze de zaak ten slotte allebei heel komiek begonnen te vinden.

Heel laat stond Alemans op en Reeman ging met hem mee de gang in en daar schudden ze elkaar heel lang de hand en Alemans zei: „Nou kerel. . . . as ik je soms niet meer zie. . . ."

Toen waren ze allebei aangedaan, maar ineens zei Alemans luchtig vertroostend: „'t Zal wel los loopen. . . . bè-je gek!" en Reeman, opeens erg onverschillig, riep heel hard: „'t Kan me niks bommen ook", en toen begonnen ze beiden hard te lachen, waarom wisten ze niet, maar als de een ophield begon de ander weer, net zoo lang, tot ze boven aan de trap gestommel hoorde. Toen zei Reeman: „We maken ze boven wakker, geloof ik."

Ze drukten elkaar nog eens de hand en zoo ging Alemans eindelijk heen, maar den volgenden morgen werd Reeman wakker met hoofdpijn en 'n onaangenaam gevoel; net, of hij naar 'n examen moest.

IX.

Reeman liep in de kleine provinciestad met 'n zonderling beklemd gevoel.

Hij haastte zich, geheel overbodig, want 't was nog veel te vroeg, om naar de inspectie te gaan.

„Des voormiddags tien uur", stond er in 't briefje aan Alemans en 't was nog pas kwart voor tien.

Wat de Inspecteur nu eigenlijk wel zou zeggen? „Om zich mondeling te verantwoorden," 'n echte dienstzin, even koud en strak als de orders in de kazerne.

Enfin, 't was in elk geval geen misdaad en hij had er geen spijt van ook; heelemaal niet! 'n Schriftelijke verantwoording was anders wel zoo makkelijk, daarin kon je nog eens iets beweren, wat je mondeling toch niet durfde opperen en al durfde je 't ook, dan lag er toch nooit zoo'n kracht in je woorden als in 'n goed overdachten zin.

Maar misschien ging 't heel gemoedelijk, net als bij dien kaptein in Kampen, die altijd „beste jongen" zei, zoo heel vaderlijk en toch waren ze allemaal bang voor hem. Als hij nu maar niet zoo heel hoog en koud tegen hem sprak.... dan kreeg je zoo'n ellendig vernederend gevoel.

Enfin 't viel allicht mee.

Hij zag zich al staan in die kamer, waar hij al eens geweest was.

Hij zou heel rustig zeggen: „U heeft me ontboden meneer; hier ben ik."

En de Inspecteur heel vriendelijk: „O Reeman, ga zitten."

Dat was heel geruststellend en Reeman weer, met 'n beleefd glimlachje: „Het spijt me erg, dat ik...."

„Ja, hoor eens hier Reeman, ik zal je daar nu niet hard over vallen, maar je begrijpt wel...."

En zoo ging het voort, heel niet uit de hoogte, maar welwillend en ernstig.

En hij soesde voort, prettig denkend hoe hij dan doen zou, als hij van den Inspecteur terugkwam. In 't station 'n kop koffie nemen en 'n broodje met roastbeef.... dat had hij in lang niet geproefd.

Telkens kwam hij menschen tegen, die hem aanzagen; hij kende er niemand, maar hij vond toch dat aangegaap genant en verlangde naar z'n terugweg.

Achter hem klonken haastige voetstappen, toen liep iemand hem rakelings voorbij. Reeman zag even terzijde en voelde 'n schok door z'n lichaam.

„De Inspecteur!.... nee toch niet.... of ja." 'n Magere lange man, zoo'n beetje voorover loopend, 'n verlakte portefeuille onder den arm.

Maar z'n gezicht; was dat niet anders? Hij had het maar zoo kort gezien. „'n Lichte gele snor," dacht hij, „en 'n sik.... of nee.... enfin," maar 't was hem toch wel geweest.

Gek, dat hij zoo schrok; hij ging even voor 'n winkel staan.

Z'n hart klopte snel.... Bespottelijk om daar nou zóó tegen op te zien. Hij zou eenige malen heel diep ademhalen, dat kalmeerde, zeien ze en dan maar heel onverschillig en gewoon er heen.... Wat bliksem!

Hij liep door. Wacht, daar had-je de sigarenwinkel, die herkende hij en daarnaast.... ....'t massieve hardsteenen gebouw.... dat was het; hij slikte iets weg in z'n keel.

Even later stond hij in de kille gang, waar 'n rioollucht was.

„'t Zag er heel anders uit dan laatst," vond hij.

Aan den witten muur was 'n houten bord met allerlei aanwijzingen. Hij las: „*Ontvanger der Registratie en Domeinen, Kamer 1; Ontvanger Directe Belastingen....* Nee, daar moest hij niet zijn, daaronder: *Inspecteur der Dir. Bel., Invoerr. en Accijnsen, Kamer 3, 1e étage....* o, ja, nu wist hij 't weer; die trap daar op.

Beroerd, daar hijgde je altijd zoo van en dan kon-je natuurlijk nog veel minder je woord doen; als hij nu maar dadelijk ontvangen werd.

Hij kwam op 't portaal en voelde z'n hart bonzen; daar was kamer 3 en 4, twee deuren allebei geel geschilderd, No. 4 met „*Verboden toegang*" en tegen No. 3 was 'n stuk karton met punaises vastgedrukt en daar stond met schooljongens-mooie letters op: *Binnen zonder kloppen.*

Hij tikte toch maar even en deed de deur open.

Aan 'n tafel zaten twee klerken te schrijven.

Reeman groette.

„Is de Inspecteur te spreken?"

De eene klerk zag op.

„De Inspecteur? 'k Zal-es kijken... 'k geloof niet, dat meneer der al is."

Hij tikte even tegen 'n deur, die toegang gaf tot 'n vertrek er naast en luisterde, toen draaide hij de kruk voorzichtig om en keek naar binnen.

„Nee, meneer is 't er nog niet."

De klerk bleef staan, zag Reeman aan en toen met 'n vaag idee van herkenning.

„O, u is... e...."

„De kommies Reeman uit Genderloo."

„O... jawel... juist... ik dacht al... nee, meneer is 't er nog niet... mot u verlof hebben?"

„Nee, toch niet," antwoordde Reeman „de Inspecteur heeft me ontboden."

„O, zoo... gaat u dan zoo lang zitten, meneer zal zoo wel komen."

De klerken schreven weer door en Reeman zat op 'n matten stoel en keek rond, weinig op z'n gemak, in 't kleine overvolle kantoortje, waar 'n muffe lucht van oud papier en zurige inkt hing.

Telkens keek hij naar de deur, die de klerk had opengedaan; daar moest hij nu straks door en dan zou 't komen . . . 'n gekke boel, over 'n uur was 't alweer voorbij, dan liep hij in ieder geval weer buiten . . . o, jé, over 'n half uur misschien al.

Maar dan was 't toch de Inspecteur niet geweest, die heer op straat, hij dacht 't anders stellig.

Hij nam de klerken eens op. Jonge mannen waren 't nog, allebei, slecht gekleed in vettige kantoorjasjes en met groezelige boordjes. De eene had 'n paar half vuile uitgerafelde manchetten voor zich staan met paarlemoeren knoopen.

De andere hield juist op met schrijven, rekte zich uit, geeuwde, keek even om naar Reeman, gooide z'n pen op den inktkoker en trok 'n groote stapel documenten naar zich toe.

Aan z'n duim en vinger likkend begon hij ze om te slaan en te tellen en Reeman zag hoe de hoeken telkens sporen droegen van den natten duim.

Eensklaps meende hij te hooren, dat iemand de trap op kwam, toen klonken haastige voetstappen op 't portaal en even later vloog de deur open.

Reeman stond op, verschrikt.

Maar 't was de postbode, die 'n heele stapel gele en witte stukken bracht.

„Asjeblief!" De man gooide ze op tafel en vertrok weer.

De klerk, die met Reeman gesproken had, nam den stapel op, bezag ze vluchtig, wierp enkele op 't onderste boord van 'n kast achter zich en legde de overigen bij elkaar. „Wat zou dat nu allemaal zijn?" dacht Reeman die weer was gaan zitten; 't leek hem wel interessant zooveel brieven te krijgen, maar 't waren hier zeker ook, net als bij dien ontvanger op wiens kantoor hij gewerkt had, allemaal dorre, droge dienstkwesties.

In eens werd hij aandachtig, hij luisterde en meende gerucht te hooren in de kamer van den Inspecteur . . . . ja, daar lachte iemand!

„'k Geloof, dat meneer der is," zei de klerk van de documenten tot den andere.

„Zoo? . . . 'k zal es zien," antwoordde deze terwijl hij opstond en aan de deur luisterde. Toen knikte hij bevestigend met z'n hoofd, terwijl hij Reeman aanzag.

„Daar is iemand bij meneer, geloof ik . . ." „'n oogenblikkie. . . ," vervolgde hij toen Reeman opstond . . . „'k zal effen binnengaan."

Hij nam de brieven en eenige andere stukken op, tikte en verdween door de deur in de andere kamer.

Reeman, die kalm was geworden, onverschillig kalm bijna, werd nu ineens weer zenuwachtig.

Als 't nu maar gauw was afgeloopen, 't deed er niet toe hoe . . . maar dat wachten. . . . De klerk aan tafel telde maar steeds door, nu en dan hardop . . . „zeventig," hij hield z'n vinger onder 't laatst getelde blad, zei nog eens heel nadrukkelijk „zeventig" terwijl hij z'n stoel 'n beetje dichter bij de tafel schoof en telde dan weer verder.

Reeman luisterde naar 't geritsel der papieren, 't tikken van 't wekker-klokje op den schoorsteen en keek maar aldoor naar de deur van de Inspecteurskamer, nu wrevelig bijna van ongeduld.

Maar ineens hoorde hij weer praten en iemand hoesten, achter de deur nog, maar heel dichtbij en toen werd de kruk omgedraaid en hij hoorde zeggen: „Goed meneer. . ." „jawel meneer."

De deur ging open.

De klerk kwam terug met z'n papieren en dadelijk achter hem, over z'n schouder heen zag Reeman 't gezicht, dat hij nu herkende 'n bleek lang gezicht was 't met 'n kort geknipte gele snor, 'n kaal hoofd, 'n lange sik en saamgeknepen donkere oogen.

Ze zagen Reeman, die opgestaan was, aan met iets vervelend ongeduldigs.

„O . . . kom jij over 'n half uur maar es terug, hoor!"

Toen was 't hoofd weer weg en de deur dicht; de eene klerk telde weer door en de andere zocht wat in 'n kast.

„Dan zal ik maar zoolang . . ." begon

Reeman besluiteloos, terwijl hij naar de deur ging.

„Ja, dan kan u nog wel 'n beetje . . ." antwoordde de klerk die in de kast zocht.

„Morgen heeren".

„Môge . . . môge".

Toen stond Reeman weer op 't portaal, liep langs de deur met *Verboden toegang*, waarachter hij gebrom van mannenstemmen hoorde, dan langzaam de trap af . . . de vunzig riekende gang met 't zwarte bord . . . de straat . . . de sigarenwinkel.

„Kom jij over 'n half uur maar es terug".

„Jij, jij . . . dat had zoo ellendig geklonken en dan dat vervelende in die oogen . . . Ineens begreep hij nu, dat hij niet moest rekenen op welwillendheid.

Dat zoo'n man je 'n standje moest geven, als hij dacht, dat je 't verdiende, dat was goed ook; discipline moest er zijn, maar waarom nou dat opzettelijk onbeschofte, dat kleinachtende onverschillige, dat per sé laten voelen: „Hier ben ik . . . en dààr sta jij" en dan net waar de klerken bij-waren.

Als hij eens niet terugging, als hij eens weg bleef en later zei, dat hij 't verkeerd begrepen had.

Nee, dat zou stom zijn en laf bovendien. Maar z'n verontwaardiging verdreef toch z'n zenuwachtigheid; hij was nu kwaad, nijdig gebeten op den Inspecteur en hij begon het stadje te doorkruisen met 'n zonderlinge opgewektheid, 'n luchtig raar gevoel, aldoor bijtende ironische replieken bedenkend, om tegen te werpen, straks als hij weer boven zou zijn.

Hij kreeg er schik in, grinnikte soms hardop. „Verdomme ja, . . . dàt was scherp . . . dat-zou-ie . . .

Hij was nu alweer met 'n omweg in de hoofdstraat gekomen, vlak bij de kerk. 'n Schel carrillon klingelde stootend 'n onduidelijk wijsje.

Reeman keek naar de klok. 't Was kwart over tien.

Als hij nu heel zachtjes liep, dan was hij net zoowat 'n half uurtje weg geweest; trouwens, al kwam hij dan ook te vroeg, dan moest de Inspecteur hem maar weer wegsturen . . . wel ja, 't zou 'm 'n zorg zijn!

Toch beroerd, hij voelde 't weer aankomen, eerst was hij zoo lekker onverschillig en nu begon z'n hart weer zoo te kloppen.

Hij vloekte binnensmonds.

Daar was de sigarenwinkel alweer . . . nou kalm, hèèl kalm loopen . . . God, hij zou hem toch niet opeten en bovendien . . .

Toen stond hij weer in den gang en werktuigelijk las hij 't bord: *Inspecteur der Dir-bel., Invoerr en accijnsen.*

Nu langzaam die trap op, dat hij niet zoo hijgde boven, vooral kalm . . . niet agiteeren. Tusschen z'n tanden, begon hij 'n wijsje te fluiten . . . maar hij hield weer dadelijk op; daar was 't portaal . . . de deur met „*Verboden toegang*" . . . 't karton met „*Binnen zonder kloppen*" . . . nou kalm . . . vooruit . . .

Hij slikte even, trachtte 'n onverschillig gezicht te zetten en draaide nu ineens de kruk om.

De klerken zaten nog aan de tafel, net als zooeven.

„Heeren . . . zou de Inspecteur me nu soms . . .?"

„'k Zal es zien . . ." Dezelfde klerk tikte en verdween weer in de Inspecteurskamer; Reeman hoorde even 'n gebrom van stemmen, toen kwam de klerk terug, zei, Reeman aanziende „'n Oogenblikkie" en ging weer zitten werken. Reeman wachtte.

Hij was rillerig geworden en moest telkens gapen; z'n onverschilligheid van zooeven, waaruit hij geestkracht wilde putten, was weer verdwenen; hij zat nu maar stil, telkens slikkend, naar de deur te kijken.

Ineens rommelde het in z'n lijf . . . hij keek verlegen naar de klerken, of die ook lachten, maar zij schreven door, zeiden niets.

Toen drukte hij met z'n duim deuken in z'n zwarte fantasiehoed en die sprongen weer terug, kleine stofwolkjes uitwerpend . . . daarna bezag hij hem van binnen, 'n wit zijden voering, netjes geplooid aan de randen en in 't midden de firmanaam met 'n wapen en „superior quality".

Ineens schrok hij op. Vlak boven z'n hoofd ringelde 'n electrische schel.

De klerk keek hem aan.

„Dat's voor u . . ."

„O," sprak Reeman verward „moet ik . . .?"

„Ja, gaat u maar binnen”.

Reeman ging naar de deur en tikte; binnen riep iemand: „Ja,” toen was hij ineens in die andere kamer, de deur achter zich toe, z'n voeten op 'n zacht tapijt, vreemd voelend na die planken vloer bij de klerken. Hij boog, mompelde iets van „meneer!”

De Inspecteur zat aan z'n bureau voor 't raam, zag niet op, maar schreef door, blijkbaar erg geaffaireerd.

Reeman met z'n hoed in de hand, stond militair rechtop en wachtte met 'n hartklopping in z'n lijf, in z'n keel, overal.

Eindelijk vloeide de Inspecteur 'n vel beschreven papier af, legde het terzijde, stak z'n pen achter 't oor, nam z'n lorgnet van de neus, wreef z'n oogen, draaide toen met 'n ruk z'n stoel om en zag Reeman vlak in 't gezicht.

Toen dadelijk snerpten z'n woorden afgebeten en hatelijk door de kamer.

„Zeg, wat haal jij voor nonsens uit, hè?”

„Nonsens, meneer?” stamelde Reeman iets wegslikkend in z'n keel.

„Nonsens meneer! ja zeker nonsens... ben jij 'n kommies, je lijkt goddorie wel 'n oud wijf... hoe kwam je daar toe?”

„Ik had meêlij met 't mensch, Inspecteur”. Z'n stem klonk heesch en krachteloos.

„Ja, maar jij mòt geen meelij hebben, jij bent kommies en aan de linie gezet om 't fraudeeren tegen te gaan... anders niks... ik heb met al die mooie gevoelens van jou niks te maken... dan mòt je maar heilsoldaat of zoo wat worden”.

Reeman zweeg, hoorde nauwelijks de woorden, zag alleen 't witte gezicht, de dichtgeknepen oogen en de lippen, die op en neer gingen... daar begon het weer.

„Enfin 'k zal 't er voor dezen keer nog es bij laten, maar als ik merk dat je meer van die prullerige dingen uithaalt dan kan 'k je hier niet gebruiken hoor... dan mot je maar weg...”

Hij zweeg, zette z'n lorgnet weer op, schoof recht voor z'n bureau en begon te schrijven; toen zonder op te zien heel kort:

„Ga nou maar heen”.

Reeman draaide naar de deur, hij wilde niet zòò gaan, afdruipen als 'n lamgeslagen hond, hij moest iets zeggen, iets krachtigs dat de ander goed voelde.

Toen stamelde hij 't uit met vreemde klanklooze stem, heel ironisch, dacht hij.

„Anders niets van uw dienst, meneer?”

De Inspecteur alweer verdiept in z'n werk schokte op:

„Wat?... o, nee dank je!”

Toen was Reeman weer bij de klerken, hij groette, zag weer 't portaal, de trap, de gang en ineens woei de wind op straat hem frisch in 't gezicht.

'n Lam figuur gemaakt, 'n lam figuur gemaakt!”

Enfin 't was voorbij, geen boete of andere straf... en hij was nu toch heel wat lekkerder geworden... nou naar 't station.

't Was al tien minuten voor elf,... dan moest hij zich haasten; koffie en 't broodje met roastbeef, dat verviel, jammer genoeg! Enfin 't was voorbij... goddank voorbij... kon hem nou niks meer schelen.

'n Kwartier later schokte hij in 't lokaaltje naar de halte Genderloo.

X.

Alemans was heel nieuwsgierig.

Halverwege de hei kwam hij Reeman al tegemoet en toen hij bij hem was, zag hij hem zonder iets te zeggen, half lachend, half vragend aan.

Beiden bleven staan.

Ook Reeman glimlachte.

„'t Zaakje is in orde hoor,... 'n stevig standje en verder niks”.

„Ja, 'k dacht 't wel,” zei Alemans, hoewel die woorden erg in tegenspraak waren met 't verbaasde gezicht, dat hij eerst trok „zoo erg was 't nou ook niet”.

„Nou, 'k zat anders leelijk in de rats door jouw verhalen”, sprak Reeman.

Alemans sloeg hem bizonder joviaal op den schouder.

„Allemaal malligheid kerel... mot je zoo gauw niet gelooven”.

Samen gingen ze verder.

Reeman hoewel blij, dat hij er betrekkelijk zoo goed was afgekomen, was toch nog ontstemd en had weinig lust om te praten.

Alemans die wel merkte, dat alles niet zoo rooskleurig was, zei, waarschijnlijk om 'n pleister op de wonde te leggen, dat alle Inspecteurs nou ook niet zulke heilige boontjes waren en dat hij o. a. wist van een, dien de kommiezen voor mirakel in de goot hadden zien liggen. Als Reeman de hoofdkommies Knuppelt had gekend, zou hij 't aan dien hebben kunnen vragen, die was er ook bij geweest, afijn, maar ie was nou net 'n veertien dagen te voren gestorven.

Toen Reeman niet erg reageerde op dat troostmiddel, beweerde hij, dat de Inspecteur anders 'n verdomde goeie vent was.

„Als-ie je 'n standje geeft zie je . . . afijn, dan geeft-ie je 'n standje . . . maar dan is 't uit ook . . . zoo is 't ie".

Reeman knikte flauwtjes ten bewijze, dat hij wel luisterde, maar hij had groote behoefte om alleen te zijn en daar hij geen sigaren of borreltjes aan Alemans presenteerde, gingen ze, in Genderloo gekomen, ieder naar hun eigen kamer.

Toen kwam de reactie.

Reeman voelde zich ellendig. 't Liefst was hij eens 'n dag of wat met verlof gegaan, maar hij begreep wel, dat dit nu niet ging. Dat tevreden, kalme gevoel, waarmee hij anders z'n dienst deed, dat was nu weg, dat voelde hij en 't zou lang, heel lang duren, voor 't weer terug kwam.

De Inspecteur, de hoofdkommies, Alemans, hij vond ze ineens onuitstaanbaar en toch hadden ze allemaal gelijk, groot gelijk.

Maar dàt was 't juist; hij was zoo stom, zoo ezelachtig stom geweest.

Toen Alemans hem 's avonds kwam halen, zei hij, dat hij zich niet lekker voelde en graag thuis zou blijven, om vroeg naar bed te kunnen gaan.

Alemans vond 't goed; dan ging hij er maar eens alleen op uit. Hij vertrok.

Reeman ging 'n brief naar huis schrijven, „heel gewoon, vooral niets laten merken", zei hij bij zichzelf, maar toen hij de vier zijdjes vol had en den brief overlas, vond hij hem toch nog te bitter, vol sarcastische toespelingen en beschrijvingen van z'n dienst en z'n omgeving.

Hij verscheurde hem en begon opnieuw; maar hij was juist even bezig, toen Alemans plotseling z'n kamer instormde, erg opgewonden.

Hij had Jenever-Mie met haar kind bij zich gesnapt.... twee blikken gedistilleerd; zij een onder haar schort en 't kind er een, netjes verborgen onder de doeken, waar 't in was gewikkeld.

Hij wijdde erg er over uit, hoe hij 't had aangelegd en gaf 'n aanschouwelijke voorstelling van de geheele situatie, door Reeman beurtelings te laten fungeeren voor 'n boom, 'n struik, 'n stapel hakhout en eindelijk voor Jenever-Mie zelf.

Reeman hoorde 't aan als in 'n droom, 't luidruchtige betoog met de drukke gesticulaties; maar hij kon geen woord uitbrengen.

Toen Alemans weg was, barstte hij ineens in snikken uit, 'n woedend, hartstochtelijk snikken, dat eerst heel laat bedaarde.

Toen was hij kalmer, maar doodmoe en hij viel in 'n diepen slaap.

Den volgenden dag kwam Kooi en was vol lof over Alemans mooie bekeuring.

Over 't gebeurde met Reeman sprak hij niet meer; maar toen hij wegging, zei hij heel nadrukkelijk:

„Nou Reeman, ik hoop dat ik nou van jou ook es gauw zoo-wat hoor.... je slaat alles maar aan den haak hoor, mannen, vrouwen en kindertjes.... vooral de kleine kindertjes, niewaar Alemans?.... de zuigelingen .... hi, hi, hi!" en hij gaf Alemans 'n knipoogje.

De laatste grinnikte ook en zei: „Nou, asjeblief!"

Reeman werd bleek en antwoordde niet.

Toen volgden er weer weken van saaie grauwe eentonigheid, weken, waarin niets gebeurde, en die onbelangrijkheid irriteerde Reeman, maakte hem dikwijls woedend, wanhopig over z'n onmacht, begeerig als hij was om revanche te nemen, 'n schitterende revanche op allemaal.

Hij dacht aan Goliath, — maar de reus was nergens te zien.

XI.

Alemans had verlof.

Hij had Reeman dagen achtereen vervolgd met 'n spoorboekje, om de beste treinen naar Maastricht te helpen zoeken, vond 't aanvankelijk 't makkelijkste 's middags te reizen, prefereerde daarna den avond en vertrok eindelijk 's morgens met den vroegsten trein; heel deftig met steenroode glacé's, die erg rimpelig om z'n vingers zaten, 'n lichtgrijze broek, 'n zwarte pandjesjas, 'n paraplui, 'n wandelstok, 'n guldens-bazaar-achtig valies, 'n hooge hoed en in z'n mond 'n „echt" meerschuimen sigarenpijpje, waarop 'n scheelkijkend hondje met 'n bovennatuurlijk krullende staart was uitgesneden.

Hoewel de verhouding tusschen de beide ambtenaren uitmuntend was, kreeg Reeman toch 'n gevoel van opluchting.

De scène met Jenever-Mie was al 'n paar maanden geleden; 't mensch zat in de gevangenis en zou er niet voor Juni uitkomen. De Inspecteur was eens onverwachts gekomen, was erg officieel geweest, maar over die kwestie had hij niet meer gesproken en Kooi scheen het ook al zoowat vergeten te zijn.

Maar Reeman had daarom z'n gewone opgewektheid nog niet teruggekregen, altijd dreef de brandende begeerte boven om zich door één bekeuring schitterend te rehabiliteeren en telkens, als hij terugkwam van z'n dienst, zonder ook maar 'n schim van 'n smokkelaar gezien te hebben, werd hij mistroostiger.

Op 'n keer was hij er toevallig achter gekomen, dat Goliath naar Neuhaus was gegaan.

Hij sprak er over met Reeman en stelde voor om in 't slangenboschje dien nacht eens in ambuscade te gaan liggen, maar deze antwoordde heel ernstig, dat hij juist vermoeden had op 'n ander persoon, die van den tegenovergestelden kant moest komen en dat 't zoo goed als zeker was, dat ze dien zouden snappen, terwijl Reeman's suspicie op Goliath erg vaag was en hij — Alemans — ook niet geloofde, dat er wat an was van al dat geklets, maar als Reeman dan absoluut wou, zou hij later wel eens zien.

Reeman gehoorzaamde, ook al omdat hij geen bepaalde zekerheid had en hij zeer goed begreep, dat, zoo Goliath eens gevisiteerd werd, het die eene keer raak moest zijn ook, omdat hij er anders telkens van Alemans over zou moeten hooren en deze het dan 'n volgenden keer met reden ongemotiveerd zou kunnen noemen.

's Nachts gingen ze er op uit, maar er daagde niemand op. Alemans zei, dat hij er niks van begreep en dat ze er dan zeker lucht van hadden gekregen.

Reeman zweeg, maar begreep alles zeer goed.

Nu Alemans weg was, had hij z'n handen vrij.

Dienst zou hij doen, dienst.... tot hij er bij neerviel.

Hij schreef de gewone uren in 't dienstboek, stuurde 't extract aan Kooi, maar surveilleerde bovendien in z'n vrijen tijd.

Uren lag hij achter struiken en heggen en gunde zich in z'n koortsachtigen ijver nauwelijks de rust, die hij zoo dringend noodig had.

Zes dagen bleef Alemans weg.

Zes maal vier en twintig uur voor Reeman, om z'n gekrenkte eer te herstellen, om zich uit z'n vernedering op te richten, om te triompheeren en te stijgen, hoog boven de kliek Alemans-Kooi.

Hij zou!

Maar stil en uitgestorven bleven de lange wegen, waarop hij ging en geruchtloos en doodsch waren de maanlichte nachten, waarin hij spiedde met kloppend hart en stokkende adem, als 'n windzucht de zwarte schaduw van 'n struik deed trillen.

Toen, 'n dag voor Alemans terugkomst riep de herbergier uit „de Leeuw" hem 's avonds binnen.

Reeman kwam daar weinig meer. De herbergier zelf stond niet boven de verdenking van 'n opkooper te zijn, maar hij trachtte dit te masqueeren door nu en dan inlichtingen te geven aan de ambtenaren.

De valsche rol die hij daarbij noodwendig moest spelen, ergerde Reeman, maar Alemans was minder gevoelig.

„Hoe je ze krijgt," zei deze „doet er niet toe, asje ze maar krijgt," en Reeman kon daar niet veel op antwoorden.

„Wat is er aan de hand?" vroeg de laatste nu stuursch, terwijl hij op den toonbank toe

trad, wel vermoedend, dat 't weer een of andere verklikking zou wezen.

In de gelagkamer was niemand, de lichten waren al uit; alleen de lamp in 't buffet brandde nog.

De herbergier trok 'n geheimzinnig gezicht zag om zich heen en fluisterde:

„D'r gaat wat om, vannacht."

„Zoo," antwoordde Reeman onverschillig, „wat dan?"

„Geert Wessels, die mot naar Salzbrück gegaan zijn...."

„Om drank?"

„Wat anders? Z'n moeder, dat's dat wijf, dat die stille kroeg houdt, bij de Tol."

„Zoo," sprak Reeman, met tegenzin verder vragend „en ... e ... hoe laat kan-ie terug zijn?"

„n Uur of drie ... vannacht ..." en dan listig veel-wetend, „mô-je 'ns nakijken, zà-je meevallen...."

„Dank-je" antwoordde Reeman stroef, terwijl hij heen wilde gaan. Maar eensklaps zich bezinnend vroeg hij:

„Zie-je Goliath wel eens tegenwoordig?"

De herbergier zag Reeman aan, gaf hem 'n knipoogje van verstandhouding, begon flauwtjes te lachen, maar toen hij zag dat Reeman strak bleef, trok hij incens 'n ander gezicht en zei ernstig. „Nee, haast nooit ... waarom?"

„'k Zou 't wel es willen weten, wanneer die weer naar Neuhaus of ergens anders gaat," antwoordde Reemans, den ander strak aanziende.

'n Trek van verwondering, vermengd met blijdschap gleed over 't gezicht van den herbergier.

„Wou-je hem ...?" vroeg hij heel zachtjes.

„Dat's mijn zaak hé?" antwoordde Reeman koel.

„O ja natuurlijk ... zeker ... zeker," sprak de ander 'n beetje onthutst.

„Goeien avond!" Reeman wendde zich om en ging naar de deur.

De herbergier, vlug van achter den toonbank schietend, liep hem nog even vooruit en deed de deur open.

„k Mot toch sluiten," sprak hij op vreemden toon.

Reeman zweeg en trad naar buiten.

Op dat oogenblik was 't gezicht van den herbergier plotseling vlak bij 't zijne, 'n warme drankadem sloeg tegen z'n wang. Toen hoorde hij snel fluisteren:

Hij is naar Ruheim ..." en daarna heel angstig, „maar je weet 't niet van mij...."

„Geen nood ... dank-je," antwoordde Reeman rustig en vlug stapte hij door de donkere dorpstraat naar z'n kamer.

XII.

Tusschen de donkere denneboschen lag de besneeuwde zandweg blauw-wit in 't heldere maanlicht.

De vorst maakte de sneeuw poeierig droog en bij elken stap, dien Reeman deed, stoof er wat op en dan glansde het er door in regenboogkleuren.

Onder de sneeuw was de grond hard bevroren en de sporen der karren waren nu diepe groeven met harde scherpe randen, die pijn deden als z'n voet er op afgleed, knellend dan in den te smallen geul van 't karrenspoor.

Tusschen de zwarte stammen der boomen in de bosschen schemerden de open plekken waar 't maanlicht viel; daar dartelden, de wilde konijntjes, wroetend in de sneeuw met kop en pooten, zoodat er wolken van sneeuwpoeder opstoven en weer neerdwarrelden in zilveren kristalschittering.

Boven stonden de sterren, strak en koud.

Reeman liep langzaam voort; hij had z'n nachtmantel losjes omgeslagen, van voren open, maar de kraag was opgezet. Op z'n rug, als 'n ransel, was z'n schapezak en in z'n gordel stak 't pistool; 't koper van 't beslag telkens blinkend in 't maanlicht.

De prikkelende koude maakte hem opgewekt en hij vond er nu toch weer iets leuk-avontuurlijks in, om zoo alleen er op uit te trekken.

Goliath de grens over om jenever!

Eindelijk.... eindelijk —; nu voorzichtig te werk gaan, 't goed aanleggen.

Ja, die herbergier wist 't wel. Die jenever had hij natuurlijk zelf besteld of liever Goliath had ze hem opgedrongen.... want hij haatte Goliath, dat was genoeg bekend, dorst hem

zelf niet aan en daarom had hij hem verraden, gemeen.... in-gemeen, maar in ieder geval was 't goed, dat die groote kerel nu eindelijk eens gesnapt werd.

Zoo heel vlot zou 't wel niet gaan.

Goliath.... zou-ie durven dreigen met 'n mes of zoo wat? Enfin, hij had z'n pistool; als 't meenens werd, schoot hij hem à bout portant in z'n gezicht, kon hem niks schelen.... dat was noodweer.... wettige zelfverdediging.... natuurlijk.... konden ze niks van zeggen.

Wat 'n gezicht zouen ze zetten, als 't eens lukte.... Alemans.... Kooi.... de Inspecteur. Misschien kwam er wel wat van voor op z'n signalementstaat. Hoe of ze dat zouen doen?.... „Actief".... „veel dienstijver" of zoo iets; hij had nog nooit zoo'n ding gezien.

En dan, als 't eens goed ging, zoo'n klein berichtje in „'t Weekblad" en in „de Fiscus": *Heden mocht het den kommies 4e klasse J. Reeman gelukken*, en dan 't heele relaas. Dan zou-ie 't opsturen naar huis. Konden ze es lezen....

Ineens zag hij 'n ster verschieten. Hij schrok ervan.

Toen dacht hij niet verder en hij keek om zich heen, plotseling terug in de werkelijkheid; besneeuwde heide en dennenbosschen in 't blauwe maanlicht en hij alleen te midden van die wijde groote stilte.

Heel ver sloeg 'n klok.

Allemaal dennenbosschen.... dennenbosschen; wel mooi, dat donkergroen met sneeuw er op en dat zilveren licht er over; net kerstboomen, maar toch eentonig.... Wacht, daar voor hem, die donkere groep struiken.... daar moest hij zijn.... jawel, daar was de straatweg ook.

Hij liep 'n paar honderd passen verder; daar kwamen drie wegen tezamen; op 't vereenigingspunt stond 'n rond boschje eikenhakhout, 'n warboel van lage, dorre takken en wortels.

Hij drong er in door tot hij er middenin was en kroop toen op handen en voeten tot den rand van den straatweg; hij zelf in den schaduw blijvend, de weg voor hem helder licht, eindeloos ver als in 'n punt uitloopend, rechts begrensd door de bosschen, links door de hei en hier en daar wat schrale akkers, alles vlak-wit nu, onder de sneeuw.

'n Vreemde strakke stilte was er in de natuur en nu hij op z'n knieën daar zat, z'n bovenlijf 'n beetje gebogen, begon hij er ineens tegen op te zien, om zich te verroeren.

Dat krakende geluid van de takken en 't geritsel van de bevroren blaren, die z'n voeten dan loswoelden, 't was zoo zonderling beklemmend die doode verre geluidloosheid om hem, te verstoren.

Maar z'n knieën drukten juist op 'n tak of 'n steen.... iets scherps, hij wist niet wat, doch 't was 'n marteling.

Ineens trok 'n felle kramp door z'n beenspieren, hij kon 't niet meer uithouden en ging verzitten met 'n brusque beweging; 't kraakte en steunde om hem heen; op z'n handen en in z'n hals viel sneeuw van de takken boven hem en dat voelde aan als 'n weeë beroering van zachte onnatuurlijke dingen.

'n Huivering gleed over z'n rug.

Dat hij toch zoo flauw was.... zoo kinderachtig bang....

Als hij maar eens terugging.... heel hard loopend dienzelfden weg weer terug.

Hij vloekte binnensmonds en klemde vastberaden z'n lippen op elkaar.

Nonsens.... daar wàs niets en daar kon niets zijn.... dan Goliath; nou ja, Goliath met 'n mes of 'n knuppel; hij had z'n pistool.

Hij zou wel es zien....

Toen forceerde hij zich tot luchtig schertsend denken.

Als meneer nu maar beliefde te komen....

....Niks netjes om hem zoo lang te laten zitten voor niemendal....

Maar hij voelde de onnatuurlijkheid van zulk denken en zou nu maar liever op wat anders zinnen, iets heel gewoons en meteen goed uitkijken.

Ineens dacht hij aan huis,

Met Paschen ging hij met verlof.... nog 'n week of zes.... ja zes weken.... dat viel mee, zoo gauw al.

Hij verlangde toch wel, om ze weer es allemaal te zien, z'n vader, z'n moeder.... goeie ziel met d'r bezorgdheid altijd voor hem.... en Gerrit.... o je, ja, dan waren ze er misschien net allemaal, Suze met der

man en der kinders uit Utrecht zou ook komen, dat had ze geschreven.

Leuk, dat trof al bizonder.... die kleine jongen van z'n zuster.... 'n typisch kereltje .... moest-ie altijd vliegers voor maken .... met dat goudpapier.... en....

Z'n gedachten vloeiden dooreen, z'n hoofd zakte langzaam met kleine schokjes omlaag, maar ineens schrok hij op!

Bijna in slaap gevallen.... hoe was 't mogelijk. Wel goeie God, daar had-ie nou nooit last van.

Hij wreef z'n oogen uit en keek voor zich op den weg.

Maar onwillekeurig maakte hij 'n beweging, die de takken deed ritselen.

Heel in de verte bewoog zich iets.

Als dat Goliath....!

Hij sloot z'n oogen, z'n hart bonsde.

Zou hij....?

Kijken moest hij, kijken!

Toen, met 'n zonderlinge scherpte van blik, dacht hij opeens al te zien, dat 't Goliath was, maar even later moest hij er zelf om glimlachen.

Als hij heel scherp tuurde, kon hij nog niets meer zien dan 'n zwarte menschenfiguur, heel klein nog, maar hij was er niet eens zeker van of 't naderde of wegging.

Even keek hij naar den boschkant van den weg. Zou-hij dáár soms beter zitten? Maar dan moest hij 'n eindje over de straat, in 't licht.... Nee, hij zou blijven.

Opspringen ging gauw genoeg.

Als die groote kerel eens aan den haal ging; wat zou-ie lachen!

Nou kalm overleggen en vooral heel rustig optreden en alle voorschriften in acht nemen, anders gaf 't nog niks.

Als 't hem nou toch es niet was.

Hij tuurde op den weg.

Nee, nee.... 't was hem wèl.... Zeker.... 't was hem.... geen twijfel meer....

Toch 'n lamme geschiedenis; niet dat-ie bang was.... maar zoo heel alleen midden in den nacht op zoo'n afgelegen plek.

Hij voelde met z'n hand aan 't pistool.

Toch maar goed, dat je zoo'n ding....

Kijk, daar stond de kerel stil.... Wat kon ie hem nou goed zien.... Wat deed-ie nou? O, hij vertilde wat ... 'n zwart pak.... nou liep-ie weer door.

Reeman sloot even de oogen.

O, als 't een droom was, 'n benauwde droom.... en als hij dadelijk wakker mocht worden, in z'n bed, veilig en wel.... Wat zou-ie lachen!

Jezes.... zoo dicht bij al.... jawel, daar was-ie.

Nu ging 't gebeuren.

De reus, 'n beetje gebogen onder z'n last, naderde met groote stappen, blijkbaar liep hij in gedachten, want hij zag al maar vlak voor zich.

Als 'n zwarte dreigende massa, die hem zou verpletteren, zoó zag Reeman hem op zich toekomen; nog vijftien passen.... tien.... vijf....

Ineens sprong hij te voorschijn.

„Halt! Rijksambtenaar!"

Z'n stem trilde even, maar klonk luid in den stillen nacht.

De reus, verschrikt, wankelde even achteruit, keek Reeman scherp in de oogen en bleef toen staan.

Reeman, z'n hand aan 't pistool, trad naderbij.

„Van Burg.... je kent me wel, ik ben kommies.... ik wil wel eens weten, wat je daar bij je hebt."

De toegesprokene nam 't pak van z'n schouder en zette 't op den grond.

„Dat zijn jou zaken niet," antwoordde hij met z'n zware stem.

„Dat weet-je wel beter," sprak Reeman, zichzelf thans volkomen meester.

„Dat kàn wel," sprak de reus, „maar je hebt toch wel verstaan, wat ik je gezegd heb?"

„Ik ben niet bang voor 'n dreigement, dat zie-je."

De reus zweeg even, toen sprak hij op schorren toon.

„En wat wou-je nou?"

„Zien, wat-je daar hebt."

De reus lachte. „Dat zà'k je wel vertellen, 'n vaatje jenever.... en sterke ook."

„Dan neem ik dat in beslag," sprak Reeman, z'n hand uitstrekkend naar 't pak.

Met 'n plotselinge beweging duwde de reus hem achteruit.

„Nee, dat doe-je niet."

Reeman haalde z'n pistool uit en spande de haan.

„Denk er om," sprak hij, 'n beetje heesch, „als-je me aanraakt, schiet ik."

„Wees nou toch wijzer," sprak Goliath, terwijl z'n oogen onheilspellend flikkerden, „laat me nou ongemoeid doorgaan.... daar kraait geen haan naar.... want ik zweer je bij God.... dat pak krijg-je niet in handen.... al mot ik er 'n moord voor doen.... 't is-je gezegd hoor...." besloot hij op dreigenden toon.

„Ga opzij," beval Reeman, die doodsbleek geworden was, „ik tel tot drie.... je bent gewaarschuwd.... als je niet weggaat, schiet ik er op in." Hij richtte z'n pistool op den reus.

„Een.... twee...."

Maar eer hij „drie" kon zeggen, had de reus met 'n vloek de hand gegrepen, die 't pistool omklemde en die met z'n ijzeren vuist omlaag gedrukt, en met z'n andere hand hield hij Reeman van zich af, terwijl z'n groote vingers als 'n ijzeren band diens hals omknelden.

Reeman voelde de machteloosheid plotseling loodzwaar op zich vallen, hij stikte bijna.

„Zul-je me laten gaan?" vroeg de reus, met gesmoorde stem.

„Nooit," hijgde Reeman, vergeefs z'n nagels drukkend in den ontzettend zwaren arm, die hem afhield.

De reus uitte 'n gesmoorden vloek.

„Ik verwurg-je.... ik zweer 't.... je kan nou nog terug.... doen?"

Reeman, de oogen puilend uit de kassen, voelde de band om z'n hals àl vaster klemmen, z'n adem floot, 't bloed sprong hem uit de neus, 'n rood-zwarte schemer danste voor z'n oogen.

„Nee.... nee...."

Hij sloeg z'n nagels in de hand van den reus, met 'n wanhoopspoging om zich te bevrijden, drukte ze diep in 't vleesch, zoodat 't bloed in zwarte druppels er uit siepelde.

Maar de reus uitte geen kreet.

Hij sloot z'n hand al nauwer, àl sterker, drukte met z'n vingertoppen in den strot.... tot er iets kraakte....

Reeman opende z'n mond als om te gillen, maar er kwam geen geluid.

Toen schokte z'n lichaam in hevige smartbeweging twee.... driemaal achtereen.

De reus liet los.

Als 'n blok viel 't lichaam achterover.

In den grauwen schemermorgen vonden ze hem liggen, languit op den rug, half ondergesneeuwd al; z'n gezicht blauw, verwrongen in den doodstrijd tegen de worging; de eene arm gestrekt, met 't pistool nog in de hand geklemd, de andere gebogen, verstijfd, de vuist gebald, omhoog gericht, als 'n dreigende vervloeking naar boven.

Vlissingen, Aug.-Oct. 1902.

VAN DE REDACTIE.

KUNSTHANDEL EN KUNSTGENOOTSCHAPPEN. — Een feit van algemeene bekendheid is dat de kunstgenootschappen in ons vaderland, op enkele uitzonderingen na, zich niet heel in 't breede kunnen ontwikkelen. Ook al zijn de besturen bezield met de beste bedoelingen, ook al zijn de leden volstrekt niet voornamelijk op eigen voordeel bedacht en bewijzen zij herhaaldelijk hunne offervaardigheid, tot grooten bloei komen maar enkele vereenigingen en dan nog voornamelijk door dat enkele bestuurderen of leden zich groote geldelijke offers getroosten of doordat zij baten kunnen putten uit verlotingen, het toelaten van kunstlievende leden tot allerlei feesten, die door werkende leden met opoffering van tijd en niet zonder moeite en inspanning worden voorbereid. Het laten zien van kunst levert voor geen enkel genootschap noemenswaardige voordeelen op. Ieder, die nagaat hoe 't met de zaak in eigen omgeving gesteld is, moet — dunkt mij — tot hetzelfde besluit komen.

Bewezen zijnde dat het enkel exposeeren van kunstwerken geen genootschap van plastische kunstenaars kan doen bestaan, maar dat de bronnen van inkomsten liggen buiten het eigenlijke gebied, waarop de werkende leden zich in hoofdzaak bewegen, dient de

gevolgtrekking aanvaard, dat het kunstgenootschap is een, met volmaakt sympathiek doel, doch kunstmatig, in het leven gehouden vereeniging, die tot voornaamste reden van bestaan heeft het verschaffen van een goede markt aan voldoend begaafde en voldoend bekwame plastische kunstenaars. Natuurlijk is, daar de plastische kunstenaar *moet* verkoopen, met dat woord „markt" allerminst wat onaangenaams bedoeld. Trouwens, een expositie verschilt zeer van de banale goederenmarkt. Vooreerst wordt er slechts koopwaar toegelaten, die is gekeurd of waarvan men volkomen zeker weet, dat zij aan zekere eischen voldoet en verder wordt het aangebodene niet louter tentoongesteld voor den verkoop, daar menig werk in den catalogus vermeld staat als reeds in eigendom overgegaan van een ander dan den maker. Een tentoonstelling is dan ook oneindig meer dan markt, zij kan wezen eene noogelijk merkwaardige kunstuiting; doch waar men koopen kan, al is 't maar een gedeelte van 't geëxposeerde, is „markt" in economischen zin. Over dat markt-gedeelte der exposities van onze kunstgenootschappen moge hier een enkel woord worden geschreven. Het spreekt dan natuurlijk van zelf dat niets van hetgeen volgt slaan kan op tentoonstellingen van oude kunst enz., enz., enz., waarop niet wordt verkocht en evenmin op de enkel ter opluistering of ter meerdere glorie van den vervaardiger opgehangen of geplaatste kunstvoorwerpen.

De markt, nu, die wordt gehouden door kunstgenootschappen, valt niet bij ieder in den smaak. Tweeërlei grieven hoort men daartegen uiten: grieven van het publiek en grieven van de exposanten, geëxposeerden aan de kritiek! De gewone tentoonstellingbezoeker, die zijn een of twee kwartjes betaalt, klaagt over het eentonige der, zich elkander veel te snel opvolgende exposities. We zien zelfs herhaaldelijk dezelfde werken terug en moeten kennis maken met een tè groot aantal kunstenaars, die weinig meer geven dan, niet in hùn voordeel gewijzigde copieën naar beroemde meesters. Dat belangwekkend-oorspronkelijke kunstenaars in alle tijden zeer zeldzaam zijn geweest, men weet het natuurlijk opperbest, doch wat men niet dulden wil is dat herhaaldelijk het zeer middelmatige bijna uitsluitend de ruimte inneemt. Wij worden overstroomd door buisjesverf; wij worden bedolven onder doek en papier. Aan zekere eischen voldoet al dit werk natuurlijk en ik wil best gelooven, dat men geen hooger eischen mag stellen; want het belang der leden dient evenzeer in 't oog gehouden als moet gelet op de levensvoorwaarden van het genootschap. Toch brengt de triomf van het middelmatige dit nadeel mede, dat de bezoekers algemeen moe worden en in steeds grooter getale wegblijven. De eenigen, die trouw komen, zijn de eventueele koopers.

Maar ook hun wordt het lang niet immer aangenaam en gemakkelijk gemaakt. De exposanten plegen op de prijslijst bedragen in te vullen, die in den regel niet in normale verhouding staan tot hun werk, ja, niet eens altijd uitdrukken de eenigermate gegronde hoop van den kunstenaar. Vaak is 't een onmogelijk maximum, waartegenover de eventueel gegadigde niet immer zijn bod durft stellen. Beter zou 't wezen als de wezenlijke minimumprijs werd opgegeven om geldig te blijven gedurende al den tijd, dat de tentoonstelling blijft geopend, doch zonder den schilder te binden tot verkoop zoolang nog de mogelijkheid van hooger bod bestaat, dus alleen dan tot de sluiting der tentoonstelling, indien er maar één gegadigde mocht komen. Eerst met de sluiting der expositie zou men weten wat verkocht geworden zijn zou en wat voor den minimum-prijs geen kooper mocht hebben gevonden. Iemand dus, die werkelijk gaarne een kunstvoorwerp zou willen bezitten, zou het in, voor den maker gunstige gevallen, bij opbod kunnen koopen; bij „hooging" dus. Tegenwoordig vragen sommige, volmaakt onbekende meesters, fantastische prijzen, die den oningewijde afschrikken. Dat er onderhandelingen kunnen worden geopend is niet van algemeene bekendheid, dat er „vaste" en andere prijzen worden opgegeven, weet niet ieder liefhebber, al schijnen sommige kunstenaars dit te meenen.

Hierbij komt nog het euvel dat, mede door het steeds algemeener worden van zekere

zuiver technische bekwaamheden, het aantal inzendingen per tentoonstelling in dezelfde mate grooter schijnt als het aantal exposities, per jaar in onze voornaamste gemeenten gehouden, toeneemt. We hebben nog wel geen schilderijensteden als de Parijsche salons, waarin men de vierkante meters beschilderd doek bij de honderd kan tellen, doch daartegenover staat dat de aandacht van het publiek ook niet zoo zeer wordt geconcentreerd en zij, die op de hoogte willen blijven van hetgeen er in de wereld der plastische kunst omgaat, in groote plaatsen meer dan eens per maand ter expositie moeten opgaan, al krijgen zij dan ook meer dan eens hetzelfde werk onder de oogen.

Voortreffelijk zijn, om het kunstgenot, dat zij geven, daarenboven om het overzicht, dat zij bieden van des kunstenaars ontwikkeling, de exposities van zooveel mogelijk al het werk van éénzelfden kunstenaar. Ik noem de tentoonstellingen van Isaäc Israëls, van Breitner, van anderen nog, die — volkomen terecht — groot succes hebben gehad. Maar zij moeten tot de zeldzame genietingen blijven behooren, eensdeels om de bezwaren aan de organisatie van zulke tentoonstellingen verbonden, anderdeels omdat de schilders, wier werk voldoend belang inboezemt om er een nagenoeg volledig representatieve tentoonstelling van te houden, niet bij dozijnen worden geteld. De zalen onzer kunstenaarsgenootschappen zijn groot! —

Men houdt ook zoogenaamde »groepententoonstellingen", waarop alle leden over een niet onaanzienlijke ruimte mogen beschikken. Wanneer deze causerie verschijnt, zal — vermoed ik — in het Haagsche genootschap *Pulchri Studio* de laatste serie der jongste tentoonstelling van dien aard nog maar enkele dagen zijn geopend. 't Goede van zoo'n expositie valt dadelijk in 't oog: — men kan wat meer zien van denzelfden kunstenaar dan hij gewoonlijk inzenden mág. Daartegenover staat dat zij vele weken achtereen duren moet en men allicht een serie ongezien moet laten, terwijl veel erger bezwaar is in de praktijk dat veel haastig voltooid of voor voltooid verklaard werk wordt ingezonden door kunstenaars die, op meer dan eene plaats tegelijk uitgenoodigd, zich toch gaarne door een zeker aantal kunstwerken ter groepententoonstelling willen laten vertegenwoordigen, terwijl degenen, die elders minder vaak gelegenheid tot exposeeren vinden, wel eens misbruik maken van de gulheid met ruimte, door het bestuur betoond.

* * *

In hun pogen, nu, om de aandacht van het kunstlievend of modevolgend publiek te vestigen op de werken hunner leden, ontmoeten de besturen onzer kunstgenootschappen den kunsthandelaar, die hoe langer hoe scherper met hen gaat meêdingen. Wat het genootschap doen moet voor rekening zijner producenten, waagt de kunsthandelaar voor eigen risico, dus — in de hoop het te kunnen doen voor rekening der afnemers, der kunstliefhebbers. Ik wil hier niet handelen over de eigenaardige finantieele verhoudingen, die er soms bestaan tusschen kunstenaars en kunsthandel, noch over den grooten invloed, die kunstkoopers kunnen hebben, vaak voortdurend dan ook uitoefenen, zoo op de hoeveelheid als op de hoedanigheid van hetgeen wordt geproduceerd door vast aan hunne »zaken" verbonden artisten, noch over veel wat vóór en tegen verschillende goede en minder goede handelaars kan worden gezegd. Mijn doel is voor heden geen ander dan de aandacht te vestigen op de verhouding tusschen kunstgenootschap en kunsthandel tegenover het kunstbegeerig publiek.

We zien het aantal kunsthandelaars voortdurend snel toenemen. In dit vak moet de concurrentie wel zeer scherp zijn! Een gevolg daarvan is, dat de opofferingen, die de kunsthandel zich getroost voor het publiek, al grooter en grooter worden; dat de koopman, om commerciëele redenen, gaat nadoen en nogal eens verbetert wat het genootschappelijk bestuur heeft voorgedaan. Het genootschap is — wij laten nu deszelfs mogelijke en te veronderstellen beteekenis van kunstdienend lichaam onbesproken — het genootschap is commissionair voor een poos. Het ontvangt van den producent een zeker percentage van den verkoop. Hierin staat het

gelijk met den handelaar. Doch deze exposeert ook, en in zeer vele gevallen, zijn eigendom. Hij moet dus niet slechts de kosten zijner inrichting doen rendeeren; hij moet al 't mogelijke doen om zijn omzet in kunstvoorwerpen zoo aanzienlijk mogelijk te maken, zijn belang is dus veel grooter. Daarenboven, de bestuurders van het genootschap oefenen hun eereambt uit met ijver, doch als liefhebberij of, laten we zeggen, ter voldoening aan hun behoefte om de kunst nog anders te dienen dan door zelf te produceeren. Maar dit laatste is hoofdzaak. Voor den kunsthandelaar is het brengen van Publiek tot Kunst levensdoel. Hij doet niet anders. Meer geld kan hij ervoor wagen, meer tijd er aan geven, meer geestkracht, àl zijn gedachten. Bovendien, profiteert hij van het werk der kunstgenootschappen, die het publiek in staat stellen over jonge talenten te oordeelen, hun werk te schatten; die er de Pers een oordeel over laten uitspreken, door al hetwelk vaak de weg wordt gebaand voor den handelaar, tot wien het genootschap ook mede den kunstenaar brengt en desgelijks ziet men menig kunstwerk, dat al door den handelaar is tentoongesteld geweest op de exposities van kunstgenootschappen ingezonden.

Mij nu stellend geheel op het standpunt van het Publiek, voel ik mij gerechtigd den lof te zingen van den kunsthandelaar. Wat de nadeelen kunnen zijn van des handelaars invloed op smaak en productie, we spreken daarover wel eens later. Bij een eerste beschouwing ziet men uitsluitend de voordeelen, ons — belangstellenden — geboden.

In de steden van eenige beteekenis krijgen we al meer en meer vensterramen, waarachter elke week een nieuw of belangwekkend oud werk is tentoongesteld. Te Amsterdam en te 's Gravenhage kan men eene morgenwandeling — des Maandags, bijvoorbeeld — maken tot wat prettige kunstbeschouwing. Het raam van den kunsthandelaar is de gratis-tentoonstelling voor het volk en het volk is de niet altijd zoo dwaze en immer onbevooroordeelde kunstrechter. We zijn geen Atheners — 't lijkt er niet naar — doch ons volk valt den luisteraar niet tegen. 't Moge zich omtrent de hooger artistieke waarde van een kunstwerk vergissen, wat inderdaad machtig is van uitdrukking houdt het toch wel geboeid en geen beroeps-kijker heeft een zoo scherpen blik op fouten in teekenbijzonderheden als »de man in de straat", die, realistisch aangelegd, in den regel oordeelt door vergelijking met de werkelijkheid. Een misteekende kip doet hem schaterlachen en een minder goed gelukt figuurtje geeft hem aanleiding tot een serie oubollige opmerkingen, waaronder behartigingswaardige.

Ik pleeg lang te staan voor die kunsthandel-ramen. Bij heel wat stof tot ergernis, gewekt door wijsneuzerij van drukke dametjes en heertjes, krijg ik er humor te genieten van de meest frissche soort.

En, heeft het Raam uwe aandacht erlangd, dan wacht u, bij vele kunsthandelaars, een keurig ingericht zaaltje. We kennen kunstkoopers, die in kleine paleizen wonen; er zijn er, die exposities houden van geen minder belang dan onze voornaamste genootschappen, kleine tentoonstellingen, welke men op zijn gemak goed kan zien. 't Is beter geene namen hier te noemen, doch iedereen denkt aan sommigen onzer hier en in 't buitenland gunstig bekende firma's. Wat men er soms kan zien? Hield het genootschap *Arti* een Breitner-tentoonstelling, feest voor 't wereldje van kunstenaars en kenners, een kunsthandel noodigde het publiek uit op een Isaac Israëls-expositie, eveneens van groot belang. Dat men doorgaans noch voor het bezoek, noch voor den keurigen catalogus de beurs behoeft te trekken mag van geringe beteekenis heeten, toch heeft zelfs deze kwartjes-gave invloed op het aantal kijkers en dit kostelooze vermeerdert aanzienlijk de beteekenis der concurrentie door den handelaar het genootschap aangedaan.

Voeg hierbij dat de kunstkoopers zoo niet veel meer dan de genootschappen dan toch vaker merkwaardige oudere kunst en vreemde kunst laten zien. Menig belangstellende heeft bij hen kennis gemaakt met hem onbekend gebleven werk van groote buitenlanders. 't Is een binnenhalen, voor korten tijd soms, van allerlei schatten bij hen!

Dan nog . . . wie, beter dan zij, verstaan

de kunst van aandacht-trekken? 't Is niet, bij den kunsthandel, de lawaaierige manier van reclame-maken, die meer afschrikt dan dat zij kijklust doet ontwaken. O, neen! Bij hen is het „lanceeren" een kunst geworden. De redacties van onze dagbladen helpen hen daarbij en dat is heel natuurlijk, want wat de kunsthandel exposeert is doorgaans de aandacht waard. De redactie constateert dit, omdat het van belang is voor hare lezers, en heeft zich niet af te vragen of zij, door dit te doen, al dan niet tegelijkertijd werkt in het belang eener particuliere onderneming. Zij prijst de kunstuiting, des kunsthandelaars bekende zaak moge daarbij gerust nog eens in de herinnering worden gebracht. Het publiek neemt dankbaar de waarschuwing ter harte dat de firma *zoo en zoo* interessante beelden, schilderijen, teekeningen, etsen exposeert en 't publiek heeft gelijk.

Reeds om deze reden is de invloed van den kunsthandel op den smaak van het publiek groot. Maar nog mèèr dan dit doet de handelaar. Hij „lanceert" ook het ultra-moderne en brengt in kennis met hetgeen onze kunstgenootschappen versmaden. Er zijn kunsthandelaren, wier tentoonstellingslokalen van tijd tot tijd doen denken aan kleine salons voor geweigerden. Daarheen trekt bij voorkeur de vaak zich vervelende, meer of minder geblaseerde menigte om er 't wachtwoord te halen voor de eerstvolgende conversatie, vooral van dààruit wordt invloed geoefend, minder op den smaak dan op de mode van den dag. En dat speciale publiek, gewoon het wachtwoord van buiten de kunstgenootschappen te krijgen, is koopkrachtig en invloedrijk. De mogelijkheid bestaat dat het zich vervreemdt van de genootschappen; althans, dat het daarbuiten om zich al meer en meer laat leiden, dat derhalve een expositie bij een kunsthandelaar voor de bekendheid van een artiest mèèr gaat beteekenen — nu enkel praktisch gesproken! — dan een reeks eerste médailles, behaald op zooveel-jaarlijksche salons.

Het besluit, dat nu moet worden geformuleerd, ligt voor de hand. Indien, werkelijk, de invloed van den kunsthandel op den smaak en den kooplust van het publiek al grooter en grooter wordt en overheerschen gaat dien der kunstgenootschappen — we gaan dien kant uit, naar ik meen — dan zal meer en meer de kunstenaar worden gedwongen zijn werk niet anders dan of in hoofdzaak geldelijk productief te maken door tusschenkomst van den handelaar en zullen dus de genootschappelijke tentoonstellingen als „markten" hoe langer hoe minder gaan beteekenen. 't Gevolg hiervan zou moeten zijn dat deze genootschappen gingen kwijnen, daar wel mag worden aangenomen dat de meeste werkende leden hunne contributies betalen om hun genootschapsmarkt in stand te houden. De ondervinding leert dan ook dat er een nauw verband bestaat tusschen den aanwas of de afname van het aantal werkende leden en de vermeerdering of de vermindering van het aantal, op genootschappelijke tentoonstellingen verkochte kunstwerken.

Mogelijk zou het dus wezen dat de beteekenis der kunstgenootschappen zich wijzigde en hun reden van bestaan in hoofdzaak werd de hoogere kunstuiting, door het organiseeren van model-tentoonstellingen, waarop slechts werk van groote beteekenis werd te zien gegeven, hetzij van moderne of van oude meesters, terwijl zij, niet te dikwijls, met het doel nog onbekenden nader te brengen tot publiek en kunsthandel, speciale exposities zouden openen voor werk van talentvolle jonge kunstenaars en dat de markt-achtige uitstallingen van kunstwerken met zeer groote qualiteiten tusschen die zonder andere dan middelmatig technische hoedanigheden langzamerhand zouden verdwijnen.

VLAANDEREN. Het tijdschrift bestaat nu reeds een half jaar en we mogen er dus over oordeelen. 't Verdient een ernstige bespreking. Te hopen viel eene vaste groepeering van de beste Vlaamsche schrijvers; maar dit heeft niet mogen gebeuren. Er zijn er vast verbonden aan Nederlandsche tijdschriften; anderen — zooals de zich weêr verjongende dichter Pol de Mont — behouden hunne vrijheid en werken mede aan verschillende organen. *Vlaanderen* geeft daarom geen beeld van de hedendaagsche Vlaamsche kunst van het woord. Jammer wel, want nu zal het een klein tijdschriftje moeten blijven tusschen zoo-

vele boekdeelige periodieken, die het letterschrokkend publiek van leesinrichtingen worden aangeboden. Dat er voor zulke kleine nieuwe tijdschriften duurzaam plaats in Nederland is zou door *Vlaanderen* moeten worden bewezen. Wie weet of het dit niet doet? Wat den inhoud aangaat, heeft het recht op grooter plaats dan menig ander periodiekje, dat — men weet niet hoe en nog minder waarom — jaren aan jaren blijft verschijnen. De jonge Vlamingen toonen zich van een krachtig schrijversras en in kunstuiting en temperament verschillen zij genoeg van onze auteurs om eene groepeering van hun voornaamste krachten geheel te rechtvaardigen. August Vermeylen (met Streuvels, Teirlinck, de Bom, Hegenscheidt en Van Langendonck: voor elk half vel een redacteur!) leider van het nieuwe orgaan, geeft in 't eerste nommer een kroniek met den titel „Iets over ons." Hij herinnert er aan hoe, tien jaar geleden „Van Nu en Straks" werd opgericht en al spoedig was „het zuiverst en invloedrijkst orgaan van 't opgroeiende Vlaamsche geestesleven." 't Vestigde aller aandacht op Guido Gezelle, 't nam het eerste proza van Stijn Streuvels. Nieuwe werken kwamen op in elke gouw. En de Vlaamsche Beweging bleef niet maar een strijd voor het verkrijgen en handhaven van taalrechten; zij wilde niet alleen meer op staatkundige, maar rechtstreeks op sociale toestanden inwerken, en tevens trachtte zij meer en meer de wetenschap en heel het (Vlaamsch) verstandelijk leven te omvatten. Maar nu moet men zich vereenigen. „'t Gansche dichtende en denkende Vlaanderen komt hier aan 't woord." Zoo luidt de wensch, die nog vooreerst wel niet in vervulling zal gaan, naar we al zagen.

De afleveringen brengen over 't algemeen goed werk, doch men kan er met den besten wil nog niet een algemeene uiting in zien van hetgeen in Vlaanderen wordt gedicht en gedacht. Waarom zou dat zoo moeten wezen? Vermeylen zegt het duidelijk: „dat onze goede schrijvers in de aanzienlijkste tijdschriften van Noord-Nederland zeer gewild zijn, dat hun boeken er met bijval begroet worden, is heel verheugend maar blijft toch bijzaak: zij moeten in het Vlaamsche volk kunnen doordringen, daar vasteren voet krijgen." Volkomen juist gezien. Vermeylen dient te erkennen dat men in Vlaanderen van onze tijdschriften niet gediend blieft. De sympathie is niet wederkeerig. Daarom moeten de Vlaamsche schrijvers voor Vlaanderen werken, speciaal voor Vlaanderen, met des schrijvers woorden gezegd: „wat zij zeggen en zingen mag niet meer over de hoofden heen slaan, hun eigen akker moeten zij bevruchten, tot grooter macht van 't gezamenlijke taalgebied.... Hier moet een ruimer publiek opgekweekt, ons publiek, dat het best de stem zal begrijpen, die opklinkt uit zijn eigen hart."

Ge voelt hier wel het gewicht der redeneering. Uit het aangehaalde volgt dat Vermeylen meent niet zeker te mogen zijn van de Vlaamsche schrijvers in Nederlandsche tijdschriften. Hij vermoedt dat zij zich daarin ànders dan in een speciaal Vlaamsch orgaan uiten. Immers vat men 't niet zoo op, dan heeft het geciteerde geen zin. Schrijvende, moet de Vlaamsche kunstenaar blijven denken aan Vlaanderen, aan den Vlaamschen lezer en speciaal voor hem werkend, moet hij er zich op toeleggen voor hem begrijpelijk te blijven „zijn zeggen en zingen mag niet over de hoofden heen slaan"

Inderdaad, de literaire kronieken uitgezonderd, die belangwekkend zijn maar niet precies volkslectuur en ook enkele verzen niet meègerekend, geeft men wel zeer begrijpelijke bijdragen in *Vlaanderen.*

Woordkunst voor het Vlaamsche volk wil men geven. Vermeylen wijst op Conscience, die populair is, waar men van Verwey en Van Looy niet lezen wil. Maar misschien heeft hij nog wel eens gelegenheid om dieper te gaan en ons eenige eischen op te sommen, waaraan — volgens hem — verzen en proza voor Vlamingen moeten voldoen. Want dat het Vlamingen zijn, die schrijven, zal toch wel niet in elk geval afdoende worden geacht.

Gaarne hadden wij door dezen alleszins deskundigen kroniekschrijver de vraag zien behandeld of men door goed, eenvoudig werk van kunst den Vlaming inderdaad aan 't lezen kan brengen, want dit is toch een allereerst vereischte.

Hoevelen waren de Vlaamsche geabonneer-

den op *Van Nu en Straks?* In welke kringen werd het in 't eigen land met dankbaarheid ontvangen? We hebben, omtrent de voorkeur van het Vlaamsche volk op het stuk van lectuur, van een anderen Vlaming heel onrustbarende bijzonderheden vernomen Voorshands beschouw ik daarom *Vlaanderen* als een tijdschrift dat voor Nederland belangwekkend worden kan, indien het groepje medewerkers nog zich uitbreidt en dat in Vlaanderen voornamelijk dienen moet om, binnen engen kring van ontwikkelde en talentvolle jongeren, moed en werklust wakker te houden, een orgaan, dus in Vlaanderen meer ten bate *vooreerst* van schrijvers of jonge lieden, die schrijver willen worden dan van het groote publiek, dat men mogelijk eerst veel later bereiken zal. Hij zegt dan ook „'t is geen ijdele droom, dat *sommigen* onzer beste dichters en novellisten hier *eens* zullen bekend en *gelezen* worden als Conscience. . . (Wij cursiveeren. *Red.*)

Voorzichtiger kan de steller van een program zich wel niet uitlaten!

Een verrassing heeft, tot heden, *Vlaanderen* ons niet gebracht. Van hier terecht gevierde Vlaamsche schrijvers vinden we bijdragen, geheel in den trant en niet meerder waardig dan hetgeen wij van hen reeds mochten lezen; van onbekenden krijgen we proza en poëzie zonder buitengemeene oorspronkelijkheid. Een prozaïst is er in geslaagd Stijn Streuvels na te doen. Maar dit kan en zal wellicht anders worden. Wie zou *Vlaanderen* niet met liefde crediet geven? Het is reeds een goed tijdschriftje en mochten honderden in Vlaanderenland het lezen, heusch lezen, dan ware er zeker alle reden tot verheuging, ook voor Nederlanders, voor wie 't een zeer gunstig teeken zou zijn als de Zuiderbroeders nu eindelijk tòònden hun eigen schrijvers genoeg te waardeeren om *met Nederland samen* aan een zuiver Vlaamsch tijdschrift een bestaan te kunnen verzekeren.

Vlaanderen's satyrieke schilderkunst wordt besproken in een belangwekkend boek van L. Maeterlinck, conservator van het Gentsche museum voor schilderijen. Het werk is bekroond door de Belgische Koninklijke Academie en uitgegeven onder den titel *Le genre satirique dans la peinture flamande.* Wat middelmatige illustraties dienen tot verduidelijking van den tekst, die getuigt van voortreffelijke methode en grondige studie.

't Grootste deel van het boek is gewijd aan een onderzoek naar het eerste satyrieke werk van verluchters, de ontwikkeling en het verval van hun kunst in Vlaanderen, de opkomst van graveer- en schilderkunst, het satyrieke element in de werken der zoogenaamde „kleine meesters". Het mooist in dit boek is wel Maeterlinck's studie over den ouden Breughel, wiens kunst in hem een geestdriftig bewonderaar vindt.

Breughel — zegt Maeterlinck — geeft het best van allen de eigenaardigheid weer des volk. Het fantastieke en satyrieke genre brengt hij op een hoogte, welke niet wordt overstegen. De intieme wijsbegeerte van het Vlaamsche volk vindt men bij hem, met dat eigenaardige gezonde verstand, tegelijkertijd komiek en opruiend. Hij vertelt hoe Breughel meeleefde met het Vlaamsche volk, en we moeten wel denken aan de huidige herleving der Vlaamsche Letteren, nu óók de kunstenaars nieuw bloed erlangen van de echt Vlaamsche dorpelingen, die reeds een Breughel (in de zestiende eeuw) zoo prachtig inspireerden. Natuurlijk verwijst Maeterlinck naar de studie van H. Heijmans over den ouden Breughel; maar hij vult die aan. Veel houdt hij van den schilder, meer dan genoeg om hem (volkomen rechtvaardig) te verdedigen tegen onze, bij de beoordeeling van zijn werk misplaatste preutschheid. De hinderlijke figuurtjes, toch, waren in des schilders dagen geheel onschuldige komiekigheidjes. Ultra-realistische bijzonderheden gaven het volk genot en de populariteit, bij zijn leven, der werken van Breughel bewijst wel de innigheid, waarmede hij was verwant aan de wereld zijner modellen. Ook doet dit het groote aantal valschelijk op zijn naam gestelde satyrieke composities. De Boeren-Breughel is de satyricus, die doet schaterlachen. Maar hij heeft medelijden met de slachtoffers van den oorlog en van den fiscus. Zijn vrienden werden geringeloord tot in 't onmogelijke door de eindelooze reeks van

wettelijke voorschriften, waarbij zelfs was bepaald, van welke kleur het brood wezen moest, dat ze mochten eten, voor zoover zij 't betalen konden! Terzelfder tijd nam het brassen der rijkaards jaar op jaar toe en Breughel laat niet na op de tegenstelling te wijzen; hij durft de toernooien — waarbij werd gemoord, in zijn tijd — openhartig parodieeren; hij schildert in volle rauwheid de martelingen der gefolterden door 't Gerecht. Ook mag Maeterlinck van Breughel getuigen, dat hij, nagenoeg alleen in de zestiende eeuw, getrouw bleef aan de schilderstraditie, welke de Vlaamsche School tijdens Van Eyck en Van der Weyden groot had doen worden. De schrijver trekt nu een parallel tusschen Van Maerlant en Breughel; schetst het leven van den kunstenaar onder Alva's tyrannie, welke allen deed sneven of zwijgen, die in den lande nog durfden getuigen van den echt Vlaamschen geest. Zelf meende Breughel 't geraden, ettelijke satyren van zijn hand te vernietigen, opdat, als hem iets mocht overkomen, zijn jonge vrouw er niet door in ongelegenheid mocht worden gebracht.

Boeren-Breughel was een didactisch kunstenaar, Maeterlinck acht er hem niet minder om. We zien dit aan de slotregelen van zijn omvangrijke studie, waarin de wensch wordt geuit, dat moderne schilders mochten gaan meewerken aan de bestrijding van alcoholisme en pauperisme en aan de verzoening der strijdende klassen, een besluit dat ons wat vreemd voorkomt voor een zoodanige kunsthistorische studie.

Breughel's satyrieke werken worden nu beschreven. Wij worden daardoor tevens herinnerd aan het anti-feminisme van den ouden Vlaming. Vrouwen zijn vaak de hoofdpersonen in zijn serie der hoofdzonden. Hij laat zien, hoe haar kwaadsprekerij iemand aan de galg kan brengen. In zijn tijd moet dit dan ook meermalen in den letterlijken zin des woords gebeurd zijn. 't Babbelen der vrouw heeft menig echtgenoot het leven gekost. Onder de, voor den beoefenaar der beschavingsgeschiedenis ook zoo allermerkwaardigste werken, mag wel zijn *Ezel op school* worden genoemd. Hoe raak treft Breughel immer in zijn grof-komiek realistisch doen!

En dan volgt eene bespreking van den helschen Breughel, van navolgers, van later komenden, van het verval der Vlaamsche satyrieke kunst en de kunstmatige renaissance der oud-Vlaamsche kunst, die tot zielloos napeuteren leidde. Voor de toekomst hoopt Maeterlinck (naar we al zagen) dat moderne meesters het hunne zullen doen om, door de zonde te geeselen, tot het betrachten der deugd aan te sporen. Hij voelt nu eenmaal didactiek in de krasse tooneelen der oude Vlaamsche meesters en wenscht die door even didactisch werkende modernen opgevolgd. Zonderlinge inval, moet ik zeggen. Maar het werk wordt er niet door geschaad.

NIEUWE BOEKEN.

Verzen. Er zijn verzenschrijvers van wie men zou denken dat ze maar den gebonden stijl gebruiken, omdat hetgeen zij te zeggen hebben te onbeduidend is om in proza den volke bekend gemaakt te worden. Een vers lijkt toch allicht wat, al staat er niets in en al is de vorm niet precies mooi. Bovendien, wie in verzen schrijft neemt de vrijheid van zich zelf te spreken als van den dichter en van des dichters hooge roeping. Hij mag dit doen volgens oud gebruik en al is de wanverhouding tusschen zijn waarde als kunstenaar en de prachtige titels, hem door zichzelf gegeven, nog zoo groot, niemand zal 't hem euvel duiden. Boven de Macht van het Woord gaat immers die van twee Rijmwoorden!

Aanmerk bovendien dat een rijmend schrijver 't veel minder nauw behoeft te nemen met de logica dan een niet rijmend auteur. Van oudsher is 't gewoonte dat het Gezond Verstand voor den dichter nederig uit den weg gaat. De eisch dat een dichter logisch denke en zuivere beelden geve getuigt van te minachte burgelijkheid; te vorderen dat zijn vorm is gebouwd, zoo niet naar de regelen eener (verouderde) prosodie, dan ten minste zoodanig dat wij er behagen in kunnen vinden, dus dat de woorden, waarop het aankomt, staan op de goede plaats en rhytmus en klank zijn van dien aard, dat het gedicht luid gelezen, muziek geeft, klankexpressie... getuigt al evenzeer van neus-

wijze bekrompenheid. Wie in het openbaar aanmerking maakt op een boek van drie honderd pagina's vol onrijpe verzen, stelt zich bloot aan de sommatie er zelf zes honderd betere te geven en loopt zeer zeker 't verwijt op, door waanwijsheid gedreven of door ijverzucht op andermans productiviteit geprikkeld te zijn tot muggenzifterij van de hinderlijkste soort.

Dies willen we enkel prijzen wat er aan verzen wordt gegeven in *Zon en Nevel*, gedichten door W. VAN WEIDE, anno 1903, uitgegeven te 's Gravenhage bij van der Haar en van Ketel.

Dat in de dichterlijke inleiding, cursief gedrukt, wordt gesproken van „een *kleed* met *parelen doorweekt*" doet niemendal ter zake; dat in een tweede inleidend vers gesproken wordt van een „*ster* die *wolkelooze* glanst" is heel mooi, want in 't glinsterend barnsteen zijn ook wel wolkjes en dat „*De Eenvoud* schoonheid is, door Phantasie beloond" voelt ge terstond, nu 't maar eenmaal zoo mooi is gezegd. En Eenvoud is toch zeker in coupletjes als dit uit *Eenzaam Plekje*:

„Zelfs de mensch, de laagst gezonk'ne
Keert eens tot zich zelve in;
Schreit er menig stille trane
Om verloren oud'renmin."

Maar niet immer is de dichter zoo eenvoudig. Soms duikt hij diep in de schatkameren zijner wijsbegeerte en naar boven zendt hij dan het orakel-duistere woord:

„Des Lijdens kern
Is d'ongeboren Levens-Vrucht,
Waaruit der Schoonheid Bloem
Wit, stil ontbloeit." (pag. 13.)

Geen commentaar; geen nadere uitwerking. Met deze vier regels moeten wij het doen. Smaad over hem, die wanhopig staart in den afgrond der Wijsheidput en er geen licht van wolkelooze ster in ontwaart! Er zijn waarheden, immers, die men voelen moet, die men niet in logisch denken bereikt! — Hetzelfde geldt van nog heel wat meer diepzinnige versregels. Nadat de dichter ons van *Des menschen ziel* heeft gezegd dat zij „is als besneeuwde berge, waar zilvren beekjes murmelende droomen . . . waar Pijn en Beek de menschen vormt tot dwergen," al hetwelk den, voor dichtkunst ongevoelige, menschen natuurlijk abacadabra toeschijnt, omdat zij 't niet begrijpen, besluit hij:

„Het Hoogste is der Needrigheid ontsproten
En Vreugd in 't Schoon de hoogste smart beduidt."

Bijzondere aanleg om met den dichter zoo gelijk op te denken, dat men ook zijn wijsbegeerte doorgrondt, waar deze in vage bewoordingen is uitgedrukt, wordt hier vereischt. Zoo zal een prozaïsch mensch niet gemakkelijk verklaren dit, ook van constructie vreemde vers, waarin ik cursiveer:

„Indien wij zijn, *indien wij zijn in vleesch en bloed,*
Zoo is ons Zijn wel goed,
Trots onze vele zonden;
Omdat wij zijn als mensch,
Is menschelijke *plicht* ons *doel:*
Gepaard aan wat des geestes is;
't Is menschelijke plicht *te reinen* 't menschbestaan,
Verheerlijken de stof!" (pag. 57.)

Bij 't lezen van zulke poëzie moet de prozamensch wel klein zich voelen. Meer is er zoo dan ik aanhalen mag. In raadselen voor de profanen spreekt deze idealen-bezinger telkens. Vraag u eens af wat bedoeld is met de tegenstelling (pag. 92):

„Neerdwarrelen zilveren vlokjes
Stervend aan rande der hei,
Maar sneeuwwitte mensch'lijke zielen
Gekleed zijn in hemelsche pij."

Of kan (om nog een laatste voorbeeld te noemen) de nuchtere prozamensch het *Ach!* verklaren in dit coupletje?

„Palstaand wil ik trachten;
Schoonheid-rijk bezielde!
Slingeren den Logen
Ach! 't Naaldeken in 't hart! (299.)

Neen o! verfoeilijk gezond-verstands-mensch, ge komt er niet. Maar ge hebt een lijdensgenoot. Zij, die een gedicht willen hooren zingen, die gesteld zijn op maat en ongemotiveerde gapingen verfoeien, moeten, evenals gij, onbevredigd den bundel terzijde leggen. Herhaaldelijk zullen zij worden gehinderd door regelen met een of meer voeten te veel of te weinig, door sissende, hortende, gapende regels. . . . Zij zullen misschien vinden dat W. van Weide wat hoog aanlegt. Er zijn in den bundel enkele liedjes, nog wel niet heel mooi, maar in hun eenvoud veel beter te genieten dan de hoogdravende verzen.

Althans voor menschen, die met geniale „schijn"-vluchtigheid, „gewilde" incorrecties, „opzettelijke" afwijkingen van den door de melodie geëischten bouw van het vers niet veel ophebben. F. L.
